
3 1761 03934 4452

ITALIA-ESPAÑA

GUÁRDESE COMO

JOYA PRECIOSA

EX-LIBRIS

M. A. BUCHANAN

LES CASES

DE

TEMPLERS Y HOSPITALERS

EN CATALUNYA

APLECH DE NOVES Y DOCUMENTS HISTÒRICHS

PER

JOAQUÍM MIRET Y SANS

BARCELONA

—

IMPREMTA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARITAT

Carrer de Montalegre, núm. 5

1910

LES CASES DE TEMPLERS Y HOSPITALERS EN CATALUNYA

OBRES DE L'AUTOR

Relaciones entre los Monasterios de Camprodón y Moissac.—Noticia històrica; 90 pàgines en 4t. Barcelona. 1898.—**Ptas. 1'50.**

Noticia històrica del Monastir d'Alguaire de la orde sagrada y militar del Hospital de Sant Joan de Jerusalèm.—64 pàgs. en 4t. Barcelona, 1899.—**1.**

Cartoral dels Templers de les Comandes de Gardeny y Barbens.—35 pàgines en 4t. Barcelona, 1899.—**0'50.**

Investigación histórica sobre el Vizcondado de Castellbó, con datos inéditos de los Condes de Urgel y de los vizcondes de Ager—388 pàgs. en 4t. Barcelona, 1900.—**3.** Exemplars en paper superior de fil.—**5.**

La expansión y dominación catalana en los pueblos de la Galia meridional.—Discurs llegit en la Reyal Academia de Bones Lletres de Barcelona.—91 pàgs. en 4t. Barcelona, 1900 (proprietat de la Corporació).—**2.**

Los Vescomtes de Bas en l'illa de Sardenya; estudi històrich sobre los Jutges d'Arborea de raça catalana. — 144 pàgs. en 4t. Barcelona, 1901.—**2.** Exemplars en paper superior de fil.—**3.**

Los Vescomtes de Cerdanya, Conflent y Bergadá.—Memoria llegida en la Reyal Academia de Bones Lletres de Barcelona.— 64 pàgs. en 4t. major. Barcelona, 1901 (proprietat de la Corporació.—**2'50.**

La Casa de Montcada en el Vizcondado de Bearn.—(Cinch articles publicats en lo *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*).—Vol. 1., anys 1901-1902 (proprietat de la Corporació).—**8.**

Itinerario del Rey Alfonso I, de Cataluña, II en Aragón, tres artícles en lo dit *Boletín*, vol. II, anys 1903-1904 (proprietat de la Corporació).—**8.**

Itinerario del Rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón (1196-1213).—Publicat en el *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, volums III y IV, anys 1906 y 1907

La política oriental de Alfonso V de Aragón.—Exposició del llibre den Francesch Cerone, llegida en la Reyal Academia de Bones Lletres de Barcelona, 1904.—48 pàgs. en 8u.—**1.**

Sempre han tingut béch les oques.—Apuntacions per la historia de les costumes privades, *primera serie*.—84 pàgs. en 4t. Barcelona, 1905.—**1'50.** Exemplars paper superior de fil.—**2.**

Segona serie—148 planes en 4t., Barcelona, 1906.—**2.** Exemplars en paper superior de fil—**2'50.**

Négociations de Pierre IV d'Aragon avec la Cour de France (1366-1367).—Extrait de la *Revue Hispanique*, tome XIII. 64 pàgs. en 4t.-París, 1905 proprietat de la *Revue*).

El més antig text literari escrit en català, precedit per una colecció de documents dels segles XI, XII i XIII, (extret de la *Revista de Bibliografia catalana*, any 1904), proprietat de la *Revista*.

Tres princesas griegas en la Corte de Jaime II de Aragón.—Extrait de la *Revue Hispanique*, tome XV. 58 pàgs. en 4t. New-York-Paris, 1906 (proprietat de la *Revue*).

Nuevos documentos de las tres princesas griegas.—Extrait de la *Revue Hispanique*, tome XIX, 28 pàgs. en 4t. New-York-París, 1908 (proprietat de la *Revue*).

Documents en langue catalane (Haute vallée du Sègre), XIe-XIIe siècles. —Extrait de la *Revue Hispanique*, tome XIX. 18 pàgs. ab una fototipia. New-York-Paris, 1908. (Proprietat de la *Revue*).

Le Massacre des Juifs de Monclus en 1320, épisode de l'entrée des Pastoureaux dans l'Aragon. — Extrait de la *Revue des Etudes Juives*, nº 106. 12 pàgs. en 4t. París, 1907.—**0'50.**

Les Médecins Juifs de Pierre, Roi d'Aragon.—Extrait de la *Revue des Etudes Juives*, nº 114; 12 pàgs. en 4t París, 1909.—**0'50.**

La Carta de franquicias otorgada por el Conde de Barcelona á los Judíos de Tortosa.—Extret del *Homenaje á D. Francisco Codera en su jubilación del profesorado*, 8 pàgs. en 4t Çaragoça, 1904. —**0'50.**

Viatges del Infant En Pere, fill de Jaume I, en els anys 1268 y 1269.—Extret del *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 28 pàgs. en 4t. Barcelona. 1908.—**0'50.**

La tomba del escriptor català Fra Anselm Turmeda en la Ciutat de Tunis. —Extret del *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 30 pàgs. en 4t. Barcelona, 1910. —**0'50**

Notes històriques de Sardenya anteriors a la dominació catalana.—Estratto del *Archivio Storico Sardo*, volume V, 20 pàgs. en 4t. Cagliari, 1909 —**0'50.**

Negociacions diplomàtiques d'Alfons III de Catalunya-Aragó ab el Rey de França per la crohada contra Granada (1328-1333.—Estret del *Anuari del Institut d'Estudis Catalans MCMVIII*, 74 pàgs. en foli menor. Barcelona, 1908 (proprietat del *Institut*).

LES CASES

DE

TEMPLERS Y HOSPITALERS

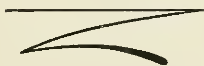
EN CATALUNYA

APLECH DE NOVES Y DOCUMENTS HISTÒRICHS

PER

Joaquím Miret y Sans

Doctor en Dret Civil y Canònich
Individuu numerari de la Reyal Academia de Bones Lletres de Barcelona
Membre del Institut d'Estudis Catalans
Soci corresponent de la Academia Sevillana de Bones Lletres

BARCELONA

—

Impremta de la Casa Provincial de Caritat
Carrer de Montalegre, núm. 5
1910

A la Memoria

de

D. Antoni Miret y Nin

y

D.ª María del Roser Sans y Cabot

son fill

L'Autor

ADVERTENCIA

Fa molt temps que vaig acabar la investigació detinguda dels documents dels Templers y Hospitalers catalans, qui formaven lo copiós Arxiu general del Gran Priorat de Catalunya, conservat en depòsit per la comunitat de religioses hospitalaries del Reyal Monastir de Sant Joan de Jerusalèm, establert en lo vehí poble de Sant Gervasi de Cassoles. Volía completar lo aplegat ab tot quant custodien d'abdós ordens l'Arxiu general de la Corona d'Aragó, l'Arxiu Històrich Nacional y lo que tenen altres arxius més petits, per escriure després la historia dels establiments del Temple y del Hospital en la Corona d'Aragó, com a un dels elements construetius que foren del seu estat polítich y social.

Aquest propòsit jo no'l podría portar a efecte fins d'ací alguns anys, per ocuparme ara en altres treballs històrichs per los qui tinch contret compromís més urgent. Per axò he cregut preferible renunciar a dita obra y donar tot seguit los materials aplegats, agrupantlos cronològicament y per assumptes, de manera que dita colecció continga en gèrmen y per medi de les proves justificatives la essencia de la esmentada historia dels nostres Templers y Hospitalers y sía en realitat una important contribució a la historia general de Catalunya, trobantsi nombroses noves inèdites per preparar les més variades monografíes, origens de castells, noticies de viles, manifestacions de la vida econòmica, notes biogràfiques de personatges, apuntacions per estudiar la evolució de costums y d'institucions poch conegudes.

Enclourà també noticies y documents dels dits ordens referents a les cases d'Aragó y Valencia, que formaven una agrupació separada de les de Catalunya, ab lo nom de Castellanía d'Emposta, puix si bé són fruit d'una investigació y estudi molt incomplets, tenen noresmenys verdader interès històrich y relació directa ab los afers del Gran Priorat y dels establiments catalans, mallorquins y rossellonenchs qui'l constituhíen.

La investigació efectuada m'ha permès formar d'una manera si no perfecta, molt més nodrida y comprovada les llistes o catàlechs dels Grans Priors de Catalunya, dels Castellans d'Emposta y dels comanadors de llurs respectives comandes que no les publicades per en Delaville le Roulx en son llibre *Les Archives de l'ordre de l'Hôpital dans la Péninsule ibérique* (París, 1893) y les cites soltes fetes per Mossèn Mateu Bruguera en la seva *Historia general de la militar orden de los Caballeros del Temple* (Barcelona, 1882) y per algún altre autor més

secundari qui han tractat dels Templers catalans. Es també la primera vegada que surt completa y rectificada la llista de les comandes o cases d'abdós ordens, donchs per una banda és deficient la de les comandes del Hospital feta per lo citat M. Delaville, qui posà com a pertanyents a aquest algunes qui eren del Temple y per altra costat no s'havía fet o publicat fins ara cap llista d'aquesta classe sèria o fonamentada, referent a les comandes de dita Milicia templaria en la nostra terra.

Encara que'l present llibre, com ja havèm indicat, no té caràcter de verdadera historia, y no és una narració ordenada y seguida, permet dividirlo en dues parts principals, però desiguals, tan per lo període que respectivament enclohen, com per la estensió que prenen en la publicació, essent per estrany contrast la part més breu en quant al temps la que omple més espay en lo llibre y la que indubtablement ofereix major interès històrich. Es la primera, que comença ab lo segle XIIè, desde'ls orígens dels esmentats ordens sagrats y militars fins a la extinció del Temple a la primería del XIVè. La segona part va desde la supressió dels Templers y entrega dels llurs bens y arxius al altre orde subsistent, fins a la Revolució francesa y a la fi dels Hospitalers com a potencia militar y com a senyora de la illa de Malta.

No crech propri d'un treball de la classe del present acompanyarhi la bibliografía de les obres referents als dos ordens en la Corona d'Aragó; però aniré citantles a mida que'ls punts que tractaré tinguin relació o conveniencia de consulta ab les publicacions conegudes o encara quan aquestes donguin motiu per alguna aclaració o rectificació.

Al posar terme a la nota preliminar, tinch de manifestar ab especial satisfacció'l més sencer agrahiment a la Senyora Priora y a la religiosa arxivera de la citada comunitat de monges Hospitalaries, continuació del antich monastir d'Alguaire, per la bona voluntat ab que permeteren examinar tota la documentació del Gran Priorat y la particular del seu convent, prenent verdader interès per facilitar en tot lo possible mon treball y ab lo noble desig de contribuir d'aquesta manera a l'avenç dels estudis històrichs de la patria catalana.

Barcelona, abril de 1910.

PRIMERA PART

CAPÍTOL PRIMER

Orígens dels dos ordens militars.—Les armes conqueridores dels sectaris de Mafumet estengueren a les derreríes del segle VIIè la religió islamita per tota la África occidental y convertiren Jerusalèm en una especial font de tributs per los musulmans, drets imposats als molts pelegrins qui visitaven la Palestina. Lo famós califa Haroun-el Rechid, sabidor del prestigi y força de Carlemany y volent obtindre sa amistat, li trameté les claus del Sant Sepulcre y concedí als Franchs la facultat d'establir a Jerusalèm una casa hospital per los seus pelegrins, establiment que fóu dotat y protegit per aquell gran monarca. Anys després, perdut ja lo prestigi dels Franchs, los mahometans anularen aquell privilegi y prompte la situació dels pelegrins occidentals se féu intolerable. Los repetits insults y vexacions engendraren la set de venjança y aquesta se sentí tot-seguit enfortida per l'esperit guerrer y caballeresch unit ab la fè religiosa.

La pietat associada ab la amor de la gloria, en gent que teníen tan arrelat lo sentiment religiós com l'esperit bèlich, feren nàxer los ordens militars de la Terra Santa y les grans espedicions guerreres de les crohades, obtenint l'Occident ab elles la possessió d'aquell cobejat territori y la salvació de la civilització cristiana.

Alguns anys abans que Pere l'Hermità predicàs la primera crohada, iniciada en 1095 en lo concili de Clermont, certs mercaders italians d'Amalfi qui negociejaven ab Egipte y Siria, desijosos de tenir un refugi hón fer oració segons lo ritual llatí dins Jerusalèm, havíen edificat, ab llicencia del Califa, una iglesia y convent benedictí, que era també un hospici per acollir los pelegrins, víctimes d'insults inaudits. En aquella casa tingué orígen, en lo darrer terç del segle XIè, l'institució del Hospital de Sant-Joan, que tants beneficis devía aprés fer a la causa cristiana y al sosteniment de la preponderancia dels pobles occidentals en la mar Mediterrània.

La fundació del dit ordre és, donchs, anterior a Guerau, suposat fondador per la major part dels historiadors. Quan los heroychs guerrers de la primera crohada prengueren per assalt la ciutat de Jerusalèm, lo díe 15 de juliol de 1099, los nafrats foren ja acollits en lo referit hospici, qui formà tot-seguit o formava des d'algún temps una confraría o congregació especial (1). Molt aviat començaren les donacions de béns a aquell benèfich establiment, principalment en la Provença y Llenguadoc. Recordèm la donació de la terra de Fonsorbas féta per Sans, comte d'Astarac, envers l'any 1096, a favor del Sant Sepulcre y Hospital de Jerusalèm; la donació de Puig-sobirà, atorgada envers l'any 1100, per Gilabert y Pere Roger del comtat de Tolosa; la donació que en 1108 féu Barós de Caterpey y ses germanes al meteix Hospital y al prior Guerau y demés frares, de la terra de Legavín, prop de Tolosa; y la donació de les iglesies de Campanol y Polinyà, diòcesi de Beziers, atorgada en 1109, per Guillèm de Campanol y Adalasia de Pinya a favor «Hospitali pauperum Jerusalem et tibi Ramundo de Fendella Magistro domus Hospitalis Biterrensis et R. de Labada hospitalario et ceteris fratribus Hospitalis».

Mr. du Bourg, en la *Histoire du Grand Prieuré de Toulouse*, ha publicat aquestes escriptures y diu que en los primers anys del segle XII[è] existía junt a la iglesia de la Dalbada, a Tolosa, un hospital ab un lloch-tinent del Prior de Sant Joan de Jerusalèm lloch-tinent qui, com lo Prior, s'anomenava també Guerau y al qui, en 1115, alguns senyors tolosenchs féren donació de la iglesia de Sant-Remigius.

Poch aprés que en lo Llenguadoc començaren a Catalunya y Aragó, Castella y Portugal les donacions de béns a favor de la nova institució religiosa y benèfica. En 1114, Teresa, filla del rey de Castella y viuda d'Enrich de Borgonya, comte de Portugal, cedía a Egas y Mouran per durant la seva vida, la terra de Idana a Velha, ab la condició de que aprés de la mort d'abdós anàs als Hospitalers, als qui lo Rey de Castella l'havía promesa; y en 1116, Urraca, altra filla del susdit rey, féu donació d'una heretat de la vall de Tovalina (diòcesi de Burgos) als metexos Hospitalers, donació augmentada sis anys més tart ab la concessió de la vila de Fresno el Viejo.

A Catalunya y Aragó trobàm també donacions en la metexa època, y una del segle anterior, del any 1064, que tením per apòcrifa o al menys sospitàm error en la data. Es la donació de la terra de Pontils: «Quod ego domna Arsendis que dicunt de Abadals per me vel meis donator sum domino Deo et ad domui Ospicium Iherosolimi

---

(1) Mr. Saige, en son treball *De l'ancienneté de l'Hôpital Saint Jean de Jérusalem* (Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, any 1864), presenta documents qui proven clarament la existencia del dit Hospital abans de les crohades, y sembla que en 1060 se feyen ja donacions de béns als Hospitalers, a Normandía.

propter remedium anime mee ipsum meum honorem quo modo ego teneo in termino de Puntils... Actum est hoc III nonas Madii anno IIII regni Philipi Rex». (1) Aquesta data no és possible, y pot ben ésser que lo copista que féu lo trasllat de 1261, que havèm trobat, hagués escrit any IV en lloch d'any XLIV de Felip. Aquest darrer correspón al any 1104 de Crist y en tal cas sería ja més versemblant lo document, puix cert és que en 1109 Ramón y Pons Bernat féren ja una donació al Hospital de Jerusalèm, de quatre masíes en Seró, Anglesola, Llorens y Biosca (provincia de Lleyda), y l'any següent, Pere Arbert donà també son delme y drets de Benaias als Hospitalers a cambi d'un cavall (2).

A Angleterra començaren aquestes donacions en la tercera o quarta dècada del segle XII, podent citar la fondació de la comanda de Torpichen per David I, rey d'Escocia, y és molt estrany que a Italia trigués més que no a França y Espanya en organitzarse y propagarse la nova institució. No obstant, en 1119, los prínceps normans ja concediren terres y alguns drets en la regió napolitana y un poch més tart d'altres a Messina.

Lo nombre de terres y altres béns adquirits per l'orde dels Hospitalers, féu necessari organitzar una fàcil administració en Occident, per mediació de delegats o lloch-tinents del Prior de Jerusalèm, y al efecte fòren instituits los priorats y preceptoríes.

Creació del Priorat de Sant Gilles.—Es quasi induptable que lo primer priorat constituit en Occident fóu lo de Sant-Gilles, en la ribera del Ròdanus, prop la mar y port molt apropiat y freqüentat d'embarch per l'Orient. Mr. Nicolás, prevere de Saint-Gilles du Gard, ha publicat ab lo títol de *Le manuscrit de J. Raybaud à Aix* (Nimes, 1903) una noticia d'aquesta historia inèdita del priorat de Sant Gilles y catàlech dels grans priors de la dita casa des del any 1101 fins al 1750, demostrant que la fundació del Hospital a Sant-Gilles fóu obra de Guerau, lo suposat creador del orde hospitaler a Jerusalèm.

No obstant, en la *Bibliothèque de l'Ecole des Chartes,* volúm del any 1882, ha dit Mr. Delaville que apar que la comanda de Gap, en la alta Provença, existía abans que la de Sant-Gilles, encare que la prova que dona és molt fluxa, puix consisteix en trobar que l'organitzador de la comanda darrerament citada, fóu un frare anomenat Esteve de Gap, personatge qui també figura en un document del Comte de Barcelona, sens data y que és del tot sospitós (3). Lo cert és

---

(1) Pergami 266, armari 3, de Cervera. Arxiu del Gran Priorat de Catalunya.

(2) Perg. 246, armari de Cervera, y perg. 142, armari de Vilafranca. Arxiu del Gran Priorat de Catalunya.

(3) Dit document pertany al Arxiu departamental de Marsella O. M. I 50, y diu axí: Sacra perdocenti scriptura cognouimus... Id circo Ego Raimundus Berengarii uniuerse Barchinonensis regionis et monarchie Provincie Comes et uxor mea Comitissa, ob reme-

que, en 1113, lo papa Pascual II espedí una butlla confirmant a Guerau, prior del Hospital de Jerusalèm, la autoritat que exercía sobre altres set hospitals, y citava en primer lloch lo de Sant-Gilles. L'any següent, Ramón Berenguer III, comte de Barcelona y Provença, concedí als Hospitalers la exempció del peatge en lo curs del riu Durança, y llavors començaren molts cavallers de les principals cases de Provença y Llenguadoc a pendre l'hàbit del orde hospitaler y a fondarse nous establiments. En 1109 ja existía la casa del Hospital a Beziers, segons un document que ja havèm indicat; en 1110 hi havía a Tolosa un prior o ministre de la casa del Hospital de la dita vila, anomenat Guerau, y vivía encare en 1115; aquest prior, abans de 1113 fondà la comanda o casa del Hospital de Puysuirà (avuy Pexiora) y allí volíen ja ésser soterrats alguns senyors del Llenguadoc en 1124; en 1112 ó 13, Aymerich de Muret donà terra per establir l'hospital de Poucharramet; en 1118 s'establí la comanda y casa de Trencatallas (baxa Provença); en 1121, Ameli, bisbe de Tolosa, concedí a la casa de hospitalers de la iglesia de Sant-Remigius d'aquella ciutat y als priors y frares allí habitants, la facultat d'adquirir dels fidels de la diòcesi, tots los béns ecclesiàstichs y seculars destinats al sosteniment del hospital, mentre que lo prior cedía al bisbe un home en cada *salvetat* propria del orde dins la diòcesi, obrant en nom del Prior principal de Jerusalèm y de Pere, prior de Barcelona (1).

Lo Priorat de Sant-Gilles tenía auctoritat y jurisdicció sobre tots los establiments hospitalers y béns del orde a França y Espanya. En la segona meytat del segle XIIe Espanya va separarse de la dependencia del dit Priorat y constituía una secció especial del orde ab un especial lloch-tinent del Gran Mestre de Jerusalèm, y pochs anys desprès tots los establiments del Nort de França foren separats també de la dependencia del Priorat de Sant-Gilles, com esplicarèm en son degut lloch. La gran estensió de la jurisdicció del Priorat de Sant-Gilles en son principi, y lo gran nombre de terres y béns adquirits féu necessaria una organització complerta y per axò fóu promptament subdividit en circunscripcions o priorats parcials y aquests aximeteix en varies preceptoríes o comandes, disposició descentralitzadora obli-

dium animarum nostrarum atque parentum nostrorum, specialiterque parentum uxoris mee, ex quorum nobis hereditate et successione que presenti adnotacione damus proueniunt, cum consilio ac laude quorumdam nobilium Arelatensium, donamus atque in perpetuum habendum absque ulla retractacione siue calumpnia concedimus domino Deo ac pro ipso Iherosolimitano xenodochio pauperibus ibidem pro Domino sub paupertate degentibus, tam presentibus quam futuris atque ptochio supradicti xenodochii quod apud Sanctum Egidium habetur, teloneum omnium suarum rerum quas fratres hospitalis domus Iherusalem ad Orgon, super fluvium Durenciam duxerint. Illud vero teloneum damus et in perpetuum eis remittimus... Signum R. Berengarii et uxoris eius qui hoc donum fecerunt manu sua firmant.

Signum Raimundi de Balz = Signum Roberti baiuli cum aliis sociis suis = Stefanus de Gap frater hospitalis accepit hoc donum de manu Comitis. Datum Berre.

(1) En lo document, publicat per Du Bourg, diu *Barcelionie*.

gada per la dificultat de les comunicacions. Aquesta organització començà a establirse en Llenguadoc y Provença, y un poch més tart, a Catalunya y Aragó.

Quant a la nostra terra, trobàm al bisbe d'Albano, llegat apostòlich, obligant als prelats espanyols a pendre l'orde del Hospital sots sa protecció y no dificultar les liberalitats que li feyen los fidels. Havèm ja referit donacions de senyors catalans en los anys 1109 y 1110. En 1111 consta que ja existía la casa del Hospital a Cervera, qui és per ventura lo més antich establiment del orde a Catalunya. En 4 de janer del citat any, Guillèm de Cireza, ab consentiment del bisbe d'Ausona, féu donació al Hospital de Jerusalèm de la iglesia de Cireza y s'afilià al Hospital de Cervera. La data diu any III del rey Lluis y per axò l'atribuím al any 1111, puix al tractar del regnat de Lluis lo Jove, sempre posen los notaris la paraula *Junioris* per diferenciarlo del seu antecesor. Si, ab tot, aquesta vegada hagués fet l'escrivà omissió del calificatiu, tractantse emperò de Lluis lo Jove, lo dit document correspondría al any 1141.

Altra escriptura existeix també del any III del rey Lluis, sens calificatiu, y, per tant, del any 1111, o sía del regnat de Lluis *lo Gros:* «In honore domini nostri ihesu xhristi et Sancti Petri Sedis Vici et de episcopo de ipsa Sede... Ego Berengarius Bernardi de Sant Domi et coniux mea et infantes meos Dono Ego B... ecclesia Sancte Marie de Lorag cum primiciis et oblationibus ad sancto ospitale iherusalem... et cum ipsos directos que hodie habet et in antea abere debet... et dono et laudo et autorizo ipsum donum que fecit avus meus Guifre Bonifilio sicut in suo testamento resonat sic dono et laudo ad iam dictos ospitals et ad ecclesiam Sancte Marie de Lorag de ipsa vila usque in summa serra per fide sine malo ingenio... et ipsos confrares de ospital de iherusalem et de Cervera faciant servire ecclesiam S. Marie de Lorag a Deo et ad parrokians de Lorag tam ad vivis quam ad mortuis omni tempore et ad totos christianos qui ibi veniant vivi vel mortui et convenio ego B. per me et per coniux mea et per meos infantes qui sunt et seran creati de me in illa et per totos homines unde ego potui abere poder que quantum que veniat in meas honores de iam dictos ospitals de sedente nec de movente et in iam dicta vila et in kastro vel in eis terminis de vivis et de mortuis siue ecclesia siue tota causa de ecclesia et de mortuis et de vivis tam clericis quam laicis presbiteros diaconos, subdiaconos qui siant de iam dictos ospitales que sia franchum et liberum sicut intus in mansione de iherusalem tota sua causa de ospital et de iam dicta ecclesia de Lorag. Et ego B, iam dicto et coniux mea Ermesen mitimus corpus nostrum et animas nostras in ipsa fraternitate de ospital in vita et in morte... et donamus de nostro dominico ad iam dictos ospitals pecia I. de terra ad bosc culta et herema qui fuit de B. de Balin... et alia pecia ad ipsa devesa subirana qui se tenet ab ipso alaudio de ospital... Et de ista ora

in antea siamus amicos et fidelis de vita et de morte de iam dictos ospitals et de ipsos confrares... et nos frares de ospital pro istum donum qui est supra scriptum recolligimus nos vobis in ipsa fraternitate in sacrificiis et in elemosinis et in cunctis beneficiis qui in iam dicto loco siant factis usque in die iudicii. Raimundus dei gracia Ausonensis episcopus ✠. Facta ista carta donatione VII° Kalendas Febroarii anno IIII regni Regi Ledovici. Sig ✠ num Berengarius Bernat de Sant Domi. Sig ✠ num Ermesen. ✠ Petrus Dei gratia Ausonensis episcopus (1).

Aquest document qui dóna alguns motius de desconfiança y que semblarà apòcrif a molts erudits, és interessant per estipular ja l'acolliment d'un senyor en la protecció y adjutori del orde en los primers anys de la seua aparició a Catalunya, y també per provar la existencia d'una casa d'Hospitalers a Cervera en los primers anys del segle XIIè. Y com ja havèm fet menció d'altre document de Tolosa, del any 1121, hón parla del priorat de Barcelona, resulta certa la existencia de dos establiments del orde del Hospital de Jerusalèm en Catalunya en temps anterior a la seua introducció oficial, o sía durant lo govern del comte Ramón Berenguer III.

En 1114, apar que lo Comte Ermengol d'Urgell donà a Déu «et ad ospicium iherosolimitani medietate de ipsa almunia quam fuit de G. R. Narbone in Balager» y lo manso d'en Torrents en lo castell d'Ivorra. «Facta carta in castro Agremont VII idus Julii anno VI regi Lodovici. Odo Urgellensis episcopis... fuit facta in manu Arnalli servus pauperum» (2). Aquest Arnau tal vegada era un frare hospitaler de la casa de Cervera.

Entretant los Papes anaven augmentant la llur protecció al nou orde; en 1118, Gelasius II confirmà lo reglament; en 1120, Calixtus II posà sots sa immediata custodia y adjutori l'orde, y en 1126, Honorius II confirmà també y engrandí los privilegis anteriorment obtinguts.

Guerau, primer gran Prior o director general del orde, morí entre 1118 y 1120. En 1121 sona en escriptures com a successor en lo dit càrrech, Roger, personatge desconegut de molts historiadors del orde, los qui afirmen que fóu Ramón del Puy l'immediat successor de Guerau. Mr. Du Bourg trobà aquest Roger, com a Prior de Jerusalèm, en un document del any 1121, y Mr. Flandin diu, en sa *Histoire des Chevaliers de Rhodes* (Tours, 1867), que també és de veure en altre document del any 1124 o 25, y creu que morí vers 1131. Llavors degué entrar en la suprema direcció lo referit Ramón del Puy, una de les més grans figures del orde del Hospital.

---

(1) Perg. 399, armari 3, Cervera. Arxiu del Gran Priorat.

(2) Doc. 328, armari de Cervera, ídem.

Fondació del orde del Temple.—Sembla que un senyor francès, Uch de Payens o Payns y altres cavallers qui s trobaven a Palestina, al veure los serveys que los Hospitalers feyen als pelegrins y a la religió cristiana, cregueren que podíen ésser fets encara nous y molt importants serveys, tals com l'acompanyar y protegir als pelegrins des del port de desembarch fins a Jerusalèm y formar agregats de guerrers més disciplinats y més dignes per combatre ab los musulmans. Portaren endevant lo pensament y fondaren en l'any 1118 o 1120 la Milicia del Temple de Salomó, nou orde militar aprobat en 1128 per lo Papa y lo Concili de Troyes. Lo organitzaren ab una regla més severa o austera y li donaren caràcter més militar, que no monacal o benèfich. Era un fill del orde del Hospital, qui prompte amenaçà devorar o anular son pare. Los senyors tingueren des dels primers moments assenyalada predilecció per la nova institució, y tants eren los cavallers qui hi entraven y les donacions que a ella feyen, que lo superior ministre del Hospital, lo Prior de Jerusalèm, descobrí tot-seguit lo perill d'ésser eclipsat l'orde hospitaler per l'orde militar. Lo mon, deya Sant Bernat, no havía vist encare un tan bell espectacle, la aliança de la religió y la milicia, los cavallers portant la vida dels monges.

Ramón del Puy, llavors prior de Jerusalèm, no trobà millor camí per la salvació del orde del Hospital que la transformació del seu caràcter merament benèfich en institut religiós, caritatiu y militar.

Les donacions de terres y drets al Temple en Occident començaren a ferse en 1124 y 1125. Encare'n tením a Catalunya una del 1123, però sospitàm alguna error en la data, donchs lo document és un trasllat del any 1185. Es la donació de pensions y drets que'l Comte d'Urgell tenía sobre una masía del terme de Pons, feta a Don Guerau Nocura, representant dels Templers: «Dono domino Deo et kaualleria de iherusalem censum et usaticum, districtum et mandament quem habeo in mansum Bernardus Raimundi que vocatur carle, et est iam dictum mansum in uilla hopido ponts ubi siant hedificatas hodie vel in antea infra terminum Pontis propter remedium anime mee uel parentum meorum. Hoc donum facio in manum et in potestate domnus Geraldi Nocura sine engan et sine ullo retentu usque in finem seculi; et ego domnus Petrus pug verdi similiter dono et laudo meis directis que ibi abeo uel abere debeo sine engan ab integrum... Et ego Guilelmus pontis similiter dono et laudo meis directis sine engan usque in perpetuum... Et ego domnus Arnalli de ponts similiter dono meis directis que ibi abeo et abere debeo sine ullo retentu et sine engan usque in finem seculi propter remedium anime mee et parentum meorum. Et nos suprascripti laudamus et firmamus hoc donum domino Deo et templum de iherusalem et qui frangere... Facta carta donationis idus ianuarii in anno ab incarnatione Domini C° XX° II° post M° . Signum domnus hermenguadus comes urgelli et marchio. Signum

domnus Petri pug uerdi. Signum domnus Guillelmi de Ponts. Signum domnus Arnalli de Ponts. Signum Raimundi Guillelmi baiulum comes. Petrus sacrista rogatus scripsit.» Si aquesta escriptura té la data exacta, és la primera donació feta al Temple per senyors catalans, als tres anys de la fondació del nou orde y abans de rebre la aprobació pontificia. També fou anterior a dita aprobació la que atorgà la familia de Malany. El 6 de les calendes de març del any XVIII del rey Lluis, en Pere de Malany, sa muller Alda y los fills Ramón, Pere y Pons, donaren a la *milicie iherosolimitane omnem nostrum honorem... infra terminos parrochie Sancti Stephani de Valle Spiranti et in Pugal* (1).

En febrer del 1163 de la Era (1125 de Crist), estant lo comte de Barcelona en la vila d'Exea, concedí y confirmà al Temple «ut ullus homo qui habet clamos de domo Templi vel de illorum hominibus in tota mea terra quod non pignoret eos in nullo alio loco nisi ubi sunt staderos; et teneat ibi illa pignora tres dies et si in illis tribus diebus non fuerit qui donet fidancias de directo pignoratori quarto die levet sua pignora; et ullus qui pignoravit non mittat illa pignora set teneat illam quo modo e consuetudo in Aragone» (2).

Zurita diu que lo rey d'Aragó va poblar en 1127 lo lloch de Mallen y lo donà als Templers, los qui temps aprés lo permutaren per lo lloch de Novillas ab los Hospitalers. Per altra part, Doña Titborgs, filla de Berenguer de Santa Coloma, se donà per religiosa del orde del Temple, concedintli encare la terra de Casella, en les calendes de janer del 1126 del Senyor (3). Es curiós aquest cas d'una senyora qui vol practicar la regla del Temple, potser a imitació de les qui entraven en l'orde del Hospital per lo servey dels malalts.

En 1130, segons lo Cartoral del Temple, del *Archivo Histórico Nacional*, o en 1131, segons un trasllat de la escriptura del Arxiu del Gran Priorat de Catalunya del orde del Hospital, lo Comte de Barcelona, ab consell de son fill, féu donació als Templers, del castell de Granyena (provincia de Lleyda) ab son castlà, habitants, serveys y usatges. No comprenèm aquesta donació, quan alguns anys més tart, lo fill y successor del dit Comte, en Ramón Berenguer IV, titolantse ja, príncep d'Aragó, o sía aprés de convingut son matrimoni ab Petronella (en 1137), demanava al Mestre del Temple li trametés deu cavallers per establir l'orde en sos estats catalans y aragonesos.

En 1131, lo meteix jorn de la seua mort, segons se creu, Ramón Berenguer III atorgà testament, fent entre molts altres llegats, lo d'un

---

(1) Doc. 325, armari de Cervera, ídem.

(2) Doc. 157 del Cartoral Magno de la Castellanía d'Emposta, vol. VI, Archivo Histórico Nacional de Madrid. En lo vol. II, doc. 183, hi ha una altra donació del Comte de Barcelona al Temple, d'un home ab sos béns en lo lloch d'Uncastillo, en febrer del 1163 de la Era (1125). Sembla data equivocada, puix sots-criuen com a testimonis Guillèm Pere, bisbe de Lleyda y Dodo, bisbe d'Osca, personatges de temps molt posterior.

(3) Doc. 216, armari 23. Arxiu del Gran Priorat.

mas de Llagostera al Sant Sepulcre, d'un cavall y armadura al Temple, y d'un mas de Vilamajor al Hospital de Jerusalèm. En octubre del meteix any, pochs mesos aprés la mort del Comte de Barcelona, atorgava també testament Alfons, rey d'Aragó, y no tenint fills, instituí hereus y dexà lo regne per parts iguals als tres ordens del Sant Sepulcre, Hospital y Temple. El 4 de setembre de 1134, tres díes abans de morir en lo camp de batalla prop de Poliñino, confirmà aquella disposició testamentaria, que no devía ni podía tenir compliment.

En lo Rosselló los Templers hi anaren des de Barcelona, segons assegura Mr. Barthélemy en son *Étude sur les établissements monastiques du Roussillon*, y senyala una primera donació, féta per lo senyor de Banyuls del Aspre en 1132. L'any següent, una dona, Azalaidis, donà també als Templers un alou en Vilamolassa y en dita terra fóu hón poch temps després l'orde instituhí la preceptoría del Mas-deu. En 1138 ja trovàm existent aquesta casa del Temple, la més important en lo Rosselló, donchs en aquell any, Guillèm de Vilamolassa atorgà donació al orde, del delme que cobrava en la terra «in quo est iam edificatus et constructus mansus supra dicte militie hierosolimitane qui apellantur á militibus mansio Dei».

Per aquell temps començaven també los Templers a tenir establiments y possessions en Provença y Llenguadoc. A Sant-Gilles del Ròdanus, tingueren casa al costat del Priorat de son rival l'orde del Hospital. Mes les primeres noticies del dit establiment del Temple són del any 1139 y més segures des del any 1155. Més antich era l'establiment de Templers de Laramet, en los voltants de Tolosa, puix que ja en 1134, Amelius, bisbe de Tolosa, féu donació a la milicia del Temple, representada per Guerau de Nocura, lloch-tinent d'Uch de Payens, de la capellanía de Santa-María de Laramet, juntament ab certs privilegis ecclesiàstichs; y pochs jorns aprés, Ramón de Saysse y B. de Quaterpech, donaren també 46 casals als Templers per que hi construissen una vila ab lo nom de *lo Ramet*.

No tardaren gayres mesos en ésser fondada la casa dels Templers a Tolosa, dins l'any 1135, la qui rebé tot-seguit, nombroses donacions de béns, censos, cavalls y armes. En 1142 consta també existent la casa dels Templers a Mont-saunés, en lo comtat de Comenge, al peu dels Pireneus. Entre aquelles montanyes tan favorables a la prosperitat de les senyoríes feudals, hón los barons podíen viure ab independencia casi complerta, l'orde del Temple, qui era també una institució feudal per excelencia, pogué pendre gran increment y viure en un medi que li era propici (1).

(1) Diu en Bruguera en la *Historia general de los Caballeros del Temple*, que abans de 1128 los Templers no tingueren ninguna casa a Occident, ni eren en suficient nombre los cavallers per assetjar o defensar fortaleses; y no obstant s'ha afermat que en 1120 estaven ja

Regles del Hospital y del Temple.—Los Hospitalers en son principi, feyen solament los tres vots ordinaris, y los llurs estatuts, copia de la regla de Sant Agustí, s'occupaven dels oficis divinals, de la manera de viure com a religiosos y de la colecta d'almoynes per los hospitals, sens ninguna disposició referent al caràcter militar. Sembla que en 1130, los Hospitalers de Jerusalèm encare servíen als pobres y forasters acollits en los hospicis, no fent cap servey d'armes, y prenent gent a sou o guerrers mercenaris per la protecció dels cristians qui vivíen en Siria y Palestina. Per la fisonomía religiosa de la llur regla, los Hospitalers eren donchs, des del punt de vista canònich, frares Agustins.

Alguns autors han dit que los Templers començaren també ab la regla de Sant Agustí; mes és una error ja combatuda, puix sabut és que l'orde del Temple fóu filiació de la del Cistell y que tingué una regla particular inspirada en los principals estatuts del institut cistercià y redactada o almenys apuntada per Sant Bernat, secretari del concili de Troyes, hon fóu aprovada la fondació del tan anomenat orde militar. En senyal de puresa devíen portar l'hàbit blanch ab la creu senzilla vermella y los cabells molt curts, ab tota la barba, al contrari dels guerrers seglars. Los Hospitalers vestíen l'hàbit negre ab la creu blanca, y en la guerra portaven la cota vermella ab creu també blanca. Uns y altres feyen vots de viure sens proprietat, de conservar la castedat y de practicar la caritat. Los Templers foren, des de llur principi, orde regular, religiós y militar a la vegada, y per axò, prometíen aximeteix defensar los Sants Llochs y los pelegrins qui-ls visitaven.

Modificació o reforma del orde del Hospital.—No és posible senyalar ab exactitut la data de la transformació que Ramón del Puy féu soferir al orde hospitaler, per convertirlo en orde militar y poder sostindre la competencia ab los Templers, més simpàtichs llavors per rahó del esperit belicorós y cavalleresch propri del segle XII^{è}. Apar que la modificació s'efectuà en la quarta dècada de la citada centuria, encare que no falta qui opina que fóu durant la tercera, y algún autor aparenta creure que fóu abans de la fondació del orde del Temple, y deguda la reforma tan sols al convenciment del referit director o superior ministre dels Hospitalers de que sería cada día més difícil prestar los serveys benèfichs sens portar armes y no essent soldats disposts a la defensa y a la lluyta.

---

encarregats de la defensa de Monreal contra los alarbs, y que en 1122 assetjaren y prengueren lo fort de Montzó. La error prové de la confusió dels Templers ab los cavallers de Sant-Salvador, instituits a Monreal per Alfons VII de Castella en lo meteix any de la fondació del orde del Temple De totes maneres, en 1129, un any aprés de la aprobació del orde del Temple per lo Concili de Troyes, hi havía ja Templers en la regió de Flandes.

Ab la transformació en orde militar, pogueren pendre l'hàbit del Hospital molts cavallers, los qui, si desijaven practicar la caritat y les virtuts cristianes, volíen també continuar ab les armes a la ma per combatre en favor de la religió, de la possessió de Jerusalèm y de la seguretat dels pelegrins y dels pobres. La quietut dels hospicis y hospitals era poch compatible ab los costums y les necessitats de la època.

Des de la reforma, que crehèm ja efectuada en 1140, la analogía gayrebé complerta dels obgectius d'abdós ordens religiosos y militars, engendrà una noble emulació, la qui paulatinament se convertí en sorda gelosía y més tart en guerra oberta. Lo Papa Alexandre III, ja autorisà una concordia entre Templers y Hospitalers, conformantse a sotsmetre al juhí d'arbitres les qüestions de béns, drets y privilegis, y l'odi, lluny de romandre destruit, anà crexent fins arribar a la guerra general y a la matança del any 1251. Si lo mòvil de la rivalitat hagués sigut lo desig de sobrepassar los mèrits dels respectius èmuls en lo servey de la fè cristiana, seríen disculpables los excessos en certs moments; mas, les causes eren molt baxes, l'ergull, la avaricia, la cobdicia produhint l'odi intens y crudel. Com diu Mr. Flandin, un apologista dels Hospitalers, és de sospitar que la set del or no era del tot estranya als sentiments qui dividíen abdós ordens, sens trobar atenuació a la dita passió en la necessitat de sostindre ab grosses despeses un exèrcit permanent.

En unes regions obtingueren més favor los Hospitalers, en altres los Templers y en general pot dirse que los primers teníen major estima en lo Migdíe, mentre que los darrers eren més preferits en lo Nort. No obstant, dèu ferse excepció per Catalunya, hón los cavallers del Temple foren més forts que no llurs rivals. Mas aquí, com per tot arrèu, les cases o establiments dels dos ordens estaven a poca distancia, si no en los metexos llochs, fentse recíprocament ombra y essent motiu de freqüents questions.

A Sant-Gilles, petita vila de Provença, existíen les dues cases principals o grans priorats dels Hospitalers y dels Templers a Occident. A Tolosa hi havía des de 1135 casa de Templers, molt propera a la dels Hospitalers de la iglesia y hospici de Sant-Remigius. A Lleyda y sos voltants, teníen nombroses terres y cases los dits ordens des de mitjans del segle XIIè, aprés la conquesta de la ciutat per los Comtes de Barcelona y Urgell. A l'Espluga de Francolí, a Tortosa, a Perpinyà, a Saragossa, existíen també establiments y possessions del Temple y del Hospital y no foren petits los conflictes y plets entre ells per questions d'aygues y cequies, jurisdicció criminal y civil, afrontacions y servituts dels immobles y altres punts de dret privat y de costums feudals.

Classes o categoríes de membres del Hospital y del Temple. – La transformació efectuada en l'orde del Hospital, obligà a nova organització del personal o membres de la confraría, segons son doble caràcter religiós-benèfich y cavalleresch-militar. Aquella gent, qui obehint a un poch meditat impuls d'exaltació de fè cristiana s'eren convertits de guerrers habituats a la lluyta contínua, en humils y pacífichs servidors dels desvalguts y en pacients cuydadors de malalts, feyen ab gran pena y contrarietat semblants serveys qui no reportaven gloria sorollosa. Fóu, donchs, necessari crear distinctes categoríes, dedicantse los uns als serveys del cult y de la caritat y altres a la guerra y a la protecció armada.

La primera categoría era dels *cavallers,* o sía tots los confrares destinats especialment al servey militar o ús de les armes. No podíen ésser descendents de juheu o mahometà y devíen justificar son naximent de legítim matrimoni y de familia noble.

La segona categoría era formada per los *capellans* o clergues, encarregats de les funcions purament religioses y eren conventuals o simplement d'obediencia, en los establiments y capelles del orde, tant a Orient com a Occident. La tercera fóu la dels *servents*, dedicats més especialment que no los altres al servey del hospici o dels malalts y pelegrins refugiats en los hospitals del orde. Los servents no podíen may ésser elevats a la classe de cavallers.

La quarta categoría era designada ab lo nom de *donats* y composta de persones qui, al meteix temps que feyen donació d'una part dels seus bens al Hospital de Jerusalèm, prometíen no entrar en cap altre orde que en lo hospitaler de Sant-Joan, y als qui los hi era concedit fer una vida meytat secular, meytat religiosa, fins al moment en que voldríen entrar dins lo dit institut, admetentlos tot-seguit en la participació de les gracies o benifets espirituals y temporals d'aquell, tant a Occident com a Ultramar o sía a Palestina. Tan sols per excepció podía lo *donat* obtindre algún càrrech o dignitat y és de compendre aquesta inferioritat, puix que eren simples associats qui no havíen pronunciat los vots.

Per fí, hi havía altra classe de persones, les qui, sens pertànyer propriament al orde del Hospital, les tenía aquest sots la seua dependencia directa. Eren les dones *donades,* qui sentíen vocació per cuydar dels malalts del sexe femení y qui habitaven en los hospitals del orde per atendre a les dones forasteres sens medis y que passaven en pelegrinació a Roma o a Jerusalèm. Des de les primeríes del orde hi hagué dones per servey del Hospital a Jerusalèm y prompte se generalisà aquest servey a les cases d'Occident, essent molts los establiments qui teníen aquell caràcter mixte. Més endevant, y per rahó dels abusus observats, foren separats los establiments de dones o *donades* y se constituiren verdaders convents de religioses del Hospital.

En l'Orde del Temple hi havía també les tres principals classes o categoríes de cavallers, capellans y servents.

Los *cavallers*, anomenats en los documents *milites*, devíen ésser de familia noble, de legítim matrimoni, solters, ab sanitat de cos y no tenir compromís ab altre orde religiós. Noresmenys dels tres vots de obediencia, castetat y pobresa, devíen fer lo de defendre la Terra Santa (1).

Los *capellans* per lo servey del orde foren instituits anys després de la fondació, quan los Templers restaren, per disposició pontificia, separats de la jurisdicció del Patriarca de Jerusalèm y dels respectius bisbes de les diócesis hón estaven los establiments, passant sots la immediata protecció del Papa y obtenint lo privilegi de mantindre sacerdots especials per lo servey religiós en ses cases o iglesies. Més endevant, dits sacerdots fóren ja admesos com a membres del Temple, subjectes a la regla y fent los tres vots; adoptaren una vestidura diferent dels altres preveres y molt pareguda al hàbit o túnica dels cavallers.

La categoría dels *servents* fóu instituída algún temps aprés de la fundació, quan ja no bastaren los escuders y domèstichs llechs o llogats voluntariament per lo servey de les cases y dels cavallers. Llavors los servents fóren no gent llogada sinó veritables membres del orde del Temple, ab la diferencia no més de la color del hàbit. Hi havía dues sorts de servents; uns, anomenats *armígers* més considerats que no los altres, estaven al servey dels cavallers en la guerra, cuidaven de les armes y gordaven los presoners; los servents de ofici, ocupats en les feynes interiors del establiment o en los tallers del orde, cuydaven a voltes del conreu de terres y de la administració de béns. Lo càrrech de tresorer era sempre occupat per un servent.

Orígens del orde Teutònich.—A la ombra del orde de Sant-Joan de Jerusalèm nasqué aprés del Temple, un tercer institut religiós y militar. En 1127, un pelegrí tudesch y sa muller havíen establert un petit hospital o refugi en la Ciutat Santa. Tingueren seguidors y protectors y va formarse una confraría germànica, qui fóu posada en 1143 per lo Papa sots la autoritat superior del Mestre o primer dignatari dels Hospitalers. Emperò no arribà a constituirse en veritable orde militar autònem fins a 1190, quan lo duch Frederich de Suabia li donà organització, imitada de la del Hospital de Sant-Joan, ab objecte d'aplegar los elements germànichs portats a Palestina per

(1) Hi havía molts cavallers temporalment units al orde; emperò aquets no podien ésser considerats com veritables Templers o membres del institut religiós. S'allistaven per un temps determenat y per devoció anaven a Palestina a combatre los musulmans, observant la regla y ordinacions dels Templers, vivint ab ells, mas sens fer los vots. Alguns ho feyen també temporalment per rahó de penitencia imposada o espiació d'un delicte o pecat.

lo gran moviment de les Crohades. Aquest és l'origen del tan anomenat orde Teutònich, qui, traslladat a Europa aprés la cayguda del regne de Jerusalèm, se possessionà del territori llavors poblat per gent barbra, de la moderna Prusia y de tota la costa del mar Bàltich, y se féu un gran principat independent dels poders temporals.

Emperò, no devèm tractar d'aquesta institució religiosa-militar, puix localitzada en los pobles de la Germania, no tingué establiments en los estats de la Corona d'Aragó. Aquí, en lo Mig-jorn, tota la simpatía y la força fóu agavellada per los Hospitalers y los Templers.

CAPÍTOL II

Establiment dels Hospitalers y Templers a Catalunya y Aragó y missió especial o diferent de la que teníen en los altres pobles d'Occident fora de la Península.—Des de la fundació dels dos ordens religiosos-militars, descobriren los Comtes de Barcelona y Urgell y los barons catalans y rossellonenchs lo gran adjutori que podríen portar al avenç de la conquesta del terrer y a la defensa ferma dels castells y llochs posats en les fronteres, aquells guerrers menys inclinats a les afeccions mundanals y més subjectes a vida de disciplina. Aximeteix ho comprengueren los pobles de Aragó, Castella y Portugal, esposats ab major freqüencia que no los referits de la part nort est de la Península, a les invasions y guerres dels serrahins.

La consideració y protecció obtinguda per los Hospitalers y Templers a Espanya, tenía, donchs, motius distincts dels que-ls ferén ésser acceptats y protegits a França, Angleterra y altres nacions. En aquestes fóu lo sentiment religiós y caballeresch propri de la Edat mitjana, interessantse en assegurar la possessió de Jerusalèm per los cristians d'Occident; mentre que, en les nacions peninsulars fóu la necessitat de guerrers de qualitats superiors a les dels components dels exèrcits feudals, per combatre ab avantatge los alarbs qui occupaven lo nostre territori y per tenir una milicia organitzada, y, per tant, més apte que les incoherents congregacions de barons y vassalls plens d'exigencies, sempre disposts a rompre la cohessió de la ost cristiana. La entrada de semblant gent en les guerres dels peninsulars, significà donchs, un progrés en la art militar y una millora en les condicions de la lluyta.

Axí ún comprèn com les victories y adversitats dels pobles espanyols estigueren durant quasi dues centuries, assats unides a la sort dels Hospitalers y dels Templers, y també com l'examplament dels ordens militars era quasi inseparable del avenç de la constitució

política de Catalunya y Aragó, lo meteix que de la de Castella y Portugal.

Per estímul y premi de sos serveys en lo deslliurament del terrer nacional y per provehir a llur manutenció y sosteniment, reberen abdós ordens dels particulars innombrables donacions de béns, drets y diners, armes y cavalls, y los reys los hi concediren privilegis y franqueses, castells y terres de la estrema frontera, per que, com a punts estratègichs y avançats de la conquesta, fossen vigorosament assegurats.

La primera donació d'un castell feta per lo Comte de Barcelona, fóu la de Granyena als Templers en l'any 1130. Lo document, sens respondre jo de l'autenticitat, diu axí: «In Dei nomine . ego Raimundus Berengarii Dei dignatione actenus Barchinone et provincie Comes et Marchio offero me ipsum omnipotenti Deo redemptori meo et Sancte Milicie Iherosolimitani Templi Salomonis et trado me ipsis fratribus ibidem in defensione christianitatis militantibus in manu domini Hugi Rigaldi confratris societatis eorum... Dono etiam et trado ipsi milicie cum assensu et affirmacionem Raymundi filii mei et cum laudamento baronum meorum in manu eiusdem Hugi quoddam munitissimum castra nomine Granyana in mea marchia contra sarracenos cum militibus qui ipsum castrum per me habent...» La data és del 14 de juliol del 1130 de la Encarnació (1). Lo cap està bé; Ramón Berenguer, titolantse comte de Barcelona y Provença és efectivament lo terçer del nom, mort en 1131, segons diu en Prospre de Bofarull. Si lo document fos de son fill, Ramón Berenguer IV, y posterior a 1137, l'atorgant se nomenaría Comte de Barcelona y Príncep d'Aragó y may podría pendre lo títol de Comte de Provença, per ésser aquest comtat de son germà. Per tant, lo document és anterior a 1138 per la rahó de no usar títol de Príncep d'Aragó, y anterior a 1132 per que usa l'atorgant lo de comte de Provença. En cambi, trobàm entre les firmes dels testimonis. noms de personatges qui existiren alguns anys més tart y axò fa sospitar una falsificació. Barral, senyor de Marsella. Bertrán y Uch de Baus, senyors provençals y nebots del Comte de Barcelona, per ésser fills d'Estefanía de Provença, muller de Ramón de Baus y germana de la comtessa Dólça de Barcelona y Provença, Guillèm Ramón Dapifer, lo gran Senescal y son parent Ramón Renart, B. de Belloch, Berenguer de Santa Eugenia y Guillèm R. Gautelm, són tots los firmants del referit document. Devèm donchs advertir que Papón al fer l'arbre genealògich de la familia vescomtal de Marsella. no hi posa a Barral fins a les derreríes del meteix segle XII^{è}, y diu que morí en 1192 (2). Es duptós que aquest personatge pogués concórrer al acte

(1) Registre 310, fol. 21 (Cartoral del Temple), Arxiu de la Corona d'Aragó; Llibre 3, fol. 22, del armari 10, Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, y Cartoral del Temple, del antich Arxiu de la Castellanía d'Emposta en l'Archivo Histórico Nacional.

(2) Papon.—*Histoire générale de Provence*, II, pág. 531.

de la donació del castell de Granyena als Templers en 1130. Per fí, si la escriptura és autèntica, és forçosament del comte Ramón Berenguer III, qui ja espressa que la atorga ab consentiment de son fill Ramón (Ramón Berenguer IV), y per tant, anterior a 1132, puix aquell morí dins l'any 1131 (1).

Tots los autors moderns interpreten les paraules de la dita escriptura: *et trado me ipsis fratribus ibidem in defensione christianitatis militantibus in manu domini Hugi Rigaldi confratris societatis eorum,* en lo sentit de que lo Comte Ramón Berenguer III féu professió de religiós templer devant d'Uch Rigalt, cavaller del dit orde, qui-s trobava accidentalment a Barcelona per fer propaganda a favor de la nova institució. Mas, apar que no degué ésser una veritable y complerta professió, puix no dexà lo govern dels comtats, ni pogué fer la vida religiosa en los estrets térmens en que era assenyalada en la regla del Temple aprovada dos anys abans.

Imitant la generositat del Comte de Barcelona, lo d'Urgell féu donació als Templers de sos drets en lo castell de Barberà situat prop de la frontera dels moros, lo 13 de les calendes d'octubre (19 setembre) de 1132 (2).

Quatre meses després, lo 6 dels idus de febrer de 1132 de la Encarnació (8 febrer 1133), lo dit Ermengol d'Urgell féu son testament, y entre los llegats se troben los següents: Dimito hospitalis de iherusalem in omnibus castellis meis in singulis unum hominem de melioribus. Dimito ad ipsam caualleriam de iherusalem ubicumque moriar totum meum meliorem guarnimentum cavallum scilicet atque armas. Item dimito ipsi caualleriæ ipsum dominicum meum de Calcinas et ipsum decimum meum quod habeo in guardia et redimat illud de C. solidos. . Dimito item ad ipsam caualleriam ipsum kastrum de Barbara cum terminio suo ad proprium alodium. Havèm publicat aquest testament en lo nostre llibre *Investigación histórica sobre el Vizcondado de Castellbó.*

De manera que lo Comte d'Urgell repetí en son testament la cessió

---

(1) Estàm convençuts de que molts documents catalans datats dels anys del regnat del rey Lluis de França, pertanyen al rey Lluis lo Jove (1137-1180), encare que no posin lo calificatiu de *Junioris.* Emperò duptàm de si la següent donació és del regnat de Lluis lo Gros (1108-1137), y per axò la donàm are com si fos certament del any 1132:

In nomine Domini. Ego Guillem Ramon de Berga donator sum domino Deo et Sanctum Hospitalem iherusalem ipsum mansum de Guillem B. de pug de lasas et suis pertinenciis .. in manu Bermon de Cardona hospitaler et aliorum fratrum et nos qui sum seruus pauperum christi ex parte Dei omnipotentis et predicti hospital recolligimus uobis in nostra societate quo modo boni amici et boni confratris in sacrificiis et in elemosiuis et in cunctis beneficiis qui sunt vel erunt factis... sanctum hospitalem usque in diem iudicii et in super damus uobis de elemosinis pauperum unum palafre qui bene ualet CX. sol. que nobis dimisit Guillem R. de Val oriol... Actum est hoc III idus Madii anno XXIIII°. Rege Lodouico regnante.

Perg. 327, del armari 3, de Cervera, Arxiu del Gran Priorat de Catalunya. Es un tresllat fet en 1237.

(2) Cartoral del Temple, armari 10, fol. 7, Arxiu del Gran Priorat de Catalunya.

de sos drets en lo castell de Barberà a favor del Temple, a més de llegar al orde ses armes y una terra a Calsinas. Emperò, és lo cert que'ls Templers no tenien encara cap establiment regular y definitiu en Catalunya.

Lo 15 d'abril de 1134, se reuniren ab lo Comte de Barcelona, Olaguer, arquebisbe de Tarragona, Berenguer, bisbe de Girona, Ramón, bisbe de Vich, los comtes d'Empuries y Urgell, los senyors Berenguer de Queralt, Guillèm de Castell-vell, Ramón de Torroja y altres barons y sacerdots per determenar y establir les condicions o millor les franqueses e immunitats que tindría l'orde del Temple al entrar en Catalunya. Les persones y béns dels Templers estaríen sempre sots la protecció del Comte y sos oficials, y podríen administrarse separadament la justicia. Al peu del document publicat en la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, féu constar lo Comte de Barcelona sa prometença de donar al morir, tot son abillament de guerra, y, entant que visqués, una pensió annual de 20 morabetins y dues lliures d'argent al Temple. Y altres barons, com lo Senescal Guillèm Ramón, son germà Ot de Montcada, Arnau de Sant-Martí, Guifre de Santa-Coloma, prometeren també donar armes y cavalls y medis de manutenció a un o més cavallers del nou orde militar (1).

Una setmana aprés d'aquella junta de personatges, convocada per afavorir y facilitar l'establiment definitiu y permanent del orde del Temple a Catalunya, un particular habitant de Barcelona, a exemple de son senyor lo Comte, volgué també contribuir al dit establiment. Aquesta donació de part d'unes cases y torres *in muris civitatis Barchinone ad occidentalem plagam ipsas scilicet quas vocant de Galifa prope chastrum de Regomir,* féta per Ramón de Massanet y son fill a favor del Temple de Jerusalèm, fóu igualment publicada en la citada *Colección de documentos inéditos*. Simultaniament en Berenguer de Queralt, un dels senyors qui segons vením d'indicar, havía estat convocat per lo Comte de Barcelona per establir les condicions del establiment dels Templers a Catalunya, atorgà altre donació premadura a aquest orde de *domos meas cum turre et muro et curtello quas habeo in muro ciuitatis Barchinone ante ianuas Ecclesie Sedis Sancte Crucis Sancteque Eulalie*, signant la escriptura lo Comte y l'arquebisbe Olaguer.

Lo Comte de Barcelona completà després la esmentada donació del Comte d'Urgell, ab consentiment dels barons y personatges de la seua cort, concedint al meteix orde, representat per los Templers Arnau de Bedós y Uch Rigalt, lo castell de Barberà situat *in nostra*

---

(1) *Colección de documentos inéditos*, vol. IV, pág. 29; existeix també aquest document en lo Cartoral del Temple, del *Archivo histórico nacional*, de Madrid, y en lo *Llibre vert*, del armari 10, del Arxiu del Gran Priorat de Catalunya.

marchia contra sarracenos cum militibus qui ipsum castrum pro me habent; y fa la donació als *presentes confratres et successores eorum quando illi venerint et steterint cum armis in Graniana aut in predicta marchia ad defensionem christianitatis secundum institucionem ordinis milicie sue...* (1). De manera que en 3 de les nones de janer de 1134 de la Encarnació o sía 3 de janer 1135, segons l'istil modern, los Templers no existíen encare com a institució permanent a Catalunya, y no havíen tampoch ocupat ni près possessió del Castell de Granyena, concedit al orde en 1130.

Per altra part, lo Rey d'Aragó, qui havía atorgat testament en 1131, deixant son regne al Sant Sepulcre de Jerusalèm y a les dues milicies del Hospital y Temple, trobantse en lo més de juliol de 1134, en lo setge de Fraga, espedí una confirmació de totes les donacions fetes als Hospitalers per vassalls seus. «*In era 1172*, diu lo document, *in mense iulii in obsidione de Fraga, regnante me Dei gracia Rex in Aragone et in Pampilona et in Superarbi atque in Rippacurcia, episcopus Petrus in Barbastro, Episcopus Arnalt in Osca, comiti de Pertico in Totela comiti Centulo in Saragoça et Un Castillo* (2). Passats pochs díes de la atorgació d'aquesta escriptura, potser l'endemà meteix, tingué lloch la famosa batalla de Fraga, o sía lo 17 de juliol del citat any. Atacat y vençut lo rey Alfons d'Aragó per los serrahins, dirigits per lo capdill Ebn-Gania féu sa retirada y després d'un mes y mitg d'anar vagant ab lo mermat exèrcit que li restava, renovà y confermà son testament, lo die 4 de setembre deixant los estats de la casa d'Aragó al Sant Sepulcre, Temple y Hospital de Jerusalèm. Tres jorns després, lo 7 de setembre moría aquell monarca tan valent com infortunat, en un petit combat ab los serrahins, prop del poble de Polinyino.

Sens tenir compte de la estranya disposició testamentaria d'Alfons I, la que repugnà tant al poble aragonés, com als nobles y a la clerecía, puix ningú no podía permetre que aquell reyalme passàs a mans forasteres y llunyades, lo seu germà Ramir, monge que era estat des de 1093 fins a 1109, poch més o menys, en lo monastir de Tomeres, designat per bisbe de Burgos en 1114, y elegit bisbe de Roda de Ribagorça pochs díes abans la mort del Rey Alfons, s'atribuí totseguit la autoritat regia, prescindint de son caràcter sacerdotal, titolantse immediatament rey d'Aragó y exercint actes de sobirania. En 1135 celebrà son matrimoni ab Agnès de Poitiers y procrearen a Peronella, la qui, en 11 d'agost de 1137, fóu donada per esposa al Comte

(1) Pergamí 27 de Ramón Berenguer IV, Arxiu de la Corona d'Aragó. Publicat en lo vol. IV de Coleccion de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón. Aquest document existeix també en lo Cartoral del Temple, del armari 10, del Arxiu del Gran Priorat de Catalunya.

(2) *Cartoral Magno*, de la Castellania d'Emposta, vol. II, pla. 122. Archivo Histórico Nacional.

de Barcelona, juntament ab lo senyoríu reyal o govern efectiu del reyalme aragonès (1).

Sembla que al rebre noticies del testament del rey Alfons y de la proclamació de son germà, los canonges del Sant Sepulcre y los cavallers del Temple y del Hospital, començaren les reclamacions per obtindre lo compliment de la disposició testamentaria o al menys algunes compensacions. Lo Comte de Barcelona, gobernador d'Aragó, en 1137, tramet una lletra al Mestre dels Templers demanantli li trametés deu cavallers per fondar o establir la Milicia a Catalunya y Aragó y prometent dotarlos degudament (2). En la metexa lletra li recordava la disposició testamentaria del rey Alfons y afegía: «Unde ego successor illius in regno volo eidem milicie omnibus modis deservire et eam honorificare... nos et omnis patrie ispaniensis clerus et populus modis omnibus deprecamur quatinus Ecclesie Dei provideatis et eius necessitatibus in quantum potestis subueniatis ut saltem X. de fratribus vestris quos aptos ad hoc benignitas vestra decreuerit nobis concedat et dirigat... dono eis ciuitatem Darocham cum omnibus habitatoribus suis... addo eciam illis in Cesaraugusta ciuitate unum christianum et unum maurum et unum iudeum cum omnibus honoribus et possessionibus eorum... laudo eciam vobis atque confirmo donum ipsius honoris quem scripto feci A. de Bedocio in partibus Barchinone».

Se nota clarament lo desig del Comte Ramón Berenguer IV de tenir content al Mestre del Temple, com al més poderós interessat en la questió del testament del rey Alfons. Lo conveni ab los hereus instituits per lo difunt monarca romangué acordat en 1140. Ab data del 16 de setembre d'aquest any, atorgà Ramón del Puy, mestre del Hospital de Jerusalèm, la escriptura de cessió de drets a la successió d'Alfons II reservantse emperò, en cada població del reyalme, un vassall de cada secta o sía alarb, juheu y cristià ab sos béns, y a Jaca se retingué lo troç de terra necessari per edificar una casa y iglesia del orde del Hospital; y posà encare la clàusula de que, si lo citat Ramón

(1) En abril de 1135, Ramir II atorgà donació a favor del Hospital de Jerusalèm, de la vila de Enciso, en la Plana de la Portella y a Annolo, en la ribera del riu Aragón, donà una iglesia y alberch de Cancio Bauzones de Lacas. «Facta vero hanc carta donationis era M.C LXXIII in mense aprilis in urbe Iache, regnante me Dei gracia in Aragonia. . et rex Garcia per mea manu in Pampilona, episcopus Dodo in Osca, comes Arnaldus in Boile, vicecomitissa domina Taresa in Uno Castello...» En igual data, féu altra donació al Hospital d'un home habitant a Sos, ab los seus béns y familia, y també té pareguda data: «Facta uero hanc cartam donationis Era M.C.LXXIII. in mense aprilis in uillam vel castrum quod uocatur Ulli, regnante me Dei gratia in Aragonia et Superarbi atque in Ripacurzia et Rex Garsia per mea manu in Pampilona.. » (Archivo Histórico Nacional, *Cartoral de Castiliscar* y Legajo 265.)

Aquests documents comproven lo ja dit per alguns autors de que Ramir tingué algún tracte ab García Ramírez, qui-s presentà com a rey de Navarra. separantse d'Aragó, regonexent aquest príncep la superioritat de Ramir II.

(2) Carta publicada en *Colección de documentos inéditos del Archivo de la C. de A.* y transcrita en lo *Cartoral del Temple*, del Archivo Histórico Nacional.

Berenguer IV moría sens descendencia legítima, se portaría a compliment lo testament d'Alfons II: quod si forte contigerit te sine legitima prole obire pars hec tibi adlata sine aliquo obstaculo ospitali iamdicto remaneat. Apar que lo Mestre del Hospital era vingut a Catalunya per celebrar aquest conveni tant en nom de son orde com en representació dels canonges o comunitat de la Iglesia del Sant Sepulcre de Jerusalèm, puix atorgà lo meteix díe altra escriptura de cessió de drets de la dita comunitat, actuant com a delegat especial de Guillèm, patriarca de Jerusalèm, encare que, segons algún autor, lo comissionat per la referida comunitat fóu un dels seus membres, lo canonge Rigalt. Lo Sant Sepulcre se reservà també, a cambi de la renuncia, un home de cada religió en totes les viles del reyalme aragonès y ab lo pacte de que si lo Comte de Barcelona moría sens descendencia «pars hec tibi adlata sine aliquo obstaculo sepulcro iamdicto remaneat» (1).

Hi ha una lletra sens data, tramesa per lo citat Guillèm, patriarca de Jerusalèm y P. prior del Sant Sepulcre al Comte de Barcelona, príncep d'Aragó, anunciantli la cessió dels referits drets a la successió d'Alfons II, y fent menció de les peticions de concordia que havía iniciat lo nostre Ramón Berenguer IV (2).

Diuen Zurita y Funes que la comunitat de canonges del Sant Sepulcre de Jerusalèm trameté a Catalunya lo canonge Gerart ab la confirmació de la indicada cessió dels drets de herencia y que aquest comissionat fondà a Calatayud y en altres punts del reyalme, convents de canonges regulars units al Sant Sepulcre. En l'Arxiu de la Corona d'Aragó hi ha una escriptura de 29 d'agost de 1141, atorgada a Jerusalèm per lo patriarca Guillèm, per Pere prior del Sant Sepulcre y per los canonges, entre ells lo citat Gerart, confirmant y aprovant la cessió de drets y conveni celebrat l'any anterior per son delegat lo Mestre del Hospital (3).

Lo conveni ab los Templers se féu més tart, si be pot dirse, que no era tant precís al Comte de Barcelona, puix estava en molt bones relacions ab lo dit orde, al qui ja havía atorgat donacions y privilegis que constituían una primerenca compensació de la part que devíen tenir en los estats d'Alfons II. En 1143 vingueren a Catalunya los cavallers Templers Everart, mestre de la Galia, Pere de Rovera, mestre de Provença y Espanya, Ot de Sant-Omer, Uch de Bezanis, Pere de Arzac, B. de Ceguirole y Arnal de Forcia y van concórrer a una asamblea o junta reunida a Girona per lo Comte Ramón Berenguer y baix la direcció del cardenal Guim, legat apostòlich, tractantse la concordia o conveni definitiu en la part referent al Temple de la

(1) Publicats abdós documents en la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la C. de A.*, vol. IV, y *Cartoral Magno* de la Castellanía d'Emposta, vol. II, pág 127 (Archivo Histórico Nacional).

(2) Idem, vol. IV, pág. 325.

(3) *Colección de documentos inéditos*, vol. IV, pág. 78.

successió del rey *Batallador*. Resultat del conveni és la escriptura de 27 de novembre del citat any 1143, qui conté la donació del Comte de Barcelona a favor dels Templers dels castells de Montzó y Montgaudi en propri alou y perpetuament ab tots sos territoris y pertinencies, dels castells de Xalamera y Barberà, també ab sos territoris y ab la honor de Llop Sanç de Belxit, del castell de Remolins y de tot lo que devía possehir en lo castell de Corbins «cum Deus illud michi dignatus fuerit reddere». Donà de més a més tot lo delme en sos Estats y dels territoris que conquistàs en endevant y una pensió de mil sous a Saragossa, y afegía: «In omnibus vero caualcatis vel expedicionibus Ispanie de vestris scilicet hominibus quintas uobis perpetuum dimitto et dono... Convenio iterum vobis et dono in potencia celesti et fortitudine Christi me ulterius pacem non facturum cum mauris nisi vestro consilio... Dono vobis iterum atque concedo quod de vestra propia causa per totam terram meam nulla ledda nulla consuetudo nullum passaticum accipiatur» (1). Ab aquest conveni y donació l'orde del Temple romangué definitivament establerta en los pobles de Catalunya y Aragó, tingué posició oficial y esdevingué un dels factors del moviment militar y polítich.

Establiment dels Hospitalers en lo Penedés.—Si no està equivocada la data d'un document que sols conexèm per trasllat molt posterior, en l'any 1108, Jordà de Sant Martí, senyor del Castell de Sant Martí Ça Roca y sa muller Ermesendis y son fill Guillèm, junts ab Pere Bernat de Puigdalba atorgaren donació al orde del Hospital d'un mas del terme del esmentat castell en franch alou. Ens consta que en Jordà de Sant Martí, posseía en dit terme altre mas anomenat Romaní, lo qui havía venut en 1101, als consorts Bertràn Ot y Rotlendis, per sexanta unces d'or. En Carreras Candi, qui ha donat noves biogràfiques y geneològiques de la familia dels Santmartí en la interessantíssima monografía *Lo Montjuich de Barçelona* (Memorias de la Real Academia de Buenas Letras, volúm VIII), ha trobat en Jordà de Sant Martí desde 1110 fins a 1130 com a senyor d'Aramprunyà, però no va saber que ho era també del citat *castro* del Penedés. De totes maneres la donació feta per en Jordà, en 1108, no prova que ja estessin establerts los Hospitalers en aquella comarca. Axò no's veu fins en la tercera o quarta dècada del segle meteix.

Un particular nomenat Berenguer Bonfill, segurament de la familia del jutge Pons Bonfill March, iniciador dels Usatges, de la qual donaren altres noves, féu donació lo 4 de les calendes de janer del 1135

---

(1) *Colección de documentos inéditos del Archivo de la C. de A.*, vol. IV, pág. 93; *Cartora del Temple*, del Archivo Histórico Nacional; pergamí 51, del armari 13, Barberà, y foli 31 del Llibre del procés entre los Templers y lo Bisbe de Lleyda, en l'armari 11, Gardeny, Arxiu del Gran Priorat de Catalunya.

(29 desembre), any 28 del rey Lluis de França, a favor del Hospital de Sant-Valentí, situat a poca distancia de Vilafranca, de un mas y terres en térmens de Olèrdola y Sant-Martí, qui enfrontaven ab lo camí públich de Sant-Martí, a la Granada, y ab altre camí qui conduhía de Castellmus als Mayans (1). Tením que a les darreríes del 1135, existía ja casa dels Hospitalers a Sant Valentí de les Cabanyes, essent donchs un dels més antichs establiments o comandes del dit orde en la nostra terra, potser lo terçer, per que segons havèm indicat, sembla certa la existencia de les cases de Cervera y Barcelona en 1121. Emperò ¿podría aquest document referirse a un hospital particular y no a un del orde?

En les nones de febrer de 1136 (5 febrer 1137), un nebot del citat Berenguer Bonfill, Bernat Andreu atorgà venda als Hospitalers de tots sos drets y terres del terme de Olèrdula y Sant-Martí, per preu de set morabetins d'or (2); y lo díe 7 dels idus de juny de 1138, any primer del rey Lluis lo Jove, Ramón Guillèm de Odena y sa muller Sanxa donaren al orde del Hospital, terres, cases y la iglesia de Sant-Joan del castell nou de Pontons, ab los delmes, primicies, ofertes y demés drets que dita iglesia tenía abans de despoblarse aquell territori, axicom les sufraganeis de Santa-María y Santa-Fé, situat tot dins lo terme del dit castell y en franch alou (3). Es donchs induptable la fundació d'una casa del orde del Hospital en lo Penadés, a Sant-Valentí de les Cabanyes, en la segona o tercera dècada del segle XIIe. Si les donacions de Guillèm de Ciresa al Hospital de Cervera y de Berenguer Bernat de Sant-Domi, de les iglesies de Santa-María de Ciresa y Santa-María de Llorach, de les que ja havèm tractat, fóssen del any tres del rey Lluis lo Jove, o sía del 1140, y no del tres de Lluis lo Gros o 1111, resultaría la fundació de la casa de Cervera posterior a la del Penedés.

Donàm per possible que en la segona dècada del segle XII^{è} estiguessen ja'ls Hospitalers en lo Penedés, al descobrir una cita d'afrontacions d'una terra del terme del castell d'Olèrdula, que demostra que aquest orde possehía en 1122 un alou en dita comarca. Veges la següent escriptura: «Ego Geraldus et uxor mea Guilia donatores sumus in esponsalicio a te Oler apud filia nostra Pereta uxor tua... ipsas duas pecias de alaudio et alia pecia de orto quo modo est paseiato et est hec omnia in comitatu Barchinona vel in termine castri Olerdule ad ipso loco que vocant quallo de cavalleria et ipso orto quod est in trilla de Sancti Valentini et affrontat ipsas II. pecias de prima parte in alod de Sancti Sebastiani cenobii, de II.^{a} parte in alodio de Ospitali Deo, de tercia parte in via publica qui pergit ad Granata

(1) Perg. 510 del armari 17. Vilafranca. Arxiu del Gran Priorat de Catalunya
(2) Perg. 246, armari 17, ídem.
(3) Perg. 457, armari 17, ídem.

et ad Pax...» La data és 13 calendes abril any 14 del rey Lluis (any 1122).

Un dels primers senyors catalans de qui sabèm que anà a Palestina en pelegrinació y que al morir durant aquesta trobantse a Trípoli, fa constar en testament la existencia del orde dels Hospitalers, fóu en Bernat Guillèm de Fraxinet, en 1125. En aquest concepte és notable la declaració dels testimonis italians o llevantins qui reberen la darrera voluntat: «Sit notum cunctis presentibus atque futuris quoniam nos Raiembaldus de Rauca et Raimund Pandulfi vidimus et audivimus et presentes ibi eramus quando Bernardus Guillelmi qui dictus est de Fraxino in iherosolimitana peregrinatione constitutus et in tripolitana urbe detentus ab egritudine qua obiit per suam extremam voluntatem dimisit et per scripturam donationis recognovit se iam dedisse Deo et Sancto Johani et Hospitali Iherusalem in servicio pauperum constituto pro redemptione animarum parentum suorum et fratres sui et sua honorem quem habebat et habere debebat et ei per successione conveniebat in Olibana et in suis terminis et iure perpetuo pauperibus *habendan* tradidit sicut superius scriptum est nos prelibati testes Raiembaldus et Raimundus ne testificamur et iuramus coram Deo et hominibus et ut testificaremur ab eo rogati sumus et sic verum est pro Deum et quatuor hec evangelia. Facta sunt hec anno M°. C°. vigesimo V° in presencia Berengarii Sancti Felicis abbatis Girunde et Bertranni Prioris hospitale montis peregrinorum et Durandi archidiaconi et Berengari corte et Guillelmi Pontii et Petri Vivariensis qui scripsit pridie idus marcii.» Per aquesta escriptura, indubtablement autèntica, sabèm que l'abat del monastir de Sant Feliu de Girona, en Berenguer primer del nom en l'abaciologi fet per el P. Villanueva (*Viage literario,* XIV, plana 135), qui ocupava aytal càrrech en 1116 lo tenía encara en 1125, en quin any se trovaba en Siria, rebent a Trípoli, prop de Beirouth, la declaració testifical del testament del seu conterrani Bernat Guillèm de Fraxinet. Sembla deduhirse ademés del document que'ls Hospitalers tenien casa al lloch de Montpelegrí, de Palestina, puig hi figura un prió d'aquell hospital.

Tornant als Hospitalers del Penedés, podèm fer conèxer altres primitives donacions que reberen. En 29 de desembre de 1135 la atorgà en Berenguer Bonfill, d'un más situat prop de Sant Martí Sarroca: «In Dei nomine, ego Berengarius Bonefilii ob peccatorum meorum veniam impetrandam et celestis patrie gaudia premerenda dono Domino Deo et Sancto iherosolimitano Ospitali mansum meum proprium... in comitatu barchinonensi, in territorio penitensi infra terminos castri Olerdula et infra terminos castri Sancti Martini non longe ab ecclesia Sancti Valentini... Terminatur autem prescriptus mansus ab oriente in via publica que vadit de castro Sancti Martini ad ipsam granatam et in alodio cuiusdam Geralli... Que est facta IIII. kalendas ianuarii anno ab incarnacione domini CXXXV. post mille-

simum, Regisque franchorum Ludovici XXVIII. Signum Berengarii Bonefilii» (1).

(1) La familia Bofill era molt antigua y opulenta en lo Penedés. En Balari, *Orígenes históricos de Cataluña*, planes 435 a 444, ha donat importants noves d'Ervigi, sacerdot y jutge y de son fill Ponç Bonfill March, també jutge, y'l verdader iniciador del famós còdich dels *Usatges de Catalunya*. Tením alguns documents que completen y aclaren lo dit per en Balari essent lo més notable, un del any 991, en que'l citat pare den Ponç Bofill y un altre jutge anomenat Ennego Bofill, actuant com a marmessors del difunt Teudiscle, fan cessió del lloch de Viladellops, en terme d'Olèrdula, als monastirs de Sant Cugat del Vallés y de Sant Pere de les Puelles. Mereix ésser transcrit:

In nomine Domini, Ego Ennego que uocant Bonofilio et Erovigio Nos simul in unum donatores sumus domum Sancti Cucufati octouianensis cenobio uel domum Sancti Petri qui est cenobium prope muros barchinonensi situs. Manifestum est enim quod pre(*cepit nobis*) condam Teudiseli iudici per suum testamentum quem ad extremam uenerat uolumtatem unde iudicium obligauimus iudices ordinantes infra metas temporum asserie condicionis editus ut cartam mercedem largicionis fecissemus ad cenobios supralibatos de aliquantulis alodibus sicuti et facimus. Donamus namque eis id est ad domum Sancti Cucufati et ad domum Sancti Petri suprataxatis equaliter atque comuniter seu et pariliter alaudem uel uillam que dicunt uillam de lupos cum eorum terminis uel eorum adiacenciis cum terris et uineis cum domibus et curtibus cum ipsa ecclesia que infra est et altaria uenerata uel et cum uniuersis edificiis atque plantariis, siluis, garricis, montibus .. totum ab integre quicquid dici uel innominari potest. Que est hec omnia que supra resonat in comitatu barchinonense in ipsa marchia iuxta penitense, infra terminos de olerdula uel de Oliuella uel de ipsa maritima. Que affrontacione aquilonaris prima que uocatur oriens conectit se atque coniungit cum terminis que uocatur castrum oliuella et sicut inde ascendendo graditur per ipsam Serram que est supra ipso puteolo de langouardo et pertingitur usque ad ipsum pugium que dicunt Ozuzio. De meridie affrontat in ipsum collum que dicunt de bonella siue in ipso litore et in termine de cannellas. De occiduo affrontat in ipso torren qui tempore pluuie discurrit et transit suptus ipsam rocham que dicunt corbateram. De circii afrontat in ipsa cigia uel in ipsum alodem qui fuit de condam Sederedi filium condam Sunifredis siue in cacumine montio que dicunt Papido et sicut inde descendendo graditur per ipsa serra serraque et deducitur usque prefatum torrentem suptus corbatera. Quantum istas affrontaciones includunt et his limitibus ambiunt sic donamus ea omnia ad iamdictos cenobios utendi comuniter ac fruendi pari iter iure perpetuo cum exiis et regressibus earum ad illorum proprio ob remedium et indulgencia omnium peccatorum ex anime de predicto Teudisclo condam iudici testator ac largitor rei huius omnia. Ut seruientes uel cenobitantes predictos cenobios habeant licenciam ex ea omnia agere et facere quem ad modum et de aliis munificenciis domos illorum pertinentibus. Et si nos donatores aut alicuius hominis uiuentis ex quarum cumque religione que contra hanc mercedem largicionis uenerit ad inrumpendum... Facta donatione XIII Kalendas marcias anno V.º regnante Ugone Rege qui dux fuit pridem Sig ✠ num Ennego que uocant bonifilio—S'g ✠ num Erohigio qui ista donatione fecimus... - Signum Audegario - Sig. Balomar—Sig. Teudebertor Sig. Arnallo - Sig. Goldemar - Sig. Petrus Sig Leopardo—Sig. Venrrello—Sig. Ellemir.

Lo meteix any 991, lo jutge Ervigi firmà la escriptura de dotació de la iglesia de Sant Miquel d'Olèrdula.

En 1057 trobàm un Bonofilio Triter y sa muller Ermeniards venent a Ot Guifret y a la seva esposa Ermesinda un alou ab vinyes «in termini castri Uila de Mager et de Pontons, in comitatu Barchinona... et habet afrontationes de parte orientis in serra super turre de Bernat Geralt sicut aquas escurrit de parte turre B. Geralt et de nos venditores et de meridie in sumitate monte Ansoual et de occiduo in collo de galinno; de parte vero circii in petricia qui descendit de Ancosa que est super via qui pergit de Pontons ad vila de Mager et pervadit ad escurrio qui descendit de Ancosa», per preu de vint mancusus d'or cuit.

En 1066, un Guillèm Bonfill donà a Udalguer Pere «ipsa turre quod vocatur Taliada cum omnibus edificiis... et cum ipsa ecclesia de Sancto Martino qui ibidem est... in comitatu Minorisa nominati in ipsa marchia», afrontant per llevant ab terme de Vilalta y Crexell, per mitjorn ab terme de Mont menecio, per ponent ab terme de Blavia y per nort ab terme de Sant Guim.

En 1090, Gerovart Rastà y sa muller Girberga vené a Bernat Bonfill y a la seva esposa

A 5 de febrer de 1137, en Bernat Andreu, nebot del esmentat Berenguer Bonfill, completà la anterior donació: «In Dei nomine, ego Bernardus Andree dono, vendo et definio domino Deo et iherosolimitano ospitali in manu Bremundi eiusdem domus baiuli, omnes voces et directa et hereditatem quam habeo vel habere debeo per omnes voces in ipsis alodiis que cum avunculo meo Berengario Bonifilii habeo per vocem genitorum meorum apud Sanctum Valentinum in territorio penitensi... infra terminos Kastri Olerdule et Kastri Sancti Martini... accepi namque pro hac vendicione et evacuacione de bonis prescripti ospitalis VII. morabetinos in auro et reddo eciam eidem ospitali pignus quod ibi tenebam per VIII. moabetinis... Quod est facta nonas febroarii anno ab incarnacione dominica centesimo XXXVI° post millesimum». Surt en aquest document un Bremont, *batlle*, potser prior o preceptor, de la casa dels Hospitalers y es de suposar que era la casa del Penedés, en Sant Valentí.

A les darreríes d'abril de 1138, en Guillèm de la Granada féu donació, «domino Deo et hospitali iherosolimitano ipsas casas que sunt Petri Alamandi cum solo et superpositis... in comitatu Barchinone in ipsa Granata ad forum, habent afrontationes ab oriente in casas de Buschet, a meridie in ipso marchato, ab occiduo in domo Stephani... Facta carta donacionis IIII. kalendas madii sub MC° XXXVIII°, anno I. regnante Ledoico rege». Los descendents den Guillèm de la Granada, figuraren molt a Catalunya en temps d'Alfons I y de son fill, segons pot veures en los Itineraris d'abdós sobirans que tinch publicats en lo *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, volúms II, III y IV.

Aquell meteix any tingué efecte una donació molt més important y de trascendencia per l'avenç de la reconquesta y seguritat de la frontera envers lo camp de Tarragona y la Segarra. En Ramón Guillèm d'Odena y sa muller, volgueren repoblar y assegurar la defensa del lloch de Pontons, al noroest de Vilafranca, a mitg camí d'aquest punt envers Santa Coloma de Queralt, en territori aspre y solitari, y cregueren lo millor per atanyer son propòsit, concedir als Hospitalers bens y drets en dit lloch: «In Dei nomine, ego Raimundi Guillelmi de Odena et uxor mea Sancia ad Dei honorem et christianitatis augmentum volentes *redirigere* et apoplare castrum de Pontons quod diu stetit infestatione paganorum eremum et depopulatum, offerimus et donamus omnipotenti domino et sancte domui ospitalis iherosolimitani

---

Garseu una quarterada de terra en terme de Castellet, lloch dit lacuna, en lo comtat barceloní.

Finalment, en 1133, Guillèm de ipsa Granata dona a Pere Alamany «ipsum cortilium quem solebat tenere Bernardus Bonifilii intus in uilla Granate simul cum ipsa aprisione quam habes facta iuxta casas de Buschet ad ipsum mercadal.» Sembla que en lo lloch de la Granada, prop de Vilafranca del Penedés, hi havía un mercat molt conegut, que surt sempre en los documents dels segles XIè y XIIè.

in predicto castro et in terminis eius propria dominicatura ad servicium Dei et pauperum christi ut pius et misericors dom... peccatis nostris indulgere dignetur, damus et concedimus nos supradicti Raimundi Guillelmi et uxor mea Sancia prenominato ospitali iherosolimitano in manu Bernardi presbiteri et Raimundi Gomballi baiulorum iamdicti ospitalis ipsam terre quam vocant de prato cum omnibus terminis... per alodium proprium, franchum et liberum habendum et tenendum ac iure perpetuo possidendum. Item damus prefato ospitali in prenominato castro de Pontons illas domos que chondam J. Raimundi (?)... Addimus *huic* nostre donationi ante iam dictum castrum terciam partem in uno molendino et medietatem in alio... Item damus et offerimus domino Deo et ospitali iamdicto ad servicium Dei et utilitatem pauperibus ecclesiam Sancti Johannis que est sita in ipso castello novo de Pontons cum decimis et primiciis et oblationibus universis quem habebat predicta ecclesia prius quem depopularent simul cum sufraganeis ecclesiis Sancte Marie et Sancte Fidis cum omnibus suis iusticiis quo modo habent vel in antea iuste adquisierint salva reverentia et dignitate barchinonensis sedis; sicut superius scriptum est sic de nostro iure et potestate tradimus in ius et dominium prafati ospitalis per alodium proprium iure perpetuo possidendum. Si quis autem utriusque sexus persona contra hanc donationis nostre scripturam venerit ad inrumpendum nichil perficiat sed in duplo componat et post modum hoc donum *perenniter* maneat firmum. Quod est actum VII. idus iunii anno ab incarnatione Domini millesimo C° XXXVIII.° regnantem ledovici iunioris I.» Firman en Ramón Guillèm d'Odena, la seva muller, son fill Guillèm y Bernat de Vilademager. Aquest document plè d'errades (del que's conserva l'original y un tresllat del any 1273, en l'Arxiu del Gran Priorat), indica la existencia d'un capellà anomenat Bernat y d'un dit Ramón Gombau, abdós batlles del Hospital, com si no hi tinguesin encara 'ls Hospitalers cap casa organitzada ab lo corresponent comanador o preceptor en aquells encontorns y de moment hi haguessen establert dos batlles o administradors per rebre les donacions y cuidar de les proprietats adquirides fins que hi hagués cavallers del orde situats.

A la primería de maig de 1141, en la donació que atorgà en Pons d'Oltrera, hi figura altra volta aquell capellà Bremont, lo qui ja havèm trobat en 1137, rebent la donació d'una terra també del Penedés feta per en Bernat Andreu. Ara tampoch fa constar quin càrrech té en representació del orde del Hospital, pero reb per ella les donacions. Crech que aquests rebedors foren en lo Penedés los primers organitzadors de la comanda abans de haberhi comanador fixe: «In Dei nomine, ego Petrus de Uultraria dono domino Deo et iherosolimitano hospitali in manu Bremundi presbiteri ad usus pauperum pariliatam unam terre que est meum proprium alodium... in comitatu Barchinone infra terminum chastri de Uultraria in parrochia Sancti Petri de Breda

in ipso plano sicut terminatur ab Oriente in alodio Guillelmi Chastri vetuli, a meridie in manso de fulcheres, ab occidente similiter, a circio in riera de Magaroua, sic dono domino Deo et iamdicto hospitali... perpetuo possidendum ad quid inde facere voluerint fratres et baiuli iamdicti hospitale ad utilitatem eiusdem domus... Actum est hoc IIII. idus maii anno IIII regni Ledouici iunioris».

L'any següent trobàm la primera donació personal, d'un home que s'ofería al orde per servir als pobres y als Hospitalers. Es la den Guillèm Folch: «Sit notum cunctis, quod ego Guillelmus Fulchonis... dono et offero me ipsum domino Deo et iherosolimitano hospitali ad serviendum Deo unio et vero. Et dono domino Deo et eidem Sancto hospitali ad usus pauperum pariliatam unam terre quam emi *marchs* L. de auro exarchino de sorore mea Ermengardi quam cum isto precio et amplius quod per illam dedi traxi de captivitate et in sana pace per XL. annos a die empcionis usque huc habeo eandem iamdictam pariliatam terre possesam potenter et integriter... in comitatu barchinonensi, in territorio penitensi, infra terminum kastri Sancti Martini in loco dicto Callera ad ipsum collum de ipsa Granata, sicut terminatur ab Oriente in alodio de malvehí, a meridie in via que itur de Sancto Valentino ad mal consei, ab occiduo in strata publica qui itur ad mercatum de Granata, a circio in alodio iamdicti ospitali iherusalem sic dono votive et potencialiter... in manu domni Petri eiusdem domus baiuli et servi, ac de meo iure in dominium et potestatem omnipotentis Dei et sepedicti hospitalis ad usus pauperum trado... Actum est hoc IIII. nonas februarii anno V regni Lodoici iunioris.» Firman en Guillèm Folch y son fill Ramón. Lo primer féu testament lo meteix any 1142, deixant al citat fill tot quant possehía a Cogul ab la condició de que aprobés la donació que'l testador havía fet als Hospitalers. Si no volía aprobarla, llavors la meitat del alou de Cogul passaría a ésser del dit orde. Observàm que la donació la fà als Hospitalers en Guillèm Folch, en mans de don Pere, batlle de la casa del Hospital, de manera que fins ara en los documents dels Hospitalers del Penedés hi figuren solament batlles en representació del orde, mas no preceptors. Desde 1137 a 1142, en cinch anys trobàm en lo Penedés quatre diferents batlles del Hospital, Bremont, Bernat, capellà, Ramón Gombau y Pere.

De 1143 tenim dues escriptures. La primera per en Guerau Gombau y sa muller Guilia: «impignoratores sumus ad mansionem ospitale et ad fratribus et ad bonorum hominum de ipsa mansione totum quantum abemus vel abere debemus in terminio Sancti Valentini extra II. mansiones et unam pariliatam apud ipsum palumbarium.... propter XIIII. morabetinos bonos aiadinos et lupinos sine engan *aut* VI. solidos denariorum monete barchinone... Tali modo ut teneas et possideas hec omnia suprascripta ab integrum omni tempore usque quo nos vel nostri reddamus ad ospitale aut suis elemosinariis XIIII.

morabatinos... sine engan in festivitate Sancti Michaelis.» Per l'altra escriptura en Ramón Guillèm y son fill Guillèm donan al Hospital dues parellades, per remei de llurs ànimes, situades en lo comtat barceloní, terme del castell de la Vid, afrontant la una ab lo camí que va a Mediona y ab l'illa d'orphanel y la segona parellada ab lo camí de Sant Julià y ab lo *riuo birlis* (Riudevitlles); fan la donació ab la condició de que si la vinent quinquagèsima han retornat los 20 morabatins que havíen rebut den Guillèm de Balines *servienti pauperibus hospitalis, et fuerunt X et medium in tres tyreds et VIIII et medium in auro,* recobraràn aquella terra; en cas contrari serà perpetuament del Hospital. Surtací, un altre representant o administrador dels Hospitalers del Penedés, en Guillèm de Balines, titulantse no frare ni preceptor, sino senzillamet *servidor* o *servent* dels pobres del Hospital, axí com havèm vist també l'any abans, rebre la donació den Guillèm Folch un *don Pere* titolantse *baiuli et servi.*

Encare que no res tenen que veure ab l'orde del Hospital, anotarèm ací cert nombre de documents referents al territori d'Olèrdula, per oferir interés los noms personals y geogràfichs del Penedés en los segles X^{e} y XIe. Lo primer és del any 994: «In nomine domini, ego Eriman et uxori mea Maria et todoleg nos simul in unum venditores tibi Isarno emptore per hanc scripturam vendicionis nostre vendimus tibi pecia I. de terra culta vel herema... in comitatu Barchinone in termine de Olerdule ad ipsa pera qui affrontat de orientis in terra de me comparatore... de circii in terra de Geriberga vicecomitisa vel in terra Sancte Eulalia... ab integre cum exiis et regresiis earum... precium uncia I. de auro et grandas V. de vinea quod habeo in Olerdula» (12 kalendes abril any 7 d'Uch rey).

Dos anys després, Guifre y Gilberga cònyugues, venen a Isarn un alou ab aygues y un prat en terme del castell d'Olèrdula, lloch dit La Pera, per sis peces y tres mancusus d'or y afrontava ab «ipsa strada publica qui pergit de Sancti Martini ad ipsa Granada et in terra de Esclua, de meriedie in terra de Sancta Eulalia... de circii in ipsa fexa de Sancte Eulalie; et ipso prato cum ipso alude de parte orientis in terra de Sancte Eulalie sive per ipso marge et habet dextros XLV, de meridie in terra Sancta Eulalia et habet dextros XLVII, de occiduo in ipsa kavaleria»; diu que al venedor li provenía «per meum lectuosum et a me Ingilberga de genitore meo condam» (8 kalendes septembre, any 10, *regnante Ugone rex magnus).*

En 998 «ego Geriberga vicecomitissa venditrice sum tibi Sanctio emptore per hanc scripturam vendicionis me vendo tibi terra mea culta vel herema que michi advenit de condam Gilo femina .. in comitatu Barchinone in termino de Olerdula ubi dicitur ipsa pera siue in ipso podol», per preu de sis mancusus d'or cuit (2 idus abril, any segón del rey Robert).

En 1034 Ot y sa muller Tedlen venen a Geribert un alou «et me-

dietate de ipso mulino que dicunt toro cum rego et suo caput rego cum cacaua et cum omnia instrumenta», per dues unces d'or y situat en lo comtat barceloní, terme del *castro* de Sant Martí (6 kalendes juny, any 3 del rey Enrich).

En 1048, Arnal y Ermengards, cònyugues y son fill Ponç y filles Iliards y Adalez, venen a Guillèm *sacer* y a sa muller Ermengards «semodiata de terra cum vinea .. in comitatu barchinonensis in terminio de Olerdula in locum que vocant ad Sancti Valentini et affrontat de parte orientis in terra de Gaucelmus et de meridie in strada publica et de occiduo in vinea de Sancti Valentini... precio placibile medio mancuso et quarta parte in re valente (8 kalendes abril, any 17 del rey Enrich). Lo meteix any Trasvero y la seva esposa Bella y filla Bradolina, venen a Azilano y Ermengards cònyugues, sos drets en una terra y molí del terme de Sant Martí, en lo lloch de la Bleda, comtat barceloní (15 kalendes febrer, any 17 d'Enrich).

Aquesta és del any 1066: «In nomine Domini ego Adalbert proli Marcucio et coniux mea Adaled venditores sumus tibi Poncio Arnallo emptore... modiatas II et quarterada I de terra quod habemus in comitatu Barchinone infra terminum Olerdule in locum que dicunt ipsa caualleria... affrontat a parte orientis et de meridie in alodio domna Guilla Gombaila, de occiduo in termini castrum Pax» per preu «mancusos VI auri monete barchinone» (13 kalendes febrer, any 6 del rey Felip).

En 1067 los consorts Arnau Pere y Guinedelle venen á Gombau *proli* Bernat, cinch *modiatas* d'alou en terme del *castro* d'Olerdula, en lo lloch de la pera y cavallería (2 nones janer, any 7 de Felip). L'any següent Speraneu y sa esposa Elliards venen a Gombau un alou també del terme d'Olèrdula, lloch de Sant Valentí, afrontant ab los termes de la Granada, de castro *mox* y de Pax; y ab altra escriptura, Guillèm Durand y sos germans Miró y Guitart venen a Arnau Ricolf una terra del terme del castell de Sant Valentí, *ad ipsas clotas*.

No consta l'any, peró'l crech de 1070 un document dels consorts Guillèm Bernat y Bonadona, permutant ab los cónyugues Bernat Sunyer y Sicards, unes vinyes del Penedés, en lo lloch de Cantallops, ab altra terra del castro de Castellet del comtat de Barcelona «in locum que dicunt Papiol» y certs drets en un alou «qui est in Ausona ad planedas». Entre'ls firmants Gerbert Sindred y Riambau Sindred.

En 1076, «ego Reimundus proli Guillelmi donator sum tibi Petrus Mironi... aliquid de alodem meum... qui est in circuitu fortitudine que nuncupatur Malovecino... in comitatu Barchinona in terminio kastrum Sancti Martini in loco iamdicto malouecino et in alio loco in termine de Fonte rubia parielada I. de terra que emi de Domenico de Belveci». Afronta ab termes de la Granada y Fontroja y ab terra den Folch Baró (idus octubre, any 16 de Felip).

Són del 1079 les dues escriptures següents: Donació per Guila al seu marit Sans, de terres y cases en terme de Cubelles del comtat de

Barcelona, afrontant ab lo terme d'Adarruno, ab lo prat «que est infra Adarru et Chubelas» y ab l'alou de *chomite* (del comte) y per tramontana «in ipsa strada qui pergit de Cubeles ad Adarru» (2 kalendes juliol, any 19 de Felip). Y venda per Sendred y Bellesen, cònyugues, a Gombau Bernat de terres y cases del terme d'Olèrdula, quadra de Sant Valentí, afrontant ab terra de Sant Sebastià, que era un petit monastir del Penedés, per preu de dos mancusos d'or moneda barcelonina (1 idus març, any 19 de Felip).

Los consorts Gaucelm Guillèm y Rodlen venen, en 1080, als germans Gombau y Guillèm, terres y cases «et cum ipsa hereditate mea de ipsa ecclesia aut de ipsa sacraria de Sancti Valentini que mihi reliquid Dalmacio fratri meo», del terme d'Olèrdula «in ipsa quadra de Sancti Valentini», afrontant ab terme de la Granada, ab un alou de Sant Sebastià «vel in termine de castro mocho» y ab terme de Pax, per preu de vint unces d'or moneda barcelonina (7 kalendes agost, anx 20 de Felip).

En 1088, Amat Isarn y sa muller Arsenda donan a Pere Bertràn *nostri nutricati*, terres del terme de Sant Martí; y en 1091, Guillèm Bernat y Ermesen, cònyugues, ab sos fills Bernat y Arnal venen als consorts Iozbert y Guilia una terra del terme d'Olèrdula prop de *parietes antigas que vocant paladol,* afrontant per tramontana «in terra Sancti Crucis sive in margine gros, de meridie in terra Sancti Cucufati cenobii, de occiduo in ipsa strata qui pergit ubique, a parte vero circii in terris Sancti Crucis Sancteque Eulalie» (3 nones febrer, any 31 del rey Felip). Aquest document pot oferir interès per l'estudi arqueològich d'Olèrdula, donchs les parets antigues que cita poden ésser runes d'un casal o de mur.

Tots aquets documents son del Arxiu del Gran Priorat, procehents de la comanda de Vilafranca.

Los Templers en lo Vallés y comtat d'Ausona. — No poden donar noticies molt complertes, si bé tampoch mereixen dexarse arreconats los següents documents. Lo 4 dels idus de janer del 1131 de la Nativitat, Guillèm Ramón y sa muller Arsendis féren donació al Temple de Jerusalèm *et ad ipsa sua chavaleria,* del alou que tenien en la parroquia de Sant-Pere de Vilamajor; y lo 3 de les nones de març del any 25 de Lluis (1133), Ramón A. de Pedós, ab consentiment dels seus fills Pere, Guillèm y Bernat, «dono omnipotenti Deo et sancte Ierosolimitani Templi Militie in potestate Arnalli filii mei qui eiusdem militie est confrater aliquid de meo alodio francho... in parrochia Sancti Saturnini de Plances in locum que vocant altum...» juntament ab altres drets y béns en les parroquies de Sant-Julià de Vilatorta y Santa-María de Folgueroles (1).

(1) Perg. 8 y 16 del temps del comte Ramón Berenguer IV. Arxiu de la C. de A.

Lo 6 dels idus de juliol del any 1133, de la Encarnació, Bernat Amat, vescomte de Cardona y sa muller Adalmus, vescomtessa, ab consell de son fill Ramón Folch, donaren, «propter remissionem peccatorum nostrorum omni anno per unamquamque ebdomadam somadam salis unam ut Deus omnipotentis propicius sit peccatis filii nostri...»; y lo 8 de les calendes de maig de 1134, Arnau de Soler donà també al Temple de Jerusalèm un mas «in comitatu Ausonensi in parrochia Sancti Ipoliti martiris in loco vocitato Rosed» (1).

Les donacions en lo Vallès són aquestes dues; primerament la del dos de les nones de març del any 27 del rey Lluis, 1134 de la Encarnació, feta per Pere Arnau, qui «diffinio et evacuo domino Deo et militie Iherosolimitani Templi et militibus ibi Deo servientibus in manu Raimundi Gauceberti et Raimundi Arnalli fratrum eiusdem milicie mansum cum suis pertinenciis... que frater meus Arnallus Gaucerandi eidem militie Templi dimisit sicut in suo testamento continetur scriptum... in comitatu Barchinone in Vallense in parrochia Sancte Perpetue de Mogoda». En aquesta escriptura són anomenats dos dels pochs Templers qui vingueren primerament a Catalunya (2).

Y en 13 de les calendes de novembre *anno Domini CXXXV post mille Regisque franchorum Leudovici XXVII*, Ramón Adalvert de Vivà y sa esposa Estefanía «vitam eternam consequendam donamus et offerimus omnipotenti Deo et militie Templi Iherosolimitani et militibus ibi sumo Regi servientibus... in ipso loco qui vocatur Mugent... in comitatu Barchinonensis infra terminos parrochie Sancti Saturnini de collo de Sabadel...» (3).

La dificultat està en averiguar si los Templers establiren per administrar los béns que anaven adquirint tant dintre de la ciutat de Barcelona com en lo Vallès una sola comanda o casa, o si en crearen ja de cop dues. Alguna indicació trobada en escriptures nos ha fet sospitar de vegades si primerament fóu establerta la casa de Palau del Vallés y pochs anys après la de Barcelona (4).

En 1138, un Berenguer Ramón, titolantse *barchinonensis vicarius* (veguer), donà als Templers son senyoriu sobre un obrador den Pere Grou, junt al castell vell de Barcelona; y, en 1150, Ramón Bernat de Gurb y sa muller Saurina, ab sos fills Bernat, Ramón y Berenguer, cediren al meteix orde en mans de Pere de Rovera, mestre dels Templers en Provenza y dels cavallers templers Bertràn d'Olost y Berenguer de Sant Vicents, tots los drets que teníen sobre un alou de la

---

(1) Idem, perg. 23 y 32.

(2) Idem, perg. 44.

(3) Idem, perg. 39.

(4) En 1122, l'arquebisbe Olaguer y'ls canonges de Barcelona feren la consagració de la iglesia de Santa María, en lo Vallès, en lo *pago* anomenat *Palad Salatan* (Palau Solitar) y confirmaren les seves posessions y son fosar.

parroquia de Sant Esteve de Parets, mijançant la entrega de 200 sous barcelonins.

Aquest Berenguer de Sant Vicents lo trobàm en 1163, titolantse *familiarius Milicie Templi et Magister domui de Palad, cum omnes fratres meos,* concedint a un home dit Gasch, lo dret directe que tenía l'orde en un alou posehit en condomini ab lo monastir de Sant Cugat del Vallés, en lo lloch anomenat Albergada, afrontant ab l'alou del Priorat de Sant Miquel del Fay. En Gasch s'obligà a ésser home soli del orde, a pagar per cens un capó y entregar del conreu del blat tasca y braçatge (1).

Resulta, per consegüent, que entre 1150 y 1160, pot asegurarse que fóu establerta la comanda del Temple de Palau del Vallés y d'ella fóu segurament son primer preceptor en Berenguer de Sant Vicents. Les donacions de béns en aquella comarca sovintejaven. En 1144 (10 calendes octubre, any 7 del rey Lluis lo Jove), se formalitzà'l testament sagramental den Ramón de Sa Rovira, qui testà trovantse malalt en la expedició a Montpeller, dexant al orde del Hospital una mula, a la del Temple son alberch y mobles y a la obra de la iglesia de Santa Perpètua de la Moguda un ase. Los testimonis qui havíen rebut la darrera voluntat den Sa Rovira la declararen segons costum dintre dels sis mesos de la seva mort devant l'altar de Sant Joan, de la dita iglesia de Santa Perpètua, al jutge y sacerdot Guillèm.

Primera donació als Hospitalers en la plana d'Urgell.—En nostre llibre *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó* (plana 97), havèm donat compte de la donació que féu al orde del Hospital en lo mes de maig de 1131, Guerau Pons, vescomte de Girona y d'Ager, la qual per son interès reproduhim entera: «Auctoritate legali decretum est, ut res donatæ, si in præsenti traditæ fuerint nullo modo repetantur a donatore; Et iterum donatio vero si per vim aut metu extorta non fuerit plenam in omnibus obtineat firmitatem. Igitur in Dei nomine ego Gerallus Poncius vicecomes Donator sum Domino Deo, et ad Sto. Hospitale de Hierusalem, et ad successores qui ibi sunt aut erunt: Per hanc scripturam Donationis meæ Dono a Deo, et ad Hospitale Iam dicto ipsum Castrum de Ventoses cum terminis, et afrontationibus quæ habere debet, sicut ego habeo, et teneo, et habere debeo, sic dono ad proprium alaudem, et est ipsum castrum in Comitatum Urgello, et in Quadra de Artesa. Et abet afrontationes ipsum Cas-

(1) Pergamí 12 del temps d'Alfons I. Arxiu de la C. de A. Lo meteix any, en Berenguer de Sant Vicents cedí á Pere Berenguer una terra que l'orde tenía a Montjuich. Llavors lo Temple possehía ja diferentes terres en aquesta montanya. En 1160, adquirí la den Bernat Martí. En Berenguer de Sant Vicents també surt en 1153, juntament ab dos Hospitalers fent venda d'una casa que abdós ordens possehien a Barcelona: «Berenguer de Turre et Bermundo servi Hospitalis Hierusalem atque Berengarius de Sancto Vicentio frater Milicie Templi», venen a Bernat Marcús una caseta en lo raval de la ciutat per deu morabatins d'or.

trum de una parte in termine de Artesa, et de alia parte in termine de Boccenic, et de tertia parte in termine de Pradel, et de quarta vero parte in serra de Almenara. Quantum inter istas afrontationes includunt, et isti termini continent, sic dono ad Sancto Hospitale jam dicto, ipsum castrum jam nominatum cum egressiis, et exitibus suis, pro redemptione peccatis meis, et omnibus fidelibus defunctis. Et ego Donator dono potestate de ipsum Castrum de Ventoses ad ipsum Hospitale; quantasque vices ipsos quofrares illi demandant sine enganno. Et si Vicecomes non erit in ista terra donent potestate ipsos Castlans de ipso Castro de Ventoses quantasque vices ipso Hospitale illis demandet sine enganno. Et abeat ipso Hospitale de meum dominicum ipsa medietate omni tempore in ipsum Castrum de Ventoses, vel in suis terminis in Decimis, et in placitos, et in serviciis, et in pernes, et in quisties, et in aprisiones, et in trobas, et in totum hoc, qui ad usum hominis pertinet, et pertinere debet, sicut ego habeo, et teneo, et habere debeo; et ipso Hospitale mitat Bajulo in ipsa Vila de homines qualis que se voluit. Et Sancto Hospitale de Iherusalem, et ipsos quofrares comandent ipso Castro de Ventoses ad Gerallus Poncius Vicecomes, et que siat suo homine comande de unum de ipsos quofrares de ipso Hospital per fide sine engan. Et ipsos Castlans qui ibi sunt, et in antea erunt, similiter siant homines comandes de unum de ipsos quofrares per fide sine male engan. Et de post obitum meum de me Vicecomes sicut ego facio, et habeo suprascriptum, sic faciant illis, aut qui ego dubitavero ipsum Castrum de Ventoses cum ipsa jova, et cum ipsos tragins. Et mando ego Vicecomes quem nullum hominem non poscat vindere de ista honore suprascripta, nec impignorare, si non se fatigat in ipsos meos seniores de Hospital. Facta ista Carta uel Donatio xvi. Kal.ˢ Junii, anno ab Incarnatione xpi C. xxxi. post millesimo, annos xxii. regnante Ledovico Rege. Sig✠num Gerallus Poncius Vicecomes, qui ista Carta donatione mea davi scribere et firmavi propriis manibus, et rogavi firmare testibus.

Establiment dels Hospitalers en lo Pallars.—Molt aviat començà també en la conca del Noguera Pallaresa a tenir possessions l'orde del Hospital. La donació més antiga que havèm vist és una ab data de «sexto nonas Madii anno II° regnante Ledouico rege,» que lo meteix pot correspondre al any 1109 que al 1138, puix com ja s'ha dit, en moltes escriptures catalanes del temps del rey Lluis lo Jove no s'afegía ningún calificatiu al Rey objecte de la calendació, y en ab dues dates existía en Pallars un comte anomenat Artal. Diu axí: «Notum sit omnibus hominibus qualiter Ego Artaldus comes et Girbert Oliuer donatores sumus domino Deo et Sanctum Iherusalim hospitale unum capmansum in espot sola de Ramon Bernat et de Amige filio suo sensum et usaticos et decimis et fidanza et chestias que nos habemus et habere debemus in ipsum caputmansum sic donamus ad ospitalis

iherusalem ad alaudum proprium francum et liberum per nos et posteritati nostre per secula cuncta pro redempcione anime nostre et de parentum nostrorum viuum et mortuorum et recepit (?) ipsum donum Pere ospitalarius et est manifestum...» (1).

Si aquesta escriptura és perfectament autèntica, dona-ns lo nom del més antich comanador del Pallars o almenys del primer frare del orde del Hospital que-s trobe en lo dit comtat.

Altra escriptura qui porta també lo dupte de si dèu atribuirse al temps del rey Lluis VI o al de son fill y successor Lluis VII *lo Jove,* és la següent: «In Dei nomine, ego Bernardus senior chastellanus talarni et Berengarius fratris meis et Sibille mater nostra dimisimus nos ipsum alaude qui fuit de mennosa et de Ramon pere ad deum et a Sancta Maria de Soç terras et hospitali iherusalem in manu de Gillemo hospitalario et de aliis fratribus qui ad ueniendi sunt, ad proprium alaude chasas kasales ortos linares kannamares... totum ab integrum cum exiis et regresiis et pertinenciis suis. Et habet affrontaciones de riuo de host usque in sponda de box et de kasa de atatones usque ad fontem de chalcen... et Guillemo hospitalario dona XXXX^ta^ solidos in precio per isto alaude a Bernardo kastellano... Facta ista carta VI. idus octuber anno VIIII.º Regnante Laudouico rege» (2). Aquesta data tan pot reduirse al any 1117 com al 1146; emperò gayrebé ún pot assegurar que la darrera reducció és la més probable, y en tal cas pot dirse donchs, que en 1146 existía en lo Pallars un prior o preceptor dels hospitalers, anomenat Guillèm, qui estava a punt de rebre altres frares del orde y d'establirse la casa o hospici de Sotsterres o Susterris, qui fóu sempre més la casa mare o centre del orde en tota aquella estensa regió.

Hi hà, no obstant, un document ben clar y autèntich qui prova que abans del any 1122 fóu ja concedida als Hospitalers la iglesia de Santa María de Susterris. Es la confirmació atorgada per Pere, bisbe d'Urgell, en l'any 1140 de la Encarnació, de la donació que había féta lo seu predecessor Sant Ot, bisbe de la dita diòcesi desde 1095 fins a 1122, en los següents tèrmens: «Pateat cunctis presentibus et futuris quod ego Petrus Dei gracia Urgellensis episcopus una cum consilio canonicorum sedis reddo, dono et concedo ecclesiam Sancte Marie Subtus terre cum suis pertinenciis et directis ubicumque sint domino Deo et hospitali iherosolimitano fratribus presentibus et futuris *quam Olim dompnus Odo beate memorie... sedis presul cum sensu et voluntate Arnalli Raimundi in cuius honore prefata ecclesia erat iam dicto hospitali libere absolute dederat.* Id circo ego quod ille sanctus egit laudo et confirmo ut habeat et possideat semper ad servicium Dei et pauperum xhristi... Actum est hoc II. idus octubris anno CXL post M.

---

(1) Perg. 82, del armari 2, Susterris; arxiu del Gran Priorat de Catalunya. Tresllat fet en lo segle XIII.

(2) Perg. 148, armari 2. Idem original; caràcters del segle XII.

ab Incarnacione Domini» (1). Aprés del bisbe Pere y dels canonges d'Urgell signen aquesta confirmació Arnal Mir y sa muller Estefanía, comtes del Pallars jussà y Artal, comte del Pallars sobirà.

Aquest darrer comte atorgà també una donació o venda als Hospitalers en l'any 4 del rey Lluis, que nosaltres creyèm que és de Lluis VII y, per tant, del **1141**: «Ego Artallus gracia Dei Comes et coniux mea dompna comitissa Agnés facimus carta donacionis et uendicionis ad Deum et Sancti hospitalis iherusalem propter remedium animas nostras et parentum nostrorum de VI. eras de sal in comitatu paliarense in termino de Castel salat... quantum istas affrontaciones includunt sic donamus et vindimus nos ad Deum et sancti hospitalis iherusalem *et ad te Petro hospitaler et ad confratrem tuum Guillelmum et ad aliis fratribus qui ibidem sunt uel ad ueniendi erunt* sic quo nos melius abemus illas eras iam dictas ab integrum... et recipimus de uos Petro et Guillelmo hospitalari precio XI. morabetinos de auro ualentes... Facta ista carta II. kalendas septembris anno IIII.º Regnante Leduigo Rege» (2).

De manera que en **1141** hi havía ja en lo Pallars establerts los Hospitalers, sobressortint dos com a directors o priors anomenats Pere y Guillèm, y que s'esperava la arrivada d'altres frares, y notantse especialment que, en lo dit any, ja no-s limitaven a acceptar o rebre donacions, sinó que feyen compres ab diner.

Noresmenys de la citada compra de les *eras de sal* o salines, que potser eren de las de Gerri, podèm donar a conèxer altra compra féta en aquella regió y temps per los hospitalers: «Igitur in Dei nomine ego Guillem A. de Perbas facio carta donacionis et uendicionis de illa octaua parte de illa decima que ego habeo de Rodger et de Bernart et de suis heredibus uel habere debeo et aduenit ad me per illo uicecomite et dono hoc per suo consilio et per suo laudamento et de domno Arnal Mir comite ad Deum *et Sancti hospitalis iherusalem et ad pauperum xhristi et ad te Petro hospitaler et adaliis confratribus qui ibidem sunt uel adueniendi erunt sic dono uobis et uindo predicta fide sine enganno et recipio de uos precio placibile V. solidos grossos in rem ualente* et de super dono hoc ista donacione et ista octaua parte de illa decima iam dicta de Rodger de Subtus terras et de Bernat et de suis heredibus propter remedium anime mee et parentum meorum... Facta ista carta II. idus octubris anno VI.º Regnante Leduigo Rege.» (3). Signen aquesta escriptura, aprés del atorgant, lo comte Arnal y lo vescomte Pere de Vilamur.

Fèm observar que aquí també fa la compra lo meteix frare Pere hos-

---

(1) Perg. 120, armari 2, Idem. Deu recordarse per entendre bé aquest document que Sant Ot, bisbe d'Urgell fóu ja canonisat o fóu decretada sa pública adoració y veneració en l'any 1133, onze aprés la seua mort.

(2) Perg. 81, armari 2, idem.

(3) Perg. 186, armari 2, Idem.

pitaler, qui figura en altres dels documents citats y que sembla tenir certa superioritat sobre los altres frares, podent deduhirse de totes les proves aportades per nosaltres, que la comanda o casa dels hospitalers a Susterris, en lo Pallars jussà, molt prop de la vila de Tremp, y tocant al riu Noguera Pallaresa, fóu instituida en la primera meytat del segle XIIè, y que era de les més antigues que l'orde del Hospital tingué a Catalunya (1).

Primers establiments del Temple en lo Rosselló. - Diu Mr. de Barthèlemy en son *Etude sur les établissements monastiques du Roussillon* (Bulletin monumental, 1857), que los Templers anaren des de Catalunya a les terres rossellonenques y que, una escriptura de 1132, copiada en lo tan anomenat *Libre de la Creu,* cartoral del Temple en aquella regió, nos fa conèxer la donació atorgada per lo senyor de Banyuls del Aspre als Templers; cita també la donació per Azalaidis d'un alou en Vilamolaça, en 1133, y la cessió, en 1136, de béns situats en Premana del Fenollet per lo vescomte Bernat Berenguer, qui, l'any següent donà son alou de Sant-Cernau per obtindre son enterrament en la casa del Temple del Mas-Deu. Y en 1138, la donació atorgada per Guillèm de Vilamolaça y sa muller al Temple, del delme que percebíen «*in ipso campo in quo est iam edificatus et constructus mansus supra dicte milicie hierosolimitane qui appellantur a militibus mansio Dei*, nos demostra que en aquell temps estava ja fondada la comanda del Mas-Deu, la casa mare o central de tots los establiments del Temple en lo Rosselló.

Un document citat per Mr. Vidal en la «Historia de Perpinyà» senyala la presencia dels Templers en la dita vila en l'any 1139. Nosaltres podèm citar altra escriptura del *Libre de la Creu*, del any 1141, que és la donació féta per Udalger vescomte de Fenollet y sos fills Pere y Arnau y que diu axí: «nos in simul donatores et diffinitores sumus domino Deo et militibus Templi Domini in manu Petri magistri de Ruira et Vgonis de Berano omnes uoces quas habemus in Guillelmo Raimundi et suos infantes atque posteritates scilicet albergas et censum et omnes usaticos... sine ullo retentu pro remedio animarum nostrarum» (2).

Los metexos personatges atorgaren altra donació a favor del Temple l'any següent: «ego Udalgarius pro-consul Fenoliotensis cum filio meo Petro atque Arnallo dono atque laudo domino Deo Temploque Iherosolimitane milicie et fratribus illi presentibus atque venturis om-

(1) Mr. Delaville le Roulx, ha reduit la data de la venda féta per Guillèm Arnau de Perves al Hospital, al any 1113, perque creu que los anys del rey Lluis. són del rey Lluis VI. (Vegis lo *Cartulaire*, vol. I). Nosaltres creyèm que són anys de Lluis VII, car en 1113 no hi havía en lo Pallars lo comte Arnau Mir y lo vescomte Pere, qui figuren en lo document, y abdós personatges los trobàm en escriptures de 1145 y 1163.

(2) *Collection Moreau* vol. 59, Biblioteca Nacional de París.

nem boschum de Matapenista per alodium cum omnibus que ibi habeo... videlicet castrum, leudam, foresteriam, glaudeam, introitum et exitum... in manu Petri de Ruira serui seruorum Dei et Vgoni de Berano et Arnaldi de Soigniano absque fraude et decepcione, et propter hoc accipio ab illis unum mulum et unum mansum...» La data és del 3 de les calendes de juliol del any 1142 de la Encarnació (1).

Poch aprés de la fondació de la comanda del Mas-Deu, se formaren altres preceptoríes secundaries en lo Rosselló, y una de les primeres fóu la del Mas de la Garriga al pont cobert de Reart, donació atorgada, en 1149, per Gaufret, comte de Rosselló. En lo meteix any 1149 lo dit personatge atorga la següent escriptura: «Ego Gaufredus Comes Rossilionensis pro redempcione peccatorum meorum et patris et matris mee, cum filio meo Ginardo dono laudo et concedo domino Deo et fratribus milicie Templi Salomonis totum ipsum honorem et omne ius quodcumque ibi habeo uel habere debeo sicut continetur de masado escarbeti usque ad terminale Sancti Juliani de Villanoua sicut includitur infra uias quarum una uadit de Mallolis ad Villam nouam... totum istum predictum honorem... et totum illum honorem quem probi homines tocius mee terre dederunt... donamus et laudamus... in potestate Petri de Ruira et Berengarii fratri eius et in manu Arnaldi de Sancto Cipriano ministro ipsius honoris... Facta hec scriptura donacionis XVI. kalendas octobris anno ab Incarnacione xhristi M.° C.° XLVIIII.» Aquesta escriptura està signada per Artal, bisbe d'Elna, Arnal Radolf *baiuli Perpiniani* y acaba ab les paraules següents: *et hoc totum factum est in presencia proborum hominum Perpiniani* (2).

Dues altres donacions del Comte de Rosselló al orde del Temple devèm fer conèxer; la primera, del any 1153, diu en sa part important: «Ego Gaufredus comes et filius meus Girardus donamus Deo et milicie Templi Domini et tibi Arnaldo de Sancto Cipriano fratri eiusdem milicie et omnibus fratribus tuis presentibus et futuris aliquid de nostro alodio quod est in termino Sancti Iohannis de Perpinniano quantum cumque habemus de Petra fita usque ad Correch et sicut uadit per Correch usque ad campum Petri Gili et usque ad uiam publicam qui discurrit de Perpinniano ad villam nouam et usque ad flumen Riardi... et propter hoc donum accepimus de elemosinis Templi CC. morabatinos merchacauos. Actum est hoc in diebus *(in manu?)* Petri de Roera magistri milicie templi Domini et Arnaldi de S. Cipriano dispensatoris eiusdem milicie... Actum est hoc VII. idus Madii anno Domini MC.LIII, regnante Lodoico Rege». Entre los firmants se veuen Berenguer de Guardia *vicarii* y Arnald Radolf *baiuli* (3).

L'altre document del Comte Gaufret y de son fill Girart és del

(1) *Collection Moreau*; vol. 60.
(2) *Collection Moreau*, vol. 64, tret del *Libre de la Creu*.
(3) Collection Moreau, vol. 66, tret del Libre de la Creu.

any 1155 y diu: «...donamus Deo et fratribus milicie Templi qui modo sunt uel in antea uenturi sicut atque Arnallus de Sancti Cipriani seruus et humilis frater milicie Templi et dispensator helemosinarum una nostra terra quam nos habemus et habere debemus in nostro comitatu Russilionensi in adiacencia Sancti Iohannis de Perpiniano... et pro ista donacio accepimus fratris milicie Templi mille LX. solidos monete melgoriensis...» Despiés de la data (17 de les calendes de juliol de 1155 de la Encarnació) y de les firmes del Comte y de son fill, hi ha lo «Signum Berengarii de Guardia vicharius qui hoc laudo et firmo et concedo sicut superius scriptum est et accipit C. solidos de fratres milicie Templi Iherosolimitani» (1).

Ací farèm observar lo meteix que quan havèm tractat del establiment dels Hospitalers en lo Pallars. Al poch temps d'establerts los Templers en lo Rosselló ja no s'acontentaven ab los béns immobles que adquiríen per donació franca, y volíen adquirirne d'altres per compra onerosa. Les dues escriptures del Comte Gaufret darrerament presentades axí ho demostren y també podèm presentarne en aquest concepte atorgades per particulars. Vegis la següent: «Ego Petrus de Sancto Felice et fratres mei scilicet Guillelmus atque Raymundus nos insimul donamus et definimus et evacuamus Deo et milicie Templi Salomonis et omnibus fratribus qui modo ibi sunt et in antea erint unum meum campum... in Comitatu Rossilionensi infra terminales quos Gausfredus Comes donauit predicte Milicie... propter autem donum hoc predictum... ego Ugo Gaufridi seruus et minister et fratres et dispensator milicie dono vobis de elemosinis pauperum LXXX solidos de Rossellis et duas gallinas de censu quas habemus Sancti Felici subteriori...» La data és dels idus de març de 1157 del la Encarnació (15 març 1158) (2).

Establiment del orde del Hospital en lo Rosselló.—Tenim una prova indirecta de que los Hospitalers entraren en la comarca rossellonenca quasi al meteix temps que los Templers, en lo testament del vescomte de Beziers, del any 1154, hón ell, al disposar les dexes als monastirs e iglesies, se recorda dels danys que havía produhit a les cases del Temple y del Hospital quan entrà en lo Rosselló a fer la guerra (entre 1151 y 1153) a son cunyat lo comte Gaufret y disposa lo següent: «Et mala quae ego feci cum mea cavalgada in Rossilono domibus Templi et domibus Hospitalis, quod homo redrecet eis ad suam mercedem et infractiones quas ego in eadem terra ecclesiis cum eadem cabalgata quod homo redrecet...» (3).

Lo vescomte de Beziers parla, donchs, en plural de les cases del

(1) Collection Moreau, vol. 67, copiat del Libre de la Creu.
(2) Collection Moreau, vol. 68, copiat del Libre de la Creu.
(3) *Histoire générale de Languedoc*, edició Privat, vol. V, pàg. 1171.

Hospital lo meteix que de les del Temple. Lo Comte de Rosselló, en son testament del any 1172, posa també en igualtat de categoría o d'importancia als dos ordens, puix mentre que dexa al Hospital lo castell de Malpàs ab sos térmens y l'estany ja sech de Sant-Joan de Perpinyà, juntament ab los molins situats prop del hospici dels llebrosos, senyala al Temple lo castell de Palau ab sos térmens y drets y los forns de Perpinyà ab privilegi o esclusiva de sa construcció y esplotació en la dita vila.

No havèm trobat escriptures que-ns facen conèxer la fundació de la casa de Bajoles, que fóu la casa principal o comanda dels Hospitalers en lo Rosselló; emperò, creyèm existía ja abans de finir lo segle XII^è y potser era una de les cases del Hospital a que feya referencia en 1154 lo vescomte de Beziers. La comanda de Sant-Vicents de Bajoles, que avuy és lo mas Anglada, situat a una hora de la vila de Perpinyà, governava les senyoríes o cases subalternes de Bonpàs, Capestany y Sant-Nazari. Lo primer comanador de Bajoles que havèm trobat en los documents és Arnau de Alvarino, qui assistí en 1211 al capítol general tingut per los Hospitalers de Catalunya y Aragó a Saragossa. En 1250 y 1252 trobàm a Pere de Granyena, com a comanador de Bajoles, y assistí també al capítol general celebrat a Osca en la primera de les dues dates citades. Al veure Mr. de Barthélemy quasi totes les possessions dels Hospitalers en lo Rosselló prop de la mar, li dona entendre que los dits frares s'ocupaven molt del comerç marítim y potser de la fabricació de sal. En cambi los Templers de la dita regió se dedicaren activament al dessecament dels estanys y terres baxes, y en especial als que existíen entre Elna y Tohir. En 1170 compraren a Bernat de la Roca la proprietat del estany situat entre Nyls y Vilamolaca, y en 1182 a Berenguer de Bages lo seu dret en l'estany de Bajoles. En 1201, Arnau Tizó autorità als Templers per conduhir l'ayga del estany Sabadell per ses terres. Axí, donchs, resultaven en aquells primers temps profitosos y civilitzadors abdós ordens militars en quant milloraven les condicions generals del territori al millorar y fer productives les seues proprietats.

CAPÍTOL III

Primeres adquisicions dels Hospitalers en Aragó.—Havèm ja dit que'l Rey Alfons, *lo Batallador,* trobantse en lo sétge de Fraga (juliol de 1134), expedí la confirmació de tots los béns que l'orde del Hospital posseía en sos estats. D'aquests béns anteriors a la mort del monarca aragonès, ne tením un sol document, mal transcrit, però que dèu ésser reproduhit: «In dei nomine, ego María huin (?)... unam he-

reditatem in Saragossa de meo patre de seniore Exemen ffortunionis de laet et do eum pro anima de Lop enechez qui fuit meo seniore ad illo hospitale de iherusalem ut habeant eam solta de me et de meis filiis et de omni mea generatione ad suam propriam voluntatem facere. Testes don Petro taresa et domna Blaschita et Enneco Azuarez de zazur et Raimundus prior de Cabairos. Facta carta in anno quando Rex Adefonsus presit Mequinenza» (1). Alfons I prengué dels alarbs la vila forta de Mequinenza en febrer de 1134, mitg any abans de morir.

Encare havèm indicat la renuncia dels drets provinents del testament del citat rey, feta per los Hospitalers en 1140, rebent en compensació importants béns territorials a Saragossa, Osca, Barbastre y altres llochs, axí com algunes donacions, entre elles la iglesia de Enciso, que ja havía fet al orde lo rey Ramir, en 1135.

Lo bisbe de Tarazona donà en lo dit any 1140, a R. Gombau, prior del Hospital de Jerusalèm, la iglesia de Añon, y dos anys més tart un particular anomenat Domingo y sa filla María varen vendre al meteix orde una casa en Saragossa, «facta carta in mense genero in Era MCLXXX, regnante Raymundus Comes senior in Çaragoça et in Aragon, Episcopus D. in Çaragoça, Ato Çanç iusticia» (2).

En 1149, lo Comte de Barcelona, príncep d'Aragó, atorgà donació als Hospitalers de terres de la conca del riu Riguel, trovantse en lo castell de Luna (3).

Donacions fetes al Temple en la matexa època en Aragó. —Recordàm en primer lloch la lletra del Comte Ramón Berenguer al Mestre del Temple, en 1137, oferint al orde per establirse en sos estats y indemnitzarla del incompliment del testament del rey Alfons, la vila de Daroca y altres béns, axí com lo conveni de 1143 fet per lo dit Comte ab los delegats o enviats del Mestre dels Templers, rebent en compensació de la renuncia dels drets del testament les posessions y rendes a Montzó, Chalamera y altres llochs d'Aragó y Catalunya (4).

L'any següent començàm a veure donacions per particulars. Donya Taresa, per l'ànima de Lope López donà al Temple un molí a Saragossa en lo terme del *Cascall*. «Facta carta in mense aprili quando Raimundus Comes Barchinonensis tornauit de illa hoste de Montpeller et conquisiuit Taraçona de Portoles et Sos de rex Garcia regnante R. comes barchinonensis in Barcelona et in Aragone, Rex Garcia in

---

(1) Cartoral magno de la castellanía de Emposta, vol. II, doc. 216 (*Archivo histórico Nacional*, Madrid).

(2) Cartoral magno, II, doc. 218.

(3) En 1151, Sanxo Friones de Tidon (?) vend al prior dels Hospitalers a Aragó, un forn de pà en Mallen.

(4) Trobantse lo Comte Ramón Berenguer a Saragossa, en 5 calendes de maig de 1176 de la Era (any 1138) féu donació al Temple del lloch o terra de Razazol (?).

Pampilona, Adefonsus imperator in Castella, episcopus Bernardus in Cesaraugusta, episcopus Michel in Tiraçona, Petro Taresa in Borga, dompna Taresa filia Comes Rodriç in Ricla, Artal de Alagon, García Ortiz in Fontz et in Pinna, Senior Loppe Sanç in Belgit, Rodriç Petrez in Epila, Era MCLXXXII» (1).

Per aquesta escriptura, que sembla insignificant, sabèm donchs, que la mare de Pere Taresa o Atarés, pretendent a la corona aragonesa segons certs autors, era Taresa filla del Comte Rodrigo y potser la muller del vescomte de Bearn, Gastò V, axí com que'l Comte de Barcelona havía anat a Montpeller en 1144, per la guerra ab los rebetles sens dubte, y al tornar había près les viles de Tarazona y Sós.

També és del any 1144 la donació de béns en Saragossa y Sobradiel atorgada al Temple per la vescomtessa Talesa, viuda de Gastó V, vescomte de Bearn, y filla de il-lustre familia aragonesa (2), y que havèm ja publicada en mon trevall *Cartoral dels Templers de les comandes de Gardeny y Barbens* (Barcelona, 1899). Diu axí: «... dono et concedo domino Deo et militibus templi iherosolimitani omnem meam hereditatem quam habeo in zaragoza et in terminis eius et in Supratel similiter... cum consilio et consensu domini Petri vicecomitis et nepotis mei pro anima domini mei Gaston vicecomitis qui eam adquisiuit cum sanguinis effusione et gloria triumphali... Factum est autem hoc donatium in Jacha VI. idus julii Era Millesima C.LXXXII.» Gastó V de Bearn fóu l'amich y valedor constant del rey Alfons d'Aragó, prenent part en les guerres contra'ls serrahins, y adquirint béns y terres ab escampament de sanch, fins que trovà la mort en un combat per los anys de 1130.

En lo mes de novembre del tant repetit any 1144 feren també una donació de cases de Saragossa a favor dels Templers, uns particulars, Sanxo López y sa muller Eularia. «Facta carta in Nouembre era MCLXXXII. R. comes barchin. princeps in Aragone, in Lerida et Fraga, in Siurana, in Tortosa (sic) et in Çaragoça, ibi dompnus Petrus episcopus, Jouan Diez iusticia» (3).

Altres particulars, anomenats Perdiguero, Almoravech, Priavol y Ferrer de Banavar, lo día 25 de febrer de 1145, donaren al Temple «et fratribus ibi Deo servientibus videlicet fratri Randulfo et fratri R. et frati B.; damus vobis de nostra hereditate de Alfoceya et de suo termino... quintam partem retinemus nobis quatuor partes scilicet unusquisque suam partem et colligimus vos et fratrer vestros in quintam partem quam vobis damus sub tali videlicet condicione quod adiuuetis nos in omnibus et protegatis et defendatis nos et nostra vide-

(1) Cartoral magno, vol. IV, doc. 291.

(2) Vegis mon trevall *La casa de Montcada en el Vizcondado de Bearn* (Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, nom. 4.)

(3) Cartoral magno, II. doc. 219.

licet uxores et filios et... peccora et omnia nostra tanquam vestra propria pro pose vestro sine fraude. Ita videlicet quod si aliquis nostrum vel de nostris tam de hominibus quam de jumentis captum fuerit a christianis in Aragone siue in Navarra vel in Castella vos fratres Templi demandetis et abstrahatis tamquan vestram propriam causam... Similiter nos fratrer Randulfus et frater R. et frater B. recipimus vos tanquam fratres in proteccione et tuicione Dei et domus nostre et fratrum nostrorum...» (1). Aquesta mena de convenis, en virtut dels que, un particular, sentintse aillat y dèbil per defensarse de tots los perills de tan turbulent temps, se posava sots la protecció d'un poderós mijançant donació de béns o diners, què a voltes era lo príncep, altres un baró, y altres un orde religiós, fóren després molt freqüents en Catalunya y Aragó tant en los Hospitalers, com en los Templers. Ja parlarèm més avant d'aquesta industria o explotació del ofici de protectors per los ordens militars (2).

Trobantse a Osca lo Comte de Barcelona, en desembre de 1146, otorgà la confirmació a favor del Temple, representat en aquell acte per Pere de Roera, Mestre en aquesta regió, de la possessió de tots los servus serrahins que tenía en sos béns territorials «*aut illos que de alias partes pro amorem ibi aduxeritis uel de Ispania quem Deus ibi vobis dederint totos vobis serviant omnibus diebus.*» Facta carta in Era M. C. LXXXIIII, in mense decembris in ciuitate Oscha, regnante me Dei gratia in Aragone et in Superarbe atque in Ripacorza, episcopus Dodus in Oscha et in Iacha, episcopus Bernardus in Cesaraugusta, episcopus Guillem Pere in Roda» (3). Los ordens militars donchs, com los barons y los senyors en general, tenían servus mahometans per lo conreu de les terres y per tots los trevalls més baixos y fadigosos, y per la escriptura que acabàm de presentar veyèm que en les expedicions dels exércits cristians en territori dels alarbs, procuraven també los Templers arreplegar serrahins y portarlos a ses cases per profit de sos negocis o producció de les proprietats rurals.

En 1147, trovàm un senyor, anomenat Pere Romeu, qui fà donació al Temple, de la almunia de Nesch, prop d'Exea; y l'any següent, Pere, comte de Bigorre y sa muller Beatriu, concediren al meteix orde tot l'alou que possehien en la vila de Borderes, així com sos drets en unes cases de Saragossa (4). La donació fóu feta en lo castell de

---

(1) Pergamí 186 de la època de Ramón Berenguer IV; Arxiu de la C. de A. Publicat en la *Colección de documentos inéditos*, vol. 4.

(2) Un senyor aragonès, Fortun Aznar, donà, en 1146, lo lloch de Corfita al Temple y fóu després una de les dependencies de la comanda de Montzó.

(3) *Llivre vert del armari 10*, fol. 23, Archiu del Gran Priorat, Està també en lo *Cartoral del Temple*, y en lo *Cartoral magno de la Castellania de Emposta*, vol, II. Archivo histórico Nacional.

(4) Publicada aquesta escriptura per Du Bourg: *Histoire du grand prieuré de Toulouse*, doc. 62. Diu: «donamus predicte Milicie fratribus presentibus et futuris quicquid habemus vel habere debemus in domibus suis Cesar auguste et in honore, qui ipsis quasi pertinet.»

Lurdes, lo 7 dels idus de febrer del referit 1148 de la Encarnació (7 febrer 1149, modern estil).

A 30 d'abril de 1151 donya Taresa de Borja féu vassallatge al Comte de Barcelona, príncep d'Aragó y tractaren de que los Templers y Hospitalers deslliurassen a dita senyora lo castell de Borja y altres béns de sa casa; y a 21 de juliol del meteix any, dit príncep firmà la concordia ab los Templers sobre los castells aragonesos de Borja y Magallón y altres béns que havien sigut de Pere Taresa, fill de la citada Donya Taresa. Los Templers renunciaren a la donació que había fet en Pere y cediren aquells béns a la mare, y en compensació lo Comte de Barcelona donà al orde los castells y viles de Ambel y Alberich ab sos termes y les *Cabanes*, sites prop de Novelles. Al meteix temps lo Comte aprobà la permuta que havíen celebrat Templers y Hospitalers, cedint aquells Mallen y entregant aquests Novelles. Estaven presents a la concordia de 1151, Pere de Cartellà, mestre de Barcelona y Aragó, B. mestre de Provença, frare Rigalt qui tenía Novelles y los frares Frodolon, Eymerich de Torrelles, Pons de Oló y Guillèm de Albax (1). Per aquest temps degueren adquirir los Templers també la vila de Boquinyen o Boquixenich, puix havèm trovat ja en 1157 a Berenguer de Seró com a comanador del dit lloch.

Los Hospitalers y los Templers en Nabarra y Castella.— Començaven en aquest temps a ésser ja importants los establiments de abdós ordens a Castella y en menor consideració a Nabarra. En 1135 García Ramírez, rey del darrer territori, féu donació al Temple del castell y vila de Novelles, y poch després ne féu al Hospital d'un home o vassall ab sa familia y béns, habitant a Cizur-petit. Dos particulars de aquest lloch donaren també al Hospital de Jerusalèm en dit any 1135, la iglesia de Sant Miquel, prop de Pamplona.

En 1142 lo rey de Nabarra, per repòs del ànima de sa muller, Margarida, filla de Rotrón, comte de Perche y senyor de Tudela, atorgà altre donació als Hospitalers, de les viles de Cavanilles y Fustiñana; y en 1149 concedí als Templers la exenció de lleuda y passatge en tot lo reyalme (2).

Lo primer prior del Hospital a Nabarra, se trova entre 1142 y 1153 anomenat Guillèm de Belmes y abans de finir lo segle XIIè figuren ja en documents los preceptors de les cases de Azur, Exhaverri y Tudela.

En quant a Castella ja havèm citat les donacions al Hospital per Teresa y Urraca, filles del rey Alfons VI, en 1114 y 1116, y la de la

(1) *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. 4

(2) Archivo histórico Nacional, documents de la Castellania de Emposta, plechs 340, 656 y 671, y *Cartoral del Temple*.

vila de Atapuerca, feta per Alfons VII en 1126. Aquest meteix rey donà també als Hospitalers, en 1140, la vila de la Puebla, ab ses pertenencies, y dos anys desprès cedí algunes terres de Galicia a la casa del Hospital de Mirallos, prop de Lugo; y fóu en 1156 quan atorgà la donació del castell de Benavente y la exenció de tots los tributs e imposicions dins los seus estats.

No havèm aplegat noves de cap prior del Hospital a Castella fins al any 1224 y lo comanador més antich que cita Mr. Delaville en son llibre *Les archives de l'ordre de l'Hospital dans la péninsule ibérique,* és Martín Pinto, preceptor de Quintavela y Atapuerca, en 1191.

En cambi, a Portugal se conexen ja los priors del dit orde desde 1140, si bé dèu observarse que era depenjant del priorat de Castella, no constituintse independent fins molt entrat lo segle XIVè .

Sembla que en Portugal, lo duch de Braganza cedí, en 1145, la fortalesa de Langroveja, en la Beira, al orde del Temple.

Los ordens militars-religiosos indígens.—En Castella y Lleó se manifestà molt prompte la tendencia a crear instituts de milicia sagrada purament regional o nacional, a imitació del orde general del Temple, los qui en certa manera foren los rivals d'aquest y que debilitaren sa poderosa vida, contribuint igualment a la reconquesta. En 1156, quan los Templers tornaren al rey de Castella lo lloch fort de Calatrava, renunciant a defensarlo dels alarbs, alguns cavallers de Salamanca, disposats a lluytar constantment y sens defalliment contra'ls invasors, se reuniren en los voltants de Ciudad Rodrigo per instituir un orde militar semblant al Temple. Ab aquest objecte fondaren lo convent de Sant Juliàn del Perero, hón construiren una fortalesa y se subjectaren a una regla. copiada de la del Cistell. Com tingueren també establiment a Trujillo, fóu anomenat a voltes orde militar de Trujillo, no rebent lo nom de *orde d'Alcàntara* fins a 1214, quan lo rey cedí Alcàntara al orde de Calatrava y aquest lo donà als cavallers de Sant Juliàn del Perero.

Per altra part, los cavallers qui, juntament ab los monjos de Fitero se havíen encarregat de la defensa del castell de Calatrava en 1158, se negaren cinch anys desprès a viure ab companyía dels citats religiosos y se nomenaren un prior o mestre y prengueren la regla del Cistell. Axís fóu fondada la nova *milicia de Calatrava,* la qui, com veurèm en son lloch corresponent, tingué possessions en la Corona d'Aragó, entre altres la vila d'Alcañiz.

En 1161, també alguns cavallers del regne de Lleó, desijosos de donar protecció als pelegrins qui anaven a Santiago de Galicia y de defendre activament la Extremadura o frontera del territori dels alarbs, s'associaren segons la regla de Sant Agustí, essent conegut dit institut ab lo nom de *cavallers de Càceres,* fins que reunits ab los canonges regulars de Sant Eloy, fondadors de hospitals per los pele-

grins y obtinguda la aprobació del Papa en 1175, prengué lo nom d'*orde de Santiago* y se féu rich y poderós.

La força o riquesa que tingueren los tres ordens militars indígens, de Alcàntara, Calatrava y Santiago, fóu donchs, disminuída o restada de les que teníen o hagueren tingat los ordens generals o exòtichs del Hospital y del Temple, si haguessen pogut viure a Castella y Lleó sense semblants competidors. A Aragó, aquesta concurrencia o competencia fóu menys important per los Templers.

Disposicions pontificies en favor dels Templers y Hospitalers.—Abans de 1115, lo bisbe d'Albano, legat del Papa, excità los bisbes d'Espanya a donar protecció especial al orde del Hospital de Jerusalèm, y lo meteix Pasqual II, confirmà ja en 1113 los béns adquirits per aquest institut. En 1120 Calixte II posà sots sa protecció directa als Hospitalers y deu anys més tart Ignocensi II disposà que-ls bisbes no carreguessen lo passatge y altres tributs als béns del citat orde, essent autoritzat per soterrar dins ses iglesies los difunts confrares. Per fí, en 1137, lo meteix pontífice concedí també al Hospital facultat per construir iglesies, cementiris y oratoris en ses possessions, romanint exentes del delme, y en 1154, Anastasi IV permeté edificar capelles y posar capellans per la administració de sagraments, sense altre subjecció més que al Papa y als dignataris del propri orde.

Semblants disposicions, especialment la facultat d'ésser soterrats los confrares del Hospital en les iglesies del orde, la de administrar sagraments los capellans de les cases o establiments hospitalers, y la separació de la jurisdicció dels diocessans, romanint subjectes directament al Papa, foren confirmades per Alexandre III, Luci III y Urbà II.

També obtingueren los Templers grans privilegis y facultats dels Papas. En 1145, Eugeni III expedí una butlla facultantlos per construir oratoris y cementiris en los llochs de la sua jurisdicció, y en 1151, altre butlla aprobant la concordia celebrada per l'orde y'l bisbe de Lleyda, sobre drets especials de la iglesia de Sant Joan de Montzó. Anastassi IV concedí igualment al Temple importantíssimes exencions y facilitats en 1154; y son succesor, Adrià IV, dictà la butlla aprobatoria de la cessió de drets de la herencia del rey Alfons d'Aragó, feta per los canonges del Sant Sepulcre y per los dos ordens militars. En la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón,* ha sigut publicada axí meteix la confirmació que aquest darrer Papa dictà en 1156, de totes les donacions atorgades per lo Comte de Barcelona a favor dels Templers y especialment la concessió de Montzó, Xalamera, Barberà, Remolins y altres llochs.

Hospitals comunals y hospicis de montanya.—Abans de prosseguir les noticies de la formació de les cases dels ordens militars en

la nostra terra, creyèm oportú donar algunes explicacions de certs establiments de caritat qui podríen ésser confosos ab los establiments del Hospital de Sant Joan de Jerusalèm per les persones poch enteses en les costums y vida social de la Edat mitjana.

Tant los senyors feudals, com los frares benedictins y altres religiosos havíen fondat en bé dels pobres y viatgers, hospitals en molts llochs de Catalunya, Aragó y Rosselló, des de'ls primers segles de la reconquesta. Los uns, situats en l'interior de les poblacions, tingueren prompte la tendencia a munipalitzarse y ferse proprietat comunal administrada per los cònsols o concellers y servida interiorment per religiosos; altres, situats també en les viles, foren deguts a la munificencia d'algún particular rich, y altres, per fí, tant en despoblat com en poblacions los instituía lo príncep o sobirà, com ha succehit a Perpinyà y a Montpeller.

A tots aquests establiments de caritat *local* y no *general* com los del orde de Sant Joan de Jerusalèm, se feren donacions de béns y rendes per reys y particulars, y a voltes concessions de mobles tant curioses com la atorgada al hospital comunal de Baixas (Rosselló), per son fundador, R. Ermengau, perayre de Perpinyà, qui donà «VIII lits de drap tot feyt a sa propia messio asonor de Nostre Senyor... en quels paubres sien recullits e albergats per tots tems, el dit espital ab los dits VIII lits de draps deu tenir condret tots tems la comunitat de Bayxas» (1).

En 1116 lò Comte del Rosselló fondà un hospital a Perpinyà y romaní sots lo patronat dels successors del comte fins a 1267 en que'l rey d'Aragó feune cessió a la municipalitat. Tenim dues donacions a aquest establiment y per elles se veu eren igual a les fetes als Hospitals del orde de Jerusalèm. En 1148 «Gaufredus Rossilionensis Comes et Girardus filius meus nos simul donamus et landamus domino Deo et hospitali Perpiniani et pauperibus eiusdem loci qui modo ibi sunt vel futuri... ipsum mallolium quem R. Guillelmi noster baptizatus tenebat pro nobis in terminio Perpiniani in aiacencia sancti Johannis... propter prescriptum donum accipimus de elemosinis hospitalis CCCC. solidos rosselloneses et qui hoc disrumpere voluerit in duplo componat» (2). En 1167 «ego Girardus comes Rossilionis per me et per omnen posteritatem dono et laudo atque concedo domino Deo et hospitalide Sancto Johanne de Perpiniano et omnibus pauperibus eiusdem hospitalis presentibus et futuris et tibi Raimundo de Garridz qui hoc accipis per predictum hospitale omnem illum honorem quem hodie habet predictus hospitale in adiacencia Sanctis Johannis Perpiniani et totum

(1) Diu Villanueva (*Viage literario*, IX), que junt a la iglesia de Sant Nicolau del Aspre, prop d'Ager, hi havía un hospital per pobres malalts, en l'any 1101, quan consagrà dita iglesia'l bisbe de Barcelona. En la escriptura s'indica: «in loco quem vocant ad Asperum ubi est xenodochium ad pauperes recreandos constructum...»

(2) Collection Moreau, París, vol. 63.

quantum adquirere poterit... recepi ego Girardus predictus de elemosinis predicti hospitali de manibus R. de Garridz C. solidos melgorienses» (1).

Lo meteix fóu l'hospital de Montpeller, fondat per Guillèm V y Ermessendis, senyors de Montpeller a les darreríes del segle XIè y en aquesta vila del Llenguadoc se creà lo institut o associació benèfich-religiosa del Sant-Esperit, que tingué en lo segle XIII, hospicis a Marsella, Millau, Brioude y altres llochs de la Galia meridional, per alimentar als indigents, vestir als pobres y socorre als malalts. També hi havía a Montpeller en lo dit temps, l'hospital Sant Eloy, fondació d'un particular y possat sots la protecció dels concellers de la ciutat, y hón se recullíen a més dels malalts, los petits orfens y los pelegrins y viatjers.

Lo meteix se feya en Espanya. En 1084, Pelagi, bisbe de Lleó fondà en sa diòcesi un hospital per malalts pobres y son successor, en 1096, en construhí un altre per hostejar als indigents y pelegrins.

A Barcelona existía ja a la primería del segle XIè l'*hospital den Guitart*, fondació d'un particular per recollir també als pobres y pelegrins, restaurat y millorat en 1045, per lo Comte Ramón Berenguer I. En el segle següent s'establí també a Barcelona l'*hospital de Sant Nicolau de Bari* per pelegrins y viatjers pobres, hón se allotjà Sant Francesch d'Asís en 1211 y al començar lo segle XIII, dos altres hospitals, lo *den Plegamans* y lo *den Colom*, foren encare fondats per particulars filàntrops.

Emperò, no era solament en les viles hón existíen los hospicis per pelegrins y viatjers pobres abans de la aparició en Occident del orde hospitalari de Jerusalèm, sino que s'en havíen establert també en los llochs més alts y deserts de les montanyes, principalment en los ports o punts de pas de les serralades per recollir y protegir als meteixos transitants. Indicarèm alguns d'aquests hospitals de la montanya catalana y aragonesa.

Alart diu en son llibre *Noticies históriques sur les Communes du Roussillon*, que en un dels passos que comunicaven lo Rosselló ab Catalunya, la vall de la Clusa, hi havía tres *celles*, una del monastir de Sant Hilari del Rasez, altra del monastir d'Arles y altra del de Soreda. Aquestes *celles*, petits establiments dels monjos benedictins, construhídes en los segles IX y X en les altures pirenenques, se formaven generalment d'una capella y una caseta destinada a la hospitalitat. Temps després, ab la modificació dels costums monàstichs y de les circumstancies polítiques, se convertiren en veritables hostaleríes explotades devegades per los religiosos que les ocupaven, com per exemple en la del Coll de Panissars, y a voltes per lo senyor del territori o baró, segons succehía en la de Sant Martí de Fonollar. Los principis

(1) Idem, vol. 75

de caritat y d'hospitalitat dels benedictins trovaben ocasió d'exercitarse en aquelles serralades solitaries y cubertes per les neus bona part de l'any, en favor dels viatjers, tant sovint molestats per tota mena d'enemichs.

Altre establiment existía en lo Coll de la Perxa, en lo punt de comunicació de la Cerdanya ab lo Conflent y lo Capcir, lloch perillós per la freqüencia de les tempestats y per la distancia de tot poblat. Allí, segons explica lo citat M. Alart (1), ja havía procurat lo Comte de Cerdanya, en l'any 965, establir una casa refugi per los viatjers; posteriorment fóu reformat y desde mitjans del segle XII^{è} existexen noticies de que fruía de vida propria, ab béns suficients per lo manteniment del servey, y sens dependencia de cap monastir ni orde religiós. Consistía en una iglesia y un hospici, administrat per un eclesiàstich ab lo títol de preceptor, dirigint als *donats* y *servidors* de la casa. Aquests establiments, tant de les poblacions, com de les montanyes, independents un d'altres estaven servits per persones d'esperit caritatiu que's donaven a aquella santa obra y's regíen per uns estatuts o regla semblant a la del Hospital del Sant Esperit de Montpeller.

Lo que manifestàm del hospici del Coll de la Perxa, podèm repetirho dels hospicis per pelegrins y transitants establerts en lo Coll de Puymorens, en lo punt de comunicació de les dues vessants pirenenques entre la Cerdanya y la conca del Ariége o Sabartés, y anomenat *hospital de Sancta Susana de Ramer;* en lo Coll d'Arés, en lo camí de Camprodón al Vallespir; en Lentillà, en la comunicació del Rosselló ab lo Conflent y en Sancta Cecilia de Rella, entre Thuir y Corbera del Rosselló.

En lo Pirineu aragonès citarèm l'hospici de *Sancta Cristina de summo portu,* fondat en lo segle XI o potser en l'anterior, per refugi dels nombrosos transeunts qui anaven y veníen del Bearn al Aragó. Tenía béns en totes parts y entre ells, un barri complert en Calatayud. Temps després passà a ésser administrat per los canonges regulars de Sant Agustí. L'hospital de Gavàs, fondat també durant lo segle XI^{è} ab igual objecte, en lo camí de la vall d'Ossau al Aragó, era depenjant del de Sancta Cristina.

Los servidors semi-religiosos de tots aquests antichs hospitals foren suprimits en la primera meytat del segle XV, diu Mr. Alart, per rahó de repetides abusions. Los hospitals comunals, com per exemple'l de Perpinyà, retornaren a la administració purament civil dels concellers y vehins, mentres que'ls situats en les montanyes desertes y qual benèfica missió semblava ja finida, per que la seguretat dels camins era més forta, se convertiren en senzills beneficis ecclesiàstichs per clergues seculars qui percibíen les rendes sense fer residencia en lo lloch del hospici. Algún ne restà emperò, en los punts més aillats y

(1) *L'Hôpital et la Commune de la Perche*, Perpignan. 1872.

de major utilitat, com lo de la Perxa, que no podía suprimirse, y s'encarregà la administració al monastir benedictí d'Arles (1).

Algunes altres noves d'hospitals particulars o civils dintre de Catalunya y Aragó. Un en fundà'l rey Alfons I, en 1171, a Penyalba: «...volo atque constituo ut sit factum hospitalem in pinna alba ad honorem Dei et sancte sue karitatis et ad servicium omnium hominum pro eundem locum euntes et redeuntes et ego libenti animo et espontanea voluntate facio franchum et liberum et ingenuum predictum hospitalem et omnes suas causas et terminos suos et volo et mando et concedo ut omnes homines qui ibi venerint *populant,* sint franchos et liberos et ingenuos cum omnibus suis rebus et non donent lezdam neque pedaticum neque calonias in tota mea terra nec faciant host neque cavalgadas nec ullos usaticos... Iterum dono et concedo omnibus propriis ganatis illius domui hospitalis paschua in tota mea terra. Recipio namque supradictum hospitalem et omnes homines ibi habitantes sub custodia et deffensione et emparancia mea... Similiter dono atque in perpetuum concedo terminos huic suprascripto hospitali de illa valle de Abinorcha usque ad caput de valle cardosa sicut vadit intus in flumine Iberi... Sicut predicte afrontationes et terminos includunt et dividunt cum montibus et paschuis... dono laudo et in perpetuum concedo prenominato hospitali de pinna alba et omnibus hominibus ibi habitantes... Actum est hoc mense decembris apud Fragam anno incarnationis domini M°C°LXXI°. Ego Rex laudo et concedo tibi Bernardo de Barbastro et Petro de Lobera ut teneatis et possideatis et gubernetis predictum hospitalem omnibus diebus vite vestre; post obitum vero vestrum teneant illum posteritas vestra qui in loco vestri voluerint illum gubernare. Sig✠num Ildefonsi regis Arag... Sig✠num Berengarii abbatis Montis aragonis. Signum Arnaldi Mironis comitis pallearensis. Signum Raimundi pallearense filii eius. Sanzio de petrube a scriba».

De manera que'l sobirà instituhía un hospital per refugi dels viatgers y feya lliures y franchs a tots los homes qui anessin a habitar en aquell, ab lliure pastura per les besties dels pobladors y senyalant los termes del territori del dit hospici, lo qui sería possehit y dirigit per en Bernat de Barbastre y en Pere de Llobera, romanint lo dret de continuar possehintlo y dirigintlo los seus fills o descendents.

Alguns anys abans que'l rey instituhís l'hospital de Penyalba en Aragó un opulent senyor català, l'Arnau Berenguer d'Anglesola, en construhía y dotava un altre en son lloch d'Anglesola, en la plana d'Urgell. En lo testament que en 1182 atorgà son fill Bernat d'Angle-

(1) Qui vulgui estudiar los hospitals y la beneficencia durant la Edat mitjana pot consultar la notable *Histoire de la Charité* den León Lallemand, (Paris. 1902 1910). En lo llibre *Mendicidad y Beneficencia en Barcelona*, per M. González Sugranyes (Barcelona 1903) hi ha algunes noves inédites dels hospitals barcelonins d'aquell temps.

sola, senyor dels castells de Miralcamp, Paganell, Golmers, Ventoses, Gerb, Sidamunt, Alfandarella y Anglesola, hi féu la següent dexa: «Et dimitto hospitali de Anglerola quod ego feci et construxi ad sustentationem infirmorum et receptionem pauperum et debilium omnes meas decimas universorum meorum reditum panis scilicet et vini et carnis et... molendinorum et omnium hominum rerum ad usum hominum pertinentium que michi exeunt et exire debent in omnibus meis castris et terminis eorum et omnibus meis dominicaturis. Item dimitto prefato hospitali et concedo totum illud honorem que est in termino de Cidamon et de Palatio quem patris mei concessit atque donavit hospitali ad receptionem pauperum et mito nominatum hospitalem in gubernatione abbatis Populeti Stephani et fratrum suorum ut gubernent fideliter prefatum hospitale quantum in mea voluntate fuerit».

Aquest Bernat d'Anglesola, fill del esmentat Arnau Berenguer, estava casat ab Elissendis y procrearen a Berenguer, Bernat, Pere, Timborgs o Tiburga, Beatriu y Geralla. Son primogènit, en Berenguer d'Anglesola se casà ab Englesa y alguns anys aprés la mort del pare, envers l'any 1188 o 1190, féu cessió del hospital que son avi havía fondat en Anglesola a la casa de la Sancta Trinitat per redempció dels captius. La escriptura declara que en Berenguer y sa muller Englesa, ab consentiment del seu germà Bernat, per remey de llurs ànimes y de les dels venerables Arnau Berenguer y Bernat, avi y pare respectivament, y de la de donya Elissendis sa mare, donan perpetuament, «et tradimus Deo et domui Sancte Trinitatis et captivorum et tibi fratri Guillelmo de Vetula eiusdem domus ministro et aliis fratribus... ibi Deo servientibus illud hospitale cum omnibus suis tenedonibus, pertinentiis et possessionibus sicut venerabilis Arnaldus Berengarii avus nostri dedit, constituit, hereditavit in suo testamento et domnus Bernardus de Anglerola filius eius et pater nostri similiter confirmavit per cartam sua donationis... quarum donatio hec est videlicet redecimationem tocius honoris ad eos pertinentis et tocius reditus et tocius laboracionis de toto blato, de frumento, de ordeo, de avena et de spelta et de segle et de milio et de omni genere leguminum... et de molendinis de Angularia et de terme *(Termens?)* et ubicumque molendina habebant in tota terra eorum. Item dederunt hospitali predicto et pauperibus eiusdem domus redecimationem tocius honoris que habebant in castro de monte magastro et in toto eius termino, scilicet de toto blato... Item dederunt pernam de Petro de hospitali de Miralcamp cum suis directis de decimis eiusdem... Ad huc addiderunt huic prefate donationi illud hospitale quod vocatur de Aqua viva cum omnibus suis terminis et pertinenciis sicut ab ipsis terminatum et fixuratum fuit et cum decimis et primiciis suis». Totes aquestes disposicions seràn perpetuament inviolables y «nos vero considerantes *in veritate* (?) recognoscentes sacrificium et redempcionen captiuorum et *educationem* (?) pauperum inter ceteras *moderie* (?) operas prevalere et de con-

silio multorum religiosorum hominum et prudentum ac discretorum virorum predictam donationem... confirmamus libere et quiete in perpetuum... Item concedimus predictis fratribus Sancte Trinitatis quod in ceteris caualleriis et honoribus militum nostrorum possint...»; y tot ho donan ab la condició de que hi mantinguin constantment dos capellans ab un frare del citat orde de redempció, per celebrar diariament los divins oficis per salut de les ànimes dels donadors, Berenguer y Englesa, y dels pares y avis citats. Firmen com a testimonis l'Alaman de Siscar, Bernat de Cardona, Guillèm de Castlús, Berenguer Saguardia y Arnau Mascarell; y ademés los frares del orde de la Santa Trinitat, Guillèm Lard, Domingo López, Bernat de Anglerola y un frare Ramón y encare lo mestre o cap d'ells: «ego frater Guillelmus de Vetula ministri domus Sancte Trinitatis in regno Aragone laudo et firmo hoc et facio hoc ✠ signum».

Com se dedueix, los Anglesoles féren una dotació espléndida, demostrant son esperit caritatiu y generós superior al de les altres families senyorials.

Quant a la casa de Sancta Trinitat a qui fóu encarregat l'hospital particular d'Anglesola a les darreríes del segle XIIè, era induptablement l'Hospital de Sant Redemptor de Terol, fundat per lo rey Alfons I, en 1188, sots la regla del orde d'Alfambra y del qui tractarèm detingudamént mes avant. Ara sols afegirèm que, en 1233, encare existía l'hospital d'Anglesola, donchs en lo testament den Bernat d'Argenta hi llegim: Dimito domui Sancte Trinitatis Angularie unam ovem.

Citarèm, finalment, una disposició testamentaria den Guerau de Caceola, canonge de Lleyda, del any 1216, referent a un altre hospital particular, que apar havía estat entregat com lo d'Anglesola, a la casa de Sancta Trinitat. Diu lo testament del canonge: «Asigno meo hospitali quod dicitur de Sancta Trinitate et est in Ilerda in parrochia Sancti Martini, totum alium meum honorem que cumque habeo in Ilerda et in toto suo termino et omnes alias res meas tanquan heredi meo et ipsi qui *tenebant* illud hospitale recipiant pauperes et procurent bene infirmos et omni tempore teneant unum cappellanum in ecclesia Ilerdensi in memoria mea cum ipsis que iam asignate sunt eidem cappellanie. Omnia ista supradicta et singula pono et mitto sub cura et custodia domini mei Magistri milicie Templi que per tempore fuerit et omnium aliorum fratrem qui per amore Dei et salute animarum suarum visitent loca et omnia hec supradicta tenere et observare faciant .. Quod est actum idus aprilis anno ab incarnatione Domini MCCXIV.º Ego G. de Caceola subscribo... tali scilicet modo quod si fratres et Magistro Templi negligentes extiterint eandem visitationem, potestatem et correctionem dono et concedo Ministro Sancte Trinitatis».

Havèm recordat estes noticies a fí que'l lector comprenga la seguretat ab que dièm que'l primitiu objecte o motiu de creació del orde del Hospital de Jerusalèm, o sía lo socors y acolliment dels pelegrins

o viatgers pobres y dels malalts, pogué ésser cosa nova y necessaria en Palestina, però que al voler extèndreho per Occident, aquells serveys de caritat no fóren cap novetat en los pobles de la península ibèrica ni en la Galia meridional, hón les dites necessitats desde antich temps eren degudament ateses.

Tampoch era cosa desconeguda en nostres regions la combinació del caràcter religiós o ecclesiàstich ab lo militar, puix és ben sapigut com formaven sempre part del exèrcit del Comte de Barcelona y d'altres prínceps, en les expedicions contra'ls serrahins, los bisbes y abats, molts capellans y monjos, y com los monastirs y les iglesies eren ab freqüencia verdaderes fortaleses. Recordàm entre altres exemples, la famosa batalla de Córdova, en 1010, en la que moriren juntament ab lo Comte d'Urgell, los bisbes de Barcelona y de Girona y fóu nafrat greument lo bisbe de Vich. Set anys abans havía mort també, en la batalla d'Albesa, lo bisbe d'Elna; y recompten les cròniques y documents la concurrencia dels prelats y clergues en 1114 a la primera conquesta de Mallorca.

Deixant a part Espanya, hón lo establiment dels Hospitalers y Templers, per rahó de la lluyta ab los serrahins, portà reyal profit, per ésser uns guerrers més diciplinats y més aptes en l'art de combatre, perquè per primera volta se presentaven soldats qui sentíen *l'esperit de cors*, en tots los demés pobles d'Occident poch teníen que fer, ni grans y desconeguts serveys que implantar los dos ordens religiosos y militars de Jerusalèm.

CAPÍTOL IV

La conquesta de Tortosa.—Al encaminarse envers les boques del Ebre la host del Comte de Barcelona, en la que figuraven los Hospitalers y'ls Templers, eren encare ben pochs los establiments d'abdós ordens militars en Catalunya y Aragó. En la nostra nació comptaven los primers ab les cases de Sant Valentí de les Cabanyes (Penedés), Cervera y alguna altra més petita, mentre que'ls darrers teníen les de Granyena, Masdeu del Rosselló y Barcelona-Vallés. Per avançar y millorar esta primitiva organització havía vingut ja feya uns cinch o sis anys un primer cabdill o ministre dels Templers, anomenat Pere de Rovère (1) y un altre dignatari dels Hospitalers, lo

(1) En 1143 en Pere de Rovera o Rovère, figurava ja en la junta tinguda en Girona per lo Comte de Barcelona, titolantse *Petri de Roveria Magistri Provincie et cuiusdam partis Ispanie;* y en 1146, rebía'l meteix personatge anomenantse *militum Templi Magister*, la cessió que'l Comte d'Urgell féu al Temple, «ad habendum et possidendum libere Arnaldum Renovarium, scilicet et omnibus infantibus suis et cum omnibus que possidet et adquisiuit .. sub-

gran Mestre Ramón del Puy, qui era ja a Catalunya en setembre de 1140, hón hi tenía desde quatre o cinch anys abans un delegat ó senzill administrador, anomenat Bremont, qui vivía en lo Penedés. Assats avançada teniem ja la reconquesta quan romaniren establerts y organitzats abdós ordens; però encara pogueren servir molt en la defensa de la nova ratlla de frontera meridional que tancava tot lo territori català.

Anava'l Comte de Barcelona preparantse per la conquesta de la ciutat de Tortosa, en l'extrém geogràfich de Catalunya. Lo moment oportú havía arrivat; los almoravids havíen perdut les forces. Al efecte pactà ab les repúbliques de Génova y Pisa, ab la vescomtesa de Narbona, ab la familia de Montcada y ab los Templers y Hospitalers y fins lo Papa expedí butlles concedint a tots los qui concorreguessen a tan lloable expedició contra'ls alarbs d'Espanya, los meteixos privilegis que als qui anaven a combatre en Palestina. Aplegada una poderosa host en l'istiu de 1148 y assetjada la ciutat a les darreríes de juliol, fóu presa per capitulació lo día 29 o 30 de desembre del meteix any.

Tot seguit començà la distribució de mercès y recompenses, explicada ab alguns detalls per distincts historiaires catalans, y per lo tant, indicarèm no més lo poch inèdit que havèm trovat y lo referent als dos ordens militars.

Quan al domini y proprietat de la ciutat, foren distribuits segons los pactes anteriors, adquirint una tercera part los genoveses y altre tercera part y la Zuda lo Senescal Guillèm R. de Montcada; y de la restant, que corresponía al Comte de Barcelona, ne donà un quint als Templers, en virtut de la promesa feta al dit orde en la junta de Girona de 1143, de que obtindría la quinta part de lo que conquerís lo Comte en territori dels serrahins. Per consegüent, la part del Temple en la proprietat de Tortosa era un quinsè del total.

En los idus d'octubre de 1150, dit Comte de Barcelona donà a Rodland «illas chasas in Dertosa de Abelera et de Mahumad Algamiri cum omnibus tenedonibus et pertinenciis suis... sicut seminat quarteras X. et colligit racemos chintars XL et fichus chintars X. oleum cantars X et dono tibi III. locares de don... sarracena... supradicta omnia tibi dono potenter et secure ad faciendum quicquid uolueris exceptis militibus et sanctis et sitis habitatores Dertose salua mea fidelitate... Et est manifestum quod ego Rodlandus de Morlans consilio... Petri Sancti Minati et G. de Copons dedi Claraualus et uxori sue XX. morabetinos quia comes ei deferat» (1). En 8 calendes ja-

---

ditus sit ad seruiendum ut de eo et de suis ipsi fratres propria faciant uoluntatem omni tempore». En Pere de Puigvert y En Guillèm de Ponts, consentiren la cessió per rahó de certs drets que teníen sobre'l citat home vassall del Comte Ermengol.

(1) Cartoral del Temple de Tortosa, doc. 231. Arxiu del Gran Priorat.

ner (25 desembre) del meteix any 1150 de la Encarnació lo citat Comte Ramón Berenguer concedí a Pere, fill de Albinx Morcaraui, «illas casas in Dertosa de Mohiba filia de Abibucema» muller qui fóu de Moferriz Auiuarrucha, juntament ab la proprietat d'Axa, esposa de Hacezen Aliajar y de Fatima, muller de Mahumet Abeniamen y la terra de Crahareg «tibi dono in hereditate propria et francha ut habeas hoc... salua mea fidelitate et omnium successorum meorum» (2).

En 1153, Ramon Berenguer IV, donà a Guillèm de Copons perpetuament la vila de Goday, en terme de Tortosa y lloch anomenat *Canals* y ab altre escriptura del meteix any li concedí «propter multa servicia que michi fecisti in augemento hereditatis tue unum locum in illa alchaceria que est in muro tortosane ciuitatis ubi edifices et construas domos. Abdo etiam tibi foras muros eiusdem ciuitatis locum ubi facias unum cellarum... dono per augmento tue hereditatis et per emendacione tuarum domorum quas ecclesie beate Marie sedis Tortose donavam. Iterum tibi dono ad pontem de Pampino de illa terra de Abdela Abenzeit terram de seminata ad II. quarteras... et super pontem de pampi unum hortum de oliuaris qui fuit de Abubachar Azeneti...» (3)

Finalment, en octubre de 1154, trobantse'l Comte a Tortosa féu donació de les cases que havíen estat de Ubecar a favor de Galello, y de les cases dites de Brazal y tota la honor de Solercio, a favor de Ogger y sa muller Ispania (4).

Observarèm ara en la donació del castell d'Emposta, que fóu la gran recompensa atorgada als Hospitalers, alguna dificultat que presenta en la data. Lo document, que publicàm en la nota (5), diu: Fac-

---

(2) Idem, doc. 280.

(3) Idem, doc. 229 y 281.

(4) Idem, doc. 282 y 283. Veges la *Historia del arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia*, de D. Emili Morera, hón publica moltes escriptures.

(5) In nomine domini nostri ihesu christi. Ego Raymundus Berengarii Comes Barchinonensis princeps Regni Aragonensis ac Tortose et Ilerde Marchio, ad honorem dei qui honorantes se honorat ad salutem anime patris mei et matris mee ad exaltandam xhristi ecclesiam ad propagandam sancte cristianitatis fidem et religionem ad deprimendam et confundendam gentem maurorum... dono et laudo firmiterque concedo hac iudicatem scriptura omnipotenti Deo et Hospitali iherosolimitano ac fratribus cunctis eiusdem hospitalis tam presentibus quam futuris castrum illud quod nominatur Imposta cum talibus terminis videlicet de Fonte de Alcharrova usque in mare et sicut vergit a vertice de Montestiano usque ad flumen Iberis, et sicut descenditur de Montestiano usque in mare exceptis ipsis stagniis et excepto hoc quod dedi abbatti sancti Cucuphatis cum ipsa rabita. Et dono iamdicto hospitali et fratribus eiusdem hospitalis in supradictis stagnis piscacionem ad duos carrauos qnibns sit licitum piscandi ad opus eorum domus... dono iterum eidem ospitali et fratribus ipsis ut quantum ipsi uel sui in ipsis stagnis uel paludibus possint rumpere uel laborare totum habeant et secure possideant hereditario iure... Et dona eidem hospitali et fratribus ut habeant lignearia et paschuas et piscaciones in mari et in aqua dulci quandocumque voluerint in toto termino Tortose. Item dono eis omnem decimum salis tocius mee partis in ipsis salinis... Prenominata siquidem omnia devoto animo... hospitali iherosolimitano et Raimundo iamdicti hospitalis Magistro atque Arnallo Sancti Egidii hospitalis venerando Priori et domno Amalrico cunctisque fratribus tam presentibus quam futuris dono atque concedo... ut ea deinceps per alodiu mproprium et franchum teneant... Et dono etiam illis ad

ta ista carta apud urbem Ilerdam VI.° idus ianuarii anno Dominice Incarnationis Millesimo centesimo quadragesimo octavo eodem anno quo Deo iuuante R. comes Barchinonensis abstulit Ilerdam perfidis sarracenis». Y en lo començament lo Comte pren los títols de marqués de Tortosa y de Lleyda, de manera que a ser exacta la data, lo día 8 de janer de 1149 havía ja sigut presa als alarbs la ciutat de Lleyda, quan ja se sab que la capitulació de dita ciutat no fóu fins al 24 d'octubre següent. Sobre la interpretació d'algunes dates de documents referents a aquell fet històrich, en tracte en Bofarull en sa *Historia crítica de Catalunya,* y sobre la data de la capitulació de Tortosa, en Morera en la *Historia del arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia.*

Lo Comte de Barcelona donà donchs, als Hospitalers en premi de son adjutori en la expedició de Tortosa, tot lo castell d'Emposta ab sos termes fins a la mar, excepció feta de lo que havía anteriorment donat al monastir de Sant Cugat del Vallès en la Ràbida; y a més, lo dret de pescar en los estanys y de asecar terres baixes y conreuarles, lo delme de la sal de la part que tenía lo Comte en les salines, dos mil morabatins per edificar la casa a Emposta, altres mil morabatins de les paries que li pagaríen en endevant los serrahins, algunes cases en Lleyda, altres béns a Girona y Cardedeu, un mas en Vilafranca del Conflent y altre en Vilafranca del Penedés; y en darrer lloch afegía que donaría també al orde del Hospital lo castell de Oropesa quan lo pogués pendre als serrahins. Tan important donació, que contribuí molt al desentrotllament del orde dels Hospitalers en Catalunya, fóu feta a mans d'Arnau, prior de Sant Gilles de Provença y dels frares Amalrich y Berenguer de Torre, Pere de Malavall y alguns altres.

No comprenèm perqué després d'aytal donació encare conservaren los Templers alguns drets sobre lo castell d'Emposta, provinents de la promesa feta per lo Comte de Barcelona en 1143, de cedir a dit orde

presens duo milia morabatinos ad opera domus illorum de Imposta. Itemque dono eis annuatim in mea paria Ispanie mille morabatinos dum tamen accepero pariam a sarracenis. Item dono eis roferam in Riuo Sancti Petri cum omnibus terminis et pertinenciis suis. Dono iterum iamdicto ospitali et fratribus unas bonas mansiones in Civitate Ilerde... (los hi dona encare algunes terres prop de Lleyda y altres de Girona y Cardedeu). Dono iterum eis apud Villam francham de Conflent Petrum textorem cum suo manso et cum omni honore et tenedonibus suis... Et dono eis apud Villam francham de Penedes Raymundum G. de podio surio cum manso suo... Facta est hec presens donacio apud Ilerdam ciuitatem in manu dompni Arnalli prioris ospitalis Sancti Egidii ac venerabilis Amalrici et berengarii de turre ac petri de mala valle ac Berengarii de villa fedanza et Gautelmi de Adila... Addo iterum ego R. comes Barchinonensis supradicte donacioni ospicii iherosolimitani Castrum de Orpesa cum omnibus terminis et pertinenciis suis ut quando deus tradidit illud in manus christianorum... Facta ista carta apud urbem Ilerdam VI.° idus ianuarii anno Dominice Incarnationis Millesimo centesimo quadragesimo octavo eodem anno quo Deo iuante R. comes Barchinonensis abstulit Ilerdam perfidis sarracenis.

Firmes del Comte Ramón y vescomte Bernat. (Registre 2. Varia 2 d'Alfons I. fol. 115 Archiu de la C. de A. Transcrit també en lo Cartoral del Temple del *Archivo Histórico Nacional* ab la data igual).

lo quint de tot quant conquerís als serrahins. Lo cert és que, ab escriptura de 4 novembre 1153, feta a Tortosa per Pere de Rovera, mestre del Temple, ab asistencia dels frares Aymerich de Torrelles y Pere de Cartellà, l'orde del Temple féu cessió al del Hospital, representat per Joscelin d'Adilau, prior de Sant Gilles y de Espanya, de la quinta part dels castells d'Empesta y de Candela (Gandesa?), document que ha publicat Mr. Delaville en son *Cartulaire,* trayentlo del Cartoral d'Ulldecona, del *Archivo Histórico Nacional.*

Los Hospitalers establiren donchs, una de ses més importants cases en lo castell d'Emposta, y lo preceptor o prior de dita casa prengué'l títol de *Castellà d'Emposta.* Lo primer que conexèm és Gaufred de Braydil o Bresil, en 1157. Molt prompte, potser en 1160 a 1165, aquest nou personatge del orde del Hospital, fóu instituit per lo gran Mestre ds Jerusalèm, cabdill o director de tots los establiments situats a Catalunya y Aragó, separantse de la dependencia del priorat de Sant Gilles de Provença. Quasi en lo meteix temps, Nabarra, Castella y Portugal, se contituhiren també en priorats distincts, independents del de Sant Gilles y agrupant los béns y establiments hospitalers en cascú dels dits reyalmes.

Una nova donació als Hospitalers.—La concessió d'Emposta no era la primera mercè que l'orde del Hospital rebía per la cooperació a la presa de Tortosa. Deu díes abans lo propri Comte de Barcelona li havía atorgat dues bones gracies. En primer terme, un solar gran dintre la meteixa ciutat, prop la muralla, per edificarhi casa y un hort a la vora del riu ab terra de conreu de cinch parells de bous, juntament ab una almunia prop de Lleyda. Diu la data que és lo tercer día aprés la conquesta, tres de les calendes de janer de 1148 de la Encarnació (30 desembre) y havèm vista aquesta escriptura en lo *Llibre negre,* nombre II, armari 10 del Arxiu del Gran Priorat.

L'altre donació no té clara una paraula de la data, però ens sembla del 28 de desembre. Es important, donchs lo Comte Ramón Berenguer concedeix als Hospitalers, representats per Esteve Isnel, tresorer de la casa de Sant Gilles de Provença, un mas prop de Girona, en Santa Susagna, y ademés un vassall en Vilafranca del Conflent y altre en Vilafranca del Penedés. La data diu: «Factum es hoc anno incarnationis MCXLVIII°, V° kalendas januarii ad obsidioni Tortuose ipsius *diem* fuit reddita civitas Tortuose xhrisptianis». Es un trasllat fet quaranta anys després y M. Delaville qui en donà noticia en son citat llibre *Les archives de l'ordre de l'Hôpital,* tampoch pogué llegir la paraula día. Firmaren lo document en Guillèm de Montpeller, en Guillèm Ramón de Montcada, Ramón de Pujalt. Guerau de Jorba, Arnau de Llers, Ramón de Vilademuls, Gaufret de Rocabertí y altres dels cavallers catalans qui lluitaren noblement en aquella empresa. Es precís transcriure aquest text històrich: «Hoc est translatum fideli-

ter translatatum in presencia multis probis hominibus scilicet Berengarius de Pomar preceptor castri Emposte et Ferrer... Salforas et Petri capellani et aliorum multorum fratribus. In nomine domini nostri ihesu xhristi anno eiusdem incarnationis M.°C.°XL.°VIII.° Ego Raimundi Berengarii comes barchinonensis et princeps Aragonensis bono animo et bona voluntate pro anima patris mei et matris mee ac fr... mei et pro redemptione anime mee et pro remissione peccatorum meorum dono cum ac carta et laudo et concedo in perpetuum Deo omnipotenti et pauperibus hospitalis de iherusalem et fratribus eiusdem hospitale tam futuris quam presentibus et tibi Stephano Ysnel tesaurario domus Sancti Egidii videlicet apud civitatem Gerunde in villa sancte Susanne in mercato veteri totum mansum qui fuit Raimundi Raimundi cum omni honore suo et cum omnibus pertinentiis suis et que pertinere debent et cum omni iure quod pertinet et pertinere debet huic manso et molendinum que pertinet huic manso cum omnibus pertinentiis et omni iure suo et totum ortum similiter qui pertinet huic manso que ortus confrontatur ab oriente cum orto Arsende que fuit uxor Raimundi de monte iudius et a meridie confrontatur condamine R. Robaldi et ab occidente cum orto P. Stephani et a circio cum orto Arnaldi baiuli. Quem mansum supradictum tenuit etiam Ribotz per ipsum comitem. Et dono similiter apud villam francham de Conflent Petrum textorem cum toto manso suo et cum omnibus suis pertinentiis et cum omni honore suo quod a me habet et habere debet et omni iure suo. Et dono similiter apud villam francham de penedes Raimundi guillelmi de podio siuron cum toto manso suo et cum omnibus suis pertinentiis et cum omni honore suo et omni iure suo quod a me habet et habere debet dono etiam Deo, pauperibus hospitalis et fratribus et tibi Stephano Ysnel supradicto quod de blado et de aliis rebus quas in terra mea vendere volueritis ullum usaticum deinceps detis. Hec donationem supradictam facio de meo libero alaudio sine aliqua retentione et inquietudine mei ipsius et meorum eredum et successorum. Sig ✠ num Reimundi comes = Signum Guillelmi barchinonensi episcopi = Sig. Willelmi montis pessulani. Berengarius dei gratia Gerundensis ecclesie episc. = Signum Bernardi de Bellog = Sig. Artallus elenensis episc. = Sig. Guillelmi Raimundi = Sig. R. de pujalto = Sig. G. de Jorba = Sig. A. de Lertio = Sig. R. de Uilademuls = Sig. Berengarii Bertrandi = Sig. Guillelmi Ibilot = Sig. Guillelmi de serra longa = Sig. Gaufredi de rocabertini qui laudavit et concessit hanc cartam et hanc donationem et solvit per fidem sine malo ingenio quicquid patebat in ac donatione predicta propter quam solutionem dedit ei predictus Stephanus isnel VI. libras denariorum mergore in presentia Bernardi de turre, Bernardi de palazol, B. de vilanova, R. de Torrellis. Factum est hoc anno supradicto V.° kalendas ianuarii ad obsidione Tortuose ipsius *priduum* (?) fuit reddita civitas Tortuose xhristianis (?). Arnaldo mesatge exis-

tente priore domus sancti Egidii. Huius rei sunt testes Carbonellus frater hospitalis, Amalricus, Gaucelmus de azillan, P. Durandus, Fulcus bacallarius, Stephane laur, Guillelmi Bernardi.. scripsit.... ... Guillamonus subdiachonus VIII. kalendas augusti anno ab Incarnatione domini M.ºC.ºLXXX.ºVIII.º et signum ✠ ...» (1).

La conquesta de Lleyda.—No menys profitoses conseqüencies que la conquesta de Tortosa tingué per abdós ordens militars la presa de Lleyda.

Encoratjats lo Comte y sos capitans ab la victoria, volgueren continuar les operacions sens interrupció y deixant guardada degudament aquella ciutat y defensada Amposta per los Hospitalers, que dominaven desde allí la embocadura del Ebre, s'encaminaren cap a Mequinenza y Fraga, que asetjaren y proseguiren ab lo fort del exèrcit fins a Lleyda, la que romaní voltada totalment y tingué que rendirse'l 24 d'octubre de 1149.

Los Templers concorregueren a esta nova expedició, cosa que no podèm assegurar respecte dels Hospitalers.

Apar que la paga donada per lo Comte de Barcelona als Templers per son adjutori a la presa de Lleyda fóu lo puig y castell de Gardeny. Sospitàm que abans de la presa de Lleyda, los Templers teníen ja casa en Corbins. En lo testament den Bernat Rotland, fet en 1149, se disposa: «Post soluta debita demisit meum cavallum cum totum meum guarnimentum ad Cavalleria de Corbins»; dexa encare dotze diners als Hospitalers y set al Bisbe d'Urgell y finalment, «dimisit ipsum castrum de Aguda valle aria ad Bernat filio meo quo modo ego habeo vel habere debeo; similiter ipsum castrum de Loberolla... dimisit hec omnia de Cabanna bona ad filia mea Saurina». Ja havèm indicat en nostre treball *Cartoral dels Templers de les comandes de Gardeny y Barbens* (Barcelona, 1899) la donació atorgada a dits cavallers per lo Comte d'Urgell en 1150, d'una presa d'aiga prop d'Albesa per regar terres de Corbins. Devèm recordar que'l castell y territori de Corbins era un dels que en novembre de 1143, concedí'l Comte de Barcelona als Templers per quan fos conquistat als alarbs qui encare l'ocupaven. En lo dit puig de Gardeny se posà durant lo sétge la cort del Comte y allí se celebrà la concordia entre'l bisbe de Roda (Lleyda) y l'orde del Temple, referent a la possessió y drets de la iglesia de Sant Joan de Montzó, escriptura curiosa que fineix axí: «Hec definitione vel concordia facta est in presencia R. comitis Barchinonensis et principis regni Aragonis in obsidione Ilerde sursum in podio de Gardeyn presentibus etiam subscriptis viris tam clericis quam laicis». La data és de 3 idus juny (11 juny) 1149 y los personatges

(1) Plech de pergamins; Cap breu 32 de la ciutat de Girona per Jaume Tresfort Notari, any 1331. Armari 16. Arxiu del G. P. de Catalunya.

presents eren ademés del Comte Ramón Berenguer, l'arquebisbe de Tarragona, Pere de Rovera, mestre del Temple en Provença y Catalunya, lo senescal Guillèm Ramon y Bernat, bisbe d'Urgell. Diu també aquest document que intervingué'l Justicia de Montzó: «hec carta fuit firmata in presenti Capitulo in presencia Rottanni cappellani militum Sancti Templi et Examen garçz iusticia de Montson et de Barbastro qui eam receperit» (1).

Poch després de la conquesta de Lleyda, donchs, fóu creada la casa o comanda del Temple de Gardeny, de la que'n trobàm ja comanador a frare Pere de Cartellà en 1156. Fóu una de les més importants y riques comandes del dit orde en tot Catalunya y en lo reyalme d'Aragó.

En nostre trevall *Cartoral dels Templers de les comandes de Gardeny y Barbens,* havèm donat noticia de moltes donacions d'edificis y altres béns en Lleyda per los Comtes de Barcelona y d'Urgell a favor de particulars, ab objecte d'establir allí població cristiana.

Lo Comte d'Urgell, a qui tocà en la repartició la tercera part de la ciutat, féu també concessions de cases de la mateixa a favor dels seus vassalls y valedors. La primera que havèm aplegat és la següent: «In Dei nomine et indiuidue Trinitatis ego Ermengaudis comes Urgellensis facio hanc cartam donationis vobis Ramon de Anglerola de unas casas in lerita cum sua hereditate qui fuerunt de Aicisona et sic dono uobis eas ut habeatis et posideatis ipsas casas cum sua hereditate omnique tempore francham et inienuam ad vestram voluntatem per secula cuncta... Facta carta VII idus Decembris anno Incarnationis Domini M.°C.°XL.°VIIII, Regnante leodoico rege» (2).

En l'any 1150, lo Comte de Barcelona donà noresmenys de les que ja havèm indicat en nostre citat treball sobre'l Cartoral de Gardeny, cases de Lleyda, que eren del moro Abenhiara a Guillèm de Sentmenat; y altres cases y uns banys y un forn prop la *porta d'Alcantara,* junt ab lo casal dels molins tocant a la muralla y porta de Corbins a Guillèm Obilot, cavaller que tením per foraster y molt devot, puix en la mateixa escriptura de donació, lo Comte ja confirmà y aprobà la cessió complerta que Obilot feya de tots aquells béns a favor del Hospital de Jerusalèm (3). Creyèm que dites cases foren l'origen de la comanda o establiment que los Hospitalers tingueren a Lleyda. Pleyan de Porta, en son llibre *Apuntes de Historia de Lérida,* confessa que ha recullit molt poques e incomplertes noves del establiment dels

(1) Registre 310, fol. 18, arxiu de la C. de A. Villanueva, en *Viaje literario*, vol. 16, ha citat aquest document.

(2) Perg 1931, armari 11, de Gardeny, Arxiu del G. P. En la donació que féu Ramón de Sadaó als Templers de terres en Fontanet, en 1152, diu: «que mihi aduenıunt per donationem quam domus Ermengaudus Urgell comes mihi fecit in captione Ilerde». «Facta carta apud Gardenum VIII kal. Novem. anno ab Incarnatione domini 1152».

(3) Llibre 2, del armari 10, Arxiu del G. P.

Hospitalers de Lleyda. També son insignificants les que dit autor dona de la casa o comanda del Temple de Gardeny, y per aquesta rahó procurarèm nosaltres presentar al lector les moltes curioses, que tením aplegades referents als dits establiments.

Donacions al Temple y al Hospital en lo Penedés y comarques vehines.—Guillèm d'Aguiló, qui probablement era descendent de Robert, príncep de Tarragona, féu donació en 1151 (any 14 del rey Lluis lo Jove) «ad sanctum hospitalem et ad ecclesiam Sancti Johannis quem ibi est totam ipsam decimam quem nos tenemus et abemus in castrum Bene vivere»; y al cap d'un any lo mateix Guillèm d'Aguiló, juntament ab sa muller, Massalt y sos fills, atorgaren altre donació «ad sanctum hospitalem iherusalem et ad ecclesiam Sancti Johannis qui est situs in castrum Bene vivere sic donamus de medietate de ipsum decimum quem nos tenemus et abbebimus in iam dicto castro et in suis terminis duas partes id est de pane et vino et de carne et de omnibus rebus unde decimam exire debet. Et infra termino de Vallo viride *(Vallvert)* donamus ad supradictum hospitalem iherusalem alodium ad paralium I. de bous ad alaudium proprium. Hoc quo modo supra scriptum est donamus ad supradictum locum pro anima Martini Umberti et pro redemptione animarum nostrarum seu parentum... in manu Poncii hospitalarium Ceruarie qui est servus pauperum hospitalis iherusalem.»

Aquesta familia posà tanta afecció al orde dels Hospitalers, que, en 1172, Donya Masalt, viuda del mencionat Guillèm d'Aguiló, juntament ab sos fills, se donaren en còs y ànima al dit orde, en mans de Pere de Besora, comanador d'Emposta y de Pons *custos hospitali Cervarie,* los qui dihuen en la corresponent scriptura: «Et ego P. de Bisora et fratris Hospitali colligimus vos domna Amasalt per sorore hospitali Iherusalem et infantibus vestris por confratris...» (1).

De resultes d'aquestes donacions y d'altres posteriors los Hospitalers establirent una de ses cases en Viure (llavors dit castell de Benviure) y en 1193 era dependencia de la comanda de Cervera, puix Guillèm d'Aguiló, fill del anteriorment nomenat, feu donació al «hospitali Iherusalem et domui sibi submisse qui est in Benviure et Guillelmi de Villues preceptori domo hospitali Cervaria» de tots los serveys y prestacions que rebía del seu vassall P. de Noet (2). Poch després, degueren establir los Hospitalers també una de ses cases en lo poble de Llorach, puix en l'any 1202, Bernat de Fillol donà son cors per soterrar en *domui hospitali de Lorag ad sepeliendum in potestate fratris...»*

---

(1) Perg. 79, armari 3, arxiu del G. P. de C.

(2) En 1266, Guillèm d'Aguiló atorgà venda del castell de Benviure al orde del Hospital.

Molt prompte tingueren los Hospitalers també béns en La Vid y altres pobles de la conca del Noya. En 1149, Ramon Guillèm de Odena, sa muller Berenguera y son fill Guillèm, donaren al Hospital «unum caput mansum que est infra terminum de castro Vite et alium caput mansum quod est infra terminum de castro Odena quem Bernardus de Castro Odolino et fratres eius Arbertum et Berengarium dederunt domino Deo et hospitalem iam supradicto... Hec fuit factum in manu priori W. de Belmes priori Aragonensis et de Bermund de hospital de... Barchinone tribus embadas *(ebdomadas?)* minus dies II. quem Tortosa fuit reddita xhristianis. Et nos qui sumus fratres pauperibus hospitali iherusalem damus vobis in caritate de bonis de Hospital Iherusalem LXX denariorum Barchin...»

Pere Pons de Banyeres, altre senyor del Penedés, havía donat al mateix orde del Hospital, son alou del terme de Fontroja, en los voltants de la Granada, en l'any 1146, mentre que en 1154, Bernat de Frexanet y sa muller Agnés donaren al «Sancto Hospital de Iherusalem et Sancti Johannis ecclesia qui fundata est ibi... uel ad fratres qui sunt congregati in ipsa mansione totum ipsum decimum de ipsa rouira... et nos iam dicti mittimus vobis ipsos homines de ipsa rouira cum ipsum terminum et omnem quod habent in guarda et in batlia domino Deo et sancto Hospital et de ipsos fratres Poncius uel aliorum... et est hec donum supradictum in Comitatu Minorisa aut in termino que vocitatur Kastrum fullito uel in loco qui vocitatur ipsa rouira... Nos fratres qui tenemus ipsum domum Cervarie per hac donatio de super donamus XX^{ti} solidos» (1). Es la primera vegada que trovam en Catalunya a un senyor posar sos bens y vassalls sots la protecció dels Hospitalers, cosa que més avant se acostumà de fer ab molta freqüencia ab los Templers.

Altres donacions en lo Vallés. — Los Hospitalers tingueren qüestions ab los germans Guillèm y Pons de Soler, sobre drets en una finca rústica en lo Vallès, y foren sotsmeses al arbitratge de Pere, sagristà de la Catedral de Barcelona, y Bernat, abat de Sant Llorens del Mont, essent acordat que aquells germans donguessen cada any per la festa de Sant Feliu al Hospital «migeram unam nitidi frumenti ad mensuram fori Sabatelli.» La sentencia es del any 1146.

Altre plet havíen sostingut los Hospitalers, sobre partició de drets feudals a Montesquiu, ab Riambau de Basea, plet que fou senteneiat en la curia del Comte de Barcelona per los bisbes de Barcelona y Ausona, l'abat de Sant Feliu de Girona y altres personatges, en 1151.

Es segur que en aquest temps l'orde del Hospital tenía ja comanda organitzada a Barcelona, governant o administrant los béns del Va-

(1) Perg. 261 del armari de Cervera, arxiu del G. P. de C.

llès, puix en un document del any 1166 se diu: «Ego Poncius de Dur forto comendator de Hospitale in episcopatu Barchinonense et cum fratribus nostris damus tibi P. et R. de Truiols... alodium nostrum... in parrochia Sancti Vincentii... in loco nominato truiols.» (1).

Respecte dels Templers, trovàm en 1149, a Pere y Pons de Fonollar, atorgant venda de tots sos béns en la diòcesis de Barcelona y parroquia de Sant Vicents de Jonqueres; «Factum est hoc in manu Petri de Roveria eiusdem Militie fratris et ministri et in presentia fratruum qui in obsidione Dertose convenerunt videlicet Petri de Ripa alta et Ugoniz de Panaz et Bertrandi de Alost atque Arnalli de Stopaia et aliorum fratrum... XV Kal. Novemb. anno MC.XLIX dominice Incarnationis (2)». Es curiós lo document per citar los noms d'alguns Templers qui assistiren a la presa de Tortosa.

Es també curiosa la escriptura de cessió de drets atorgada en 1150, per Ramón B. de Gurb y Saurina, cònyugues. «in manu Petri de Rovera Magistri Provincie et in manu Bertrandi de Olost et in manu Berengarii de Sancto Vincentio omnes voces et rectitudines quas nos aut proienies nostra habemus... in illo alodio... quod est in parrochia Sancti Stephani de Parietibus... pro hanc autem definitione accepimus a fratribus Templi CC. sol. Barchin... Facta carta in anno Incarn. Dom. MCL apud Barchinonam in Militie Domo V. Kalendas Decembris in presencia...» (3)

Sabèm donchs, que, en 1150, los Templers teníen ja casa o establiment en la ciutat de Barcelona, hon se trovaba lo mestre o capdill d'ells en Espanya y Provença, Pere de Rovera. Ademés, en aquesta escriptura hi figura lo templer català del qui ja havèm parlat, en Berenguer de Sant Vicents. Dos anys abans havía aquést permutat ab Guillèm de Balenyà y sa muller Dolça. terres en la parroquia de Sant Fruitós (4).

Altre petita adquisició del Temple. En los idus d'agost del any 13 de Lluis lo Jove (1150), Pere Arnau *vado in quadam Galea in Ispaniam et facio meum testamentum,* y dexa als Templers lo Mas de Buadella *quem habeo in Calidio.*

Donacions en Balaguer y conca del Segre.—Després de la presa de Lleyda començaren a ferse molt freqüents y molt importants les adquisicions de béns per los Templers y en menor nombre per los Hospitalers, en la extensa regió de les conques dels rius Segre y Noguera Ribagorzana, principalment en Balaguer. En 1150, un particular, anomenat Girbert ab sos fills vènen al Temple y a son Mestre

(1) Perg. 80 del armari 1, archiu del G. P.
(2) Perg. 222 de Ramon Bereuguer IV. Arxiu de la C. de A.
(3) Perg. 231, ídem.
(4) Perg. 204, ídem.

P. de Rovera, un alou «in comitatu Urgelli infra terminos civitatem Balagarii ad ipsos molendinos supradicte mansionis et advenit nobis per donum Dei et Urgellensi Comite... de vos accepimus morabetinos IIII^{or} et sol. III de obtime monete de Barchinona»; y en les calendes d'agost del 1151 de la Encarnació, *anno II capta fuit civitas Ilerda,* Berenguer de Balaguer donà també al Temple «trillam unam quam habeo infra terminos civitatem Balagarii... Qua propter ego Petrus de Cartela et Fredol et Poncius de Olo et Bertrandus de Olost et Petrus de Tavernolas cum omnes alii fratres qui modo sum Magister in partibus istis donamus tibi supradicto Berengario uno chavallo et uno puli et acomodamus tibi uno alspergot et unas bradoneras omnibus diebus vite tue; post obitum tuum recuperet ipsam mansione ipsum alspergot et ipsas bradoneras...» (1). Aquí teném los noms d'altres Templers catalans, los qui adquirexen una terra donant un cavall y un pullí y objectes del vestit de genet.

En 1152, Ramon de Botcenich va vendre «ad ipsa mesó del Temple et ad tu Pere de Riua *(Roira?)* magister et a omnibus fratribus del Temple et a Pere de Tavernolles et ad Bremon. . II. pecias de terra qui nobis advenit per mulie mea per exovar et sunt ipsas terras in termino de Balagarii in locum que ubi dicitur infra ipsa cequia de molins todolers...»

Per altra part, en 1156, «dompnus Guillelmus de Pontis et coniux mea Stephania donatores sumus domino Deo et militie Templi iherosolimitani hec omnia que habemus in Balagario vel in suis terminis et advenit nobis hec omnia per acapite de dompnus Ermengaudus comes...» (2); y pochs díes després, los mateixos cónyugues atorgaren la següent curiosa escriptura: «Ego in Dei nomine Guillemus de pontis iter iherosolimatum agressus una cum uxore mea stephania ad huc in portu boch existens concedo et titulo donationis trado Deo... et militibus Templi qui pro redemptione et salute ecclesie laborare et mori proposuerunt presentibus et futuris in manu Petri de Roueria predictorum militum ministri per me et per omnes successores meos pro redemptione anime mee et filii mei Guillelmi qui apud Gardenium in ecclesia predictorum militum sepultus est et omnium parentum meorum scilicet omnia que habeo... in civitate Balaguerii scilicet plateam que est in eadem civitate cum omnibus sibi pertinentibus que tenet a domo balneorum...» (3).

En aquesta època tingueren grans qüestions y plets los Templers ab

(1) Perg. 122 del armari de Corbins, Arxiu del G. P. de C.

(2) Perg. 111 del armari de Corbins, idem.

(3) Perg. 103, de Corbins, idem. Lo perg. 126 del mateix armari, diu: «Memoriam de fraternitatem Militie Templi. In xhristi nomine ego P. carui donator sum vobis.. in vita mea omni tempore XII d. pro anima mea et meum corpus post obitum meum et uno orto cum ipsos arbores... infra terminos de civitatem Balagerii. . sic dono ad domino Deo et Militie Templi ad proprium alodem cum exiis et regresiis...» Any de la Encarnació, 1160.

lo bisbe de Lleyda, sobre drets y facultats referents als delmes y primicies y a les defuncions dels vassalls del orde dins la dita diòcesis. Foren designats com a àrbitres componedors, los bisbes de Barcelona y Saragossa, los qui ab Consell del Comte de Barcelona y en presencia del cardenal Jacinte, llegat del Papa en Espanya, dictaren sentencia arbitral, adjudicant als Templers Remolins, Gardeny y Fontanet y los delmes dels conreus que'l Comte'ls havía donat en Segrià y Alguaire; al bisbe de Lleyda senyalaren tot lo demés del Segrià; dels productes dels molins fixaren igualment la porció a cada part. Decretaren també que les iglesies de Santa María y Sant Joan de Montzó conservassen sos respectius drets, poguent sos parroquians esser sepultats a son voler en qualsevulgue de elles. Lo delme de la carn, formatge y llana de la vila de Montzó sería partidor entre'l Temple y'l prelat, y aquest darrer tindría, ademés, les iglesies de Forncalquer y Esquirs, essent per los Templers les de Sant Jaume de Xalamera, Vallobar, Cascal, Urcea, Filcena y Foria. Dita concordia, que no posà fí definitivament a les qüestions, fóu firmada a Saragossa lo 4 de les nones de juny del 1154 (1).

En 1160 ja fóu necessaria la celebració d'un altre conveni entre los Templers y'l bisbe de Lleyda-Roda. Lo segón cedeix dues almunies en Castelldasens (castello asinorum), mentre que'ls Templers regonexen al prelat tot lo delme de les terres que tenen y tindràn en l'esdevenidor dins lo terme de Lleyda. Firmada *apud Ilerdam in podio de Garden* (2).

Abans de dexar aquest punt donarèm noticia d'algunes altres donacions de béns al Temple y Hospital.

En 1156, lo Comte de Barcelona concedí als Hospitalers tres molins en terme del castell d'Algoria *(Alguaire?)* y la font de Aleharova, ab facultat de conduir hón volguesen l'aigua; y en 1159, Pere Adalbert ab sa muller y fills donaren als dits Hospitalers uns molins, «cum ipso casallo de Algoira» y reberen de fray Ramon de Pinya, comanador d'Algoira, 80 sous jaquesos. En 1157, lo bisbe de Lleyda, ab consentiment dels canonges de Lleyda y Roda, atorgà donació als Hospitalers de les iglesies que hi havía en lo castell d'Algayre y son terme, ab delmes y primicies, ofertes y sepultures, confirmant al mateix temps la donació feta per son predecessor de les iglesies de Siscar y Arrahó (3). Axí començaren los Hospitalers a tenir béns y drets en lo lloch d'Alguayre, hón un sigle després, fóu fondat un dels més importants monastirs de religioses del seu propri orde.

Recordàm també la donació que Guillèm de Sentmenat feu al orde del Hospital, en 1160, de tot lo que tenía a Lleyda y Fontanet.

Dels Templers trovàm que, en 1156, Arnau de Tarroja «fratri ma-

---

(1) Perg. 2,245, armari 11, arxiu del G. P. y Registre 310, fol. 18, Cartoral del Temple, Arxiu de la C. de A.

(2) Cartoral de Gardeny y Barbens, Llibre vert del armari 10, arxiu del G. P.

(3) Llibre 2, armari 10, y n.º 2 del armari 23, Arxiu del G. P.

gisterque Militie Templi cum consilio fratrum meorum Aimericus comendator de Garden atque Bernardus de Cornelano et de aliis fratribus illi morantibus, nos in simul donatores sumus vobis probis hominibus R. de Aguilar et B. de Castello et G. de Sancta Fide... una terra subtus podio de Garden ubi faciatis ortos et habet affrontationes ipsa terra de meridie in via que vadit apud Fraga...» (1). Potser que aquest document tinga la data equivocada, puix N'Arnau de Torroja no començà a presentarse com a Mestre dels Templers d'Aragó y Catalunya fins a l'any 1166. De totes maneres en dita època començaven a procurar los Templers la major producció de les terres que tenien en lo plà de Lleyda, establintles a cens o a aparcería.

Ramon y Guillèm d'Anglesola vengueren als Templers y a Uch de Barcalo (?) *magistro in parte nostre hispanie* y a Pere de Cartellà, comanador de Gardeny, una terra situada a Fontanet que havía estat del serrahí Alfaig, en 7 de les calendes d'abril de 1160 (2).

També és del 1160 la donació atorgada per Ermengol, comte d'Urgell, als Templers «in manu Petri de Rovera eiusdem milicie fratris.. captionem aque infra terminum de Albesa ad regandum Corbinis terras sicuti in tempore sarracenorum ad regandas predictas terras capiebatur ad eodem more...» (3); y l'any següent, lo mateix Comte Ermengol, ab sa muller Dolça, concediren a Pere de Cartellà, comanador de Gardeny, «ipsas exidas de rendas de sarracenis et de ipsas exidas habeatis C. solidos» y ademés donaren «ad mansionem de Gardenio tantum de nostro honore unde unus presbiter possit stare ibi omni tempore pro anima de Berengario de Anglerola et per omnibus fidelibus defunctis».

En 1161, los Templers compraren a Pons de Santa Fè y a Bernat d'Anglesola moltes terres de Corbins y també establien altres terres a cens per no essérloshi possible ferles conreuar d'altra manera. Per compendre semblant estat de la proprietat del orde, copièm lo següent document «Notum sit... ego P. de Cartella comendator de Garden, et ego Guillelmus de Sent marçal et ego Bernardus de Cornella... donamus quibus hominibus Ilerde ortos quos sint subtus Garden tibi B. de Çaragoza III. fanecadas per III solidos denariorum annuatim de censu et tibi Alecreto Sancti Stephani I. fanecada et dimidia per XVII. denarios, et tibi P. Arnallo de Claras valles II. fanecadas et tertia per II. solidos... in tali conventu ut transactis V. annis post hoc scriptum factum si necesse sit uobis quod possitis vendere et dare et impignorare cum nostro consilio, absque militibus et sanctis, et si magna necessitas vobis erat per captivitatem aut per famem uel per egritudinem... habeatis licenciam de predicto facere voluntatem vestram cum

(1) Perg. 2, armari de Gardeny, Arxiu del G. P.
(2) Cartoral de Gardeny y Barbens, llibre vert del armari 10.
(3) Perg. 148, armari 14, Arxiu del G. P.

nostro predicto iure salvo et integro et predictum censum de predictis omnibus annuatim sit datum ad festivitatem Sancti Michaelis...» (1)

També començaven los Templers a enagenar les cases que possehíen dins la ciutat de Lleyda. Entre altres, veges aquesta venda: «In christi nomine ego P. de Rovera Militie Templi fratris una cum fratribus nostris Gaucerando videlicet de Pinos et Petro de Cartellano atque Bertrando de Olost... donamus Poncio Lomboado mansionem unam in platea iuxta ecclesia beati Vincentii in civitate Illerde... Facta autem carta apud Gardenum in anno MCLIV. Incarnationis domini VIII kalendas Novembris.» (2).

Encare que no son referents al Temple ni al Hospital donarèm compte de dues vendes de cases de Lleyda. Una d'elles, del any 1156, diu: «Ego Raimundus Berengarius comes Barchinonensis et Ermengaudus Comes Urgellensis et Guillelmus Raimundi et Raimundi de Podio alti nos donatores sumus tibi Petro de Morlanos unam placiam ad edificare mansium in villa Ilerde in via que exiit ad Gardeni; affrontat de orient in flumen Segre, de meridie in banos, de circi in via publica... ad omnem vestram voluntatem facere». La segona, del any 1158, diu axís: «Ego Petrus Bertrandus de monte palaid et uxor mea Arsendis... donatores sumus vobis P. de Tudela et cognato tuo P. de ferrando et proienie vestre nostras domos de Lerida que sunt in parrochia Sancti Andree, et habet affrontationes ipsas domos de parte Oriente in carreira et a meridie in domibus Episcopi Urgelli et de R. de podio alto et ab occidente in domibus iudeis et a septentrione in carreira et in ecclesia Sancti Andree... et nos donatores retinemus ibi nostram albergueria nobis et nostris cum nostro conducto et convenimus vobis quod in nostra albergueria non habeatis damnum nostro faciente et vos non eligatis alium dominum.. nisi nos et nostros.» (3).

Per aquestes escriptures donàm a conèixer dues noticies curioses per la historia de Lleyda. En primer lloch, que en 1154 existía ja la iglesia de Sant Vicents, puix Pleyan de Porta en sos *Apuntes de historia de Lérida,* diu que la noticia més antiga del dit temple era de 1197; y existía ja en 1158 la parroquia de Sant Andreu. L'altra noticia és referent a la existencia del *call* o barri del jueus en aquella ciutat, en dit any 1158, puix axís pot deduirse de les afrontacions senyalades en la darrera de les escriptures que havèm presentat.

La iglesia de Sant Ruf en Lleyda.—Parlant d'iglesies del segle XII a Lleyda, no podèm passar avant sense donar algunes noves inèdites de lo més interessant que existía en aquella ciutat.

---

(1) Perg. 5 del armari de Gardeny. La data de la escriptura és 4 kalendas juliol 1161 de la Encarnació.
(2) Perg. 2,026 del Armari 11. Arxiu del G. P.
(3) Perg. 2,121 y 2,028, armari 11, ídem.

En Provença hi havía un monastir de canonges regulars de Sant Agustí, anomenat de Sant Ruf d'Avinyó. Lo Comte de Barcelona, senyor de la Provença, conexedor de la prudencia y dignitat de aquells religiosos, volgué que'l primer bisbe de Tortosa, després de la conquesta, fos Gaufret, abat de Sant Ruf, que fóu consagrat a Tarragona en 1151.

Poch després de aquesta consagració y de la conquesta de Lleyda, lo Comte Ramon Berenguer volgué també fondar un establiment de canonges dependent del de Sant Ruf d'Avinyó y al efecte'ls hi donà terra prop de dita ciutat.

Villanueva, en los volums XVI y XVII del *Viage literario,* ha parlat de la creació del monastir de Sant Ruf a Lleyda, emperò sens conèixer la escriptura primitiva que havèm trovat inèdita. Es del any 1152 y diu axís: «...Ego Raimundus comes Barchinonensis, princep Aragonensis, Tortose Ilerdeque marchio dono, trado et ofero domino Deo et ecclesie Sancti Ruphi et venerabili Durando eiusdem loci abbati universis fratribus ibidem Deo servientibus... illam videlicet cortatam que fuit de illo mauro nomine Huahbala sicut habent et continent ab oriente usque ad terram comitis Palearensis et sicut inde venitur usque ad veterem alveum Sicoris preter illam insulam... predictam vero cortatam... dono et trado domino Deo et ecclesie Sancti Ruphi .. in manu iamdicti abbatis Durandi ad habendum et tenendum... ad construendam et edificandam ibi ecclesiam in honore Dei et Sancti Johannis babtiste et ad constituendum ordinem regularium canonicorum sub regula beati Augustini et obedientia Sancti Ruphi ibidem Deo servientium. Si qua autem persona contra hanc donationem .. Facta carta donationis XIIII kalendas Augusti anno dominice Incarnationis M.°C.°LII, Regnique Ledovici iunioris anno XV. Sig✠num Raimundi Comes = Sig✠num Arnalli Mironis comitis palearensis = Sig. R. de podio alto = Sig. G. de Jorba = Sig. B. de Torroia = Sig. Ademari eiusdem loci clerici = Sig. G. de Cervera .. Sig. Poncii scribe qui hoc scripsit ex mandato comitis,» (1).

Tres anys després d'aquesta donació del Comte, lo Bisbe y capítol de Lleyda atorgaren a la iglesia de Sant Ruf «illam ecclesiam que constructa est in illo alodio quod Dominus Comes Barchinonensis eidem Beati Ruffi ecclesie dedit. Dono etiam cimiterium ad sepeliendos canonicos ipsos et eos qui de mensa eorum fuerint». Aquesta concesió, publicada per Villanueva, és del 15 de les calendes de març del 1155 de la Encarnació (febrer de 1156).

En 1157, lo referit Comte de Barcelona, trobantse a Morel d'Aragó, concedí y confirmà al monastir de Sant Ruf de Avinyó, la casa de Sant Ruf de Lleyda y la subjecció de les iglesies de Sant Pere de

---

(1) Perg. 2140 del armari de Gardeny. Arxiu del G. P.

Tarrasa y Santa María de Besalú (1). En 1174, en virtut del augment de devoció a la iglesia de Sant Ruf de Lleyda, y de que moltes persones s'oferíen en la mateixa a Deu, lo bisbe de Lleyda recelós de la competencia, féu algunes reclamacions y acabaren ab una concordia dictada per l'arquebisbe de Tarragona, com a arbitre. Villanueva ha publicat també aquest document.

L'any següent, un particular anomenat Pere R. Bernat mogué plet contra Gaufret, prior de la iglesia de Sant Joan y Sant Ruf de Lleyda y sos canonges, dient que havía obtingut del comte d'Urgell la terçera part de la torre grossa que fóu den Berenguer de Torroja; y en presencia del mencionat arquebisbe, del bisbe de Barcelona y del Mestre dels Templers en Espanya, arbitres designats per resoldre aquesta nova qüestió, dictaren la concordia a 7 dels idus de maig del 1175, partint entre abdues parts lo *sot* o *insula* objecte del litigi. Firmaren la escriptura juntament ab lo prior Gaufret, Bernat, Pons y Guerau *canonicorum Sancti Ruphi* (2).

Aplech d'escriptures curioses sobre Lleyda.—No interesan certament al Temple ni al Hospital, però donen tan belles noticies de la ciutat en los primers temps de la conquesta que considerám útil ferne un enfilall que tanqui'l present capítol.

En 1153, Guillèm de Partanai feu donació al Temple d'un camp que havía pertenescut a Avinazalón «de octo fanechas semenadura... in termino Ilerde... ubi dicitur Coniachar de subtus via ves parte Securis...» Després de Guillèm, firma «Pere sacerdos Sancti Vincenti, scripsit et hec signum fecit» (3).

En 1157, «ego Petrus de Cartella comendator de domo Gardenii cum consilio fratris nostrorum de sancto Templo iherusalem donatores sumus vobis Azac iudeo de Avincannes et proieniei vestre unum campum de terra in locum quod vocatur larroal in termino Ilerde... ad omnes tuas voluntates faciendas in perpetuum exceptis militibus et clericis. Tali modo quod tu Azac... donetis nobis milites et successoribus nostris de sancto Templo iherusalem de censu unum morabatinum optimum omnibus annis ad festum Sancti Michaele de una festa de

(1) Marca Hispánica, apénd. 426.

(2) Perg. 2140 del armari de Gardeny

Se fa menció de Sant Ruf de Lleyda en altres dues escriptures. En 1167, Berenguer de Granyena féu donació a la iglesia del Temple de Santa María de Gardeny, d'un hort en la propria ciutat de Lleyda, «et ego B. de Granana per hoc donum accipio de caritate et capio de domō Gardenii una bona mula cum una sella et unum escut. Et ortum habet affrontationes... de alia parte in honore Sancti Ruphi et a quarta parte in carreira que passa ad Sanctum Ruffum». Y en 1176, en la venda d'una vinya de Pere de Montpeller a Guillèm de Falces, se diu que la terra «est in termino Ilerde in illa plana de Sancto Rupho quam teneo per illo et canonicis eiusdem ecclesie per CCLV solidos. .» Entre'ls firmants se veuen: Signum Poncii canonici Sancti Rufi; Signum Girardi canonici Sancti Rufi, (perg. 2230 del armari de Gardeny).

(3) Perg. 1978 del armari 11, Arxiu del G. P. Aquesta escriptura indica que en 1153 ja existía en Lleyda la iglesia de Sant Vicens.

S. Michael in alia omnique tempore. Et si volebatis vendere predictam terram ammonestate nos milites et successoribus nostris vos et successores vestri et per minori precio habeamus in vendicione quod alius homo minus unum morabatinum et si nolumus facite inde de predicto campo omnes vestras voluntates omni homini que censum supradictum nobis predictos faciat et nostris exceptis militibus et clericis et vos non eligatis alium patronum nisi nos et successoribus nostris... acta ista carta in mense ianuarii feria V. anno ab Incarnatione Domini Milesimo C.LVII. Signum P. de Cartella miles de Sancto Templo iherusalem.=Signum P. de Larroeira magister militiei de Sancto Templo iherusalem» (1).

Lo mateix any 1157, de la Encarnació, lo dit comanador de Gardeny establí a cens també a un juheu altre camp prop de Lleyda, notantse en la escriptura que ja hi teníen los israelites cementiri especial. «...Ego P. de Cartela miles de Sancto Templo iherusalem et comendator de domo Gardenum cum consilio fratrum nostrorum predicti loci donator sum tibi Jacob iudeo de Abassues et proienici tue unum campum quod fuit ad Aima de Za Aida que est ante fossat de iudeis et habet ipsum campum affrontationes ab oriente in campo de me acaptatore et de secunda parte carreira de monte acuto et de tertia in campello parum de Soaeb et de quarta in carreira... et tu Jacob vel ille qui per te habuerit predictum campum donetis nobis et successoribus nostris de Gardenio per unumqueque annum concurrente ad festum Sancti Michael de censu unum morabetino omnique tempore et si volebatis vendere vel impignorare predictum campum ammonestate nos..... et si nolumus vendite cuicumque volueritis que nobis reddat predictum censum exceptis militibus et clericis et non eligatis alium patronum nisi nos et nostris...» (2).

Tením encare altra concessió en enfiteusis de terres dels Templers a jueus per lo meteix comanador Cartellà: «donatores sumus vobis Jocef iudeo et fratribus tuis nomine Abraham et Azac filios Calef dauicannes, duas pecias de terra en la roal et una pecia de terra habet affrontationes ab oriente in terra Raimundi capellano de Sancto Andreo et de meridie in terra Arnaldi de Senaoia et de occidente in Abraham ferrerio iudeo et de quarta in malol de Arnaldo de Plandolit iusticia. Et alia pecia de terra habet affrontationes ab oriente in campo de assueto quod tenet Raimundus de Sancto Andreo et de meridie in campo de almari quod tenet Sancius Amardus et ab occidente in campo maemo quod tenet Raimundus Johannes et de quarta parte in carrera qua fuit in tempore morum. Et quantum continetur infra istas affron-

(1) Perg. 2393, armari 11. Curiós contracte entre los Templers y un juheu, notantse ja la prevenció dels Templers contra altre orde ó clerecía al prohibir la enagenació de la finca a cavallers o militars y a clergues, prevenció que era general d'uns ordens envers los demés.
(2) Perg. 1930 del armari 11.

tacionibus... donamus vobis. . ad omnes voluntates faciendas in perpetuum exceptis militibus et clericis. Tali modo quod vos judei et proienies vestra. . donetis nobis milites... de censu XI. solidos de illa moneta qui in Ilerda curreret omnibus annis ad festum Sancti Michael...

Acta ista carta in mense novembris feria II, anno ab incarnacione domini M.°C.°LVII. Sig. Petri de Cartella miles sancti templi iherusalem. Sig. Petri de la Roera magistri de Sancto Templo iherusalem qui firmamus istam cartam donationes et ad testes firmare rogamus. Signum Lopi de Barbastra. Sig. Arnal de Solerio. Sig. Raimundi de Uilaplana. Sig. Martini de Narbona. Sig. Seci Abalfani. Sig. Iterii qui scripsi ut supra».

Ab igüals precaucions y també a cens, concedí dit comanador al juheu Habraam, fill de Salema y a son germà Jacob, un camp junt a Lleyda, que havía possehit un moro anomenat Zaida, en l'any 1159 (1). Lo propri any lo tant repetit comanador de Gardeny establí terres als pobladors d'Avinavita (?), al cens de dotze diners; y Berenguer d'Anglerola y son germà Bernat donaren al Temple «in manu venerabilis Guillelmi de Albaix dispensatoris nostre Hyspanie et Petri de de Cartellano dispensatoris de Gardenno unam petiam de alodio que est inter Novellam et turrem de Bases... Facta carta in ecclesia Sancte Marie de Gardenno in anno dominice Incarnationis MC.LVIII (2).

No savèm qui era aquell personatge, Guillèm d'Albaix, titolat *dispensator* d'Espanya; sembla que aquest títol és igual a comanador, puix que'l donaven també al conegut comanador de Gardeny. En altra escriptura del mateix any ja's veu ben clarament la igualtat de significació entre *dispensator* y *comanador*. Bernat d'Anglerola donà vuyt

---

(1) Cartoral de Gardeny y Barbens, doc. 19. Heus açí'l document: «In nomine Domini; manifestum sit omnibus hominibus: Quam ego Petrus de Cartella miles de Sancto Templo Iherusalem et comendator de domo Gardenii cum consilio fratum nostrorum donatores sumus vobis Habraam filium Salema Auinchelel et Jacob fratri tuo unum campum de terra en la roal quod fuit de Zaida moro: et habet ipsum campum affrontaciones ab oriente in carreira qui tendit in ualle calent et a meridie in campo Guillelmi de Cervarie et ab occidente in campo Berengari de la rabaza et de IIII^a in campo Berengari de torroia. Et quantum continetur infra istas affrontationibus... donamus vobis predictos iudeos campum superius dictum per vendere per impignorare vos et vestra posterita per omnes vestras voluntates exceptis militibus et clericis. Tali modo donamus vobis predictos predictum campum quod vos iudei predicti et proienies uestra donetis nobis milites de Sancto Templo iherusalem et successoribus nostris de censsu et omnis ille homo qui pro nobis habuerit et tenuerit III. solidos de illa moneta que in Ilerda curreret ad festum Sancti Michaelis omnibus annis omnique tempore. Et si nolebatis vendere predictum campum ammonestate nos et per minori precio habeamus in vendicione quod alius homo minus unum morabatinum. Et si nos nolumus facite inde de predicto campo omnes voluntates vest as omnibus hominibus qui nobis faciat et successoribus nostris censum superius dictum exceptis militibus et clericis ut dictum est. Et vos non eligatis alium patronum nisi nos et nostris vos et vestris. Act^a ista carta donationis in mense februarii feria III. anno ab incarnatione Domini M.°C.°L.°VIII. Sig. Petri de Cartella comendator de domo Gardenii qui firmo et laudo istam cartam et ad testes firmare rogo. Sig. Raimundi Barrufel. Sig. Guilabert de Cubels. Sig Duid *(David?)* filius inda de Barbastra. Sig. Jozef ferrer de Barbastra. Sig. Iterii qui scripsi ut supra».

(2) Perg. 83, armari 12, Arxiu del G. P.

sorts de terra y algunes cases al Temple en juliol de 1158: «Legitur enim in V^to libro iudicum quod res donate si in presenti fuerint tradite nullo modo repetantur a donatore. Igitur in dei nomine sit notum cunctis... quod ego Bernardus de Anglerola libenti animo ac spontanea uoluntate in remissionem peccatorum meorum et predecessorum dono et concedo VIII sortes de terra et duos ferragenals et unam aream et casas in manu uenerabilis Guillelmi de Albaix comendatoris yspanie et petri de Cartelano dispensatoris de Gardeno, domino Deo et beate Marie et sancte iherosolimitane milicie templi ac fratribus uniuersis... sunt namque prefate case in ipso Palacio et ipse iam dicte sortes cum area sunt in termino eidem palacii (eiusdem?). Affrontant autem a parte orientali in termino qui est inter merdax et palacium. A meridie in strata que exit de anglerola et uadit ad ylerdam. Ab occiduo in ipso salad. Ab aquilone in ipsa turre de Fases... Facta carta VIII. Kalendas augusti in ecclesia Sancte Marie degarden et in feria V.ª anno ab incarnacione domini M.ºC.ºLVIII. regni ledouici iunioris XX. Sig✠num Berengarii de Anglerola. = Sig✠num Bernardi nos ambo fratres qui istam cartam huius donationis mandauimus scribere.» Tením, donchs, coneguda la existencia, en 1158, d'un comanador d'Espanya o director principal dels Templers a la península (1).

Dexant a part secundaria tots aquests detalls, devèm cloure'l capítol ab la observació de que les conquestes de Tortosa y Lleyda posaren fí al període de la infantesa dels ordens del Hospital y del Temple de Ierusalém en Catalunya. Una vegada establers en Emposta y Gardeny respectivament, començà'l gran creximent, poderíu y esplendor dels nostres Hospitalers y Templers.

CAPÍTOL V

Los Templers en lo castell de Miravet.—Desde l'any 1143 estaven concedits als Templers los castells de Montzó, Montgay, Chalamera, Barberà, Remolins y Corbins, y desde 1151, los d'Ambel y Alberich. Tenien també lo castell de Granyena desde 1130 y lo castell de Selma o Celma, en virtud de donació de Guillèm de Sant Martí, de sa muller Beatriu y son fill Guillèm, atorgada en franch alou y ab tots sos termes, que afrontaven per orient ab Marmellar y Foix, per mitjorn ab Montmazell (Montmell?), per occident ab Montagut y Cabra y per tramontana ab Montagut y Pontons, portant la data del 6 de les ca-

(1) Cartoral de Gardeny y Barbens, doc. 26 y armari 23, perg. 241.

lendes de maig del any V del rey Lluis lo Jove, 1142 de la Encarnació (1). Havíen acompanyat al comte de Barcelona en 1148 y 49 a la conquesta de Tortosa y Lleyda, adquirint com a remuneració de son adjutori, part de la primera de dites ciutats y lo puig de Gardeny en la segona.

A mitjans del any 1153 sortiren també de Tortosa formant en l'exèrcit del comte Ramon Berenguer per anar a setiar lo castell de Miravet, en la ribera d'Ebre, una de les poques fortaleses importants que conservaven encare'ls serrahins en Catalunya. Després de molts treballs, foren gitats los alarbs del dit punt y de tota la encontrada, fins més enllà de Gandesa, quasi al meteix temps en que Bertràn de Castellet y altres cavallers preníen lo notable castell de Ciurana y dexaven dominada per cristians tota la serralada de Prades, romanint axí llesta la reconquesta de la regió catalana.

Volgué llavors lo citat comte regraciar lo nou servey dels Templers y complir lo pacte fet, en 1143, de cedir al orde la quinta part de totes les conquestes, y al efecte atorgà, lo 24 d'agost del referit any 1153, potser lo propri jorn de la rendició, la donació del castell de Miravet, a favor de Pere de Rovera, Mestre del Temple en Provença y Espanya y a sos confrares. En la meteixa escriptura los hi donà ademés perpètuament y en franch alou altres fortaleses secundaries dels encontorns, com Algars, Batea, Corbera, Gandesa, Pinell y Resquera, y finques rústiques a Mequinenza, Flix, Ascó, Mora y altres llochs (2). No tot era fill de son amor al dit orde militar, sinó previsió política del prudent comte Ramon Berenguer, qui creya que era millor encomenar a cavallers experimentats y disciplinats y disposant de molts mijans de guerra, la conservació y defensa de tan apartada y perillosa frontera ab los alarbs del regne de Valencia y de les feréstegues serralades de Beceit y Penyaroja.

Malgrat de lo que dièm, la imparcialitat d'historiador ens obliga a avençar certa opinió que ja tractarèm més avant o sia que'ls autors en general han exagerat los serveys y la trascendencia del adjutori dels dos ordens militars orientals en la reconquesta catalana. Quan los Templers y Hospitalers començaren a ésser en nombre apreciable y en situació d'organització en la nostra terra, per los voltants de 1140 a 1145, poch romanía ja per fer en la gran obra de la restauració cristiana de Catalunya. Es molt racional pensar que sense ells, també los serrahins de Tortosa y Lleyda, de Ciurana, Fraga y Miravet, hagueren estat vençuts y dominats, que no mancaven certament en les osts cristianes centenars de cavallers valents y emprenedors com Pons de Cer-

(1) Perg. 21, armari 20, arxiu del G P.

(2) Perg. 261 de Ramon Berenguer IV, arxiu de la C. de A. publicat en «Colección de documentos inéditos del Archivo», vol. IV Copiat en lo cartoral dels Templers de la Castellania d'Emposta.

vera, Guillèm Ramon de Montcada, Bertrán de Castellet, Pere de Sentmenat, la vescomtesa Ermengarda de Narbona, Guillèm de Copons, lo comte Arnau Mir de Pallars, Bernat de Belloch y tants altres dels qui parlen los documents coetanis y les velles cròniques. Veritat és que aquests senyors tenían menys disciplina y educació militar y més ambició personal, exigint descaradament del monarca concessions y privilegis per donarli son adjutori; emperò cal observar com los Templers y Hospitalers sabíen també ferse pagar molt bé y ab promptitut cada volta que's movíen una mica. Es difícil descobrir verdader desinterès entre la gent de guerra d'aquell temps.

Lo servey, donchs que vingueren a fer principalment los Templers a Catalunya, ab ventatjes sobre lo conegut fins llavors, fou en la vigilancia y defensa dels castells y terres situats en les fronteres; y una de les fortaleses y regions que en tal concepte més necessitava la presencia permanent d'homens disciplinats y previsors era Miravet y la ribera d'Ebre.

La munificencia del comte de Barcelona envers l'orde del Temple se manifestava també per concessió de terres seues de la Galia meridional. En desembre de 1159 atorgà, trobantse en Girona, la donació de la vila de Santa Eularia y de béns en Larzac, llochs del comtat de Millau, «que sita est in comitatu meo Amilianensi», diu la escriptura.

Documents interessants per la historia de Tortosa.—No totes les escriptures que presentarèm són dels Templers, però ofereixen tantes noves sobre els béns que tenien los genoveses en Tortosa, y s'en sab encare tan poca cosa d'ells, que convé aprofitar la occasió per ferlos conèixer.

En 1151, Guillèm Eliot «dono tibi Bernardo Faber de Andusa illam plaçam in partem ianuensium que est ante *ecclesiam* (?) in civitate Dertosa iuxta domus Ademarii et dono tibi Marenas unum campum qui fuit de Almastrar (1)». Un dels testimonis del contracte es Guerau de Limoges.

En 1153, lo comte Ramon Berenguer donà a son fidel Guillèm de Copons «propter multa servicia que michi fecisti in augemento hereditatis tue unum locum in illa alchaceria que est in muro tortosane ciuitatis ubi edifices et construas domos. Abdo etiam tibi fora muros eiusdem ciuitatis locum ubi facias unum cellarum... dono per augmento tue hereditatis et per emendacione tuarum domorum quas ecclesie beate Marie sedis Tortose donavam. Iterum tibi dono ad pontem de Pampino de illa terra de Abdela Abenzeit terram de seminata ad II, quarteras...» Sembla que en G. de Copons romanía descontent de la part seva en la repartició de béns per la presa de Tortosa y ara'l comte posa molta atenció en satisfer sa petició y millorar la sort de son vassall.

(1) Aquest document y'ls següents són tots del Cartoral del Temple de Tortosa.

En 1153, Gueralda, viuda de Pere de Tolosa, ven a Guillèm Berart, mestre y comanador dels Templers de Tortosa y Miravet una vinya en lo lloch anomenat les arenes, proper al riu Ebre.

En 1155, altre estranger, Guillèm Grimon, ven a Arnau de Sant Pere «fexam unam meam que habeo in bercato per donum Comitis... et afrontat ex parte orientis in flumen Iberi et de medium die in *merlo* genoensi...»

Oller de Tamarit y Estefaneta, cònyugues, fan donació a Ramon de Llobregat, en 1156, d'un hort de Vilanova, terme de Tortosa, «ad veniam in ibi complantandam... de hereditatem meam marzoch avinauez mei exarici...»

En 13 de les calendes d'agost del meteix any 1156, «Petrus filius de Albinx mostaraui uendo tibi Petro Alcaui atque Marie uxori tue illas casas in Tortosa de mohiba filia dabibucema que fuit uxor de Mofferie Auinarruca cum honore de Axa uxore Haczen Aliajar et de Fatima uxore de Mahumeto Abeniamen et campum de Czahareg in xerta ubi est seminatura V. Et hec omnia supradicta sicut ego ea habeo dono Comitis in hereditate propria et francha...».

En la següent ja hi figura'l comanador de la casa del Temple de Tortosa. «Ego Petrus Guillelmi Aragonensis miles et uxor mea Pereta uendimus Deo et domui militie Templi et Aimericio magistro S. milicie templi in Tortosa... unum campum nostrum per XXII. morabetinis bonis... in territorio ciuitatis Tortose ultra flumen in loco dicto Arabal. Adueniens campus iste prelibatus michi prefato P. Guillelmi Aragonensi dono domini Comitis atque propria mea et francha hereditate...» Data del 10 de les calendes d'agost de 1156.

L'any 1157, Bernat Mitifag permuta ab los Templers un camp que tenía per donació del Comte «in loco nominato palumbera et in tempori sarracenis fuit de Mufertie anagar». Al mateix temps, los Templers permuten altra peça de terra en dit lloch ab Albert *magistro pelle et uxori mee Genona;* y es del any 1159 la permuta feta per Frauchaboca ab Guillèm Ramon Dapifer d'una terra *que fuit de ospicio escharaman*, terme de Tortosa.

Altres extrangers s'anomenen en los documents de la època, com Robert de Cotenes y Guía, cónyugues, y Guillèm Scailono y sa esposa Virdilia, tots proprietaris en Tortosa.

Per altre document del any 1162, sabèm que Esteve, abat del monastir de Poblet, y Bernat, prior, havíen tingut qüestions ab los Templers de Tortosa per rahó de terres en lo terme de Remolins; en dit any, 1200 de la Era, firmaren l'acta de conveni y definició, juntament ab Guerau de Jorba, sa muller Saurina y son fill Guillèm d'Alcaraz.

Es també curiós, per referirse a la part dels genoveses, lo següent document reyal: «Quod ego Ildefonsus Dei gratia Rex Aragon... consilio baronum curie mee dono et concedo tibi Berengario de Copons propter seruicium quod michi fecisti et in antea feceris illam heredita-

tem que fuit de Rombàldum Gers que est in parte Janue totam ab integro sicut pater meus ei dedit eam... et dono tibi locum in quo facias bonas casas in illa parte Janue... ad tuum proprium alodium secundum consuetudinem Dertosse, salua mea fidelitate... Si forfita predictus Robaldo locbers (?) venerit et demandaverit iam dicta hereditatem in curia mea facet ei ante me directum... Actum est hoc in Dertusa kalendas augusti anno Incarnationis Domini MC.LXV. Firma després del Rey, Guillèm, bisbe de Barcelona, Ramon de Montcada, Guillèm Ramon Dapifer, Pere de Castellazol, Blasco Romeu y alguns altres senyors.

En 1166, Arnau de Arenys y Sibilia, cónyugues, «venditores sumus tibi Guilelmus Berardi ceterisque fratribus tuis in domo Militie Templi commorantibus», un camp del terme de Tortosa, «ad portum parte aqua», afrontant per Llevant «in alodio Sancte Marie, a meridie in alodio Aberoy Januense». Y en 1168, «Ego Nichola Januensis et uxor mea Flore» vènen a Guillèm Berard, comanador dels Templers en Tortosa y castell de Miravet, un camp prop del riu, en territori de dita ciutat (1).

En lo propri any 1168, Ermelina, muller de Guillemallon y son fill Mallonet, vènen també al dit Guillèm Berart, *procurator chastri Miraveti* y als demés cavallers del Temple, una peça de terra «in illa plana que parte flumen Iberi que est prope vestra almunia». Per los darrers documents observam que's donava indistinctament lo nom de *comanador, mestre* o *procurador*, al director o principal de la casa del Temple de Tortosa, unida llavors ab la de Miravet.

Més noves dels Hospitalers en lo Penedés y Comtat de Pallars y fondació de la comanda de Siscar.—En lo capítol segon havèm presentat totes les noticies recullides en los documents referents al origen o primeres mencions dels establiments del Hospital en lo Penedés, o sía la comanda de Sant Valentí de les Cabanyes y en lo Comtat de Pallars, o comanda de Susterris.

Respecte de la primera trobam que un particular anomenat Guerau de Sant Valentí y sa muller Giulia, hipotequen a favor del Hospital de Sant Valentí, les terres que teníen en terme del castell d'Olerdula, en l'any 1154; y vuit anys més avant, Pere Bernat feu deixa en son testament al meteix orde, d'altres terres en terme de Vilademager (2).

---

(1) Lo document 167 del cartoral és la venda feta en l'any 1169, per Berta y sa filla Alazina a R Burga de «unam nostram plaçam que habemus in ciuitate Dertuse in parte Janue per II. sol. Barchin».

(2) Tenim un testament del any 1163, llegant Arbert de Pedre al Hospital son alou situat «in Ausona in parrochia Sancti Michaelis de Petges cum ipsas baiulias» y altre alou a Monistrol y a la Segarra «ad ipso Ceger», y ademés «dimitto Sancti Stephani de Chastelar unum alodium de Olmed... in tali conventu ut donet omnibus annis libra I. de cere ad altare Sancte Marie de castrum de Petra». Deixà també lo castell de Rocamor a Guillèm de Terrasa.

En lo Pallars obtingueren també molts favors los Hospitalers en aquest temps. La concessió més important és la que atorgaren los comtes Arnau Mir y Aurea, juntament ab son fill Ramon, lo 5 dels idus de novembre del 1151: «in perpetuum donamus et concedimus castrum et villam de Subterris et almuniam de Zamalomena a Deo et Sancte Maríe de Subterris et ad fratres ospitallus presentibus et futuris totum hoc quod nos ibi abemus... et damus similiter terminum prenominatum infra terminum kastri Talarni scilicet de gradio Talarni et pergit subtus saxea kastri Talarni et vadit per la costa dels Codaz entro en la sera den Cusp... scilicet castrum et villam cum homines et feminas qui modo abitant... cum omnibus mulnariis et molendinis cum aquis ductis et reductis... totum hoc quod nos abemus infra dictum terminum donamus franchum et liberum et quitium Deo et Sanctum ospitalis ad omnes voluntates suas faciendas in perpetuum».

Deduhim del document que'l terme de Susterris, avuy desert y deshabitat, conservantse solament la capella romànica, era llavors una vila o població, si bé deuría ésser molt reduhida, puix lo lloch, al costat del riu Noguera, en una estreta y fantàstica gorja d'altes roques, al peu de Talarn y a una hora de Tremp, no permetía gayres edificacions. Allí, en aquell pas del riu estigué, donchs, la casa principal o comanda dels Hospitalers de tota la regió del Pallars. Sospitam, emperò, que en lo segle XIII o en lo següent, los Hospitalers habitaven a dalt, en la vila de Talarn, y teníen en la casa de baix, a Susterris, alguns guardians y pagesos.

Un senyor poderós del Pallars jussà, en Guillèm Ramon de Galliner, a imitació del Comte, cedí en 1156, als dits Hospitalers un *campmás*, que ja l'havía hipotecat al propri orde anteriorment. Y en 1161, lo citat comte Arnau Mir y sa esposa feren altra donació al Hospital, consistent en la iglesia de Palau de Noguera (a una hora de Tremp), ab la condició de repoblar aquell terme. Palau, petit poble a la vora del riu, fou sempre més un membre o dependencia de la casa o comanda de Susterris (1).

Era tant l'afecte y veneració que aquest Comte Arnau sentía per l'orde del Hospital, que, en 1157, atorgà testament deixantli l'alt senyoriu o domini eminent de tot son comtat del Pallars jussà, imitació en certa manera del testament del rey Alfons *lo Batallador*. La clàusula de referencia diu axí: «In primis dimitto ad Deum et ad Hospitalem de Iherusalem totum meum comitatum et ad filium meum Raimundum quod teneat per manus seniorum Hospitalis excepto hoc quod dimito ad Sanctos et ad homines et filius meus sit suus homo et donet illis potestatem iratus et paccatus de predicto honore; in tali vero convenientia quod Hospitalis habeat per unamquamque villam unum mansum de melioribus et habeat ipsum kastrum de Arbul ab integrum

(1) Doc 81, del armari 2, arxiu del G. P.

et mando at Roger de Erolas ut accipiat illud kastrum per manus seniorum Hospitalis et sit suus homo sicut est meus per ipsut kastrum... Et dimitto kastrum Gasef (?) post obitum comitisse ad Hospital de Iherusalem et filius meus teneat ipsum kastrum per manus Seniorum Hospitalis et dividant per medium ipsum dominicum ab integrum... Et mando quod si tamen venerit de filio meo et de Dulcia *(cosina del testador)* sine infante de legali coniugio omnem meum Comitatum habeat ille de proximis meis quem senior Hospitalis elegerit... Et mando et precor Senioribus Hospitalis quod meus Comitatus numquam sit sine persona Comitis qui meum comitatum gubernet... Adhuc et enim dimito ad Hospitalem de Iherusalem meum mulum cum ensellamento et freno et omnes meas vestituras quas modo habeo» (1).

Es inútil fer observar lo extraordinari y abusiu d'aytals disposicions testamentaries, les qui no tingueren complert compliment. Degué ferse algún conveni, que no's coneix, y en compensació del alt senyoriu que renunciaven los Hospitalers degueren rebre terres y altres béns. Demostració clara de la inexistencia del sentiment y de la idea de patria en aquell temps, se té açí, en un gran senyor, quasi sobirà, lliure proprietari de sos estats, qui pres d'entusiasme irreflexiu o de la corrent nova de la pietat a favor dels defensors de la Terra Santa, transformava arbitrariament y sens consultar més que sa plana voluntat, la situació política y jurídica del seu Comtat o sía del seu poble, en dany de son propri fill y hereu y de sos vassalls. Per molt que's pense un no sap adivinar la rahó y la avantatge que tindría per aquests fill y subjectes l'ésser en lo successiu sotsmeses al orde de l'Hospital, a una institució extranjera qual direcció suprema residía en molt llunyana terra. No cal pensar que aquell sacrifici de la antiga y efectiva independencia dels comtes de Pallars se feya per temor de més greus danys, per ésser son successor un jove inexpert, rodejat d'enemichs y en perill inminent de sofrir atachs y enganys, puix aquesta protecció y adjutori moral en lo meteix testament l'encomanava y demanava pera son fill y son comtat al poderós Comte de Barcelona, príncep d'Aragó, sens la menor indicació per semblant objecte al orde del Hospital.

No dirèm res de les altres disposicions favorables als Hospitalers, perquè era costúm deixar al orde castells, terres, cavalls y armes en los testaments dels senyors de la època. Lo castell y cases d'Erbul fòren membre o dependencia de la comanda de Susterris mentre aquesta subsisti.

No té donchs, satisfactoria explicació la disposició testamentaria

(1) En lo meteix testament feu la següent dexa als Templers: «Et dimito ad kavalleriam de Iherusalem corpus meum et ipsam hereditatem quam habeo in Tortosa ab integrum et unum cavallum et meas armas et meum lectum». Lo Comte Arnal Mir de Pallars havía concorregut a la expedició y presa de Tortosa y havía rebut alguns béns en la repartició feta per lo Comte de Barcelona.

del Comte Arnal Mir, al imposar a son fill la humiliació de regonexes vassall y fer homenatge y entrega de potestat als Hospitalers.

Emperò, pitjor que tot axò, era encare l'altra disposició de que en cas de morir son fill y la persona en la qui establía la substitució, o sía sa cosina, sense successió llegítima, los Hospitalers seríen los qui designessin lo parent que degués heretar o obtindre'l Comtat de Pallars. Destruir la atribució propria del seu hereu de fer testament ab llibertat y adjudicar al orde del Hospital la trascendental missió de escullir lo nou comte, és una tan gran anomalía que encare no's comprèn per lo potent prestigi que apar devíen fruir los Hospitalers en la regió o per un afecte fanàtich y exagerat del testador per aquella institució religiosa y militar, com no sía veyent l'hereu desprovist de totes qualitats morals y intelectuals y sens cap persona de confiança per conseller o curador d'ell, en quin cas lo Comte Arnal Mir devía tindre ben pobre concepte de la societat del seu temps.

Crech haver dit que a mitjans del segle XII^{è} la terra de Pallars estava dividida en dos comtats, lo *jussà* o inferior, en la conca de Tremp, governat llavors per lo Comte Arnau Mir, autor del singular testament que tan severament vením de judicar, y lo *sobirà* o comtat superior, en lo més alt del Pireneu, en la vall d'Aneo. En aquest darrer governava, en l'any 1154, lo comte Artal, nebot de Sant Ot, bisbe que havía estat d'Urgell. Menys afecte als Hospitalers l'Artal que no l'Arnal Mir, feu una més prudent donació y cessió, en la que anomenava un hospitaler dit Guillèm, qui devía ésser lo comanador o prior de la casa de Susterris: «Facio carta vindicionis vel donationis ad Deum et ad ipso Hospital de Iherusalem de uno caput manso nomine Guillem Guillem et est in terminio Mont-corthes in villa que dicitur Bretui... per me et per mea posterita em poder de Guillem espitaler et de Bernat Guillem et aliis fratribus qui ibidem sunt vel venerint, et recipio de vobis precio placibile L. e III morabetinos in auro; et in super quantum plus valet sic dono ad Deum et ad ipso espital de Iherusalem propter remedium anime mee vel parentum eorum». La data de la escriptura és de 7 de les calendes de març del any 1154 de la Encarnació. Vuit anys després, lo propri Artal de Pallars atorgà una segona concessió: «... donator sum ad domum Dei et Sancti Hospitalis Iherusalem propter remedium anime et parentum meorum uno homine nomine Aur et fratre suo Isarn Mir cum eorum campmanso et cum suis alodis et suis directis et cum suis censis... et hec donatione dono ad Deum per directa fide sine enganno in manis de Arnal Ramon hospitaler...» Aquí deuría averiguarse si també l'hospitaler Arnal Ramon era'l preceptor o prior de la casa de Susterris. Respecte de la donació observam que consisteix en los serveys y prestacions d'un pagès subjecte a la terra, en un mas de Montcortés, o sía en un vassall del comte que passa a satisfer los tributs y prestacions als Hospitalers, fet que després se generalitzà de tal manera que en lo segle XIII^{è} los Templers

y los Hospitalers tingueren no solament remenses y afocats, com los monastirs e iglesies, sinó verdaders servus o catius per treballs durs y especials.

Documents curiosos dels Templers. — Lo primer superior o cabdill ab lo nom de mestre dels Templers en les terres d'Espanya y de Provença ja havèm dit que fóu en Pere de Rovera. Aquest finí per los anys de 1159 poch més ó menys. En 1161 ja surt en los documents ab l'esmentat càrrech Uch de Barzaluna ó Barçalona, y era ell qui governava'ls Templers de la Corona d'Aragó y del Sudest de la Galia al moment de morir lo Comte Ramon Berenguer IV de Barcelona. Al occorre aquest fet tan important per la sort dels pobles catalans, encare continuava de comanador de Gardeny, que pot bé considerarse llavors com lo segón càrrech dels Templers a Catalunya, fra Pere de Cartellà.

Segurament que fóu la comanda de Gardeny la que rebé la següent donació del Comte d'Urgell (octubre 1147), en la que se fà constar que en aquells moments lo citat Comte de Barcelona asetjava la ciutat d'Almaría contra'ls serrahins:

«In nomine patris... quod ego Ermengaudus Comes urgellensis sano animo et bona voluntate pro peccatorum meorum omniumque parentum meorum remissione dono et concedo et concedendo ad habendum et possidendum iure hereditario ac per alode trado Deo atque Petro de Roueria nunc temporis in parte militie templi in Hispania et in provincia magistro omnibusque aliis eiusdem militie... iuxta urbem et ante urbem Balaguer illud spatium terre scilicet et arenarii aque et aquale quod est et erit a capite cequie instrictis scilicet de Gerb oppodo incepte totum usque ad ipsa mea molendina que dicuntur de Almudaffer et sunt comitis. In hoc utique dicto spatio ubicumque uoluerint in petra uel in terra, in ripis uel in aqua qualescumque militie templi fratres facere et hedificare unum casale molendinorum secure et absque personarum omnium interdictu et calumpnia ad libitum suum plantent et hedificent *immo* casali quot molendina fratres templi uoluerint. Ipsum autem casale et molendina omnesque uenientes ad ea, homines scilicet ac mulieres et bestie per pontem, per aquas, per uada, per terras et per uias habeant introitum et exitum eundi et redeundi similiter liberum arbitrium semper obtineant remoto omni inpedimento hominum..... Et ego Bernardus urgellensis episcopis hoc laudo et sig✠num impono hoc manu propria et taliter hoc donum uoluntarie similiter concedo et dono fratribus templi quic quid mihi iure episcopali pertinere uidetur in prescripto spatio terre et aque et arenarii ad abendum semper et voluntatem suam faciemdam.. Sig✠num Ermengaudi comitis... (seguexen les firmes del bisbe B. d'Urgell, Aton canonge, G. de Jorba, A. Berenguer, B. de Concabella, G. de Cabrera *uicecomitis huius doni concessoris et firmatoris,* R. Arnau, Berenguer

Arnau, A. de Ponts, P. de Balaguer, B. de Balaguer)... Facta est carta ista anno ab incarnacione xrispti M°C°XL°VII°, V° Kalendas nouember, III^a feria, lune I. XII° anno regni lodouici junioris regis francorum, Raimundo comite barchinonensi obsidente Almariam cum imperatore A. yspanie. Scripta quoque fuit in Acromonte iussu Ermengaudi comitis et Bernardi episcopi urgellensis... nec non ad stante presentialiter P. de Roueira magistro militie atque fratre Bertranno Dolost et fratre Guillelmo de Tauernis et fratre P. de Bahalu qui quatuor pro se et per aliis omnibus fratribus templi presentibus et futuris hoc donum sicut scriptum est a Comite receperunt. Robertus sacerdos rogatus scripsit hec die et anno quod supra... et hoc signum salomonis ✠ imponens et O in medio notans.»

Del mateix any 1147 és la concordia dels Templers de Gardeny ab lo cavaller Rudolf de Sanauja:

«Hec est carta pacti et concordie inter fratris templi et inter Radulfum de Seneugia et omnem progeniem suam. Petrus de Roveria magister fratrum Templi per se et per omnibus templi fratribus commendauit in Ceruera domus et vineas suas Radulfo de Seneugia et Bernardo filio eius omnique illorum subsequenti progeniei. In tali vero conventione quod omnibus annis quarta pars de expletis vinearum et XX solidi per censu domorum annuatim in festo Sancti Michaelis templi fratribus reddantur a predicto Radulfo vel a sua progenie fideliter. Et cum uoluerint fratris templi in ipsis domibus habeant hospitari et manere. Et apossidentibus ipsas casas eis diligenter seruiatur... Radulfus et suis vineas et casas debent tenere condreitas et in eis manentes legaliter amici et fideles omnium fratrum Templi semper esse debent. Facta carta est anno xrispti MCXLVI°, Lodouici iunioris regis Francie X. anno, V. Kalendas Marcii, feria IIII.»

Transcrivím també la part important de la donació que un altre cavaller del baix Urgell, en Ramon de Sadaó atorgà al meteix orde en octubre de 1152:

«In xrispti nomine. Ego Raimundus de Sadaone libenti animo et spontanea voluntate in manu Petri de Rouera dono domino Deo et militie templi... duas pecias terre in Fontaneto que michi adveniunt per donatione quam dominus Ermengaudus Urgellensis comes mihi fecit in captione Ilerde. Habet autem ille pecia terre affrontationes, que est juxta flumen Sigeris de orientis parte in via que ducit de Ilerda ad Tortosam; de occidentis parte in flumine Sigeris... Tamen pro istius doni remuneracione accipio a fratribus templi uidelicet a Petro de Rouera mulum unum satis bonum et C. solidos barchinonensis monete atque loricam unam satis bonam quam annuente Deo eiusdem fratribus in obitu meo relinquimus. Facta carta apud Gardenum VIIII. Kalendas novembris in anno dominice incarnacionis MCLII°. » Firman lo comte de Barcelona, Berenguer Arnau de Anglerola, Berenguer de

Anglerola, Arnau Berenguer de Anglerola, Guerau de Jorba y Ramon de Pujalt.

Tením una escriptura d'aquest temps en la que surt un joglar dit Guillèm:

«Notum sit... quod ego Garsendis femina uxor que fuit Guillelmi Ioglarius laxo et diffinischo et posteritati mee et posteritas virum meum illum ortum que habeo et teneo militie templi et illum ortum... laxo et difinisco tibi Petro de Cartelano, magister domo Gardenni et ad fratribus que ibi sunt... et propter hanc diffinitionem accipio... X. solidos de iaches de Petro de Cartelano et de aliis fratribus militie templi. Actum est hoc Kalendas junii anno Domini MCLVI, regnante lodoyco rege. Signum Garsendis.»

En la donació atorgada per en Pons de Santa Fè en lo mes de mars de 1161 de la Encarnació (1162 ?) hi figura per primera vegada'l nou Mestre provincial dels Templers, n'Uch de Barçalona:

«Ego Pontius de Sancta Fide et uxor mea Beatricis et infantibus nostris scilicet Poncio et Petro et aliis similiter filios et filias... venditores sumus domui templi et tibi Ugo de Barzaluna magistro in parte nostre hispanie et P. de Cartellano, comendatori de Garden et Guillelm Sancti Marcial et Otoni et Benardo de Corneliano ceterisque fratribus eiusdem domus... illum alodium nostrum quam habemus in termino de Corbins. . precium placabile C. morabatinos lupinos vel aiars...»

Finalment, per aquest document se veu com los Templers procuraven lo conreu y producció de les terres que anaven adquirint:

Pere de Cartellà, Frevol, Aimerich y Guillèm de Tavernes, frares del Temple, donan una finca en Castelldasen «excepto nostro domenge que nos retinemus, ad te Girbert et ad te Bernat Ferrer que vos populetis illam ad honorem Dei et Templi et tale est conveniencia inter nos et vos quod tu Girbert habeas et teneas duas pareladas de terra et una turre cum decima et primicia que reddas et tu Bernat Ferrer similiter... Alii vero populatores quos vos feceritis populare ad honorem Dei et templi reddant nobis decimas et primicias et de unaqueque parelada reddant unoquoque anno una perna de XII. den. et IIII. fogacas et uno iornal ad seminandum ad unaqueque parelada que populauerint damus VI. modios de ceruera in terra garachada. Facta carta VIII. calendas septembris anno ab incarnacione domini MC°LI. regnante lodoico rege.»

Entre'ls firmants *Signum de don frevol* (1).

(1) Abans de sortir del regnat del Comte Ramon Berenguer IV, donarèm un estracte d'altres tres escriptures de concessió de béns y drets en Lleyda poch aprés de la conquesta, que havèm aplegat ara meteix: «Ego Raimundus dei gratia comes barchinonensis princeps aragonensis, Tortose atque Ilerde marchio. Dono uobis ambobus scilicet Arberto atque Ugoni tot molendina quod facere potueritis de illa cechia Arnalli Moltonis in sursum usque ad ipsos molinos Donati usque ad maiorem aquam de Segre, sicut uadit ipsa carrera super uestros molinos. In tali quoque pacto ut ab hoc die in antea faciatis et edificetis ac construatis ibi molinos quod facere potueritis et de omnibus eximentis que amodo inde escierint donetis

Butlla inèdita d'Adrià IV als Templers catalans. — En la *Revue de l'Orient latin* (volum XI) publicà en Delaville le Roulx un article, *Bulles pour l'ordre du Temple tirées des archives de S. Gervasio de Cassolas,* hón transcriu o extracta no sóls les existents en dit Arxiu sinó també en un cartoral del Temple del Arxiu de la Corona d'Aragó (Registre 309). Una sola n'ha aplegat del Papa Adrià IV, de confirmació del conveni celebrat entre'ls Templers de Lleyda y'l bisbe Guillèm Pérez y'l capítol de Roda-Lleyda sobre l'iglesia de Sant Joan de Montsó, del any 1149. La butlla confirmatoria es del 30 de mars 1157, 58 o 59, puix no té senyalat l'any. La que ara presentàm no la coneix Mr. Delaville ni figura tampoch en lo *Bullarium magno*. La creyèm, per consegüent, inèdita. Encare que com moltes de les butlles d'aquell temps no porta l'any de la data, podèm afirmar que és del 18 novembre de 1157 o 1158.

Endreçada aquesta butlla a Pere de Roera, mestre dels Templers de la Corona d'Aragó, és un document magnífich per la redacció y per la relació dels desastrats fets de guerra ocorreguts a Palestina, en los qui sofriren molt los cavallers del Temple. Com parla de l'arribada a Palestina del Comte de Flandes, cosa que succehí en 1157, per això la data del document deu ésser forçosament d'aquest any o del següent, donchs si Adrià IV morí'l 1er de setembre de 1159, la butlla és sens dubte del 18 de novembre del 1158 o del altre anterior. Thierry, Comte de Flandes, havía concorregut a la croada de 1147; dèu anys après volgué tornar

---

mihi fideliter terciam partem sine meo engan absque ulla missione quam ibi non faciam ullo in tempore. .....Facta ista carta XV. Kal. Novembris anno ab Incarnatione Domini millesimo C.LII. Regnique ludouici iunioris XV. anno.»

«In nomine Dei omnipotentis. Ego Raimundi comes barchinonensis..... dono uobis Raimundo Martini atque Guilelmo de Conil ipsum casal in Sigriano quod fuit de illo mauro esdejose et dono uobis illud ut faciatis ibi molinos et habeatis illos in hereditate propria et teneatis illos bene *molientes*, tali modo ut donetis inde michi de omnibus expletis que inde exierunt terciam partem sine missione mea fideliter omni tempore et dono uobis illos cum regos et cabregos et cum resclosis et ingressibus et egressibus suis sine engan et trado illos in uestrum ius et potestatem salva predicta tercia parte. Si quis hoc disrumpere temptauerit in duplo componat et hoc firmun permaneat omni tempore. Facta carta VIII Kal. novembris anno XVI ledouici iunioris.» Firmes den Ramon de Pujalt, Guerau de Jorba, Balb, Bernat de Belloch; B. de za gardia, Pere de Pujalt y Bernat Guillèm de Llusá.

«Ego R dei gratia comes barchinone princeps aragonensis per hanc scripturam donationis dono tibi guillelmo ademari et tuis per seruitio quod fecisti mihi in Castelanos vnos casallos in ciuitate ilerde per poblacione subtus penam uia publica in medio, bonos, francos, liberos et sine ullo senssu quod ego comes neque meos tibi guillelmo ademari uel tuis non requiramus... de predictos casallos. Et habent affrontationes ab oriente in casallos in quo manet iohan de albesa et ad meridie in muro prope flumen sicoris et III parte uia quod uadit ad flumen et IIII parte uia publica. .....sic dono tibi et tuis in tuo proprio alodio. acta ista carta donationis uel poblationis in mense madii die .....M.°C.°LIIII. Sig✠num R. comes barchinone princeps arago... qui ista carta firmo et laudo et concedo tibi guillelmo ademari et tuis = Sig. Ermengaudi dei gratia comes urgellensis qui ista donacionis nel poblacionis firmo et laudo et concedo, et testes firmare rogo. = Sig. Guillelmo R. dapiferii. = Sig. R. de podio alto. = Sig. Guillelmo de podio alto. = Sig. G. de ceruarie qui firmamus, laudamus et concedimus ista carta donacionis uel poblacionis tibi guillelmo ademari et tuis. = Sig. A. de pons. = Sig. Arnaldi de oriola. = Sig. guillelmo Pere episcopi ilerde testium.

Guibertus scripsit et hoc ✠ fecit maudato R. comes barchinone prefixo.»

a Palestina acompanyat d'un petit estol, perquè en aquells moments los cristians estaven a punt d'ésser completament vençuts y gitats de Terra Santa. Noradin, la vetlla de Pentecosta, havía batut y mort o fet presoners més de siscents guerrers escullits, en sa majoría Templers, perseguint al rey Balduí III de Jerusalèm fins al castell de Belines, la *civitatem Bellinacii*, de que parla aquesta butlla; llavors fóu quan, arribat de fresch lo Comte de Flandes, atacà y derrotà a Noradin, obligantlo a demanar la pau. Parla també la butlla del Mestre general dels Templers, Bertràn de Blancafort, qui fóu captivat per los musulmans en 1156, obtenint la llibertat l'any següent. La trista y compromesa situació dels cristians y en especial dels Templers de Palestina, és la que explica y procura millorar y enfortir lo Papa Adrià ab aquesta notable butlla al Mestre del Temple en Catalunya y Aragó:

«Adriamus episcopus, seruus seruorum Dei, Dilectis filiis P. de Roueria magistro fratrum militie templi in Ispania commorantium eiusque fratribus salutem et apostolicam benedictionem: Quantum strenui et egregii domini bellatores commilitones scilicet uestri noui utique sub gratia machabei uniuerse xhristianitati proficiant et qualiter loca sancta que saluator noster corporali presentia illustrauit a paganorum spurcitia et persecutione defendant non solum adeorum notitiam qui uicini sunt, sed etiam qui extremum orbis axem inhabitant non ambigimus peruenisse, unde quanto maiora uniuersis xhripsti fidelibus pro eos peruenuint incrementa salutis tanto attentius prouidendum nobis imminet et agendum ut eorum necessitates subleuare curemus et ipsis paterne caritatis affectu in suis aduersitatibus condolentes, consilium et auxilium ministremus. Nouiter autem quod sine grandi merore et animi exulceratione non dicimus his qui iherosolimis commorantur quedam infortunia emerserunt et inualescente seuitia paganorum peccatis exigentibus tam rerum quam personarum non mediocre propessi (perpessi?) sunt dispendium et iacturam. Cum enim filius sanguines ad obsidendan ciuitatem Bellinacii que xrisptianorum erat subdita ditioni infinita collecta perfidorum hominum multitudine accessisset. Karissimus in xrispto filius noster B. illustris iherosolimorum rex simul cum fratribus militie templi adfugandos hostes uelocius properauit. Cumque aduersus paganos e regione castrorum idem rex consedisset maior pars suorum fratribus templi cum eo remanentibus impetrata licentia recesserunt. Hostes autem hoc liquido cognoscentes sub festinatione aggressi sunt xrisptianos ut eos in manu ualida uiriliter expugnarent. Rex uero et qui cum eo erant quoniam infinite multitudinis impetum minime poterant sustinere suasu et nimia precum instantia eorumdem militum templi ipsis simul cum residuis militibus regis remanentibus ad conflictum licet inuitus multa tamen prece et postulatione deuictus illesus tandem pro liberatione regni ad propria remeauit. Ceterum predicti fratres pro xrispti nomine et xrisptianorum salute animas ponere nullatenus formidantes et alii

qui cum eis remanserant cum innumerabili paganorum multitudine congresissunt et prelium inierunt. In ipso autem prelio dilectus filius noster B. magister militie templi ab hostibus captus est et cum eo octoginta septem de numero eorumdem fratrem Trecenti uero de aliis militibus tum capti sunt tum in ore gladii trucidati et tam equos quam arma et alia spolia incredibiliter ammiserunt sed post huius aduersitatis caliginem *horrorem* temporis tenebrosi prosperitatis *temporis* emicuit et dies optate serenitatis illuxit. Predictus namque filius *noster* rex exercitu reparato et collecta militum ac peditum multitudine simul cum dilectis filiis nostris nobilibus viris T. flandrense comite et R. de Sancto Walerico et suis quos tunc ad partes illas exinsperato contigerat applicare superbientium hostium rabiem truculentam inuasit et non nullis eorum captis non nullis etiam interfectis de ipsis utique feliciter triumphando exercitum procul a predicte ciuitatis obsidione fugauit. Interim uero ad maiorem letitiam et ampliorem cumulum gaudiorum ad maiorem quoque de aduersitate consolationem habendam milites templi circa XXX. ducentos paganorum euntes ad suptias uerterunt in fugam et diuino presidio comitante omnes partim ceperunt partim gladio trucidarunt. Nunc autem quam in tanta desolatione et imminentis necessitatis articulo predictis fratribus et aliis loca illa sancta pietatis intuitu defendentibus nec debemus nec possumus ulla ratione *deee* uenerabilibus fratribus nostris archiepiscopis et episcopis in diuersis mundi partibus constitutis et tam regibus quam aliis mundi principibus commonitorias et exhortatorias litteras destinauimus in *animarum* salutem et in peccatorum eis veniam iniungentes ut equos arma bellica et alia de facultatibus suis milites etiam ac pedites qui idonei sint et strenui ad bellandum ad predictorum fratrum auxilium studeant in proximo destinare. Vos autem dilecti in domino filii monemus et exhortamur in domino ut de imminentis aduersitate quam de abysso iudiciorum Dei non ambigimus accidisse turbationem aut deiectionem in *animis* uestris nullatenus habeatis sed firmi ac stabiles in bono proposito et in seruitio conditoris omni tempore maneatis scientes quod post huius tribulationis angustias et tempora nubilosa, dies serenitatis et gaudii auxiliante domino effulgebit. Ad hec dilectos filios nostros Will. priorem de Lerida et fratres eius uobis attentius comendamus rogantes plurimum ut eos pro beati Petri ac nostra reuerentia diligatis et honoretis et sicut bene cepistis ipsi consilium et auxilium in suis oportunitatibus ministretis. Dat. Laterani XV. Kalendas decembris.»

Hospitalers y Templers en Aragó.—Com a continuació de lo dit en lo capítol III sobre'ls origens de les primeres cases d'abdós ordens en lo reyalme d'Aragó, havèm ara de parlar de la important donació feta per lo Comte de Barcelona a favor dels Hospitalers, en l'any 1157, document publicat per Bofarull en la *Colección de documentos*

inéditos del Archivo de la Corona de Aragón y del qui n'existeix un tresllat en l'Arxiu del Gran Priorat de Catalunya. Diu lo comte que ab l'intent de propagar la fè cristiana, «ad deprimendam et confundendam gentem maurorum pro redemptione anime mee... concedo hac iudicante scriptura omnipotenti Deo et hospitali Iherosolimitano ac Raimundo magistro hospitalis et cunctis fratribus hospitalis tam presentibus quam futuris illas covas de Remolino que sunt inter Polam et Pradellam cum omnibus suis terminis... et dono etiam Senam et Sexenam que sunt in ripam Alchanadri cum omnibus suis terminis et pertinentiis... et dono III. meos molendinos que sunt in termino kastri de Algoria iuxta Almoniam... et dono eis kastrum de Cervera aut kastrum de Cullera cum Deus michi vel successoribus meis dederit ita tamen ut fratres hospitali habeant potestatem eligendi unum istorum... et dono decimam partem terrarum Hispanie que modo est in potestate sarracenorum si sine extraneorum auxilio equirerem». Ademés de totes aquestes coses, donà cert lloch entre Emposta y la mar per fer pous y una terra al peu de la roca de Vallesa en terme de Candela y prop del Ebre. Y acaba axís: «Facta est hec donatio apud kastrum de Stopanano in manu domini Raimundi magistri Iherosilimitani hospitalis, Guillelmi de Bellomes, Rainoardi de Laurada, Gaufridi de Bresilg prioris Emposte».

Interpretant literalment la escriptura resulta que en 1157, se trovaba a Aragó ab lo Comte Ramon Berenguer, lo gran Mestre del orde del Hospital, Ramon del Puy, acompanyat d'altres cavallers forasters, com l'anomenat Raynart de Laurat; mas, sembla difícil que Ramon del Puy, octogenari, tornés a Espanya una segona volta, en 1157, en moments de gran turbació a Jerusalèm, quan ja havía vingut, en 1140, per fer la concordia referent al testament d'Alfons *lo Batallador*. Ramon del Puy morí en 1160, desprès de quarantadós anys de dirigir l'orde del Hospital.

Segons lo document, donchs, lo príncep concedí als Hospitalers la dècima part de les terres que ab son adjutori, pendríen als serrahins més enllà de la Marca, o sía en Espanya (nom que rebía allavors lo territori dominat per los alarbs en la península ibèrica), concessió de molta importancia. Y per altra part, los hi concedía també un dels dos castells de Cullera o Cervera, en lo regne de Valencia, quan fossen conquerits dels moros.

En Ribagorça, en lo territori entre Catalunya y Aragó, tingueren també possessions desde aquests primers temps los Hospitalers; y consta ja instituhida en 1159 la comanda de Siscar, la qual en lo segle XIII[è] y en los següents veurèm a voltes reunida ab la comanda de Susterris. Tením una escriptura de les nones de Març del any 1159 de la Encarnació (7 març 1160, modern istil) que diu: «Ego Pontius heriliensis *(Pons de Eril,* senyor del comtat de Pallars) concedo atque difinio capud mansum Petri Martini de Sancto Laurentio cum omnibus

pertinentiis Hospitali Iherusalem in manu Guillelmi Poncii hospitalarii de Siscar ita quod predictum hospitale semper habeat et possideat...» Entre sos firmants s'hi trova en Pere, abat del monastir de Lavax (1). Guillèm Pons sembla ésser, donchs, un dels primers, sinó'l primer prior o comanador de la casa de Siscar.

Dos anys abans (1157), lo bisbe de Lleyda havía atorgat escriptura de concessió a favor de Ramon del Puy, gran Mestre del Hospital, de les iglesies del terme del castell d'Algara (Algadara), ab sos delmes, primicies, oblacions y drets de cementiris, fentse algunes reserves, y confirmant al propri temps la donació atorgada per son antecessor de les iglesies de Siscar y Arraó. Per consegüent, los Hospitalers teníen ja a Siscar, comanda y la iglesia del lloch en 1159.

La més pròxima fondació de casa de Hospitalers en Aragó, després de la de Siscar, fou la de Aliaga. En l'any 1118 lo rey Alfons havía fet donació del lloch de Aliaga ab sos termes de Pitarque, Abella y altres, a D. Lope Joan de Tarazona, en remuneració de serveys especials, y en 1163, any 1201 de la Era, Sanxo de Tarazona, descendent del citat Lope, cedí al orde del Hospital lo castell y vila de Aliaga, hón algún temps després organitzaren una important comanda.

Los Templers y Hospitalers teníen ja riquesa monetaria en aquesta època, puix dexaven diner al príncep y compraven moltes terres. Ab escriptura de 15 de juin de 1158, lo Comte de Barcelona, senyor d'Aragó, hipotecà'ls seus dominis al gran Mestre del Hospital, en garantía y seguretat d'un préstech de 1500 morabatins que l'orde li havía fet, apurat Ramon Berenguer, sens dupte, per les depenses de la guerra ab lo rey de Navarra y la preparació ab la del comte de Tolosa.

Poques son les noticies dels Templers d'Aragó que podèm donar, referents a aquests darrers anys del govern del referit Comte de Barcelona. Trobàm a Pere, bisbe de Saragossa, en l'any 1157, atorgant al Temple, ab lo consentiment dels canonges de Sant Salvador, la cessió de les iglesies de Novelles o Novillas, Boquinyen y Razazol, ab los delmes y primicies y ab condició de que los capellans de dites iglesies continuaríen depenjant de la mitra. Apar que esta concessió era filla d'un conveni per rahó de qüestions entre l'orde y'l prelat.

En la era de 1200 (any 1162), una senyora anomenada Duranda, ab sos fills, atorgà una donació als Templers de Saragossa, y per la escriptura savèm que ja teníen comandes a Saragossa y Novelles. Diu: «...vobis fratris Bernardo de Salvio qui estis obediens in illam honorem de Sarragoça et sequente vos fra Ugo de Barcalona magistro Ispanie, et fra Pedro Tiçom magistro de Novellas...» y en altre document del meteix any hi llegím: «Dopnus Bernardus de Salvio qui estis obe-

(1) Perg. 181, armari 2, Arxiu del G. P.

diens in illam honorem de Çaragoça et ad alios totos fratres de illa cavalleria Templi Salomonis...» (1).

Resumen del estat d'abdós ordens al morir lo Comte de Barcelona.—Desde la donació als Templers del castell de Barberà, en 1134 y dels convenis fets ab los Hospitalers, en 1140, y ab los Templers, en 1143, y sobre tot desde les conquestes de Tortosa y Lleyda prengueren més gran importancia y seguretat la organització y fundació de cases d'abdós ordens militars, los qui en endevant tingueren ja en los estats de la Corona d'Aragó no sóls existencia oficial, sinó influencia poderosa y prosperitat exagerada y al morir, al cap de vint anys, lo Comte Ramon Berenguer IV, eren ja moltes les possessions y comandes que teníen tant en la Catalunya vella, o sía en les comarques del Empurdà, Pallars, Vallès, com en la Catalunya nova, en les del Penedés, Segarra, camp de Tarragona y riberes del Ebre. En 1162, al finar sos díes aquell actíu y polítich príncep, creador de la anomenada confederació catalana-aragonesa, los Hospitalers teníen establiments a Barcelona, Cervera, Sant Valentí de les Cabanyes del Penedés, Susterris del Pallars, Emposta, Siscar, Saragossa, Mallen y altres llochs, mentre que los Templers comptaven ab poderosos castells y comandes en Barberà, Gardeny, Barcelona, Tortosa, Miravet, Montzó, Masdeu del Rosselló, Saragossa, Boquinyen y potser altres de les que no han conservat documentació dels seus primers temps y que per aquesta deficiencia o manca de noves les crehèm fondades en los darrers anys del segle XII o primers del següent. Estaven ja, per consegüent, en plena opulencia, la que sempre anà crexent fins a la mort del rey en Jaume, un segle més avant.

En aquells darrers anys del regnat den Ramon Berenguer IV los Hospitalers, los qui desde sa aparició a Espanya, estaven subjectes al Gran Prior de Sant Gil de Provença, s'emancipaven de aquesta depen-

---

(1) *Cartoral magno de la Castellania de Emposta*, vol. 4. En lo document es curiosa la data: Facta carta et memoria in mense aprili, episcp. Petrus in Cesaraugusta, *palatinus qui dominabat* Sarragoça, sub iussione Raymundi Berengarii comes Barchin. et Princeps Arag. et de Superarbi et de Ripacurcia, P. de Castellazol in Calataiub et in Quarto, Comes Paliarensis in Ricla, P. Medalla iusticia de Sarragoça, Sancio Fertunyos çavallmedina. Abans de dexar aquest punt, devèm donar conexement dels següents documents: Permuta de bens entre'l bisbe de Saragossa y Pere de Rovera, Mestre del Temple en Provença y Espanya; está firmada per fra Fredol *minister Novellarum;* era 1193 (any 1155). Donació de bens en Tortosa feta per Pere Forbidor y Ricsendis, conyuges, a favor del Hospital, en mans de Jofre de Bresil, *magistri Emposte;* está firmada per lo Comte de Barcelona, any 1157. Venda per Vital Bocart y Acelina, conyuges, «vobis dompno Guillelmo Dalbase et dompno R. de Castellnovo et dompno A. de Estopanano et ad frayre Rendolf emptoribus nostris sive ad alios vestros fraires qui sunt de illa cavalleria tam maiores quam minores...» de terres ab edificis en lo lloch de Tierç. «Facta carta venditionis in mense Decembris sub Era MCXC quarta (1156) in anno Rex Sancius Nauarra cum exercitum suo venit apud Cesaraugusta et expugnavit illas almunias et sabbato nocte mansit in Cortada». Riambau hipoteca sos bens per una manlleuta de 500 morabatins al Hospital y a *dompnum Raimundum venerabile ospitali* Iherosolimitani magistrum, en 1158.

dencia y se formaven centres o priorats especials, depenjants directament del Gran Mestre de Jerusalèm. Fóu segurament lo primer en viure deslligat de la casa de Sant Gilles, lo priorat de Catalunya-Rosselló, donchs tinch un document del any 1154 en que ja hi figura un Berenguer mestre d'Emposta y de Sant Celoni. Es aquest: «Sit notum cunctis, quod ego Berengarius magister de Amposta et de villam Sancti Celedoni, damus et concedimus tibi Elliarde et filio tuo Petro et omni vestre progeniei tantum de terra ubi faciatis II. mansos, unicumque manso abeant in latitudine ad mensuram de vestrum mansum... Est autem manifestum quod per hanc donatione siue exchomutatione accepimus a vobis vestram domum et cortal que habet... in sacraria Sancti Martini. Est autem prelibata donatione in chomitatu Barchin... in parroechia Sancti Martini Pertegaci, super portam de villam Sancti Celedonii». La data és de 5 dels idus de marҫ any 17 del rey Lluis lo Jove (1154).

En Delaville le Roulx no ha conegut aquest document y per axò comenҫa la llista de Castellans d'Emposta (*Les Archives de l'ordre de l'Hopital dans la Peninsule ibérique*, plana 266) ab Geoffroy, Gaufrido o Gaufret de Braidil (o Bresil) al qui troba per primera vegada en juny 1157. En realitat aquest és lo segón castellà d'Emposta. Trobàm també nosaltres en 1158 dit Gaufret en lo citat càrrech, en la escriptura de la donació feta per en Pons Ҫa Guardia per remei de la seva ànima, al «Hospitali iherosolimitano et pauperibus chrispti illum meum alodium quod vocatur campus de ipsa piraria quod per vocem genitorum meorum habeo ad ipsam turrem Petri de Cervilione infra terminum de Olerdula... dono et offero predicto ospitali et pauperibus chrispti in manu Gaucfredi magistri de Emposta ac ut melius dici vel intelligi potest». Data del 3 idus juny any 21 del rey Lluis lo Jove. Firma també Guillèm, bisbe de Barcelona (1).

Desde 1154 era, per consegüent, lo Castellà d'Emposta'l cabdill o superior de tots los Hospitalers de Catalunya, Rosselló y Aragó, prenent lo títol com a castlà o guardador de la fortalesa o castell més important que possehía l'orde en estes terres.

No tardaren gayre temps en fer lo mateix los Hospitalers de Castella, Navarra y Portugal, constituint distincts priorats y agrupant los

---

(1) Dues altres escriptures dels Hospitalers del Penedés. En 1155, Guillèm Pere y sa germana Cunilla, veneren al Hospital «in domum Sancti Valentini.. peciam I. de alaude... in chomitatu Barchinone, in terminio kastrum veteris et in sua parochia, in locum quod dicitur ad parato de tomet». En 1156, Arnau de Puig y sa muller Agnés, donaren al Hospital lo delme de totes les seues terres de conreu «et post obitum nostrum dimitimus corpus nostrum ad ospitalio et qualicumque de nos obierit concedimus ad ospitale I. meliorem animalia et ego A. de Podio dimitto ad ospitale meum cauallo et armas et si non abuero cauallo ad ipso die abeat ospitale Sancti Valentino meliorem I. animalia que ibi fuerit et per hoc nos fratribus ospitale damus tibi A. de Podio petiam I. de alaudio de uita tua et facias ad ospitale et ad suis abitatoribus censum I. libera de cerea per unumquemque annum et post obitum tuum reuertar ipso alodio sine ulla contrarietate ad ospitale».

béns y privilegis del orde en cada un dels regnes en que estava dividida la península ibèrica. Lo gran Priorat de Sant-Gil perdé molt més abans la dependencia d'Espanya que no la de França, puix fins al any 1179 no fóu instituit lo Priorat del Nort de la Galia, desprendiment també important y que reduhí als justs límits de la Provença y del Llenguadoc la dominació o jurisdicció del prior de Sant-Gil.

Per lo contrari, l'orde del Temple, qui creà entre los anys 1138 y 1141, lo cabdill dels Templers de Provença y Espanya reunides, ab lo nom de Mestre o ministre en *Provincie et cuiusdam partis Ispanie,* no volgué subdividir la direcció en les diverses regions y sapigué mantindre la unitat del càrrec fins a la primería del segle XIIIè. Ja havèm indicat que le primer cabdill qui apareix en los documents ab lo títol de Mestre de Provença y Espanya, és Pere de Rovera, per los anys de 1141 o 42, y'l mateix títol usava encare Pere de Montagut en 1212. Després se veuen algunes alternatives, tant prompte anomenantse Mestres de Provença y Espanya, com Mestres de Aragó y Catalunya, fins al any 1240 en que aquests cabdills prenen definitivament y sens més variació la darrera d'estes denominacions.

CAPÍTOL VI

Catalunya al començar lo regnat d'Alfons I. — Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona y príncep d'Aragó, morí en 1162, deixant la doble corona de la anomenada, ab no estricta proprietat, confederació catalano-aragonesa, a son primogènit Ramon, dit poch aprés Alfons, nin de dèu anys, sots la tudoría de sa mare Na Peronella.

Apar milagrós que la mort del sobirá, embolcallat en difícils qüestions de política exterior e interior, y en lo moment en que no podía esperarse aytal desgracia, no portés per los seus pobles conseqüencies més funestes y no fes inminent la destrucció d'aquella monarquía, esborrant per sempre les traces fonamentals de la hegemonía catalana en lo Mediterrani, que tot just estava diboxant en son previsor enteniment En Ramon Berenguer quan traydora malaltía posava fí a sa profitosa existencia.

Y no obstant aquella obra iniciada de la nostra expansió, lluny de sofrir interrupció y oblit, seguí son camí de positiu avenç; lo comte de Tolosa no pogué desterrar de la Provença marítima ni del senyoriu de Montpeller la influencia catalana; la familia dels Baus permanesqué sempre més humil y subjecte, lo vescomtat del Bearn se mantingué leyalment sots l'alt senyoriu del comte-rey de Catalunya-Aragó, y'ls serrahins de Valencia y del baix Aragó no intentaren invasions ni sorpreses en les fronteres.

Ni un nin de dèu anys, ni una dòna inexperta de vintisís, la qui no consta que durant la vida del Comte, son marit, hagués intervingut directa y constantment en la governació, podíen portar en aquells crítichs moments la direcció del Estat. Los historiaires senyalen lo comte de Provença, Ramon Berenguer, cosi germà del rey Alfons I, com lo protector y governador. No m'és vijarés que aquell jove de vinticinch anys pogués tenir ab tant acert y seguretat lo timó de la nau catalana-aragonesa, y sempre he cercat darrera d'ell la mà de ferro den Guillèm Ramon de Montcada, lo gran Senescal o la d'algún altre senyor de la cort de Barcelona. Fins ara, emperò, poca llum han donat les investigacions sobre aquest punt y tant sóls per lleugers indicis és de creure que'ls Templers contribuíren llavors ab bon zel a mantindre la seguretat de la nació, al menys vigilant y defensant sens desmay les parts de frontera ab los alarbs (1).

Coneixèm, no obstant, un document del primer any del regnat d'Alfons, que dóna a entendre que tenía al costat, per consell y direcció, una junta o cort. Diu axí: «Ildefonsus Rex Aragonum et Comes Barchin. cum consensu et consilio curie sue donauit Geraldo de Morlans et uxori sue hospitale de Littera quod pater suus iam dedit sibi cum omnibus terminis suis .. sicut terminatur ab Oriente in ipso torrente in quo congregantur aque in tempore pluuiarum, a meridie usque in serram ladam, a occiduo usque ad selueram, a circio in illis duabus turribus quas ibi uocant Mozoles. Actum VI. Kal. augusti anno Domini MCLXIII°» (2).

Aquesta vegada, donchs, la mort del sobirà no era cosa indiferent al curs de la historia, y sens trascendencia en lo moviment general dels seus pobles; ans per lo contrari, senyalà lo començament d'un nou període, encare que no se senyalés per fortes convulsions y per ràpides y profondes mudançes.

Donacions als Templers a la primería del nou regnat. — Les possessions y establiments d'abdos ordens militars anaren creixent extraordinariament en aquesta època, durant la qual no tingué, emperò, lloch cap expedició important contra'ls serrahins. Començarèm per anotar les donacions als Templers.

En l'any 1163, Ramon de Mulnells, per remey de la sua ànima, cedí al orde del Temple la terra que tenía en terme del castell d'Odena, atorgant la cessió en mans de Huch Gaufret *eiusdem domus Militie in partibus Barchinone Magistri*. Aquest cavaller era llavors lo cabdill o

(1) En 1164, lo Mestre del Temple en Espanya figura entre'ls consellers del Rey Alfons I.

(2) En altre document del mes de febrer de 1163 de la Encarnació, 1164 del modern istil lo Rey Alfons actúa y mana ab consell *meorum hominum*, y signen desprès d'ell, lo bisbe de Barcelona, Guillèm Ramon Dapifer, Arnau de Llers y Guillèm y Arbert de Castellvell (Colección de documentos inéditos del Archivo de la C. de A., vol. 8, doc. 8).

director principal dels Templers d'Espanya, puix axí se veu per lo següent document del mateix any: «In Dei nomine... ego Vgo Gaufridi militie templi fratri in partibusque Ispanie minister cum consilio fratrum nostrorum Arnaldi videlicet de Turre rubea et Petri de Cartelano et Bernardi de Cornilano et aliorum fratrum nostrorum de Garde nio donamus et tradimus atque concedimus vobis P. Aimerico et matri vestre Petronille... quandam vineam et terram nostram que est subtus Garden... tali modo quod vos et vestri vel qui pro vobis habuerit donetis nobis et fratribus nostris de Gardenio IIIIor morabetinos bonos lobinos vel aiars et de recto pensu de censu in unoque anno concurrente ad festivitatem Sancte Marie mensis augusti sine nostro enganno et si vendere vel inpignorare volueritis facite nobis et fratribus de Gardenio primitus scire et si voluerimus retinere per quantum alius homo donare vel prestare voluerit quod possimus facere et si noluerimus quod faciatis inde omnes vestras voluntates cuicumque volueritis preter militibus et clericis salvo nostro iam dicto censu... et non eligatis ibi alium dominum vel patronum nisi nos et nostros fratres de domo Templi...» En aquesta mateixa escriptura A. de Torroja ab consell de Aymerich, comanador de Gardeny, donaren als dits mare y fill «illum incrementum de la pedreira» (1).

Aquesta por dels venedors o dels creadors de enfiteusis de que la cosa venuda o cedida a cens pogués en l'esdevenidor passar a mans de militars o de clergues, tant comprenía als particulars, com als instituts o congregacions y tant se refería als membres dels ordens militars y religiosos com a tota la clerecia, demostrant la desconfiansa que inspirava lo poder absorvent y a voltes poch respectuós del drets estipulats en los contractes, de abdues classes superiors, desconfiansa que s'extenía entre elles meteixes, puix veurèm molt sovint a un institut o orde religiós o militar excloure, al enagenar un inmoble a un particular qualsevol, als altres instituts o ordens en general de la possible adquisició de la cosa tots temps; precaució nascuda devegades de la rivalitat y sorda gelosía entre ordens o classes socials, mes ab major freqüencia de la por als poderosos y a la perpetuitat de les entitats adquisidores.

En la concordia celebrada en 1163 per Uch Gaufret, ministre del Temple en Espanya, ab lo senescal Guillèm Ramon de Montcada sobre les reparacions de la cequia que portava aigua del Segre als molins d'abdues parts contractants, hi surt en Pere de Cartellà titolantse *minister de Garden.*

En 1164, n'Huch Gaufret, titolantse *comendator de Ispania,* ab consell d'Aymerich, comanador de Gardeny, donà a Ricart part d'un alou, provinent de la donació feta al orde per Ramon de Tarascó y que

(1) Perg. 431, del armari 11, Arxiu del G. P., data del document, 4 de calendes de novembre de 1163.

aquest havia adquirit del comte d'Urgell; y en altra escriptura, atorgada als pochs díes, al manllevar Pere de Puigvert un *auzberg,* unes *braoneres* y ses *barbadores* dels Templers, prenía dit personatge lo títol de *Magister militie Templi* (1). Observàm aquestes variants per demostrar com eren sinònims llavors los noms de Mestre y ministre y alguna volta també lo de ministre, comanador y preceptor.

Es encare del any 1164 l'acta de regonexement del deute de 1100 morabetins d'or, atorgada per lo Rey ab concurrencia del Senescal, del bisbe de Barcelona, de Guillèm de Castellvell y demés barons de la Cort, a favor del citat Uch Gaufret, *magistro militie Templi,* d'Arnau de Torroja, Ramon de Castellnou y tots los altres membres del orde *in terra nostra stantibus.* Posaren per garantía de la devolució dos molins dels que possehía'l sobirà en Barcelona y en los qui percibía'l delme lo monastir de Sant Pere de les Puelles (2).

Lo 4 dels idus de Setembre de 1165 encare era l'Uch Gaufret mestre dels Templers en Espanya, segons se veu per aquesta escriptura: «Ego Ugo Gaufridus fratri pauper et minister militie partes Ispanie cum consilio et voluntate fratrum meorum Aeimerichus de Garden comendator et P. de Cartellano et fratri Richardus capellano et B. de Cornillano et B. de Luzano et P. de Palumberia, donatores sumus vobis Benedictus et uxori tue... una terra subtus Garden ubi faciatis ortos, habet afrontationes de oriente in villa qui est subtus illa cechia que fecit Adefonsus rex de muro ad muro... de meridie uia que pergit a Fraga, de aquilone cechia qui currit subtus Garden...» (3).

Del any 1166 són la donació d'una terra a Pere Gall feta per Berenguer *magister Militie* y Guillèm de Callers prevere, y la definició per Florencia, a favor de *milites Templi* de la terra situada en Sant Esteve de Valdolofre, comtat de Barcelona (4). No podèm posar en clar si aquest Berenguer, mestre del Temple, ho era dels Templers d'Espanya o d'altra regió o si aquella vegada'l notari usà la paraula *mestre* com igual a comanador, puix en aquell temps hi havía Berenguer de Sant Vicens, *pauper militie Templi custos Palacii,* o sía guardià o prior de la casa del Temple de Palau Solitar del Vallès (5).

En 1167 comença a figurar Arnau de Torroja, un dels més influyents y significats Templers de Catalunya, pertanyent a una de les primeres families nobles o senyorials, com a Mestre del Orde en Espanya y Provença. Era potser la segona vegada que obtenía aquell alt

---

(1) Perg. 1741 del armari 11, Arxiu del G. P. y perg. 21 del temps d'Alfons I, del Arxiu de la C. de A.

(2) Perg. 13 d'Alfons I, Arxiu de la C. de A.

(3) Perg. 6, armari 11, Arxiu del G. P.

(4) Perg. 29 y 38 d'Alfons I. Arxiu de la C. de A.

(5) Vegis lo perg. 43 d'Alfons I. Arxiu de la C. de A., o sía la donació per dit Berenguer y demés frares a favor de Pere Galí de «omnes nostros agrarios de pane et vino et ipsas olbiarias de Ponto», en la parroquia de Santa María de Caldes; any 30 de Lluis lo Jove.

càrrech o dignitat, si és auténtich un document del Novembre de 1156, hón surt també l'Arnau de Torroja com a actual Mestre en Espanya? (1). En aquell mateix any surt encare lo Mestre Pere de Rovera *in Provincie et cuiusdam partis Ispanie,* y per altra part, en 1160, ja havèm vist lo cavaller Uch de Barcaló ab lo títol de *magistro in parte nostre Hispanie* (2); de manera que si fos certa esta primitiva vegada de tenir aytal dignitat en Torroja en la nostra regió, sería de molt curta durada. La *segona* vegada començà en 1166 o 1167 y seguí fins al 1181, quan fou elevat a la dignitat suprema del orde, a Gran Mestre.

Una curiosa concessió feu a Arnau de Torroja y al orde lo comte del Pallars sobirà o alt Pallars, ab data del dos dels idus de Maig de 1167 de la Encarnació: «... quod ego Artallus comes pallariensis pro remedio anime mee ac parentum meorum dono et concedo fratribus militie Templi et eorum pecoribus pascua mee terre cum ingressis et egressis et promito me servare in manu A. de Turre rubea magistri Ispanie modo omnique tempore per me et per successoribus meis. Et predicta peccora et alia omnia eorum mee terre existencia sub mea protectione fideliter et absque iniuria accipio» (3). Per molts documents que tenim anotats podèm sostenir que tant los Templers com los Hospitalers teníen a Catalunya molt bestiar y que además del conreu de terres feyen negoci ab la cría de bous, moltons, cavalls y altres especies.

Emperò, tant en aquesta època com en la posterior, la forma de fer conreuar y produir ses terres a que teníen més inclinació abdos ordens, era, sens dupte, la concessió enfitèutica, ab la pensió anyal en diner o fruits. Ja citarèm algunes d'aquestes escriptures, y per ara anotàm la concesió atorgada per lo mestre Torroja ab lo consentiment de Aymerich, preceptor de Gardeny, en l'any 1168, a favor de Bernat Gascó, de una pessa de terra a Fontanet.

En aquell mateix any adquiríen los Templers moltes possesions en Catalunya. Lo 8 dels idus d'Agost celebraren una permuta de terres ab lo bisbe de Lleyda; poch després, Berenguer Rabassa feu donació á la casa de Gardeny de sos béns en la ciutat de Lleyda «et hoc habui de dono comitis Barchinone siue de *impetracione*» y Pere Mascaró enagenà a la casa de Barcelona, un alou situat en lo Montjuich, prop de la capella de Sant Fruytòs.

L'onze de les calendes d'Abril del any 31 de Lluis lo Jove, Dalmau de Castelló venè al Temple un alou en lo comtat de Peralada, terme de Santa María de Castelló, per preu de 20 morabatins *barbarojins* y 10 sous gironesos. Dit alou afrontava ab lo riu *Sambuce* (4). Y en No-

---

(1) Perg. 2, armari 11, Arxiu del G. P. Crech equivocada la data d'aquest document.
(2) Doc. 16 del Cartoral de Gardeny, armari 10, ídem
(3) Doc. 91 del Cartoral de Gardeny, armari 10.
(4) Perg. 1, armari 16, rotllo d'escriptures, Arxiu del G. P.

vembre del 1169, Arnau de Vilademuls y son germà Ramon veneren també al Temple sa proprietat de Lleyda, en mans den Torroja *tunc temporis in Provintia et in Hispania eiusdem Templi procuratoris,* qual proprietat «totam integre Arnaldus pater nostri a Comite Barchinone impetrauit» (1).

Creació de la comanda de Barbens.—En aquest temps, entre 1164 y 1168, fou segurament organitzada o instituhida la comanda del Temple de Barbens, dependencia abans de la de Gardeny y que se separà quan los béns en dita localitat foren importants o suficients per motivar un establiment especial. Los dos primers comanadors que havèm vist en los documents de dita casa són Ramon Barrufell y Miró de Trilla, respectivament, en los anys 1168 y 1176. En nostra noticia del *Cartoral dels Templers de les comandes de Gardeny* y *Barbens* (2), ja fèrem observar la error de Mr. Delaville le Roulx, qui en son llibre *Les archives de l'ordre de l'Hôpital dans la peninsule ibèrique* (París, 1893), diu que la comanda de Barbens sempre havía estat dels Hospitalers.

Que en lo mes de Març de 1164 no existía encare aytal comanda ho prova que la donació feta al Temple per en Gombau de Ribelles y sa muller Marquesa (3) la reb lo comanador de Gardeny. Donan: «unum staticum in castro de Barbenz talem et tantum quantum dabitis pro escambi ad filiam Raimundi Barrufel de alio vestro honore... Et hoc donum facimus ad Aimericum comendator de Garden et de Enec Sans frater et de Raimundo Barrufel Acta ista carta donationis in mense augusti tercia Kalendas aprilis anno ab incarnatione domini MCLXIIII°.» En Ramon Barrufell qui creèm que fou 'l primer comanador de Barbens hi surt encare com a particular. També no més com a un frare o cavaller figura en Barrufell en la escriptura de cessió dels drets que teníen Ramon de Aguilella y ses germanes en lo lloch de Aguilella, rebent la cessió encare'l comanador de Gardeny. Diu la data que fou feta en lo mes de Febrer, IV fèria *in capite quadragesima Era MCCII.*

Es en Novembre de 1168 quan surt per primera vegada'l comana-

(1) Perg. 2086, armari 11, idem. Altres donacions menys importants: Ramon d'Aguiló y Raimunda, cònyugues, donen al Temple una pessa de terra a Barberà, any 1170. Pere de Cardona dóna les cases que tenía en la ciutat de Vich, any 1170. Ramon de Gradilo ven al Temple y a «vobis Bernardum de Petralata et ad Arnallus de Torroja Magistro» un alou en terme de Balaguer «qui nobis aduenit per aprisione... et terminantur iam dicta sorte de alodio de una parte in cequia de molins qui fuerunt de Almudafar ..» any 1170. Pere Arnau dóna al Temple en mans de A. de Torroja, mestre, y de Berenguer de Mont, comanador de la casa Barberà una heretat en terme de Cardona, any 1175.

(2) Publicat en Barcelona, 1899.

(3) Marquesa era germana den Pons de Balaguer. Àquest Pons feu testament en 1163, hón diu: «dimitto corpus meum Deo militie Templi in vita et in morte cum omnes meos directos de Balaguer.»

dor de Barbens, en la donació den Pons de Santa Fè y sa muller Beatriu, en mà d'Arnau de Torroja «*magistro Provincie et istius nostre Ispanie et Aimerico comendatori de Garden et Raimundo Barrufelli comendatori de Barbenz...* Actum est hoc in ecclesia Sancti Pauli de Anglerola in die sabbati VIII kalendas decembris anno ab incarnatione filio MCLXVIII°.»

La comanda havía estat constituhida perquè en los darrers anys augmentaren molt los béns adquirits en Barbens per los Templers, sobre tot per l'adquisició del castell (1), la que feren en Desembre de 1166, precisament de la filla del esmentat Templer Barrufell, qui devía sentir, no obstant de viure encare la seva muller, vocació per l'orde religiós y que al professar o al ferse donat atorgà cessió de béns a sa filla Sanxa, ab condició de que venés lo citat castell al mateix orde que ell professava. La escriptura de venda és la següent: «Notum sit omnibus hominibus quod ego Sanza cum viro meo Arnallo et Ferrer avunculo meo et Dulcia socra mea, nos insimul venditores sumus domui templi et tibi A. de Turre rubea fratre et magistri militie... castrum de Barbenz cum terra in qua sedet ipsum castrum *sed* de ipso reger que escurrit de Anglerola usque in termino de Sesana... totum ab integrum cum exiis et regresiis... et accepimus per hac venditione in precio CCCC. solidos de auere domo templi... Acta carta XVIII. kalendas ianuarii anno ab incarnacione Domini MCLXVI°. Guilelmus sacerdos rogatus scripsit cum hec signo * salomonico die et anno quo supra.»

Lo meteix jorn en Ramon de Botcenich, per remey de la seva ànima, donà al Temple, «decimum atque senoriuum et omnes meas voces sicut ego habeo vel habere debeo per me vel per parentibus meis de alaudio de Barbenz quod Magister et fratres emerunt de genero Raimundi Barrufel et mea iura... et hoc donum quod ego Raimundus facio est ipsa sort in qua sedet castrum de Barbenz quem comparauit Magistro A. de Turre rubea cum fratribus de filia Raimundi Barrufel et de viro suo.»

L'any següent, en Maig de 1167, ja teníen los Templers casa a Barbens, però no hi havía encare comanda. Axís ho prova la escriptura de la venda atorgada per en Ferrer de Castellnou al Temple de «unam petiam de terra que se tenet cum nostra mansione de Barbenz et affrontat... ab oriente in vobis comparatoribus, ab aquilone in torrente qui transit ante vestram mansionem de Barbenz... sic vendimus tibi Arnallo magistro militie templi et comendatori in nostra Ispania et in Provincia et Aimerico comendatori de Montso et Petro de Gerunda et Ramundo Barrufel et omnibus aliis fratribus templi presentibus et futuris...» Com se veu, donchs, en Barrufel, en Maig de 1167, no figura

---

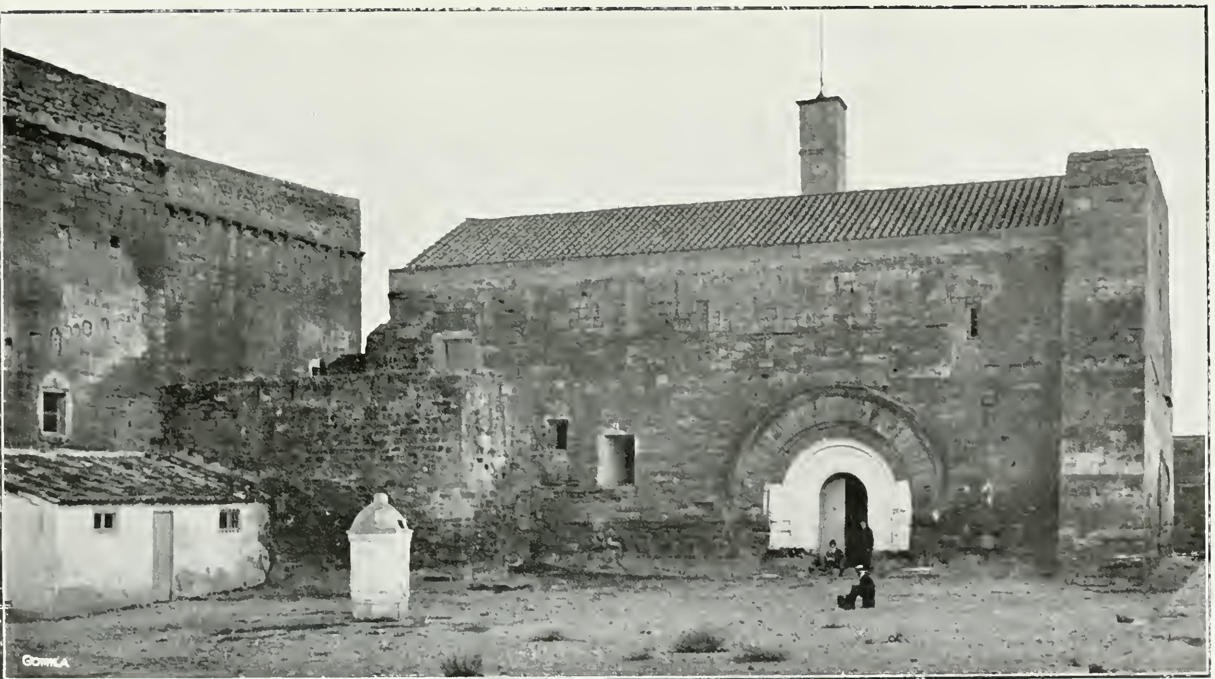
(1) Una de les donacions l'atorgà en 1164, Guilla, muller d'Arnau de Formiguera, de «ipsam sortem quam habemus in Barbenz super bullidor.»

encare com a comanador de Barbens. Ab aytal càrrech no'l trobàm fins al segon semestre de 1168.

Emperò, no havía estat en Barrufel lo principal benefactor de la casa del Temple en Barbens. La familia del Mestre dels nostres Templers, del insigne Arnau de Torroja, fou la qui més béns cedí per organitzar y enriquir aquella comanda nova. Començà en lo mes de Febrer de 1164 en Ramon de Torroja ab la següent donació: «In nomine domini... que ego Raimundus de Torroia et uxor mea nomine Gaia, donamus a Deo et ad fratres militie Templi que modo sunt et que in antea erunt... pro redemptione anima patris et matris mee et mea et omnium parentum meorum una sort de terra que tenebat Guillelm Albert que est iuxta de illas duas sortes que Arnaudus de Torroia dedit ad domum Templi et dono totum illud decimum que fratris templi *umquam* habuerint de suam laborem uel de illorum nutrimentum... a Barbenz et si hoc donum possunt adquirere *modo (medio?)* de istum decimum adquirant de Guillelm de Solsona et si modo habere non poterint post mortem eius habeant liberum et quietum et hoc totum laudo et confirmo ego R. et similiter ego R. saluo a Ramon de Conchabella que donet ad fratres templi a Barbenz una pariliata de terra... Et adhuc laudo illas duas sortes que Arnaud de Torroia habuit de me a Barbenz et donauit illas ad domum et ad fratres Templi... Facta carta mense febroarii die iouis Era MªCCªII'.» Firmes de Arnal de Torroja, Ramon de Torroja, *dompna* Gaia, Bernat d'Anglerola, Gombau de Ribelles, Guillèm de Zaguardia, Guillèm de Solsona, Guillèm, bisbe de Barcelona, y Pere, bisbe Saragoça.

Al cap d'un mes, un Arnau de Torroja, segurament parent del frare templer del meteix nom que tres anys més avant fóu Mestre dels templers en Provença y parts d'Espanya, donava també terres situades en Tortosa y en Lleyda: «In nomine domini... Ego Arnaud de Turre rubea feci hanc donatiuum pro amore Dei...et sit notum cunctis hominibus quod Arnaudus de Torroia donauit unam hereditatem quam habebat a Tortosam a Deo et ad Domui militie... in manu Petri de illa Roera qui erat magistri Ispanie... et illa hereditate fuit de Ali Abengalbon et illam habui per donum de illo comite de Barchinona cui Deus dedit Tortosam ad conquirendum... Et adhuc confirmo ego A. de Torroia una vinea que habebam in illas pardinas et illam dedi ad fratres templi Salomonis in manu fratris Ugo de Barchaluna qui erat appellatus magistri Ispanie et de aliis fratribus qui ibi erant... et abet affrontationes vinea ista via publica que vadit a Corbins... et istius honore in tempore sarracenorum fuit de Farfou in terminum Ilerde et donauit michi illam honorem ille comes de Barchinona a me Arnaud de Torroia quando Deus dedit ad eum Ilerda ad conquirendum qui erat de sarracenis ad facere propriam voluntatem meam. . Facta carta mense marcio die sabbato Era MCCIIª.»

De manera que aquest Arnau de Torroja ja havía atorgat anterior·

Castell de Gardeny, casa cabdal dels Templers catalans. — Iglesia del segle XIII^è

ment una altra donació al Temple, per los voltants de 1159 o 1160, quan era Mestre l'Uch de Barcalona.

Una segona donació fèu en 1167 en Ramon de Torroja y sa esposa Gaia de Cervera, filla del vescomte de Bas Pons de Cervera y de Donya Adalmus de Barcelona y néta de Ramon Berenguer III, comte de Barcelona: «Quod ego Raimundus de Torroia et Gaia uxor mea pro salute anime patris mei et mee parentumque meorum, bono animo ac bona uoluntate damus, concedimus atque offerimus domino Deo et domui militie templi post obitum uidelicet mei Raimundi si filium tamen masculum legitimi coniugii non habuero totum illud meum alodium de Barbens totum ab integro cultum et incultum sicut illud habeo... Si vero filium masculum... habere contingerit post obitum meum dono et concedo iamdicte domui... medietatem illius sortis mee superioris que se tenet cum ipsa terra Berengarii Arnaldi de Anglerola. Aliam vero medietatem habeat filius meus et si ipse filius. . sine infante legitimo mori contigerit, totum iamdictum alodium... reuertatur ab integro ad predictam domum militie... Interim autem accipiam ego Raimundus de Torroia in uita mea uidelicet medietatem omnium expleterum que iñ exierint leuato iñ *prius* femine communiter et decimum similiter ipsius partis mee habeam ego Raimundus et fratres similiter domus militie habeant decimum sue partis... Sicut dictum est superius dono et laudo totum predictum alodium prefate domui... et tibi Arnaldo fratri eiusdem domus et magistro in partibus istis... et fratri Guillelmo Dalbaix et fratri Guillelmo Berardi et fratri Eimerici et fratri Raimundi Barrufel et fratri Bernardo de Corneiano. Actum est hoc V. kalendas januarii anno ab incarnatione domini MCLX° VII°.» Firmaren en Ramon de Torroja y sa muller Gaia, Poncia, germada d'aquell, Guillèm, bisbe de Barcelona, y Pere, bisbe de Saragoça.

Catorze anys després, los mateixos cònyugues Ramon y Gaia encare atorgaren altres cesions de drets y béns als Templers: «In Dei nomine notum sit cunctis... quod ego Raimundus de Turre rubea cum consilio mee coniugis scilicet Gaya ac filii mei Raimundi in mea plena memoria... parcior ipso dominico de Barbencio per medium quod fratris militie templi tenuerunt propter mihi; et de isto predicto dominico... dono ipsam medietatem domui militie... in perpetuum... Et adhuc ego iamdictus R. parcior ipsam aquam quam discurrit ad molendinos militie ut fratres eiusdem loci habeant ipsam aquam de feria II^a^ oriens sole usque ad feriam sextam similiter sol oriens.. Et hec fuit actum in manu Berengarii de Auinione magistro Ispanie partibus et in presentia Bernardi de Albespi preceptori de Garden et Bernardi de Cornela et Petri Adalberti comendatoris de Barbencio et Guillelmo de Sero et aliorum plurimorum fratrum et hec fuit factum in ipso anno quando Raimundus de Turre rubea ambulavit ultra mare. Actum est hoc anno ab Incarnatione xrispti MCLXXXI°, XVI kalendas augusti. Sig✠num

Raimundi de Turre rubea. = Sig✠num Gaia coniux prefati R[i] = Sig✠num Raimundi filii nostri.»

Deu observarse que la escriptura fa constar com a un fet notable, que era atorgada al moment de partir en Ramon de Torroja envers Oltramar, que açi significa la illa de Sandenya, expedició destinada a sostindre al seu nebot Poncet de Cervera, fill d'Uch de Cervera, vescomte de Bas (cunyat aquest den Ramon) en la successió del Jutge d'Arborea, segons ja havèm esbrinat en nostre llibre *Los vescomtes de Bas en la illa de Sardenya* (Barcelona, 1901).

Finalment, la darrera cessió den Ramon y sa muller y fills al Temple diu en la part esencial: «Notum sit cunctis quo modo ego R. de Turre rubea et coniux mea Gaya et filius nostri Raimundus et Uget, nos in simul per nos et nostros donamus et concedimus domino Deo et domui militie... ipsas domos quas sunt de Nabortam et de viro suo Johan et sunt ipsas casas intus in villa de Solsona... recipimus de ele mosinis militie per hunc donativum C. solidos monete yachese... et hoc fuit factum in presentia Berengarii de Auinione magistri... Actum est hoc VIII. idus decembris anno ab Incarnatione domini MCLXXXII°.» Firmen Ramon, Gaya y sos fills Ramon y Uguet. En Barrufell exercía en 1172 encare'l càrrech de comanador de Barbens. En dit any, Gombau de Ribelles, sa esposa Marquesa y sos fills Ramon, Gombau, Guillèm, Marceseta, Saurina y Sanxa, veneren un alou del terme de Barbens al Temple, rebentlo l'Aymerich, comanador de Gardeny, Ramon Barrufel, comanador de Barbens y Guillèm Bernat, comanador de Miravet.

Respecte de Barbens podèm donar encare les noves següents: En 12 de les calendes de septembre de 1181, Arnau, bisbe d'Urgell ab consentiment del capítol, defineix y concedeix al Temple tot quant posseheix en Barbens, retenintse solament les primicies, posant axís terme a la questió entre la mitra y l'orde sobre 'l delme y altres drets referents a Barbens y Balaguer. En 14 calendes octubre 1182, altre concordia entre 'l Temple y 'l monastir de Poblet sobre 'l territori de Vimbodí y unes cases de Tàrrega, definint l'orde al monastir tot quant possebeixen en Vimbodí y Tàrrega y viceversa l'abat Esteve, representant lo convent, regoneix al Temple quinze migeres de blat en lo delme y primicies de Barbens.

Los Templers prestamistes. — Ja havèm dit que, en 1158, l'orde del Hospital havía fet un préstech al Comte de Barcelona d'una forta quantitat. Los Templers esplotaren en major escala aquest servey o negoci, tant al sobirà com a particulars. En octubre de 1167 Alfons I atorgà escriptura de manlleuta, dient: «debeo venerabili domui militie Templi Iherosolimitani et fratribus eiusdem domus mille CC. morabatinos... quos recepi per manum Arnaldi de turre rubea tunc temporis magistri partium Provincie et Ispanie... pro quibus iam dic-

tis morabatinis mitto eis in pignore medietatem omnium eximento de Atchone que ibi habeo... et medietatem ipsarum leudarum Ilerde excepta faneca et mitto similiter eis *(los Templers)* in pignore... medietatem tocius cheste iudeorum et sarracenorum Ilerde...» De manera que la penyora o hipoteca donada per lo monarca consistía en la meytat de les rendes del poble d'Ascó, de la leuda de Lleyda y de la questia que pagaven los juheus y serrahins habitants de la dita ciutat. Per major garantía firmaren la escriptura los bisbes de Barcelona, Ausona y Saragossa, lo Senescal Guillèm Ramon, son fill Guillèm de Montcada, Pelegrí de Castellazol, Guerau de Jorba, Guillèm de Cervera y Exemen Romeu (1).

L'any següent lo mateix rey acceptava del orde del Temple, per mediació del anomenat Mestre Torroja, cinch mil morabatins *in causa mutui,* entregant com a penyora los castells d'Azcò y Serós (2).

La més interessant d'aquestes escriptures és, emperò, la de 1175, hipotecant dit príncep los castells de Ribaroja y Castelló, y explicant per menut les despeses fetes, que l'obligaven a empenyorar. «Notum sit cunctis, quod ego Ildefonsus Dei gratia rex... inpignoro domino Deo et domui militie templi Salomonis et tibi A. de turre rubea per Provincia et Hispania constituto magistro et Berengario de Avinione et Bernardo de Albespino et Poncio de Empuriis et omnibus aliis fratribus... per D. morabetinos bonis lupinis vel aiadinis boni auri et iusti ac recti ponderis castrum de ripa rubea et de Castelione cum omnibus terminis... Predictos autem quingentos moabetinos me ita habuisse et accepisse recognosco videlicet C. quos ego iamdictus Rex donavi G. de Claromonte apud Terrachonam. Centum alios in uno equo que dedi Ausonense archidiacono. . Centum alios in uno equo que habui de Garden ad imperatorem. Centum alios pro equo alio Dertose que emi... Item CC. solidos quos donavi Terrachona archiepiscopo apud Ilerdam... Actum est hoc apud Tortosam mense Marcii anno Domini M.C.LXXV.» «Johannes Ricardi fratre militie Templi que hanc cartam translatavi iussu atque mandato Arnaldo magistro de turre rubea in castro de Mirabeto anno MC.LXXVIIII, mense april, feria III post pasca» (3).

Lo comte d'Urgell se vegé també obligat alguna vegada a demanar diners als Templers. En una escriptura del 27 maig de 1186 declara: «... debeo domui militie Templi et vobis Girbert Erail magistro in partibus Provincie et Ispanie et fratri Bezon comendator in domo de Garden... CCCL. solidos bone et curribile monete iachensis pro quibus vobis trado et libero totam meam partem de illis chestiis sarracenorum et iudeorum Ilerde...» (4). Segons se veu, en 1186, de la questia que

---

(1) Perg. 648, armari 11, Arxiu del G. P.
(2) Perg. 67 d'Alfons I. Arxiu del la C. de A.
(3) Perg. 2402, armari 11, Arxiu de G. P., y perg. 200 d'Alfons I. Arxiu de la C. de A.
(4) Perg. 1928 del armari 11.

donaven los juheus y serrahins de Lleyda en corresponía part al Rey y part al Comte d'Urgell, a conseqüencia sens dubte dels convenis atorgats al fer la conquesta de la ciutat.

En 1184 lo fill del dit comte Ermengol VIII feu regoneximent de deute a favor dels Templers de la quantitat de mil morabatins y en lo mateix document lo Comte y sa esposa Dolça cediren al orde la honor d'Alchabés.

Com a mostra dels empenyoraments a particulars citarèm ara l'atorgat a 6 juliol de 1168: «quod ego Raimundus de Castelar cupiens visitare sepulcrum Domini et uxor mea Pontia manulevamus a te A. de Turre rubea militie magistro et a fratribus tuis C. morabatinos bonos et recti ponderis pro quibus morabetinos mittimus vobis in pignore illam nostram hereditatem quam habemus apud Ilerdam... tali scilicet modo quod tamdiu teneatis... et expletis secure et potenter... donec de expletis et redditibus inde exeuntibus habeatis inde recuperatos iamdictos C. morabatinos sine vestro enganno. Si vero in iam dicto itinere quod cupio facere me mori contigerit volumus nos ambo pariter et titulo donationis in hac carta domino Deo et sanctissimo Templo mili tie... concedimus atque donamus supradicta hereditate...» Aquesta escriptura de préstech de diner a un particular qui volía empendre la pelegrinació o viatge a Jerusalèm, ab donació del immoble hipotecat als Templers, en lo cas eventual de morir lo deudor durant la expedició, fou firmada per lo bisbe de Barcelona, Guillèm, lo comte de Pallars Arnau Mir, y lo Rey Alfons (1).

Pons de Seró empenyorà al Temple, en 1180, lo castell de Angleril per 50 morabatins, reemborsantse l'orde ab los rèdits del dit lloch. Firmaren Arsendis, muller den Pons y la Comtesa d'Urgell. En 1181, los germans Pons y Berenguer d'Albió empenyoraren també a Berenguer d'Avinyó, mestre dels Templers, y a Jausbert de Serra, comanador de Barberà, les quisties que percibien en lo lloch d'Albió.

En 1177 se feu també empenyorament de la torre de Sa Grallera, terme de Lleyda, per Ramon de Torroja y sa muller Gaia, a favor del mateix orde, en garantía de 150 morabatins, y quinze anys després (1192) dit Ramon tornà a empenyorar als Templers la torre citada per 1200 sous jaqueses (2).

Donacions reyals al Temple.—Trovantse a Jaca Alfons I, en Novembre de 1169, *cum consilio et voluntate baronum curie mee scili-*

(1) Perg. 1860, armari 11, ídem.

(2) Perg. 1492, ídem: «Notum sit... ego Raimundus de Torroia et Raimundus de Torroia filius meus... impignoramus vobis Poncio de Rigaldo, magistro in partibus provincie atque Ispanie et vobis B. de Clareto, preceptori domus Gardenii et frater Arberto camerario et frater Petro de Pratello, capellano eiusdem domus... castellum et villam que vocatur Gralleram in Segriano cum hominibus et feminabus...» Data del 8 idus janer 1192 de la encarnació (1193 modern istil).

cet catalanorum et aragonensium feu concesió perpetua als Templers dels castells de Chivert y Oropesa ab sos termes y pertenencies, per lo temps en que podría conquerirlos als moros, *tali scilicet modo ut quandocumque ego vel successores mei predicta castra de manu sarracenorum per nos vel per nostros homines vel quolibet alio modo habere potuerimus*. Reberen la donació Gaufret Folquer, procurador del Temple en les parts cismarines y en Torroja, mestre en Provença y Espanya (1).

Al meu vijarés lo monarca necessitava molt l'adjutori dels Templers per alguna empresa o dificultat nova, o per defendre les fronteres meridionals, y per les operacions contra'ls serrahins en les conques dels rius Algàs y Matarraña, puix acentuava llavors la favor al orde. Lo mateix jorn de la esmentada donació de Chivert y Oropesa, atorgà promesa al Temple de que cada vegada que faría pau o conveni ab lo rey Llop, o sía Abuabdala Mohamed, dit Abenmerdanix, rey de Valencia y Murcia, donaría al orde mil morabatins cada any, procehents del tribut que pagaría'l rey moro, veritable vassall de la corona catalana-aragonesa desde'ls temps del comte Ramon Berenguer IV. També ab lo consell y voluntat dels barons catalans y aragonesos de la sua cort, diu Alfons I que donarà la referida quantitat, *quod ab ac hora in antea quando cumque ego faciam pacem de Ispania cum rege Lupo vel cum successoribus suis*, y afegeix que si los Templers no podíen obtenirla del citat personatge, la obtendríen dels tributs d'altres serrahins, *de illa paria* (la copia del document en lo Cartoral posà equivocadament *palia) quam ego et successores mei accipiemus de Ispania unde cumque ego accipiam pariam de Ispania et a quocumque habeam ipsam pariam*. La data de tan curiós document diu: «Facta carta in Jacha mense Novembris in die Sancti Martini era MCCVII, anno ab Incarnatione Domini MCLXVIIII» (2).

Aquesta escriptura demostra lo dit ja altres vegades, que en lo segle XII[è] s'acostumava encare donar lo nom d'Espanya, per los catalans y aragonesos, unicament als territoris ocupats per los alarbs. També resulta d'altra escriptura atorgada per lo Rey Alfons a Girona, en abril de 1171, regoneixent un deute a favor del orde del Hospital, de 2400 morabatins, los que promet retornarli *de ipsa palia quam de Ispania accipio* (3). Y ara que ve a tom devèm observar que'ls Hospitalers també concedien préstechs o dexaven diners per contracte de mutuu, moltes voltes com a negoci de rendiments, puix adquiríen per aquest medi béns en bones condicions. Com a mostra d'una manlleuta per particulars presentàm la escriptura del any 1175, en la que Pere

(1) Doc. 13 del Cartoral de Gardeny, armari 10, Archiu del G. P. Publicat en la «Colección de documentos inéditos del Archivo de la C. de A.», vol. 8, n.° 13.

(2) Doc. 14 del Cartoral de Gardeny (Llibre vert del armari 10.)

(3) Cartoral magno de la Castellanía de Emposta, II, doc. 261.

López de Luna reb de l'orde del Hospital 2,300 morabatins, cedint en garantía'ls llochs de Alazar y Rebol y terres en Saragossa, document que fou firmat per Alfons *preceptor castri Emposte* (1).

Tornant a les donacions reyals a favor dels Templers, trovàm la concessió d'un pagès afocat o subjecte a la terra, atorgada per Alfons I en lo citat any 1175. Donà «unum meum hominem nomine R. Bovinum cum omnibus suis pertinentiis et quicquid in eo habeo vel habere debeo quoquo modo in illa villa que Prades vocatur ut fratres iam dicti illum habeant et possideant ad agendas omnes voluntates suas per secula cuncta»; en presencia de A. de Torroja, preceptor de Espanya y Provença, y dels frares B. de Albespí, Berenguer de Mont, R. de Albió y Bernat de Cornellà (2).

Trovantse nostre sobirà en la vila de Tauste, en agost de la Era 1212 (1174), ab companyía d'Arnau de Torroja, Mestre dels Templers, feu donació al orde d'un home anomenat Martí Mocaran, ab tots sos béns, perquè en avant fos home soliu y propri del Temple y no fes prestació ni servey d'ost y cavalcada a ningú més que al dit orde (3). Axí procuraven los Templers augmentar los vassalls de remensa, al igual que'ls senyors laics (4).

Lo mateix any 1179, y en presencia de Mestre A. de Torroja, Don Alfons feu cessió al Temple de tots sos drets en la *almunia* d'Almuzara, situada entre Alcaraz y Soses, y confirmà la donació atorgada per en R. de Mulnells. Ja havèm donat a conèixer aquests documents reyals en l'*Itinerario de Alfonso I de Cataluña, II en Aragón,* publicat en *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona,* volúm II.

La darrera donació reyal als Templers en aquest temps, abans de mudar Alfons I sa política y començar la guerra ab Castella, fòu la del castell d'Orta. Don Alfons se trovaba a Lleyda lo 30 de juny 1177 al atorgar la cessió del castell d'Orta (situat en la ratlla del baix Aragó y Catalunya, per la part de Gandesa), ab tots sos termes y pertenencies y a perpetuitat (5). Cinch anys més tart, 1182, Ramon de Montcada, senyor de Tortosa y fill del gran Senescal, qui havía mort en 1173, possehidor probablement de drets preferents en aquell castell d'Orta, accedí, sens dubte, a solidificar y completar la proprietat del Temple

---

(1) Idem, doc. 262.

(2) Perg. 178 d'Alfons I. Arxiu de la C. de A.

(3) Cartoral magno d'Emposta, V. doc. 112.

(4) En lo *Cartoral magno* hi há la donació atorgada en 1170 per lo Rey al Temple de les cases que tenía en Pratella; estàn presents Pere Joan comanador en la casa de Saragossa y Berenguer comanador en les cases de Boquixenich y Pratella. Ja en l'any 1156, Eximen de Rada, per remey de la seua ànima, havía donat al Temple part de la heretat que tenía en Pratella, «et fuit ista carta facta in anno quando Comes tenet asitiata Trenca talla, era MCXC IIII», o sía quan lo comte de Barcelona, Ramon Berenguer IV, combatía ab Uch de Baus en la Provença.

(5) Cartoral de Gardeny, Llibre vert del armari 10, doc 20.

en dit lloch, puix feu cessió al orde, per remey de la seva ànima, del castell sens retenció alguna y además donà la honor que posehía entre Emposta y la roca d'Agilent y tots los béns de la vall d'Esa. Lo Rey d'Aragó y l'Arquebisbe de Tarragona signaren la escriptura (1).

Com veurèm més avant, Don Alfons seguí tota sa vida afavorint molt al orde del Temple y quasi sens interrupció se repetíen les donacions y privilegis.

Convenis entre abdós ordens per finir les qüestions y rivalitats.—La gelosía y declarada antipatía existent desde'ls orígens, entre Templers y Hospitalers, eren difícils d'extingir. Eren abdos ordens massa ressemblants en lo seu objecte per no ferse recíprocament ombra. La noble emulació dels primers jorns, per fer majors serveys a la religió cristiana, prompte's transformà en gelosía per qüestions de béns materials, o sía per cobdicia y ambició. Les riqueses y privilegis que adquiríen los uns despertaven nous desigs en los altres, y com les seves respectives cases y béns estaven quasi sempre, a poca distancia, se produhíen ab deplorable freqüencia plets y empenyades controversies, ja sobre us d'aygues y cequies, ja sobre prestacions de certs vassalls, ja per altres punts, sense que may se vegés que una de les parts litigants, sentintse animada del verdader esperit cristià de humilitat y desprenimient abandonés la seva causa a la voluntat de Deu y s'ajupís aconortada, acceptant la primera sentencia adversa, sens apelació ni insistencies impropries de tota institució religiosa. A Palestina arrivaren fins a la lluyta armada y a matarse Templers y Hospitalers, obligant a intervindre al Papa Alexandre III (1153-1181). Cumplint estes indicacions, Ot de Sant-Aymant, mestre del Temple, y Roger de Molins, mestre del Hospital, conveniren en 1180 sobre totes les qüestions, obligant a totes les cases o establiments d'abdòs ordens, tant en la Terra Santa com en Europa, pactantse que si en l'esdevenidor se promovíen altres bregues deuríen ésser resoltes amigablement. «Ego frater Odo Sancti Amancii humilis magister milicie templi et ego Rogerius de molinis humilis minister hospit. iherus. consilio et voluntate capitulorum nostrorum firmam pacem et gratam concordiam et fecimus de omnibus querelis que inter domum templi et domum hospitali fuerant usque ad hanc diem ventilate tam de terris et possessionibus quam de quibuslibet aliis rebus sopitis ita cunctis querelis tam citra mare quam ultra quod nulla deinceps suscitari possit... Facta est pax ista et concordia anno dominice incarnationis M°C°LXX°VIIII. mense februa-

(1) Idem, doc. 241 y Cartoral de Temple de Tortosa, doc. 291. La possessió del castell d'Orta per la casa de Montcada se trova já en un document de 1166, hón Guillèm Ramon, lo Senescal, y R. de Montcada, son fill, encomanaven la guarda y possessió a P. de Subirats, ab obligació de donar la potestat al ésser requerit.

rii, indictione XII. coram domino rege Balduino in sancta civitate Iherusalem latinorum VI[to] (Delaville supleix la paraula *rege* latinorum) coram domno Boemundo (?) antiochie principe, coram domno Raimundo comite Tripoli et coram ceteris orientale xhristianitatis Baronibus. Vt hec autem pacis et dilec (?) inter domum hospitalis et templi constitucio firma permaneat et inconcusa presentem paginam sigillum utriusque domus communiri fecimus et corroborari» (1).

Emperò, devèm advertir que abans d'aquestes disposicions generals, los Hospitalers y Templers de la Corona d'Aragó havíen procurat ja alguna vegada sotsmetre les qüestions que teníen entre ells o ab altres persones al arbitratge del Rey o de prelats o de diferents dignataris. Recordàm la concordia de 1154 entre'l Temple y'l bisbe de Lleyda, essent arbitres los bisbes de Barcelona y Saragossa. En 1169, aquest darrer prelat, fòu l'arbitre elegit per A. de Torroja, mestre del Temple y Guichart, mestre del Hospital y dictà sentencia en la qüestió de certes cases de la vila de Pina, disposant la exacta partició, entre les dues parts, de la cosa litigiosa (2).

Apar que dit bisbe de Saragossa tenía ver prestigi entre abdos ordens, puix encara en 1180 fou posat per arbitre en altra qüestió entre'ls Hospitalers y Ximen d'Urrea, sobre terres dels termes de Saragossa y Deuslivol, sentenciant a presencia del monarca y molts barons (3).

Es també'l Rey Alfons qui ratificà, en Abril de 1189, trobantse a Tarragona, la decisió arbitral dictada per los prelats de Tarragona y Lleyda, referent a les diferencies entre Bertran de Conques, preceptor de la casa del Temple de Tortosa y Fortuny Cabeça, Mestre de la casa del Hospital, o sía castellà d'Emposta, sobre aprofitament de les aigues de la font de Carroria, que corríen per una cequia feta en temps dels serrahins. Los Hospitalers pogueren fer reparacions en dita cequia sens produhir dany als interessos del Temple ni dels habitants de Tortosa (4).

Finalment, en la qüestió existent entre'ls Hospitalers representats per Ramon de Clarmont, mestre en Espanya y'ls Templers, representats per lo comanador Bernat de Claret, referent als drets y serveys dels habitants de Torre ferrera y altres parts del Segrià, abdos litigants la posaren en mans o en la amigable composició del Rey (5). Alfons I havía també dictat la concordia entre'ls Templers y'ls habitants

(1) Perg. 2211, armari 11, doc. 150 del Cartoral del Temple de Tortosa y perg. 18, armari 23.

(2) Cartoral magno de Emposta, II.

(3) En Abril, 1182, concordia entre'ls Templers y'l Bisbe y Capitol de Tortosa sobre'l delme de certes terres, pactant que aquelles no'l pagaríen per lo camp de Bonasal de Moró y altres heretats, però si de tots los altres bens del terme de Tortosa.

(4) Perg. 516 d'Alfons I. Arxiu de la C. de A.

(5) Perg. 2209, armari 11. rxiu del G. P.

Castell de Gardeny, casa cabdal dels Templers catalans. — Construccions del segle XIIIè

d'Almudévar, sobre les divisions d'Almudévar, Be y Ben, senyalant los límits entre sos respectius territoris. Assistiren al acte, Arnau de Torroja, mestre en Espanya y Provença, García de Borga, comanador de la casa d'Osca y Esteve, bisbe d'aquella ciutat.

Totes aquestes avinences y altres celebrades ab particulars directament y sens arbitres (1), per donar bona solució a diferents litigis, demostren donchs, que la disposició pontificia y'l pacte fet a Jerusalèm en 1179-1180, produhiren algun efecte en Occident y especialment entre'ls Hospitalers y Templers de la Corona d'Aragó.

CAPÍTOL VII

Los Hospitalers y Templers possessors de serrahins y juheus.—L'orde del Hospital, lo mateix quel Temple y que molts monastirs benedictins y del cistell, tenía captius y vassalls afocats y la percepció de tributs y serveys de serrahins y de juheus.

La més vella menció de captius en poder y explotació del Templers és molt primerença. En 1146 lo Comte de Barcelona ja concedí al dit

---

(1) Com a mostra d'aquests convenis transcrivím lo següent: «In nomine domini... quod nos fratres militie templi Vgo gaufredi scilicet in partibus Ispanie minister et Arnaldus de torroia et Guillelmus Dalbais et Willelmus berard et Petrus de Carthelano minister de Garden et Bernardus de Corniliano et alii fratris nostri de Garden tam presentis quam futuris facimus convenientiam et participationem cum Guillelmo Raimundi dapifero et suis scilicet de illa cequia que exit de flumine Sicoris et discurrit ad molendina nostra et sua et uadit ante Alquarraz Tali uidelicet modo quod omne que opus fuerit ad preparandam illam cequiam ultra illud quod debemus habere de zequiatge ponamus et mittamus inter nos et Guillelmum Raimundi uel suos per medietatem Si forte contingeret quod ego Guillelmus Raimundi uel mei deficeremus quod sicut superius dictum est medietatem in omni missione non poneremus uel faceremus abeant et teneant fratres militie templi iam dicti uel eius successores molendina nostra quem habemus prope murum Ilerde tam de super alquantaram quam deorsum et tamdiu illa habeant et possideant et explectent donec totum quod in iam dicta cequia ponere et mittere debemus de ipsam nostram medietatem inde omnino recuperatum habeant sine eorum enganno. Et si ego Willelmus Raimundus iam dictus uel mei uendebamus uel inpignorabamus uel alio modo alienabamus iam dicta molendina nostra ille uel illi qui illa molendina haberent facerent complerent loco nostri totum quod superius dictum est. Et ego Guillelmus Raimundi et mei simus defensores et fideles adiutores de iam dicta cequia et de iure suo et qui hanc cartam frangere uel disrumpere uoluerit nil ualeat sed in duplo componat et firma et stabile permaneat omnitempore ista carta.

Facta carta IIII Kalendas ianuarii anno domini M°C°LX°III°. Sig✠num Vgoni Gaufredi minister.=Sig✠num A. de Torroia =Sig. G. Dalbais =Sig. G. Berard.=Sig. Petri de Cartelano.=Sig. Bernardi de Cornilano.=Sig. Willelmi Raimundi dapiferi qui hanc cartam firmamus et scribere iussimus...=Sig. Willelmi de mont cade.=Sig. Raimundi de mont cade.= Sig. Petri de Sobiraz.=Sig. Petri de R. Bernardi.=Sig. Geraldi de morimonte.=Sig. Ingo delanonta.=Sig✠num Guillelmi scriptoris qui hoc scripsit...»

Podèm encare mencionar la concordia celebrada en 1197 entre'ls Hospitalers, representats per Berenguer d'Abadals, preceptor de Sant Valentí, y l'Eymerich d'Espinles y sa muller y fills, sobre la terra que havía sigut d'Arnau de Ballebó, en la que l'Eymerich hi percibía un cens, «scilicet unum porchum censal ad valorem de alios et unam migeram frumenti ad mensuram veteram comitalem»; l'orde reb com a indemnització 124 sous barcelonins.

orde confirmació de tots los serrahins que teníen en llurs hisendes y cases y dels qui aplegaríen ó adquiriríen en Espanya, o sía en territori dominat per los alarbs. Heus açí'l document:

«Donatio omnium sarracenorum quos Templi habet et adducere poterit de Ispania ut seruiant *cmo* templo.

In Dei nomine et eius diuina clemencia ego R. Dei gratia Comes Barchinone et princeps Aragonensis facio hanc cartam donationis et confirmacionis uobis dompno P. de Çaroueira magistro fratribus militie templi et frater R. de Castronovo et omnes alios fratres militie templi tam presentibus quam futuris placuit mihi libenti animo et spontanea voluntate propter amorem Dei omnipotentis et remedium anime mee uel successoribus meorum dono et concedo uobis ut quantos sarracenos habetis in honoribus vestris et hereditatibus vestris aut illos que de aliis partibus pro amorem Dei adduxeritis uel de Ispania quos Deus ibi uobis dederit omnes uobis seruiant omnibus diebus et nullus homo eos uobis sub trahat neque recolligat in sua casa aut in sua hereditate neque eis faciat aliqua injuria hec donatum superius scriptum ut habeatis vos et omnes seyores militie templi per infinita secula seculorum amen. Sig✠num R. comes; facta carta in Era M.C.LXXXIIII[a] in mense decembris in ciuitate Oscha dominante me Dei gratia in Aragone et in Suprarbe et in Ripacurcia (1).»

Lo rey Alfons I y'l Comte d'Urgell, en 1170, donàren als Hospitalers un juheu y un serrahí establerts en Lleyda:

«Sit notum... ego Ildefonsus dei gratia rex... et ego Ermengaudus eadem gratia Urgellensis comes... nos simul per nos et per omnes nostros donatores sumus domino Deo et Sancto Hospitali iherosolimitano omnibusque pauperibus ipsius hospitalis unum iudeum nomine iucef abicemsa et filium eius nomine Zmel cum omnibus domibus suis et cum curtis et hereditatibus et possessionibus quas modo habent vel in antea adquirere potuerint hic et ubique. Similiter damus unum sarracenum predicto hospitali et pauperibus suprascriptis cum omnibus domibus et hereditatibus suis quas modo habet... cui sarracenus vocatur Abdella Abgenul... omnia ista predicta donamus in civitate Ilerde libera et absoluta sicuti nos habemus vel habere debemus omnia nostra directa scilicet illos et totam posteritatem suam sine ulla retentione per secula cuncta. In super damus eis libertatem et securitatem illis et omnibus rebus suis per omnem terram nostram absque omni usatico et sine lezda quod non donent... Et hoc fuit traditum et donatum in manu Petri de Besora et Bertrandi de Piles et Petri de Rabaca et aliorum fratrum.» La data és del mes de Maig del any 1170, y signada a més dels atorgants, per Arnau Mir, comte de Pallars, Guerau de Jorba, Guillèm de Cervera, Jafia *iudei baiuli regis* y Joan d'Albesa *baiuli Comitis* (pergamí 598, armari 11, Arxiu del G. P.)

---

(1) Registre 309, foli 53. Arxiu C. de A.

Lo meteix monarca en lo dit any (1170) encare concedí als Hospitalers exempció o franquicia de tributs o imposicions per tots los vassalls y servidors del orde, tan cristians com juheus o serrahins.

En 1173, Donya Sanxa d'Abiego, qui vint anys després fóu priora del convent de Sixena, atorgá donació y confirmació al Temple, en mans del mestre Torroja y dels frares Nunyo, Pons de Balaguer, Bernat de Salue y altres, per remey de la seva ànima y de la de son marit, de tota la heretat de Masons «cum meos exaricos et sine exaricos, casas et casales, eras et molinos, vineas et campos tam in rigatiuo quam in albales... sine ulla retinenza cum aquis et omnibus meis directis... Et ego Don Ennecco filio domna Sancia ista supradicta donatione laudo et confirmo et de manu mea hoc sig✠num facio. Et dono eis fidancias de saluetate a fuero de terra Don Petro Ortiz et domna Tota uxor Don Petro Martinez de Rodas. Sunt testes auditores et visores J. de Xalon et P. Karaz, regnante rex Adefonsus filius comes Barchinonensis in Aragone et in Barçelona et in Provincia, episcopus P. in Zaragoza... Era MCCXIª». De manera que en Aragó, en 1173, ja tenía'l Temple *exarichs* en les seues terres o sía moros agricultors a parcería y ab certa subjecció.

També en tenía l'orde del Hospital, donchs en lo testament de Donya Oria, comtesa viuda de Pallars, hi ha aquesta dexa: «et laxo uno meo xarich que habeo in Capannas ad illa cavalleria de Temple ipso melior que ibi habeo cum quali hereditate illum guadainnaui et laxo alio xarich in Calaturab ab illo Hospital de Iherusalem per nomine Hali Alachum cum quali hereditate illum guadainnaui».

En 1179, trobantse'l rey Alfons en Murvedre, *in partibus Ispaniarum*, en lo mes de juliol, feu donació als Templers de dos moros, un de Saragoça y altre de Terç; y en 1193 concedí al convent de monges de Sixena un serrahí ab la seva familia y béns, habitant en Nabal. Per la permuta que en 1181 o 82 havía celebrat lo monarca ab lo Castellá d'Emposta, cedint lo primer les viles de Cetina y Casp, va rebre dels Hospitalers les terres de Vilella y lo serrahí Jafia, habitant en Embid, ab sos béns.

Lo rey Pere celebrà també una permuta ab los Templers, en 1209, en mans de frare Eymerich de Stuga, comanador de Saragoça, cedint loshi lo serrahí Abdellà Azeu, d'Osca, fill de Mahomet Azeu, ab tota sa familia y posteritat, fentlo franch o exempt de imposicions reyals. Va rebre'l rey un antich vassall del orde de Sant Redemptor, anomenat Pere de Sant Genís, de Tena.

L'any abans, lo propri monarca havía donat també als Templers, en permuta de certs vassalls de Sant Redemptor, dos serrahins d'Osca, Abdellà y Zulema, fills d'Ismael Albarder.

Com a mostres de juheus propris d'abdos ordens militars citarèm la concesió reyal feta al Temple en 1181, en mans del mestre Torroja, de Berenguer d'Avinyó, mestre de Provença y de Dalmau de Godet, pre-

ceptor de Mirabet, de franquicia per los vassalls del Temple en dit punt, no sóls cristians y moros sinó també juheus, tots los «manentes in castello vel villa vel eius terminis de Mirabeto non donent deinceps leudam vel passaticum vel usaticum in omni terra mea per aquam vel terram et hanc donationem illis facio in perpetuum sine omni retentu... propter hanc suprascristam donationem habui de domo et fratribus militie Templi de elemosinis domus duos bonos equos...» (1).

En 1205, lo rey en Pere I concedí als Hospitalers lo juheu Rabí Asser Abenbentreca, son fill Asdai, sos nebots Salomó y Asdai y tota la posteritat, en remuneració de serveys rebuts del orde y al propri temps en donà un altre anomenat Aaron Albala al convent de Sixena.

En recort de sa mare Sanxa, fundadora del citat convent de Sixena de monges del Hospital, lo rey Pere donà un altre juheu dit Vidal, ab sa familia, al esmentat monastir, en 1210, concedintli tota protecció y los meteixos avantatges que los juheus propris de la Corona.

Quasi al meteix temps, dintre l'any 1210, lo rey feu una permuta de tots los juheus que'ls Hospitalers teníen desde'l riu Segre fins a Ariza (2).

Lo meteix rey, en 1211, concedí als Templers un juheu d'Osca ab sa familia y béns, atorgantli iguals privilegis que als altres de la Corona; y l'any següent, trobantse en Taraçona, a 31 de Març, concedí als Hospitalers un juheu de Saragoça, anomenat Alazrach, fill d'Abulfach Aben Alazar, ab tota sa familia. Anys després, en 1235, Jaume I confirmà totes les franquicies atorgades per son pare al juheu Alazrach de Saragoça, quan lo donà al Hospital; y en 1246, encare tornà a confermar dits privilegis den Alazar (o Alazrac?), alfaquí de Saragoça.

Finalment, com a mostra de la possessió de vassalls cristians per los Hospitalers, transcriurèm la donació que feu 'l rey d'un home anomenat Pere de Caupena, en 1187: «...ego Ildefonsus Dei gratia rex... dono atque in perpetuum concedo domino Deo et venerabili domui hospitale Iherosolimitani et fratribus ibidem Deo servientibus presentibus atque futuris Petrum de Caupena cum omnibus rebus suis et cum toto honore... tali scilicet modo ut iamdictus P. de Caupena et infantes suis et tota generacio et posteritas sua cum omnibus rebus suis et cum toto honore suo sint solid et libere semper iamdicte domus; nec ullum homo habeat in eis ullum districtum vel senioraticum nec ullam questiam vel fortiam propter ullam causam... Actum est hoc apud Cesaraugustam mense octobris anno ab incarnatione Domini MCLXXXVII°. Facta fuit hec donatio in manu Petri Lubiz de Luna magistri Emposte et fratris Peregrini et aliorum fratruum.» Firmes del rey Alfons y de sa muller Sanxa y de Berenguer, abat de Montearagón.

---

(1) Registre 310, cartoral del Temple. Arxiu C. de A.

(2) Cartoral magno d'Emposta, III, doc. 544.

Noves referents a la comanda de Cervera.—Ja havèm tractat dels origens d'aquest establiment d'Hospitalers, un dels més antichs de Catalunya. Continuarèm ara la sèrie de documents que tenen relació ab dita casa.

En l'any 1172, Donya Amasalt, ab sos fills, Berenguer d'Aguiló, Guillèm, Pere y Arnal, feren donació de llurs cors y ànimes al orde del Hospital, en mans de Pere de Besora (?), mestre d'Emposta y de Pons *custos hospitali Cervarie et de alios fratres quos ibi aderint,* juntament ab terres del terme de Cugul, «propter remedium anime mee et viro meo Guillem de Aguilo et infantibus meis... Et ego Petri de Bisora et fratris hospitali colligimus vos domna Amasalt per sorore ospitali iherusalem et infantibus vestris per confratris ospitali et colligimus vos predictis in missas et in elemosinis et in beneficiis predictum domui ospitali iherusalem per cuncta secula» (1). Començava en aquesta època a ésser ja molt freqüent l'acte de particulars de ferse *donats* del orde o d'entrar en la germandat dels Hospitalers y fruir de llur protecció y adjutori material y espiritual. Deu observarse en esta escriptura la presencia de un desconegut castellà d'Emposta, En Pere de Besora, qui no figura en lo catàlech publicat per Mr. Delaville le Roulx. ¿Es que Pere de Besora *magistro de Emposte,* no era *castellà,* sinó simplement preceptor o comanador de la casa d'Emposta, o sía, un prior local y no un prior general per Catalunya y Aragó? Com se veu, a Albert de Petra (Roca?), en la donació de les terres de Biosca, atorgada en 1164 per Ramon de Boxedera,

---

(1) Perg. 79, armari 3. Arxiu del G. P. Lo perg. 477 és una donació de Pons «*custos ospitali cervarie,* cum consilio et voluntate fratri ospitali Petro de Tarega, Joahnes Beche conversio ospitali dono tibi Guillelmo de Talavera et tuis I. petia de alodio ad plantandum vinee et est in terminum Cervarie.» Lo pergamí 318, armari 28, es lo testament den Guillèm de Camarasa del any 35 del rey Lluis (1172), hón nomená per mermessors sa muller Berenguera, en Guillèm de Cervera y Arnau de Montlleó; dexá son cors a la iglesia de Sant Pere de Cervera y disposá: «Dimitto namque sepedicte uxori mee B[e] et filio suo Raimundo de Otina ipsum meum Kastrum de Guimera cum omnibus pertinentiis... tali vero ratione quod habeant et teneant et expletent ipsum Kastrum... donec Gerallus Alaman frater meis *ad sui* reddant eis ad suis prefatos morabetinos et denarios monete obtime Barchinone».

L'any següent (1173) en Pere de Talavera ab consentiment de sa mare Selvana, doná als Hospitalers lo mas d'Ortreig, per remey de l'ànima; situat dit alou en lo comtat d'Urgell en terme d'Olius, «et trado in manu Berengarii de Uillamsedant comendator domui hospitali Cervarie et patre Poncii et Petrus de Ferran... Et nos fratres ospitali colligimus vos in cofradía et in beneficiis domui ospitali quos unquam erint facti...» Firma den P. de Talavera, sa mare y sos germans Arnau, Berenguer y Ramon.

En 1171, altre donació: «...ego Poncius de Cervera dono domino Deo et Sancti Johannis et ospitali iherosalem et domui ospitali de ipsa sera de Pinos et ad homines quos ibi habitant et unquam ibi habitaucrant ligna et aqua et pastura et ademprium sine tala et convenio domino Deo et ospicium Iherusalem ut ego *guardem* et manuteneam predicta mansionem et omnes quos ibi habitaverant et predicto dono est in terminum de Ardeuol propter remedium anime mee et parentum meorum et hec trado in manu Guilelm de Ofegad magister domui Cervarie et Petrus de Ferran fratri ospitali et nos fratres ospitali *collimus* vos in sacrificiis et in elemosinis quos est facti in ospitali Iherusalem per unisum mundum...» Sembla, donchs, que la comanda dels Hospitalers de Cervera tenía una *sucursal* o dependencia en la serralada de Pinós

en presencia de Guifre de Bresil, prior de Sant-Gilles, pendre'l títol de *mestre* d'Emposta, y no obstant consta era'l *castellà;* sembla, donchs, que en Pere de Besora deu ésser també considerat de igual manera en 1170. També en un document de 1175 lo castellà Alfons és anomenat *mestre d'Emposta*. Axís, si Albert de Petra y Alfons, qui teníen lo títol de *mestre,* son posats en lo catàlech per Mr. Delaville, també devèm incloure a Pere de Besora entre'ls Castellans d'Emposta.

En 1177 Ramon de Seró donà al Hospital «ipsum mansum de Malpàs que est in termine de Bioscha... et sic de meo iure tratzo et mito in poder et asalument de Deo et de lospital per hara et per totum tempus... et hoc fuit factum in presentia domnus Ermengaud comitis et de Arnall de Pontibus et de G. Sancti Martini et de G. Ribelles et de alii plures probi homines qui erunt in casas Petri Bernuc de Acrimonti» (1). En aquest temps era comanador de la casa de Cervera Guillèm d'Ofegat.

Guillèm de Cervera y Ermesendis, cònyuges, son fill Ramon y *nostro neto* Guillemet donàren, en 1178, al Hospital de Jerusalèm, «in villa Cervarie in domo Hospitalis pro remedio animarum nostrarum unum furnum in domo vestra quod habeatis ad vestrum proprium panem cochcinendi, in tali conventu quod nullus homo de villa non coqcinat sui panem in vestro furno nisi proprium panem vestrum» (2). Després ja veurèm tan als Hospitalers com als Templers, adquirir molts forns en les viles y llochs hón teníen altres béns, y no igual que en esta concesió, limitada al pà dels cavallers y confrares de la casa del Hospital de Cervera, sinó ab privilegi de coure'l pà de tots los habitants de la població, fent del forn un objecte de rendes y drets feudals en profit del orde, considerat com a senyor.

Per la escriptura en la que Ramon de Talladell dexà son cors y una terra al Hospital, en Juliol de 1178, savèm que era en dit temps Pere d'Ofegat *fratris de ospitali comendatore de casa Cervaria,* potser lo meteix Guillèm d'Ofegat, comanador en l'any 1174, y que portaría en un o altre document lo nom equivocat (3).

En dit any 1178, trovàm a Pere de Torroja, atorgant donació al Hospital de Cervera, ab consentiment de sos germans Guillèm y Ramon de Torroja y de sa mare Sanxa, de son cors y la terra que possehía en Bellvehi.

(1) Perg. 253, armari 3, idem.

(2) Perg. 36, idem.

(3) Formalització del testament sacramental d'un home dit Bertran, en 1179, per Guillem *prior y jutge*, «infra espacium VI. mensium sicut continetur in libro judicum de ultimis voluntatibus morientium hominum... predicto judice in cuius presentia nos testes Bonet de Sancta Columba presbiter videlicet Petrus de Cornelia jurando testificamus super altare Sancti Petri de Aquilone que nos vidimus et audivimus quando prefatus defunctus iacens in egritudine... primum namque dimisit corpus suum et omnia suam honorem ad ospicium Iherosolimitanum scilicet totos suos directos que ipse habebat in castro Claret ..»

En 1181, Bernat de Benviure y sa muller Dolça, donàren a la casa dels Hospitalers de Cervera la meytat del delme de la casa de Benviure «in manu Raimundo de ipso Taliadel comendator domui Cervarie et de alios fratres scilicet Poncius Bonaz, Arnal de Selira, Pere de Conil...» (1). Per aquest document sembla que les possessions del Hospital en lo lloch y castell de Benviure eren de la casa de Cervera, y ho confirma la escriptura de la donació feta en 1178 per Bernat Durola y sa muller Peronela y son fill Jacme al Hospital, d'una sort de terra «qui est in castro Benevivere in locum nominatum subtus domos hospitali», puix los frares qui acceptaren la donació eren Pons Bonaz y Pere de Conil que per l'anterior document savèm eren de la casa de Cervera: «et per ipsum donum recepit P. Boraz et P. de Conil fratris ospitali iherusalem in fraternitatem ospitali et in sacrificiis et in orationibus et in elemosinis et in cunctis beneficiis qui siant factis in mansiones ospitali iherusalem...»

Per fi, en 1182, Guerau de Secanella donà al Hospital de Cervera sos drets en lo castell y vila de Secanella, ab homens, terres y cases y l'orde li cedeix tot seguit a cens anyal d'una perna de porc, valent dos sous, quatre fogasses y una mijera de vi; y R. de Boxadors donà també un mas en lo comtat de Barcelona, en terme del castell de Boxadors, per remey del ànima de sa mare Ermesendis y dels seus germans Pere y Guillèm. Féu la donació en mans de Falcho, comanador de la casa de Cervera y de Guillèm, capellà. En 1192 surt ja com a comanador de Cervera en Guillèm de Miravet: «Notum sit... ego Petrus de Besora et filii mei Guillelmi Arnalli nos in simul... inpignoratores sumus domino Deo et uenerabili hospitali iherusalem et tibi Guillelmo de miraued preceptori domus hospitale Cervarie et omnibus tuis successoribus... ipsum castrum de Uid qui est subtus bordel cum omnia quod ibi habemus... scilicet dominicos et terras et uineas et pernas et census et usatica et seruicia et iouam et traginum et questias et placita et districtum et mandamentum et decimas et donaciones et expleta et eximenta et totum quod... ibi nunc abemus et possidemus... per c. morabetinos bono auri rectique pensu...» Firmes de Pere de Besora, son fill Guillem Arnau, Guillem d'Aguiló jóve, Gombau de Oluja y Pons de Oluja. La muller den Pere de Besora era Eligsendis (2).

La comanda de Sant Valentí.—Poch tenim que afegir a lo dit d'aquesta casa del Hospital en lo Penedés quan explicàrem sos origens; mas per no dexar incomplet l'aplech de noves d'aquest període,

(1) Perg. 310, ídem.

(2) En 1202 un Guillem d'Aguiló doná al Hospital de Cervera la coma que havía cedit en Bernat Fiol en terme de Biure. En 1205, donació al meteix hospital del lloch dit Vilar (en Comalats) ab homens y senyoría, per en Pere de Sant Gil. Aquest era fill de Pere de Sant Domi, qui ja havía donat, en 1186, la meytat del esmentat Vilar al orde del Hospital per quan morís lo citat fill.

apuntarèm les següents, cullides.totes en les escriptures del armari 17 del arxiu del Gran Priorat.

Creyèm que rebé esta comanda, en 1165, l'alou y cors de aquests cònyugues, del terme de Bleda: «In nomine domini nostri ihesu chrispti... ego Bertrandus et Ermesendis uxor mea ob remedium animarum nostrarum et parentum nostrorum damus et tradimus atque offerimus domino nostro ihesucristo et domui ospitali iherusalem in manu Arberti de Petra et de Sendredi siue Ferrarii fratris ospitalis, corpora nostra et animas in uita et in morte et ipsum nostrum alodium qui est in chomitatu Barchinone in termino Kastri Blede in parroechia Sancte Margarite in loco uocitato podium de ced... Accepimus pro hanc donationem de bonis hospitalis iherusalem triginta VI. morabatinos in auro bonos aiadinos... Actum est hoc V idus ianuarii anno XXVIII Regni Regis Ludoyci iunioris. Sig✠num Bertrandi de podium de ced.»

També és del any 1165 y corresponent a Sant Valentí la donació den Arnau Sacosta y sa muller: «Ego Arnallus de ipsa Costa et Arsendis uxor mea ob remedium animarum... damus et tradimus atque oferimus domino nostro ihesu christi et domui hospitalis iherusalem in manu Goffredi de bresil domus hospitalis Sancti Egidii prioris corpora nostra et animas in uita et in morte et ipsum nostrum mansum cum omnibus suis tenedonibus... que est in comitatu Barchinone in parroechia sancti Petri de Cebern in terminio castri de Subiratis... in loco qui uocatur podium de nina. Terminatur autem predictus mansus cum suis terminis et tenedonibus ab oriente et a circio in ipsa terra Alamagni, a meridie in ipso honore quem Berengarius de Barchinona et Moxent tenent per feuum de castro... Iterum damus atque oferimus predicte domui ospitalis iherusalem ipsum nostrum molendinum medianum quem habemus in Anoia quem uocant ad ipsas piles cum suo resclosar et cum suo rego... accipimus propter hanc donationem de bonis hospitalis iherusalem XXX. morabetinos in auro bonos aiadinos et unam bonam mulam...» Data de 11 calendes Octubre, any 28 del rey Lluis.

En 1168, Arnau d'Iborra, sa muller Ermesenda y fills donaren al Hospital, per remey de llurs ànimes, «illud promptuarium quod Bernardus de Ruera perlantauit iuxta ecclesiam beati Petri de Gornau cum suo introitu et exitu cum bestia honerata; et ego Berengarius de Villa francha et fratris ospitalis de Sancto Valentino per hac donatione damus vobis de elemosinis pauperum XVI. solidos et eritis custodes et defensores istius prefati honoris...» Un dels firmants és Mir de Castellvell.

Encare que'l contracte no pertany al orde, com existeix la escriptura en son arxiu y interessa a Vilafranca, en transcrivím la part principal: «In christi nomine sit notum cunctis presentibus et futuris quod ego Raimundus Mercer vendo tibi Morello... unum solium terre ad domos ibi faciendum que habeo in comitatu barchinone in terminio cas-

tri Olerdule intus infra Uillam francham iuxta calciata. Affrontat autem a parte orientis et meridie in calciata, ab occidente in domibus Berengarii de Senapis... Sicut his affrontationibus iam dictum solum terre domibus ibi edificandum cum parietibus que sunt hic includitur et terminatur et ego melius habeo et habere debeo per populacionem et adquisitionem sic uendo tibi et tuis predictum solum terre de profundo abissu usque ad celum cum ingresibus et egresibus suis salua fidelitate seniorum uille franche...» La data és del 7 kalendes Maig any 33 *regnante rege Ledoyco iuniore.*

Es també de 1170 la escriptura en que Berenguer y Pere de Vilafranca y B. de Cambrils defineixen a favor del orde en la comanda de Sant Valentí y a Pons de Brax, procurador de la meteixa, una casa situada en Vilafranca, en la *porta dels malalts*, y rebent en remuneració un cavall estimat en 30 morabetins (1); y l'any següent, 1171, Agnés y son fill Bernat de Rabassa, donen a dita comanda la terra que tenen en lo castell de Terrasola y lloch anomenat Dosrius.

Pons de Versuy per pagar un deute a frare Pere d'Ofegat, comanador del Hospital de Sant Valentí, en Abril 1179, li cedeix la meytat de la honor que posseheix en terme del castell de Çavid o La Vid, prop de Terrasola, determinant que en càs de morir sens fills, fossen los Hospitalers hereus de tots sos béns del Penedés.

La donació feta per Berenguer de Pax y sa esposa Ermesendis, en Octubre de 1177 (any 40 del rey Lluis lo jove), la rebé'l comanador de Sant Valentí, Pere d'Ofegat. Diu la escriptura: «Damus domino Deo et hospicium hierosolimis et mansionem Sancti Valentini qui est *coniuerta* in termine Castri Olerdule in Penitense omnes nostros directos quas habemus vel habere debemus in molendino qui fuit de Poncii Johanni qui est condam et est *constructum* predictum molendinum in comitatu Barchinone in termine castri de Pax... concedimus predictum X^{mum} ad ospicium per servicium quos nos recipimus de mansione Santi Valentini atque de Petri de Offegatis qui est comendatoris vel fratribus suis.» Una segona donació feren, en 1184, Berenguer de Pax y sa esposa Ermesen: «damus et oferimus domino Deo et Hospitali iherusalem bono animo ac gratuita uoluntate filium nostrum Aimericum per fratrem in manu et potestate fratris Petri Exemenez de Luna gracia Dei magister Emposte et fratris Geraldi de Tarrega preceptor domus Sancti Valentini et fratris Guillelmi de Laurag et fratis Bernardi de Uello uezino in perpetuum. Item damus predicto hospitali CC. solidos denariorum monete... et omnem decimum panis et uini de omni laboracio-

(1) «... intus Villafrancha ad portam de infirmis... et accipimus per istam donationem de tibi Poncius de Brax unum equum de precium XXX. morabatinorum.» Data del Maig 1170, essent testimonis l'arquebisbe de Tarragona, Bertran de Castellet y ab *Sig✠num Caluon baiuli in Terrachona.* Carbonellus presbiter domo Terrachona domedarius qui hec scripsit. Arxiu del G. P., armari 17, perg. 461.

ne nostra que hodie habemus nec habere debemus... in kastro de Pax uel in eius terminis...» Firmes dels dos cònyugues y dels fills Berenguer, Guillèm y Eimerich y de Pere Eximen de Luna, mestre d'Emposta, y Guerau de Tàrrega, preceptor de S. Valentí.

Es de 1178 la donació atorgada per Bertran de Subirats: «In xrispti nomine... ego Bertrandus de Subiratensi dono et definio et evacuo atque pacifico domino Deo et ospitalio Iherosolimitano et Sancto Valentino et fratribus ibi Deo servientibus qui ibi sunt medietatem unius mansi que vocant Sala et est in terminio castri de Vitis *(avuy poble de La Vid, prop de Sant Sadurní de Noya)* in loco que vocant ad ipso plano et est supradictam medietatem ipsam quam dimisit Bernardo de Balester ad obitum suum ad mansionem Sancto Valentino.» Firma *Bertrandi de Subirats* qui hanc definicionem facio... Geralli fratri suo similiter difinio et pacifico... Signum Arnalli de Benages.

També és del maig del any 41 del rey Lluis lo jove, la cessió y definició que'ls consorts Ramon de Tous y Ermesendis feren a la Comanda de Sant Valentí de les Cabanyes, d'un troç de terra «in comitatu Barchinone et infra territorio Terracona et in loco vocitato Roca mora atque de Bufagrages... et afrontat predicta pariliata a parte orientis in teneone quendam rustici que vocatur Bernats de Tous a meridie in strata publica qui pergit apud castro de Roca mora... Et damus in predicto castro de Bufagrayes unum domum que est predicta domum iuxta turrim et suptus domum Guillelmi de Monte pao» (1).

En Octubre de 1184, data de la definició atorgada per Guillèm de Castellolí y son germà Ramon en favor del orde, figura com a comanador de Sant Valentí en Guerau de Tàrrega: «Sit notum. . ego Guillelmus de Castro aduli et Raimundus frater meus bono animo et libero ar bitrio concedimus laudamus et diffinimus illam honorem quem Raymundus de Maians dimisit condam domui hospitalis iherusalem. Est autem predictus honor in chomitatu Barchinone in terminio chastri fontis rubee in parroechia Sancti Vicentii. Affrontat predictum honorem ab orientali parte in honore Sancté Marie Solsone. A meridie in honore hospitalis iherusalem, a circio in honore de nos diffinitores... accepimus autem pro hac diffinicione et concessione de bonis hospitalis iherusalem unum equm precii CCC. solidos bone monete barchinone curribile et accepi istum equm in potestate Geraldi de Tarrega preceptor Sancti Valentini. Sig✠num G. de Castro Adulino. Sig. Raimundi fratris eius. Sig. Ermessendis uxoris Guillelmi Sig. Raimundi. Sig. Ferrarii isti sunt filii Guillelmi. Sig. Raimundi magistri.» En 1186, Ramon Escuder definí a la casa de S. Valentí en mans de Pere de la

(1) Hi ha un altre document de 1178 referent a Sant Valentí: «Berenguer de Valls mito in pignore domui hospitalis et fratribus de Sancto Valentino scilicet Arnaldo preceptori de Sancto domi domui illa pignora quod tenebam de B. de Ponts totam integre qui est de illo manso dels Lobets per X. morabetinos lopinos vel aiars.»

Lena, tot lo que tenía en la quadra del castell de Vilademager, rebent 40 sous barcelonins.

En 1187 l'Arnau de Puig donà als Hospitalers de Sant Valentí'l delme de les terres que possehía en la quadra de Puig d'alber (Puigdalba).

També en 1187 (7 kalendes Juliol) feu testament en Pere de Vilafranca, senyor de Vilafranca del Penedés, juntament ab sa muller Guillema, dexant al orde del Hospital la proprietat que teníen en Sant Quintí de Mediona. Vilafranca ab tota la senyoría, lo mas Cortell y una proprietat en terme de la Geltrú, lo feu de Pax y lo mas de Riba a son fill Pere. A l'altre fill, Berenguer, li senyalaren Vallirana ab son terme. A los fills Bernat, Guillèm y Ramon tot lo que possehíen en Tarragona y a les dues filles Elixendis y Saurina, lo molí d'Angle en Subirats y uns masos. La terra de Cubelles la legaren a Ferrer de Gallifa, germà del testador.

Fortuny Cabeça, *magister Emposte* y frares Ximen, *preceptor* d'Emposta, Pere de Lleyda, P. de Verdú, R. de Castellbó y Guillèm de Vallmoll concediren a Bernat Fortuny un molí en lo riu Gayà, en terme de Castellvell de la Marca, en 1192 (1).

En dit any era comanador de Sant Valentí, Berenguer de Popar, segons indica la escriptura de esponsalici atorgada per en Berenguer de Sa Quintana a sa muller Arsenda, cedintli'l mas Sa Sala «sicut ego melius habeo per donum pauper Berengario de Popar comendatori de domum Sancte Valentini et de omnes suos fratres.» Tres anys després (1195) dit B. Sa Quintana vené a la comanda de Sant Valentí l'esmentat mas Sala.

En 1195, Bernat de Pontons vené també a dita comanda una terra de terme del castell d'Olèrdula y l'any següent Pere de Puigroig li cedí sos drets en lo castell de Terrasola, que li proveníen de la divisió de béns que havía celebrat ab Guerau de Ça Vid.

També és de 1195 una dexa testamentaria d'Arsendis de Sa Fexa. Nomenà marmessors l'Arnau de Ribes, Arnau de Pax y Pere de Vilafranca, dexant son cors a la casa de Sant Valentí ab la meytat d'un mas, «et faç hoc donum hospitali et nominatim domui S. Valentini per magnum seruicium quod recepi hospitalis quod moriebat fame nisi esset hospitale quod meis neptus et proximi mei et amici noluerunt michi dare cibum *neque* aliquid consilium, et dimitto hospitali iterum meum lectum et dimitto mee nepte Guillelme aliam medietatem iam dicti mansi de ipsis curtibus subiranes.» Dexà a Sant Salvador de Cegunoles una vinya. La testadora era viuda den Bertràn de Cegunoles,

La donació que atorgà en Bertran de Pujades en Desembre de 1197. diu: «dono domino Deo et sancto Iohanni et pauperibus Ihesu xrispt

(1) Perg. 651 d'Alfons I. Arxiu de la C. de A. Per aquest document se veu clarament que *Mestre* d'Emposta era sinònim de *Castellà* d'Emposta, y que lo prior o director local d'aquella casa era anomenat *preceptor*.

ospitalis seu domui Sancti Valentini ipsum mansum qui vocatur Gomar que filius meus Berengarius olim defunctus ibi dimisit in suo testamento... Et est hec omnia in comitatu Barchinone in termino castri vetuli de marcha in parrochia Sancti Saturnini, in locum que vocatur Gomar... hec fuit factum in posse B. de Abatal preceptori...» (1).

Finalment, en 1197, Pere de Banyeres cedí per conveni ab fray Berenguer d'Abadals, comanador de dita casa, lo llosol que tenía en lo màs Olmell, terme de Vilademager, y dos anys després, Guerau de Montagut y Ponçeta, cònyugues, se feren *donats* de la meteixa casa del Hospital, elegint allí son enterrament y deixant sos mobles y armes.

Aquestes son les noves que tením de la important comanda que'ls Hospitalers havíen establert en lo Penedés fins a les darreríes del segle XIIè.

La comanda de Siscar.—També havèm ja tractat dels origens de dita casa del orde del Hospital, en territori intermedi entre Aragó y Catalunya. Toca ara apuntar les corresponents a la fí del citat segle.

Donya Arsendis y son fill Arnau de Siscar feren donació, en 1167, de tots sos drets en la iglesia de Santa María de Siscar, a favor dels Hospitalers, y aprovaren les donacions que en avant seríen atorgades al orde en los llochs de Siscar y Falces, prometent a més respectar en son profit lo delme dels homens de Siscar (2).

En 1180, Donya Sanxa de Peralta, donà també al orde del Hospital la honor que possehía en Siscar y son terme. L'any següent se feu la concordia per divisió dels drets del castell de Siscar, entre Berenguer de Siscar y son germà Ramon (3).

En 1188, trovàm en Guillèm de Laurag (Llorach?) com a comanador de Siscar, concedint lo conreu o explotació de terres en la següent

---

(1) Dos pergamins del arxiu de Sant Valentí, un del any 1180 que diu: «... ego Pereta femina simul cum viro meo Petro Febrer vendimus tibi Geraldo de Cleriana et coniuge tue Raimunde... totum ipsum alodium quod nos habemus... in comitatu Barchinone infra terminum Kastri Olerdule in parrochia Sancti Petri Auinionis in ipso loco qui dicitur Cleriana.. advenit michi Pereta predictus honor per vocem matris mee et ad me P. Febrer per vocem uxoris mee et per meum exovar.»

L'altre document és de venda d'una casa de Vilafranca: «Notum sit... ego Arnaldus que uocant Berengarii et uxor mea Ponceta vendimus tibi Johan de Guanal et uxori tue Marie unam domum de profundo abissu usque ad celum quam habemus in comitatu Barchinone in penitense intus Villafranca infra muro de castri; que terminatur ab oriente in domibus Berengarii de uillafranca, a meridie in plateam qui est infra turre et domo, ab occiduo in domibus R. Fabri qui est olim, a parte uero circii in muro. Sicut his affrontacionibus includunt prefatam domum et nos melius habemus per populacione et adquisicione vendimus uobis cum introitibus et exitibus suis... accepimus a uobis pro hac uendicione VI. solidos denariorum bone monete Barchinone... Actum est hoc nonas iunii anno domini M°C°LXXX°I°.= Sig✠num Arnaldi qui uocat berengarii.=Sig. Ponceta uxoris eius.=Sig. Petri de uillafranca.»

(2) Perg. 307, armari 2. Arxiu del G. P.

(3) En 1428 era senyor de Siscar, Don Ramon de Siscar, marit de Donya Joliana Ça Corbella.

forma: «... ego G. de Laurag fratris hospitalis iherusalem et comendatori de Sischar cum consilio et voluntate domini mei Garcia de Lisa magister Emposte et aliorum fratrum meorum scilicet Bernad de Belvicino et Guillem de Sarais et fratre Pere et fratre Joan, dono tibi Martin Arnall et uxori tue Sanza... illud nostrum capud mansum quod habemus in Viuers per dominicatura... tali vero ratione damus vobis quod omnibus diebus vite vestre teneatis et possideatis in pace ad honorem Deo et Sancto ospitali iherusalem et de omni fructu quod inde exierit per unumquemque annum fideliter detis Deo et sancto ospitali et successores nostri qui nostrum locum tenuerint de omni blato in illa era sextam partem et de omni vino ad torculari terciam partem... et de planta de illum ortum de arboribus fructiferis et non fructiferis habeamus per medium fructum et de fusta similiter medietatem... omnia superius dicta damus vobis et vestris tali modo quod omni tempore sitis solidos de sancto ospitali propter quod in omnibus modis possimus vobis demandare et defendere per nostro» (1).

Abans d'aytals donacions y concessions sen havíen atorgat altres dues més interessants per Jussiana, senyora d'Entença, dama aragonesa, muller d'Uch, comte de Empuries. En 27 Març 1175, per repòs de son difunt marit, Jussiana donà al Hospital, en mans d'Aymoin de Rocafort, comanador en les parts cismarines, un alou en lo *castrum Siscar*, ab totes ses dependencies. Lo document ha estat publicat per Delaville en lo *Cartulaire general de l'ordre de l'Hôpital*, y diu axí: «...ego Jusiana Dei gratia Impuriarum comitissa ob remedium anime mee et parentum meorum vel etiam pro anima domini Ugonis comitis, mariti mei olim defuncti, dono... alodem meum proprium quod vocatur castrum Ciscar, in regno Aragonis, cum omnibus suis terminis... hominibus vel feminis... hanc quoque donationem facio libenti animo et spontanea voluntate in manu Aimuni de Rochaforti, comendatoris ospitalis citra mari...» Data del 6 de les calendes d'Abril del any 38 de Lluys lo Jove; desprès de Jussiana signà Pons Uch *filii eius qui hoc laudo*.

La propria senyora y son esmentat fill, lo comte d'Empuries, firmaren en 1176 la confirmació de la donació al Hospital del *castro* de Siscar, en mans del mateix comanador Rocafort, essent un dels testimonis Berenguer, abat de Montearagón. La data del document és del mes d'Abril de la Era 1214, *apud Barbastrum* (2).

Fou també aquest comte Pons Uch qui empenyorà al Hospital, en 1192, altres béns situats en Aragó: «ego dompnus Poncius Huch comite de Empurias gratia domini Ihesu Christi... mito in pignore ad Hospitale Sancti Iohannis et vobis magistro nomine Fortun Cabeça et aliis

---

(1) Perg. 281, armari 2, ídem. Data del document, 4 idus març, any de la Encarnació 1187; firmat per Garcia de Lisa, Mestre d'Emposta.

(2) Plech 264, del Arxiu de la Castellanía d'Emposta.

fratribus omnia mea honore que habeo in villa et in termino de Alago... propter DC. morabatinos... quos Hospitale habebat super meum honore de Betinna...» y oferí per fiadors o *fidancias de salvetate secundum usum terre,* en Guillèm de Castellazol y l'Asalid de Gudal. «Acta est ista carta apud in villa dalmanar in mense febroario era MCC.XXX» (1).

Més avant tornarèm a tractar de la comanda de Siscar y la veurèm unida ab la de Susterris en lo Pallars.

Donacions reyals al orde del Hospital.—La primera donació important atorgada per lo rey Alfons I de Catalunya, II en Aragó, als Hospitalers, fou la del lloch de Penya Pilot o Piluel, en territori d'Exea, en la ribera del Arva, ab data de mes del Novembre de la era 1205 (1167), ab les firmes del cèlebre senyor provençal Uch de Baus y del gran Senescal de Catalunya, en Guillèm Ramon. Segueix la confirmació dels privilegis y immunitats concedits al referit orde per lo seu pare Ramon Berenguer y son oncle matern, *aunculus meus Aldefonsus Rex Aragonensis,* o sía Alfons, lo Batallador, «facta carta in Hoscha die Sancti Michaelis mense Septembris era 1207» (29 Septembre 1169), essent testimonis Arnau Mir, comte del Pallars jussà y Guillèm, bisbe de Barcelona (2).

Trobantse en Girona, en Abril de 1171, feu Alfons donació també al Hospital, per remey de l'ànima del comte Ramon, son pare, de la vila de Ratera (3), del hort de Lleyda comprat a Pons de Luna y de la Ràbita en terme d'Emposta, ab totes ses pertinencies; y afegía: «Item concedo predicte domui duo castella in Hispania (o sía en lo territori dels alarbs) quando ea Deus dederit in manibus xhristianorum Cervariam scilicet et Culleriam (Cervera y Cullera del regne de Valencia) alterum quorum pater meus Raymundus dederat prius fratribus Hospitali...» Axò era, donchs, ademés de donació, una confirmació de la anterior concessió feta en 1157 per lo Comte de Barcelona dels dos castells de Cervera y Cullera per quan fossin conquistats als serrahins. Continúa la carta reyal concedint encare «decem iuvatas terre in campo Terrachone ad montem rubeum»; y «dono et concedo Sancto Hospital Iherusalem illius in paria Hispanie M. morabatinos annos singulis accipiendos.» Aquesta important donació fou rebuda per «Reverentissimi Guidus de Mau (o Mahii) prefati hospitalis citra mare preceptoris.» Per testimonis en Ramon Folch, vescomte de Cardona, en Guillèm y Ramon de Montcada, Guillèm Ramon Dapifer, Ar-

(1) Cartoral magno d'Emposta, III, doc. 445.

(2) Cartoral magno de la Castellanía d'Emposta, II, pàg 123. Publicat per Mr. Delaville le Roulx.

(3) Mr. Delaville ha escrit equivocadament Xateria per Rateria, tant en son *Cartulaire*, com en *Les Archives de l'ordre de l'Hôpital.*

bert de Castellvell, Guillèm, bisbe de Barcelona y altres personatges (1).

Lo meteix jorn atorgà'l Rey regonexement del deute al Hospital de 2,400 morabatins, pagadors ab lo produhit d'una imposició.

En Septembre de 1172, desde Lleyda, atorgà Don Alfons una nova concessió als Hospitalers del seu reyalme, consistent en lo dret de pasturatge del bestiar del orde en los herbatges del port de Venasque: «...dono atque offero domino Deo et sancto Hospitali Iherosolimitano et pauperibus eius de meis stivis quod ego habeo in portis de Benastg quas Comes Pallariensis pro me tenet; sic dono de Castel Ferran quo modo vadit ad Cavilar de Orzel et vadit ad Mozon et ad portum de Cabilles et sic pervenit ad portum de Gurgutes... et ganatos Hospitalis Iherusulem, scilicet oves et vacas et equas et alios ganatos in perpetuum pascant in iamdicta estiva securiter, et entrat et exit per tota terra mea unde necesse habuerit. Et iam dictos ganatos et homines et omnes causas Hospitalis sint in mea curia. Et mando comiti Pallariensi et Arnaldo de Benasg et ad alios seniores et vicinos de Benastg ut ganatos et homines Hospitalis honorifice recipiant. Et volo et mando et veto ut ullus homo non faciat iamdictis ganatis ullam contrariam vel malum et qui fecerit perdet meum amorem.» Aytal concessió, demostrativa del interés y afecte que'l Rey sentía per los Hospitalers, prova també la importancia del negoci de bestiar que exercía dit orde y la necessitat de pasturatges d'istiu, grans y seguls, en lo temps de sortir de les terres baxes (2).

La donació del castell de Torrente la atorgà lo sobirà trovantse en Tarragona, en Març de 1174 (Era 1212) figurant entre'ls presents al acte Ramon, comte de Pallars y *senior* en Ricla, Ramon de Montcada y Miró, jutge (3). No sabèm si era'l meteix castell de Torrente de Cinca, que l'any següent cediren també al orde'ls comtes Ramon y Englesa de Pallars.

Estava en Belxit d'Aragó nostre monarca lo darrer dijous de Maig del 1175 del Senyor, quan ratificà a favor dels Hospitalers y en mans d'Alfons, mestre o castellà d'Emposta, l'hospital de Litera, que lo Comte, son pare, havía donat a Guerau de Morlans, ab sos termes y pertenencies; y se trovaba en la ciutat de Digne (Provença), en Octubre de 1176, al ratificar també la cessió al dit orde d'una heretat en Vaumeilh, que era del cavaller Gaudemar, «salvo omni iure meo quod habeo in terra predicti militis et in hominibus eius...»

Es també interessant la donació del castell de Crisen (Grissenich),

(1) Perg. 26 del armari 3 y 605 del armari 11, Arxiu del G. P. Mr. Delaville ha publicat aquest document copiantlo d'un tresllat del segle XIII, conservat en l'*Archivo Histórico Nacional*.

(2) Archivo Histórico Nacional (castellanía d'Emposta) plech 38.

(3) Archivo Histórico Nacional, ídem, plech 421. Publicat per Mr. Delaville.

ab sos termes, ab intent de que'ls Hospitalers fondessin en dit lloch un convent de religioses o devotes del orde, feta en Desembre de la era 1215 (1177), trobantse'l Rey en Calatayud: «...et faciatis ibi mansionem dominarum ad honorem Dei in qua semper permaneant omnibus diebus vite sue domina maior cum suis sociabus, quas ego recipio in mea protectione...» y essent atorgada en mans del mestre Pere Lubiz, qui fou després castellà d'Emposta. La Reyna Sanxa, muller de Alfons I, firmà la escriptura, la primera en que figuren noves de una casa de religioses del Hospital en Aragó, puix en Catalunya tenim per cert que de molt abans ja existíen religioses en la casa del Hospital de Cervera (1).

L'any següent, los habitants cristians del lloch de Grissenich (Crisen) feren cessió del castell del lloch al Hospital y noresmenys cada vehí possehidor de trenta o més cafizades de terra en donà una al orde.

Durant lo temps que transcorre fins al començar la nova centuria, se feren moltes donacions de terres, cases y rendes en Grissenich al Hospital, emperò no consta que fos encare creada o organitzada una comanda especial, depenjant a mon entendre de la casa de Saragossa. En 1204 trovàm a frare Pere de Iuera, comanador del Hospital de Grissenich o Grisen.

En Juny de 1178 (Era 1216) lo Rey concedí, desde Novelles, exempció a tots los homens vassalls o propris del Hospital, de les imposicions de lezda, peatge y usatge y'ls posa sots sa protecció. En 1189, concedí també sa protecció a tots los béns mobles e inmobles del orde.

Es encare del 1178 la donació del castell d'Ulldecona, prop Tortosa, atorgada per lo Rey en mans de Ramon de Sant Miquel, prior de Sant-Gilles y d'Alfons, castellà d'Emposta. «Facta carta apud Barbastro, mense augusti era 1216» y vé signada per la Reina Sanxa y per Berenguer, arquebisbe de Tarragona (2).

Estava també en Barbastre Don Alfons quan en Agost de 1180, a prechs de sa muller y d'Ermengol d'Asp, castellà o mestre d'Emposta, donà als Hospitalers una màquina de traure aigua en Saragossa, *unam de ipsis meis Çutis quas habeo in Cesaraugusta,* y confirmà la cessió de la almunia de les Cabanyes, feta per Blasco Blaschiz a favor del orde, afegint per donació propria o reyal la vila de Alpartir, en Aragó, y lo castell d'Olocau, situat prop de Morella, en lo regne de Valencia, ab sos habitants y demés pertenencies.

En 1181 o 1182 feu lo Rey la donació de la vila de Casp, en Aragó, al Hospital, acte important per haver després establert l'orde en aquell lloch una de les més riques comandes, anomenada més tart *batllía de Casp.* Mr. Delaville diu ab rahó, que la data de aquesta escriptura és

(1) Cartoral magno de la Castellania. III, doc. 257.
(2) Perg. 246 d'Alfons I Arxiu de la C. de A. publicat per Mr. Delaville.

equivocada: «facta carta apud Oscam, mense martii era 1192 (1154)», en quin any encare vivía lo comte Ramon Berenguer; deu ésser forçosament de la era 1219 o 1220, puix hi ha altres documents del any 1182 referents al mateix negoci o concessió. Axí se veu una escriptura de donació dels castells y viles de Cetina y Casp, atorgada per lo Rey també a favor del Hospital, a cambi dels béns que l'orde possehía en Vilella, Savinyà, Tivisa y Grissenich y d'un serrahí d'Embid de la Ribera, nomenat Jafia. La permuta fou feta «*apud Oscham mense Martii era MCCXX, anno Domini MCLXXXI.*» (1). Es, donchs, clar y evident que la donació de Casp és del 1181 o començament del 1182, segons sía lo càlcul de reducció entre l'any de la Era d'Espanya y l'any de la Encarnació, donchs no pot saberse si fou abans o desprès del día 25 de Març.

Estant en Carcassona, era 1220 (1182), lo monarca donà al propri orde, representat en aquell acte per Ermengol d'Asp o Aspa, prior de Sant Gilles, lo lloch de Canals, situat prop de Fraga, «et sicut Canals in tempore sarracenorum habebat et sicut melius comes Pallearensis habuit et tenuit et sicut mihi pertinet...» (2).

Romanen encare algunes donacions importants d'Alfons I als Hospitalers y les continuàm per no trencar la relació fins a la sua mort. En Març de 1182 donà'l castell y vila d'Orrios, en lo baix Aragó, prop del riu Alfambra (provincia de Terol). En Desembre del meteix any, juntament ab son germà Sanxo o Sans, comte de Provença, concediren al Hospital en tot lo territori de la Provença lo dret de pasturatge del bestiar y la exempció de peatge, lezda y altres impostos. «Datum Aquis idus Decembris anno Domini MCLXXXII.»

En 1186 lo rey permutà ab lo prior de Sant-Gilles, Ermengol d'Aps, tot quant possehía en los llochs d'Alguayre y Torre Blanca, rebent del orde la vila de Cetina, exceptuada la iglesia. La escriptura és en aquests termes: «Quod ego Ildefonsus dei gratia Rex Aragonis... dono laudo et concedo et per huius pagine corroborationem auctorizo per me et per successores meos Domino Deo et Sancte Domui hospitalis et tibi Ermengaudo de Aspa priori Sancti Egidii et toti in perpetuum conventui domus hospitalis quicquid habeo et habere debeo in Alguara et in omnibus terminis et pertinentiis eius et quicquid etiam pertinet ad ius et dominium meum tam in ipso castro et villa et omnibus terminis et pertinentiis eius heremis et populatis quam in militibus et ceteris hominibus ac aliis cunctis directis nostris sicut melius dici vel intelligi potest bona fide et sine omni dolo. Dono in super vobis et concedo in perpetuum et autorizo Turrem Albam que est subtus Fragam cum omnibus terminis... sine calumpnia et contradictione hominis ullius aut femine in perpetuum habeatis libere et absolute et tranquille possidea-

(1) Reg. 1, fol. 13. Arxiu de la C. de A.
(2) Archivo Histórico Nacional (castellanía d'Emposta) plech 421.

tis pro cambio videlicet castri de Cetina et tocius ville et illorum omnium que domus Hospitalis ibi habebat et haberedebebat preter ecclesiam Cetine cum omnibus... directis, decimis et primiciis et omni alio iure sibi pertinente quam retinuistis. Ad hoc ego E. prior et ego frater G. magister Amposte et frater F. Cabeza... diffinimus et concedimus atque evacuamus imperpetuum vobis Domino Ildefonso Regi... castrum de Cetina et villam cum omnibus eorum terminis et pertinentiis atque directis omnibus que omnia domus Hospitali ibi habebat et habere debebat iure hereditario in perpetuum vobis et vestris heredibus possidenda excepta Ecclesia Cetine cum omnibus suis directis decimis et primiciis et omni alio iure sibi pertinente quam retinuimus pro ut supradictum est et diffinitum... Factum est hoc anno M.C.LXXXVI° era M.CC.XXIIII, mense november apud obsedionem Rode.»

Dexant per un altre capítol tractar de les donacions de la reyna per la fondació del convent de Sixena, passarèm a donar compte de la disposició dictada per Alfons I, en 1190, contra'ls Hospitalers de sa vila de Milhau, en lo Llenguadoc. A instancies del abat y monjos benedictins de San Víctor de Marsella, qui se sentíen danyats en son dret, lo monarca dictà prohibició al orde del Hospital de construir cap oratori o capella en la vila de Milhau. «Sed ita ratum et firmum habeatur et teneatur prout continetur in privilegiis apostolicis et meo privilegio quod eis concessi in Vasconia apud Vicum. Tamen si predicti Hospitalarii voluerint assignare rationem in presentia nostra cum in partibus illis fuero, predictus abbas et clerici teneantur respondere eis de iure. Datum apud Vicum, mense Martii, anno millesimo centesimo nonagesimo, per manum Iohannis de Barchinona, domini Regis notarii» (1).

Lo mateix any 1190, García de Resa, veguer del rey Alfons en lo castell d'Albaron, donà possessió als Hospitalers de Sant-Gilles, de la *silva pinenca,* per pasturar lo bestiar del orde y lo monarca aprobà la concessió poch després del mes d'Agost de 1190.

En Desembre del esmentat any, Alfons I atorgà la donació de Villarroya de los Pinares «sita infra terminum de Turol et de Gudal et de Aliaga et de Apellia», trobantse ab la Reyna y son fill Pere en la vila de Prades.

Papón, historiador de la Provença, ha publicat una permuta celebrada per nostre sobirà y Barral, vescomte de Marsella, ab Bertran de Milhau, prior de Sant-Gilles, referent a certs béns del Hospital en la vila d'Aix, ab data de Juliol de 1192.

Al cap d'un mes, dictava'l propri Rey una disposició molt favorable als Hospitalers, prohibint a tots los vassalls del orde la venda dels seus béns afectes a servey feudal d'aquest, sens obtindre abans lo consentiment del respectiu comanador.

---

(1) Collection Doat, vol. 145. Biblioteca de Paris, publicat per Mr. Delaville

En Setembre de 1193 la reyna Sanxa donà a la comanda de Saragossa del Hospital, en mans de Fortuny Cabeça, castellà d'Emposta, una almunia a cambi de la terra anomenada Puy-Montzon, cedida tot seguit per dita senyora al orde del Temple.

En son testament, de 1194, dexà Don Alfons als Hospitalers lo lloch y castell de Sant Pere de Calanda y part del de Montroig.

En Agost de 1195 (Era 1233), trobantse lo Rey en Belxit, concedí franquicia als béns del Hospital en aquell lloch, dient: «quis autem contra hoc venerit, mandamus Ferrando Rodriç, vel cuicumque seniori qui villam de Belxit per nos tenuerit, quod pignoret eos pro mille solidorum.»

Y finalment, lo día 21 de Març 1196, un mes abans de morir, y trobantse en Saragossa, autoritzà nostre sobirà, a prechs den Fortuny Cabeça, mestre del Hospital, l'establiment d'un mercat setmanal en lo lloch d'Aliaga, los dissaptes. Després del Rey firmaren sa esposa y son fill en Pere.

Per la llarga sèrie de documents reyals que acabàm de presentar pot deduirse que la munificencia de Alfons I fóu tan explèndida per los Hospitalers com per los Templers, y que bons serveys devíen ferli abdós ordens per mereixer semblant favor.

Donacions dels comtes d'Urgell y Pallars al Hospital. — Com a apèndix dels documents reyals citarèm algunes donacions dels comtes d'Urgell y de Pallars que tenen cert interès per la historia del orde.

Ermengol y Dolça d'Urgell concediren als Hospitalers, en 1164, «unum hominem in unaqueque uilla et in unoqueque castro» que teníen, en mans de «Gaufret de Brasillo et aliis fratribus de ipsa bajulia Emposta et nos fratribus iam dicti hospitali concedimus uobis et accepimus in omnem fraternitatem nostram ut dominus Deus donet uobis bonam partem et omnium parentorum uestrorum in cunctis beneficiis et in elemosinis in sacrificiis et in orationibus que facta uel dicta sue hanc in Sancto ospitali et in membris suis omni tempore hec sunt nomina hominum de ipsa bajulia de comitatu Urgell... In primis Bernat Ramon a Nargo... et ego R. de Angella omnem meam partem decimum den B. Molaz et de mea hereditate dono ad sancto hospitali et ego R. de tortoia similiter... et ego Gombaldus de Ribellis et uxor mea Marquesia similiter... Ego Ermengaudus et Dulcie comitisse insimul laudamus et concedimus iamdicta donatione ab integrum... Facta carcarta huius donationis nonas aprilis anno ab Incarnationis domini M°C°LXIIII°.» Firmes dels comtes, den P. de Puigvert, Gombau de Ribelles, R. de Torroja y Arnal de Ponts.

En 14 de Juny de 1166, Ermengol, comte d'Urgell y Dolça, sa muller, confirmaren la cessió de béns en Lleyda feta al Hospital per Guillèm Ibilot, o síen molins, horts y vinyes en mans de Gaufret de

Bresil, mestre. Firmaren la carta Arnau de Pons, Berenguer Arnau, Guillèm d'Anglerola, Guillèm de Cervera y Gosceràn de Salas. Ermengol VIII y Elvira, cònyuges, atorgaren donació, en 1188, dels molins del lloch de Pons y ratificaren a favor del orde la possessió de certs béns en Linyola. Aquesta darrera concessió és de 1189: «Notum sit... ego Ermengaudus gracia Dei Comes Urgelli et Aluira coniux mea... damus et in perpetua donatione concedimus domino Deo nostro et beati Iohanni babtiste et Sancto ospitali iherusalem atque fratribus presentibus et futuris duas conaminas terre et alodii que sunt in comitatu nostro Urgelli uidelicet in terminum de Linerola. Quarum una est prope terminum castri de Exarapcenig in loco qui uocatur penal. Et alia conamina est iuxta terminum de castro de Oixafaba in loco qui uocatur coma de Comite quod est de nostro dominico. Damus eciam decimum ipsum quod habemus et habere debemus in ipsis molendinis de Pontibus que sunt edificata in ipsas duas cequias nouas et it antea erunt. Que sunt nominatim duos casals quorum unum dicitur cassallus comitisse et aliam casallum uocitatur de hospitale. Iterum damus in ipsum casallum de puiol totum decimum de uniuersis parceribus qui ibi habent faciendum uidelicet medietatem que ad nostrum ius pertinet... Iterum damus... ipsum decimum molendinorum castri de Pontibus et de eius terminis quod Guillalmus Conil et filiis suis domui Hospitale iherusalem dedit... Volumus etiam laudando et confirmando ut omnis homo et femina miles quam rusticus ac clericus qui habeat partem in molendinis de Pontibus... plenam licenciam dandi siue inpignorandi aut vendendi habeant ad Hopitalem iherusalem partem et omnia iura ipsorum et fratris hospitale habeant licenciam accipiendi... Quod est factum VII idus Madii anno Domini millesimo C°LXXX.VIIII°. Sig✠num Ermengaudi Deigratia comitis Urgelli.=Sig. Aluire comitisse...=Sig. Petri de Bello uisu.=Sig. Raimundi de Ripellis.=Berengarii de Rubione.=Sig. Petri Raimundi.=Sig. Raimundi Iterii qui hec scripsit✠quo supra.»

En 1194, donaren en mans de Fortuny Cabeça, mestre d'Emposta y de Ximen de Pomar, preceptor del mateix punt y de Pere, preceptor del Hospital de Lleyda, «sicut melius Ermengaudus Urgellensis comes pater meus et Dulcia mater mea populatoribus dederunt», los castells y llochs de la Portella y del Pedris, los qui foren anys després del monastir de religioses hospitaleres d'Alguayre; y afegeix lo document: «In super omnes alios homines et honores et res quod in totam terram nostram domus Hospital iherosolem habet... sub nostra speciali custodia et protectione, defencione et emparanza recepimus contra omnes personas» (1).

Igual predilecció per l'orde del Hospital tingueren los comtes del

---

(1) Perg. 114, armari 12. Arxiu del G. P. Firmes del comtes y den Guillèm de Cervera Gombau de Ribelles y Pere de Portarege.

Pallars. Ja havèm explicat l'extraordinari testament del comte Arnau Mir, en 1157; donchs, en 1171, atorgà un segon testament ratificant y confirmant la disposició del primer: «et in super etiam dimitto domino Deo et Sancto Iherosolimitano Hospitali et pauperibus eius, totum meum comitatum sub tali ratione quod Raimundus filius meus teneat comitatum per manum Seniorum Hospitalis excepto Aren et Montaniana et castellum Galef et castrum Sanctum, que castella comes dedit comitisse; et post obitum Comitisse suprascripta castella habeat Paliarensis Raimundus (son fill) et posteritas eius per Iherosolimitanum Hospitale in tali convenientia quod Hospitale habeat in unamquamque villam per totum nostrum comitatum unum mansum... et habeat totum meum dominicum quod habeo vel habere debeo in castro de Arbul et in termino eius, totum ab integrum; et Raimundus habeat potestatem de predicto castro et servicium de ipsis militibus.» Lo que no s'hi veu en aquest és la reproducció de la disposició del primer testament, referent al cas de morir son fill Ramon sens descendencia llegítima, de ésser designat per l'orde del Hospital lo parent del testador qui obtindría la herencia del comtat (1).

La muller del citat comte Arnau Mir, donya Aurea o Oria d'Entença, germana de la Jussiana, comtesa d'Empuries, que havèm citat abans, atorgà testament en 1178, essent ja viuda, ab la següent clàusula: «et laxo uno meo xarich (serrahí agricultor lligat per contracte d'aparcería) que habeo in Capannas (Cabanyes?) ad illa cavalleria del Temple ipso melior que ibi habeo cum quali hereditate illum guadainnavi et laxo alio xarich in Calaturab (Calatorao?) ad illo Hospital de Iherusalem per nomine Ali Alachum cum quali hereditate illum guadiannavi» (2).

Ramon, comte del Pallars jussà, fill dels precedents Arnau Mir y Oria, fóu també un enamorat del orde del Hospital, al qui concedí tota favor y honor. En 1175 y juntament ab sa esposa Englesa de Cardona, donà al dit orde, representat en aquell acte per Alfons, mestre o castellà d'Emposta y per Guillèm de Laurach, Pelegrí y Platell, frares hospitalers, lo castell de Torrente del Cinca, prop de Fraga, sens cap retenció y ab totes ses pertinencies, aigues, pesca, cassa y boschs; en cambi, l'orde perdonà y extingí la hipoteca sobre algunes possessions comtals, establerta per lo pare del comte per rahó de deute o manlleuta.

Lo mateix comte Ramon atorgà als hospitalers, en 1178, privilegi

(1) En 1163, lo propri comte Arnau Mir atorgà un acta, firmada per sa muller y son fill, regonexent altra volta que tenía tota la terra y comtat per l'orde del Hospital, y que era home subjecte al orde, prometent que si volía un jorn sortir de la vida mundanal no entraría en altra religió que en la del Hospital.

(2) Arnau Mir, Oria y llur fill Ramon, en 3 kalendes Juliol de 1171, cediren al Hospital béns situats en Lleyda, Pardines, Torre Pallaresa del Segrià y torre de Peudemul, tot en franch alou; la escriptura fou firmada per lo Rey Alfons.

de que may no deuríen fer los homens y vassalls del orde los serveys d'ost y cavalcada en tot son comtat.

Respecte al Pallars sobirà trovàm al comte Artal, atorgant, en 1167, al Hospital «et pauperibus eius et tibi Arberto et Martino et Johanni et Gerrete et Fortunio et Guillelmo de Laurag fratribus vobis dono et omnibus successoribus vestris et Arnallo gramatico et Alegreto et Guillelmo de Castello clericis... ut ecclesia sancte Marie Subtusterris cum omnibus habitantibus in ea presentibus atque futuris clericis et laicis hospitibus et peregrinis habeant ligna et lignare e fazan lenya in omnibus silvis et terminis Sancte Engratie ubicumque seniores et homines Sancte Engratie faciunt vel posteritas eorum fecerint» (1).

Aquest comte Artal havía fet dos mesos abans una important donació als Templers: «...concedo fratribus militie Templi et eorum pecoribus pascua mee terre cum ingressis et egressis et promitto me servare in manu Arnalli de turre-rubea magistri Ispanie modo omnique tempore per me et per successoribus meis; et predicta peccora et alia omnia eorum mee terre existencia sub mea protectione fideliter et absque iniuria accipio» (2).

També és del dit comte Artal del Pallars sobirà, y de sa muller Guillelma, juntament ab llur fill Bernat, la donació feta en 1178 a favor dels Hospitalers, d'un campmàs (hisenda) sens altra retenció ni servey més que la cavalcada, en mans de Berart, comanador de Susterris.

En esta època havèm vist com a comanadors de Susterris, en lo Pallars n'Arbert en 1167, Ramon de Selligiu en 1176, Berart en 1178, Bernat de Roca-negada en 1185 y Guillèm de Saraix, *comendatori de Palliars et de Ripacurcia,* en 1195. Es del comanador Berart, y per consegüent del periode entre 1177 y 1184, una *Memoria* de les adquisicions y enagenacions de béns y drets de la casa del Hospital de Susterris, que publicàm en l'appèndix y que és curiosa per les moltes paraules catalanes que porta y per indicar la importancia dels afers y rendes de tota mena que ja tenía dita comanda en son començament.

Donacions per particulars del Pallars.—Lo comanador Berart, que acabàm de citar, assistí en 5 de les calendes de Març del 1178 de la Encarnació (1179 istil modern) a la atorgació per Ramon de Capdella de la donació condicional a favor de la comanda de Susterris, de tot quant possehía en terme de Talarn, en lo cas de no tenir descendencia. «Donamus (diu la escriptura) preterea ipsam speluncam de

(1) Perg. 306, armari 2. Arxiu del G. P. publicat per Mr. Delaville.
(2) Cartoral dels Templers de Gardeny, doc. 91.

Subterris et ipsam nostram insulam quam habemus ante villam Subterris» (1).

Lo meteix Ramon de Capdella y sa muller Englesa havíen atorgat en Novembre del any 1178 una donació a favor dels Templers, representats en Montzó en tal ocasió per B. de Cubelles, preceptor de Montzó, y frares Gauceràn y Pere de Pallars, de «illas nostras estivas integriter quas habemus in termino Capdele et in Filida... et damus etiam castrum Podii Capdele cum villa et hominibus... et colomare et omnes pernas porcorum et omnes pigeras... ita tamen damus si filium legaliter aut filium non habuerimus» (2).

Un altre senyor del Pallars, en Guillèm de Castellvell, fou també gran protector dels Hospitalers. Temerós de les penes del infern donà a la comanda de Susterris quatre masíes en Castelló, dues en Berrós y altres dues en Castellvell per després de la mort de sa muller Ermessenda, fentho ab consentiment de sa mare Sanxa y sos germans Ramon, Berenguer y Girbert. Aquesta escriptura de 1180 la signaren l'Arnau d'Erill, Pere, jutge de Salars, y Amat, escribà de Tremp. Tretze anys més avant (1193) tornà a confirmar y ampliar les concessions y començava 'l document: «Ego Guilelm de Chastro veteri senior de Sotzterres espitalem domini Ihesu xrispti simul cum consilium et voluntatem de conventum fratrum meorum...» Sembla que dit senyor havía entrat en l'orde del hospital.

En una venda feta a Susterris, en 1187, s'anomena a fray Bernat de Rocanegada com a comanador dels hospitalers del Pallars: «...ego Berengarius de Turre dono domino Deo et Sancto Iherosolimitano hospitali Iherusalem et pauperibus eius totum hoc quod habeo vel habere debeo in ipsum capmansum de Gilabert de Turre, sicut dictum est dono ego B^us^ hoc donum... et accipio ego B^us^ per hoc donum ex caritate hospitali et de Bernardum de rocha negada comendatoris de Paliars XX. solidos denariorum optime monete...» Signaren A. capellà de Galliner, Ramon de Castellvell y Ramon *miles senior de Pug falchoner* com a testimonis y *Amatus scriba Trempensis sub rogatione donatoris et testium scripsit.*

L'any següent (1188) surt com a comanador de Susterris, o sía del Pallars, l'Arnau de Seró en la donació atorgada per Folch de Galliner al Hospital, ab consentiment de sa muller Sanxa. Cedí son cors, cavall y armes y un campmàs al orde per remissió de sos pecats y perque'ls Hospitalers l'associessen als llurs benifets y oracions, en mans den Fortuny Cabeza, mestre d'Emposta, A. de Seró, *Paliars et Ribacurza*

(1) Perg. 9, armari 2, idem. Firmaren Ramon de Capdella, su muller Englesa, son germà Bernat de Capdella y Pere d'Orcau. Ramon y Englesa atorgaren encare altra confirmació y ampliació de dites donacions en 4 idus Agost 1187, cedint al Hospital tots los alous, homes, aigues, pasturatges que tenien en Talarn y Susterris.

(2) Perg. 255 del temps d'Alfons I. Arxiu de la C. de A.

comendator, B. de Miralles, P. de Talarn y Gazol de Talarn, frare del Hospital de Susterris.

Posarèm fí a est capítol ab la enumeració d'algunes altres donacions en lo Pallars. En 1171, Ramon de Erill y Agnés, cònyugues, cediren al orde del Hospital les terres que'ls hi havía dexat en testament lo difunt Pere Ramon d'Erill. En 1187, Guillèm de Sàs donà al Hospital terres en los llochs de Sàs y Manyanet, y en 1198, Guillèm de Miralles y sa mare Saurina, donaren ses possessions «in villa quod dicitur Pobelar et in terminum castelli de Montros et in villam de Torreza et in omnibus terminis eius»; y darrerament, en 1199, feu testament Gina dexant al dit orde'l castell de la Pedra (Roca?) que havía comprat als comtes de Pallars y Urgell (1).

No tením noves de cap establiment o comanda del orde del Temple en la regió del Pallars y no savèm a quina comanda estaven agregades o asignades les terres y possessions quel dit orde tenía en lo comtat. Diuen certs autors y repeteix la gent del país, que los Templers tingueren cases o establiments en Viella, Artías y Betren, pobles de la vall d'Aràn, immediata al Pallars. No res havèm trovat en los documents del orde referent a aquestes suposades cases, y ab tot, los indicats autors se permeten assegurar que los Templers protegiren y regeneraren la vall d'Aràn, donantli fesomía especial y gran prosperitat, sens citar un sol document justificatiu (2).

CAPÍTOL VIII

Aplech de documents per la historia de Lleyda. — En lo capítol IV havèm presentat un enfilall de noves referents als primers temps de la reconquesta de Lleyda, especialment de la fundació de la iglesia de Sant Ruf. Continuarèm ara dites noves, segons los documents atorgats fins al començament del segle XIII^{è}, que donen llum sobre la situació de certs carrers, la existencia d'edificis especials, com per exemple, lo mazell dels jueus y'ls banys, lo barri de la prostitució o de les avoldones y la aljama dels serrahins, y, finalment, sobre'l cambi de nom d'alguna iglesia, com la parroquia de Sant Joan, anomenada abans de 1167, iglesia de Sant Esteve. Tots los qui s'hagin dedicat a investigacions històriques estimaràn l'interès que ofereixen aquets detalls, molt escassos en los documents del segle XII^{è} pertan-

(1) Perg. 72 del temps de Pere I. Arxiu de la C. de A.

(2) José Reig Palau: *El Valle de Arán*. Barcelona, 1896. Mr. de Laurière: *Promenade archeologique dans le val d'Aran* (París, 1886), diu que la iglesia de Tredós també és atribuída als Templers.

yents a la nostra terra y la necessitat d'aplegarlos curosament, com a única font de coneixement per la veritable historia del poble català, més útil que no la depuració de la genealogía y les gestes militars dels sobirans y dels principals senyors.

En 1165, Ramon Botler y son fill Bernat, venéren a Pere Ramon y a sa muller «nostras domos civitatis Ilerde etipsa nostra vineam quam habemus per medietatem... et domos habent affrontationes ab Oriente in domibus P. Raimundi et in muro et a meridie in muro et in domibus B. Escuder et ab Occidente in carrera et a Septentrione in domibus que fuerunt R. de Tarasco... et quantum continetur in istis affrontationibus et isti termini ambiunt sic vendimus vobis iamdictos... cum omnibus suis agoz et fenestras per LXX morabetinos .. et advenerunt nobis domos per donationem comitis Barchinone» (1).

L'any següent, Bernat y Arnau de Vernet, germans, cediren en hipoteca una proprietat en Lleyda per cent morabatins «bonos lobinos et aiars et de directo penso... et ista honor est unum ortum et unas casas et casas habent affrontationes de oriente in domibus Ermengaudi et a meridie in carrera publica que discurrit ad Garden... et ortum cum domibus que intus sit affrontat de oriente in plaza que est ante cellarium Regis, de meridie in cequia que discurrit ad molinos Willelmi Raimundi, de occidente in carrera (o *carreira*) de abeuredor et a septentrione in carrera que vadit ad Garden» (2).

Es també del any 1166 la donació feta per Ramon Daux y sa muller Domenia, a Ramon de Paolac y sa esposa de «una nostra tendam in Ilerde ad censum per XI solidos de iaqueses moneta quos donetis nobis et nostris vos et vestri vel de meliori moneta que in Ilerda curre rit ad panem et ad vinum... omnique tempore at Carnestoltas donetis iam dictum censum. Et tendam habet affrontationes in carrera et subtus carrera maiore et in mazel et de alia parte in tenda de te R. de Paolac, a parte celi in nostra domo intecto foctra... et si non feceritis ut duplicetis nobis censum et quod reciperemus et recobraverimus nostrum honorem cum omnibus melioratios quas factas habebitis sine nostro enganno...» (3).

En Abril de 1168, Martí Ramon, son fill y A. de Tonaria atorgaren venda a favor de Pere Guillèm, abat (?) de Lozars, de «ipsas nostras casas quas nos habemus in civitate Ilerda in parrochia videlicet Sancti Johannis que prius solebat esse parrochia Sancti Stephani totas ab integrum... per CCLXX solidos denariorum iaccensium... et affron-

---

(1) Perg. 2117, armari 11. Arxiu del G. P. Ja havèm publicat en nostre treball *Cartoral dels Templers de tes comandes de Gardeny y Barbens*, alguns documents que interessen a la historia descriptiva de Lleyda y entre altres la donació feta en 1156 per Guillèm de Pons, en memoria de son fill, soterrat en la iglesia de Gardeny, del solar que tenía en Lleyda, «scilicet plateam que est in eadem civitate cum omnibus sibi pertinentibus que tenet a domo balneorum usque ad ortum B. Geraldi.»

(2) Perg. 2051, ídem.

(3) Perg. 2180, ídem.

tant ipsas casas de una parte in casas de Salvador et de alia in casas de Arnall serrador et de alia in casas de Durant tissidor et de iugeta...» (1).

Ermengol VII y Dolça, comtes d'Urgell, feren donació a Pere de Lobera, y a la seva descendencia, en Agost del 1169, de «unam placiam subtus mazel sarracenorum et iudeorum Ilerdensium et habet afrontationes ex una parte in balneis et de altera in tapia que claudit mazellos et de alia in cequia usque in flumen Sicoris et de quarta in platea que est ante palacium Regis. Et iterum donamus tibi Petro de Lobera et tuis medietatem de illa terra infra duas carreiras que est ad portam civitatis Ilerde de parte Gardenii usque in honore Petri Arnaldi del Cervaria...» (2).

Es curiós per la forma mixta d'hipoteca y de lloguer o *inquilinat* la següent contracta del any 1171: «...Ego Bernardus Daulas et uxor mea Jordana per nos et per nostros mittimus vobis R. Petri de Senaoia et filio vestro Raimundo... in pignore nostras domos quas habemus in villa Ilerde in parrochia Sancte Marie Magdalene per CL. solidos iaquensium monete de una festa de marcior in alia de anno in anno quod vobis reddamus et persolvamus omne predictum avere de anno in anno ad festum de martroz quando volueritis sine omni vestro enganno et non habeamus licentiam reddimendi nisi de anno in anno ad festum de marcior et si moneta peioraua vel afsolaua quod de VII. solidos et I. den. ensus donaretur per uno morabatino pacaremus vobis et redderemus morabatinos bonos lobinos... ad racionem de VII. solidos et II. den. per unoquaque morabetino sicut modo valent sine omni vestro enganno. Sed est faciendum quod nos tenemus pro vobis de ista hora in antea iamdictas domos usque vos habeamus paccatos de iam dicto avere sicut superius sonat et donavimus vobis et vestris de loguerio de ipsis domibus per stacione nostra in unoqueque anno quamdiu tenueritis in pignore XXXV. solidos de quibus pacabimus vobis medietatem ad medium annum et aliam medietatem ad caput anni completi sine omni vestro enganno. E si nolebamus vobis paccare et persolvere predictos CL. sol... et loguerium similiter per terminos iamdictos habeatis licenciam impignorandi iam dictas domos cuicumque volueritis... et pro fallimentum quod faceritis in ipsis domibus de caballo (?) vel de loguerio iam dicto donamus vobis fiducia de salvetat Petrum Marti...» (3).

Es del any 1172 la següent venda: «Ego Raimundus gran de mil et Vives frater meus per nos et per nostros vendimus vobis R. de Fontanes et vestris atque omni vestre posteritati illas casas nostras cum curtallo quas habemus in villa Ilerde in parochia Sancte Marie Magdalene

(1) Perg. 1984, ídem.
(2) Perg. 2157, ídem.
(3) Perg. 1913, armari 11.

in carreira que dicitur de meretricibus per LV et V solidos iaquensium monete...» (1).

Los Templers feyen també cessions a cens de cases y solars dins de Lleyda. En Agost del 1174, Arnau de Torroja, mestre del Temple, y Aymerich, comanador de Gardeny, donaren a Pere Moliner y als seus successors, «unas mansiones iusta nostrum cellarium quem habemus into (iusta?) villam serrazenorum versus Garden in civitate Ilerde per I. morabetino bonum lupinum de directo pense de censu et affrontant ipsas casas ex I. parte in nostro curtale et in ianuam de nostro cellario et ex altera casas Bernat Malferit et de retro in muro et a quarta parte in via publica... et sit manifestum quod ego P. moliner dedi CCXXX. sol. de iaques a B. malferit dacapte de iam dictas casas que acaptavi eas de Prefecto hebreo» (2). Y en 1179, lo meteix Arnau de Torroja, *magister militie Templi* y sos confrares Pons de Balaguer, Dalmau de Godet y Pere de Colonia, preceptor de Gardeny... «damus atque laudamus tibi Petro Moliner et hospitali infirmorum quem tu Petrus hedificasti locum illum quem habemus extra muros civitatis Ilerde prope ipsos nostros obradors et tenet de muro civitatis usque ad viam que vadit ad zequiam et de carrera maiore usque ad zequiam quantum infra istas affrontationes continet damus et concedimus tibi et predicto hospitali in perpetuum. Tali vero pactu ut tu vel illi quibus cura hospital concessa fuerit faciatis nobis et successoribus nostris annuatim censum semper ad festum Sancti Michaelis IIII^or solidos denariorum monete iachensium que currerit in Ilerda ad panem et vinum...» (3). Per aquest curiós document tením, donchs, la única noticia coneguda de la existencia a Lleyda del hospital den Pere Moliner, a les darreríes del segle XII^è.

També era lo mestre del Temple en les parts d'Espanya, en Berenguer d'Avinyó, junt ab sos confrares B. de Albespí, Dalmau de Godeth, Ramon de Cubelles y B. de Cornellà, qui donaren, en Agost de 1181, a Ramon de Caldes *barchinonensis decanus* y a son germà Bernat, «illas domos quas voce B. de ipsa rabaça vel aliquo modo habemus in ipsa costa Ilerde iuxta domos vestras in parrochia Sancti Andree. Affrontant predicte domus ab oriente in domibus P. de Nargo et in carrera publica, a meridie in eadem carrera, ab occiduo in domibus Solsonensis ecclesie... damus vobis in perpetuum cum solis et superpositis guitis, stillicidiis et cloacis atque cum omnibus ad illas domos pertinentibus... quod vos et vestri donetis et donet semper annuatim per censu... denarios XII iaccensis monete. Si vero domos illas vendere volueritis liceat vobis ex quo in nobis de X diebus fatigati fueritis cui volueritis preter militi et ecclesie...»

(1) Perg. 1912, ídem.
(2) Perg. 2013, ídem.
(3) Perg. 2012, ídem.

Dues altres vendes de cases en la ciutat de Lleyda en l'any 1181. R. Renad enagenà a Guillèm Reinad unes cases «in parrochia Sancti Vincencii et afrontant iste case ex una parte in domibus de Boneta de Saragosa, de alia parte in rocha que est subtus coiraza iudeorum, de alia parte in domibus R. de Aster... Per altra part, Bernat de Alguara y su muller, cediren a J. de Montanyana, cases en la parroquia de Sant Martí, per 46 sous de moneda jaquesa, «et convenimus tibi esse garentes de omnibus hominibus et mulieribus excepto Rege terre...»

N'Arnau Carnicer, al donar son cors y ànima al Temple, en 1182, donà també una vinya «que est subtus Garden et unum operatorium que est in carnizeria vetula intus in civitate Ilerde et hec donacione est facta in manu B. de Avinione magistri in partibus Ispanie et in manu B. de Albespino preceptoris de Garden.»

Lo meteix any feren la divisió de béns Pere Uch de Cervera y P. de Graza, rebent lo primer lo que teníen «in ipso barri de monte acuto et in parrochia Sancti Laurentii duo operatoria que aperitur in carraria que vadit versus ecclesiam Sancti Martini cum medietate de ipso cortallo quod inferius et unam casam cum suo solario et cum medietate ipsi cellarii... et affrontat ista mea pars illarum domorum ex una parte in domibus Sancii Garcie et P. Guasch et de alia in domibus P. Raimundi zavazechia...» (1).

Berenguer, bisbe de Lleyda, ab consentiment dels seus canonges, donaren a Pere de Santa Creu les cases que posehíen en la parroquia «Sanctis Iohannis de platea eas scilicet que fuerunt de canonico nostro Bernardo de podio alto... hoc videlicet pacto quod tu et tui successores persolvatis nobis et successoribus nostris et ecclesie nostre Ilerdensi in pascha resurrectionis Domini I. morabatin annuatim per tributo. Actum est hoc die sabbati II. madii anno Incarnationis Domini M°C°LXXX.IIII, sub era MªCC.XXII.» Després del prelat firmaren Arnau *Ilerdensis prioris*, Gombau *Ilerdensis archidiaconi*, Guillèm de Benavent *prepositi Sancti Andree, magistri* Renaldi y altres (2).

En 1187, Pere de Bellestar vené als Hospitalers, en mans de Garcia de de Lisa, mestre d'Emposta, y de Pere, preceptor de Lleyda, un hort en dita ciutat, en lo lloch anomenat *lo Mercadal* y 'l comte d'Urgell concedí a Pere de Bellvis, los drets que tenía per lo Rey «in illis balneis Ilerde que sunt circa villam sarracenorum» (3).

En 1192, Constantí y María, cònyugues, atorgaren venda a favor den Ramon Pere «omnes domos illas et furnum et censum atque dominium quod habemus in omni illo carrerio que vocatur carrarium

(1) Perg. 2018 y 2030, ídem.
(2) Perg. 2031, ídem.
(3) Perg. 1902, ídem.

A. de pontibus... affrontant autem domos et furnum et carrerium totum in via que... apud ospitale Sancte Marie Magdalene et in latere in muro vetulo... et affrontant in alia via que est in capite ipsius carrer versus ecclesiam Sancte Marie Magdalene» (1).

Lo meteix any 1192, Guillèm de Bono astro *baiulus et procurator Ilerde pro utilitate* del Rey d'Aragó y de tots altres senyors de la dita ciutat, va donar a Joan de Moromena y Pereta, cònyugues, «quod faciatis et construatis furnum in illis domibus que sunt in villa Ilerde in parrochia Sancte Marie Magdalene et fuerunt R. de Vallebrera, affrontant autem in muro et in domibus R. de Vallebrera... predictum furnum dono et concedo in perpetuum... tali tamen pacto quod vos et successores vestri annuatim in kalendis ianurii dum furnum manebit predictis dominis vel baiulis illorum decem solidos per censum detis et faciatis melioris monete curribile Ilerde pani et vino sine illorum enganno...» (2). Firmaren aquesta escriptura G. de Bonastre *baiuli Ilerde* y Arnall Gras *baiuli de comite Urgellense.*

Per sa part, lo Rey Alfons concedí a Pere de Santa Creu perpètuament, llicencia per construir «unum furnum de cantaris et de ollis in civitate Ilerde in parrochia Sancti Laurentii in villa sarracenorum ubicumque facere poteris in tuo proprio. Quem furnum et locum in quem fundaveris facimus franchum et liberum de omni censu et de tota leuda et de questia et de usatico et de tota exaccione... Datum Ilerde II. kalendas Februarii sub anno domini MC.XCIIII» (3).

En 1196, Pereta, filla de Vallebrera, y son marit Joan de Bonamena, venéren aquell forn que, en 1192, los fou concedit per Guillèm de Bonastre, batlle del Rey; «vendimus vobis Petro de Sancto Poncio et vestris et cui volueritis perpetuo unum furnum cum casa in qua est factum quod habemus in villa Ilerde in parrochia Sancte Marie Magdalene per CCC. solidos iaquensem et per C. solidos barchinonensium quos bene de vobis habuimus.» Pereta cedí al comprador totes accions per rahó de son dot y esponsalici y renuncià «omni iuri legis romane vel gotice vel consuetudinis cuiuscumque...»

Es del any 1202 la venda perpètua d'uns molins de Lleyda per preu de mil morabatins, atorgada per en Ramon de Montcada a favor dels Templers, representats per Pons Mariscal, llochtinent den Pons de Rigalt *magistri eiusdem domus in Italia, Provincia et Ispania,* y per Guillèm de Torre, comanador de la Ribera y Miravet, Guillèm Amelio, preceptor de Gardeny y Pere de Deu, preceptor de Orta: «casale et molendinos in eo constitutos vel in futurum constituendos cum casa ubi remolta molendinorum reponitur et cum plateis, paixeriis et res-

---

(1) Perg. 1798, ídem.

(2) Perg. 1939, ídem.

(3) Perg. 2014, ídem. En lo perg. 1968, venda per Posa y son marit B. de Calafers a P. de Grahera, en 1208, d'unes cases de Lleyda, y se diu que están en la *parroquia Sancti Egidii.*

closis et cum aqua et orto... et etiam cum iure et dominio quod ratione societatis inter avum meum et vos contracte super cequia que dicitur de Alcarraz... quod casale cum molendinis iamdictis et orto est in territorio Ilerde in parrochia Sancti Laurentii inter murum eiusdem civitatis et flumen Sicoris iuxta locum que dicitur de la fusteria .. Si tunc contingeret... quod dominus Comes urgellensis vel sui vos vel successores vestros in proprietate vel possessione supradictorum onnium... inquietaret mito et dono vobis in retorn et in emenda iamdictorum molendinorum ducentos morabatinos bonos in auro et in penso annuales in meis redditibus lezdarum de Tortosa.» Per major garantía en Guillèm Ramon de Montcada, germà den Ramon y Donya Galbors, esposa del dit Ramon, aprovaren la enagenació.

En 1205, Pere de Sant Pons donà perpètuament a R. de Algeire un forn en la parroquia de Santa María Magdalena *circa torrentem nogarie,* y en 1207, lo comte d'Urgell concedí a Guillèm de Cervera y als seus successors cinquanta morabatins «in mea parte de questiis et de prestitis Ilerde exceptis questiis et prestitis iudeorum et sarracenorum ut illos L. morabat. in mea parte accipiatis quociens... in feudum ad forium Barchinone (1).

Aquests son los principals documents que volèm fer conèixer dat l'interès que ofereixen per la historia de la ciutat de Lleyda.

Algunes noves sobre moros y juheus.—Per los voltants de Lleyda continuaren habitanthi molts serrahins y juheus y foren proprietaris de cases y terres. En 1167, Pere de Barbastre y sa muller Endregoda atorgaren donació a «Abdela genero de Abienul et uxor tua Aziza et tuis I^a terra in uilla uel in termino Ilerde propter censum quod nobis facias... et habet affrontaciones ipsa terra de oriente Xue moro, de Occidente Jafia baiule Regis, de alia parte Rubert biliart... et nos donatores conuenimus uobis esse garentes de totos homines excepto rege terre.» Entre los firmants de la escriptura hi figura *Muça lo Caluo moro* y *Jucef Albene* (2).

En 1173 lo moro Monferrig enagenà als Hospitalers, per trenta morabetins, una terra que tenía en les Pardines de Lleyda sots lo senyoriu del comte de Pallars. En la venda feta en Novembre 1176, per Mafomet Abofad lo Calvo als Templers en mans del mestre Torroja, d'una

---

(1) Perg. 2451, ídem.

(2) Perg. 1938, armari 11. Lo perg. 1429 del mateix armari es la venda feta en 1168 per García Liniz y sa muller Urraca a Ennego (Iñigo) Dalbella y Raimunda, cònyugues, de «unam turrem cum suo *albacar* et duos campos cum una area in uilla Ilerde in loco qui uocatur riudouellis.» Firma d'Arnau de Torroja *magistro.*

Lo perg. 575, també del armari de Gardeny, es l'establiment enfitèutich atorgat per Eymerich de Torrellas, comanador de dita casa del Temple, ab voluntat dels frares Pere de Cartellà, Ennego Sans, Bernat de Cornellà y altres, a favor de Moferriz Azoraved y 'ls seus fills d'una vinya que l'orde tenia prop del castell de Gardeny, al cens anyal de dèu sous jaqueses. Firma *Moferriz filii Baisir* y la data és de Desembre del 1170.

sort de terra del terme de Lleyda, en Fontanet, afrontant ab terra d'Alfachim de Barcelona y ab *la carrera de Vilela,* per preu de 20 morabatins lupins y aiars, firmaren Jafia *hebrei baiuli regi,* Aiza Ambeznom, Mafomed *alcaid Ilerde,* Lupi *filii lo Calvo* y Obaquer *lo catareler.*

Y en altra venda de Febrer de 1176 de la encarnació (1177 del istil modern), per *Iucef filium del cantareler et Abdela meo ermano et Emina nostra ermana et Mafomed Abonfad lo Caluo et uxor eius Fatima* a favor dels Templers també en mans del mestre Torroja, d'una terra que teníen en Fontanet, per preu de 130 morabatins, hi firmaren ademés dels esmentats serrahins en Mafomet *alcait de Lérida, Lupi filii eius,* Ali Sabazala, Aiza Aboubaznom y Mafomed *filii Habraaym.* No sabèm si aquell Obaquer, cantareier, era un moro fabricant de gerres, un terriçaire de Lleyda.

En 1179, Eubacar moro y sos germans Iucef y Abdela cediren al mestre Torroja, un camp del terme de Fontanet de Lleyda, per 22 morabetins bons lubins *aiars grossos de recto penso.*

Més interessant es la següent escriptura del any 1189: «Ego Perfectus alfachim domini Regis ex parte domini Regis et... Catelli et Raimundi de monte cata et Guillelmi de Ceruaria auctoritate illorum uendo uobis Iacob Abinchimellos et uestris... ipsas domos que fuerunt de lagalla qui sunt in urbe Ilerde in barrio sarracenorum, sicut affrontant ex una parte in operatoribus Bernardi de Caldes, de alia in entrada domorum Aiza abazno, de alia in domibus de Exembello... sic uendo uobis et posteritati uestre ego Perfectus alfachim domini Regis ex parte domini Regis et aliorum dominorum Ilerdem cum ingressibus et egressibus... per CCL. solidos denariorum iaccensium... predicta atque uendicio ego Perfectus... facio uobis Iacob Abinchinello et posteritati uestre propter multa debita que filiis Galla scilicet Obachar et Iucef et Mahomad uobis debebant super omnes res suas... Et ego Arnaldus Gras baiulus comitis et R. scriba baiulus R. de Monte cata et Berengarius de Belestar baiulus Guillelmi de Ceruaria qui supradicta uendicione ex parte nostrorum dominorum laudamus...» Una de les firmes del document és en caràcters alarbs (1).

En Agost del 1190 «Aixa uxor Moferriz Azorabet et Maria filia mea et Mafomet de Oscha maritus eius... vendimus vobis Isarno de Tolosa et Poncio fratri vestro tres partes unius vinee... in terminio Ilerde in pardinis et affrontát in via publica et in honore sancte Marie sedis Ilerde.» Hi ha també firmes ab caràcters alarbs al peu d'aquesta escriptura (2).

Bezó, comanador dels Templers de Miravet y de Tortosa, y Ramon de Montcada donaren, en 1193, a Jucef Cornela, juheu, y Abnalfa-

(1) Perg. 1870 del armari 11.
(2) Perg. 1794, ídem

xin, sarrahí, «quandam algeziram quam habemus supra Benifaletum que uocatur inter ambasaquas», ab obligació de cedir la quarta part dels fruits (1). Per altre costat, Bernat de Claret, comanador dels Templers de Gardeny, firmà y aprobà la venda que Sadoch y sa muller Gogi y son fill Azach, juheus, feren a Pere de Martipere, d'un camp prop de Lleyda, en l'any 1203.

Finalment, Guillèm de Cervera y Ramon de Montcada en nom propri y en representació del Rey donaren a «vobis omnibus sarracenis de Mirabeto et omni uestre progenie atque posteritati scilicet omnem illum directum et racionem quem vos habetis... in omnem illam Algeziram de legem et de moled cum omnis terras heremas et populatas quas unquam vos neque ancessores vestri tenuistis et possedistis olim tempore sarracenorum cum omnibus ingressibus et egressibus suis... arboribus, pascuis, venacionibus tam ultra aquam quam citra aquam et sicut melius Bernardus pinol et frater eius Arnaldus pinol supradictas algeziras olim habebant acaptadas domine Regine et nos recuperemus eas de illis recte iudicio proborum hominum Dertosse... Et ego G. de Ceruaria et R. de monte catano quisque nostrum per nos et per dominum Regem conuenimus uobis supradictis sarracenis et uestris supradicta omnia et singula saluare et garire...» Aquesta escriptura del 6 idus Juny del 1209 està firmada per Pere de Castellnou, preceptor de la Ribera del Ebre, Miravet y Tortosa y per lo noble Bernat de Savasona (2).

Encare que no siga un contracte directe ab alarbs o ab israelites, anotarèm la següent escriptura de 1158 per contenir noms de serrahins: «... ego Berengarius de turrim rubea et coniux mea Ermessendis donamus tibi Petro de mata rotunda et coniux tua Ermeniardis... in Calaterano hereditas qui fuit de Auichanzi quid sunt terris et vineis... et erit campum unum ad Figueres... alium est ad Algeçiram prope G. de Arago, alium qui tenet de algeçiram Berengarius Sagacensi usque ad Alfaig, alium qui est subtus orto de Alchauid, alium ad uinea de Avifudel... et alium qui est ad Algeçira prope Petrus Arnalli Cervarie... faciatis censum per unumquenque annum faneches III. de forment et faneches III. de ordi et ibi non eligatis alium seniorum nisi nos et nostri...» (3).

Més interessant és la següent donació, sobre la que cridàm la atenció dels qui tractin la historia de Lleyda. En G. de Cervera, per rahó dels serveys rebuts del seu estimat y fidel Leonart de Zafaregio li donà perpètuament lo lloch dit la *mezquita dels serrahins* de Lleyda, ab sos edificis y pertinencies «quam mezquitam et locum eiusdem nos habemus racione permutacionis et concambii quod fecimus cum sarra-

(1) Perg. 663 del temps d'Alfons I. Arxiu de la C. de A.

(2) Doc. 227 del cartoral del Temple de Tortosa.

(3) Perg. 49, armari 19, de Torres de Segre. Arxiu del G. P.

cenis ciuitatis Ilerde... locum eciam predictum habemus auctoritate regia et concessione eiusdem. In hunc videlicet modum tibi Leonardo et successoribus tuis locum supra nominatum tradimus et concedimus quod tu sarracenis ciuitatis Ilerde locum competente et idoneum emas in quo mezquitam eis facias et furnum et turrim ubi capellanus siue sabasalanus eorum oracionem facere possit ad opus sarracenorum Iler... de tuo proprio ad q... omnia facienda. Nos obligati eramus et astricti et est sciendum quod vobis et successoribus dabis per censum IIII. solidos iaquensium singulis annis... Data in Seros XII kalendas aprilis anno domini M°CC°XXI.» Firma la escriptura, ademés den G. de Cervera, qui deu ésser en Guillèm de Cervera que contractà matrimoni, per los voltants del any 1212, ab Elvira de Subirats, (viuda d'Ermengol VIII, comte d'Urgell), lo més notable senyor del Vallespir, en Bernat Uch de Serrallonga (1).

Per altra part, en 1225 trovàm a B. de Campanes, comanador del Temple de la Ribera, y Arnau, comanador de Remolins, concedint sorts de terra en Mequinenza a diferents serrahins, en enfitèusis, a pensió de vuytanta sous jaquesos: «damus et in perpetuum concedimus vobis Azmed Anfotos et Saraig Anfotos et Mafumed Anfotos et Abrafim Anfotos et uestris omnem cabmansium cum directibus suis quod habemus et habere debemus in castro et in villa de Michinenza et in suis terminis...»; y en 1239, Pere de Campfret, preceptor de Gardeny, concedí també perpètuament a Pere Castler, «nostrum ostalem ad censum quod habemus in termino Ilerde iuxta fosarium sarracenorum quem affrontat de prima parte in Petro Salat, de secunda in ciminterio sarracenorum, de tercia in uia publica...»

Per aquesta colecció de documents podèm deduhir la tolerancia existent en Catalunya en favor dels israelites y serrahins y com després d'ésser vençuts los darrers, pogueren encare viure en nombre molt crescut en la meteixa terra que abans havíen dominat, axí com continuaren conreuant los camps, en los que havíen sapigut augmentar son profit per treballs inteligents y per la admirable organització del plan de cequies y rechs, obres hidràuliques que portaven la prosperitat à extenses regions agrícoles. Tan ab la forma de parcers o *exarichs*, com de censalistes y fins del plè domini, obtingueren los serrahins també lo conreu de moltes terres dels Templers y dels Hospitalers en los entorns de Tortosa, Mirabet y Lleyda y en tota la ribera de Segre y d'Ebre, en la segona meytat del segle XII[è] y durant tot lo següent, demostrantse en certa manera un esperit tolerant en abdos ordens militars, però millor llur estima dels serveys dels serrahins, en

(1) Perg. 1952, armari 11. En 1210, lo rey en Pere donà al orde del Hospital, en mà d'Eximen de Lavata *magno preceptor in Ispania* y a Eximen de Morieta, prior de Nabarra, y Martí de Andos, castellà d'Emposta «omnes mezquitas que sunt in villa de Burriana» ab les obligacions y delmes de dita vila.

virtut de les condicions de la vida econòmica de aquell temps, en que no hi havía disponibles obrers per la agricultura y les industries ni encare per serveys domèstichs.

Lo vell y arrelat odi de raçes y la oposició de les creencies religioses no dificultaren que poch a poch nasqués en los cristians de Espanya lo millor conexement y estima de algunes bones qualitats dels alarbs y de llur superior cultura en certs punts o aspectes. Los cronistes y altres escriptors han exagerat la separació y la aversió existent entre'ls serrahins y'ls pobles peninsulars; al menys en los segles XIIè y XIIIè no res subsistía de la rancunia y ansia de extermini que havíen sentit les gents dels segles IXè y Xè y les relacions entre uns y altres s'havíen fet generals y amistoses, essent acceptats fins per la Iglesia'ls serveys y les aplicacions del sabèr dels musulmans, negant lo suposat menyspreu sistemàtich molts dels monuments construits en Castella y Lleó segons les grans tradicions artístiques del poble islamita. S'havía arribat à compendre que la dominació dels alarbs transformà en certes coses la fesomía dels pobles peninsulars, puix tres centuries may no transcorren sens fer historia y per altra banda aquests vegeren que per moltes necessitats materials de la vida'ls eren encare quasi indispensables los serrahins. En tant fou axí que fins los prínceps y senyors de Castella arribaren en la asimilació, malgrat l'ergull de vençedors, a vestir a la moresca y a usar lo turbant.

Cessions de terres a parcería y a cens per los ordens militars y per particulars per fomentar la producció agrícola. — No foren solament als serrahins les concessions fetes per los frares del Temple y del Hospital y per senyors o particulars, per conreuar les terres y augmentarne lo profit; també n'atorgaven moltes en favor de cristians. En 1163, Pons de Bras y altres cavallers del Hospital donaren a Bernat Oller una terra per plantar vinya, en lo lloch de Villastrat, y mijançant la quarta part del fruit (1).

Més curiosa és la cessió d'un mas en terme del castell de La Vid, prop de Sant Sadurní de Noya, en l'any 1152: «Sit notum cunctis qualiter ego Berengarius fratris et servus sancte domus iherosolimitani ospitalis cum consensu et voluntate aliorum fratrum dono tibi Petro Bernardi et coniugi tue Arsendi quam vocant Raimunda mansum unum quem habemus in chomitatu Barchinonense infra terminum kastri Vitis in Penitense in loco que uocatur Bertrannes ad bene laborandum et hedificandum... et de omnibus fructibus quos Deus ibi dederit et dabitis nobis et successoribus nostris annuatim quartam partem et bracaticum fideliter. Eccepta ipsa barchera ubi capiat migera unam ordei et ipso manso unde dabitis nobis parilium unum de cappons in natale Domini predictum uero mansum cum terminis... damus uobis

(1) Perg. 10, del temps d'Alfons I. Arxiu de la C. de A.

uidelicet ut uos ambo habeatis et teneatis potenter et integriter ad seruicium Dei et Sancti Ospitali in uita uestra. Post obitum uero uestrum remaneat Bertrando predicto filio uestro qui teneat in seruicium nostrum in uita sua. Post obitum uero suum si habuerit infantes legitimos remaneat eis uni post unum indiuisibiliter... Accepimus a uobis pro hac donacione octuaginta solidos denariorum monete Barchinone et nullum seniorem uel senioraticum ibi clametis nisi nos et successores nostros.» La data d'aquest establiment a parceria en l'alt Penedés, feta per los primers frares de la casa del Hospital de Sant Valentí, és de 4 de les nones d'Agost del any XV del rey Lluis lo Jove (1).

Aquells meteixos Hospitalers de Sant Valentí, atorgaren, en 1162, altra concessió de un mas en lo poble de La Vid: «...ego Poncius de Brachio seruus pauperum christi et magister hospitalis in episcopatu Barchinone cum consilio fratris permanente in domum Sancti Valentini damus tibi Ermengaudi et coniux tua Guillelma... mansum scilicet quod habemus in chomitatu barchinone in terminio et in parroechie chastro Vitis in loco uocitato bertranes sicut nos melius ibi habemus...»

Altres vegades, per la mala calitat de les terres les cedíen al quint dels fruits, com pot veures en la concessió feta per Sendrós y Ramon de Maians y tot lo convent del Hospital de Sant Valentí, en 1165, a favor de Joan Arnau y Adala cònyugues, d'un mas per conreuarlo «et faciatis staticam sub tali videlicet racione ut de omnibus expletis quos Deus ibi dederit donetis nobis et habitatoribus Sancti Valentini post nos... quintam partem fideliter annuatim ..et est prefatum mansum in comitatu Barchinone in terminio Kastri Midiona in parrochia Sancte Marie ad ipsas Artigas» (2).

Lo meteix any 1165, «Arbertus de Petra magistro hospitale Amposte cum assensu et voluntate fratrum nostrorum damus solum modo in uita uestra tibi Bertrando de podio de Ceid et Ermessendi uxori tue medietatem ipsum nostrum alodium... in comitatu Barchinonensi in terminio Kastro Blede in parroechia Sancte Margarite in loco uocitato podio de Ceid... (3). Lo templer Bernat de Albespí, *qui tunc temporis erat preceptor domus Barberano,* concedí a Pere Font, en 1174, una peça de terra del terme de Barberà «iuxta fontem ubi frecuencius pergunt aurire (?) ville Barberano..., propter hoc ut inde domui Milicie annuatim reddatis II. solidos censu (4).

L'any següent: «ego Pelegrinus et A. gramaticus fratres Hospit... habuimus placitum per honorem Hospital qui est in terminio de Castelo cum Arnaldo Mulnerio et cum P. Cabot, in presencia Arnaldi de Anglerola et de Petro de Sancto Iusto et fuit iudicatum... Nos uero pro

---

(1) Perg. 513, armari 17.
(2) Perg 574, armari 17. Data del document: 14 kal. Abril any 28 de Lluis lo Jove.
(3) Perg. 118, armari 17.
(4) Perg. 170, Alfons I. Arxiu de la C. de A.

bon... hospital per nos et per fratres hospital iherusalem et preceptor Ildefonse magistro nostro Emposte donatores sumus predicto A. Mulnerio et P. Cabot ipsum honorem cum molendinis quem. . per Hospital iherusalem tenere solebant...» Ab condició de donar lo novè dels productes dels molins y de «omni alio honore quod donent tres pernas de melioribus porcis quos occident et III. fenecas de ciuada...» Los firmants son: Signum Ildefonsi magistri Emposite, Signum Pelegrini comendatoris domus Ilerde y Signum Arnaldi gramatici, ab data del 12 calendes de Maig de 1175 (1).

Lo 3 de les nones de Març de 1177 de la Encarnació (1178 modern istil), lo dit Alfons, mestre d'Emposta, ab consell dels frares Pelegrí y Arnau de Sant Domi, Arnau de Altés, Pere Tosell y Domingo, capellà, donà a cert home dit Raimundin y sa muller Gascuina «omnem illam terram integre quam comes Paillarensis vobis dedit nec fecit vobis emendare... que terra est in Segriano», obligantlos a entregar tots anys cinch cafizes d'*annone*, meytat blat y meytat ordi.

Guerau de Tàrrega, comanador dels Hospitalers de Sant Valentí y'ls frares «damus tibi Iohannes Arnaldo et uxor tua Adalet... mansum sicus quod habemus in terminio et in parrochia castri Mediona, que affrontat a parte orientis in alodio Sancti Quintini... sic damus vobis ad partes laborandum siue edificandum... et sitis nostri solidi contra cunctos homines et feminas et habeatis ibi barchera ubi positis seminare IIII^{or} quarteres ordei sine engan ad mensuram forum Granate... et non habeatis inde licitum alium seniorem siue baiulum proclamare uel eligere nisi fratres Hospitali manentes in loco Sancti Valentini... Que fuit facta apud Granatam III. kalendas augusti anno Domini M.C.LXXXI» (2).

Ab semblants condicions cedíen llurs terres los Templers de Gardeny. En 1190, Pons de Rigalt, mestre del Temple en les parts de Provença y Espanya y B. de Claret y Arbert, preceptors de dita comanda, donaren a Ramon Melez y a B. de Soler una peça del terme d'Artesa; «tamen uos uel qui post uos habuerint et tenuerint prefatum honorem annuatim I^{a} perna de carne salata de porcio de XVI diners iachenses censualem et unam iouam in tempore sementium (?) quam pernam faciatis ad natiuitatem Domini... et faciatis ibi staticam die ac nocte ut possimus inuenire ignem et aquam... et inde non eligatis alium dominum neque patronem nisi nos et successores nostros» (3).

Girbert Eral, mestre del Temple en Provença y Espanya y Bezó, preceptor de Gardeny, concediren en 1185 a G. Brunnon y al seu germà «quadam turrum cum suis terminis et afrontacionibus omnibusque... uidelicet ipsam turrim quam pater uestri G. Brunnon habuit et

(1) Perg. 132, armari 14. Arxiu del G. P.
(2) Perg. 476, armari 17.
(3) Perg. 101, arm. 12.

tenuit. Afrontat namque de una parte in via que pergit ab Ilerda apud Almenaram..., de II. parte in honore de bileles qui fuit transpodium de Secano sicuti braçale partit usque in cequiam maiorem et in honore R. de Tabach sicuti fitas hostendunt...»

En l'Agost de 1196, Guillèm de Serdanyola, «pauper Milicie Templi et comendator Palacii cum assensu et voluntate Magistri nostri Arnaldo de Claromonte in partibus magistri» donà a Folsano un mas de la parroquia de Sancta María de Martoreyes y de la de Sant Fost (1).

Entre particulars se procurava igualment fomentar la agricultura y augmentar la producció de les terres, quasi la única font de riquesa en aquell temps, puix poch era'l profit de explotació de la minería y de altres industries, fora de la cría y negoci del bestiar, que sempre ha depenjat en bona part del trevall agrícola. Citarèm per vía d'exemple certs documents de cessió de terres propries de particulars.

En 1166, Joan de Sancta Coloma y sa muller Saura, ab consentiment del seu senyor A. de Vilademuls, donaren a Pere Castayn y a la seva esposa y fill, una peça de terra del terme de Fontanet (Lleyda), «ad plantandum ibi uineam; in tali uero modo damus uobis predicta terra ut bene laboretis ea et plantetis et de omnibus fructibus quod ibi Deus donauerit de III. annos in antea detis nobis et nostris uos et uestri medietatem de expletis omni tempore et omnes missiones quod in predicta uinea opus erunt facitis uos acaptatores excepto lo podar, quod ego Johan de Sancta Columba debeo facere et mei similiter de iam dictum terminum in antea omni tempore el paiselar facimus nobis et uobis in simul per medium et omnibus exermentis de ipsa uinea siant de uos acaptatores... damus uobis ad tenendum et ad possidendum et si uolueritis eam uendere nec inpignorare... nobis scire de X. dies et habeamus eam minus quam alius homo et si noluerimus eam retinere sit uobis licitum uendendi uel impignorandi cuicumque uolueritis saluam quartam partem predicti seniori (Arnau de Vilademuls) et nostram exceptis militibus et sanctis...» (2).

Un home rich y poderós de Lleyda, anomenat Constantí de Tolosa y sa esposa María cediren a molts vehins de dita ciutat sorts de terra en Valcalent «ad censum scilicet ad Arnaldum de podio securo duas fanecadas de terra per duos solidos et ad Willelmum de Juneda III. fanecadas et media per tres solidos et dimidius de censu...»; seguixen altres noms de concessionaris y se senyalen les affrontacions del predi «de una parte in ipsa cequia que discurrit ad planus de la palomera

---

(1) En 1193, lo meteix comanador de Palau del Vallés, G. de Serdanyola, establí a favor de Pere G. Font una terra que dita comanda del Temple tenía en la parroquia de Sant Esteve de Tabernoles (Vich).

(2) Perg. 67, armari 11. Data del document 10 calendas Març, any 1166 del Senyor, 1167 modern istil.

et de alia in de filiis Petri Arnaldi de Ceruaria et de alia in terra de uno moro que vocatur Xhalon...» (1).

Un contracte poch usat atorgaren Ramon Dina y Gascunya, cònyugues, a favor de Ramon de Cardona y de sa descendencia, en 1170. li cediren una terra del terme de Lleyda, en lo lloch de la torre den Pere de Pujalt, «tali uero modo quod plantes eam uineam in isto anno et sit auineata ad IIIIor annos et in quarto anno sit diuisa per medium et habeamus nos donatores medietatem predicte uinee plantate ad nostram electionem et uos habeatis aliam medietatem ad uestrum proprium alodem et si uolueritis uendere uel impignorare uestram partem predicte terre dicatis nobis autem nostris an X. dies et si uoluerimus retinere sicut alius habeamus...»

En 1172, Eurracha y los seus fills Galindo y Franca feren cessió a Peret de Riudovelles d'una terra de secá, situada *ad turrem de riuo doueles in Segriano*, y que afrontava d'una part *«in brazal de la vila* qui passat per terra de nec dalbeuda et terminum de turre de Gislabert et uadunt las rocas usque ad turrem de Nebruneta...» y en cas de que hi plantés vinya deuría donar *quartum in vinea vel ad trolum...* sens regonèxer altre senyor o patró de dita terra més que'ls donadors, *et claudite de tapias ubi opus fuerit.*

Tots aquets documents proven lo que ja havèm indicat sobre'l despertament que s'observà en los principals llochs de Catalunya la nova, tantost foren preses Tortosa y Lleyda y dominades les serralades de Prades y Ciurana, per no dexar altra volta erms los camps que tant profitosament conreuaven los sarrahins, procurant los senyors o grans proprietaris subdividir o repartir la explotació de llurs terres, cedintles a cens o a parcería indiferentment a agricultors cristians o musulmans, per assegurar y augmentarne los rèdits o produccions. Axí començà a aparèixer la riquesa pública, que devía esser desde'ls temps de Jaume I lo nervi de la acció política de Catalunya en lo Mediterrani.

CAPÍTOL IX

Més donacions reyals als Templers.—La favor d'Alfons I per l'orde militar del Temple seguí sens interrupció fins al jorn de la seva mort En agost de 1181 li concedía perpètuament lo castell de Montornés, trobantse en Lleyda. «Facta fuit hec donatio apud Gardenum in manibus magistri Berengarii de Auinio, Raimundi de Cubellis comendatori de Montson, B. de Albespi comendatori de Gardeno, Dalmacio de Godet comendatori de Mirabet»; y en novembre del meteix any

(1) Perg. 1726, arm. 11. Data 15 calendes abril del 1168 del Senyor (1169 modern istil).

atorgà en mans del mestre Torroja y de Berenguer de Avinyó *in Provincia ministro* y de Dalmau de Godet *qui tunc erat preceptor in castro de Mirabeto,* que'ls cristians, jueus y serrahins «manentes in castello uel uilla uel eius terminis de Mirabeto non donent deinceps leudam uel passaticum uel usaticum in omni terra mea per aquam uel terram et hanc donationem illis facio in perpetuum sine omni retentu... Propter hanc suprascriptam donationem habui de domo et fratribus Militie Templi de helemosinis domus duos bonos equos...» (1).

Trobantse en Saragossa, en 1187, concedí igualment lo sobirà als Templers les *escorreduras* de totes les aigues de Pina y Canbor. Poch després feu donació, en mans de Pons de Rigalt, mestre en Provenza y Espanya, de totes les iglesies construídes en lo *castro* de Albentosa, y mentre asetjava Castelló, en Janer de 1191, donà a «domui militie Templi nominatim constitute domui in Cesaraugusta, Poncio de Regaldo magistro majori existente in partibus Provincie et in quibusdam Ispanie et fratre Petro comendatore in prefata domo mille oues...» (2).

Finalment, lo meteix monarca, ab consentiment de Pere de Tarascó, concedí al citat orde, en mans del mestre Pons de Rigalt, de B. de Claret, preceptor de Gardeny y de Arnau de Claramunt, preceptor de Montzó, un territori del terme de Lleyda, desde'l riu Segre fins al molí de Guillèm de Basea, en 1194 (3).

Per lo contrari, trovàm en 1190 al Mestre provincial dels Templers, Pons de Rigalt, atorgant una concessió d'aigua al Rey, qui sens dubte la necessitava per alguna proprietat d'importancia. Li donà perpètuament, ab consentiment del seu Capítol, «per duos dies ac duas noctes totam aquam de Reçaçol absque aliquo impedimento in unoquoque mense et accipiatur semper in priori ebdomada cuiusque mensis die lune atque martis... Datum apud Cesaraugustam in domo Templi per manum fratris B. de Nemps et mandato eius scripta A. Iordano capellano prememorati magistri sub era MCC.XXVIII mense octobris». Signen aquesta escriptura Pons de Rigalt, mestre en Espanya, R. de Cubells, preceptor de Nouelles, frares B. de Ispania, R. de Laguaire, B. de Seró y Gil de María (4).

(1) Registre 310 (Cartoral del Temple), Arxiu de la C. de A.

(2) Perg. 614 d'Alfons I. Arxiu C. de A. Lo pergamí 538 és la donació del Castell y vila de Polpiz, que feu Don Alfons trobantse en la ciutat d'Aix de Provenza en lo mes de Janer de 1189.

(3) Perg. 698, ídem. En lo Cartoral Magno de la Castellanía de Emposta hi consta la concesió d'Alfons I al Temple, de la cequia de Celten (?), en mans de Pere de Graien, comanador de la casa de Saragossa. «Facta carta apud Nouellas era MCC.XXII. episc. Raimundus in Cesaraugusta, Stefano in Osca, Portolesio senior in Tirassona.»

Recordàm també la Butlla de Celestí III, autoritzant al nostre sobirà, en 1191, per alterar la moneda, de tal manera que la que valía tres diners s'estimés en quatre, ab condició de satisfer la dècima part del guany al Temple per les despeses d'Oltramar.

(4) Perg. 561, ídem.

Donacions de particulars al meteix orde.—Son també interessants per diverses rahons les escriptures de donació atorgades en lo regnat d'Alfons I a favor dels Templers de Catalunya y Aragó y entre elles sobresurt la den Galceràn de Pinós, sa muller Berenguera y'ls seus fills Ramon Galceràn, Bernat Galceràn y Berenguer Galceràn, de 29 setembre de 1170. «Donatores sumus Deo et domui Templi (diu lo document), et fratribus qui modo ibi sunt constitutis uel in antea erunt monte de Palomera et de Ciia (Sijà?) quantum nos ibi habemus uel habere debemus extra de tasches quod nos ibi accipimus et de adempriuum de hominibus de Salzes (Saldes?)... ista donatione de istis montibus est in comitatu de Cerdania. Affrontat predictis montibus de Oriente in collum balcebres, de meridie usque ad terminum de Peguera, de occiduo in terminum de fraucmir (Castell fraumir?) et in terminum de Espada, de circii de gradu de palomera amunt usque ad terminum de Peguera et de parte de Salzes uenit terminum usque ad Sacentnua et quo modo serra de palomera uadit et tornat usque ad collum balcebres... Et nos donatores conuenimus Deo et domui templi quod nos non mittamus alium bestiar de collum de Ares usque ad collum balcebres nisi ipsum de domo Templi et de aliis montibus quod non habemus uobis datos quod de adempriuum et de pastura quod in illis feceritis quod faciatis cum licencia et uoluntate nostra et de nostris, et nos et nostris accipimus in curia et in baiulia per cuncta secula totum quantum auere fuerit de domo Templi de Solsona usque ad collum de Pertia...» (1).

Ab aquesta donació y la següent, que ara farèm conèixer, los Templers adquiriren totes les montanyes entre Bagà, Saldes, Tuxent y Sant Llorens dels Morunys, als peus de la gegantina Pedra-forca, y hón podíen tindre gran aplech de bestiar en bons pasturatges. Observàm que en dita època, a les darreríes del segle XIIè, encare aquell territori era considerat com a pertanyent al antich comtat de Cerdanya, potser per formar part del Bergadà, que sempre fóu una comarca depenjant del esmentat comtat. Es digne encare de notarse la extensió del territori fins hón oferíen los senyors de Pinós llur protecció als béns dels Templers, desde la vila de Solsona al coll de la Perxa, al nort de la Cerdanya, en la divisoria de dita comarca ab lo Conflent y lo Capcir.

Berenguer de Calders y son fill Pons, en 11 de les calendes de Janer del 1170, cediren al Temple les montanyes nomenades de Baciers, exceptuantne l'empriu dels vehins de la Vall de Lort, y diu la escriptura: «istis montibus sunt in comitatu Urgellensi in termini de Ual de lord et istis sunt terminales de quolum de Tuxen usque cosuscades usque a collum de Jou.» De manera que dites montanyes eren estribacions de la serralada de Cadí, baixant cap a Sant Llorens dels Mo-

(1) Perg. 123, armari 3, Arxiu del G. P. y perg. 90 d'Alfons I. Arxiu de la C. de A.

runys y molt prop dels munts de Sijà y Palomera que en aquell meteix any adquirí l'orde del Temple den Galcerà de Pinós. Observis que mentre que les montanyes de Baciers son considerades per lo document dins del comtat d'Urgell, les altres de Palomera y Sijà ho son com pertanyents al comtat de Cerdanya. La ratlla divisoria d'abdós comtats estava, donchs, en aquelles montanyes.

Berenguer de Calders rebé com a remuneració o preu de la cessió referida, trescents sous moneda barcelonesa «et per unumquemque annum recurrente unum pullinum de... meliores eques de Garden.» Nova prova de com los Templers teníen establerta en Gardeny la cría de cavalls, que servíen per les operacions militars y per pagar serveys y adquisicions de béns. En 1177, Pons de Calders confirmà la cessió de dites montanyes feta per son pare Berenguer (1).

Guillèm de Calders, potser germà den Berenguer, sa muller Beatriu y son fill Guillèm, atorgaren donació al meteix orde, en desembre del 1174 de les citades montanyes de Baciers, juntament ab trescents sous y *duos polins caualins,* repetint lo del altra escriptura o sía que estaven en lo comtat d'Urgell y afrontaven ab lo coll de Tuxent fins a Cruscades y al Coll de Jou (2). Devèm entendre, donchs, les cessions de Berenguer y de Guillèm de Calders com dels drets o de la part de domini que cada hu tenía en aquell territori.

Lo propri any 1174, Pere de Colomers, difiní tota la terra que tenía sots lo domini de Berenguer del Mont a Albió «in comitatu Minorisa infra terminos de castro monte orgul et de Talauera et de Cacirera et in loco qui nominatur lalbi»; y en 1176, Riambau de Montseny y sa muller Sibila, donàren en mans del tant nomenat mestre Torroja y dels frares Guillèm de Solsona y Guillèm de Ça-maura, dos masos en la parroquia de Santa María de Palau Tordera. També fóu en 1176 quan en Berenguer Arnau y son fill Guillèm de Anglerola donàren als Templers la important hisenda dita la Torre den Basses, juntament ab la quarta part del delme y primicies del lloch de Barbens. La Torre de Santa María de Negu o Vegu, fóu cedida poch després per Arnau de Isanta, en mans de Berenguer de Mont, preceptor de Barberà, Bernat de Albespí, preceptor de Mirabet y Pere de Uxor, preceptor de Gardeny.

Guerau de Jorba y sa muller Saurina, per remey de la seua ànima y de la de son fill Guillèm de Alcarraz, donàren, en octubre de 1179, al Temple, representat per lo mestre Torroja y los frares Pons de Balaguer, Dalmau de Godeth, Pere de Colonge y Bernat de Cornellà, una heretat que havíen comprat a Arbert de Castellet «que fuit de

---

(1) Cartoral dels Templers de Gardeny y Barbens, doc. 15 y 254, Arxiu del G. P.

(2) Perg. 172, armari 23, y doc. 105 del Cartoral de Gardeny, Arxiu del G. P. Un altra copía del document és lo pergamí 14, del dit armari 23 y aquí lo nom de *Cruscades* és dit *serra de Scurriscada.*

Avinsocona alfadii que est in Ilerda et in eius terminis uidelicet ad palatium tam in recano quam in secano et unam turrem que est intra Ilerda et Castellum de Asinis et est populata à Miro Toruaui...» (1),

En 1179 també donaren al Temple Berenguer de Montpaó y sa muller Laureta, dos masos en lo castell de Conesa, y Arnau de Anglerola y la seua esposa Ermessendis difiniren tot quant possehíen en los castells de Corbins y Palau; y en 1181, los dits cònyuges Montpaó, ab sos fills Bernat, Ramon y Berenguer feren cessió, en mans del mestre Berenguer d'Avinyó, d'un alou «in uilario qui dicitur de Berno».

En aquell temps Gombau de Ribelles, rich y poderós senyor del Urgell, donà bona mostra de sa veneració per l'orde del Temple. Trobantse malalt de gravetat lo 15 de les calendes d'octubre del 1179 de la Encarnació, atorgà una escriptura o declaració donatse al dit orde y volent ésser soterrat en lo cementiri d'aquèst, fentli deixa del seu cavall *cum omnibus armis ligneis et ferreis,* de un celler ab los vaxells (bótes de vi) y una hisenda (2). Al cap d'un mes, sentintse pitjor de salut, atorgà un nou document, ab data de dos de les calendes de novembre, disposant sa sepultura en la casa de Gardeny y repetint la dexa del celler de Roseya «cum vaxellis et doliis que ibi sunt et cum vineis que sunt ibi de cellario ensus et dimisit eis in super ibi ad Gardenum C. sols. censuales per omne tempus de illo suo honore que habebat ad Rufeia. Hanc donationem laudauerunt et confirmauerunt Marchesa uxor predictus Gomball et filii eius Raimundus et Gomball et Arnaldus et Guillelmus et Marchesa soror illorum et Saurina et manumissores Petrus de Beluis et G. de Media et Arnallus de Ribellis et Ferrarius... Actum fuit hoc in manu et in presentia fra A. de Turrerubea mag. in Prouincia et in partibus Ispanie...» (3). Mort ja en Gombau de Ribelles, la viuda Donya Marquesa, junt ab sos fills, los citats Ramon y Gombau, atorgaren concessió als Templers, en mans de Ramon de Canet, mestre en Provenza y Espanya, de tot lo senyoriu que teníen en lo *castro* de Guardiola, en l'any 1183 (4).

La noble familia d'Anglesola no sentía menor respecte y afecció per los Templers. Entre les moltes concessions que'ls hi feren recordàm les següents. En Guillèm de Anglesola o Anglerola y sa esposa Arsendis donàren al Mestre Torroja, a B. de Albespí, comanador de

(1) Perg. 1889, armari 11, Arxiu G. P. Firmen aquesta escriptura Guerau de Jorba, *domne Saurine,* sa muller, Geralda *filie* Guillelmi de Alcarraz, y Pere de Aguiló.

En 1185, Guerau y Saurina donàren al Temple una heretat en lo terme del castell de Jorba, comtat de Manresa.

(2) Perg. 589, armari 11, ídem. Firmen en Gombau de Ribelles, sa muller Marquesa, sos fills Gombau y Ramon y la Comtesa d'Urgell y son fill Ermengol. Lo meteix jorn atorgà son testament, fent dexes al Temple y al Hospital y és lo pergamí 23, armari 28 del Arxiu del G. P.

(3) Perg. 1743, armari 11; també firmen aquest document Ermengol y Dolça, comtes de Urgell y son fill Ermengol *iunioris.*

(4) Perg. 173, armari 23, ídem.

Gardeny y als frares Pons de Balaguer, B. de Cornellà y Ramon del Mont, comanador de Barbens «pascua et ligna in omnibus nostris alodiis scilicet in pulcro podio *(Bellpuig)* et in monte pessulano *(Montpeller d'Urgell* et in Sesana et in Castello nouo et Oxasava (oxafaba?) et in uilla noua et in Sancto Martino... et unum casallum cum duobus molendinis quos ibi faciatis ubi uolueritis in terminio de Corbins...» y reben del orde per remuneració de dita concessió un cavall y cent morabatins d'or (1).

Eliesen d'Anglesola y sos fills Berenguer, Bernat y Pere d'Anglerola donàren, en 1182, un hort del terme de Balaguer, en mans de «Berengario de Avinone comendatore nostre Ispanie et Bernardo de Albespino et ceteris omnibus fratribus...» (2). L'any següent, los meteixos mare y fills donàren al propri orde, tots los seus drets en lo lloch d'Escarabat, y en 1184, Guillèm d'Anglesola y sa esposa Arsendis atorgaren la donació total del citat lloch d'Escarabat (3). Als pochs díes, la dita Eliesen d'Anglerola atorgà escriptura declarant haver distribuit a sos fills los cent morabatins rebuts dels Templers per la cessió de drets en Escarabat, y manifestant que en Ramon de Cervera havía rebut 55 morabatins per exovar de sa muller Timborgs, filla d'Eliesen.

En 1185, un altra branca de la propria familia senyorial, Arnau d'Anglesola, sa muller Ermessenda y son fill Ramon Berenguer concediren al Temple «ipsum decimum de quot mansio... in castro de Palad et in suis terminis», en presencia de Ramon de Canet, magistri militie in Prouincia et partibus Ispanie y de B. de Albespí, preceptor de Gardeny (4).

Alguns particulars donàven no lo que possehíen sino lo que esperaven tenir algun jorn. Axí veyèm l'Arnau de Verdú y Pere de Sant Esteve donar als Templers en mans de Berenguer de Mont, preceptor de Barberà, tots los drets que «speramus ad habere et sicuti besauii et auii nostri melius acaptauerunt» en lo castell d'Ollers, en 1180 (5).

En 1181, en Bernat de Cucucags, cedí de «nostris propinquis tacham de omnia nostra fracheda... in manso de Palacio qui fuit P. de Merles», en mans de Berenguer de Gavar *comendatoris Ceritanie*. No sabèm si existí molt temps aquesta comanda de Cerdanya, ni hón tingué la residencia o centre d'administració. Pensàm si era la meteixa comanda del Temple de Berga y Bergadà. Precisament poch temps després, en 1182, trovàm en Guillèm de Bergadà y sos fills, cedint als

(1) Perg. 94, armari 14, ídem. Data del document, calendes de janer de 1180 de la Encarnació.

(2) Perg. 120, ídem.

(3) Perg. 4, armari 12, ídem.

(4) Perg. 184, armari 23, ídem.

(5) Perg. 297 d'Alfons I. Arxiu C. de A.

Templers la seva part en los masos de Nidmal, del terme de Casserras de Berga y en altres del terme de Puigreig.

En 1186, torna a sortir un comanador de Cerdanya. Guillèm de Vilalta y Ermessen cònyuges, donàren al Temple, en mans de Roig de Benviure, *preceptoris Ceritanie,* una heretat en lo pla d'Irena, «et ego fratre R. de Benviure ...dono vobis... tenedo de vestra vita ipsius mansi tali uero modo quod de omnibus expletis ipsius mansi tascham fideliter donetis Militie iherosolimitane, et in super nos prescripti donatores... damus prescripte Militie... tascham de omni nostro alaudo quem habemus in castello de Puia regis et in eius terminis...» «Idus iunii anno ab Incarnt. Domini MCLXXXVI, regnante *Philippo rege*» (1). Aquest document és dels pochs que foren en Catalunya datats per anys del regnat de Felip August de França.

També és del any 1186 la donació dels molins y rechs desde'l pont de Piera fins a Miralpeix, atorgada per Donya Gueralda, en presencia del Mestre en Espanya Girbert Eral, de Gauspert de Serra, preceptor de Barberà, de Pere de Cardona y d'altres frares (2).

En mans del dit mestre Girbert, de Bezo, preceptor de Gardeny y de Pere Adalbert, preceptor de Barbens, feren Pere de Taravall y son germà Bernat de Viver, la carta de difinició d'un alou: «et ego P. de Taraualo pro ista difinitionis accepit de elemosinas militie Templi XX. solidos de Barchinonensi et una gonela et uno mantelo de precio X. sol. et sumus bene pagatos de istos denarios uel de istas uestiduras...» (3).

Ab la aprobació del comte d'Urgell donà en Guillèm de Meyà al citat orde militar, en 1186, lo castell de Panelles, ab sos termes, homens, aigues y los castlans qui per ell lo guardaven. Y en 1188, Pons de Vergós donà també tot lo que possehía en lo castell de Mor, o sía la potestat del castell y los serveys dels homens del lloch. Per altra part, en Bernat d'Anguera, juntament ab sos germans, cediren per rahó de concordia als Templers de Granyena, representats per son comanador Roig de Biure o de Benviure (puix sembla que de les dues maneres se anomenava tant la persona com lo lloch que donà naximent al nom de familia) un alou del terme del castell de Sant Ermengol.

Finalment, anotarèm algunes contractacions tingudes entre la noble familia de Torroja y los Templers. Desprès de la ja citada donació de Barbens en 1167, per Ramon de Torroja y sa muller Gaia de Cervera, trovàm a dits cònyuges atorgant venda als Templers, juntament ab sos fills Ramon y Uch, de cases en Solsona per preu de cent sous de moneda de Jaca; y en 1195, Ramon de Torroja y son fill Uch, cediren tots los drets que'ls hi corresponíen en lo castell de Guilella, retenint-

(1) Perg. 420 d'Alfons I. Arxiu C. de A.
(2) Perg. 419 d'Alfons I, idem.
(3) Perg. 220, armari 23, Arxiu G. P.

se no més que la capellanía de la iglesia. Lo meteix any dit Ramon atorgà son darrer testament dexant al Temple son cavall y armes, y per terminar, son fill Uch feu llegat, en son testament del 1218, també del cavall y armes y un mas en terme d'Espluga de Francolí.

Donacions de Vallfogona y Santa Coloma.—La familia senyorial d'Oluja fóu també de les més favoridores dels Templers y les donacions fetes per en Gombau d'Oluja en aquest período històrich mereixen per sa importancia un epígraf especial. Trovàm a dit senyor ja en 1188 atorgant la següent donació a la iglesia de Vallfogona de Riucorp: «Ego Gombaldus de Oluja et Domina Ermengardis bono animo et espontanea uoluntate remisione omnium peccatorum nostrorum... damus Deo et gloriose virgini Marie de ualle fecunda et Bernardo clerico et capellanus eiusdem loci et omnibus successoribus clericis eius ecclesie omnes illa terra que est sita inter ualla castri ualle facunde ut possint casas facere ibi et mortuos sepellire et omnes uoluntates eorum facere nunc et in perpetuum seruicio Dei et Sancte Marie eiusdem loci. Est autem omnis terra prefata in comitatu Barchinone in termino de ualle fecunda et afrontat terra illa ab Oriente in casis Berengarii de Sancta Maria, a meridie et ab Occidente in uallis et in muro quod est fixum infra uilla, a circi in ecclesie prefate... Actum est hoc IIII. nonas iunii anno Domini MC.LXXX.VIIII.°» (1).

Diu Mossen Corbella, en la monografía *Lò meu poble,* que dit Gombau donà'l lloch de Vallfogona del Riucorb als Templers en 9 de Janer de 1190. No havèm trobat aquest document en los arxius del Temple y Hospital; mas surt en 1192 lo meteix senyor loant y aprobant a favor del citat orde la donació de la quadra d'Albió, atorgada per son germà Berenguer de Mont y altres. En l'any anterior Berenguer d'Albió, que no sabèm si era lo propri Berenguer de Mont, confirmà també les donacions de béns en lo terme de la Torre d'Albió fetes per qualsevulla persona al Temple; y en 1193, Carbonell de Vilagrassa donà al orde la dita Torre ab sos habitans, molins, aigues y senyoríu.

La donació de la vila de Santa Coloma de Queralt, atorgada per en Gombau d'Oluja als Templers lo 29 de Novembre de 1192, segons indica Mossen Corbella en la referida monografía, no degué ésser a perpetuitat o en plena y complerta proprietat, puix que en 31 de Desembre de 1196, lo meteix Gombau cedí en hipoteca o empenyorament les rendes del castell y vila de Santa Coloma juntament ab les de Llorach, Avellà y altres llochs de la Segarra. Diu axís la escriptura: «...Ego Gomballdus de Oluia per me et omnes meos obligo et in pignore mito domino Deo et beate Marie et domui Militie Templi et uobis fratri Poncio menescalco Magistro in partibus Provincie et Ispanie et fratri B. de Clareto et fratri P. de Acuta comendatori Barberani et R. de

---

(1) Perg. 9, armari 18, Arxiu G. P.

Solario preceptori Zelme et omnibus aliis... pro quingentis morabatinis... et pro duobus milibus solidorum barchinonensis monete qui in Barchinona melius curribile erit pani et uino quos michi mutuastis... in pignore mito per supradicta tota pecunia castrum et uillam de Sancta Columba, item castrum et uillam de Cheralto que est in silua. Item castrum et uillam de Oluia. Item castrum et uillam de Auelano. Item castrum et uillam de Loraco et omnia alia quicquid abeo... cum omnibus terminis... militibus et uillanis potestatibus et baiulis... dominicaturis furnis et molendinis questiis et omnibus seruiciis... et omnibus aliis exactionibus que ego usque hodie abui... usque de supradictis quingentis morabetinis et duobus milibus solidorum barchin. pacati sitis ad uestram recognitionen de redditibus siue exitibus supradictorum omnium... ad maiorem denique cautelam uestram dono uobis fidancias de saluetate Guillelmum de Timor et Arnalldum et Dalmacium filios suos qui prenominata omnia et singula uobis tenere... faciant in pace...» (1).

Aquest Guillèm de Timor, sa muller Ermesenda y'ls fills Arnau y Dalmau, també hipotecaren per deutes al Temple, lo castell y vila de Figuerola ab les sues rendes, en lo meteix any 1196 (2).

Dexes testamentaries al Temple.—En les darreres dècades del segle XIIe augmentaren molt les dexes a favor dels Templers y en menor nombre al dels Hospitalers, en los testaments atorgats per los senyors catalans. Apar que qui en sa darrera voluntat no's recordava de abdós ordens y no'ls inclohía en la repartició dels seus béns, era no solament sospitós d'indiferencia per la seguretat de la nostra terra, sino també de poch arrelat sentiment religiós. Era, donchs, una verdadera pluja de llegats testamentaris que anava cayent sobre abdós ordens militars, molt més general y copiosa que la que rebíen los monastirs benedictins o del Cistell, com Ripoll y Poblet, malgrat de ésser ells los qui més merexíen la preferencia y recort dels bons catalans, puix en l'orde benedictí principalment estaven encarnats los verdaders origens de la restauració del terrer.

Es innegable que'ls Templers y Hospitalers teníen en aquell temps un prestigi extraordinari, superior sens dubte als llurs mèrits o ser-

(1) Perg. 16 del temps de Pere I. Arxiu de C. de A. y per. 232, armari 23, Arxiu G. P. Firmen lo document, Gombau, Ermengardis *mee coniugis*, G. de Timor, A. de Timor y Dalmau *meorum filiorum* y Arnau de Montoliu.

(2) Perg. 18 de Pere I. Arxiu C. de A. En 1199, Donya Ermessen, viuda de Ferrer de Sud y germana de Pons de Oluja, donà a son fill Guillèm de Montergull tots los béns que tenia en Vallfogona, en lo lloch dit *palatio*, «et in uilla dicti castri unas domos que sunt iuxta domos Bernardi de Altell et honor de Palatio affrontat ab oriente in uineis militie Templi, a meridie in riuo quod uocatur Sanillos, ab occidente et a circii in riparia et aque ualle facunde.. sit notum quod omnis honor aduenit michi Ermesendi a donatione patris mei Berengarii de Ulugia et matris mee Elliardis...» Firma la escriptura Pere de Montergull, altre fill de Donya Ermessen y en Pons de Oluja germà de aquesta senyora.

veys, y la corrent y la modoria contribuíen a generalitzar cada día més les dàdives y mostres d'afecció dels prínceps y dels particulars.

Impossible mencionar tots los testaments de senyors catalans que disposaren dexes als dits ordens y tant sóls per mostra ne citarèm alguns del període de que ara tractàm.

Digne d'observació és trobar al gran Senescal Guillèm Ramon de Montcada, un dels més cèlebres personatges de Catalunya, fent una dexa insignificant als Templers y Hospitalers, com si no fossin sants de la seua devoció. En son testament del any 1173, senyala cent morabatins a cascún d'abdós ordens y cap immoble o dret reyal.

Altres senyors de menor categoría dexaven castells, terres, censals, delmes, molins, forns y demés objectes de rendes y explotació. Guillèm de Camarasa, del comtat d'Urgell, dexà per testament de 1172, part del castell de Vernet al Temple (1).

En lo testament de Bernat de Santa Coloma, del any 1175, s'hi veu la dexa al Temple del castell d'Olons ab sos termes, mentre que disposa del castell de Santa Coloma a favor de son nebot Bernat de Montpaó, y segons lo posseheix per son senyor Pere de Banyeres (2).

Guillèm, senyor de Castellvell extrem de la Marca, en lo Penedés, dexà per testament del any 1176, la senyoría de Vallmoll al Temple, desde la terra den Pons de Fonollar avall fins al riu Francolí, per tenirla mentre l'orde no recobrés certa cantitat que li devía'l testador (3).

En 1178, atorgà testament en Bartomeu d'Alentorn, disposant a favor del Temple de tots los seus drets en les Penelles, y dexant lo castell y vila d'Alentorn als seus fills Guillèm y Arnau, per parts iguals (4).

Conegut és ja'l testament den Guillèm, vescomte de Bergadà, del any 1183, dexant al meteix orde set masos en los termes de Casserres, Puigreig y Fonollet (5).

En sa darrera voluntat, atorgada en 1187, Pere de Seró destinà al Temple lo castell de Terazona, mentre que disposava del castell d'Anglerill a favor den Pons de Seró y del de Paretsaltas a la taula de Santa María de la Seu (6).

---

(1) Perg. 318, armari 28, Arxiu G. P. Guerau Alamany era germà de Guillèm de Camarasa, y debía heretar lo castell de Guimerà quan hagués pagat 210 morabatins a Berenguera, muller de Guillèm.

(2) Perg. 175 d'Alfons I. Arxiu C. de A.

(3) Aquest senyor era'l Guillèm de Castellvell, marit de Donya Blasquita y pares de la cèlebre Guillema, qui contractà matrimoni ab Guillèm Ramon de Montcada, vescomte de Bearn, lo matador del arquebisbe de Tarragona. Precisament en aquest testament Guillèm de Castellvell se diu parent del citat arquebisbe y oncle del bisbe de Vich. Vegis nostre treball *La casa de Montcada en el vizcondado de Bearn*, article IV, en lo «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», any II. (1902).

(4) Perg. 20, armari 28, Arxiu G. P.

(5) Vegis nostra monografía *Los vescomtes de Cerdanya, Conflent y Bergadà* en «Memorias de la R. Academia de Buenas Letras», vol. VIII.

(6) Perg. 327, armari 28, Arxiu G. P.

Ramon de Castellfollit testà en 1191, dexant al Temple, a més de son cavall y armes, la meytat dels drets y rendes en lo castell de Montargull; al Hospital li llegà tant sols cinch sous y altres cinch a Santa María de Rocamador (1). Pere de Santa Fe dexà son major alou de Golmers, son cavall y armes y «adhuc relinquo predicte mansioni templi ipsos meos portus de Baciers totum quod ego habeo», segons diu son testament del any 1184. En 1887, R. de Beviure feu un llegat al orde dexantli'l castell de Guardiola a més de son cors, cavall y armadures. Pere de Seró, un dels richs senyors del Urgell, disposà en son testament del dit any: «In primis si mors michi aduenerit in isto uiatico dimito corpus meum Deo et militie templi iherosolimitane; et dimito ibi pro anima mea castro de Terazone et ad Anglaril et ipsum meo manso de G. de Ramon Pons...»

Berenguer de Orla, un dels principals barons del Rosselló, dictà sa derrera voluntat en 1190, dexant al Temple son cors per ésser soterrat en la casa del Mas-deu, y a més lo castell de Coblliure ab tots sos termes y pertenencies en franch alou y alguns masos en les viles de Tatzo subirà y Tatzo jussà o inferior.

Finalment, Arnau de Ribelles trobantse malalt en lo priorat de Ridaura, en lo vescomtat de Bas, «in sua plena memoria ipso iacente in domo Sancte Marie riuidazari», en lo mes d'octubre del 1192, dictà son testament en presencia den Bernat Ramon, prior de Ridaura, de Guerau sagristà del priorat y dels cavallers Guerau de Castelló y Guillèm de Bas: «In primis corpus suum dimisit ad Gardenum cum suo equo et cum suis armis et cum una sorte terre que est ad Barbenz... et dimisit Poncio de Ceruaria C. solidos quos manuleuauit ei ad Ilerdam et suam garnizonem quam habent in pignore ministri de Garden per C. solidos» (2).

Dexes de béns mobles, besties y aliments al Temple. — Les dexes y donacions d'armes y cavalls eren molt nombroses, y en menor cantitat les de bestiar de llana, oli, vi y grans. Les donacions de robes y llits eren més a favor del orde del Hospital, potser per rahó del objecte y servey especial de aquest institut benèfich y militar a la vegada.

---

(1) Perg. 593 de Alfons I. Arxiu C. de A. Devèm observar que entre'ls senyors catalans del segle XII n'hi hagueren alguns qui tenien coneximent de la celebritat del monastir o santuari de Rocamador (avuy Rocamadour), situat en lo departament del Lot (França), entre les viles de Cahors y Brives, o sia en la Aquitania, y li feren dexes en sos testaments, com succehí també ab la iglesia de Santa María del Puy, d'Auvernia. Com exemples citàm lo testament den Pere de Vilafranca y sa muller Guillema, del any 1187: «Et dimitimus Sancte Marie de Rochamador II. morabetinos et Sancte Marie de monte serrato II. solidos»; y lo testament atorgat en 1207, per Carbonell de Palau, «et dimitto Sancte Marie del Puig (Puy d'Auvernia?) II. solidos et Sancte Marie de Rochamador II. solidos». Los monastirs y santuaris de Llenguadoc y Provença conservaven encare cert prestigi y devoció en la Catalunya peninsular, recort de la gran influencia que havíen tingut en los segles Xè y XIè.

(2) Perg. 330, armari 28, Arxiu G. P.

En l'any 1176, un aixàm de cavallers y senyors dels més distingits del comtat d'Urgell, com eren en Pons de Seró, Guillèm y Bernat de Saaguda, Arnau de Pons, Pons, Pere, Ramon y Guillèm de Santafé, Arnau de Saguardia, Berenguer de Alentorn y Arnau de Sallent, tots reunits disposaren ésser a sa mort soterrats en les cases del Temple, dexantli totes les armes de ferro y de fusta y llurs cavalls.

L'any següent en Ramon de Torroja, Arnau de Vilanova, Pons de Cornudella, B. de Balaguer, Ramon de Molnells y Bernat de Seró, també reunits, expressaren sa voluntat de tenir sepultura dins los establiments dels Templers y de fer dexa de cavalls y armadures, ab la obligació de que aquèll qui en lo moment de morir no tingués cavall devía dexar en compensació certa cantitat en moneda (1).

Bernat d'Aguilella féu donació, en 1179, al meteix orde de «meas armas dipeum scilicet et galeam et sellam et spatam et lectum cum plumaza et flazata et lençols et vanua et feltre de Ispania et unum mortarium». En lo propri any atorgà testament n'Arnau de Pinós, dexant son cors, armes, cavall «et omnem guarnicionem quam habeo de ferro» (2).

Interessant és lo conveni tractat en 1187, per en Guerau d'Albiol al rebre dels Templers una loriga o cota de ferro «que agnicione proborum hominum VIII morabatinis est adpreciata; sub tali conuenientia istam loricam recepi quod habeam eam ad meum seruicium usque ad finem uite mee. Si autem ad finem uite mee militie templi non reddidero prescriptam loricam mitto militie templi in pignore ipsum molandinum de Rocha curva cum omnibus instrumentis... et teneat tantum donec iam dictum precium lorice absque diminutione adquirant et soluto precio lorice predictus molendinus soluatur de manibus eorum et ad nos uel nostros reuertatur» (3). De manera, que aquesta vegada se cambiaren los termens y fóu l'orde qui dexà l'us del objete o arma defensiva al militar llech.

Tant los Templers com los Hospitalers conexidors de la volubilitat humana y del perill de que un donat o adherit al seu orde, mudant de pensament y de preferencia o enganyat per membres del altre institut, anulés sa primera donació y se fés membre o donat de aquèst, exigien la estipulació en les actes d'aquesta mena de donacions, de que may lo donat podría rescindir aquell compromís y entrar en altre orde.

Podríem citarne per centenars d'aquestes obligacions y recordàm, entre moltes, les den Berenguer d'Almenara, Alegret d'Eroles, G. de Malmercat, Ramon de Ribelles, Pere de Puigalt, Guillèm de Cardona y Gombau de Guisona; tots volgueren ésser soterrats en la casa de

---

(1) Perg. 643, armari de Gardeny, Arxiu G. P.
(2) Perg. 290, de Alfons I. Arxiu C. de A.
(3) Perg. 450 d'Alfons I. ídem.

Gardeny, dexantli llurs armes y cavalls y declarant que per cap motiu, abans de morir, se donaríen a altre orde religiós.

Era axò també una consecuencia necessaria de la rivalitat existent entre Templers y Hospitalers.

Poch temps després d'aquells senyors, en 1196, en B. d'Anglerola al donar son cors, cavall y armadura a la casa de Gardeny, s'obligava igualment a no entrar o adherirse en cap altre orde ni disposar sa sepultura en diferent monastir o establiment. La meteixa concessió atorgà en Berenguer de Peramola, en 1201 y en Berenguer de Puigvert, en 1199 (1).

Les dexes d'aliments o provisions de bestiar eren també molt freqüents a favor dels Templers. Com exemples citarèm lo testament den P. Flaviol, del any 1189: «In primis dimito ad domum Gardenii et fratribus ibi Deo seruientibus LXX. oues cum suos filios et XXX oues baciuas et ad matrem meam Totidem oues scilicet LX. cum suos filios... ad Hospitalem iherosolimitan XX. capita ouium... et dimito domino Deo et ad prephatum domum militie Templi me ipsum cum hec quod suprascriptum est et cum XL. solidos monete iachensis et dimito ad opera Sancti Laurentii X. solidos... et ad episcopum Illerde X sol. per missas... et ad opera Sancti Ilarii II. sol. ad opera Sancte Tome X. diners, ad opera Sancti Egidii V. sol. ad ecclesiam Sancti Pauli II. sol. ad pontis Illerde V. solidos» (2).

En 1177, al oferir Guilla son cors al orde li donà a més «uno cantero de optimo oleo» y «uno quintar de piscem», en mans de B. de Albespí, comanador de Mirabet y Tortosa y de Pere Iterio, comanador de Tortosa.

CAPÍTOL X

La comanda de Palau del Vallès.—Ja havèm indicat les primitives adquisicions territorials dels Templers en lo Vallès, desde l'any 1131 y especialment en Santa Perpètua de la Moguda, desde 1134. També havèm manifestat que la comanda de Palau fóu establerta entre 1150 y 1160 y que probablement fóu'l primer comanador en Berenguer de Sant Vicens. Los béns y cases que l'orde templer tenía en la comarca vigatana depenjaven d'aquesta comanda. Per afirmarho

(1) Roger de Pujalt testà en 1212 y dexà al Temple son cors, son *rocinum*, armes de ferre y fusta y terres en Juneda. En dit testament s'hi veuen dexes curioses: et dimito ad Johannem armigerum meum X. solidos et tunicam et clamidem; et dimito G. de Vergos X. solidos et capam de pluviam... ad fratem cappellanem unum sobrecot. . ad A. scolarem III. solidos... et mea supellectilia que tenent Berengaria de Cardona... et ad nepoti meo Poncio de podio alto unum mulum et unum auzpergum que debet michi G. de Ceruaria».

(2) Perg. 43, armari 28, Arxiu G. P.

ens havèm fixat en la concordia que atorgaren en 1172 en Guillèm Richeda y'ls Templers. Teníen plet sobre un mas del comtat d'Ausona per motiu d'un llegat atorgat per Pere, germà den Guillèm, *olim in eorum fraternitate defunctus iam dicte domui* (del Temple) *dedit*. En Guillèm Richeda renuncià a tot dret sobre dit mas en mans de frare Berenguer de Sant Vicens *comendator Palacii,* rebent per vía de remuneració 22 sous corrents en Barcelona. En 1213 encare és lo preceptor de la casa de Palau qui cedeix a Joan Perafita una casa situada *in loco vocitato Nespler*, *in sacraria Sancte Marie de Seva*.

La comanda del Vallès esdevingué ben prompte poderosa. En 1171, en Ramon de *Palaciolo* donà terres situades en la parroquia de Sant Julià de *Palaciolo* a la casa que allí té'l Temple. En 1175 ja figura com a comanador frare Guillèm de Solsona. Es ell qui reb la donació de terres de la parroquia de Santa María de Caldes, atorgada per Arnau Girbert, en presencia d'Arnau, sacerdot de *Palacii Salatano,* y qui celebra commutació ab donya Valencia, abadesa de Sant Pere de les Puelles, de terres que aquesta senyora possehía per successió de sa germana Estefanía de Besora, en termes de Palau Salatà y de Sant Genís de Plegamans (1). En 1176, Adelaida de Subirats y son fill Ramon, cedeixen al Temple, en mans del Mestre Torroja y den G. de Solsona, preceptor de Palau, quatre fexes de terra y un celler en Sant Esteve de Breda, en lo lloch dit *Vila rodals*. Firmaren dits mare y fill y dues filles, Ermessendis y Sanxa. Y lo propri any (1176), en Riambau de Montseny y sa muller Sibilia, cediren també al meteix orde, en mans del Mestre Torroja y dels frares B. de Avinyó, Pere de Vallgornera, Guillèm de Solsona, Guillèm de Sa Maura y Berenguer, capellà del Mestre, dos masos ab bordes en Santa María de Palau Tordera, ab facultat de construirhi molins drapers y de fer llenya en la meitat de la montanya del Montseny, propria dels donadors (2).

En Bernat de Belloch, donà al Temple un mas de Cardedeu, en lo lloch dit *Villalba,* en 1177.

En 1179 ja figura com a preceptor de Palau en Gueerau de Caercí. Bernat de Sala y Dolça, cónyugues, cedeixen al Temple son alou de Santa Perpètua de la Moguda, en mans del dit Caercí, *procurador de*

---

(1) Los citats documents son los pergamins 119, 91, 164 y 168 d'Alfons I. Arxiu C. de A.

(2) Cartoral de la comanda del Temple de Palau Salatà Son interessants les afrontacions que posa la escriptura den Riambau de Montseny de les terres cedides en lo comtat de Barcelona «in parrochia Sancte Marie de Palaci tordera que dicitur vita menie in loco vocitato Olzeda... affrontat autem iamdicti mansi... ab oriente in ipsa serra de pertegas, a meridie in strata publica que vadit de Barchinona usque ad Sanctum Celedonium vel ubique; ab occidente in torrente vallis orsarie qui est in termino ipsam parrochiam S.e Marie iamdicte de palacii tordera et Sancti Joannis de Sanata. A parte vero circii in ipsa via que vadit de villa maiore ad molendinum de moro curto et sic vadit per viam campinesam usque ad collum de banzel.» Data de 2 nones agost any 39 del rey Lluís lo jove. Firmaren com a testimonis, Berenguer, abad de Sant Feliu, electe arquebisbe de Tarragona, Ramon de Vilassar y Ramon de Far.

la casa de Palau, per 50 sous de diner barceloní. L'any següent, Guillèm de Torre donà a la meteixa casa, en mans del Mestre Torroja y de Guerau de Caercí, lo delme dels conreus del propri orde en Palau Salatà.

Guillèm de Serdanyola comença a exercir la comandaría de Palau en 1181. Los germans Pere Joan y Arnau definiren lo mas que tenían *in ipso plano de Parets,* en la parroquia de Sant Esteve, en mans de frare Guillèm de Cerdaniola, *procurator domus palacii Salatani.* En 1184, G. de Cerdaniola, *frater Sancte Militie Templi et Magister domus de Palacio, in potestate Raimundi de Canet fratris predicte Militie et Magistri de Provincia et de partibus Ispanie,* va donar a Ramon de Serra una peça de terra en Sant Esteve de Tavernoles, al meteix temps que aquest derrer y sa muller donaven al Temple «ipsam nostram triliam quam habemus iuxta nostras domos in parrochia Sancti Stephani de Tavernolis, in loco nominato Petrafita cum ipsa nostra domo quam ibi habemus ad caput istius trilie... in potestate R. de Canet fratris predicte Militie et Magistri de Provincie et de partibus Ispanie et Guillelmus de Cerdaniola fratris ipsius domus et Magistri domus de Palatio.» Sembla que en Guillèm de Serdanyola adoptava'l títol de Mestre de Palau ab preferencia al de comanador, fent sinònimes abdues denominacions, potser per satisfer millor la seva vanitat. Més avant li entrà moderació, donchs en 1187 se titolava ja *preceptor,* en 1190 *procurador,* en 1193, *preceptor* y en 1196 *comanador* de Palau.

A mida que adquiríen terres, los templers de Palau procuraven ferles conreuar y produir y ab aquest objecte les arrendaven y cedíen en enfitèusis a particulars. En 1176, lo comanador Solsona cedí als cònyugues Joan Belot y Burguesa un mas en termes de Sant Quirse y Sant Julià d'Altura, a cens anual de dos diners. En 1190, lo preceptor Serdanyola donà a Berenguer de Montera son domini de la parroquia de Sant Vicens de Jonqueres, prop del riu Ripoll; y en 1193 cedí a Pere Cotell «illas domos cum curtali et cum earum pertinentiis quas habemus in sacraria Sancte Marie de Carotitulo» (Cardedeu). Una escriptura de 1194 diu que Ermesenda y son fill Vidal de Molera cedeixen a Bernat de Buada, «totum illum honorem integriter quam nos habemus et aliquo modo habere debemus per cavalleriam de Palacii in comitatu Barchinone in parrochiis Sancte Marie de Palacii Salatano (Palau Solitar) et Sancti Minatis (Sentmenat)... et dabitis predicte cavallerie et suis fratribus annuatim per censum V denarios...» (1).

Que la casa del temple del Vallès tenía prestigi y força en la comarca, ho demostra'l fet de posarse sots sa protecció'ls particulars qui temíen ésser atacats o agreujats per algún poderós, per los oficials reyals o per los senyors laichs o ecclesiàstichs. En Bernat de Vilagelans y sa mare Ermessendis, en 1188 «mittimus et ponimus in deffen-

(1) Pergamins 203, 575 y 676 d'Alfons I. Arxiu C. de A.

sione et tuicione Sancte Militie Templi omnes laboraciones nostras et omnes trilias nostras quas habemus in tota parrochia Sancti Stephani de Granolers, tali pacto ut fratres prefate Militie deffendant hoc totum semper et protegant et nos reddamus per censu annuatim prefate Militie... mediam quarteriam frumenti...» No és necessari multiplicar los exemples, emperò farèm constar que en 1210, Pere de Santa Eugenia, sa muller Brunisenda y fill Berenguer, se posaren sots la protecció del Temple de Palau ab sos béns situats en les parroquies de Sant Fèlix de Canovelles, Sant Esteve de la Garriga y altres del Vallès (pergamí 380 de Pere I; Arxiu C. de A.)

Crech digne d'observarse'l fet estrany de que era la comanda del Vallès la que feya les adquisicions de terres en lo Montjuich de Barcelona y en Sant Boy de Llobregat, com si l'orde del Temple no tingués comanador en la ciutat, o fos la casa de Barcelona considerada inferior o subjecta a la del Palau Salatà. Y no obstant, com ja havèm dit consta que en 1150 teníen los Templers casa dintre la ciutat. Lo que no havèm aclarit és si tingué ja categoría de comanda definitiva y seguida abans de la XIII^{a} centuria. Presentarèm com a justificatíus alguns documents d'un cartoral de la comanda de Palau del Vallès o Salatà, conservat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó:

«Sit notum cunctis, Quod ego Saurina femina pro magna necessitate captivitatis cuiusdam filii mei Berengarii quam redimere volo, vendo Deo et Milicie Templi alodium meum proprium quod per empcione et per vocem genitorum meorum habeo in territorio barchinone apud Monte iudaicum ad ipsam serram. Terminatur autem ab oriente in alodio quod fuit Mosse iudei. A meridie et ab occidente et a circio in alodio eiusdem Militie templi.» Preu dèu morabatins aiadins d'or. Data del 17 calendes octubre, any 27 del rey Lluis lo Jove (1164).

Bernat de Bellestar «difinio domino Deo et beate Marie et venerabili domui et Militie templi et fratribus presentibus et futuris, fratri videlicet Raymundo de Canet Magistro Militie... et fratri G. de Cerdaniola preceptori palacii et fratri Bernardo de Garriga... quantum habeo... in monte iudic de Barchinona et in suis terminis et in termino de portu...» Març del 1183 de la encarnació. Firmes den Bernat de Bellestar, de ses germanes Dolça, Berenguera y Ermessendis y de son pare Berenguer de Bellestar.

Notum sit cunctis: quod ego Augurius prior Sancte Marie Terracie et conventus eiusdem loci vendimus Deo et Militie templi illum campum nostrum quem habemus in territorio barchinone in Monte iudaico ad ipsam serram. Terminatur autem ab oriente et a meridie et ab occidente in alodio eiusdem Militie. A circii similiter et in uia... in manu Guillelmi de Cerdaniola comendatoris tradimus ad suum proprium alodium... Quod est actum VIII. idus Marcii anno domini M C.LXXXIX (1190).

En 1221, encare rebía les donacions y demés adquisicions de béns

en Barcelona'l comanador del Vallès. En la escriptura de 7 dels idus abril del dit any, en Pere Gruny regonegué a frare Gaucelm, *comendatori domus Militie de Palacio,* que tenía per aquella comanda «illud operatorium quod habeo in platea Barchinone, quod operatorium adquisivi P. Grunni quondam avus meis a Berengario Raimundi de Barchinona, sicut in mea precaria continetur et terminatur ab oriente in ipso pariete castri veteri, a meridie in pariete de curte et in via publica que transit subtus ipsum castrum, ab occidente in ipso ferrianali, a circii in alodio canonice... Nos itaque fratre Gaucelmus domus Militie de Palacio comendator unam cum fratribus ipsius domus solvimus et perpetuo remittimus tibi P. Gruni et tuis si aliquo censu...» Y en una escriptura de 1250 hi firmà Pons d Oluja o Ulugia, comendator domus Sancte Marie de Palacio Salitano et Barchinone Milicie Templi.

En dos documents atorgats lo meteix jorn, 8 juny 1255, per Pere Gil, comanador de Palau, és hón veyèm més clar que era lo qui representava també la comanda de Barcelona. En lo primer pren solament lo títol de *comanador de Barcelona* y en lo segón lo de *comanador* de Palau del Vallès, Per cert que en lo primer se dona una noticia de la casa dels Templers en la ciutat, contigua a la torre den Ramon de Malla: «Cum inter Raymundum de Medalia et filium suum Petrum ex una parte et fratrem Petrum Egidium, comendatorem Militie templi in Barchinona ex altera questio verteretur super possessionibus et honoribus qui fuerunt Bernardi Andre et sunt subtus domum prefati templi et dicti B. Andre et prefati Raimundi *(de Malla):* tandem sub pena L. aureorum compromisserunt in Magistrum B. de Turri Barchinone decanum et B Andre civem Barchinone, quod quic quid ipsi dicerent inter eos super prefatis questionibus et demandis laudando... Unde nos prefati arbitri... de jure pronunciamus ut prefatus R. de Medalia et filius suus P. definiant et absolvant omne jus quod in prefatis honoribus aliquo jure vel ratione habebant... Ita tamen quod templarii vel qui causam habent ab eis non possint aliquid edificare infra cantonem turris dicti Raimundi qui contiguus est domui templi, scilicet edificando ibi domos vel habendo cloacam vel locum inmundum vel inhonestum, set liceat eis facere ibi hortum et arbores plantare.» Porta data del 6 idus juny 1255, y l'altre document del meteix jorn comença: Quod ego frater Petrus Egidii comendator domus de Palacio de Valesio Milicie templi... laudo et confirmo tibi G. de Roseto de Parrochia Sancti Ipoliti homini meo proprio et speciali et dicte Milicie... mansum tuum de Roseto... Signum fratris Petri Egidii comendatoris domus de Palacio de Valesio.» (Perg. 1419 y 1420 de Jaume I, del Arxiu C. de A.)

També demostra que no hi havía comanador del Temple de Barcelona, o millor que no prenía dit títol, sinó'l de comanador de Palau Salatà o del Vallès, la concordia celebrada a 25 de maig 1246 entre'l

Bisbe y Capítol de Barcelona y'ls Templers, sobre la construcció d'una iglesia y fossar en aquesta ciutat. Compareixen a atorgar la escriptura de conveni Guillèm de Cardona, Mestre del Temple en Catalunya, G. de Tort, comanador de Barberà, B. de Altarriba, comanador de Cantavella y P. Gil, comanador de Palau del Vallès y la Joncosa. No hi figura cap comanador de Barcelona. Pacten que'l Bisbe y Capítol rebràn una meitat y'ls Templers l'altra de totes les dexes que'ls parroquians de la iglesia que farà'l Temple atorgaràn al orde, esceptuades les dexes de cavalls y armes que seràn totalment dels Templers, *cum fuit eis necessaria pro xrisptianorum defensione et subsidio terre sancte,* diu solempnialment la escriptura. Seràn encare totes del Temple les dexes de pans de cera, candeles y vi.

Emperò és encare més contundent la escriptura den B. de Burg, barcelonì, oferintse en 1262 en cors y ànima a la casa del Temple de Barcelona, en mans de frare Pere Penyoret, comanador de Palau Salatà (pergamí 1691 de Jaume I, Arxiu C. de A.) Aquí no pot dubtarse de que no hi ha comanda especial de Barcelona.

Comprova també que la casa del Temple de Barcelona formava part sempre, o quasi sempre, de la de Palau, lo fet de que és lo comanador de Palau qui tracta ab l'arrendador de la fabricació de moneda de Barcelona, per rebre'l lucre que correspòn al Temple per concessió reyal. Lo finiment de comptes de tot lo rebut per l'orde del moneder Pere, en concepte de drets de la moneda encunyada desde febrer 1208 fins a novembre 1211, drets que monten a més de vuit mil sous, és atorgat en l'any 1212 per frare Guiu, comanador de Palau. Y cada rebut l'atorgava'l comanador de Palau, donchs diu frare Guiu que reb lo *directo ex lucro monete Barchinone pertinenti predicte domui*, ademés de la quantitat ja rebuda per frare Ramon *olim comendator*. Y en 1239, és lo propri comanador de Palau, frare Pere Gil, qui arrenda per un any a J. Gras un molí que l'orde posseheix en Barcelona (pergamí 759 de Jaume I, Arxiu C. de A.)

Lo provable és, donchs, que'l comanador de Palau governaba la casa de Barcelona y residía habitualment en esta ciutat.

Respecte de les adquisicions en terme de Sant Boy de Llobregat podèm indicar que, en 1150, Pons de Montornés y sa muller Arsenda, evacuaren en mans del Mestre Rovera tot lo que tenien demanat sobre'l celler que fóu den Bertrant, en la parroquia de Sant Boy, y que aquesta escriptura figura en l'esmentat cartoral de la comanda del Vallès. Encare en 1184, en Ramon de Vilanova definí al Temple en mans de Guillèm de Serdanyola, preceptor de Palau, un hort y casa situats en dit lloch de Sant Boy. En 1214, G. de Montrodó, Mestre del Temple en Catalunya, ab consell de Ramon d'Arlet, comanador de Palau, celebra una permuta de terres de Sant Boy (pergamins de la Catedral de Barcelona); y en 1249, P. Gil, comanador de Palau, és qui cedeix a Astruch de Tolosa drets del Temple per cobrar la quantitat que li

havía asignat dels rèdits dels molins reyals del Llobregat en Vital Salomó, batlle de Barcelona.

Devèm advertir que al contrari de la documentació de la quasi totalitat de les comandes del Temple en Catalunya, que passà al Arxiu del Gran Priorat de Catalunya del orde del Hospital al ésser suprimit l'orde del Temple, la de la comanda de Palau romaní en poder del rey y ha continuat fins al present en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

La comanda de Barberà.—Segons havèm ja indicat, los Templers adquireixen la possessió del lloch y castell de Barberà per donacions dels Comtes d'Urgell y Barcelona, atorgades respectivament en 19 setembre 1132 (ratificada en lo testament d'Ermengol VI de febrer 1133) y 3 janer 1135 (ab ratificació per Ramon Berenguer IV en lo conveni de novembre 1143). Emperò, no establiren tot seguit un comanador en aquell punt. Lo més antich que he pogut trobar és Berenguer de Mont, en 1177 (1). En 1181 y 1185 surt en Jozbert de Serra titulantse respectivament comanador y preceptor de Barberà y continúa encare en 1192. En 1197 és comanador en Pere d'Aguda, qui havía firmat vint anys abans la escriptura de préstech fet per los Templers a Ramon de Torroja.

Es potser dit Berenguer del Mont lo primer comanador de Barberà, puix dos anys abans de figurar ab aytal càrrech, o sía en 1175, sortía encare com a senzill frare del orde en la següent escriptura: «In Dei nomine... ego Raimond de Anglerola venio ad finem apud fratribus templi scilicet Bernat de Albespi et Eimericus et Ramón de Albio et Berenguer de Monte et aliis fratribus de ipsa honore quod frater mihi Guilelmus mittent in pignora ad mansione et fratribus eius et non habent recuperatum illorum auere. Et ego mitto atque relinquo meum dominicum quem habeo Turre Comite de ipsa carrera aual usque in flumen Sigoris quod teneant mansione et eius fratris usque dum habet CLXVII. morabetinos recuperatos de meam medietatem...» 14 calendes juny 1175. Firmes den Ramon d'Anglerola y sa muller Saurina y den Pere de Subirats y sa muller Arsendis.

Origen de la casa del Temple en Celma. — En l'extens y montuós territori entre Vilafranca del Penedès y Montblanch, o sía en la divisoria entre'l Penedès y la conca de Barberà, hi establiren los

---

(1) «Notum sit... Ego Raimundus de Torroia et coniux mea Gaia mittimus in pignora domino Deo et Militie templi et magistro A. de Torroia et ad Berengarium de Monte comendatorem de Barberano et Bernardo de Taiatello comendatori de Barbenz et cunctis fratribus iamdicte Militie unam turrem cum omnibus suis pertinentiis nomine Za Graillera et est in terminio Ilerde in Segriano... per CL. morabetinos lupinos et aiar boni auri et legali ponderis quos a vobis accepimus et habuimus...» 6 nonas maig 1177. Firmes de Ramon y Gaia, de son fill Ramon, den Guillèm de Torroja y Pere d'Aguda. Si es exacta la notació d'un dels índex del Arxiu de la C. de A. en 1178, Bernat, comanador de Barberà, va cedir en enfiteusis a Barrufell de Riquer, una heretat que'l Temple possehía en terme d'Albi.

Templers diferentes cases o comandes, com Celma, Joncosa y Marmellà. Sembla que en 26 abril del any 1142, en Guillèm de Sant Martí, fill segurament d'aquell Jordà de Sant Martí, qui havèm vist ja, en 1108, fer una donació al Hospital de Jerusalèm en lo Penedès, atorgà cessió del castell de Celma als Templers. Trenta anys després, lo bisbe de Barcelona los hi concedí també la iglesia del dit lloch ab totes ses rendes y drets: «In nomine Domini... ego Guillelmus Dei gratia Barchin. episcopus ecclesie Tarrachone electus et totus Barchin. ecclesie conventus donamus domino Deo et Sancte domui militie templi in manu et presentia A. de Turre rubea in partibus Provincie et Ispanie... et fratrem suorum videlicet Guilelmi de Bages Petri de Cardona... ecclesiam *araura* de Ceuma cum omnibus ad ipsam ecclesiam pertinentibus... scilicet primiciis, decimis, oblationibus, defunctionibus, alodiis... tali modo quod predicta domus militie et fratris possideant perpetuo nomine Barchinone ecclesie prefatam ecclesiam pleno iure in temporalibus», guardant, emperò, obediencia y reverencia al prelat barceloní, ab obligació de que'l capellà que allí posessin los Templers assistís tots anys al sínodo que se celebrés en Barcelona, y satisfés 17 diners per cada sínodo, ademés d'entregar cada any una emina de blat y altra d'ordi, a mesura de la Granada a la iglesia catedral de Barcelona. Firmada la escriptura lo 22 agost 1171. No sabèm si aprés aquestes adquisicions tardaren gaire en constituhir la comanda de Celma o si tingueren dit lloch unit a la comanda de Barberà o de Granyena. Lo comanador de Celma més antich que conexèm és Guillèm de Romà, en 1225. En Delaville le Roulx (obra citada, plana 81), considera també equivocadament la comanda o casa de Celma com propria, desde son origen, dels Hospitalers. No fóu del Hospital fins al segle XIVè, aprés la extinció de l'orde del Temple.

La comanda de Corbins. — Ocupada definitivament per los cristians la ciutat de Balaguer desde 1106, és de creure que los pobles de la ribera del Segre envers Lleyda, no tardaren gaire en ésser lliures de la dominació serraína. Hi ha una escriptura de 1118 que justifica la possessió de Corbins per lo comte de Barcelona: «Hec est convenientia facta inter dominum R. Barchinonensem comitem et Arnaldi Berengarii de Anglerola. Comendat siquidem ipse comes predicto Arnaldo castrum de Corbins et donat ei per fevum duas partes de tota terra et honore et censibus et usaticis que ad ipsum castrum pertinent vel in antea pertinebunt. Aliam veram terciam partem sibi retinet ipse comes ad suam voluntatem. Et retinet sibi ipse comes infra ipsum castrum suam staticam. Iterum idem comes similiter comendat prefato Arnaldo kastrum de Alcholeya et donat ei in omnibus que ad ipsum pertinent uel in antea pertinebunt duas partes *sicut* in Corbins et retinet sibi similiter terciam partem. Propter hec omnia convenit predictus Arnaldus ipsi comiti quod sit suus

fidelis homo et faciat ei hostes et caualgatas et curtes et placita et seguiments quociensemque *hec* ei mandauerit et quod adiuuet eum tenere et defendere et guerreiare omnem honorem que hodie habet uel in antea adquisierit per eis consilium contra cunctos homines uel feminas et hoc faciat ei per se et per illos homines quos habuerit de ipso honore de Corbins et de Alcoleya. Conuenit quoque predictus Arnaldus ipsi Comiti quod donet ei potestatem de ipsis castris quociensemque eam inde quesierit per se aut per suos cum forfeit et sine forfeit. Hec omnia convenit predictus Arnaldus ipsi Comiti facere et adtendere per fidem rectam sine ullo engan. Actum est hoc nonas iunii anno X. regnante ledouico rege, Signum Dorcha. Signum Guillelmi Dalmad. Signum Raimundi Comes. Signum Berengarii Dapiferi. Arnaldus leuita qui hoc scripsit die et anno quo supra.» (1).

Per la concessió feta en 1143 als Templers per lo comte de Barcelona, adquirí l'orde, ademés dels castells de Barberà, Xalamera y Remolins, lo castell de Corbins *quan fós conquistat*, lo que indica que després de 1118 l'havíen tornat a possehir los serrains. Sembla que després de 1143 y abans de 1150, Corbins fóu definitivament guanyat per los cristians, donchs en octubre d'aquest darrer any lo comte d'Urgell concedí als Templers una presa d'aigua prop d'Albesa, per regar *les terres de Corbins*. No degueren trigar gaire en constituir comanda en aquest lloch. Lo següent document ens prova que en 1167 era comanador de Corbins Bernat Sa Grua: «Sit notum cunctis qualiter ego Petrus Arnalli de Tarrega et coniux sua Elliards per nos et per nostros venditores sumus unam petiam alaudi domino Deo et militie templi et magister Ispanie qui dicitur Arnaudo de Torroia et Aimericus comendator de Garden et Bernardus de Zagruia comendator de Corbins... est autem prescripta omnia in termine de Corbins. Facta carta vinditionis ac donationis II. idus aprili anno incarnatione ihesusxipti MCLXVII.»

Firmen Berenguer Arnau, Guillèm d'Anglerola, altre Guillèm d'Anglerola y Ramon d'Anglerola.

En 1173, figura frare Bernat de Tena com a comanador de Corbins y en 1181 té aquest càrrech Arnau de Sardana, qui reb d'Arnau d'Anglerola y Ermessenda, cònjugues, y de llur fill Ramon Berenguer, la concessió al Temple per construir molins en terme de Corbins. Consenteixen aquesta concessió en Bernat d'Anglerola y Elixenda y llurs fills Berenguer Bernat y Pere y la filla, Timbors, en lo meteix any.

La comanda de Puigreig.—Los Templers y Hospitalers adquiriren béns en lo Bergadà y territoris depenjants del antich comtat de

---

(1) Pergamí 207 de Ramon Berenguer III, Arxiu de la Corona d'Aragó y Cartoral de la comanda de Gardeny, foli 55, Arxiu del Gran Priorat.

Cerdanya y com succehí en Lleyda y altres punts hi coexistíen juntes cases d'abdos ordes militars, ocasionant això rivalitats y qüestions.

De bon principi'ls Templers constituíren una comanda ab les possessions d'aquelles comarques. Un document de 1185 diu: «...ego Roig de Beneviure preceptor tocius honoris de Bergitanensi patria quod teneo in comendacione per militia», dono als cónjugues Direna y Ermessenda, «omni honore quod tenemus per Militia... et facitis baiulo Militie I. espatlar de I. palmo en ample et alios usaticos quos baiulo debetis facere... Signum Roig fratris Militie et preceptoris qui hoc firmat...» (1).

Y lo meteix comanador surt en 1188 titulantse *comanador* de Cerdanya, en la donació atorgada al Temple per Ramon de Malany, sa muller Saurimunda y son fill Pere; «donamus vobis Rubeo de Benviure Ceritanensi comendator» lo mas de Montades.

En aquell temps, abril de 1187, feya testament lo trovador Guillèm de Bergadà en presencia del citat Roig de Benviure y den Guillèm de Serdanyola, preceptor de Palau del Vallès y d'altres templers y disposà que's donava al dit orde juntament ab lo castell de Puigreig (2). Aquest castell fóu'l punt hón romaní definitivament establerta la casa y comanda del Temple de Bergadà y Cerdanya, mentre que'ls Hospitalers establíen poch després la seva dintre la vila de Berga.

Entraren en les possessions de la comanda de Puigreig béns que abans de la seva constitució havía tingut la comanda de Cervera, com la montanya de Palomera, donada al Temple en 1170, per en Galceràn de Pinós; aquesta montanya deya'l document que estaba en lo comtat de Cerdanya, però en realitat eren del Bergadà, donchs afrontaven ab terme de Peguera y Vallcebre (3). Hi entraren també les terres de Fonollet, que eren una deixa feta al Temple en lo testament del vescomte Guillèm de Bergadà, de 1183 (4).

---

(1) Perg. 400 d'Alfons I. Arxiu C. de A.

(2) Perg. 451 d'Alfons I. Arxiu C. de A.

(3) Publicat en *Los Vescomtes de Cerdanya, Conflent y Bergadà*, per J. Miret y Sans.

(4) D'aquestes terres de Fonollet de Bergadà tinch alguns antecedents. L'any 30 del rey Lotari (981), los consorts Bradila y Adalvira atorgaren donació «ad domum Sancti Martini cuius basilica sita est in comitatu Bergitano de aliquid alaudio... in apendicio de Sancti Martini de Puga Regis in locum que dicunt Tedgera...» En 1072, los vescomtes de Bergadà Bernat y Ledgarda y la vescomtessa viuda Arsenda, mare del citat Bernat, vènen als cónjugues Guisat y Ermengarda «alodem nostrum que fuit de Corballo et pecias II. de vineas .. et sunt iamdictos alodes in comitatum Berga... in apendicio de puigo regis in locum que vocant Fonoledo... Facta carta vindicione II. idus marcii anno XIII Philipo rege regnante.» L'any 34 del rey Felip (1093), lo vescomte Bernat donà a sa muller Jollen «ipsum meum alaude de Fonoled... cum decimis et primiciis qui nobis advenit per parentorum... in comitatu Bergitano in apendicio de pudio regis et afrontat *ipsa* hec omnia suprascripta a parte orientis in sumo olaper, de meridie in ipso riuo de haneles, de circi in ipsa uila de Fonolegel, de occiduo in uia salnera... dono tibi ipsa hec omnia suprascripta totum ab integrum quantum ibi habeo vel habere debeo, in tale convencione teneas tu in uita tua et post obitum tuum remaneat ad filios uel filias qui sunt creati de me in te.» Firmes de *Bernat Dalmaç vicecomite*, Dalmaç Bernat, Guillèm Oliba, Bermón Aianrig, Ermengol Bermont, Pere Bernat, Bermont Gilalt y Bertran Aianrig (pergami 390, armari de Cervera, Arxiu G. P.).

Les possessions del Temple en Cerdanya y Bergadà sempre constituíren una sola comanda fins a la extinció del orde. En documents de 1232 figura *Berengario de Pino procurator et preceptor Ceritanie et Berguitano atque fratri domum Militie Templi;* en 1236, Ramon de Vilanova és preceptor de Cerdanya y Bergadà, firmant axí frater Raimundus de Vilanova procurator et comendator Castro de Podio Regis et Berguitano et Ceritanie y en 1240, la cessió de la batllía de Puigreig y Bergadà feta per Ramon de Serra, Mestre del Temple en Catalunya-Aragó a Berenguer Oliva, està encare signada per dit Vilanova, titolantse preceptor de Cerdanya. En 1269, fray Bernat de Cornera se titula *comanador de Puigreig;* y prenen igual denominació frare Berenguer de Portell en 1271 y Francesch de Sa-taillada en 1278.

En 1231 los Templers degueren descobrir alguna deficiencia en los títols de proprietat del castell de Puigreig, dochs procuraren reforçarlos ab la confirmació del rey. Jaume I confirma al orde en mans de G. Cadell, Mestre dels Templers de Catalunya y preceptor de Cerdanya, lo castell esmentat ab ses pertenencies segons l'havía deixat ab testament en Guillèm de Berguedà.

La comanda d'Aiguaviva. — Aquesta comanda del Temple, situada en lo bisbat y provincia de Girona, a 5 kilometres de Riudellots, fondaba son títol o denominació primordial en una capella sots invocació de Santa María Magdalena y junt ab una casa y terres de la parroquia d'Aiguaviva; possehía també la capella de Santa María dels Madrenchs, en la parroquia de Vilablareix.

Al principi lo comanador no's titolava d'Aiguaviva, sino de la batllía de Girona, com pot veures en la escriptura de venda de terra otorgada en 1192, per Ramon de Lledó y sos germans al orde del Temple: «Sit notum cunctis quod ego Raimundus de Letone consilio et voluntate Bernardi de Letone et Guillelmi et Arberti et Arnalli fratrum meum vendo tibi Berengario de Arboribus comendatori gerundensium baiulie in honore Militie et domui militie de Aquaviva per francum alodium perpetuo totum illum campum integre qui dicitur de Auztor quem habeo in parrochia Sancti Cucuphatis de Saltu, qui affrontat ab oriente et circio in honore Berengarii de Cigario, a meridie in honore Sancti Petri gallicantus, ab occiduo in carraria... ad utilitatem et comodum predicte Militie sicut illum cum omnia sua proprietate siue integritate iamdicte domui Militie et tibi iam dicto B° de Arboribus et omnibus tuis confratribus presentibus atque futuris... perpetuo vendo per D. solidos denaris barchinonenses... Actum est hoc X. Kalendas aprilis anno Domini MC.XCI.» (1).

En lo mes de juny de 1209, los consorts Berenguer de Salt y Beatriu, per remey de llurs animes, fondaren una llàntia en la capella dels

(1) Perg. 2, armari 16, Arxiu G. P.

Templers d'Aiguaviva: «offerimus Deo et altari beate Marie quod situm est in ecclesia domus Militie de Aquaviva ad faciendum scilicet servicium unius lampadis que die ac nocte ardeat ante predictum altare continue in perpetuum totum dominium integre tocius illius nostri molendini de ipsis callers quod habemus in rieria ticeris... quod quidem dominium nos emimus ab Izac de Sancto Celedonio iudeo, quod eciam ipse emerat a Petro Raimundo de Villa de magno et preterea donamus ad predictum servicium medietatem totam integre de omnibus arboribus que sunt retro ipsum molendinum sicut continetur a rego huius molendini usque ad alveum Tyceris... Hec autem donum facimus in manu et potestate B[i] de Arboribus comendatoris predicte domus Militie.»

Als pochs díes, los meteixos cónjugues veneren al Temple tota la proprietat del citat molí de Callers, en lo riu Ter, «quod tenemus per predictam Militiam», per haberli cedit lo domini y senyoriu abans, per preu de 200 sous. Y entrat ja lo mes de juliol de dit any (1209), en Pere Llorens, del lloch de Salt, «laudo et concedo Militie de Aquaviva in manu et potestate Berengarii de Arboribus, comendatoris eiusdem Militie im perpetuum totum illud molendinum integre quod tu B[us] de Arboribus emisti a B[o] de Saltum in rieria Tyceris in loco vocato Callers, in parrochia Sancti Cucuphatis de Saltu et difinio ipse Militie perpetuo quicquid michi pertinebat vel pertinere poterat in predicto molendino...»

De manera que en Berenguer d'Arbós, en 1209, ja prenía'l títol de *comanador d'Aiguaviva* y queda probat que dita comanda estaba en lo Geronés y no en lo Penedès, com equivocadament afirma M. Delaville en *Les archives de l'ordre de l'Hôpital*, creyent que's tractava d'un llogaret anomenat també Aiguaviva, a pochs kilometres de Vendrell. Ademés, dit autor també s'equivoca al colocar aquesta comanda entre'ls que desde son origen habíen estat del orde del Hospital.

Comanda de Castelló d'Empuries. — Tingueren los Templers ben prompte terres en l'Empordà y consta que en 1168 ja hi havíen constituit una comanda, que crech fóu desde son principi establerta en la vila de Castelló. Veges la venda atorgada per Dalmau de Castelló: «vendo domino Deo et militie templi iherosolimitano... mei alodii quam habeo in comitatu Petralatensi in terminio Sancte Marie Castilionis; et affrontat... a parte orientis in alodio predicte Militie, a meridie in flumen Sambuce. . a parte circi in alodio Gauçperti militis de Castilione. Quantum infra istas IIII. affrontationes includunt sic vendo Deo et predicte Militie in manu Berengarii de Monels preceptoris istius provincie et aliorum fratrum tam manentium quam advenientium, quantum ego ibi habeo vel habere debeo per francum alodium et liberum de meo iure in potestate Dei et predicte Militie et fratribus trado sine ullo retentu in perpetuum propter XX. morabatinos barba

roginos et per X. solidos gerundensium et de ipso precio nobis emptores nichil remansit. Et est manifestum. Si quis autem contra hanc cartam... Actum est hoc XI. Kalendas aprilis anno XXXI. regni Ledoici regis iunioris. Signum Dalmatii qui hoc facio et firmo et testes firmare rogo. Signum Petri Garrofer. Signum B. Dodati. Petrus presbiter qui hoc scripsit sub die et anno quo supra.»

L'arxiu de la comanda d'Empuries, com lo de la del Palau del Vallès, no entrà en l'Arxiu del Gran Priorat de Catalunya al adquirir los Hospitalers los béns que habíen estat de la extingida orde del Temple.

La comanda de La Joncosa. — En l'alt Penedès existía una comanda del Temple, en lo llogaret dit La Joncosa, al peu del Montmell y ben prop de la de Celma. Distancia del Vendrell uns dotze kilòmetres. Son molt obscurs los origens d'aquesta casa de templers. Creyém que en son principi estigué en lo poble de Gunyoles ó Segurioles, no gayre lluny de Vilafranca. En 1160 existíen dos comanadors de la casa del Temple de *Cegurioles,* frares Bertrán d'Olost y Pere de Torredella. Més avant, degueren adquirir lo lloch de La Joncosa y per conveniencies de situació ó per major importancia de la possessió, hi transportaren l'establiment de Gunyoles, romanint aquesta darrera casa com a depenjant de la nova. Consta que en 1205 ja existía la preceptoría de La Joncosa per lo següent document: «Notum sit cunctis quod ego Raimundus de Traveseres preceptori domus Joncose et fratres predicte Joncose damus et concedimus tibi Gerallus de Bassa... ipsam casam et ipsam eram qui est in capud de vestrum ferragenalem de recosem... afrontat de oriente in ipsum linde de ipsa rocha, a meridie in ipsa vía qui descendit de Ceguniolibus... et addimus ad ipsum vestrum ferragenalem I. ortedel super ipsa vestra cucurela qui fuit de Johan Ros... et donatis nobis et fratres Militie in unoquoque anno vobis et vestris post vos I. par caponum in fira de villa libera per ipsa casa et per vestra era...» Data de nones febrer 1204 de la encarnació y firmes den R. de Travesseres, Pere *frare de Laurada* y Guillèm y Ermengol *frares* (1).

Un altra escriptura del 1222, torna a presentar en estreta relació la comanda de La Joncosa ab lo lloch de Gunyoles, lo que aferma la meva opinió de que la primitiva comanda de *Cegunioles* romaní unida a la nova de La Joncosa: «In nomine ihesu xrispti... ego Petrus Descher trado et offero corpus... pro redemptione peccatis meis in domo Militie templi iherosolimitani cum omnes meis rebus honore sive avere in manu A. de Vilanova preceptor domui Jonchose... avere quod ego habeo et habere debeo in parrochia Sancti Salvatoris de Cegulioles scilicet domus meas quod ego habeo al Sigar et una vinea qui est al

(1) Armari 23, perg. 123, Arxiu G. P.

vinet del col dovela... et ego A. de Vilanova preceptor domus Jonchose recipio tibi P. Descher cum consilio fratribus meis in fraternitate *quam* corporalibus vel spiritualibus et habeas eum pane et aqua omnibus diebus vite tue cum voluntate domini Magistro et tu Petro sis fidelibus in omnibus modis.» Data pridie Kalendas augusti 1222 (1).

En 1246 un meteix comanador, frare Pere Gil, regentava les dues comandes de Palau del Vallès y La Joncosa (2). Vint anys més avant dit Gil continuava encare de comanador de La Joncosa y'l trovàm juntament ab Arnaleta d'Altarriba, abadesa de Vallbona, concedint a Guillèm de Rocafort, de Vallmoll, una pessa de terra a cens de tres quarteres d'ordi. En 1280, Bernat de Barberà, comanador de la casa del Temple de Joncosa, feu també cessió enfitèutica d'un troç de terra per edificar a Ramon Claret, de Sant Joan de Herm (?). Esta escriptura és un dels pergamins del armari de Celma en l'arxiu del Gran Priorat de Catalunya. També és de 1280 un manament reyal per que sía satisfet al comanador de Joncosa lo que sía degut per delme de Cabrera.

Finalment, tenim la venda atorgada per los cònjugues Guerau de Manresa y Mateua, de Sant Vicens de Calders (Vendrell) del 13 kalendes maig 1281, hón se veu encare la relació de la comanda de Joncosa ab los béns que teníen los Templers en la parroquia de Sant Salvador de Gunyoles (Diòcesis de Barcelona): «... vendimus et concedimus tibi Bernat Domenech de Cegunyolibus absenti et uxori tue Marie presenti... quasdam domos nostras integriter cum currallo eiusdem domibus contiguo quas habemus in dicto loco de Cegunyolibus et tenemus per domum de Jonchosa de Militia Templi sub censu trium caponorum...» Firma de «fratris Bernardi de Barberano comendatoris domus predicte de Jonchosa qui predicta concedo et firmo.» Lo notari és en Mateu Ferrandell, de Vilafranca.

Sembla que després de la extinció del Temple tornà la casa de Gunyoles a ésser lo cap de la ex-comanda del Penedès. Una escriptura de 1324 diu que Berenguer de Periliatis, del orde del Hospital, era prior de la casa de Vilafranca y llochtinent del comanadòr *in domo de Gunyolibus eiusdem Hospitali.*

La comanda de Tortosa.— Ja havèm dit que desde 1166 la comanda de Mirabet regentava també la comanda de Tortosa, reunió que subsistía encare en 1172, en quin any lo meteix Guillèm Bernat se titulava *Magistri in castro Mirabeti et in Tortosa.* Altres vegades lo comanador de Mirabet prenía també'l títol de la Ribera; axís en 1197 frare Pere de Colonge (Colonico), és comanador de Mirabet, Ri-

(1) Armari 17, perg. 327 (Vilafranca); Arxiu G. P.

(2) En 1254, Arnau, prior de Sant Pons de Corbera y frare Berenguer, del Temple de Barcelona y representant den Pere Gil. comanador de la Joncosa, regonexeren a Elvira, viuda de Guillem de Cervelló, la esmena dels greujes que dita dòna havía causat a la iglesia de Sant Pons y a la casa de Joncosa.

bera y Tortosa; en 1204, frare Bernat de Seguroles o Cegurioles és comanador també dels dits tres punts; en 1216, en la escriptura de venda de la pensió anyal que'l rey Pere havía concedit de les rendes d'Ascó a Ramon de Montcada, hi figura en Bernat de Campanes, preceptor de Mirabet y Ribera, significant segurament que administrava les possessions del orde en les vores del Ebre. Però, en 1225, apareixen separats aquests càrrechs. La escriptura de regonexement del deute de 500 sous jaqueses, atorgada a favor del Temple per Donya Alamanda de Subirats, és feta en mans de frares Bernat de Campanes, preceptor de Ribera, Bernat de Rocafort, preceptor de Mirabet, y Jordà de Mison, preceptor d'Ascó. En aquell temps lo preceptor de Tortosa és fray Guillèm de Sant Pastor. En 1255 continuaven separats, essent comanador de Tortosa frare Guillèm de Montgrí y de Mirabet, frare Guillèm de Cardona. En 1270, ho son de Tortosa, Dalmau de Seró y de Mirabet, Bernat de Pujalt. En aquest temps sembla que ja s'havia perdut la denominació de comanador de la Ribera, que anava involucrada en la de la casa de Tortosa.

Havèm ja dit que'l comte Ramon Berenguer donà part de la ciutat de Tortosa al Temple, arrel de la conquesta, en 1149, y que consta en 1156 establerta la comanda. Lo primer comanador del qui tenim noves és fray Aimerich de Torrelles, que continuava en lo meteix càrrech en 1161. De Tortosa passà aquest frare a governar la comanda de Gardeny, en 1164 o poch abans.

Després de comprats per lo comte de Barcelona los drets y possessions dels Genoveses en Tortosa, romaniren proprietaris del senyoriu de la ciutat, en parts desiguals, lo Comte, l'orde del Temple y en Ramon de Montcada. Certes qüestions entre aquest darrer y'l Comte foren acabades, donchs en la concordia de 1174, ab los serrahins, tracten units. Troba estrany l'Oliver (*Código de las costumbres de Tortosa*, I, pl. 71), que no figuri en la concordia l'orde del Temple, y pensa si la omissió provenía del caràcter distinctiu de les donacions que eren fetes a dit orde, considerades sempre temporals y amovibles, encare que constessin com a perpetues y plenes, de la sort que'l Mestre del Temple fóu sempre considerat com a llochtinet del monarca en los llochs pertanyents al orde. Aquesta omissió no té gaire importancia, donchs nou meses després lo propri rey Alfons expedí (22 març 1175) la confirmació àmplia de la quinta part de la ciutat al Temple, concedida en altre temps per son pare Ramon Berenguer (1).

Trobantse Don Alfons en Montpeller en març de 1176 o 1177 (no pot precisarse per mancar lo mes y jorn y contarse per anys de la En-

---

(1) Perg. 173 d'Alfons I y Registre 2. foli 23, Arxiu de la Corona d'Aragó; *Cartoral dels Templers de Tortosa*, document 11, foli 12; *Cartoral dels Templers*, Arxiu històrich Nacional y *Cartoral dels Templers de Gardeny*, Arxiu del Gran Priorat; publicat per Bienvenido Oliver en la obra citada, I. apèndix I.

carnació), féu altra concessió al Temple: «facio istam cartam donationis domino Deo et venerabili domui Militie Templi Salomonis... pratum illud cum stagnis quod est de ipsa petrera de Emposta usque ad mansum G. de Sancto Cucuphate... cum omni iure quod ibidem habeo... Actum est hoc apud Montem pessulanum in manibus A. de Turrerubea Militie magistri... anno incarnationis domini MCLXXVI». Firmes del rey y de la reyna Sanxa, de Ramon de Montcada, *qui hoc laudo salvo meo iure in omnia*, de Berenguer *Dei gratia tarraconensis ecclesie electus*; Bernat, bisbe de Barcelona, Arnau de Vilademuls, Guillèm de Montpeller, Guillèm d'Alcarraz, B. de Auriach, B. de Navata, Pere, bisbe de Saragossa y Bertràn de Baus.

En Osca, en març de 1181 de la Encarnació (no fixant lo jorn, pot reduhirse al any 1182 si fóu atorgada la escriptura abans del día 25, y és quasi segura aquesta suposició, donchs en març de 1181 se trobava'l rey lluny d'Aragó, y en març de 1182, segons havèm demostrat en lo nostre *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña* visità Barbastre y Osca), lo monarca concedí al Temple tota la ciutat de Tortosa, ab lo castell de la Çuda y ademés los castells y viles d'Ascò y Ribarroja, sens indicar los drets den Ramon de Montcada sobre la dita Çuda (1).

Atorgant tan ample donació entengué segurament lo rey Alfons no cedir l'alt senyeriu feudal, potser per crèurel un atribut d'Estat referintse a ciutats estratègiques, ni encare altres drets y béns particulars del monarca, donchs abans de dos anys celebrà ja un conveni molt significatiu ab los Templers, per dexar ben determenades les coses y atribucions que s'havía reservat en Tortosa. Es estrany que l'Oliver no hagi conegut o recordat en son llibre de les *Custums* aytal document, malgrat de trobarse quintuplicat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó (2). Porta les firmes d'abdós concordants, Don Alfons y frare Bezó, Comanador de Tortosa, ab la data axí: Facta carta apud Dertusam mense ianuarii anno Domini MCLXXXIII, que devèm reduir a 1184 del istil modern. Convé transcriure aquesta determenació de drets y posessions:

«Hoc est memoria sive recognicio inter dominum Ildefonsum ilustrem regem Dei gratia Aragonis... et venerabiles in domino fratres Militie super videlicet dominicaturis (3) et exitibus Dertuse civitatis

(1) Perg 326 d'Alfons I, Arxiu de la Corona d'Aragó; *Cartoral dels Templers de Tortosa*, doc. 266, y *Cartoral dels Templers de Gardeny*, Arxiu Gran Priorat; publicat per Oliver, apèndix II.

(2) Registre 310, Registre Varia 2, folis 14 y 52, pergamins 362 d'Alfons I y 277 de Pere I, Arxiu de la Corona d'Aragó; *Cartoral dels Templers de Tortosa*, document 267, Arxiu del Gran Priorat.

(3) Brutails, en lo *compte-rendu* del meu llibre *Los vescomtes de Bas en la illa de Sardenya* (en *Bulletin Hispanique*, de Bordeus, març 1901), diu que *dominicatura*, en català *domenjadura*, designa la proprietat, los béns que'l senyor s'ha retengut ab tota proprietat, per oposició als altres béns que han estat concedits y en los qui'l senyor no hi té més que'l domini eminent. Veges també *Etude sur la condition des populations rurales du Roussillon*, del meteix Brutails, plana 109.

et terminorum quos dominus Rex sibi ibi retinuit et successoribus suis antequam facta esset translacio sive concessio eiusdem civitatis in domum Militie quam translationem donationis continet carta sive instrumentum que inter eundem Regem et fratres facta est, sciendum est itaque quam dominus rex has habebat et retinuit sibi omni tempore dominicaturas que inferius annotate sunt in audientia et laudamento suprascriptorum fratrum Militie et baronum curie sue videlicet eiusdem Regis atque proborum hominum civitatis. Habet videlicet dominus Rex in dominicatura et in suo proprio ibi unum ortum, unam vineam, habet honorem cum vineto cum arboribus in Labar; habet Azaccum cum suis rebus; habet cellarium et illa molendina Comitis nova nunc destructa... (la meitat de pesca y caça)... habet quoque Baiulus eorum per eos (rey y reyna Sanxa) unam barchatam ligne semel in anno; habent eciam Rex et Regina quod sarraceni tendarii emant olera herbarum sive ortaliciam sui orti moderato tamen et iusto precio et quod Baiulus Regis non sit forzatus sed amatus et honoratus, et si quis tamen querimoniam de eo habuerit stabit inde Baiulus iure secundum consuetudinem Ville.

Et domus Militie habebat et retinuit antequam fratres imparassent Dertosam per manum Regis super eo quod predictum est de translacione et concessione sibi ab eodem Rege... facta quod et etiam laudavit et auctorizavit in iure hereditario et propria ac perpetua dominicatura in presentia ad stancium fratrum et virorum subscriptorum Rex predictus sepedicte domui... videlicet ultra flumen Hyberi quandam hereditatem de Xerta que fuit de Faranzone sarraceno et duas vineas in Labar et aliam vineam de Berohant... habet item domus militie ibi campum qui fuit de Vlrico nigra-pelle... habet item duas pecias terre que fuerunt Guilaberti Anglici... et illud currale de Grassa ante civitatem Ianue que sic antiquitus et nunc vocatur et unum ortum. Habet item domos intra muros que fuerunt B. Fabri quondam et alias domos ante ecclesiam Sancti Nicholandi et unam buticam in frontera Raimundi de Za Granada extra muros et in illo azoc... et unum casal in illo azoc ante illam ferreriam. . et illam combam que est inter boria ceniam et pratum de quinto quod R. de Montcada dedit eidem domum Militie... Hec omnia prescripta erant ante imparantiam Dertose Militie et fratrum et dominus Rex laudavit ea illis in perpetuum.»

Lo conveni de 1184 evità qüestions entre'l Rey y'ls Templers, però no podía evitarles entre aquests y'ls habitants de Tortosa. Per sentencia de primer de janer de 1199, lo Rey Pere resolgué un litigi que teníen sobre la jurisdicció y nomenament dels jutges. Diu lo sobirà que assessorat den Bernat de Portella, Dalmau de Crexell, Pere de Bellvís, Eximen de Luesia, Pere, sagristà de Vich y Guillèm Durfort en la causa entre'ls Templers y'ls ciutedans, sentencia: «Si controversia aliqua fuerit inter dominos Dertosse et habitatores Dertosse... directo

in manu vicarii Dertosse pronunciando judicio quod domini Dertose cum quibus causam habuerint constituant judices in causa illa et faciant eam judicare de jure et secundum racionem; si vero aliqua causa fuerit inter habitatores Dertosse *firmato* directo in manu vicarii sicut fieri consuevit causa illa decidatur per judicium curie et proborum hominum Dertosse sicut in instrumento habitatorum Dertosse ab avo meo nobilissimo Comite Barch. quondam facto plenissime continetur. De hiis omnibus excipiatur episcp. et ecclesia cum conventum et omnibus clericis suis et rebus eorum et familiis suis que victum ab eis recipiunt. Dominibus autem laicis qui possessiones ecclesie vel ecclesiarum ad censum vel ad quartum vel ad quintum vel ad aliquam porcionem quam ecclesia de possessionibus prenominatis percipiat si contencio fuerit inter eos super ipsis possessionibus *formetur* illa causa in potestate ecclesie et *decidatur* per judices ab ecclesia ibi constitutos. Si vero causa fuerit inter illos de aliis possessionibus... firmamentum et jurisdiccio pertineat ad curiam et vicarium sicut usque *modo prounere* consuevit...» Dada en Tortosa, kalendes de janer 1198 de la Encarnació (1 janer 1199 nou istil) y firmada per lo sobirà, per Pere, sagristà de Vich y jutge, G. Durfort, Arnau, vescomte de Castellbó, B. de Portella, E. de Luesia, Guillèm de Granada y Pere de Tarrega. Lo notari és en Joan de Berax (1).

Arreglada la qüestió de competencia de tribunals dins de Tortosa, lo meteix rey atorgà abans de finir l'any 1199 nous privilegis als seus habitants, tots sens dany del senyoriu feudal del Temple. L'orde obtingué del rey Pere una nova confirmació de la donació de la ciutat ab totes les pertenencies que atorgà son pare en 1182, retenintse tot quant ell s'havía reservat y que ve determenat en lo interessant conveni de 1184; afegint a la donació «illas tres personas, illum scilicet xrisptianum, sarracenum et judeum quos ego in eadem civitate specialiter possidebam». Ademés, confirma y concedeix dret de cobrar lo delme de tota la terra que'l rey posseeix, segons estava ja expressat en lo privilegi donat al Temple per lo comte Ramon Berenguer. Datada en Osca, 5 nones juliol 1202 (2).

Pochs díes abans s'havía celebrat (idus juny 1202) una concordia entre en Ramon de Montcada y'l Temple, representat per Pons de Rigalt, Mestre en Italia, Provenza y Espanya, y Pere de Deu, comanador d'Orta, per resoldre les qüestions de la quistia demanada a Tortosa per lo sobirà, de la terra den Pere de Genestar y del castell d'Orta y de les noves adquisicions fetes per l'orde en lo feu de Tortosa. En Montcada renuncià a les reclamacions, cedint sos drets al Temple y rebent 1,500 morabatins. Firmaren la escriptura en Ramon

(1) *Cartoral dels Templers de Tortosa*, doc. 278, Arxiu del Gran Priorat.

(2) Perg. 139 de Pere I, Arxiu de la Corona d'Aragó y *Cartoral dels Templers de Tortosa*, doc. 279, Arxiu del Gran Priorat.

de Montcada, sa muller donya Galbors (Agalborsa) y son fill Guillèm Ramon.

Lo 19 setembre 1210, segona confirmació solempne per lo rey Pere de la donació de tota la ciutat de Tortosa al Temple, per regraciar l'adjutori rebut del orde en la expedició contra'ls serrahins de les fronteres d'Aragó ab Castella y presa dels castells de Serrella, Ademuz y Fabib (1). Al cap d'un mes (23 octubre 1210), lo propri sobirà atorgà donació al Temple, en mans del Mestre de Provenza y Espanya, Pere de Montagut, de Pons Marescal, comanador de Mirabet, Guillèm Cadell, comanador de Montzó, Guillèm de Montrodó, comanador de Gardeny, y Guiu, comanador d'Osca, del castell y vila d'Ascó ab sos habitants, en franch alou, en commutació y cambi de la quinta part dels citats castells de Fabib, Serrella y Ademuz o Corvo, que corresponía al orde per la concessió general del comte de Barcelona y per la especial del rey Alfons (2).

Morta la reina Sanxa, qui havía tingut drets sobre Tortosa per rahó del dot, son fill Don Pere féu concessió de drets (desembre 1208) sobre la meteixa ciutat y Benifallet ab sos arravals y termes a Guillèm de Cervera, no de Cervelló com diu equivocadament lo senyor Oliver (I, plana 72). Aquest Guillèm de Cervera, qui era un dels marmessors del comte Ermengol VIII d'Urgell y que després se casà ab la comtessa viuda Donya Elvira, féu cessió al Temple dels esmentats drets, en 1215: «Quod ego Guillelmus de Cervaria reddo, diffinio et restituo et eciam in perpetuum dono domino Deo et beate Marie et vobis fratri Guilelmo Catelli venerabilis... Militie Templi in cismarinis partibus Magistro et vobis fratri Guilelmo de Monterotundo eiusdem domus Magistro in Provincie et quibusdam partibus Ispanie... castrum et civitatem Dertuse et Benifaletum cum omnibus suis suburbis et villis et cum omnibus terminis et pertinenciis suis et cum vniversis habitatoribus suis cuiuscumque sint condicionis et cum omnibus redditibus et exitibus suis per aquam sive per terram et cum omni jure... Retenta m... dominica mea tantum illa porcione *cum* redditum et exitum et dominicaturam per manum bajuli vestri a me percipienda *quam*

---

(1) Perg. 370 de Pere I, Arxiu de la Corona d'Aragó; perg. 1, armari 4 (Tortosa) y document 268 del *Cartoral dels Templers de Tortosa,* Arxiu del Gran Priorat; publicat per Oliver, obra citada, apèndix III.

Hi ha en dit Cartoral un document sens any, datat en Lleyda a 11 calendes abril, del regonexement fet per lo rey en Pere en favor dels monastirs, iglesies y demés establiments religiosos de la diócesis de Tortosa, de no tenir dret de demanàrloshi quistia ni altres exaccions per cap rahó y confirmant tots los privilegis. Essent lo notari Ferrer, no pot creures anterior a 1205 o millor encare a 1207, suposició confermada per vèureshi entre'ls testimonis lo bisbe Berenguer de Lleyda, qui fóu elegit en desembre de 1205. Los altres testimonis son Guillèm, bisbe de Vich, Pere, abat de Sant Joan, Pere, bisbe d'Urgell, Guillèm vescomte de Cardona, Gaufret, vescomte de Rocaberti, Guillèm de Cervera, Ramon Folch de Cardona, Ramon de Montcada, lo Senescal Guillèm Ramon, Ramon de Cervera y R. Galceran de Pinós.

(2) Perg. 175, armari 23 (Comuns) Arxiu del Gran Priorat.

dominus Petrus rex Arag... bone memorie sibi retinuit... Ad huc dono domino Deo et vobis fratribus... omnia melioramenta et edificia et omnes machinas signeas et alias quascumque habeo in Dertuse et in suis terminis...» Data de 10 calendes abril 1214 de la encarnació (23 març 1215, nou istil), ab firmes dels testimonis Bernat Ermengol, Ramon de Clusa, Berenguer de Fraxénet, Bernat de Godal; Carbonell de la Vid y G. Jordà (1).

Després d'aquests convenis y cessions encare se promogueren freqüents qüestions y plets entre'l Temple y el Bisbe de Tortosa, entre'l Temple y la familia Montcada y entre dits senyors y orde y els habitants de aquella ciutat. La sentencia arbitral de 1241 resolgué litigis y fixà les relacions jurídiques entre'ls senyors o sía els Templers y Montcades y'l poble; emperò, no regnà aprés la pau definitiva, perquè les bregues se reproduhiren fins a la extinció de l'orde.

Aplech de notes de Tortosa. — En janer 1172, Teobald de Ripoll, son fill Ramon Teobald y la muller Ninna, veneren al Temple un alou del terme de Tortosa, afrontant ab lo riu Ebre y ab terra de *Nichola januensem*. Poch després en Pere de Subirats y sa muller Arsenda veneren també al orde, en mans de mestre G. Bernat, un camp del terme de Tortosa, en lo lloch dit Arabat, essent firmants Ramon de Moncada y Guillèm de Tornamira. En abril del meteix any 1172, en la escriptura en que Rodbert d'Otanes regonexé deure a P. Esteve 41 morabatins que li havía dexat sobre un hort que afrontava per orient *in honoris Sepulcri*, diu que la seva esposa en testament havía fet dexes y que *clericis non voluerint eam sepelire usque fuerint pagatis* en esta manera, dos morabatins a cada hu dels Bisbe, canònica, obra de Santa María, obra de Sant Joan del Camp, obra de Sant Jaume y obra de Sant Nicolau. Es encare de octubre 1172, la donació feta per Elaci de Tamarit y son fill Homdedeu (Hominisdei) a Ramon de Montcada d'una terra en la *pedrera*, terme de Tortosa. Aquest Homdedeu (nom viu avuy en Catalunya), és lo qui féu caure en error al senyor Morera (*Historia del arzobispado de Tarragona*, I, plana 9 del apèndix), al transcriure la definició y regonexement de drets que dit tortosí féu en 30 desembre 1198 a favor del convent de Poblet; lo senyor Morera creya que Homini-dei era una especial denominació dels Templers, un títol o calificatiu del orde. N'Homdedeu era un particular, un dels habitants de Tortosa a les darreríes del segle XII (2).

En Ramon de Montcada celebrà dos convenis seguits ab lo Temple en 1174. Lo primer de juny permutaren unes terres y lo día 3 aquell senyor definí al orde tot lo que aquest havía adquirit en Tortosa,

---

(1) *Cartoral dels Templers de Tortosa*, doc. 228.
(2) *Cartoral dels Templers de Tortosa*, doc. 156.

particularment la casa den Bernat Treballador y el Temple renuncià a totes les qüestions promogudes contra en Montcada. En foren testimonis Pere de Sentmenat y Arnau de Tornamira. L'any següent, dit Montcada regonegué un deute de 45 morabatins a favor de Ramon de Sant Sadurní «quos convenio tibi et tuis reddere et paccare de omnibus meis redditibus et exitibus Dertose»; y en 1176 confirmà les donacions que la seva esposa Raimunda y l'Arnau de Tornamira «mandato meo fecerunt de prato de Quint domui Militie». Ademés den Ramon y en Tornamira, firmaren en Berenguer de Centelles, Guillèm de Tornamira, Bernat de Blancafort, Pere d'Aguilar, Pere de Sentmenat, Bernat de Serrià y Berenguer de Palol. Lo 10 agost del meteix any (1176), lo rey y en Ramon de Montcada concediren a Ramon de Centelles un hort en *Pampí*, terme de Tortosa «ad omnes voluntates tuas faciendas semper ad usus Dertuse salva in omnibus fidelitate nostra». En 1184 en Ramon de Montcada y sa esposa Raimunda encare donaren al citat Ramon de Centelles un màs en Burgacenia, afrontant per llevant «in illa cequia quod nos fecimus». Ademés dels donadors firmà son fill Ramon. Dits cònjugues y fill Ramon de Montcada donaren en juliol 1188, en franch alou a Ramon Pere de Sanahuja un camp del terme de Tortosa.

En Ramon de Montcada degué morir abans de 1197. Sembla que era son fill Ramon, qui en 6 idus abril atorgà difinició al Temple d'una vinya que son pare havía cedit en franch alou a dit orde. Firma *domne Galbors de Montecatano,* que era la muller den Ramon II. Es aquest qui, en 1207, donà consentiment a Berenguer de Tornamira per cedir a Domenech una terre de Burgacenia y qui, en novembre 1216, vené a Guillèm de Montrodó, Mestre del Temple, la pensió de 200 morabatins anyals que'l rey Pere li havía concedit de les rendes d'Ascó y pagadors per los Templers. Acaba la escriptura: «Siquidem ego Guillelmus Raimundi Senescalcus fratri dicti Raimundi de Montecatano et ego Guillemonis filius Raimundi de Montecatano» renunciàm tot dret sobre dita pensió. Finalment, en Ramon de Montcada difiní en agost 1219, als Templers de Tortosa y la Ribera tota acció y demanda que pogués promoure sobre'ls béns den Savassona. En Bernat de Savassona havía fet testament en abril del meteix any 1219, hón llegím les següents dexes curioses: «Dimitto R. de Laurencio quedam pullinum duorum annorum quem habeo in prato, et domne Ferrarie uxor G. Garidelli meam sarracenam captivam; dimitto R. de Cintillis omnes meas domos in quibus ego maneo et omnes meas tonnas cum omni apparatu et supellectili domus; dimitto Geniquino dua mea operatoria que sunt in barbacana versus domos meas et dimitto Petro alumpno meo aliud operatorium». De tots los altres béns n'instituhí hereu l'orde del Temple. Conexèm també'l testament de María, esposa del citat Savassona, atorgat en juny 1218, hón disposa ésser soterrada en lo cementiri dels Templers de Tortosa; fa dexes a les obres de

les iglesies de Sant Jaume y Sant Nicolau y de Sant Joan del Camp, a la casa del hospital d'Alfama, al capellà de la iglesia de Sant Joan de la Çuda y una masmudina «domni leprosorum Dertose»; al seu germà, Ramon de Centelles li dexa la meitat de tots sos béns y al fill d'aquest, anomenat Pere, la meitat del cens de les cases del alfòndich. Finalment, al seu marit li dexa tota la proprietat que té en Arenes y la meitat del forn.

En Ramon de Centelles feya molt temps que possehía béns en Tortosa. Ja en octubre de 1171 lo rey Alfons, «cum consilio et voluntate Guillelmus Raimundi Dapiferi et Raimundo de Montecatano dono et concedo vobis Raimundo de Centellas in Dertuse ipsas domos et hereditate que fuerunt de Guiraldo pescator et de Teza uxori sue totum integriter... franchum et liberum... excepto quod vos nec vestris non *posetis* vendere vel donare ad ecclesiam vel ad nullam religionem... salva mea fidelitate et de omni mea posteritate omni tempore.» Datada en Lleyda, foren testimonis de la donació en Guillèm R. Dapifer, Ramon de Monteada, Arbert de Castellvell, Guerau de Jorba, un altre G. de Montcada y Guillèm de Sant Martí.

Devèm anotar dues curioses escriptures de genoveses establerts en Tortosa; la venda als templers per Radolf Barba-blanca d'un camp en la *pedrera* de dita ciutat ab tots los drets que hi tenía per donació den Ramon de Montcada (17 desembre 1176, firmes de Raimunda, muller del citat Moncada, d'Arnau de Tornamira, Pere de Sentmenat y Ramon de Centelles) y el testament atorgat en les nones desembre 1183, per *Cereobertus januensis*. Nomenà marmessors a Pons, prior de Tortosa, Pere Uxor o Auxor, comanador del Temple en Tortosa, Guerau de Caorçi, Bernat Escrivà, Pere, capellà de Sant Jaume y Pere de Genestar. Entre les dexes se troven les següents: «Dimitto ecclesie Sancti Laurencii Januensis illam algeziram cum omni expleto et laboracione et melioracione et cum bestiis omnibus et apparatu et in super dimitto *ibi* XL morabatinos; dimitto domui Milicie templi et fratribus CCCL. morabatinos quos habeo in pignoras... Et dimitto opere beate Marie Dertuse X. morab.. et mense canonicorum X. morab.. et Episcopo V. morab.. Dimitto opere Sancti Jacobi Dertuse I. morab.. et Petro capellano Sancti Jacobi III. morab.. Et dimitto opere Sancti Nicholay Dertuse I. morab.. Dimitto opere Sancti Johannis de Campo I. morab.. et infirmis Dertuse II. morab.. Et hospitalis pauperum Dertuse II. morab.. Dimitto Hospitalis Emposte XX. morab.. Et dimitto ad Sanctum Sepulcrum Domini V. morab.. Dimitto confratrie Dertuse II. morab.. Dimitto Alaie femine totum lineum de domo mea et... viro suo B. illum pallium meum de sala celesti cum tunica et caligas eiusdem coloris. Dimitto Berengario capellano Sancti Jacobi meum mantellum de blau cum pellibus *premissis*. Et dimitto Ademario medico I. morab.. A. Descroes illam meam tunicam de presset verd et dimitto Alaie illum meum mantellum de martrins et dimitto Johanni homini

meo I. morab.. super suam sollidatam et illam tunicam meam de presset negre. Et dimitto Senioratico Dertuse II. morab.. Et dimitto inter domum Milicie templi et Sanctum Laurencium januensis C. morab..» Indica bé'l testament que'l genovès Creoberto, mort en Tortosa, era home opulent. Ademés d'aquets y dels citats abans (pls. 82 y 83), tením documents d'altres dos genoveses de Tortosa, del any 1164, d'en Guillèm de Capos y sa muller Tropiana (venda de terra al Temple) y d'Inguono de la Volta y sa esposa Maienza (venda d'un camp al Temple prop de l'Ebre); entre'ls testimonis hi ha Nicola y Mauroni.

Altres documents interessants per la historia de Tortosa. En juny 1181, Guigo, Mestre dels Templers, ab consentiment de Bezó, comanador de Mirabet y Pere Auxor, comanador de Tortosa, donan a Arsenda. viuda de A. de Rocacorba «nostras domos quas factas habemus in illa platea quam emimus de J. de Podio... in civitate Dertuse in parte videlicet januensium», a cambi d'altra casa situada en la Çuda. En novembre 1194 testà en Pere Janer, fent dexes a les iglesies de Sant Joan del Camp, Sant Jaume, Sant Nicolau y Sant Joan de la Çuda, axí com a la Senyoría (Senioratico), afegint: «et dimitto fratri meo Geraldo terciam partem de unum sarracenum que habeo cum P. de Montclar et Carbonellum de sa Vit et quando illum captivum se redimeret donet fratri meo Girberti IIII. masmudinas.» Es de 1206 la venda d'un camp en lo lloch dit *Fasalfori*, atorgada per Elois, filla d'en Jordà Garidell y muller d'en Ferrer Joglar, de Tortosa.

Finalment, apuntarèm una serie de convenis celebrats per los Templers d'aquell lloch. En 1182, concordia entre'l bisbe de Tortosa y'l Temple sobre'l delme y primicies de certes terres, cedint l'orde al prelat la iglesia d'Ascó ab son delme, a cambi de la franquicia en terres del terme de Tortosa. En 1185, nova concordia entre'ls metexos, convenint que l'orde tindrà'l prat de Quint lliure de delme y primicia, cedint a la Catedral les terres properes al riu. En lo meteix any 1185, tercera concordia del Bisbe y Capítol ab lo Temple, cedintli aquells tot lo delme del castell d'Horta perque pogués l'orde poblar aquell lloch, però donant després los pobladors la primicia al prelat y canònica, los Templers tindràn la iglesia parroquial d'Horta (provincia de Tarragona) sens cap cens, però reservantse'l Bisbe les iglesies ja existents allí. Contenía aquesta concordia ademés un punt molt important; lo prelat concedí al Temple que en totes les poblacions que's fondaríen en la diòcesis tortosina, desde Coll de Balaguer fins a Ulldecona y desde Rocafolletera fins a la mar, tingués l'orde la tercera part del delme, però cuidant de que'l bisbe rebés la primicia total. y en cas de construir l'orde iglesia parroquial en Mirabet, lo prelat hi tindría la quarta part del delme y certs drets espirituals, romanint les altres parts al Temple. Encare conveniren que si l'orde fondava poblacions, en termes d'Ascó y Ribarroja y hi establís iglesies parroquials, hi tindría la tercera part del delme, essent les altres parts del Bisbe y

canònica de Tortosa. En 1197, conveni entre'l Bisbe y Capítol y l'orde del Temple sobre un cementiri en la Çuda de Tortosa, ab pacte de no poder esserhi soterrat cap parroquià de la Iglesia *a menys de que ell hi anés ab sos propris peus o a cavall y sens ajuda d'home pugués a la Çuda,* exceptuantse d'aytal condició únicament tres persones, Morona, Sibilia y Pere de Genestar, en lo cas de que al morir elegesquen sepultura en aquell fossar. En 1198, concordia entre'l Temple y Berenguera de Carcassona, viuda de Bernat de Carcassona, sa filla Bernarda y el gendre Bernat de Bergadà, sobre rèdits de terres de Benifallet. Conveni de permuta, en 1207, entre'l Temple y el Bisbe y Canònica, cedint l'orde tots los delmes y primicies de totes les terres objecte d'anteriors concordies y rebent en cambi tot lo delme y primicia de les vinyes del prat de Quint. En 1211, per conveni, lo Bisbe y Capítol tortosins cediren al Temple lo lloch que'l prelat possehía en lo fossar fòra la població y prop del hort dels porcellanosos. En 1218, després de sotsmetre la qüestió a àrbitres, l'orde y el prelat, fóu fallat que'l Temple restituhís al Bisbe tot quant los habitants de Benifaset havíen regonegut pertanyent a la iglesia de Tortosa.

Les diferencies entre Templers y Hospitalers havíen estat sotsmeses a sentencia del bisbe de Tortosa, qui dictà resolució en maig 1221, declarant que'ls primers tinguessen la torre d'Arcos, terme de Castellot y la terra entre Vallfogona y Atmetlla y lo que possehían en aquell moment en lo comtat de Pallars; que'ls Hospitalers restituissin als Templers «aquell setzè diner que abans rebían los Hospitalers per cada bestia que anava a territori dels serrahins passant per la barca de Tortosa»; que'ls Hospitalers tinguessen lo lliure delme y quint en lo castell d'Ulldecona ab sos termes, un hort prop lo mur de Tortosa y totalment franch l'estany, sens poguer percibirhi res lo Temple. Del compliment d'aquesta sentencia arbitral surgiren noves qüestions, y en maig 1225 abdós ordes nomenaren nous àrbitres que introduhiren certes modificacions, declarant que'ls Hospitalers podrían portar aigua al estany d'Emposta, passantla per terres del Temple y que possehirían perpètuament lo castell y vila de Godall ab un terme de dues *milles* al entorn, hón no res podrían possehir los Templers.

En maig 1236, los Templers y'l bisbe y capítol de Tortosa s'absolen mutuament de totes les qüestions sobre iglesies, delmes, cens y demés drets, exceptuat sobre Mirabet, qual diferencia se confiava al arbitratge del comanador de Tortosa. En janer 1242 abdós ordens tornaren a elegir àrbitres per resoldre les qüestions sobre leudes, peatges, pastures, esclaus y emprius dels termes de Cantavella, Fontanar y camp de Montzó; y fóu declarat que en avant Templers y Hospitalers en tot Catalunya y Aragó no's pagarían recíprocament ells ni sos homens cap peatge, herbatge ni leuda, ni podrían privarse'l pastoreig del bestiar de l'un en terres del altre. Disposava, ademés, que si algún dels serrahins propris dels Hospitalers en Tortosa feya un delic-

te sería judicat y punit per l'alcalde de Tortosa y per la auctoritat del Temple.

Tres anys després, en novembre 1245, nomenament d'àrbitres per resoldre les diferencies entre'l Temple y el Bisbe y Capítol de Tortosa sobre drets en los castells de Mirabet, Exibert y Oropesa, fixant les afrontacions dels respectius termes (1). Lo 6 idus abril 1281, atorgaren dos diferents convenis los Templers de Tortosa ab lo prelat y capítol. Concediren aquells que'ls segons podrían tenir una casa per rebre y conservar los rèdits y fruits que percibían en totes les poblacions del orde del Temple, salvant emperò'l dret del orde per llaudemis y fadigues y retenintse la jurisdicció sobre'ls habitants de aquelles cases. Lo bisbe y capítol no podrían fortificarles ni murallarles. Lo segón dels indicats convenis fixà que'ls Templers podrían enterrar en son fossar de Tortosa a tots los que hi demanaven sepultura, acompanyant lo difunt los clergues de la ciutat y concedint a la Iglesia la quarta part del llegat que fés lo dit difunt al Temple; en cambi, lo Capítol cedí al orde la iglesia de Ribarroja ab los delmes, primicies y altres drets, retenintsi una renda de 60 sous anyals.

Al posar terme a aquesta llista de documents de Tortosa, apuntarèm la confirmació atorgada en maig 1233, per Ramon Patot, Mestre del Temple en Provenza y Espanya, a favor de Margarida, muller den Guillèm de Montcada y filla d'Aimerich, vescomte de Narbona, dels 35 mil sous melgoreses que dit Guillèm li havía senyalat al casarse, sobre les rendes y drets que pogués tenir en Tortosa en feu del Temple; la cessió a cens, feta en agost 1250 per Guillèm de Montgrí, comanador de Tortosa «consilio et voluntate fratris *Borari* de Ulugia, camerarii et fratris Johannis de Solerio, custodis captivorum et aliorum fratrum nostrorum» a favor de Julià de Font, d'una vinya del terme de dita ciutat, probantnos aquest document que'ls Templers tenían en la comanda un frare especialment encarregat de la vigilancia y cura dels esclaus; y la definició que'l rey féu als Templers en abril 1272, de tots drets pogués tenir contra l'orde en los rèdits de Tortosa, salvant lo estipulat en un conveni atorgat ab lo Gran Mestre y declarant que'ls homens de Mirabet no estaven obligats a comprar la sal de les salines reyals, poguent adquirirla en Tortosa.

---

(1) En maig 1248, lo bisbe y capítol de Tortosa y Guillèm, abat de Benifazà, depositaren en poder del comanador del Temple en Tortosa la escriptura de la donació del castell de Benifazà a la iglesia de dita ciutat atorgada per lo rey Alfons en abril 1195 al objecte de treure copia per lo prelat.

CAPÍTOL XI

La comanda d'Emposta. — Devèm recordar que en Emposta no sols hi havía'l Castellà, cabdill y president de totes les cases d'Hospitalers de la Corona d'Aragó, sinó un comanador local per administrar la casa y béns d'aquella circunscripció. Aquesta coexistencia de dos dignataris del orde en Emposta la trovàm ja en lo segle XII[è], donchs en un meteix document del any 1190 hi figuran Ermengol d'Aspa, Castellà o Mestre d'Emposta y Pons de Castellnou, comanador d'Emposta; y en altre escriptura de 1194, Fortun Cabeça, Castellà y Eximen de Pomar, comanador. En 1200, figura al costat del Castellà Martí d'Ayvar lo preceptor d'Emposta Aymerich de Pax. En 1225 surt un fray Bermunt de Montcarengo com a «mestre del Hospital d'Emposta», mentre era Castellà en Folch de Tornell. En lo capítol IV ja havèm explicat los orígens de la casa d'Emposta y en lo capítol VII (planes 117-118) de la denominació de *Mestre* sinònima de *Castellà* que devegades preníen dits dignataris.

Quan lo Castellà s'ausentava o dexava de desempenyar lo càrrech instituhía un llochtinent. En 1221, Arnau de Bellvehí era llochtinent del Castellà García Artiga; Eximen de Luna ho era del Castellà Guí de la Guespa en 1268; en 1277, Galceràn de Timor exercía de llochtinent del Castellà Ramon de Ribelles. Altres vegades, vacant dit càrrech, lo Gran Mestre del Orde hi posava per cert temps directament un llochtinent. Axí, en 1313, Ramon d'Empuries figurava ab aytal nom, de llochtinent del Gran Mestre en la Castellanía. La comanda d'Emposta subsistí encare després de la permuta celebrada, en 1280, del castell y vila d'Emposta cedida per los Hospitalers al rey Pere a cambi del castell de Gallur a Aragó y de la vila d'Onda en terra valenciana. Lo castell de Gallur fóu cedit al orde ab tots los drets depenjants exceptat lo de peatge. En 1310 era comanador d'Emposta Arnau d'Olms.

La comanda d'Ulldecona. — Los ordens militars anaven avençant envers lo regne de Valencia, encare sots dominació dels serrahins. Ja havèm dit com lo rey donà als Hospitalers lo castell d'Ulldecona, més enllà del Ebre, en 1178. Dos anys després, en agost 1180, lo propri sobirà amplià la concessió cedíntloshi també aquella vila.

En 1191, lo Castellà d'Emposta va cedir lo castell d'Ulldecona a Ramon de Montcada y a la seva descendencia, reservant no més al orde lo senyoríu y alt domini (1). No obstant, havèm descobert un

(1) Trobàm un document curiós de aprobació per lo rey, en 1195, de la possessió per Pons, prior de Tortosa, del castell de Benifasà, en lo mont de Resens, ab sos termes desde Ull-

document inèdit que sembla indicar que no foren aquestes les úniques limitacions y reserves que imposaren los Hospitalers: «...Ego Ermengandus de Aspa, magister Emposte asensu et voluntate Poncii de Castronovo, comendatoris Emposte et Johannis cappellani nostri... donamus et laudamus vobis Raymunde de Montecatano quod si filius vestri Raymundus de Montecatano forte obierit antequam vos quod habeatis et teneatis in omni vita vestra in illud castellum de Ualdicona totum melioramentum quam nobis et Hospitali Emposte debet revertere post obitum vero vestrum...» Data del 15 calendes de març 1190 (16 febrer 1191 istil modern), firmant com a testimonis Ramon de Centelles, Guillèm de Castellvell, Pere de Castellnou y Guillèm de Sant Valentí (1). Aquesta escriptura demostra que, en dit any, encare no s'havía creat la comanda especial d'Ulldecona, y que aquelles possessions y rendes les administrava y regentava'l comanador d'Emposta.

En 1222, Pere (?) de Montcada atorgà carta de població, ab consentiment del Castellà d'Emposta, a certs habitants d'Ulldecona. Pere de Montcada, senescal de Catalunya, en lo maig de 1241 va cedir als Hospitalers lo castell y vila d'Ulldecona, que ells havíen donat a son avi Ramon y, en 1266, la viuda y fills del dit senescal firmaren difinició y absolució al orde de totes les pretensions que creyen tenir sobre la vila esmentada.

En 1273, lo Castellà donà llicencia a alguns habitants d'Ulldecona per anar a poblar y edificar en lo territori dit Foxa, y la nova població sería anomenada Sant Lluch d'Ulldecona.

No podèm precisar la data en que'l Castellà d'Emposta creà la comanda d'Ulldecona, quan ja ho permetía la importancia dels béns y rendes y la situació y conveniencia de aquella casa. Sabèm no més que en 1227 ja hi havía preceptor d'Ulldecona y ho era Ramon de Cervera.

La comanda del Hospital de Lleyda. — Havèm dit abans (plana 67), que creyem la cessió de béns atorgada al orde per en Guillèm Obilot, en 1150, com l'origen de la comanda de Lleyda. Segurament que encare no estava constituhída en l'any 1170, quan se veu que en la escriptura de donació d'un juheu y un serrahí de Lleyda al orde no hi figura'l comanador, sinó senzills frares. Y lo meteix s'observa en la escriptura de donació al orde per lo rey de la vila de Ratera en 1171 (plana 126). En Delaville le Roulx posa en primer lloch en lo catàlech de comanadors de Lleyda un de nom Pelegrí,

decona al Boxar y a Montroig ab tots quants habitants anirien a establirsi y ab totes les fortaleses que construhirien dintre aquell territori, ab us lliure de les aigues, boscos, molins, pastures y forns y ab la condició de donar tots anys al monarca la meitat dels rèdits del citat castell, esceptat lo delme y primicia de la Seu de Tortosa y ab obligació de tenirho sots senyoriu y fidelitat.

(1) Cartoral dels Templers de Tortosa, doc. 168.

en 1175. No n'havèm pogut trovar cap altre anterior en documents autèntichs y creyèm que'l citat Pelegrí és l'atorgant del següent document: «...Quod ego Pelegrinus et A. gramaticus fratres Hospital Iherusalem habuimus placitum per honorem Hospital qui est in termino de Castelo cum Arnaldo Mulnerio et cum P. Cabot in presencia Arnaldi de Anglesola et de Petro de Sancto Iusto et fuit judicatum... Nos vero pro bono Hospital per nos et per fratres Hospital Iherusalem et preceptor Ildefonse magistro nostro Emposite donatores sumus predicto A. Mulnerio et P. Cabot ipsum honorem cum molendinis quem honorem per Hospitali Iherusalem tenere solebant...» ab obligació de donar al orde la novena part dels productes, tres pernes dels millors porchs que matin y tres fenegues de civada. Datat de 12 calendes maig 1175 y ab aquestes firmes: Signum Ildefonsi magistri Emposite, Signum Pelegrini comendatoris domus Ilerde, Signum Arnaldi gramatici (1).

Trova en segón lloch En Delaville, com a comanador de Lleyda desde 1188 a 1198 a Pere. Nosaltres ja l'havèm trovat en 1187. Donya Guina, per remey de la seva ànima donà als Hospitalers en mans del Castellà d'Emposta García de Lissa y de frare Pere, preceptor de la Casa de Lleyda, la hisenda que En Bernat de Sadaó havía llegat al propri orde per després la mort de dita senyora, qual hisenda radicava en terme d'Aytona, renunciant lo violari o usdefruit, ab data de 7 idus desembre 1187 (2). Lo Castellà y Comanador prometen en cambi satisfer a Donya Guina 100 sous corrents a Lleyda tots anys per la festa de Nadal dient: «Et habeatis ipsos C. solidos super ipsam donum Hospital Ilerde... et super exitibus de nostris molendinis». Havèm ja citat un altre document (plana 140) del meteix any 1187 atorgat per Pere, preceptor de la Casa de Lleyda.

La escriptura de concessió feta per los Hospitalers a Ramon Vascó, d'una vinya en terme de Lleyda, en 1188, comença axí: «...Ego Fortum Chabeza gracia Dei magister Emposte consilio et voluntate tocius capituli fratrum Ilerde hospital Iherusalem videlicet consilio et voluntate fratris Petri preceptoris domus hospital Ilerde et fratris Bertran et fratis R. Chastrobono et fratri Bernardo de Bellovezin preceptoris Alguaire et aliorum fratrum laudamus et concedimus...»

En 1193, Berenguer de Perexens donà al Hospital un vassall anomenat B. Dalós «qui estat in Perexens ipsi eorum capmansium et omnia jura que in ei habeo et habere debeo aliquo modo... de meo jure et potestate et in manu magistri Emposte Fortuni et fratris Petri preceptoris Ilerde et fratis B. de Rochanegada.»

L'any següent, los metexos Castellà d'Emposta y comanador Pere de Lleyda'ls trovàm concedint a Bernat de Calders una peça de terra a cens.

---

(1) Arxiu del G. P. de Catalunya, armari de Corbins, perg. 132.
(2) Arxiu del G. P., armari de cases antigues, perg. 261.

En 1202 y 1207 era preceptor de la dita casa del Hospital frare Esteve de Fileta o Filella; en 1212 ho era frare Pere de Torres, qui juntament ab los frares R. Gocelm, G. de Liminyana y Joan d'Alòs concediren una vinya a Pere Navarro (1). En 1220, lo comanador Bertràn Amill o Amell, ab consentiment del Castellà García Artiga y del preceptor de Barcelona A. de Bellvehí, *tenens locum Magistri in Catalonia*, concedí a Ramon Bernat y a son germà «quasdam domos in Montealbo quas R. de Sancto Cibario dedit Hospitali et fratribus pro anima sua, que afrontat ex una parte in via maiore... Et damus eciam unum ortum qui est juxta ecclesiam infirmorum quem predictus R. de Sancto Cibario dedit hospitali pro anima sua qui afrontat de una parte in via que pergit versus Tarrachonam...»

Finalment, lo conveni celebrat en 1225 a Lleyda entre Templers y Hospitalers sobre la qüestió de la pexera de la cequia dels molins, ho fóu per los tres delegats d'abdós ordens qui eren Pons, bisbe de Tortosa, Ramon de Serra, comanador dels Templers de Gardeny y Bertràn Amill, comanador encare dels Hospitalers de Lleyda.

Lo rey Jaume I confirmà a Bernat de Linyola, comanador y als frares del Hospital de Lleyda totes les donacions que'ls havía fet son pare y ademés «ortum illum in quo nunc facta est villa nova contigua mercatallo Illerde ac furnum illum qui constructus est ibi», ab data del juliol 1227.

Frare Domenge López, titulantse «preceptor hospitalis Iherusalem Ilerdensi», atorgà donació a Guillèm Nicolau, en 1257, de «quadam eram... apud Rupheam».

Mentre subsistí l'orde del Temple, la casa dels Hospitalers de Lleyda tingué poca importancia, per absorbir allí tota la simpatía y força la casa dels templers de Gardeny, fora murs de la ciutat.

La comanda del Hospital de Barcelona. — Aquesta comanda fóu segurament creada entre 1150 y 1160; emperò, en tota la XII y bona part de la XIII centuries no tingué gran importancia, essent en el concepte dels béns y rendes de molta més superioritat les cases de Sant Valentí y Cervera. Com ja havèm indicat (plana 69), sembla que eren los béns del Vallès lo principal patrimoni d'esta comanda de Barcelona, de la metexa manera que l'orde del Temple tenía la seva comanda de Barcelona també instalada a Palau del Vallès. En Delaville trova com a més antich comanador de Barcelona a Pons de Braco, en 1163; en 1166 havèm trovat a Pons de Durfort y, en 1192, a Berenguer de Pomar titulantse «servus pauperum christi comendator Hospitalis episcopatu Barcinone». L'any següent surt com a preceptor

(1) Lo castell y vila de Sudanell, que era una de les principals possessions d'aquesta comanda, ja los tenía en 1213, en quin any el Rey confirmà a Berenguer de Miralles, mestre d'Emposta y al orde aytal possessió.

Berenguer d'Abadals y en 1208, Bernat d'Alcarraz. A 31 desembre d'aquest darrer any se celebrà la concordia entre'l Capítol y Mitra de Barcelona y'ls Hospitalers per poder l'orde construir iglesia y fossar en esta ciutat. Representaren al orde en aytal conveni Eximén de Lavata, gran Comanador d'Espanya, primer dignatari del Hospital en la península, Martí d'Andos, Castellà d'Emposta y Bernat d'Alcarraz, preceptor de la Casa de Barcelona. Fóu fet per sentencia arbitral del arquebisbe de Tarragona y del bisbe de Vich y aprobada per lo Papa Gregori per decret de 15 calendes maig, any 9 del seu pontificat.

Lo comanador de Barcelona havía celebrat en los idus abril 1205, una curiosa permuta d'un dret enfitèutich que la Capella de Marcús tenía sobre una terra dèl orde en la barriada de Merdançà, fora murs de la nostra ciutat. La escriptura diu axís:

«Notum sit cunctis quod ego Guillelmus presbiter capelle sancte Marie quam Bernardus Marcucii plantauit consilio et uoluntate Bernardi Archubus et Sancie sororis Bernardi Marchucii excomuto tibi fratri Examen de Lauata gracia Dei priori sancti Egidii et castellioni domus Emposte et tibi fratri Arnallo de Bellovicin procuratori domus hospital et ceteris fratribus suis illos V. morabatinos et..... quecumque dicta capella sancte Marie et ego et successores mei habemus in ipso ferragenali..... in burgo Barchinone iuxta domos suas iuxta merdacianum..... Nos uero predicti fratri Examen de Lauata gracia Dei prior sancti Egidii et castellio domus Emposte et ego frater Arnallus de Bellovicino procurator domus hospital in Barchinona consilio et uoluntate fratrum domus hospital laudamus et concedimus et excomutamus dicte capelle sancte Marie et tibi Guillelmo presbitero eiusdem capelle et successoribus tuis predictos nostros V. morabatinos...» (1).

La comanda de Barcelona, com ja havèm indicat, no era gayre rica. En 1251, son comanador Bernat de Fenollar, ab consentiment del Castellà d'Emposta Pere d'Alcalà, hipotecà tots los bens de dita casa en garantía de 273 sous que devía a R. de Banyeres per draps que li havía comprat. Per cert que un dels testimonis fóu G. Sarraler *argenterius Barchinone*.

Aquest comanador, Bernat Dez Fonollar, tenía drets a la herencia de sa mare Elicsendis. Son germà Guillèm obtingué del Gran Comanador d'Espanya Riambau de Bohio (qui's titulava *maiori comendatori quinque regnorum de Ispania ordinis Hospitali)* que l'orde renunciés a sa part en dita herencia y'l Castellà d'Emposta li féu cessió de drets per escriptura de janer 1252.

En 1257 frare Bonell, *comendator domus hospitalis Sancti Johanni in Barchinona,* va comprar una terra de la filla de Na Duranda *que est in burgo Barchinone paulo longe ab ecclesia Sancte Marie infirmorum.*

(1) Perg. 26, armari 1, de Barcelona, arxiu G. P.

Les comandes del Hospital de Sigena y Alguayre. — Lo Comte de Barcelona donà Sigena y Sena, dos llogarets de la diòcesis de Lleyda, però dintre'l territori d'Aragó, als Hospitalers, en 1158. L'orde anà fent noves adquisicions en dit punt y motivaren la constitució d'una comanda, que la trovàm ja en 1174. Bernat de Pallars, titulantse comanador de Sena y Sigena, cedeix als habitants de abdós llochs lo puig de Montnegre, que'l rey Alfons havía donat al orde.

En 1187, Donya Sanxa, muller del citat rey, obtingué del Castellà d'Emposta la cessió de Sigena y Sena per establirhi una casa de senyores religioses hospitalaries. Construit lo monastir y constituida la comunitat de senyores, continuà establert un comanador a Sigena. Axís, en 1190 y 1192 era comanador frare Llop de Filera; en 1207, Martí d'Ayvar; en 1278, Martí de Copons.

A Alguayre succehí una cosa semblant. Los Hospitalers començaren rebent donacions y fenthi petites adquisicions y després hi establiren comanador, abans de cedirho a certes senyores per constituirhi un convent de religioses del Hospital. Ja havèm dit (plana 72) que'l Comte de Barcelona, en 1156, havía donat als Hospitalers tres molins en Alguayre. Poch després degué constituirse la comanda, donchs en 1159 lo comanador d'Alguayre, Ramon de Pinya, ja adquirí dels cònyugues Pere Adalbert y Ermesenda altre molí en dit lloch. Lo bisbe de Lleyda ja havía fet cessió al orde de les iglesies d'Alguayre y son terme, desde 1157.

En novembre 1186, lo Rey celebrà una permuta ab l'orde del Hospital, cedint lo castell d'Alguayre y rebent dels Hospitalers la vila de Cetina. Havèm publicat aquest document en *Noticia històrica del Monestir d'Alguayre* (Barcelona, 1899). Llavors era comanador del dit lloch Bernat de Bellvehí En 1195, era comanador Guillèm de Surriana; en 1216, Pere d'Andós; en 1226, Ramon Çavellà; en 1233, Arnau de Vilaregut; en 1247, Arnau Despallargues.

Fóu en 1250, quan lo Capítol general dels Hospitalers reunit en Osca, acordà cedir a Donya Marquesa de Guardia y demés senyores que havíen constituit la comunitat de religioses hospitaleres de Cervera, lo lloch y béns y rendes d'Alguayre per trasladarhi son convent, que fóu ben prompte construit. Continuà haventhi comanador per administrar les temporalitats; en 1268, ho era Ramon Granell; en 1280, Bernat de Ventalola; en 1302, Pere Destaràs.

La comanda del Hospital de Isot. — Entre les aspres montanyes de la Baronía de Rialp, districte de Solsona, prop del poblet de Bellfort, existía'l priorat o casa de Sant Salvador d'Isot. Sembla que a les darreríes del XII^è segle ja tenía categoría de comanda del Hospital. La primera menció que havèm trovat és del maig 1190. Donya Sanxa de Rubió donà al Hospital de Sant Salvador d'Isot lo delme de tot lo que possehía en terme del castell de Collfret, çò és de les comes

de Castellà y Torrent de Vilar, axí com lo dret y usatges dels molins y del castell y poble de Vilves.

En 1200, Pere de Rivet, portantveu de comanador d'Isot protestà en la plaça pública de Bellfort d'un incident en lo litigi que tenía la comanda.

La donació a Sant Salvador d'Isot de tot son patrimoni en lo castell de Todela, feta per donya Ermesenda de Montzó en franch alou, és de 1202 y de 1207 la que atorgà En Gombau de Ribelles «ad Sancti Salvatoris de Isot et ad ipso conventu qui est in ipso domo».

Algún temps després se veu la casa d'Isot regentada per lo metex comanador de Costoja y de Berga. Ja veurèm com en 1236, era Ramon de Liri comanador de les tres cases reunides y com atorgava la concessió d'un molí a donya Arsenda Dezmont y un camp de Collfret als cònyugues Calbó y Gombalda.

Com demostrarem també, la casa de Sant Salvador d'Isot fóu dúplice de religiosos y religioses del Hospital de Jerusalèm.

La comanda de Costoja — La casa o priorat del Hospital de Costoja estava prop del llogaret de Vilamitjana, entre la Seu d'Urgell y'l poble de Castellbó. Son nom era llatinitzat sots la forma *Custodia* y cal no confóndrel ab altre lloch anomenat Costoja y Custodia del Vallespir, entre Ceret y Prats de Molló.

Ja indicarem en nostre llibre *Investigación histórica sobre el Vizcondado de Castellbó* (planes 199 y 162), que'l més antich document que tením d'aquesta comanda es del 12 calendes febrer 1220 (21 janer 1221, nou istil) o sía la concessió del noble cavaller Bernat de Saga al comanador de Costoja frare Guillèm de Sant Martí de facultat per edificar una iglesia en lo lloch anomenat «hospital de Berga», que sos avantpassats havíen donat al orde de Sant Joan de Jerusalèm. Sembla, donchs, que a Berga hi havía casa d'Hospitalers a la primería del segle XIIIè, però que, en 1220, no estava encare constituhída com a comanda y era una dependencia de la de Costoja d'Urgellet.

Quan lo vescomte Arnau de Castellbó, lo famós enamorat de les doctrines dels albigesos aquitans, morí en 1226, fóu soterrat en la casa de Costoja, de la metexa manera que sa filla y successora en lo vescomtat, Ermesendis, morta en 1230. En son testament de 5 calendes febrer 1229 (28 janer 1230, nou istil), aquesta senyora dexà son cors al orde del Hospital «et eligo sepulturam meam in hospicio Beate Marie de Costoja», llegant ademés a dita casa tots sos drets en los béns que'l seu citat pare ja havía llegat a la propria comanda en son testament de 1220.

No obstant d'aytals manifestacions de pietat, los inquisidors senteciaren, en 1269, que fossin exhumats los cors del vescomte Arnau y de sa filla per heretges y tretes ses despulles de la casa de Costoja.

Hi hagué qüestions entre'l Bisbe d'Urgell y'l comanador de Costoja

sobre percepció de drets y aprofitament de rendes d'iglesies, y finalment celebraren una concordia, en 1233, acordant que'l Bisbe tindría la quarta part dels mobles y béns dels difunts que'ls Hospitalers prenguessin a les parroquies, exceptuades les armes y cavalls; la iglesia de Castellbó romandría totalment per lo Bisbe y la de Costoja per l'orde.

Frare Ramon de Liri, comanador de Costoja, ab escriptura de 17 calendes abril 1235 (16 març 1236, nou istil) establí a favor de donya Gombalda una peça de terra, y com la documentació se trova a la comanda de Susterris del Pallars, se deduheix que en època posterior, la casa de Costoja fóu subgectada a la esmentada.

En 1263, fray Ramon de Torres, comanador de Costoja, governava també la casa del Hospital d'Isot y concedí als consorts R. Folquet y Raimunda una pensió sobre la mola d'Escobet.

La comanda del Hospital de Berga.—La data més antiga que havèm aplegat d'existencia de la casa de Berga, després de la de 1220, citada al parlar de Costoja, és de 1223, en la donació feta per los cònyugues Joan Huguet y Guillema d'una terra: «donamus domino Deo et beate Marie et Sancto Johanni ospital Berge et omnibus fratribus et habitatoribus eiusdem loci...» En 1228, Ramon d'Arles y sa muller veneren a la casa del Hospital de Jerusalèm «quod est situm in capite ville Berge iuxta podium de Lastis», lo mas de Serra-luce, de la parroquia de Sancta Eulalia de Berga (1).

Lo meteix any (2 calendes juny 1228), En Pere Guerau d'Olvan «laudo atque concedo cum hec publico instrumento per liberum et franchum alodium hospitali Iherusalem quod in capite ville Berge iuxta podium de lastis et fratribus omnibus comorantibus et subsecientibus in perpetuum totam ipsam vineam... in parrochia Sancti Martini de Lavaneres in riperia de Sala iuxta flumen Lupricati».

Més endevant, com ja havèm dit, la casa de Berga té'l meteix comanador de Costoja y encare una tercera comanda la d'Isot, en les serres que corren desde la vila de Pons cap al noroest, en la baronía de Rialp. Segurament que les rendes d'aquestes tres cases eren molt petites y no suficients per sostenir cada una comanador peculiar. En 1236 surt per primera vegada frare Ramon de Liri regentant les tres comandes: «Notum sit cunctis quod ego frater R. de Liri preceptor domus Costoge et Isot et Berge cum consilio et voluntate fratrum et sororum nostrorum fratri R. Jornet et fratri A. de Bornal et domna Brunisen et Agnes et fratri Johan de Alos donamus et tradimus tibi Ersen Dezmont et vestris et quibus volueritis ad censum omnem illum molinum de pulrana quam molinum tenuistis vobis et vestris ab ,inrere propter domum hospitale et facimus vobis et vestris de restitucione ad iamdic-

(1) Perg. 5 del armari de Cervera, arxiu G. P.

tum molinum omnem illam aqua de palaol sicut hospital habere debet per jus tali pacto donamus prefatum molinum quod vobis et vestris successoribus faciatis per censum ad domum hospital et successoribus suis IIII. solidos per singulis annis ad festa natale Domini censualiter melioris monete quod tunc currerit in Acrimonte pane et vino..... et recepimus nos donatores de introitu XII. solidos. Actum est hoc XVII Kalendas aprili anno ab Incarnacione Domini MCCXXXV».

En 1239 no estava la comanda de Berga unida més que ab la de Costoja: «Notum sit omnibus, quod ego Domna Sibilia de Berga et ego Domna Geralda de Berga habita super his deliberacione sollempni... laudamus, concedimus et in omnibus et per omnia sollempniter confirmamus domino Deo et ospitali Iherusalem et rectoribus eiusdem.... et vobis fratri Raimundo de Liri preceptori domorum Custodie et Berge pro ipso ospitali et tibi fratri Petro de Guilera subpreceptori eiusdem ospitali Berge et cunctis successoribus vestris totos illos escambis *quosque* Petrus de Berga vobis fecit et excambiavit per manso de Lastis pro quo dicto manso de lastis dictus P. de Berga vobis dedit et concessit et excambiavit illum ortum terre qui est juxta ospitalem vestrum et ecclesiam per alodium franchum...» (1).

Finalment, en 1308, lo comanador de Sant Joan de Berga era Bernat de Cornudella, qui en sa calitat de marmessor de son oncle Joan de Berga, va conferir a son nebot Arnau de Cornudella'l benefici que aquell havía fondat en la iglesia de dita vila.

La comanda del Hospital de Vallmoll.—Com començaren los Hospitalers a tenir drets y béns en lo lloch de Vallmoll, del Camp de Tarragona, no ho sabèm. Ja n'hi possehíen en 1184, perque diu En Morera en *Historia del arzobispado de Tarragona* (I, plana 506), que l'arquebisbe sostenía un plet ab l'orde del Hospital sobre'l lloch de Vallmoll en dit any, arrivant a una concordia ab lo Castellà d'Emposta, qui s'obligà a entregar lo delme corresponent a la Iglesia.

Tampoch pot precisarse data de la constitució d'aquella comanda. Lo més antich comanador que havèm vist és en 1205, en lo conveni que celebrà En Pons de Brugueres, sa muller Raimunda, son fill Berenguer de Miravalls y En Pons d'Alió ab los Hospitalers, representats per Martí Pedrís, *comendator Emposte,* Pere de Cirera, *comendator domus Vallemollis* y per Miquel, Pere Pallerès y altres frares *habitantibus domo Vallemollis qui modo sunt.* Ab aytal conveni acabaren les qüestions sobre una terra que havía feta plantar Berenguer de Vilamuls, difunt arquebisbe de Tarragona, situada en lo puig d'Olivera. Dits interessats difiniren y entregaren al Hospital la terra y aceptaren 500 sous de moneda barcelonina (2).

---

1) Perg. 80 del armari 3, arxiu G. P

(2) Perg. 39, armari 20, arxiu G. P

En 1219, trobàm un altre comanador de Vallmoll, Ramon de Tarascò, en un altre escriptura de conveni, atorgada per Ferrer de Torrosella: «...ego F. de Torrosela veni ad finem et composicionem de omnibus illis que dix aut feci contra Hospitale Iherosolimitani S. Iohannis, cum frate Raimund de Tarascone comendatori hospitali Vallemolle et cum aliis fratribus morantibus in domo Vallemolle cum fratre Andrea capellano et cum fratre Iohanne et cum fratre G...» En Ferrer concedeix al orde «totam illam compram tam de terra quam de aqua et accaptum et ademprivum quod Hospitalis Iherusalem fecit patris et matris mee...» «Preterea ego supradictus Ferrarius de Torrosela bono animo... reddo et offero corpus meum et animam meam per confratrem Deo et Hospitali iam supradicto talimodo quod alio ordine vel religione corpus meum sepeliri possit nisi in dicto Hospitali in posse fratris R. de Tarascone comendatoris... annuatim in festum natale Domini pro recognicionis dono I. libra de cera...» Al morir dexa també al orde son cavall y les armes de fusta y ferre si llavors en té. «Et ego dicta Elicsendis coniux dicti Ferrario bono animo et bona voluntate dono me per donatam et per confratrissam Deo et Hospitali Iherusalem quod deinde ad aliam ordinem vel religionem corpus meum dare non possim nisi dicto Hospital et dono pro recognicione unam liberam de cera uno quoque anno... et ad mortem meam quando exiero de hec seculo Hospital habeat semper omnia mea bona L. solidos... sine omni contradiccione tocius persone et meum lectum totum munitum cum pannis...» Firmes den Ferrer y sa muller Elisenda, de Bernat y Ferrera fill y filla.

Guillèm de Sancta María, comanador de Vallmoll y'l Mestre dels Hospitalers, Pere de Granyena, concediren, en 1254, a Dalmau d'Alentorn *valenciam in castro de Guardia sicut in serra lata* y aquest cavaller prometé al orde serli fidel y leyal «in castrum de Guardia et homines et res in ipso contente bonafide et sine frande... et vobis homagio facio in presenti». Signà també aquesta escriptura l'arquebispe de Tarragona (1).

En 1286 figura com a comanador de la casa del Hospital de Vallmoll, Pere Miquel y en 1298, Pons de Benviure. En aquest temps tenía béns y juridicció en lo lloch de Vallmoll la famosa Guillelma de Montcada, filla del vescomte de Bearn y viuda del infant Pere, del germà del rey Jaume II. No obstant son esperit turbulent y agosat, dita senyora no volgué que son batlle molestés de cap manera als Hospitalers, y ab data de maig 1298 escrigué una lletra a G. de Banyeres, son batlle, que mereix transcripció íntegra perque és interessant per la llengua: «De nos na Guillelma muyller que fo del molt alt senyor infant en P. de bona memoria, dona de Moncada et de Castel vyl, al

(1) Perg. 303, armari 12, item.

feel seu an G. de Banyeres, batle nostre de Vayl moyl saluts et gracia; sapiats que avem entes per lonrat maestre de lespital que vos ab companya corregues et fos al pug-pelat, loc de lespital et ali preses V. homens qui vos enmenas et aquels encara preses detenis, per ço com deitz que agron noves entre els et ques defeseren a lur comanador. E maravela nos fort con vos aytal cosa avets feyta, car nos vos aviem manat que les coses de lespital emparassets et gardassets axi con les nostres propries et vos avets ne feyt lo contrari segons que avem entes de quens pesa majorment con lo senyor Rey tenent lo dit loc vos vos entrametes daquexes coses, per que nos vos deym e us manam fermament que si axi es vistes aquestes letres retatz e deliurets aquels homens et besties et tot ço que pres avets ni tengats del dit loc de pug pelat e ço que en *acant* avets que els revoquets et daqui avant volem et a vos manam que als homens et a les coses de lespital aiudets et mantengats axi com les nostres coses propries et que nols façats en res tort ni desplaert et aço no mudets per res. Feta a Barcelona divenres ans de Cinquagesma anno Domini MCC°XC°VIII°». Tot seguit de rebuda la lletra, lo comanador P. de Benviure la feu llegir en la plassa del poble de Vallmoll, devant notari y allí meteix lo batlle de Donya Guillelma revocà tot lo que havía fet en contra dels drets del Hospital.

Les comandes hospitaleres de Sant Llorens de les Arenes y d'Avinyonet. — La primera d'aquestes comandes del Hospital estava entre Girona y Torroella de Montgrí, a la vora del riu Ter, y la segona a un hora a ponent de Figueres, en Empordà. Sofrí equivocació M. Delaville le Roulx al situar la casa del Hospital d'Avinyonet en la comarca del Penadès y bisbat de Barcelona. Es un altre Avinyonet, prop La Granada.

Si no està alterada la data d'un document del arxiu del Gran Priorat, en 1236 ja estava constituída la comanda de Sant Llorens. En dit any Guillema de Gerondella donà a dita casa, en mans del comanador Guillèm Ramon, un mas per contribuir al sosteniment en la comanda d'un capellà. De totes maneres tením seguretat de que, en 1257, era comanador de Sant Llorens de les Arenes frare Arnau de Villarí y en 1280 G. de Vilanova.

Del meteix any 1257 és la primera noticia que havèm trovat d'un comanador d'Avinyonet; ho era Gombau de Vallfort. En 1296 surt com a comanador Jaume de Salanova y en 1311, Berenguer d'Alanyan. En aquest temps la comanda possehía moltes terres y censos en los llochs de Vilamala y Sancta Coloma de Ciurana, segons havèm vist en los capbreus. Lo Castellà d'Emposta comprà al Rey en 1298 lo mer imperi del lloch d'Avinyonet. Lo manament reyal al veguer de Figueres perque regonegués dita concessió signada per Jaume II *apud peretas de Caucolibero* (Colliure de Rosselló) a 3 calendes juliol

1298, diu: «Jacobus Dei gracia &... fidelibus suis vicario et bajulo de Figueriis vel eorum loca tenentibus... Cum nos vendiderimus et concesserimus perpetuo cum publico instrumento... merum imperium castri, ville ac loci Avinionis cum omni jure nobis pertinenti... et jurediccione qualibet civili et criminali eiusdem loci religioso viro fratri R. de Ripellis castellano Emposte ac tenenti locum venerabili Magistri hospitali iherosolimitani in Ispania....» (1). Prova, donchs, aquest document que és l'Avinyonet de l'Empordà lo punt de dita comanda del orde del Hospital.

Les cases del Hospital a Vich y a Termens. — Per un sol document tením noticia de que existía comanador del Hospital en la ciutat de Vich en la primera meitat del segle XIII. Es lo nomenament de procuradors fet per Guillèm d'Empuries, canonge de Santa María d'Uliá, a favor de A. de Bellvehí, comanador del Hospital de Sant Joan de Barcelona y de Arnau de Tous, comanador de la iglesia del Hospital de Vich, en l'any 1228 per pletejar contra B. Barutino sobre la batllía que dit canonge tenía en les parroquies de Sancta Eugenia y Sant Vicens de Malla, en territori d'Ausona. Lo comanador de Vich al signar diu: «Manifestum est quod ego Arnaldus de Tous, comendator Sancti Iohannis ecclesie Vici teneo originalem istius instrumenti» (2).

Respecte de Termens, no fóu fins al any 1278 que los Hospitalers hi començaren a tenir béns, quan En Ramon d'Anglesola, senyor del castell de Termens, per temor a les penes del infern oferí son cors y ànima al orde del Hospital, juntament ab tots los seus béns y ab dits castell y lloch, en mans de Ramon de Ribelles, Castellà d'Emposta, per donació intervius y comprometentse a no donarse a cap altre orde (3).

Consta que en 1280, los Hospitalers ocupaven ja dit castell, sens haver obtingut consentiment reyal, per lo que lo sobirà negà son adjutori al Castellà d'Emposta contra un senyor de la familia d'Anglesola que reclamava.

No creyèm que's constituhís comanda a Termens abans del dit any 80. Lo primer comanador és G. de Clermont, qui era llochtinent del Castellà d'Emposta en 1283.

La casa del Hospital de Biure. — Ja havèm indicat (plana 68) com començà l'orde a adquirir drets y béns en lo lloch dit Biure o Benviure (en los límits del Penadès y la Segarra) en l'any 1151 y com la comanda de Cervera, en 1178 y 1181 administrava dites possessions (plana 119). Per un testament que també havèm ja citat,

(1) Registre 265, fol. 59, arxiu C. de A.
(2) Perg 361 de Jaume I, arxiu C. de A.
(3) Perg. 22, armari 6, arxiu G. P.

d'En Berenguer Guillèm, consta que en 1199 los Hospitalers ja hi teníen casa, però no comanda.

En 1184, lo cavaller Arnau de Benviure, fill y hereu de Jaufret de Benviure y net de Oliver Bernat «et ipse Olivarius dominus et posessor tocius honoris de Benevivere, de Pilas et de Monteclaro cum eorum terminis et feudis», jurà homenatge al Rey a Perpinyà per dits honors y castells, de manera que l'orde del Hospital no tenía encare lo principal senyoriu en lo lloch de Biure.

En 1241, Guillèm d'Aguiló empenyorà'l castell y vila de Benviure als Hospitalers per 800 morabatins, ab aprobació del Rey y autoritzant la escriptura Ramon de Vilanova, notari de Tarragona.

La comanda del Hospital de la Espluga jussana. — La vila d'Espluga de Francolí, prop de Montblanch, fóu possessió important d'abdós ordens militars. Dividida en dues partides, la sobirana o superior pertanyent als Templers era més important que no la inferior o jussana que la teníen los Hospitalers.

En la primera meitat de la XIII centuria hi havía en la Espluga diferents senyorius y jurisdiccions. Uch de Torroja, segons testament de 1218 dexà a sa germana Eldiarda sos drets y proprietat dels castells d'Espluga y Olmells. Eldiarda de Torroja y son marit Ramon de Palau, feren donació a son fill Simón al casarse aquest ab Gueralda d'Anglesola, en 1231, dels dits drets y béns d'Espluga y Olmells. Simón ja havía mort en 1247, dexant en testament sos drets y possessions en lo castell d'Espluga al orde del Temple.

També tenía senyoriu, drets jurisdiccionals y proprietat en Espluga de Francolí En Guillèm de Guardia-alada, qui atorgà testament en 14 calendes desembre 1234, autoritzat per Berenguer Clarena, capellà d'Espluga. Nomenà marmessors a Berenguer de Puigvert, Berenguer de Muntpaó, Guerau de Vallclara y Miró d'Aguilar, elegint sepultura a Poblet. Dexà al convent de Vallbona 50 morabatins, a *donya Torroja,* sa neboda, lo castell de Montfalcó ab homens y cavallers, a Elicsenda, filla d'En Ramon de Castellet *nepotis mei,* 100 morabatins, a Arnau de Comalats lo lloch dit Sala ab ses pertenencies tenintho en féu del qui possehirà'l lloch de Passanant. Disposà lo següent: «Volo autem quod manumissores mei faciant milites filios militum quos mecum habeo vel donent unicumque eorum M. solidos pro sua cavalleria». Instituhí hereua a sa filla Mateua en tots los demés castells y béns, posantla sots tutela dels esmentats marmessors. Al altra filla, Gueralda, li lega dos mil morabatins. Si abans de morir tingués algún fill mascle de sa muller Marquesa de Cervera, aquest sería l'hereu en lloch de la citada Mateua. Si aquesta y sa germana Gueralda morissin sens descendencia, obtindríen la herencia Guillèm y Berenguer d'Aguiló, nebots del testador, los qui possehiríen los castells de Guardialada, Espluga de Francolí tant sobirana com jussana,

Segura y Conesa. Als germans Aguiló'ls substitueix per Ramon Guillèm d'Odena y Ramon d'Odena (1).

Guillèm de Guardia-alada morí abans de 1245. Sa filla Mateua, casada ab Galceràn de Pinós vivía encara en 1251, quan efectuà un arrendament per dos anys de les rendes d'Espluga inferior ó jussana, Belltall y Rocalaura y de cert senyoriu en Espluga sobirana a favor d'Arnau de Brau. Aquest Brau cedí, en 1253, als Hospitalers un crèdit y acció que tenía contra En Pinós y sa difunta muller sobre la Espluga.

Creyèm que Mateua morí dintre l'any 1251, donchs abans de finir aquest ja trovàm la sentencia judicial en lo plet promogut per sa mare Donya Marquesa y sa germana Gueralda contra dit Galceràn de Pinós, gendre y cunyat respectivament, qui pretenía retenir la possessió d'Espluga, Belltall, Conesa, Segura y Rocalaura per rahó de garantía de dos mil auréos. Donya Marquesa y sa filla Gueralda, ja religioses hospitaleres de Cervera, reclamaven la proprietat d'aytals llochs no solament en virtut del testament de Guillèm de Guardia-alada, marit y pare respectiu, per haverse realitzat la substitució establerta per haver mort sens fills Mateua, sinó també en virtut del testament d'aquesta darrera, fet *segons lo tercer modo de la lley goda*, en lo que dexà a sa mare y germana y al convent de religioses hospitaleres de Cervera-Alguayre tots sos drets en los béns que havía heretat de son pare. La sentencia fóu favorable a Donya Marquesa y sa filla Gueralda y la casa d'hospitalers de Cervera fóu la successora en la possessió d'Espluga y demés castells citats.

Poch després promogué qüestió també Guillèm d'Aguiló, reclamant la herencia de Mateua, per haver mort sens fills y entrar la substitució establerta en lo testament de Guillèm de Guardia-alada. Se pronuncià sentencia en 16 calendes novembre 1252, declarant a favor del orde del Hospital y de la casa de religioses de Cervera la herencia dels llochs d'Espluga superior y inferior, Segura, Conesa y altres. Aguiló alegava que havía mort Guillèm de Guardia-alada sens fill varó, que Mateua havía mort sens descendencia y que Gueralda era religiosa, per lo que s'havía purificat la substitució establerta en l'esmentat testament de 1234 a favor del nomenat Guillèm d'Aguiló, havent ja mort sens fills son germà Berenguer d'Aguiló. Los Hospitalers y Donya Marquesa deyen que vivint encare Gueralda de Guardia, cridada a la herencia en segón lloch en dit testament, feya improcedent la reclamació dels Aguiló, cridats en tercer lloch, ademés de que Gueralda també era instituhída hereva per sa difunta germana Mateua (2).

Axís donchs, entraren y s'establiren en Espluga de Francolí abdós

(1) Perg. 160, armari 28, arxiu G. P

(2) Perg. 513, armari 15, item.

ordens, lo Temple per cessió de drets dels Torroja y l'Hospital per cessió de drets dels Guardia-alada. Per convenis posteriors se separaren y fixaren definitivament los Templers en la part alta y'ls Hospitalers en la part baxa de la vila.

Aquí tractarèm no més de la Casa dels Hospitalers d'Espluga. Sens dubte, Donya Marquesa y les religioses de Cervera-Alguayre temeren alguna hostilitat dels Aguiló y Pinós, qui havíen vist rebutjades ses pretensicns, y per obtindre adjutori y vigilancia en l'Espluga y demés llochs esmentats cediren al cavaller Uguet de Cervelló, nebot de Donya Marquesa, los drets y administració dels citats castells de Conesa, Espluga superior y Rocalaura, ab obligació de fer homenatge als senyors principals dels metexos o sía al Vescomte de Bas per l'Espluga sobirana, al Rey per Conesa y al Monastir de Vallbona per Rocalaura. Uguet de Cervelló prometé a les religioses esmentades defensar sos béns y'ls de les cases de Cervera y Alguayre, segons escriptura de 16 calendes març 1253 (14 febrer 1254, nou istil). Los Templers donaren possessió del féu de l'Espluga sobirana a l'Uguet de Cervelló y aquest ab acta de 1er octubre 1255 prometé al Temple adjutori contra tots enemichs y ofereix per fermances son germà Guillèm de Cervelló y En Pere de Queralt.

Lo cert és que en la part jussana d'Espluga l'Hospital hi tenía ja constituhit un comanador en dit any 1255. En la permuta d'uns corrals del meteix lloch celebrada per Pere de Granyena y Guerau Amich, preceptor y Castellà d'Emposta ab En Guillèm Corbella hi figura Bernat Vives com a comanador d'Espluga de Francolí (1). Delaville le Roulx ha trovat encare en 1270 lo meteix B. Vives comanador en la Espluga; y en 1280, Berenguer de Cervià y en 1298, Ramon d'Empuries (2).

A 13 setembre 1261, Donya Marquesa per remey de la seva ànima y de la de son difunt marit G. de Guardia, donà al orde del Hospital la cuarta part que rebía en la Espluga jussana y Belltall, per rahó de la successió de sa filla Mateua, manant que en endevant fessin homenatge'ls habitants dels citats punts al orde. Lo Castellà d'Emposta en agrahiment li senyalà cent auréos alfonsins de les rendes de la comanda de Lleyda, tots anys mentre visqués.

Dos meses desprès, en novembre del propri any 61, Donya Gueralda, filla de Donya Marquesa, cedía al Hospital tots sos drets y béns en Espluga sobirana y jussana, Guardia, Belitall, Passanant, Conesa, Segura y Rocalaura, que li pertanyíen per son pare y sa germana y atorgantho ab consentiment de son convent d'Alguayre. Y en 1266, dita Marquesa féu un altre cessió al Hospital, molt extensa. Donà tots sos drets en los castells y llochs de Cabestany, Glorieta, Passa-

(1) Perg. 539, armari 15.
(2) Les archives de l'ordre de l'Hôpital dans la péninsule ibérique (París, 1893).

nant, Guardia y Segura; tot lo que havía comprat a Pons de Cervera en Belltall, los feus d'Espluga, Conesa y Rocalaura que devíen revertir á ella si moría sens successió n'Uguet de Cervelló, manant als habitants y castlans dels esmentats punts fassin homenatge al orde. Lo Castellà d'Emposta, en recompensa, consignà a Donya Marquesa una pensió anyal de 100 morabatins, una quantitat fixa de 1100 morabatins y altre pensió de 250 mentres viuría. Aprobaren y confirmaren aquest conveni-cessió sa filla Gueralda y les religioses d'Alguayre Agnés de Queralt, Elicsendis de Jorba, Marquesa de Rajadell y Ermesendis d'Ofegat (1).

En 1272, lo Vescomte de Cardona, que había tingut certes bregues ab los habitants de la part jussana del Hospital, celebrà concordia y absolució de danys y reclamacions.

L'any següent, la comanda de la Espluga féu una bona adquisició. Guillema d'Aguilar y son germà G. d'Aguilar veneren al orde del Hospital lo castell y lloch de Cabestany en franch alou y ab tots serveys, drets, aigues y habitants. Y en 1277 nova adquisició de pertinencies de la familia de Puigvert en lo Castell de Benviure: «Quod nos Galcerandus de Podio viridi et domna Elicsendis eius uxor... vendimus venerabili fratri R. de Ripellis, castellano Emposte... et vobis fratri Guilelmo Canicerii, comendatore Espelunce inferioris de Franculino... in perpetuum totum feudum ab integro quod tenemus per dicto Hospitali in castro de Bono-vivere»... per preu de 1400 sous, ab tots los habitants, serveys, tributs y demés que'ls pertanyía «ex donacione domne Romie de Cervaria matris mee dicte Elicsendis michi facta tempore nupciarum... Et ego iamdicta domna Elicsendis renuncio legi Julie de fundo dotali et potestati mariti et omni alii juri michi competenti» (2).

Per cessió atorgada en 1279 per Ramon de Biure, sa muller Berenguera y fills Pons y Elvira de tots los drets que'ls pertanyíen en la Espluga inferior al orde del Hospital, la comanda augmentà encare més son senyoriu y jurisdicció en dit lloch (3). En 1283, nou augment per rahó de la compra que Pere de Fenollet comanador d'Espluga jussana, ab concorrencia de Guillèm de Clarmont, preceptor d'Emposta y Cervera, féu a Bertràn de Belltall, fill d'Arnau de Belltall, de tota la «questiam, forciatam et toltam et forciam que consuevi facere militibus et aliis hominibus et feminis castri et ville de Beyl tayl». Obligà en garantía de la venda son castell de Belltall (4).

Lo meteix Bertràn de Belltall y Arnau de Belltall son fill, veneren ademés, en 1297, al comanador d'Espluga inferior lo dit castell de

---

(1) Perg. 628, armari 15.
(2) Perg. 96, armari 13.
(3) Perg. 234, armari 15.
(4) Perg. 591, armari 15.

Belltall ab ses pertenencies, drets y habitants, tot lo que teníen en féu del orde del Hospital, la que romanía obligada a mantenir y vestir durant sa vida al citat Bertràn y al seu sirvent. Lo preu fóu de 5570 sous (1).

Pere Bertràn de Montasor, qui tenía certs drets y béns en lo lloch y castell de Belltall, volgué que l'orde'ls hi regonegués y promogué litigi que finí per sentencia, condemnant al Hospital a satisferli 300 morabatins y una pensió anyal de 300 sous mentre no pogués percibir les rendes que li pertanyíen. La sentencia arbitral dictada per Guillèm d'Anglesola, lo jurista Bertràn de Seva y'l doctor Rayner, es del 9 calendes novembre 1299 (2).

Que'l comanador de la Espluga jussana del Hospital tenía drets jurisdiccionals en dit lloch ho prova'l fet de tenir forques posades, senyal d'execució de justicia. En 1284, lo subveguer de Montblanch volía derrocar dites forques que creya contraries a la jurisdicció reyal; però'l comanador protestà. En 1295, tornaven a existir qüestions de jurisdicció criminal entre ells y el rey manà al sotsveguer que no dificultés l'exercici al orde y que instruhís informació sobre'l dret que'l comanador alegava.

Altre qüestió sobre'l mer imperi de la Espluga inferior existía en 1306 entre'ls Hospitalers y'l Rey. Durant lo plet lo comanador s'atreví a fer assotar un lladre públicament y'l veguer de Montblanch formulà informació, dictantse fallo en 1311 en lo que se declarà que dit comanador, los castlans y lo Consell de la vila teníen perfecte dret per castigar als lladres en aquella forma. En 1321, lo Rey manà al veguer de Montblanch que no perturbés al comanador de Espluga en la possessió del mer imperi per ésser ferma la sentencia de 1311.

En 1299 era comanador d'Espluga jussana Ramon d'Empuries y estava representat per lo llochtinent frare Ramon de Penyafort. En 1303, lo comanador era Arnau de Soler.

La comanda del Hospital de Saragoça. — Ja indicarem (planes 47 y 128), les primeres adquisicions dels Hospitalers en la ciutat de Saragoça. No savèm la data fixa del establiment de la comanda; en 1172 ja existía y frare Lope era son comanador; en 1177, Lope de Filera, que és possible fos lo meteix del any 72; en 1180, Galindo de Ricla y tot seguit García de Liesa, titulantse «comanador de Saragoça, Salellas y ribera de Xalón»; en 1186 ho és Fortuny Cabeça, qui fóu ben prompte Castellà d'Emposta; Pedro de Urqueyn s'anomena comanador del Hospital de Saragoça y de ribera de Xalón; en 1203 y

(1) Perg. 72, armari 15.

(2) Continuà'l litigi y'l Veguer de Montblanch dictà sentencia en 1300 en favor d'En Montasor, manant a fra Ramon de Penyafort, llochtinent de comanador de Espluga jussana, donar a aquell la possessió dels rèdits del Castell de Belltall que li corresponien.

1204, ho és Martín Pérez de Juvera; en 1239, Guillèm de Malavella; en 1256 y 1258 Pere d'Alcalà, qui alguns anys abans havía estat Castellà d'Emposta; en 1278, Guillèm de Çavellà; en 1287 y 1290 Joan Pérez del Castellar; en 1296 altre volta dit Guillèm Çavellà titulantse comanador del Hospital de Saragoça y Casp y llochtinent del Gran Comanador en la castellanía d'Emposta. Pere de Soler figura, en 1303, com a comanador del Hospital de Saragoça y Sant Per de Calanda y llochtinent del Mestre en les parts d'Aragó y Valencia. En 1305, Arnalt de Olms, prior de Messina, era també comanador de Saragoça, y finalment, en 1308, Eximén de Pons, ocupa les comandes de Saragoça, Osca y Barbastre a la vegada.

La comanda dels Hospitalers a Saragoça estava en l'edifici y iglesia dits de Sant Joan de los Panetes, formant un recinte aillat en una part arreconada de la ciutat y conservantse en son interior la torre de la Çuda.

Les comandes del Hospital de Calatayud, Anyón y Mallén. — Com ja indicà Delaville, existía comanda dels Hospitalers a Calatayud, per lo menys desde 1167. En dit any, Mir, prior del Hospital de Jerusalèm y Galindo, comanador de Calatayud, concediren lo lloch de Ternes a cens. En 1184, en la escriptura de la permuta del castell de Sancta Licinia, atorgada entre'l Temple y l'Hospital, hi figura Roderich, comanador de Calatayud (1), y en altre document de 1211, hi trovàm un frare Enneco també comanador del meteix lloch. En 1193, los Hospitalers celebraren una concordia ab lo bisbe de Tarazona sobre'l delme de Calatayud, Ambel y altres llochs. Lo Concell municipal de Cetina, ab aprobació del citat bisbe, concedí a la comanda de Calatayud, en 1227, les primicies d'aquella població. Figuran com a comanadors de Calatayud Pere Eximén d'Aranciel en 1255; frare G. de Cabestany en 1280; frare Berenguer de Cervià en 1284, y frare Bernat de Miravalls en 1285.

Respecte d'Anyón, començaren molt aviat a ferhi adquisicions los Hospitalers. En 1140, lo bisbe de Tarazona cedí al orde la iglesia, com ja havèm indicat (plana 48). En 1178 ja hi havía comanda y en 1180 era comanador Alamàn de Luna. L'any següent lo bisbe de Tarazona y lo Castellà d'Emposta celebraren un conveni, renunciant lo primer en favor del orde sos drets en les iglesies d'Anyón, Sant Joan de Calatayud y altres ab la condició de que'ls Hospitalers no n'edificaríen cap més sens autorització del diocesà.

En Delaville apunta un document de 1218, del *Cartoral Magno d'Emposta,* en que l'arquebisbe de Tarragona ordena a la clerecía d'ajudar als Hospitalers d'Anyón contra tota persona que'ls molesti:

(1) Perg. 370 d'Alfons I, arxiu C. de A.

Podría ésser una equivocació y tractarse del bisbe de Tarazona y no del prelat de Tarragona.

Potser hi hagué també religioses hospitaleres a Anyón, donchs consta una donació feta, en 1253, per una Donya Constança, *comanadora* d'Anyón, atorgada ab voluntat dels Hospitalers d'aquella casa.

En 1208, concedí lo rey als habitants d'Anyón y Talamantes, de la jurisdicció del orde, que romaníen lliures y franchs de tota imposició en lo castell de Borja y en qualsevol altre lloch del monarca.

La comanda d'Anyón adquirí lo castell de Torrelles y en 1260, Don Jaume I, a prechs d'Amalrich, comanador d'Anyón, prohibí als oficials del citat lloch de Torrelles d'autoritzar lo rescat de cap dels serrahins que habitaven allí y que pertanyíen al orde.

També era de les antigues la comanda de Mallén; en 1181 ja hi trovàm un comanador, Roderich, y l'any següent en veyèm dos simultanis, dit Roderich y Pere Ciresa. Figuren després com a comanadors Joan Eximén en 1191, García Alberó en 1198, Valero de Torma en 1199, García Pinto en 1203 y 1216, Blasco d'Avero en 1231 y 35, Eximén d'Antillón en 1271, qui era també llochtinent del Gran Comanador d'Espanya en la Castellanía d'Emposta. En 1277, Ramon de Crebayno ocupa a la vegada les comandes de Mallén y Anyón.

Tingué qüestió lo comanador de Mallén ab los infanzons d'allí y lo rey ordenà, en 1220, que aquells nobles no podríen adquirir béns dels Hospitalers ni dels vassalls d'aquests.

Sembla que lo castell de Fuendexalón donat en 1257 per Constança, mare de Pere Maza, al Hospital, fóu agregat a la casa de Mallén, la qual encare s'engrandí més per la compra de terres y edificis feta en 1269 a la abadesa de Nostra Dona de Tulebras.

Les comandes del Hospital de Barbastre y Osca. — També és de les antigues la comanda de Barbastre. Ja existía en 1180, essent comanador Guillèm d'Abenozar y alguna importancia deuría tenir llavors aquella casa, si en juny 1194 hi celebraren Capítol general los Hospitalers de la Castellanía d'Emposta, presidit per lo Castellà Fortuny Cabeza. En 1220 era comanador del Hospital de Barbastre Roderich de la Sera; en 1255 Berenguer de Llorach, y en 1280 García Sànxez de Lesa. Consta que'l rey Jaume I concedí protecció y salvaguarda a la Casa de Barbastre y als seus vassalls, en 1261.

Abans de la fí del segle XIIe existía igualment la comanda del Hospital en Osca. En 1198 era son comanador Eximen de Lavata, qui, tres anys després, fóu nomenat Castellà d'Emposta. Lo rey d'Aragó, en 1198, a petició del dit comanador y del Castellà Martí d'Ayvar, renuncià a la percepció del impost del quint de les ovelles y concedí franquesa al Hospital per tots sos remats de bestià. En 1210 era comanador d'Osca frare Llop; en 1257 P. de Soler, y en 1296 Eximen d'Antillón.

Trovàm, ademés, que en 1275, Arnau de Ribelles, comanador de la casa del Hospital de Lleyda «et tenens locum castellani Castellanie Emposte», Ramon de Crebaino, comanador de Saragoça y Galceràn Albert, comanador d'Osca, celebraren una permuta d'una pensió de cens que feya Joan de Montzó al orde per un hort situat a Castelló de Farfanya.

Les comandes de Pina, Aliaga, Sanper de Calanda y Castiliscar. — Dubtàm si és més antiga la constitució de la comanda del Hospital d'Aliaga que la de Pina. Havèm trovat a G. de Vetula, comanador d'Aliaga, en 1180, y a Domenge de Riela, comanador de Pina, en 1184, però sens poder assegurar que fossin los primers. Consta, emperò, que'ls Hospitalers ja possehíen béns a Pina en 1169, hón tingueren qüestions ab los Templers, resoltes per arbitratge del bisbe de Saragoça. També consta que'l propri bisbe féu cessió al Hospital de la iglesia d'Aliaga ab son delme, mitjançant un petit cens, en 1181. Ja havía començat, en 1163, Sanxo de Taraçona, concedint al meteix orde tots sos béns y drets en lo castell y lloch d'Aliaga.

Lo rey Alfons, trobantse a Saragoça, en lo mes de març, día de San Benet del any 1196, concedí també als Hospitalers la celebració de mercat cada dissapte en la vila d'Aliaga.

Per aquells encontorns anaren fent bones adquisicions. En 1190, lo rey donà al orde'l lloch de Villaroya; en 1202, lo castell de Fortanete y en 1205, lo castell y vila de Soplaventos. L'orde dictà, en 1216, certes ordinacions locals per lo regiment de la vila d'Aliaga.

Havèm vist a Miquel d'Arasella, comanador d'Aliaga, en 1203 y 1216; en 1264, Romeu de Canella y en 1269, Bernat de Miravalls.

Per justificar la subsistencia de la casa de Pina, apuntarèm que eren comanadors d'ella en 1188, Martín Garcés; en 1194, García d'Arinçano o Corriçano (?); en 1202, Domingo Pedrez; en 1235, Guillèm de Barberà; en 1244, Pedro Garcés.

Devèm advertir que a Pina també hi tingueren casa y comanador los Templers, com ja indicarèm més enllà.

Respecte de la casa de San Per de Calanda, podèm dir que'l rey, en 1196, ja confirmà al Hospital la possessió del dit lloch y castell; que no havèm trovat cap comanador anterior a García Rufas, en 1207, citat per En Delaville. En 1235, ho era Martín Sànchez y l'any següent Pedro d'Alcalà. En 1254, Martín López y en 1296, Pedro de Soler.

Sembla que la adquisició del lloch de Castiliscar per los Hospitalers, fóu per donació reyal del any 1201, atorgada a Jaca. Llavors també'ls cedí sos drets en dit lloch la comtessa d'Empuries. En 1224, lo Castellà d'Emposta concedí als habitants presents y veniders de Castiliscar que podíen regirse segons los furs y custums d'Exea. Aquesta comanda possehía béns a Padules y a Sadava y alguna vegada s'uní ab la casa de Pilve. En 1207 figura Ferrando de Lusia com

a comanador de Castiliscar, y en 1213 y 1219 Fortún de Luna. En 1279 y 1280, nosaltres hi havèm trobat a Arnal de Queralt y En Delaville a Galceràn Albert. Per cert que en una escriptura de 1279, se fa menció de dos altres comanadors de Castiliscar: «Jo don Pedro de Dona Elvira, vezino de Sanguessa. . he recibido de vos frare Arnalt de Queralt, comendador de Castiliscar, cien et seyssanta et cinquo sueldos que me devia con cartas publicas frare Semeno de Antillon del tiempo que era comendador de Castiliscar... y seissanta sueldos de jaqueses... en el tiempo que frare Belenguer de Vals era comendador de Castiliscar...» (8 idus octubre, Era 1317).

La comanda de Casp. — Ermengol d'Aspa, castellà d'Emposta, en representació dels Hospitalers de la Corona d'Aragó, celebrà una permuta ab lo rey Alfons I, trobantse en Osca, en març de 1182. L'orde cedí al monarca les terres de Vilella, Savinyan, Tiviza y Grissenich a cambi dels castells y viles de Cetina y Casp. La data és del any 1220 de la Era, però hi ha altres copies d'aquest document que porten la Era 1192, lo que és error evident. Consta, en efecte, per altres escriptures, que'l rey Alfons estigué en Osca en març 1182 y en març del any anterior se trobava a Perpinyà (veges lo nostre *Itinerario del rey Alfonso*, en aquest meteix *Boletín*, volúm II, plana 414).

Lo més antich comanador de Casp que conexèm, és Domingo López, en 1254; però és segur que la comanda existía ja de molt temps. En aquell meteix any, lo Castellà d'Emposta, tot seguit del Capítol celebrat per l'orde, féu inspecció del estat de dita comanda. En 1277, 1284 y 1286 figura Galceràn de Timor com a comanador del Hospital de Casp y Sanper de Calanda.

CAPÍTOL XII

Primeres cases de religioses Hospitaleres. — Pochs anys desprès de la introducció del orde militar del Hospital en Catalunya y Aragó començaren a tenir en les cases o comandes algunes *donades* o senyores per atendre y servir als malalts y pelegrins del sexe femení. Feyent vida mitj secular y mitj religiosa; però sobrevingueren algunes abusions y deficiencies y s'acordà establir cases o convents hospitalers especialment de dones, sempre subjectes al Gran Mestre y al seu llochtinent lo Castellà d'Emposta.

En aquell primer període, quan començaren los convents mixtes o d'abdós sexes, trovàm també algunes religioses del Temple; emperò, axò fóu poch freqüent y curta duració. Ya presentarèm les poques noves aplegades.

Es del any 1173 la primera menció d'una religiosa del Hospital. Donya Constança, comtessa de Tolosa, germana del rey Lluis VII de França, se féu donada del orde en mans del Mestre Ramon de Molins, «visis, diu ella, sanctae domus hospitalis Hierusalem occulata fide innumeris beneficiis et misericordiae operibus, quae in eadem Christi membris die ac nocte pio humanitatis obsequio exhibentur, pietatis et miseriae intuitu, me in consororem in praefatae sanctae domus capitulo communi, in manus Magistri R. de M. in cimiterio eorum ad sepeliendum dono».

Lo convent de religioses hospitaleres de Sigena, fóu'l primer que existí de dones del dit orde en la península ibèrica. Fondat per la reyna Sanxa, esposa d'Alfons I de Catalunya y II d'Aragó, en 1187, que per axò obtingué del Castellà d'Emposta la cessió dels llochs de Sena y Sigena que constituhíen una petita comanda, fóu inaugurat l'any següent y obtingué la aprobació del Gran Mestre la Regla donada per la fondadora. Lo 23 abril 1188 romangué establerta la comunitat, essent creada primera priora Donya Sanxa d'Abiego. Prengueren lo meteix jorn l'hàbit altres distingides senyores, Arnalda de Cruilles, Beatriu de Cabrera, Teresa Gombau d'Entenza y fins a dotze. La Reyna se declarà donada o servidora del convent: però no féu de moment residencia, ni professió religiosa.

Tot seguit començaren les donacions de béns y drets al convent de Sigena. En 1190, la priora ja cedeix a cens un hort situat en Osca a determinats juheus y en 1192 fa igual cessió de terres que té a Aguas. En 1198, l'Arquebisbe y Capítol de Tarragona concediren al monastir de Sigena les iglesies de Montroig. En 1212, lo rey Pere li cedeix la vila de Lanaja. Axí continuaren les adquisicions y l'enriquiment d'aquella comunitat.

En 1191 començà la segona priora, Donya Beatriu de Cabrera y en 1198 la tercera, Donya María de Stopanyà, fins a 1202 que començà Donya Ossenda de Lizana. La reyna Sanxa estaba en abril 1198 ab son fill rey Pere en Tarragona; a 7 de febrer 1200, també ab son fill, se trovaba en Saragoça; a 30 setembre del meteix 1200, era ab lo rey Pere a Ariza; en novembre de 1201 era a Daroca, sempre ab lo fill y en novembre de 1207 estava en Daroca. Per consegüent, podrà ésser cert que Donya Sanxa era religiosa professa de Sigena desde 1198, però, està provat que surtía ab freqüencia del monastir y no era per por d'un insult o violencia de son fill, ab qui suposen una gran y llarga enemistat los historiadors de Sigena, donchs havèm demostrat en nostre *Itinerario del rey Pedro*, que durà menys d'un any la ruptura de les bones relacions entre mare y fill. Pochs díes abans de morir (morí'l 9 novembre 1208) la reyna Sanxa féu confirmar per lo rey Pere totes les donacions y privilegis atorgats a Sigena per ell y per son pare y féu declarar colocat sots la protecció reyal lo convent.

Quasi al meteix temps que's constituhía la comunitat de Sigena, en

la casa del Hospital de Cervera hi començaren a professar y establirse algunes senyores. Donya Ermesenda de Biosca se donà per germana del Hospital en 26 febrer 1192, quan son net cedí a la Casa de Cervera les prestacions y serveys d'un vassall seu: «In Dei nomine; notum sit cunctis quod ego domna Ermessen de Bioscha dono corpus meum et anima mea Deo et sancto Hospitali Jherusalem et modo in presenti dono me ipsa per sororem domui Hospitalis Cervarie *nec* et in perpetuum Ideo ego Berengarius de Bioscha amore Dei et predicte avie mee dono redemcionem anime avie mee domui Hospitali Cervarie et omnibus fratribus eiusdem domus presentibus atque futuris totum usaticum, censum, servicium et decimam... quod dare debet Guilelmo Isarn et sui propter dominicum quod tenet per me...» Firmes de dits Ermesenda y Berenguer *neptis eius*, de Ramon de Biosca y d'altre Ramon *fratris Berengarii de Bioscha* (1).

Ramon de Tous, senyor de Tous, disposà en son testament de 4 nones desembre 1199, que les seves muller Ermesenda y filla Berenguera fossin admeses per religioses del Hospital; a l'altre filla Ermesenda li senyalà les terres que tenía en la Roca del Vallès y a son fill Bernat los castells de Tous, Flix (prop del primer) y Pontils (2). Sempre més continuà tenint algunes religioses del orde la comanda de Cervera, fins que fóu creat lo monastir d'Alguayre. Ja tractarèm tot seguit d'aquesta comunitat femenina.

Un altre comanda se convertí també en aquell temps en casa dúplice de frares y religioses del orde, la de Sant Salvador d'Isot. Lo primer document que havèm vist justificant la existencia de religioses en dita casa, es de 1202: «Notum sit cunctis, quod ego Ermessen de Monso dono ad Deo et Sancto Salvatore Disot omnia mea honore que ego habeo vel habere debeo in castrum de Todela vel in suis terminis id sunt terris, vineis, casas... (3) Quantum infra istas afrontaciones includunt qui ad ipsa mea honore pertinet sic dono ego ad Deo et S. Salvatore ad proprium alaudem et franchum sicut ego habeo vel habere debeo per secula cuncta et ego Ermessen reddo me ipsam Deo et Beate Marie corpus et animam et domui S. Salvatoris Disot per cuncta secula posse Johannis sacerdotis et Agnetis sororis de viduis coram fratri B. et fratri R. de Bonrepos et R. Dagna et A. de Salent et coram multis aliis et nullus homo vel femina qui ista carta donacionis inquietare voluerit in duplo componat. Actum est hoc V. nonas octobris anno ab Incarnacione xrispti MCCII°». Firmes de la donadora, de sa filla Ermesen y de R. de Monsó (4).

En lo següent document, de 1208, tornà a sortir aquella Agneta

(1) Perg. 34, armari 3, arxiu G. P.
(2) Perg. 297, armari 28, item.
(3) Aquest castell afrontava ab Artesa, Seró, Ladoncell y Marchovad.
(4) Perg. 277, armari 2, arxiu G. P.

com a *soror* d'Isot: «Igitur in Dei nomine ego Gombaldus de Ripellis et fratris meis pio animo ac spontanea voluntate pro redempcione animarum nostrarum .. donamus Deo et ad Sancti Salvatoris de Isot et ad ipso conventu qui est in ipso domo vel in futuro erit qualicumque sit ipsam ecclesiam de Sancta Maria de Tolust cum omni nostro dominico quem ibi habemus vel habere debemus... et in super dono ego Gombaldus predictus in predicta mansione de S. Salvatoris et sorores qui ibi sunt dono C. solidos denariorum unde emant honorem, in tali racione ut nec et in perpetuum teneatis stabilitum unum presbiterum in predicta domo de S. Salvatoris qui celebret missa III. dies in ebdomada ad Sancte Marie de Tolust predicta et oret Deum et genitricem eius pro nos tam de vita quam de morte... eciam detis nobis partem et societatem in omnibus beneficiis vestris et colligitis nos in vestris oracionibus per infinita secula. Et ego Agnes soror de Sancti Salvatoris et omni conventu prenominato tam presenti quam futuro promitimus vos Gombaldus predictus et R. frater vestro per nos et per omnes successores nostros semper tenere dictum presbiterum... et eciam colligimus vos et damus vobis partem et societatem in omnibus beneficiis et oracionibus... Acta scriptura donacionis in mense marcii anni Domini MCCVII°». Firmes de Gombau y son germà Ramon, de Berenguera de Ribelles y Marquesa de Cervera (1). Aquest document demostra la existencia del convent o comunitat de senyores religioses del Hospital a Isot a la primería de la XIII centuria.

Tením dues altres escriptures d'una metexa data (16 març 1236, nou istil), que també la justifiquen: «Notum sit cunctis quod ego fratri R. de Liri preceptor domus Costoje et Isot et Berge cum consilio et voluntate fratrum *et sororum* nostrorum fr. R. Jornet et fr. A. de Bornal et domna Brunisen et Agnes et fr. J. de Alos donamus et tradimus tibi Ersen Dezmont... ad censum omnem illum molinum de Pulrana...» Lo segón document, també atorgat per dit preceptor Ramon de Liri, ab voluntat dels frares y sorors, entre elles les esmentades Donya Brunisenda y Donya Agnes, concediren als cònyugues Calbó y Gombalda una terra del terme de Collfret (2) «que faciatis ibi blado et retinemus ut de fructum quod Deus ibi dederit donetis nobis et Hospitali et successoribus nostris quartam partem in campo fideliter et faciatis scire quando segaretis et I. gallina et I. fogaza per censum ad festum Natalis Domini... et hanc donacione non eligatis alium dominum vel patronum nisi Hospital et successoribus et non possitis vendere, dimittere vel donare militibus vel sanctis». L'escribà fóu Guillèm, capellà d'Alentorn. La limitació que'l comanador d'Isot estableix a la fí de la escriptura de que'l cessionari de la terra no podrà enajenarla may més a militars ni sants, és una prova més de la anti-

(1) Perg. 289, armari 2, item.
(2) Collfret és un petit lloch a la vora del Segre, entre Artesa y Pons.

patía y rivalitat entre Hospitalers y Templers, puix no's refereix a ningú més, en realitat, la prohibició, que al orde del Temple.

Un document de 1259, acredita que subsistía dúplice la casa d'Isot (1): «Notum sit cunctis quod ego R. de Castelione et ego R. filio eius... in perpetuum damus et vendimus... ad domum Hospitali Sancti Salvatori Disot... totum illud quod nos habemus... in totum castrum et villam de Ça Sentiu et in eius terminis... totum ad integrum specialiter et generale ut se memoratum est damus et tradimus ad supradictum domui et ospitali Iherosolimini *et fratribus et sororis ibi residentibus* presentibus et futuris... et dono ego jam supradicto R. de Castelione et dimito me ipsum corpus meum ad sepeliendum in cimiterio domui Sancti Salvatoris Disot et anima gubernare (?) ad Deum et beati Johanis... et in veritate recognoscimus nos dicti ambo donatores quod habuimus et recepimus a vobis sororem Geralla de Peracolibus comendatrix domus S. Salvatore Disot et ad vestrum conventum de ipso loco CXXX. solidos acrimonti monete ..» Data de 16 calendes, març 1258 de la Encarnació. Ací surt per primera vegada una de les religioses titulantse *comenadora* d'Isot y presidint aquella comunitat d'Hospitaleres.

Dos anys desprès torna a figurar Donya Geralla de Paracolls com a comanadora no solament d'Isot, sinó encare d'un altre lloch o casa de la que cap noticia'n tením fins ara, de Graillo. Comença axí'l document ab data de 4 nones maig 1261: «...Quod nos domna Geralla de Paracols comandatrix Sancti Salvatoris de Isot et de Grailone cum consilio et voluntate fratris et sorores de predicte domui et ego A. de Montcenis milite et ego Englesa de Montcenis uxor eius... damus vobis A. de Capellano et uxor vestra M. de Monte et filio vestro G. et uxor sua Barcelona... unos ortales vel ferragenales subtus ipso castro de Grailone...» pagant per cens anyal per Nadal una gallina y una fogassa. Signum Geralla de Paracols commandatrix de Issot (2). Es notable veure a aquesta senyora presentarse com a comanadora o directora de tot lo convent dúplice, tant dels homens com de les dones; y no obstant hi havía comanador mascle com a superior de la Casa y administrador de les temporalitats. En 1263 comença axís una escriptura: «Quod nos frater R. Destarás (o Descaras), preceptor Custogia et Isot cum consilio et voluntate soror Guiralde de Paracollibus et sororem Brunisen et Berenguere de Calders...» (3). Es induptable que fóu Donya Gueralda de Paracolls la religiosa qui donà major impuls al desenrotllament de la casa d'Isot.

Sembla que en la casa de Siscar, comanda del Gran Priorat de

(1) També existeix la donació d'una vinya atorgada per A. de Olivella al Hospital d'Isot. (Perg. 44, armari 12, arxiu G. P.)

(2) Perg. 2150, armari 11, G. P.

(3) Perg. 238, armari 2, item.

Catalunya y dintre la diòcesis de Lleyda, encare que en territori de Ribagorça (al NE. de Benabarre), hi existíen també religioses al començar la XIII^{a} centuria. Un sol document podèm presentar, del 1213, y deu ésser de les darreríes del any perque ja fa constar la mort del rey En Pere'l de Muret, la que tingué efecte en setembre:

«Notum sit... ego Raimundus de Benasch et uxor mea domna Romana et Poncius frater meus pio animo et gratuita uoluntate donamus animas nostras et corpora nostras deo et sancte genitricis eius Marie Sanctoque Johanne b. atque uenerabili domui sancti ospitalis iherusalem et pauperibus in uita et in morte in manu uidelicet et posse fratri Guillem de Concha-bella preceptoris domus Sischar et fratris G. de Larays, fratris G. de Benasch capella, fratris R. de Sischar, fratris Gartes, fratris Pere Dolzina, fratris B. de Sadao et cuncti alii et sorores domna Felicia et domna Romana et domna Maria et aliorum presencium et futurorum sic autem omnino nos metiplos corporaliter donamus nos dicte domui ospitalis quod de inde nullo modo habeamus licencia donandi uel transferendi nos aliqui alie religioni et pro redemcione animarum nostrarum que parentum damus dicte domui in presenti totum hoc quod nos habemus uel habere debemus in illa torre de regem que est infra terminum de castro Benavarre et terminum castro Latonis et terminum de Falz... Tali siquidem pacto donamus quod uictum et uestes humiles in domo hospitalis in perpetuum more domus habeamus si accipere uolumus, verum tamen si habitum domum hospitalis recipere uolumus tamquam uni fratribus domus nobis dare teneatur. Et ego predictus fratris G. de Conchabella preceptor domus Sischar cum consilio et uoluntate Berenguer de Mirallas Magister Emposte et predictorum fratribus recepimus uos predictos Raimundus de Benasch et uxor uestra domna Romana et fratre uestri Poncius per donatos nostros et participes uos constituimus in beneficiis hospitalis ut deus talem uobis concedat partem sicut unus quisque nostrum habere expectamus... Actum est hoc... anno domini ihesu xhristi M.CC.XIII, obiit Petrus rex in illo anno. Sig✠num G. de Concha bella preceptor domus Sischar — Sig. G. de Saiars — Sig. G. de Benasch capella — Sig. R. de Sischar — Sig. Gaites — Sig. Pere dolzina — Sig. B. de Sadao — Signum domna Felicia — Sig. Romana — Sig. Maria — Signum Raimundus de Benasch — Sig. domna Romana — Signum Poncius» (1).

La casa del Hospital de Siscar o era dúplice en aquell temps o hi teníen les donades una alta y escepcional consideració y intervenció. Es aquesta escriptura un bell exemple de la forma en que's feyen donats d'una casa del orde certes persones per tindre assegurat un lloch

(1) Perg. 287, armari 2, arxiu G. P.

tranquil y retirat en lo cas de que les circumstancies de la vida los obliguessin a darrera hora a cercar la protecció del orde.

Tampoch podèm dir si eren senzilles donades del orde hospitaler o verdaderes religioses subjectes a una regla especial com les de Sigena, les senyores que trovàm en una casa totalment desconeguda, anomenada de Sancta María del Camí, en lo Vallès prop de Granollers, però que aparexen ab personalitat per contractar y per representar a la casa malgrat haverhi homens:

«Sit notum cunctis Quod ego Beatrix deo data et domui sancte Marie de Camino per me et per sorores et confrates et per sorores et per successores meos dono et excomuto uobis Bernardo de Tenis pro his que nos inferius nobis datis et excomutatis tres quartanas tritici quas habemus in mansum Mendine del fossar in parrochia sancte Eulalie de Corrone. Quas dictas III. quartanas tritici ad mensuram fori Granullariorum Raymundus de Tenis olim defunctus ob remedium sue anime et suorum parentum dicte domui sancte Marie de Camino in suo testamento dimisit... Actum est hoc V. idus aprilis anno domini M.CC.L. sexto. Ego B. de Tenis qui hoc firmo saluo iure meo — Signum Berengarie conuerse ipsius domus — Signum Geralde conuerse dicte domus sancte Marie — Signum Petri de Gergitibus presbiter et rectoris ecclesie de Lerona in... manu et pose dicta Berengaria et Geralda conuerse dicte domus firmauerunt hanc cartam et fecit eorum signa presentibus P. Requardi presbiter et F. Sabet presbiteri testibus istius cause — Signum domna Yacma uxor Bernardi de Tenis qui hoc laudo et firmo» (1).

La casa de Sancta María del Camí devía segurament ésser dependencia de la comanda del Hospital de Barcelona y tingué poca duració y empenta, donchs no havèm descobert cap altra noticia de sa existencia.

Les religioses hospitaleres de Cervera. — Havèm manifestat que ja hi havía algunes senyores religioses a la casa del Hospital de Cervera poch abans de la fondació del convent del meteix orde a Sigena. En 1172, com havèm indicat en la plana 117, Donya Amasalt, viuda del señor d'Aguiló, fóu acullida per *sorore* en dita comanda de Cervera. Acavàm de dir que lo meteix féu Donya Ermesenda de Biosca en 1192 y Donya Ermesenda de Tous en 1199.

De totes maneres no és fins a mitjans del segle XIII quan tením documents justificatius de la existencia de la comunitat femenina de Cervera. En 1245, Donya Marquesa, filla de Ramon de Cervera, senyor d'Algerri y Pujalt y de Donya Miracle d'Urgell, viuda ja de Guillèm de Guardialada desde 1244 o poch abans, resolgué ferse

---

(1) Perg. 69, armari 1 de Barcelona, arxiu G. P

religiosa del Hospital no obstant tenir dues filles, Mateua y Gueralda de Guardia, escullint la casa de Cervera. Llavors lo llochtinent de Castellà d'Emposta y demés dignataris del orde reunits en Capítol general a Osca concediren ab data de 17 agost 1245 a Donya Marquesa la casa de Cervera, en la que podría viure en comunitat de sis senyores, segons expressa la següent escriptura:

«Notum sit cunctis; quod Nos fra Guiraldus Amic gerens uices Castellani Emposte de assensu et uoluntate venerabilis domini fratris Riambaldi Comendatoris tocius Ispanie et fratris Arnaldi de Vilarioaccuto et fratris Guillelmi Poncii socii predicti vice castellani et fratris Guillelmi de Jorba Comendatoris de Cervaria et fratris Bernardi de Rivo sicco comendatoris de Algayra et fratris Dominici capellani vice castellani et aliorum quam plurium de comuni consilio Capituli generalis celebrati apud hoscham in quo dictus fratris Riambaldus comendator tocius Ispanie interfuit (?), et eodem anno in ultra marinis partibus transportauit per nos et omnes successores nostros damus, concedimus et tradimus vobis Domne Marquesie de Zaguardia domum nostram de Cervaria cum tota sua baiulia et nominatim castrum de Beviure et castrum de Lorach et castrum de Zamenla cum omnibus aliquis possessionibus et redditibus et iuribus spectantibus ad predictam domum de Cervaria. In hunc modum quod vos dicta Marquesia Zaguardia in omni vita vestra percipiatis et habeatis omnes redditus et prouentus predicte domus et tocius baiulie de Cervaria ad faciendas inde uestras uoluntates prouidendo tamen fratribus et donatis et sororibus nostris in ipsam baiuliam comorantibus quos et quas vos volueritis (?), habere et retinere ad seruicium uestrum et Domus predicte. Et si etiam contingat quod uos de illis fratribus et donatis et sororibus uolueritis aliquos inde remouere potestatem habeatis et quoscumque uolueritis alios uel alias de baiulia nostra promittimus vobis dare Comendatorem in super quemcumque uolueritis habere de baiulia nostra dum modo aliam non teneat baiuliam vobis dabimus (?), ad petitionem uestram qui baiuliam ipsam mandato et consilio uestro procuret fideliter et habeat aministrationem ita quod possessiones et castra et res alie pertinentes ad ipsam baiuliam per uos et per ipsum taliter procurent et aministrent quod in melius crescant et non possint uel debeant deteriorari Volumus in super et statuimus quod Sex domnas sorores de ordine hospitalis assidue vobiscum teneatis et habeatis in prenominata domo. Et si aliqui de ipsis decesserit arbitrio nostro et uestro altera Domna in loco ipsius substituatur qui uobiscum debeat comorari dum modo habitum defferat hospitalis vos uero tanque prouida et discreta comendatrix una cum Comendatore uobis comisso uel dato prouideatis secundum domus possibilitatem fratribus et donatis et sororibus comorantibus in baiulia uestra et exibeatis obedientiam et reuerentiam nobis et successoribus nostris qui pro tempore erunt in baiuliam Emposte secundum bonam consuetudinem et consti-

tuciones laudabiles domus hospitalis iherosolimitani de eadem etiam (?) baiulia ad capitulum nostrum generale quod annuatim celebratur infra baiuliam de Enposta octuaginta Morabatinos alfonsinos boni auri rectique pensi pro responssione redditis et soluatis singulis annis Castellano Emposte uel eius mandato ad sustentando pauperes ultra marinos..... Nos autem predicta Marquesia de Zaguardia predictam donationem et concessionem domus et baiulie Ceruarie recipimus a uobis Domno Guiraldus Amic et fratribus predicti hospitalis sub forma predicta superius et assignata promittentes omnia predicta et singula fideliter attendere et complere et in aliquo... Quod est actum XVI Kalendas Septembris anno domini M°CC°XLV°». Firmants: fra Arnau de Vilaragut, G. Pons, G. de Jorba comanador de Cervera, B. de Riusech comanador d'Alguayre, Domingo capellà, Marquesa de Guardia y P. de Puigvert (1).

En virtut d'aquesta concessió constituiren lo convent de religioses hospitaleres de Cervera ademés de la fundadora, sa filla Gueralda, Ermesenda de Castellnou, Marquesa de Rajadell, Ermesenda de Odena, Ermesenda d'Ofegat y Elicsenda d'Alentorn.

Ab data de 30 setembre 1245, Donya Marquesa de Guardia féu donació al Hospital de mil morabatins d'or que li pertanyíen per son dot en los castells de Guardialada y Passanant, prometent que axís que'ls cobraría d'En Galceràn de Pinós menor, son gendre, casat ab sa filla Mateua, los destinaría a millores de la comanda de Cervera que acabava d'esserli concedida (2).

Es indubtable que tot seguit se constituhí'l convent de senyores, perque ab data de 10 calendes octubre 1248 trovàm ja a Sibilia de Llorach com a religiosa de la casa de Cervera: «Notum sit cunctis, quod ego domna Sibilia de Lorag soror hospitalis Iherosolimitani Cervarie per me et omnes meos... cede et difinio vobis Guilelmo de Figuerola fratri meo et omnibus vestris omnem accionem et peticionem quas racione dotis vel sponsalicii mei .. contra vos vel vestros facere... salvo tamen quod detis et persolvatis nepotis meis G. de Mirailles C. solidos et Bernardo de Mirailles XX. solidos...» (3).

Reunits los comanadors y altres dignataris de l'orde en Osca, en 1250, tenint en compte la suplicació de les religioses de Cervera de que se les establís en un lloch més retirat y quiet que aquella vila, acordaren en capítol cedírleshi la casa d'Alguayre ab determinats béns y rendes. La muda de lloch del convent no s'efectuà de moment per ésser llarga la construcció del nou edifici. Presentarèm documents que justifican la existencia encara de la comunitat femenina a Cervera en 1251 y 1252.

---

(1) Perg. 53, armari 3, item.
(2) Perg. 617, armari 15, item.
(3) Perg. 1131 de Jaume I, arxiu C. de A.

La absolució de certs serveys feudals a un vassall del convent diu axí: «...quod ego R. de Rumfla preceptor domus Hospitalis Sancti Johanis Cervarie, consilio et deliberacione domne Marchesie de Guardia et fratrum predicti Hospitalis concedo et recognosco in veritate vobis Petro Folcher homini nostro et dicti Hospitalis et omnibus vestris quod propter guerras et aliorum laborum non estis ausus nobis facere staticam in manso quod per nos et dictum Hospitale tenetis prope terminum de Mirailles et de Sancta Anna que mansus vocatur mansus Folcher...» Data de nones novembre 1251. Signum fratris R. de Runfla preceptoris predicti, Signum fratris J. de Cabestain, Sig. fratris R. Dareins, Sig. domne Marchesie de Guardia *comendatricis domus Hospitalis Sancti Johannis Cervarie et de Alguaire* que hoc totum ut superius continetur firmo et laudo, Sig. G. de Felzio clerici, Sig. R. Franch clerici, Sig. B. de Baseil clerici, testium domne Marchesie (1). Devèm observar que Donya Marquesa pren ja'l doble títul de comanadora de Cervera y Alguayre (2).

Ab data de 9 calendes agost 1252 «domna Marchesia de Guardia comendatrix domus Hospital Iherosolimitani Cervarie... et Raimundus de Rumfla tenens locum preceptoris in predicta domo Hospitali Cervarie per nos et omnes successores... donamus et tradimus corporaliter vobis Matheo Pintor et B. uxori vestre... illos solarios que in villa Cervarie habemus...» pagant per cens anyal 18 sous... Signum domne Marchesie, comendatricis domus Hospitalis Iherosolimitano Cervarie, Sig. domne Eliesendis de Jorba, Sig. domne Rajadelle, Sig. fratris R. de Rumfla tenenslocum preceptoris in predicta domo Hospitali Cervarie, Sig. Bartholomei prioris d'Alguayra.

Tením encare un altra escriptura del meteix temps (calendes agost 1252): «Notum sit cunctis quod ego domna Marquesia de Gardia comendatrix domus Hospitalis Iherosolimitani Cervarie et Algayre et ego frater R. de Rumfla tenens locum... donamus et tradimus corporaliter vobis Berengario Maiori et vestris... in perpetuum omnes illas

---

(1) Perg. 254, armari 3, arxiu G. P.

(2) Axís se pot observar en lo següent document de 2 març 1252, nou istil, de donació del lloch de Sant Isele a la comunitat femenina: «Notum sit cunctis quod ego domna Sibilia de Guardia per me et meos presentes et futuros ob remedium anime mee et Guillelmi de Guardia quondam mariti mei et omnium parentum meorum dono... Sancto Hospitali Ierosolimitano et uobis domne Marchesie de Guardia comendatriei Sancti hospitalis de Iherusalem in domibus de Algaiiez et de Cervaria et aliis fratribus dicti ospitalis presentibus et futuris totum castrum et villam Sancti Aciscli im perpetuum cum hominibus et feminis... terris, vineis, campis... sicuti dictus Guillelmus de Guardia quondam maritus meus melius habuit et tenuit et ego modo melius habeo... racione mei sponsalicii... dono per alodio libero et francho... Nos vero Marchesa de Guardia et fratri A. de Spaiarges comendator domus Ilerde et fratri Berengarius de Sancta Oliva comendator domus Barchinone per nos et alios fratres hospitalis recipimus vos dominam Sibiliam de Guardia participem omnium oracionum que fuerint et fient .. ultra mare et citra in dicto hospitali sive in domibus eiusdem... Actum est hoc VI nonas marcii Anno Domini M°CC°L° primo. . Firmes de Sibilia de Guardia. Marchesa de Guardia, A. de Spaiarges y de Ramon de Sala, notari públich de Manresa.

domos... quas pro nobis tenebatis ad vestrum violarium in villa Cervarie in mercatali... Qua propter ego B. Maior eligo sepulturam meam cum lecto meo et pannis suis in cimiterio eiusdem hospitalis... Signum domne Marchesie de Gardia comendatrix domus hospitalis iherosolimitani Cervarie, Sig. domne Rajadelle, Sig. R. de Runfla tenentis locum preceptoris... Sig. fratris Johannis de Capestayn» (1).

En Ramon Major, parent del esmentat Berenguer, també tenía béns a Cervera, y en 1264 atorgà la següent donació curiosa: «...dono vobis P. de Vernet unum solum tabule quod habeo et habere debeo in Zabateria mea Cervarie que est sub domibus meis, quod solum tabule affrontat de una parte in solo tabularum quod Cerveronus zabater et J. Portella per me tenent, de alia in solo tabule quod P. de Menresa per me tenet, de IIII, in via tabularum et in pilari archi». Pagarà un cens anyal de tres sous.

Finalment, devèm advertir que en 1264 encare Donya Marquesa de Guardia tenía'l monastir o convent a Cervera. Veges aquest document: «...quod ego Arnaldus Carbonel cum hoc presenti instrumento perpetuo valituro offero me Deo et beate Marie et beato Johanni babtiste et beate Caterine et vobis domne Marchesie de Guardia ac monasterio vestro quod est constructum et hedificatum ante ecclesiam Sancti Salvatoris Cervarie cum vineis quas habeo in termino Cervarie apud matam carneram liberas et franchas infra vineas B. Talladell et domus leprosorum Cervarie». Data de 12 calendes abril 1263 encarnació o 21 març 1264 nou istil y firma de Pere de Soler, capellà de la iglesia de Sant Salvador de Cervera (2).

Sembla que molts anys després del establiment de la comunitat de religioses a Alguayre encare quedaven algunes senyores a la Casa de Cervera. En lo testament de 1272 d'En Guillèm de Jorba, dexa son cors al Hopital de Cervera y llega a sa mare Eliesenda «sorori hospitalis ac hospitali iherosolimitano Cervarie nomine eiusdem domne matris mee jure institucionis totum feudum de Amenla». Vol que l'orde

---

(1) Per los anys de 1250, poch més o menys, una senyora anomenada Estefanía de Guardia, segurament parenta de la comanadora de Cervera, donà son cors a Deu «et beato Johanni babtiste et infirmis pauperibus ultramarinis hospitalium et reddo me per donatam ordini fratribus Hospitali Jerusalem ultramare et citramare et in remissione peccatorum... dono intervivos» a vos Pere d'Alcalà, Castellà d'Emposta y Arnau Despallargues, preceptor del Hospital de Lleyda tot mon dret en lo castell de Guardia, que era del meu difunt marit Arnau de Guardia, per rahó del dot y esponsalici y de la successió dels meus difunts fills Ramon y Guillèm. Ab posterioritat tingué qüestions ab los Hospitalers de Lleyda y dita Estefanía arrivà a un conveni en 1254, dientse *donada* del Hospital y ab concurrencia de son gendre Guillèm Ça Cirera y sa neta Ramoneta. Diu que per rahó de les qüestions que ella podía promoure contra l'orde «racione benefici temporalis videlicet victu et vestitu mihi a Magistro et fratribus Hospitalis Iherusalem collati cum carta firmata in temporalibus domorum hospitalis», acorda la absolució y difinició al orde de tots los béns mobles y immobles y promet entregar totes les escriptures de dita dotalía y del domini del castell de Guardia; en remuneració reberá del orde una pensió anyal de cent sous.

(2) Perg. 138, armari 3, arxiu G. P.

mantinga un capellà en l'Atmetlla per dir missa diaria per la seva ànima (1).

Lo Monastir d'Hospitaleres d'Alguayre. — Entre les moltes equivocacions que conté la historia del orde del Hospital del P. Funes hi ha la de que'l convent d'Alguayre fóu fondat per Saurina de Jorba y Elfa de Saguart en l'any 1212. Acabàm de dir com començà a Cervera dita casa de religioses y com demanaren ésser trasladades a un lloch més retirat en 1249, accedint l'any següent lo Capítol general del orde celebrat a Osca a que s'establís aquella petita comunitat femenina en lo castell d'Alguayre, tres hores al nort de Lleyda, hón l'orde hi tenía una comanda constituída. Al poch temps començà la construcció del nou monastir y consideràm que part de les religioses s'hi traslladaren abans de 1260. Lo Papa aprovà per butlla de 1262, aquella fondació que's regía segons la regla de Sant Agustí y confirmà les possessions y béns de La Portella, Llorach, Ratera, Atmetlla y altres que ja tenía. En 1265 declarà'l Papa que'l monastir d'Alguayre romanía subjecte al Castellà d'Emposta.

La fondadora, Donya Marquesa de Guardia morí en 1268 y sa filla desempeyà lo càrrech prioral, no tardant gayre en començar qüestions ab lo Castellà d'Emposta sobre privilegis y franquicies del Monastir y sobre atribucions del comanador del dit lloch. Abans de morir, Donya Marquesa havía fet una esplèndida donació al orde, per remey de les ànimes del seu marit y sa filla Mateua, dels castells de Guardia, Cabestany, Passanant, Segura, Glorieta y La Sala, de la terra que havía adquirit de Pons de Cervera, dels féus dels llochs de Rocalaura, Conesa y Espluga. En la escriptura d'aquesta donació, de 30 novembre 1266, se consigna que comprèn tota la senyoría y drets y habitants dels castells y llochs citats, que possehía dita senyora tant per rahó de la cessió que li havía fet sa filla Gueralda, *priora d'Alguayre*, com per successió legal de sa altre difunta filla Mateua. Si Gueralda ja era priora d'Alguayre en 1266, és induptable que Donya Marquesa havía dexat dit càrrech en los darrers anys de sa vida. Lo Castellà y demés dignataris del orde prometen, en remuneració d'esta donació, a Donya Marquesa satisferli una pensió anyal de 350 morabatins mentre visqui y la quantitat, ademés, de altres mil cent morabatins per una sola vegada. Donya Gueralda com a priora, ab consell de les religioses Agnès de Queralt, Elicsendis de Jorba. Marquesa de Rajadell y Er-

(1) Llega a Pere de Copons lo castell d'Olmells, esceptuada la dominicatura que la dexa al convent de Vallbona; y a Ramon de Copons lo castell de Jorba. Fa un llegat al convent d'Alguayre y un altre a Montserrat: «Item dimitto eiusdem monasterio montis serrati totum illud molendinum meum quod vocatur molendinum de Aula quod est in termino castri de Jorba predicti». «Item dimitto filie mee quod habeo de Maria Bertrana quingentos solidos barchinonenses de terno et dicte Marie Bertrane ducentos...»

mesendis d'Offegat aprovaren y firmaren aquesta donació-conveni (1). Es molt estrany que en aquest document no's dongui'l títul de religiosa hospitalera ni de *donada* a Donya Marquesa, com si hagués recobrat la vida o estat seglar o llèch.

Poch abans que Donya Marquesa atorgués aytal donació al orde, a 4 nones setembre del meteix any 66, la dita filla Gueralda titulantse *priora d'Alguayre* confirmà als Hospitalers, en mans d'Huch Revel, Mestre, tota la cessió que havía ja atorgat dels seus drets en los castells y llochs que possehía per successió del seu pare Guillèm de Guardia-alada, manifestant que sempre més la tindría per ferma y vàlida. Ademés de Gueralda signaren les religioses Agnès de Queralt, Ermesendis de Castellnou y Guillelma Andreu (2). Es evident que ocorregueren dificultats y plets entre la comunitat femenina d'Alguayre y'l Castellà d'Emposta y'l comanador d'Alguayre y potser motivaren la dimissió de la priora y fondadora Donya Marquesa y lo nomenament de sa filla per priora.

La donació o cessió de drets que en 1266 confirmà Donya Gueralda, la havía atorgada a 7 idus novembre 1261 y llavors no era més que religiosa. Consistía en sos drets sobre'ls castells y llochs d'Espluga superior y inferior, Guardia, Passanant, Belltall, Rocalaura, Conesa y Segura que li pertanyíen no sols per rahó de son pare sinó també de sa germana Mateua, expressant que aytal cessió la feya ab consentiment de la comunitat d'Alguayre (3).

La priora Gueralda de Guardia dexà d'ésser priora abans de morir, en 1280 poch més o menys, entrant en dit càrrech Sibilia d'Oluja, fins a 1294, en que fóu nomenada Elionor de Ribelles. En aquest temps ja no res tenía en la comanda de Cervera la comunitat d'Alguayre.

Fins després de la extinció del orde del Temple y axamplement de l'orde del Hospital en la primera meytat del segle XIV, los convents de Sigena y Alguayre foren los únichs existents de religioses de l'orde hospitaler en la Corona d'Aragó.

Lo convent de religioses de la Ràpita, transportat més tart a Tortosa, no creyèm que existís encare en la XIII[a] centuria. Lo senyor O'Callaghan en *Anales de Tortosa*, diu que ben prompte l'orde del Hospital establí una casa de religioses a la Ràpita, castell donat al meteix orde per lo rey Alfons I, però no presenta cap document justificatiu de la existencia d'una comunitat femenina en lloch tant exposat y perillós y tan poch adecuat en dita època.

En Llenguadoch hi havía convents d'Hospitaleres desde les darreríes del segle XII[è]. Lo de Martel, creat en 1200; lo de Beaulieu, en 1259 y'l de Fieux, en 1297.

---

(1) Perg. 628, armari 15, item.
(2) Perg. 128, armari 23, item.
(3) Perg. 70 y 430, armari 15, item.

Les comunitats femenines del orde a Castella son segurament molt posteriors. N'hi havía a Tordesillas, Zamora, Puente la Reyna, Salinas de Añana, Sevilla y Estremoz (Portugal). Se sab que'l de Tordesillas fóu creat en lo segle XV; lo de Sancta Isabel de Sevilla fóu fondat per Donya Isabel de León Farfán, en 1490.

Tenen donchs la primacía en la península ibèrica, entre'ls monastirs de religioses del Hospital de Jerusalèm los convents de Sigena en Aragó y d'Alguayre en Catalunya.

Altres comunitats d'Hospitaleres a Aragó. — En desembre de 1177, lo rey Alfons féu donació al orde del Hospital del castell de Grissen ab sos drets y dependencies, per establirhi una comunitat de senyores (1). Era, donchs, ab anterioritat a la fondació de la de Sigena. Creyèm, emperò, que tardà temps en constituirse'l convent femení y de prompte hi establiren un comanador. En 1184 ho era Pere Enech o Inyigo y en 1191, frare Miquel; en 1204, Pere de Juera y en 1213, frare Jordán. Rebíen indistinctament lo nom de comanadors de Grissen o del arrabal proper dit Grissenich, partit judicial de la Almunia de Donya Godina.

La primera menció de religioses en la comanda de Grissen és en 1240. Eximén d'Urrea y sa muller María Rodríguez veneren a frare Riambaldo, *maiori Comendatori quinque regnorum de Ispania ordinis Hospitalis* y al Castellà d'Emposta Uch de Fullalquer y a donya Godo de Foces, *sorori domus Hospitali Sancti Johannis et comendatrix ville de Grissenich* y a Pere d'Alcalà, comanador de Calatayud, una pessa de terra en la era 1278, any del Senyor 1240 (2).

Un altre document justificatiu: «Ego domna Godo de Focibus comendatrix de Grisenich cum assensu fratris U. de Fulquario domini Magristri Emposte et cum consilio et voluntate et concessionem fratris Guillelmi de Malavetula, comendator domus Hospitalis Cesarauguste... facimus cambium Michel de Rufas et uxori... unas nostras domos...» Era 1280, any del Senyor 1242 (3).

Pochs anys després la citada comanadora Donya Godo ho era a la vegada de la casa de Grissen y de la de la Almunia de Donya Godina, fundada quasi al meteix temps. Tením la escriptura de donació de cors y de béns del terme de Cabanyes, atorgada en 1289 de la Era, 1251 de Crist, per Donya Oria de Cabanyes, viuda de Eximén de Vilanova, donada del Hospital, al orde en mans de Donya Godo de Foces, comanadora de Grissen, Almunia, Cabanyes y Alpertil. Y del 1298 de la Era, 1260 de Crist, tením la escriptura de venda atorgada per Rodrigo Escavos, vehí de Grissenich a «vobis dompna

(1) Veges lo dit en planes 127-128.
(2) Cartoral magno de la Castellanía d'Emposta, III, doc. 312, arxiu Històrich Nacional.
(3) Item, III, doc. 329.

Godo de Focibus comendatrix Grissenich et Almunia et Cabanyes et Alpertil».

L'altre comunitat d'Hospitaleres estava instalada en l'Almunia de Donya Godina (provincia de Saragoça). Diu un antich manuscrit del arxiu de la Castellanía, que en l'any 1178 de Christ, lo Castellà Pere López de Luna y sa germana Donya Maior concediren carta de població al lloch de l'Almunia, ab condició de pagar cada habitant una fanega de blat y altre de civada tots anys y coure'l pà en lo forn del orde del Hospital. Sospitàm error en dita data, puix lo citat Castellà no tingué aytal càrrech fins á 1187. Emperò, és lo cert que abans del agost de 1180, En Blasco Blásquiz, marit de Donya Godina, cedí als Hospitalers la Almunia de Cabanyes. En la data esmentada trovàm la aprobació d'aquesta donació per lo Rey Alfons, qui, ademés, concedí al orde tot lo que li pertanyía en Alpertil y una açuda prop del Ebre. Ben prompte fóu establert un comanador en l'Almunia; surt ja en documents de 1186, frare Fortún Sanç com á comanador de dit lloch; en 1207 ho era Pere de Torres, dientse *comendator Almunie de Domne Godine*. En 1210, lo rey Pere celebrà una permuta cedint al Castellà d'Emposta lo castell y vila de Cabanyes, prop de Ricla, ab aygua durant un jorn per setmana per regar les terres de l'Almunia de Donya Godina y rebent del orde tots los jueus que possehía desde Segre fins a Ariza y'ls serrahins que tenía en Osca y Saragoça, esceptuat Rabbi Asser Abinbentacla.

Sembla que'ls Hospitalers establiren també casa en Ricla; però formant una sola comanda ab l'Almunia y no obstant, trovàm, en 1193, a Pere d'Orcheya titulantse comanador del Hospital de Ricla. Alguna vegada, com en 1207, hi hagué un subpreceptor en Ricla, depenjant del comanador de l'Almunia y més tart, en 1242, hi tornà a haver un preceptor. Creyèm que'ls Templers tingueren també casa en Ricla. En 1246, figura Berenguer de Torà com a comanador del Temple de Ricla, y en 1284, ab igual càrrech, Bernat de Pineda.

La més antiga noticia aplegada de la existencia de religioses hospitaleres en l'Almunia es del any 1246. P. d'Alcalà «castellanus Emposte cum consilio et voluntate venerabile domne Urrache Jordanis comendatricis Almunie et Cabanis et Alpertil...» concedeix a cens a particulars les terres de l'Almunie de Donya Godina. En altre document de 1250 surt encare Donya Urraca Jordàn com a comanadora; però, en 1251, com ja havèm indicat, la de Grissen Donya Godo de Foces apareix també comanadora en l'Almunia y Alpertil. Aquesta reunió de la direcció de abdues cases de religioses persistía en 1260. Pensàm que en Alpertil y Cabanyes no hi havía cap comunitat o casa de religioses, y que preníen lo títol de comanadoras dels dits llochs únicament per possehirhi béns importants.

Finalment, en la comanda del Hospital d'Anyón (provincia de Saragoça) és molt provable que en aquell meteix temps també hi hagués

comunitat de religioses, donchs havèm aplegat la escriptura, de 1253, de donació feta a Pere Sanç per Donya Constança, comanadora d'Anyón y ab voluntat dels frares hospitalers. Potser era una casa dúplice.

Religioses del orde del Temple.—Ja havèm indicat que també hi havía dones que's feyen *donades* del Temple. Podèm citar, entre altres, la de Donya Provença, de Tortosa, en 1226: «...quod ego Proenza... dono corpus meum et animam domino Deo et venerabili domui Milicie Templi in manu fratris G. de Sancto Pastore preceptoris Dertuse et aliorum fratrum in conversam et donatam in vita et in morte; ita scilicet quod sim bona fidelis atque legalis in omnibus predicte domui dum vixero et sim bona et obediens circa comodum predicte domus ut donata et conversa debet esse. Et bona et firma stipulacionem convenio singulis annis dum vixero dare domino Deo et vobis predicto fratri G... annuatim in festo Pentecostes unam libram cere sine enganno in recognicione mee donationis...» Vol ésser soterrada en lo fossar del orde y al morir li dexa dèu masmudines d'or, obligantse a no donarse a cap altre orde (1).

Altres vegades, en lloch de dirse donades y converses, se deyen *sorores* y podèm citar dos exemples dintre'l segle XIIè. La escriptura de donació de 5 calendes juliol 1175, atorgada per Ramon de Seró, son germà Guillèm de Lavansa y sa germana Guilla, al Temple en mans del Mestre Arnau de Torroja y dels frares Ramon de Concabella y Miró de Trilla, diu: «sic donamus predictos III. homines nostra bona voluntate propter nostram animam et matris nostre et animas omni fidelium defunctorum et ipsi homines sunt in comitatu Urgelli sive in castro Taravallo; et sunt prenominati homines videlicet R. de Alara cum suo capmanso et cunctis suis pertinenciis et suis serviciis que debet facere domne Guille it ipsum capmansum de Comalada... cum suis serviciis que debet facere dompno R. de Sero et ipsum capmansum P. de Pug... cum omnibus serviciis que debet facere domno G. de Lavanza... in tali conventu quod domna Romana mater nostra siat accepta ad sororem eiusdem Milicie et fratres Milicie habeant prefatos homines solutos et liberos per omne tempus ad proprium alodium predicte Milicie in perpetuum».

L'altre escriptura és de 1er janer 1197: «In chrispti nomine sit notum cunctis quod ego Titborgis qui fui filia Berengarii de Sancta-Columba reddo me ipsam in sororem religioni ad ordinem domus milicie templi et dono et trado in remissionem peccatorum meorum et parentum meorum domino Deo et domui milicie templi et fratri Pons Menescalco Magistro in Provincia et in partibus Ispanie et fratri

(1) Perg. 26, armari 1, arxiu G. P.

Raimundo de Turrerubea et fratri B. de Clareto et fratri Petro de Acuta et aliis fratribus... dominicaturam et honorem de Casela que patris meis tenuit, sicut afrontat de una parte in termino de Ulivela, de alia in termino de Regale et de alia in termino de Olers et de alia in termino de Apiera... in perpetuum per alodium franchum et liberum ad omnes vestras vestrorumque voluntates... Et adhuc ego Titborgis dono in remissionem peccatorum meorum... omnia mea directa ubicumque fuerint tocius honoris mei patris que michi modo pertinent et adhuc debent pertinere. Actum est hoc kalendas januarii anno ab incarnacione Domini MCXCVI». Firmes de Titborgs y de sa germana Dolça, de Gombau d'Oluja, Berenguer de Montblanch y Pere de Toló (1).

Les religioses del Temple no arrivaren a constituhir verdaderes comunitats y monastirs com les del Hospital y no visqueren subjectes a regla especial.

Gran donació colectiva al Hospital. — No sabèm quin motiu o estímul existía en l'any 1158 (nou istil), perque tan gran nombre de senyors catalans, un meteix jorn se decidissin a dexar son cors y cavall al orde del Hospital. Podría ésser la guerra del Llenguadoch ab lo Comte de Tolosa, donchs un dels senyors qui figura entre'ls donants es lo Comte de Melgor, Ramon Berenguer, fill de Beatriu de Melgor y de Berenguer, Comte de Provença y per consegüent nebot del Comte de Barcelona.

«Anno millesimo C°LVII° ab incarnatione xrispti, mense marcii. Nos vero militis inferius scripti de virtute Sancti Spiritus confisi damus et dimitimus Deo et ospitali Ierosolimitano ad obitum nostrum corpora nostra sepelienda unusquisque cum helemosina sua in hac carta inferius scripta; scilicet Riambaldus suum corpus cum equo suo et armis et omni guarnimento militie sue; Petrus de Belloc suum corpus cum equo suo et armis et omni guarnimento milicie sue; Guillelmus de Belloc suum corpus cum equo suo et armis et omni guarnimento milicie sue; Bertrandus de Belloc suum corpus cum equo...; Bernardus de Belloc suum corpus cum equo...; Guillelmus de Sancti Martini suum corpus cum equo...; Berengarius de Belloc suum corpus cum equo...; Berengarius de Barchinona suum corpus...; Guillelmus de Castro vetulo suum equum cum armis et omni guarnimento militie sue; Guillelmus de Castro vetulo filius eius suum corpus cum equo suo et armis et omni guarnimento militie sue; Guillelmus de Montecatano suum equum... et Raimundus fratris eius similiter; Petrus de Sancta Eugenia suum corpus cum equo...» Seguexen en Berenguer de Sant Daniel, Arnau de Belloch, Guillèm de *Sobarcar*, Bernat de Canoves y Beren-

(1) Perg. 83 y 216, armari 23, item.

guer de Granera ab iguals dexes. Y aprés ve «Petrus de Guardia ad suum obitum suum equm et arma et guarnimentum militie sue et non possit dimitere suum corpus alteri domui religionis nisi ad domum ospitalis; Guillelmus de Sancta Columba suum equum et arma...: Gerallus de Vite cavallum suum et arma aut meliorem bestiam; Arnallus de Miralles similiter et quartera Iª ordei pro tenedone». Iguals dexes den Guillèm B. Desplugues, Guillèm de Terraça, Berenguer de Bayona, Durfort de Vacarises y Pere de Castellgalí. Y continúa «Petrus de Castro vetuli habet donatum suum corpus ad suum obitum ospitali et equum suum et arma et donat tascham de toto suo alodio quod habet in parrochia de Corniliano... Et si isti predicti milites ad suum obitum non habuerint equos donent ospitali de melioribus bestiis quas habuerint ad suum obitum. Guillelmus de Guardia pelosa donat suum corpus ospitali ad suum obitum cum suo equo meliori et armis et totum suum guarnimentum militie et frater suis Bernardus similiter..., Guillelmus de Deo meliorem bestiam aut sarracenum aut sarracenam et vestimenta sua quam habeat ad suum obitum...; Raimundus de Papiol et Guilelmus frater eius et Bernardus frater eorum donant ospitali suum corpus ad suum obitum et eorum equos et arma et totum guarnimentum eorum aut meliores bestias et f. Iª ordeni per unumqueque annum pro tenedone...; Guillelm de Sancti Vincentii totas suas bestias et guarnimento siue cavalls et armas et reddit se per fratre. Comite Melgorii totas suas armas et sua melior bestia asasin et per unumqueque annum unum mº et totum suum guarnimentum...; Petrus Eral de Sancti Johan Dezpi suum corpus et suum caval et totum guarnimentum ad obitum suum; Ermesendis uxor Petri de Palacio annuatim Iª quartera tritici et in fine suum vestimentum et suum lectum...»

Dexes testamentaries als Hospitalers catalans.—A les darreríes del segle XIIè, eren en gran nombre los testaments en que's feyen importants llegats al orde del Hospital a Catalunya. Recordarèm en primer lloch lo testament d'En Pere de Seró, del 1163, que fa dexes al orde y a la iglesia de Sant Pau d'Anglesola «et ad episcopo de Vig V solidos ut solvat meum monumentum; alium qui remanet date ad pauperes vergonnosos... et relinquo ad Dolça filia mea uno baril et una ola de aram et uno escanno et una tabula et una archa; et relinquo ad filio meo Arnall una tonna rourica et relinquo ad filio meo Guilelmo una tonna maior...» Ja veurèm, en 1190, un testament de Ramon de Seró.

En aquell temps lo castell de Seró era de Ramon Bernat, qui féu testament sacramental jurat en l'altar de Santa María de la iglesia del castell de Biosca en 1172; dexà en usdefruit a sa muller Ermesen la meitat del dit castell de Seró passant a la seva mort al fill comú Pons, qui tindría també'ls castells de Biosca y Llorens. Al altre fill Ramon,

dexà'ls castells y féus d'Uliola, Puigvert y Todela y ademés, a dit Ramon y a Pere, també fill seu, los castells de Valdelort y Tarascó. Possehía encare En Ramon Bernat los castells de Vernet y Montgay que dexà al primer dels citats fills, Pons, el castell d'Anglerill, que dexà a uns Guillèm y Pere que no expressa si eren fills, justament ab les cases de Balaguer y'l castell de Paretsaltes.

Es del any 1164 lo testament de Carbonell, veguer de Castell Llavanera, qui dexà al Hospital part d'un mas y dit castell, mitjençant l'usdefruit de sa muller Arnaledis, a les seves filles Dolça, Eligsendis y Estefanía y si aquestes morissin sens descendencia, passaría a Bernat de Guardia-alada.

Arnau de Costa testà en 1178, llegant al Hospital son cors, lo mas del Puig de Nina y un alou a les Piles. «Dimitto S. Johanni meum alodium de Corbatera quod tenet J. de Abadia tali condicioni ut clerici de Sancti Petri de Subiratis faciant et dicant ministerium de matutinis et de missis cotidie pro ànima mea in tota quadragesima et in adventu». A sos nebots Arnau y Bernat de Calafell y P. de Rubió'ls dexa un mas, «sicut tenet de collo Despina usque ad flumen de Anoia». A son senyor Ramon de Subirats li llega lo féu que té per ell y al monastir de Sant Sebastià una vinya.

En testament de B. de Biure, de 1183, hi figura la dexa al Hospital del castell de Guardiola ademés de son cors, cavall y armes, instituint hereu al seu germà Pere de Biure.

Una senyora anomenada Agnès, tía d'En Berenguer d'Entenza, testà en 1185, dexant al Hospital lo castell de Puigvert ab sos termes y homens y posant sots la guarda del orde a sa filla Guillelma y als seus nets. Llega també als Hospitalers los béns que té en Saragoça y son patrimoni «dimitto in garda et bajulia et proteccione domini Regis Aragonis et domine venerabile Regine et de Berengari de Entenza mei nepotis et de Pelegri de Castellazol et de Frontin de Benavent». Com a testimonis signaren dit testament B. de Rocanegada, comanador del Pallars, A. capellà de Galliner y Bernat de Claret.

En 1190 testaren Ramon de Seró y sa muller Alet, dexant un mas a Seró y altres terres al Hospital: «Et dimittimus ad filia nostra Berengarie per hereditate et Raimundo de Caporelle per exovar castrum de Sero cum suis pertineneciis... ita donamus ipsum castrum de lo doncel cum suis pertinenciis et de Malfeit et de Penna fedel cum illorum pertinenciis... Igitur donamus ipsum castrum de Todela quantum ibi habemus... et quantum abemus in Biosca... quod castrum tenemus per Comitis Urgelli... Item tibi damus quantum habemus et habere debemus in castrum de Podio viridi et de Uliola quod tenemus per Petrum de Podioviridi. Igitur donamus ipsum castrum de Taravat et de Benavent quantum nobis ibi habemus...de ipsum gradum de Moschera aval. Et donamus nepota nostra Berengaria ipsum castrum de Aglaril cum viro suo Berengario de Caputzelle ad illa per hereditate et ad illo

per exovario totum integriter...» Si Berenguera mort sens descendencia, la herencia serà de sa germana Sibilia y si esta tampoch en té llavors pasarà a Sibilia de Torroja. Tot lo patrimoni y familia romandrà sots guarda del comte d'Urgell (1).

Un altre membre de la familia senyorial de Seró, En Pons de Seró, féu testament a 7 calendes novembre 1196, dexant son cors al Temple, «et dimito uxori mea Arsen castrum de Sero qui est suum sponsalicium cum suis terminis... et dimito filio meo Ponzet castrum Biosca cum sponsalicio sue matris quod habeat post obitum eius et Ponzet det filia mea Beatriz mille solidos acrimontensium... super castrum Ledoncel et suis terminis et dimito castrum de Angledil filio meo G. et si G. non est vivus dimitto a filias meas Elicsen et Berengaria M. solidos per medietate super castrum Angledilg... et dimito senyorias de Lorenz quod sunt meas filio meo Ponzet... et in super hoc dimito filio meo Ponzet lo castell de Vernet...» (2).

Trovàm en lo testament de Pere d'Aguiló, de 1193, que dexa a la comanda dels Hospitalers de Bajoles (Rosselló) son cors y 100 sous; la seva castlanía de Aguiló a Pere de Timor; l'alou d'Aguiló a son fill Guillèm y l'alou de Tous a sa germana Sanxa (3).

Tres distingides senyores dexaren també en aquells anys son cors al Hospital. En 1194, testà Guillema de Fontallada y disposà: «Dimito hospitali Sancti Valentini LXX. solidos cum corpus meum ad sepeliendum. Dimito Sancto Petro palaci moranta XX. solidos inter presbiter et ecclesia; Sancta Marie Montiserrati X. solidos; Sancta Digna V. solidos inter presbiter et ecclesia; Sancti Michaelis Olerdule V. solidos... Dimito filia mea Ermesendis Sancta Digna cum suo termino». Tenía un altre filla, a la qui llegà Lloguer ab son terme. Lo testament d'Elicsenda, muller d'En Pere de Sentmenat es de 13 calendes juliol 1196; institueix marmessors al preceptor d'Emposta Berenguer de Miralles, a Pere de Sant Joan, Pere capellà d'Emposta, Homdedeu, Joan de Puig, Ramon de Centelles y son citat marit. Tots eren de Tortosa: «In primis dimitto Deo et sancto Hospitale Iherosolimitano... me ipsa cum illum meum molendinum que habeo in rapam fluminis que dicitur Anola in terminum castri qui vocatur Forteza et illum meum mansum de Ripa et duos captivos sarracenos.» A la Seu de Tortosa li llega 10 masmudines; a Santa María de Piera 50 sous; a Santa María de Monistrol 20 sous; a Sant Jaume d'Oliveres 40; a Santa Creu de Creixes 30; a Sant Cugat del Vallès 20 morabatins. «Dimitto

---

(1) Perg. 45, armari 28, arxiu G. P. No sabèm si aquest Ramon de Seró era'l mateix qui, en 1178, havía donat al Hospital lo mas de Malpàs, terme de Biosca, en presencia del comte d'Urgell: «...et mitto in poder et asalument de Deo et de lospital per hara et per totum tempus .. Et hec fuit factum in presencia domnus Ermengaudi comiti et de Arnalli Pontibus et de Guillelmi Sancti Martini et de Gomballus Ribeles et de alii plures probihomines qui erunt in casas Petri Bernuc de Acrimonti.»

(2) Perg. 64, armari 28, arxiu G. P.

(3) Perg. 50, item

filium meum Petrum omnem honorem meum quem ego habeo et habere debeo in cunctis locis sub tali tamen pacto quod predictus filius meus P. maritet suas sorores honorifice», tot mitjençant l'usdefruit del marit. «Dimito nutricata mea Arsende CC. solidos et duos lectos paratos pannos. Dimito filias meas omnes pannos camere mee equaliter per fratrescha.» Si'ls dits fill y filles moren sens descendencia tot anirà a Agnès, germana de la testadora. Si'l dit fill moris abans de haver pogut casar a ses germanes, romandràn sots la curatela y guarda del preceptor d Emposta y dels frares Hospitalers y ells deuràn procurar casarles ab consell d'En Ramon de Castellet, Ramon de Guardia y Guillèm Pere de Castellet (1). Indica aquest testament lo prestigi de serietat y força que fruía l'orde del Hospital, quan se li comanaven tan delicats afers de familia.

L'altre indicat testament és de Sibilia de Bleda, de 1198, instituint marmessors a son fill Berenguer, a Pere de Papiol y Pere de Vilafranca. Dexa son cors als Hospitalers y vol la sepultura en la casa de Sant Valentí, juntament ab un llegat de 20 morabatins «quos habeant et suscipiant in omni meo basculo de castro de Bleta... adhuc dimito Hospitali meum rucinum et asinum atque ollam de codre qui est pignora... et dimito ibi meum lectum id est scannum et duo coczre et tria copertorio et II. lanzols el I. cabzal et cuxins et dimito hospitale meam sarracenam *suffram* et ut faciant babtizare *cito* et siat libera... adhuc dimito filie mee Sibilie II. sarracenos quo serviant ei dum vivat et faciat eos babtizare et non vedant eos aliquid...» (2).

En Berenguer Guillèm, per testament de 1199, llegà a la casa d'Hospitalers de Biure, situada en la ratlla de la Segarra y Penedès son cors y'l molí de Pereres: «primus relinquo meum corpus anima mea a Deo et beato Egidio et Hospitalis et domum de Beiure et relinquo illo meo molino de Pereres et illo alodio qui se tenet cum ipso molino totum ab integro...»

Un altre mostra del prestigi que tenían los Hospitalers per amparar y protegir als febles y als menors d'edat la trovàm en lo testament d'En Ramon de Tous, un rich senyor de la Segarra, de desembre de 1199. Dexa al orde son cors, lo mas d'Albareda, un altre del terme de Rocamora y 300 morabatins «cum uxore mea Ermessende et cum filia mea Berengaria, ita ut Hospitale eas colligatur per sororibus et me similiter in vita ac morte sive in omnibus oracionibus... et ita Hospitale habeat predictos CCC. morabetinos super castrum de Tous et super villam...» Lo castell de Tous ab sos termes y pertinencies lo dexa a son fill Bernat. Té un altre filla, dita Ermesenda, a la que llega la proprietat del Vallès (3).

(1) Perg. 313, armari 28, item.
(2) Perg. 274, armari 28.
(3) Perg. 297, armari 28.

La clàusula referent al orde del Hospital en lo testament de Bertràn de Plana, de 1203, diu: «In primis legavit Hospitali suum corpus cum manso de Podio-Ceti cum illo sarraceno quem Raimundus de Ribis habebat de eo ut de redemcione illius sarraceni *redimerent* predictum mansum et quod super esset de redemcione sarraceni totum esset Hospitalis et Hospitalis tenet in perpetuum unum sacerdotem qui pro eo et pro omnibus fidelibus celebret missas...»

Finalment, En Pere de Banyeres a qui havèm vist fer un conveni ab lo comanador de Sant Valentí en 1197, testà en 1210, dexant son cors al dit orde. A son fill Pere li dexà lo ferregenal del Colomer y terres del terme del castell de Queralt; llegà altres terres a sa filla Saura A son fill Guerau Pere li senyalà los castells de Banyeres, Tamarit, Montoliu y Santa Oliva ab sos féus y cavallers, ademés del féu *que tinch per ma senyora* Donya Guillema de Castellvell y de altre *que tinch també per ma senyora* Donya Guilia de Banyeres. Encare llegà al citat fill Guerau Pere lo castell de Fodox ab sos féus y altres féus *que tinch per mon senyor* Guillèm de Tarragona, lo castell de Vilademager ab sos rèdits, homens y serveys, *que tinch per* Donya Guilia de Banyeres, lo castell de Fiol en franch alou, lo castell de Santa Coloma ab sos homens y féus *segons lo tinch per mon senyor* Arnau de Timor y los masos de Canyela y Bru per franch alou. Si Guerau Pere moría sens descendencia lledesme, la filla Saura obtindría'ls castells de Banyeres y Santa Oliva y l'altre filla Berenguera'ls castells de Fiol, Mager y Santa Coloma.

Notable donació reyal als Hospitalers de Barcelona. — En 1198 existía ja construída part de la cequia d'aigua del Llobregat y en ella alguns molins, proprietat del rey. Emperò, aquest no tenía diners ni temps de dedicarse a la prolongació de dita cequia fins al peu de Montjuich y a son abocament a la mar. Los Hospitalers s'oferiren a ferho y explotarho y llavors se celebrà'l següent conveni per el que'l rey devía rebre la quarta part dels rèdits dels molins, estant obligat a contribuir als adobs de la resclosa si son cost passés de dos mil sous.

«Manifestum sit omnibus tam futuris quam presentibus. Quod ego Petrus Dei gratia Rex Aragonis et Comes barchinone, dono, laudo et concedo Deo et domui sancti Johannis hospitalis et fratribus in perpetuum cequiam aque Lubricati que ducenta est usque ad Barchinonam et quam fratribus ipsius domus hospitalis ex pacto facere debent adduci usque ad mare inter Barchinonam et montem-iudaicum. Molendinis uidelicet ibidem modo hedificatis uel in posterum hedificandis et cum instrumentis et apparatibus eorum qui modo ibi sunt uel in antea fuerint et cum lignea rus glebariis, secrariis, nemoribus et arboribus quantum pertinet ad meum dominium, potestatiuum, seruicium et adempriuum et eciam cum aqueductibus et reductibus atque regaturis ex utraque parte et cum uillis, mansis tar... et furnis, justiciis staca-

mentis et stabilimentis et ad ultimum cum omnibus aliis apparatibus et melioramentis... Tali quod pacto et condicione quod de omnibus supradictis quecumque et qualicumque sint ego habeam quartam partem per totum integre leuata primum mulneria molendinorum. Et domus hospitalis habeat tres partes et quod ego habeam... Et quod omni homines et femine qui ad molendina predictes cequie uenerint salui sint et securi cum omnibus rebus suis in eundo et redeundo. Item promitto et conuenio quod si oportuerit aliquen predictos fratres hospitali facere expensas in ruptura resclose ultra quantitatem duorum Mille solidorum mittan ego medietatem expense in reparatione ipsius resclose usque dic... molendina habeant aqua cequie ad molendum... Sciendum tamen uolo esse omnibus quod si fratres domus hospitalis predictam cequiam nollent ducere usque ad mare inter montem iudaicum et Barchinonam sicut superius est declaratum tota cequia cum omnibus suis melioramentis reuertatur ad me uel ad meos sine omni contradictione et retentu... Facta est autem hec donatio apud Terrachonam in presentia Fortunii Cabesze magistri Emposte et fratris Berengarii de Mirales comendatoris eiusdem loci fratris Petri... fratris Ferrarii de Salfores et aliorum quamplurium fratrum tam clericorum quam laicorum domus hospitali, anno ab incarnatione domini M.C.XC.VIII mense aprilis... Petri de Blandis domini Regis notarii et mandato eius scripta a Guillelmo sub eodem mense et anno apud Terrachonam. Sig ✠ num Petri Regis Arag. et Comitis Barch.

Petrus ausonensis sacrista = Sig ✠ num Petri de deo =... Sig ✠ num Petri de Bello uisu = Sig ✠ num Dalmacii de Crexello = Sig ✠ num Petri de Crexello = Sig ✠ num Bernardi de Portella =... Sig ✠ num Petri de Tarrega maioris domus = Sig ✠ num Gilaberti de Sentiliis = Sig ✠ num Raimundi Griuercandi = Sig ✠ num Arnaldi de Castrobono = Sig ✠ num Raimundi de Mercatali = Sig ✠ num Arnaldi de Siscar» (1).

---

(1) Perg. 66, armari 1 de Barcelona, arxiu G. P.

CAPÍTOL XIII

La comanda del Temple de Muntsó.—Havèm manifestat ja (plana 28) com adquirí l'orde lo castell de Muntsó, en 1143. Lo Papa Adrià IV dictà una butlla en 1156, confirmant al Temple los castells de Muntsó, Montgay, Xalamera, Remolins, Corbins y demés béns concedits per lo Comte de Barcelona.

Creyèm que en 1160 encare no hi havía comanda constituída, però ja hi tenien casa'ls Templers a Muntsó, perque en la data de la escriptura de cessió del lloch de Deuslovol per lo Comte Ramon Berenguer al bisbe de Saragoça, al nomenar los prelats y senyors de cada seu y tenencia militar-administrativa com era de custúm, després de Galindo Ximènez en Alcalà y Fortun Dat en Barbastre, diu *fratribus Milicie templi in Montsone,* sens citar lo comanador.

Potser tampoch existía encare la comanda de Muntsó en 1169, perque la donació dels castells de Xivert y Oropesa al orde la fa'l rey en mans del Mestre del Temple en Catalunya y de alguns frares senzills, entre ells de Ramon de Cubells, qui era dels de Muntsó. En 1175 tampoch és de creure que hi hagués comanador, com pot veures per lo següent document:

«In nomine domini, notum sit cunctis hominibus Quod ego Guillelmus de Claras valles et Berengarius frater meus de Sanauga donamus Deo et mansionem Militie templi et fratribus qui sunt in Montso tam futuris quam presentibus hec quod habemus in illa turre que est in litera et uocatur de Miro Guillem uel habere debemus in turre et in omnibus eius... pro animabus nostris uel parentorum nostrorum ut habeant et possideant franchum et liberum ad propriam hereditatem per secula cuncta. Hec donatiuum factum fuit et concessum mense februarii in castro Monsonis in presentia Arnaldi magistri de Turre rubea et R. de Cubels et B. de Sanauga et P. de Bernিç et aliorum fratrum de Monsson Era MCCXIII[a]. Signum Guillelmi de Benauent testis. Signum Petri Arnaldi de Gestal testis; hii sunt testes. Signum G. de Clarasvals. Signum B. de Sanauga qui hanc cartam mandavimus scribere et testes firmare» (1).

Segurament fóu constituída la comanda de Muntsó entre 1175 y 1178. D'aquest darrer any tením una escriptura hón surt aquell senzill frare del any 75 de la Casa de Muntsó, Ramon de Cubells, ja ab lo títol de comanador: «...quod ego Raimundus de Capdela et uxor mea Englesa donamus Deo et Beate Marie domuique Milicie templi Salo-

(1) Registre 310, fol. 80, arxiu C. de A.

monis et fratri A. de Turrerubea et fratri B. de Cubells preceptori Montzonis et fratri Gaucerando et Petro de Palars... illas nostras estivas integriter quas habemus in termino Capdele et in Filida... et damus eciam castrum Podii Capdele cum villa et hominibus et cum omnibus suis terminis... et colomare et omnes pernas porcorum et omnes pigeras... ita tamen damus si filium legaliter aut filiam non habuerimus...» (1). Aquest document és de novembre 1178 de la Encarnació y del desembre del propri any tením altre escriptura en la que també reb la donació l'anomenat comanador de Muntsó: «...quod ego Gombaldus de Sancta Lezina dono Deo et beate Marie et domus Milicie templi Salomonis et fratri A. de Turrerubea Magistro et fratri Raimundo de Cubellis preceptori Monsonis et fratri Guillelmo de Castelar et omnibus fratribus que ibi sunt... almuniam del Corn cum omnibus terminis suis sicut ego illam habeo vel habere debeo et hec quod habeo in almuniam de quatuor turres vel habere debeo et duos pozols de sal in quelasanz *(Calasanz?)* post obitum meum...» (2).

En 1185 continuava Ramon de Cubells de comanador a Muntsó. La donació al Temple de la meitat del castell de Pedrís ab son terme, atorgada per Dolça, comtessa d'Urgell y son fill Ermengol, en maig del citat any, la reberen Ramon de Canet, Mestre del orde en Provença y Espanya, Ramon de Cubells, preceptor de Muntsó y B. d'Albespi, preceptor de Gardeny. R. de Canet y R. de Cubells, Mestre y preceptor respectivament, reberen també en juliol del propri any la cessió de les tres parts que Guillèm de Peralta, sa muller Bergeta y fills Guillèm de Peralta, Ramon de Bergua, Fortun de Bergua y Jordà y les filles Matre y Sanxa, tenien en una almunia del camp de Litera anomenada Aborielxares. Y finalment, és també de 1185 la confirmació que atorgà R. de Cubells, comanador de Muntsó juntament ab lo de Gardeny, a favor de Ramon d'Albesa, de tot lo que'l Comte d'Urgell havía concedit al pare del dit Albesa en lo lloch d'Alcabés.

En 1199 era comanador de Muntsó, Guillèm de Peralta, segurament lo meteix que, en 1185, havía cedit al orde sos drets en la citada almunia. Signà l'acta de la concordia que celebraren en lo lloch d'Almenar en juny 1199, Gombau, bisbe de Lleyda y Pons Menescal, Mestre del Temple sobre la percepció dels drets o rèdits en les iglesies de Muntsó y Fraga, que era no més que aclaració de la primitiva concordia celebrada per lo Mestre Pons de Rigalt. Respecte de Fraga havíen convingut que'l Temple tingués franca de delme tota la terra de secà del terme de Fraga, però si la convertíen en terra de regadiu pagaríen la meitat del delme a la iglesia d'aquella vila.

B. de Claret és lo preceptor de Muntsó en 1201, qui reb juntament ab lo Mestre del Temple R. de Gurb, lo preceptor de Gardeny G. Amell

(1) Perg. 255 d'Alfons I, arxiu C. de A.
(2) Reg. 310, fol. 77

y lo preceptor de la Ribera G. de Torre, la cessió de drets en Lleyda feta per Ermengol y Elvira, comtes d'Urgell (1). En 1204 era comanador de Muntsó frare Pons Menescal y en 1210 ho era frare Guillèm Cadell.

En 1216, lo preceptor de Muntsó era En Bernat de Sa-Aguilella. Juntament ab lo Mestre del Temple Guillèm de Montrodó, lo preceptor de Gardeny Bernat de Claret y lo preceptor de Mirabet y la Ribera Bernat de Campanes, acceptaren la venda d'una pensió anyal sobre les rendes del lloch d'Ascó que atorgà al orde Ramon de Montcada y que aquest havía obtingut del rey Pere I.

Aquest rey va confirmar al orde en 6 idus febrer 1209 (8 febrer 1210 nou istil), lo privilegi atorgat per son avi Ramon Berenguer de que ningú pogués construir poblacions o viles dintre la distancia d'una milla de la vila de Muntsó, sens llicencia o autorització del Temple:

«In xrispti nomine... nos Petrus Dei gratia rex... attendentes quod dignum et iustum est ut ea que a predecessoribus nostri salubriter facta sunt... Id circo et in specto diligenter instrumento donationis facte domui et fratribus Militie Templi a felicis recordationis Raymundo Berengario auvo nostro illustri comite Barchinone cognovimus quod *nulla* ecclesiastica... persona infima vel sublimis potest *aut* debet facere ullo modo villam aut populacionem aliquam aliquorum hominum in tota villa de Monte sono vel in universis terminis eius... absque licentia et voluntate Magistri Militie Templi... exceptis almunis et populationibus antiquis et antiquitus adquisitis et factis. Vnde volumus et mandamus... ut ullus clericus aut laicus vel alius cuiuslibet dignitatis... audeat facere in predicta villa de monte sono vel in terminis eius quantum circum que per unum miliare extenduntur villam vel populacionem aliqua aut furnum aut macellum vel balnea aut tinturias vel *oleum de linos* vel tenere faneques ad *mensurandem bladum* venale vel accipere iusticias aut leudas vel pedatici... Datum apud Sanctum Cucuphatem VI. idus febroarii anno dominici incarnationis MCCIX° per manum Ferrarii notarii nostri.» Testimonis: Uch de Torroja, R. Galceràn, Pons Uch, Aznar Pardo, Sanxo d'Orta, Guillèm de Guardia, Guilabert de Centelles, Bernat de Belloch majordom, Bernat de Queralt y altres (2).

Un particular, En Guillèm de Clarasvalls cedí en desembre 1221 al Temple sos drets en lo castell nou anomenat Montgay, situat en territori de Muntsó. Entre'ls firmants hi havía Guillèm, Berenguer y Bernat d'Eril (3). Lo castell de Montgay era un dels que'l Comte Ramon Berenguer havía donat al orde en 1143.

---

(1) Perg. 119 de Pere I. Arxiu C. de A.
(2) Registre 310, fol. 37.
(3) *Cartoral Magno de la Castellania*, VI, doc. 199.

En desembre de la Era 1270, any 1232 de Crist, Ramon de Serra, comanador de Muntsó féu la següent concessió d'aigua del riu Alcanadre a favor dels habitants de Vallobar:

«In christi nomine. Notum sit cunctis Quod nos frater Raimundus de Serra preceptor Monssonis et locum tenens Magistri de assensu... fratris P. de Molina, fratris Dominici Cellardi preceptoris Calamarie... fratris Arnaldi preceptoris Villel, fratris Petri preceptoris Riparie, fratris Sancii preceptoris Litterie... et omnium aliorum fratrum conuentus Monssonis et Calamarie... donamus, laudamus et in perpetuum concedimus uobis Bertrando de Ceriols, Ildefonso filio, G. de Vallobar, Berengario de Siscar... J. de Bielsa... et omnibus aliis uicinis eiusdem uille de Vallobar presentibus et futuris tam maioribus mediocris quam minoribus illud ressiduum aque quod nobis remanebit de cequia illa quam nos trahimus de fluvio Alcanadri et ducimus et transimus per Turrem de Cornelio et per alium terminum castri nostri de Calameria quod facta rigatione omnium terminorum nostrorum... Et eciam quod uos dicti uicini de Vallobar nec successores uestri nunquam habeatis potestatem siue licenciam faciendi molendinum uel molendinos in toto uestro termino uel in aliquo loco eiusdem ita quod de ista predicte cequie uel de alia transeunda uel ducenda per nostrum terminum molere possint aliquo tempore... Et mundetis et faciatis bonam cequiam et capacem usque ad molendinum nostrum de Calamaria qui uocatur de Turreta unde aqua bene libere ualeat discurrere sine dampno nostro et nos q^{n} totum vicinale de Vallobar uenerit ad curandam cequiam prefixam una die semel in anno mittemus et trademus viginti pedones et deinde non plures possitis nobis demandare...» (1).

Es també molt interessant la carta de nova població que atorgà'l Temple, representat per Pere Eximènez, comanador de Muntsó, en 2 setembre 1240, nou istil, a favor dels habitants dels llochs de Filsena y Orsuyera, per anar a poblar en lo lloch anomenat Bellver o Bellavista, ab la condició precisa de derrocar y destruir les cases de les dues citades viles:

«...Quod nos frater Petrus Eximiniç preceptor Monssonis de mandato Domini Magistri fratris Raimundi de Serra et assensu et uoluntate fratris... Dominici de Valelupari preceptoris molendinorum de Orçuyera et omnium aliorum fratrum conuentus Monssonis et Calamere... considerantes utilitate vestrorum hominum nostrorum de Filcena tam christianorum quam sarracenorum et ideo damus et concedimus nouiter (?) ad populandum unum locum assignatum nomine Belveder isti populatoribus de Filcena Bartholomeo Meles baiulo Filcene, Petro nigro... Dominico de Falcibus, Mahomat de Alcoleyera, Abdella

(1) Perg. 211, armari 23, comuns.

marques, Jabic... et omnibus aliis hominibus tam christianis quam sarracenis uel aliis cuiuscumque condicionis uel legis sint... Tali siquidem modo uobis... laxatis de cetero nominibus dictarum uillarum de Filçena et Orçuyera et destructis casis siue domibus illarum in loco uobis assignato de Belueder vestras faciatis et hedificetis domos ubi omnes simul presentes et futuri semper stetis et commoretis et faciatis habitacionem. Et quamvis (?) dicte uille de Filçena et Orçuyera sint destructe a locis ubi modo erant et mutate homines et gentes eiusdem in loco assignato de Belveder volumus, concedimus et mandamus quod omnes termini illarum terra de reganis quam de secanis sint et permaneant semper sicut erant ita ut unusquisque tam christianorum quam sarracenorum et aliorum qui ibi sunt uel erunt habitantes en Belueder presentes et futuri teneant et habeant uel possideant suas hereditates quas hodie habent uel habebant et eo modo. Affrontatur autem terminum de uilla qui solet nominari Filçena ab una parte in flumine de Cinque, de secunda in terminis de Albalat et Calauera, de tercia in terminis de Vatlonga et de Calauera, de quarta uero parte in termino qui solet dici de Orçuyera. Afrontat uero terminum... de Orçuyera ab una parte in Cinque, de secunda in termino de Vatlonga, de tercia in termino de Oso, a quarta uero parte in termino qui solet uocari Filçena.

In hunc volumus modum quod fiat dictam populationem quod omnes christiani qui solent stare et estabant in die mutacionis dicte uille de Filçena ibi presentes et futuri donent semper bene et fideliter nobis dictis fructibus et posteris nostris, nouenas, decimas et primicias... sicut melius et plenius continetur in carta populacionis sibi facta per fratrem Vgonem de Barchinona et fratrem Guillelmum de Albax... Sarraceni uero omnes de Filçena presentes et futuri donent semper nobis... de toto regano quod habent... de cequia maiore molendinorum de Orçuyera usque ad Cinque terciam partem omnium fructum et expletuum quod Deus eis dederit... et de secano donent semper decimam et *alguailam* fideliter...

Item propter hanc mutationem xhristianis omnibus presentibus et futuris laxamus et concedimus quod per tres annos continuos non donent nec teneantur dare nobis... nouenam alicuius collectonis uel rei nec eciam hostem caualcatam sive peyertam aliquam neque redempcionem illarum non teneantur... Sarracenis uero omnibus sicuti christianis per tres dictos continuos annos laxamus hostem, caualcatam sive peyertam et redempcionem illarum et de aliis uero colleccionibus et fructibus quos templum de hiis solet percipere et habere per dictos tres continuos annos laxamus eis et suis medietatem integre exceptis zofris, alguacilam et nafegam et denarios censuales... Nos dicti omnes populatores pretaxate... promitimus uobis iam dictis fratribus... dictam uillam de Belueder et populacionem facere et ibi morare et complere omnia predicta et singula proposse et sensu nostro.

Actum est hoc IIII nonas setembre Era MªCCªLXXª octaua. Sig✠num fratris Petri Eximencç dicti preceptoris. Sig✠num fratris G. de Palatio.»

Entre les firmes hi ha Martín Pascasio, justicia de Muntsó, P. de Aguilanit militis stantis in Monssone (1).

En 1244, Domingo de Mallén era'l comanador *de la vila* de Muntsó y Guillèm d'Ager, comanador de Cantavella, se titulava llochtinent de comanador *del castell* de Muntsó. Sembla que hi havía dues cases o comandes dintre aquell lloch (2).

En 1257, era comanador de Muntsó Bernat d'Altarriba, sens indicar la vila o'l castell; en 1261 ho era Pere de Queralt, titulantse al meteix temps llochtinent del Mestre del Temple; en 1270, Guillèm de Mirabet. En 1279 y 1282 Arnau de Timor se titula no comanador sinó *Castellà* de Muntsó y sembla que no és altra cosa que'l comanador ab diferent denominació. En 1293, continúa la nova denominació, donchs frare R. de Falçes se diu en un document llochtinent del Castellà de Muntsó (3). En 1301, lo citat Ramon de Falçes ja pren en proprietat lo títol de Castellà. En 1304 y 1307, son respectivament castellans de Muntsó Berenguer de Bellvís y Guillèm de Mirabet.

Creyèm que l'orde del Hospital tingué ja en temps del Temple alguns drets y béns a Muntsó y potser una petita casa o comanda. Existeix una sentencia dictada en 1200, per Pere, abat de Poblet, jutje nometat per los Mestres d'abdós ordens militars, per resoldre les qüestions sobre'l castell de Muntsó y altres possessions.

Les comandes del Temple a Saragoça y Osca. — Ja havèm indicat com desde 1144 començaren los Templers a possehir béns a Saragoça (plana 48) y segurament no tardaren gayre a tenirhi casa o establiment. En 1162 sembla que encara no hi havíen constituit comanda; axís ho deduhím d'un document que diu: «Dompnus Bernardus de Salvio qui estis obediens in illam honorem de Çaragoça et ad alios totos fratres de illa cavalleria Templi Salomonis...» Emperò, fóu segurament aquell meteix cavaller del any 62, Bernat de Salvi, lo primer comanador del Temple de Saragoça y figura ab aquest títol en una escriptura de 1170. En 1186 ho era P. de Sent-Gregori; en 1193, Pere de Granyena; en 1199, Pedro de Luna; en 1209, Aymerich d'Stiga.

Una donació feta al Temple per lo rey Alfons, en 1191 deya: «dono domui Milicie templi nominatim constitute domui in Cesaraugusta P. de Rigaldo magistro majori existente in partibus Provincie et in quibusdam Hispanie et fratre Petro comendatore in prefata domo, mille oves...» (4).

---

(1) Perg. 133, armari 23, comuns.
(2) Perg. 958 de Jaume I, arxiu C. de A.
(3) Perg. 202 del armari de Gardeny, arxiu G. P.
(4) Perg. 614 d'Alfons I, Arxiu C. de A.

En 1209, lo rey Pere celebrà una permuta ab lo comanador del Temple de Saragoça, cedint lo monarca un serrahí d'Osca y rebent un cristià, concedintli al moro y a sa familia franquesa d'ost, cavalcada, paria, bovatge y altres imposicions.

Poch abans, en 1207, dit rey havía concedit als llochs y terres del Temple d'Aragó'ls metexos furs que tenien los vehins de Saragoça.

Tením un document sumament curiós referent a la comanda de Saragoça, sens any, però que creyèm de 1147. Diu: «Conveniencia de rancura que habebat inter don Colom cordoaner et illos seniores del Temple de illa hereditate que habebat don Colom in Çaragoça... Ista conveniencia fecit Ramon Bernat qui erat Magistro in illa terra per otorgamento suos fratres pro nomine fra Vidal e don Randulfo. Facta carta in mense septembris in anno quando rex Garcia fuit cum illo imperator a Cordoua» (1). Lo rey García Ramírez de Navarra anà efectivament a Andalusía ab lo rey de Castella Don Alfons l'Emperador, en 1147. Aquesta escriptura ens dona probablement los noms dels primers Templers de la Casa de Saragoça, lo Mestre o director Ramon Bernat y los frares Vidal y Radolf.

La Casa del Temple d'Osca fóu constituída comanda més tart que la de Saragoça. Lo primer preceptor del qui tením noticia és frare Aurículo o Aureli en 1212, qui figura en la escriptura en que Bremond, preceptor del Temple de Saragoça, Guillèm Dallach preceptor de Novelles y Pere Barella, preceptor de Ribaforada feren un prèstech de 2,600 morabatins a Pedro de Sessé, entregant aquest «in pignora et in tenença villam et castrum de Burbagana cum omnibus redditibus et pertinenciis suis et illam calderam de la tintura de Darocha et illa domengadura de Calamocha et illum sarracenum ferrarium quem dona Catalana solebat habere in Darocha et Dornos» (2).

Fins a la supressió del orde tingueren comanador en Osca. En 1252 ho era García Arnal; en 1263, frare Pere de Montpalau era llochtinent de comanador del Temple a Osca y comprà a Pere de Loarre un esclau serrahí blanch per 220 sous. L'any següent era comanador B. de Montllor; en 1289, Jaume de Villalba; en 1294, Pere de Tous y en 1304, Bernat de Montoliu, tots catalans.

Les comandes del Temple de Novillas y Boquinyenich.— Lo rey de Navarra García Ramírez, donà als Templers lo castell y vila de Novillas en 1135. En 1157, lo Bisbe y Capítol de Saragoça feren donació al Temple de les iglesies de Novillas, Boquiñeni y Rasazol ab sos delmes y primicies, ab la condició de continuar subjectes a la Mitra los clergues de dites iglesies. En 1196 se celebrà una concordia

(1) *Cartoral Magno* de la Castellanía d'Emposta, II, doc. 234.
(2) *Cartoral Magno*, II, doc. 263.

entre Templers y Hospitalers sobre us d'aigues y llenya del territori de Novillas y Navas y en 1200, nova concordia cedint los primers lo *Soto* de Navas, ab obligació de que l'Hospital pagués una pensió anyal de 200 sous.

En 1232, Donya Teresa, muller de Fortun Aznárez, donà al Temple sos drets en lo castell de Novillas.

No sabèm la data de la constitució de la comanda de Novillas, però existía ja en 1165, en que figura en un document del *Cartoral Magno*, volúm IV, Guillèm de Bajes com a comanador de Novillas. En 1170 frare Pere Joan prenía'l meteix títol, en 1190, Ramon de Cubelles y en 1199, Guillèm de Peralta. No en conexèm cap altre fins a 1240 en que ho era Sanxo d'Ossor. En 1241 surt Pedro Eximen; en 1246, Guillèm d'Alcalà; en 1252, Dalmau de Bussol; en 1272, Guillèm de Montgrí y en 1301, Guillèm de Juneda.

Devèm manifestar que ja en 1176 los Templers havíen concedit carta de població ab franqueses als habitants de Novillas; y que, en 1259, se practicà la partició dels termes de Mallen, Razazol, Samon, Lamarga y Pedrera entre'l Temple de Novillas y l'Hospital de Mallen

La Casa del Temple de Boquiñeni o Boquixenich, en la comarca de Borja, era també de les primitives. En 1157 ja tenía comanador y ho era frare Berenguer o Belengario de Seró, català com la majoría dels comanadors de les cases aragoneses. En 1170, ho és un Berenguer, potser lo meteix del any 57, y se titula comanador de *Boquixenich* y *Pretella* (Pradilla?). En 1184, era preceptor frare Simón; en 1193 y 94, García de Centronico o Centunegro; en 1198, Juan de Ciresa; en 1211, A. de Galliner; en 1222, G. de Olivito; en 1238, Pedro Martínez de Vera; en 1243 Martín de Longares; en 1251, Pere d'Olivella; en 1264, Guillèm de Castellnou; en 1277, Berenguer de Caruvia; en 1282, Sanxo de Bergua ho era a la vegada de Novillas y Boquixenich y en 1289, Juan de Ambel.

Lo rey Alfons I, en 1184, havía posat la casa del Temple de Boquiñeni y a son comanador Simón, sots sa especial protecció y guarda.

Les comandes del Temple d'Ascó y Orta. — Al parlar de la cessió del castell de Mirabet, en 1153, havèm indicat que'l Comte de Barcelona cedí també al Temple béns en lo lloch d'Ascó.

Sembla que, en 1181, ja obtingueren del rey altres concessions en la vila citada. Lo cert és que dos anys abans de que Pere I confirmés la possessió d'Ascó al Temple, ja l'orde (en 1208) concedía carta de població del llogaret de Camposines, membre o pertinencia de la comanda d'Ascó, a favor de Pons de Brusca y demés persones qui voldríen anar a poblar, concedíntloshi terres, aigues y pasturatges y ab la obligació de pagar anyalment 10 mesures de blat. En la plana 180 ja havèm indicat la total y definitiva adquisició del castell y vila d'Ascó per los Templers, en cambi de les parts que tenien en los castells de

Serrella, Fabib y Ademuz. En 1237, l'orde atorgà altre carta de població al lloch de Gorrapte, també membre de la comanda d'Ascó, a favor de Fillol y demés homens qui voldríen anar a poblar allí, ab la metexa obligació de donar cada any una quantitat de blat.

No podèm precisar la data del establiment de la comanda d'Ascó; però sabèm que ja existía a les darreríes de la XIIª centuria. En 1197 era comanador frare Folch o Folchi; en 1237, frare Ramon Berenguer; en 1243, frare Domènech; en 1252, 1264 y 1272 frare Domènech de Fraga, exemple raríssim de tan llarga durada en lo càrrech d'una metexa comanda; en 1284, Francesch Çatallada y crech continuava encare en 1289; en 1293, A. de Torroella y en 1304, Berenguer de Sant-Marsal.

Sospitàm que la titulada comanda de Ribarroja, que figura, en 1289 a càrrech de Berenguer de Vallvert, era no més que una dependencia de la Casa del Temple d'Ascó y que en algún curt període hi posaren un comanador especial.

Respecte dels orígens de la Casa del Temple d'Orta (provincia de Tarragona) ja havèm citat la donació reyal del dit castell y territori al orde en 1177 (planes 110 y 184). Ya tenía comanador en 1197 y ho era frare Bertràn Aymerich. En 1202, lo comanador és Pere de Deu; en 1207, Ramon de Cervera; en 1227, Guillèm de Mont; en 1233, Bocardi o Brocart; en 1252, Ramon de Serra; en 1261, Bernat d'Altarriba; en 1272, Ramon de Villalba; en 1293, Guillèm de Mirabet y en 1304, Eximen de Lenda.

Los Templers celebraren un conveni ab lo Consell y Universitat d'Orta, en 1296, per l'exercici de la jurisdicció civil y criminal y lo propri any l'orde atorgà unes ordinacions per lo bon regiment de la vila, fundades en antichs usus y custums.

Comandes del Temple de Ambel, Mirambel y Encinacorba. — Havèm exposat (plana 51) la concordia entre'l Temple y'l Comte de Barcelona, del any 1151, per la qual l'orde obtingué lo castell d'Ambel. En 1183, lo Bisbe de Taraçona cedí al temple la iglesia d'Ambel ab sos delmes y primicies y havent desprès sobrevingut qüestions entre ells, foren resoltes per sentencia arbitral del arquebisbe de Tarragona, en 1193.

Sembla que molt aviat los Templers establiren un comanador a Ambel. En 1178 ho era Pere López. En 1207, Fortun d'Aragó se titulava comanador de la casa de Taraçona, Alberich y Ambel y de igual manera Pere Ramon en 1227. Eren comanadors d'Ambel en 1250 y 52 Berenguer de Montagut; en 1256, Sanxo de Tena, qui's titulava d'Ambel, Alberich y Boquinyeni; en 1259, Guillèm de Montgrí; en 1264 y 67 Dalmau de Seró; en 1289, Arnau de Torroella y en 1301, Lope Sanxo de Bergua.

En lo lloch de Mirambel (provincia de Terol y partit de Castellot)

també hi constituiren casa y comanda los Templers. En 1255, concediren als habitants del citat lloch facultat de proposar tots anys al comanador sis persones per que elegissin als qui exerciríen la administració municipal y la justicia local.

Respecte de la casa d'Encinacorba (provincia de Saragoça, partit de Daroca), sembla que l'orde possehía dit lloch desde l'any 1175, per donació del rey Alfons y que l'any següent, lo Bisbe de Saragoça concedí també al Temple la iglesia d'Encinacorba, llogaret despoblat per què fos repoblat y millorat y ab la condició de donar a la Mitra lo quart y cenes, però percibint l'orde los delmes, primicies y oblacions. En 1194, lo rey, per fomentar aquella població, concedí als seus habitants la facultat de capturar y punir als malfactors dintre son terme.

Comandes del Temple de Remolins, Aniesa, Ricla, La Zayda y Ribaforada.—Los Hospitalers havíen obtingut del Comte de Barcelona, en 1157, les Coves de Remolino, entre Pola y Pradilla. Un altre lloch anomenat Remolins, creyèm que obtingueren los Templers y ja hi teníen comanador en 1181, que era frare Guerau de Caerci.

Establiren també casa en la vila d'Aniesa ó Aniés (partit d'Osca) y en 1216 ja hi tenían comanador. Vegis lo següent document: «...quod ego fr. P. Garcez de Filera comendator domus Annesse de mandato et voluntate domini Magistri fr. G. de Monte rotundo in Provincie et partibus Ispanie et cum consilio fratrum domus Annesse scilicet fr. Raimundi et fr. Ferrarii et fr. Michel de Sangossa atque fr. Guilelmi per nos et per omnes fratres Templi presentes et futuros recepimus te Dominico Dompne-Eximene et uxori tue Entregoto et filiis et filiabus vestris cum omnes res... quas hodie in Soss habetis... sub nostra speciale proteccione et secura custodia ad bonam consuetudinem domus templi, scilicet ad proprios homines Sancti Redemptoris sicut alii homini Regni Aragoni Sancti Redemptori sunt nostri. Tamen vos et vestri annuatim donetis fratribus Templi ad festum S. Michel de tributum sex solidos denariorum jaccences .. Sub tali vero condicione quod vos nec vestri de cetero nullatenus positis vendere nec obligare vel alienare capud mansum de Sos quod pro nobis tenetis .. promitimus vobis defendere et manutere et custodire ab omni paria, questa, tolta, forcia, hoste et cavalcata et ab omni *honem* regali vel vicinali...» Data del novembre de la Era 1254 (1216 de J. C.) y firmes del comanador Pedro Garcés y demés frares de la casa d'Aniesa.

En 1252 era frare Pedro de Molina comanador d'Aniesa, en 1289, Juan de Giest y en 1301, Pascasio de Alfaro.

En la vila de Ricla hi teníen casa abdós ordens militars. Los Templers també hi establiren per cert període un comanador. Lo més antich que conexèm és Berenguer de Toràn, en 1246. En 1252 ho és Gómez de Pueyo y en 1284 Bernardo de Pineda. Desde 1173 possehía béns a Ricla'l Temple. En dit any comprà una heretat a Sanxa d'Abie-

go y en 1191, lo rey Alfons concedí al propri orde un solar y torre en la citada població. Finalment, en 1257, Jaume I féu donació a la cómanda del Temple de Ricla d'un altre solar entre les torres dites de França y de Borialquivir. Alguna volta anaren unides en una sola comanda les cases de Ricla y Encinacorba.

En La Zayda ja hi tenía béns lo Temple en 1177, quan lo bisbe de Saragoça concedí al orde la iglesia d'aquell lloch y sembla que abans de finir lo segle XII[è] ja hi havía comanda. En 1199 surt frare Ramon de Llorens com a comanador de La Zayda. En 1245 ho era un frare Sanxo; y en 1252, G. Mascaró; en 1264, Berenguer de Toràn y en 1270, Sanxo de Tena.

Es del any 1195 la permuta que l'orde celebrà ab Artal d'Alagón, cedint a aquest senyor los llochs de Ginebrosa, Camarón y Bunyuel y rebent los de Belloch, Alcalà, Cambor, Romana, Colera y La Zayda (1).

Ribaforada, lloch posat en la frontera d'Aragó y Navarra, prop de Tudela, tingué també en la XIII centuria comanador del Temple. Lo més antich que havèm descobert és Guillèm d'Allach, en 1212. L'any següent aquest passà a la comanda de Novillas y ocupà la preceptoría de Ribaforada P. Barellas. En 1252 encara subsistía dita comanda y la tenía G. d'Alcalà.

La Casa del Hospital de Sant Redemptor.—Un titulat comte Roderich Gonçalves, cavaller de la Milicia de Sant Jaume, fondà prop de Terol una nova casa y orde dit de Santa María de Montgaudí, per los anys de 1174 poch més o menys. En juliol del citat any lo rey Alfons I ja li cedí lo lloch d'Alfambra ab sos termes y pertinencies, los *esperals de suso*, Malvehí y altres terres per què ho tingués ab los demés frares *ad impugnacionem paganorum*.

Als pochs meses, febrer 1175, lo meteix sobirà concedía a la nova empresa militar lo lloch de Fonts d'Alfambra, en franch alou y, en març de 1882, encare hi afegí'l castell y vila d'Orríos en la ribera del riu Alfambra, ab tots los boscos y termes (2). Lo propri any 82 lo rey de Castella afavorí també la fondació del comte Roderich y la copia de la seva donació en lo *Cartoral del Temple* o sía en lo Registre 310 del arxiu de la Corona d'Aragó, porta aquest epígraf: «Quo modo Rex Castelle dedit Sancto Redemptore villam de Jubdas». Com dit *Cartoral* fóu escrit una centuria més tart, ja no recordava l'amanuense ó colector que la casa y béns de Sant Redemptor havíeu estat primitivament del orde de Montgaudí y cregué que la donació d'Alfons de Castella havía estat atorgada a Sant Redemptor quan encara no existía aquest orde o empresa.

---

(1) En 1291, Artal d'Alagón concedí carta de població al lloch de Ginebrosa.

(2) Pergs. 154 y 196 d'Alfons I y reg. 310, arxiu C. de A. y *Cartoral del Temple*, de l'*Archivo Histórico Nacional*.

La escriptura diu ben clarament: «...quod ego Ildef. Dei gratia rex Castelle et Toleti una cum uxore mea Alienor regina, dono et concedo Deo et hospitali Sancte Marie Montis gaudii et vobis comiti et dompno Roderico eiusdem fundatori et magistro et omnibus fratribus presentibus et futuris villam Jubdas que est in valle de Baltanas iuxta Raul Adam et rinoso sitam... ita ut homines eiusdem ville tales foros habeant vobiscum quales mecum habuerunt .. Facta carta aqud Medinam de riuo sicco Era MCC XX, XVIII. Kalendas ianuarii et ego rex A. regnans in Castella et Toleto, hanc cartam manu propria roboro et confirmo. Gundisalvus Toletane ecclesie electus confirmat. Raimundus palentinus episcopus, Marinus burgensis episcopus, Comes Petrus, Comes Fernandus, Petrus Roderici de Azagra, Didacus Xemenis, Petrus Garsie, Lup Diaz merinus regis. Magister Geraldus regis notarius. Eucerio Roderici existente cancellario scripsit» (1).

Lo Comte Roderich establí la comanda capdal del orde de Montgaudí a Alfambra y sembla que'l Papa Urbà III, donà una butlla aprobatoria de la fondació, manifestant que dit comte ja havía obtingut llicencia del cardenal Jacint, llegat apostòlich, per pendre la regla del Cistell y per guerrejar contra'ls serrahins.

Hi hagué una nobla familia, la del comte Lope o Llop, qui afavorí extraordinariament al orde de Montgaudí. Ab data de 2 nones abril 1182 començen les donacions: «Ego Toda abbatisa quondam comitis Lupi filia», donà al comte Roderich tots sos drets en lo patrimoni de Ribarroja, al igual que'ls altres individuus de la seva familia «in presencia fratris Eralmus de Luca et fratris Martinis Johannis et fratris Dominici de Leone... testes sunt fratri Petrus capellanus Sancte Marie de Canuas (Casvas?) et Andergina Lopez menga (monja?) de Canuas et Agnes Ferrandez et Toda Garciez so prioresa et domina Rama la cantore et Maria Martinez celarisa et Maria Gonçalves et domina Anderquina la portera. Ego Dominicus de Sancto Dominico de Calçata scripsi et testis sum».

Un altre filla del comte Lope, Estefanía, concedí també sos drets en dit patrimoni a la fondació del comte Roderich, a 8 calendes juliol 1182: «Ego comitissa Stephania quondan comitis Lupi filia quia pro anima patris mei... concedo tibi comiti Roderico...» Fòu atorgat devant de Fralmo y Ildebardino de Luca y acaba: «Ego Fernaldus Laonia monachus Sancti Petri de Rupibus rogatus hanc. Cartam scripsi».

Dues altres filles del comte Lope, una d'elles també abadesa d'un convent, imitaren la cessió de drets al orde de Montgaudí en 1er janer 1183: «In nomine Domini... anno eiusden incarnationis MCLXXXII°, que confesse quidem summus, ego scilicet comitissa Mencia et abba-

(1) Reg. 310, fol. 30.

tissa monasterii Sancti Andree de Arrogio et quondam comitis Lupi filia et ego Aldoncia eiusdem comitis filia quia pro anima patris nostri... donamus et tradimus atque concedimus tibi comiti Roderico atque Magistro nove militie domus sancte Marie montis gaudii de Iherusalem et eiusdem ordinis fratribus tam presentibus quam futuris im perpetuum omnem hereditatem que nobis ex *nostro* pertinet patrimonio et omne ius et omnem accionem nostram quam habemus in pertinentiis ribaroie. Hec donacio facta fuit *ipso die* intrante mense ianuario in presentia presbiteri Petri franci de Cavia et fratris *Guterii* (Gombau?) de Benavent et fratris Roderici anaie portegalensis et fratris Fralmi de Luca et Guillelmi de Concha et ego Vitalis clericus scripssi et testis sum».

Es del 12 janer 1183, istil modern, la cessió de drets per part d'un altre comte Lope Sànxez, de la metexa familia: «In nomine domini... anno eiusdem incarnacionis MCLXXXII, confessi quidem sumus ego Lupi Sancius et quondam Sancius Didagiis filius et ego Agnesia uxor eiusdem Lupi que pro animabus nostris atque omnium parentum nostrorum donamus et tradimus atque concedimus tibi Roderico atque Magistro nove Milice domus Sancte Marie Montisgaudii de Iherusalem... omnem hereditatem que nobis ex nostro patrimonio pertinet... quam habemus in pertinenciis Riberoie. Hec donacio facta fuit XII die intrante mense ianuario in presencia fratris G. de Benavent...»

A 28 febrer del meteix any 83, és lo fill del comte Lope qui cedeix sos drets en Ribaroja: «Ego Didacus quondam comitis Lupi filius... concedo tibi comiti Roderico atque magistro nove Milicie omnem hereditatem que michi ex meo patrimonio pertinet... in Ribaroie».

No sabèm per què fracassà la primera empresa del comte Roderich, però és lo cert que als deu anys de la fondació sinó desaparegué ja totalment, al menys se vegé precisada a abandonar sos béns y sobre tot lo lloch de sa comanda, lo castell d'Alfambra al orde del Temple. A Muntsó fóu hón frare Pere de Cilio, per manament del citat comte Roderich, titulat *comanador d'Alfambra*, y ab consentiment del Capítol d'Alfambra, cedí, en setembre 1186, lo lloch d'Alfambra als Templers: «...Ego fr. P. de Ciliis mandato comitis Roderici loco ipsius constitutus preceptor de Alfambra et omnibusque ipse adquisivit tam ultramare quam citra consilio et voluntate fr. Fralmi de Luca et capituli de Alfambra dono et concedo... domino Deo et beate Marie et domui Milicie templi Salomonis et magistro et fratribus eiusdem domus presentibus et futuris castellum de Alfambra cum omnibus terminis... et eciam omnia que in regnis Castelle et Galecie habemus... Et ego fr. Girbertus Eral dictus Magister Milicie templi Salomonis in Provincia et partibus Ispanie consilio fr. Raimundi de Cubelles preceptoris de Monson et... accipio hanc donacionem... tali videlicet condicione si Magistro nostro Iherosolimitano et eius capitulo *placuerit* et eciam domino Ildefonso regi Arag... Signum Dominici de Molina testis. Facta carta

apud Monson III. nonas septembris anno ab incarnacione Domini MCLXXXVI» (1).

No sabèm si desprès d'aquest traspàs dels béns al Temple subsistí encare en Aragó l'orde de Montgaudí o Montalegre o si desaparegué totalment. Però, quan al cap de dos anys lo rey d'Aragó tingué'l pensament de fondar a Terol una empresa o orde hospitaler y benèfich ab lo nom d'Hospital de Sant Redemptor, encare ho féu ab consentiment de frare Roderich Gonçalves, qui continuava titulantse comanador de Castella y llochtinent del Mestre d'Alfambra.

Sembla, donchs, que subsistía aquell petit orde militar y que tenía alguna relació ab la nova fondació reyal, ja que havía estat necessari lo consentiment del cabdill d'Alfambra. Potser podríam dirne una refundició.

En lo tantes voltes citat Registre 310 del Arxiu de la Corona d'Aragó, la escriptura de fondació de Sant Redemptor porta'l següent epígraf: «Quo modo Ildef. rex fundavit de novo domum S. Redemptoris in villa de Terol». Axò semblaría significar que la primera fondació, feta per lo comte Roderich, també era de S. Redemptor. Creyèm que encare que subjectes abdues fondacions a la regla del Cistell, eren institucions diferents, y que lo colector que féu a les darreríes del segle XIII[è] lo dit registre o Cartoral no conexía ja la diversitat que existí entre la primera y segona institució.

La lletra reyal de creació del Hospital de S. Redemptor és d'octubre 1188 y disposa que'ls nous religiosos o frares cuidaràn de la redempció de captius cristians, que la direcció o centre del neu orde o establiment estarà a Terol y que totes les altres cases deuràn obehir al Mestre resident en aquèsta, que seguiràn la regla d'Alfambra o sía la del Cistell, que'ls frares d'Alfambra regonexeràn per superior al Mestre del Hospital de S. Redemptor y que de totes les rendes y profits de S. Redemptor deuràn destinarne la quarta part a la redempció de captius. Lo monarca dotà la nova casa ab terres en terme de Terol, ab la vila de Castellot y ab un vassall en cada vila d'Aragó, Catalunya, Provença, Rouergue, Millàu y Gavaldà si comptaven com a mínimum cent habitants. Finalment, concedí també franquesa de lleuda, passatge, portatge y demés imposicions, romanint la casa y frares sots la protecció reyal. Comença dient Don Alfons en dita lletra de fondació: «.. ob reverenciam Sancti Redemptoris domum construere invocacione S. Redemptoris nuncupatam quatinus illa bona que pietate Dei illi hospitali *evenint* in redempcione captivorum in hospitalitate fratrum in expensas militum contra inimicos crucis... qualiter ego prefatus Ildf. Dei gracia rex... ad honorem omnipotentis Dei in villa de Turol domum hospitalis a prima radice edificare dispono felici

(1) Perg. 429 d'Alfons I. En lo Registre 310, també del Arxiu C. de A. hi ha aquest document y'ls anteriors de la familia del comte Lope, però plens d'errades.

nomine idem hospitale Sancti Redemptoris de cetero nuncupandam... Volumus autem gracia Dei ministrante in perpetuum confirmari desideramus quod capud huius ordinis sit in Terol et quod omnes domus et fratres ubicumque terrarum fuerint Magistri qui permaneat in Terol respondeant et obediant...» (1).

L'any següent (maig 1189), lo propri rey trobantse a Osca, confirmà totes aquestes concessions que havía fet al nou orde o casa (2).

Arrel de la fondació frare Arnau d'Artesa fóu nomenat preceptor del Hospital de S. Redemptor de Terol. Lo trovàm en dos documents: «...quod ego fr. Arnaldus de Artesa, preceptor hospitalis Sancti Redemptoris de Terol auctoritate domini Regis et asensu et voluntate Sancio de Lascellas accipio tibi J. de Silve et tuos iermanos... et omnibus rebus vestris mobiles et sedentes... ad dominicaturam et ad proprietatem hospitalis S. Redemptoris de Terol. Item ego fr. A. dono et concedo tibi J. de Silve et tuos... quod tota vestra hereditate ab integra... habeatis franca et libera et quieta sine ullo servicio quod non faciatis nullius... et habeatis per totum Regnum Aragonis ademprамenta in pascuis, aquis, lignis et pratis. .» (3). En l'altre document. dit preceptor, també ab llicencia reyal, fa un conveni ab Ramon del Bordell, acceptant d'en Bonet de Rocafort un cens (4).

En 1189 torna'l comte Roderich Gonçalves a ésser preceptor y aquesta vegada reb la confirmació del rey de totes les possessions del Hospital de S. Redemptor. També reb la següent donació molt notable que'l propri monarca fa al nou orde: «Ego Ildefonsus rex... dono et concedo vobis fratri Roderico Gozalvez qui nunc estis in loco Magistri et cunctis fratribus domus Sancti Redemptoris illam alchariam seu pontem de Fraga cum omni honore suo et cum omnibus redditibus et exitibus suis quecumque sint et quocumque loco ipsa alcharia habere debeat et sicut melius umque habuit vel habere debuit in tempori sarracenorum seu xisptianorum et cum toto hec quod deinceps ad opus illius alchantarem lucrari poteritis. Preterea dono vobis et concedo totam illam carrariam que vadit a molendinis hospitalis usque ad portam de Seros et similiter dono vobis et concedo totum illud arenium seu ramblam sicut continetur ab illa vinea de don Arapa usque ad illam vineam de Sanxo rubeo. Ita tamen facio vobis hanc donationis quod vos hedificetis illum pontem et faciatis ibi omne opus et omnia alia que ad illum pontem necessaria fuerint et teneatis illum semper hedificatum et quam cicius *pontis (ponetis?)* incipite illum pontem bona fide operarii opere lapideo hanc autem donacionem facio vobis et con-

(1) Perg. 127, armari 13, arxiu G. P.; Registre 310, fol. 28, arxiu C. de A y *Cartoral del Temple*, del «Archivo Histórico Nacional».

(2) Registre 310, fol. 28, arxiu C. de A., y perg. 125 del armari 13, arxiu G. P.

(3) Perg. 192 d'Alfons I, arxiu C. de A.

(4) Perg. 481, item

cedo cum consilio et voluntate omnium xrisptianorum et sarracenorum de Fraga. Et ego Arnaldus de Eril dominus in Fraga per dominum meum regem laudo vobis et concedo hoc totum sicut superius scriptum est. Facta autem hanc cartam apud Ilerdam mense Madii anno domni MCLXXXVIIII». Firmes del rey Alfons y de Ramon de Montcada, del bisbe Berenguer de Lleyda; testes Arnau d'Eril, Ot de Illa, Moferix de Abahadida. En Guillèm de Basea es lo notari (1).

En 1194, lo rey Alfons I tenía encare confiança en la acció y utilitat del Hospital de S. Redemptor, puix li donà un territori desert, anomenat Villarluengo per a poblarlo y ab facultat de dictar les ordinacions locals, rebent aytal cessió frare Gasco, preceptor o pavorde (?) de dita casa (2).

Al cab de dos anys tot ha cambiat. L'orde de Montgaudí y son successor o rebrot se consideren inútils o impotents per complir la seva missió y son ells metexos qui regonexen lo fracàs, accedint volenterosament a entregar al orde del Temple los castells, llochs y demés béns que posseexen. Lo rey, trobantse a Lleyda a mitjans d'abril 1196 expedí carta decretant la incorporació al Temple de tots los béns de S. Redemptor, especialment dels castells y viles d'Alfambra, Orrios, Villel, Libros, Castellot y Penya del Cid (3), y pochs jorns després lo propri cabdill o Mestre de la Milicia de Montgaudí y S. Redemptor confirma'l decret d'incorporació en los següents termes:

«In nomine Domini... quod ego fr. Fra̅lmus de Lucha ordinis Sancte Marie Montisgaudii Iherusalem et Hospitalis Sancti Redemptoris de Turol atque domus Alfambre humilis Magister voluntate et assensu ac concordia fr. Michaelis sacerdotis et fr. Lupi sacerdotis et fr. Bartholomei diachoni, fr. Petri Gomiç comendatoris Alfambre et fr. Petri Martini comendatoris de Villel et fr. Martini de Gogonça (Seguonça ?) comendatoris de Castellot et fr. Garsie comendatoris de Mons et fr. Sancii comendatoris Camanie et fr. Sancii comendatoris de Orrios et fr. Bernardi elemosinarii domini Regis et fr. P. Garsoe et fr. B. Vasconis et fr. E. de Leuda et fr. J. de Montanos et fr. G. de Lessun et fr. F. Ximeniç comendatoris de Libros et fr. L. Ximeni et fr. E. de Trist et fr. P. de Unocastro et fr. J. Ovetas et fr. G. de Jacca comendatoris Mediane tociusque Capituli et conventus eiusdem domus, consilio eciam et voluntate domini Regis Aragonis Ildef. dono atque concedo Deo et domui Milicie templi et Girberto Eral Magistro eiusdem domus et P. de Rigaldo Magistro citra mare et A. Clarimontis Magistro in Provincia et partibus Ispanie et fr. Guilelmo de Petra alta comendatoris de Novelles et fr. Petro de Barbastro comendatori de Ripafo-

(1) Registre 510, fol. 28, arxiu C. de A. y *Cartoral del Temple*, del «Archivo Histórico Nacional».

(2) *Cartoral del Temple*, «Archivo H. Nacional».

(3) *Cartoral del Temple*, «Archivo H. Nacional».

rada et fr. P. Menescalco comendatori de Montso et fr. Guilelmo de Sero comendatori de Oscha et fr. Egidio de Maria comendatori de Ricla et fr. Petro de Galiner comendatori Cesaraugusta et omnibus aliis fratribus presentibus et futuris scilicet castrum de Alfambra et castrum de Vilel et castrum de Libris et pennam que est inter Vilel et Libros iuxta fluvium de Godalaviar et opidum de Castelot et domum Sancti Redemptoris de Turol et Orrios et Fontes et Vilarlongo et ecclesiam et domum Camanie et ecclesiam et domum de Perale et ecclesiam et domum Descuriola et ecclesiam de Menta... (y encare les cases y les iglesies de Celadas, Fontesgarcía, Roda, Alcastrillos, Villarplan, Vilar de Melgua, casa de Burbagana, Osa, Martín, Calatayud, Pina, Monte, Valleancha y Osca ab tots sos drets y pertinencies y tots los vassalls de S. Redemptor)... in super ego Magister fr. Fralmus de Lucha et iam dicti fratres coniungimus et conferimus nos metipsos consorcio et fraternitate domus Milicie templi et renunciamus omnes acciones nostras. Hoc factum est ad honorem Dei et defensionem sancte xrisptianitatis et ut melius valeamus repellere inimicos crucis xrispti .. Facta carta apud Turol in ecclesia Sancti Redemptoris mense aprilis III. calendas madii sub Era MCCXXXIIII, anno ab incarnacione Domini MCLXXXXVI» (1).

Ab aytal incorporació vegeren los Templers d'Aragó augmentat notablement son patrimoni y dels béns y comandes de S. Redemptor procediren algunes importants cases y comandes del Temple com dirèm després.

Lo Papa Celestí III confirmà al Temple los citats llochs y castells de Villel, Alfambra, Libros, Castellot, Orrios y demés incorporats per butlla del meteix any 1196.

En 1206 dictà'l rey Pere manament als batlles y merins de que no exigissin tributs ni imposicions a les cases de S. Redemptor incorporades al Temple, declarant franchs de delme a tots los homens propris d'aquell orde desde Cinca fins a Ariza.

Axís acabà la fondació d'Alfons I a Terol, pensàm que per veures ab poch personal y mijans de sosteniment per actuar ab profit. Anys després se repetí'l fet ab un altre petit orde militar que fondà, en 1201, lo rey Pere I, anomenat orde de Sant Jordi d'Alfama, prop de Tortosa.

Don Pere concedí dit lloch a Joan d'Almenara y altres cavallers per fondarhi un orde militar que defensés lo país d'incursions serrahines. Edificaren lo castell en un cim prop del Coll de Balaguer y de la mar; se subjectaren a la regla agustiniana sens aprobació pontificia y sols ab intervenció del bisbe de Tortosa. Lo Papa no aprobà la fondació fins al any 1373; però com sempre havía portat una vida pobre y

(1) Perg. 3 de Pere I, y registre 310, Arxiu C. de A.; y *Cartoral del Temple* del «Archivo Histórico Nacional».

de pochs resultats, fóu l'orde d'Alfama unit o incorporat al orde de Montesa en 1400.

Al costat d'instituts tant poderosos y organitzats com l'Hospital de Sant Joan de Jerusalèm y'l Temple no podíen viure petits ordens locals, de camp tant reduhit com Sant Redemptor de Terol y Sant Jordi d'Alfama.

Les comandes del Temple d'Alfambra y Villel.—Una volta efectuada la incorporació de les cases del orde de S. Redemptor al Temple, continuaren en ells los Templers teninthi comanadors. En Alfambra fóu'l primer comanador Templer frare Pons Menescal, en 1196, titulantse «comanador en Terol, Novella y Alfambra». En 1199, B. de Claret se titula comanador del Temple en Alfambra y en la frontera. L'any següent es R. de Torroja'l comanador d'Alfambra; en 1207 ho és P. de Barellas; en 1242, Pons Maltos; en 1259, G. Arnal; en 1271, Guillèm de Montgrí; en 1272, Pere de Rocamora; en 1273 y 1289, Pons de Pontons, que sembla ho era encara en 1295; y en 1304, Pere de Sant Just.

Fóu en 1317 quan lo Castellà d'Emposta prengué possessió del lloch d'Alfambra en virtut del decret pontifici d'incorporació dels béns del extingit orde del Temple al del Hospital.

En lo lloch de Villel també continuaren la comanda los Templers. En 1196, fóu son primer comanador Bertràn Navarro; en 1199 y 1200 figura B. de Cegonolas com a comanador de Villel y Alberit; en 1210, P. Aldebert; en 1213 y 17, Bernat de Campans; en 1221, Esteve de Bellmunt se titula comanador del Temple de Villel y Sant Redemptor; en 1259, ho era Berenguer de Torrefreita; en 1280, Arnal de Torroella y dintre lo meteix any Ramon de Belloch; en 1285, Ramon Oliver; en 1292, Pere de Sant Just; en 1301, Berenguer de Montornés, y en 1305, Bartomeu de Vilafranca.

Trobàm que Guerau d'Alentorn, comanador de Villel ab consentiment de Guillèm de Pontons, Mestre dels Templers d'Aragó y Catalunya, atorgà carta de població y franqueses als pobladors de Bellestar, en la Era 1302, any de Crist 1264. Però, segons altre document, la carta de població de Bellestar, llogaret situat prop del riu Guadalaviar, porta data de idus juliol 1267 y apareix atorgada per tots los comanadors reunits en capítol a Muntsó, presidits per lo Mestre Castellnou, sens constar la presencia del comanador de Villel. Diu la carta: «damus et stabilimus in perpetuum vobis Ferag de Pali et Abrahim Algebez et Jubamestar et Abdella Azir Abeyanet et aliis populatoribus sarracenis qui modo sunt vel in antea erunt ad populandum locum nostrum et alqueriam que vocatur Bellestar que est in termino de Vilello» (1).

---

(1) *Cartoral Magno* de la Castellania d'Emposta, I, fol. 40.

Les comandes del Temple de Castellot, Orrios y Libros.— En lo puig de Castellot existía un llogaret ab un castell del orde de S. Redemptor. Los Templers hi continuaren teninthi un comanador, que, en 1213 era Pere Aldebrí; en 1264, Berenguer de Vilafranca; en 1272, Guillèm de Mirabet y en 1289, Arnau de Castellví. Los Templers, en 1282, cediren als habitants de Castellot y Les Coves de Canyart, certs territoris a cambi de molins, però obligantse los consells municipals a no construir altres molins fariners ni drapers y moldre sempre en los del orde.

Respecte d'Orrios occorre una confusió o estranya variació. Sembla que'l rey Alfons I, donà al orde del Hospital lo castell y vila d'Orrios, prop de Terol y del riu Alfambra, en març 1182. Axís ho diu en Delaville per haver vist copies d'aquest document en l'arxiu de la Castellanía d'Emposta. Però nosaltres havèm vist a l'arxiu de la Corona d'Aragó, lo pergamí 245 d'Alfons I, que és la donació y confirmació al orde del Temple perpetuament del senyoriu y dret del quint de la proprietat que té dita Milicia en Orrios y en la escriptura de incorporació al Temple dels castells y cases del orde de S. Redemptor, en 1196, figura'l lloch d'Orrios entre'ls incorporats. Era donchs del orde de Mongaudí y S. Redemptor y en aquell any hi havía com a comanador d'Orrios un cert frare Sanxo. No sabèm si los Templers continuaren tenint comanador a Orrios.

Consta sí que'l Temple continuà la comanda que tenía també S. Redemptor a Libros, llogaret proper a Villel. Frare Eximenis era comanador de Libros del orde de S. Redemptor al ésser dit lloch incorporat al Temple, en 1196. Y en 1214 trobàm a frare Ramon Guerau, com a comanador Templer del citat punt.

Un altre dels llochs propris de S. Redemptor incorporats al Temple era Villarlongo o Villarluengo, en la comarca de Castellot. Aquell orde fracassat no hi havía instituit comanda; però després ho féu'l Temple y ab tota seguritat l'Hospital una volta suprimida la Milicia rival, puix en 1321 veyèm al Castellà d'Emposta arrendar los rèdits de «la comanda de Villarluengo» a un cert subgecte per 8,800 sous jaqueses.

Altres petites cases del Temple en Catalunya y Aragó.— En lo camp de Tarragona tingué aquest orde una petita casa que en certs moments fóu comanda especial, en lo lloch de Raurell. Diu Morera, en *Historia del Arzobispado de Tarragona*, que'ls Templers tingueren preceptoría en Raurell y que en 1182 l'arquebisbe confirmà la donació que Berenguer de Mulnells havía atorgat al orde del seu senyoriu en dit lloch de Raurell al entrar en la Milicia. No conexèm lo nom de cap preceptor.

Més important era la casa de Segrià, dependencia de la de Gardeny. En 1158 ja hi tenía béns; Pere de Castellà, comanador de

Gardeny concedí a Gilabert de Cubells dos molins del Segrià, al cens anyal de dues mesures de blat; y en 1198, Elvira, comtesa d'Urgell celebrà una concordia y difinició ab lo Mestre del Temple y ab lo comanador de Gardeny «et cum fratri Martino et cum omnibus hominibus et feminabus vestris de Segriano».

En Guillèm Uch de Tolosa, un opulent mercader establert a Lleyda, dexà en son testament de 1230, part del castell d'Alcanar al Temple. En aquesta època eren ja molt importants les possessions del orde en lo pla de Lleyda. Ab data de 4 calendes setembre 1231 lo Mestre G. Cadell, lo preceptor de Gardeny G. de Mont y Bernat de Sant Climent, preceptor del Segrià, atorgaren «vobis omnibus probis hominibus et populatoribus de Turre-Gilaberte et vobis de Rivo-ovium et de Turre-amata et de Turre-furcata et de Turre-pulcriforaminis manentibus sub nostro dominio... in perpetuum quendam nostrum toçallum de celo usque in abisum situm in Segriano juxta villam Riviovium ad villam construendam sive edificandam... sub hoc modo, quod faciatis ibi... villam et capudmansa et domos et domiculas et mansiones et moras semper ibi per asiduas plenarie faciatis sicut fixuratum est ipse toçallus jam a nobis et vobis et murus ipsius ville scindit... damus ipsam villam cum suis carrariis et antuxanis que villa vocetur Castrum novum... habeatis semper toçallum ipsum sive villam totam francam et liberam cum ingresibus et egresibus... Nos siquidem supradicti domini per nos et omnes nostros retinemus in ipsa villa quoddam solum terre in quo possimus facere furnum cum casa in quo vos omnes coquetis panes omnes vestros et ipsum promitimus tenere bene munitum et afocatum ipsum vel alium si necesse fuerit et coquemus ibi in ipso furno vel furnus nobis et vestris perpetuo XXV panibus tam frumenti quam ordei tam mixture pro uno de quibus XXV panibus detis nobis unum et remaneant vobis XX et quatuor... Promitimus in super nos domini supradicti quod faciemus vobis adquisitoribus et populatoribus antedictis murum totum a circuitum ipsius ville ex duabus circcis sive tapiatis ex alto et quisque vestrum faciat aliud superium secundum quod capudmansa vel staticam tenuerit... Nos itaque supradicti populatores toti tam de Turre-Gilaberte et de Rivo-ovium tam de Turre-amata... per nos et per omnes successores nostros ipsum toçallum memoratum ad populandum et construendum ut predictum est sub rite sive modis omnibus et condicionibus gratanter accipimus supradictis, promitentes quod faciemus et construemus in ipso toçallo antedicto villam et mansiones...» (1).

Finalment. en 1290 poch més o menys, adquirí'l Temple lo castell y lloch de Torres de Segre, per llegat del bisbe d'Osca y en 1293 ja hi tenía un comanador.

(1) Perg. 1285, armari 11, arxiu G. P.

En 1205 trobàm lo primer comanador de Segrià, Ramon Oller, que és frare de la casa de Gardeny; en 1210, Ramon Serradella; en 1242, Berenguer de Sa-Aguilella; en 1247, Martí de Malmercat; en 1249, Pere de Guisona; en 1263, Bernat Ceillart; en 1278, Jaume de Castro; en 1285, Arnau d'Altarriba; en 1294, Esteve d'Anguera; en 1300, Pere de Montesquiu, com a llochtinent y en 1303 Bernat Bellisen.

A mitjans del segle XIII[è] existí per poch temps una comanda del Temple en Belloch, que creyèm és lo poble d'aquest nom prop de Lleyda. En 1264 era son comanador frare Pere de Barberà. Suposàm era també del Temple una comanda anomenada *d'Urgell*, que en aquell temps existía, essent comanadors Berenguer de Granyena en 1274, Pere de Montesquiu en 1296 y Guillèm de Passenant en 1299.

A Aragó hi trovàm per poch temps una comanda de Litera y en 1238 era Sanxo d'Ossor son comanador. També sona en aquells anys un comanador de Confita, que en dit any 38 era frare Pere Eximén. En dos documents difícils de llegir hi figuren en 1252 un frare García Sànxez, comanador de Auerino y en 1272, Guillèm de Benages, comanador de Auerin. No podèm endevinar si's tracta del poble d'Abiego de la provincia d'Osca o d'Abenhigo (Terol) o encare d'Aberín, de Navarra. Lo més probable és lo darrer.

A Tarazona també hi havía comanda del Temple en algún cert temps. En 1241 era comanador d'aquella casa del Temple Guillèm de Castellnou.

A Calatayud hi tenien casa los Hospitalers y los Templers y a les darreríes del segle XIII dita casa del Temple constituhía una comanda que regentava també les cases que la Milicia possehía a Ricla, Encinacorva y Masones. En maig 1289 frare B. de Barberà era lo comanador del Temple de Calatayud.

La Casa de Chalamera, provincia d'Osca, sembla que també tingué comanador propri abans de la supressió del orde del Temple, però no conexèm cap comanador. Lo castell de Chalamera l'havía concedit al orde en 1143 lo Comte de Barcelona. En 1317 los vehins y Universitat de Chalamera feren homenatge al orde del Hospital com a successor y hereu del suprimit orde del Temple.

La comanda del Hospital de Mallorca. — Segons la *Crónica* de Jaume I los Hospitalers arrivaren una mica tart a la conquesta de Mallorca. Lo *Mestre* Uch de Forcalquer (Castellà d'Emposta) ab quinze cavallers se presentaren allí quan ja havía estat presa la ciutat de Palma, però demanaren que los hi fossen cedits alguns béns en la illa. Lo Rey, malgrat de que tot ja estava repartit, per evitar un refús y una situació poch airosa al orde, accedí a senyalarli una alquería y algunes terres per mantindre fins a trenta cavallers y encare l'edifici de la Dressana en la ciutat, hón podríen establirse.

No sabèm la data de la constitució de la seva comanda; existía ja

en 1239. En aquest any era comanador Llop d'Eslaua, qui féu un conveni ab la Catedral de Palma. En altre document del meteix any se titulava «fratre Lupo preceptore domus hospitalis in Mayoricis». Per cert que en la derrera escriptura hi surt un fratre Guillèm de Tarragona «tenens locum prioris de Sporles cisterciensi ordinis in Maiorice». Dita casa y comanda radicava en la parroquia de Santa Creu de Palma.

Per dexes o per compra anaren engrandint son patrimoni a Mallorca'ls Hospitalers; però sempre fóu petit comparat ab lo del Temple.

Los Hospitalers en lo regne de Valencia. — La primera adquisició de castells y terres en la regió valenciana per l'orde del Hospital era del temps del comte Ramón Berenguer. Ja havèm indicat (plana 126) la concessió dels castells de Cervera (provincia de Castelló de la Plana) y Cullera (provincia de Valencia), per quan seríen conquistats, atorgada per dit Comte, en 1157. Lo rey Alfons confirmà dita concessió en 1171, y en 1180 hi afegí la concessió del castell d'Olocàu (provincia de Castelló). Jaume I, en 1233, féu donació també al Hospital dels llochs de Torrent y Silla (provincia de Valencia), encare ocupats per los serrahins.

Naturalment que ab aquestes remuneracions anticipades no podíen los Hospitalers dexar de concorre a la conquesta de Valencia en 1238. Lo Castellà d'Emposta, com refereix la *Crónica* de Jaume I, assistí al famós setge de la ciutat y obtingué després de la presa la corresponent participació en lo repartiment general de terres y cases. Entre altres recordàm la concessió de la alquería d'Alcudia, prop de Silla, en 1239.

Ben prompte establiren comandes. Consta que, en 1245 era comanador del Hospital a Valencia Pere Guerau y comanador de Cullera Gaucelm. Ho eren de Valencia Joan París en 1250 y B. de Salanova, en 1254. Aquest meteix any ja figura un comanador de Burriana, que s'anomena Pere d'Alcalà. Son també comanadors de Burriana, Ferrer en 1264 y Bernat de Bosch, en 1280; de Valencia, Bernat de Miravalls, en 1280 y 1282 y A. de Romaner, en 1298. Lo Castellà d'Emposta instituhí un llochtinent seu especial per lo regne de Valencia y sembla ho eren en 1290, lo citat B. de Miravalls y en 1304, Pere de Solers.

En 1280, l'orde adquirí'l lloch d'Onda per permuta d'Emposta que féu ab lo Rey, y establí casa en dit punt. Creyèm que també hi hagué casa del Hospital en Morella.

No havèm trobat cap comanador de Torrente de Valencia anterior al segle XIV.

La comanda del Temple a Mallorca. — Bon nombre de cavallers del dit orde concorregueren a la conquesta de Mallorca, en 1228. Jaume I al repartir la illa senyalà als Templers lo castell de la

Almudaina, dins la ciutat de Palma y ademés 525 cavalleríes de terra, 365 cases y 54 obradors, alguns molins y 122 alqueríes en los termes de Palma, Pollensa y Montueri (1). La casa principal o sèu de la comanda s'establí en lo castell de l'Almudaina y una llochtenencia a Pollensa. Segons En Mateu Rotger en *Los Templers a Mallorca,* treball publicat en lo volúm del «Congrés d'Historia de la Corona d'Aragó dedicat al Rey En Jaume y a la sua època» (Barcelona, 1909), fóu Ramon Bacó'l primer comanador y sembla admetre que Pere de Montoliu fóu també'l primer llochtinent de comanador a Pollensa, abans de 1238.

Potser lo primer comanador fóu Bertràn d'Arlet, en 1230. Tením aquest documet: «... quod ego R. Daspes per me et per omnes heredes et successores... vendo et concedo in perpetuum vobis fratri Bertrando Darlet preceptori domus Templi Maioricarum et fratribus eiusdem domus presentibus et futuris quodam furnum infra Meniam civitatis Maioricarum quod dominus rex michi dedit cum instrumento. Quod dictum furnum afrontat de duabus partibus in domibus hominum de Barchinona,.. omni tempore per centum viginti bisancios bone plate veteris et legalis mirialmomenini quos omnes iam de vobis habui et recepi». Lo rey aprovà y signà aquesta venda feta a 9 calendes novembre 1230 (2).

En juliol 1231, Jaume I tornà a afavorir als Templers mallorquins ab los béns que havíen estat del moro Abseila Aonzi y ab la facultat de poblar los llochs del orde ab trenta families serrahines, sens dubte necessaries per lo conreu de les terres:

«Manifestum sit omnibus quod nos Jacobus Dei gracia Rex arag...

---

(1) Lo rey Jaume diu en la escriptura de donació al Temple del castell de la Almudaina de Palma, *Date apud Maioricas XV. calendas madii anno domini MCCXXX:* «attendentes grata et liberalia servicia... que vos dilecte ac venerabiles fratre B. de Campans, comendator Mirabeti et tocius riparie tenendo locum Magistri et fratre Poncius Menescalci et alii fratres milites templi nobis facitis cotidie et fecistis specialiter in exercitu et capcione regni Maioricarum in quibus fuistis honorifice cum multitudine militum vestrorum et hominum armatorum ad laudem nostri nominis et honorem et sustinuistis labores maximos et expensas, bono animo...» ab consell dels bisbes de Barcelona y Girona, den Nunyo Sans, del Comte d'Empuries, de Ramon Berenguer d'Ager, Guillèm de Montcada, F. de Sant Marti, B. de Santa Eugenia, Gilibert de Cruilles, B. de Montreal y B. de Bisbal curadors den Gastonet de Bearn. . «concedimus et laudamus Deo et vobis fratribus predictis... castellum quod vulgo appellatur castrum sive Almudayna iudeorum contiguam muro civitatis a parte meridiana pro staticam vestram propriam ut ubi perpetuo habitetis. Item damus vobis concedimus et laudamus ortum iuxta dictum castrum infra mi...nia (?) civitatis *sicum* a tribus partibus *interpartem* ville hominum Terrachone et viam que vadit iuxta fossatum ipsius castri et pervenit ad partem hominum Terrachone sicut aqua currit versus mare et vadit usque mezquitam que est infra eosdem terminos contiguam domibus et orto assignatis abbati Sancti Felicis Gerunde.. » Ademés donà'l port dit Almonetir, fora murs de la Ciutat «ubi sunt due turres cum fonte sive aqua dulci».

En altre lletra reyal d'octubre 1230, diu Jaume I que confirma y cedeix al Temple totes quantes terres, cases y molins havia ja son pare cedit als Templers a Mallorca (doc. 197, armari 23, arxiu G. P.). No conexèm aytal concessió de Pere'l Catòlich.

(2) Perg. 216 del armari 23, arxiu G. P.

concedimus et laudamus per proprium alodium liberum et francum uobis dilecto nostro fratri Raimundo de Serra comendatori et conuentui domus Templi Maioricarum et uestris successoribus in eternum domos et totam hereditatem que sunt Incha et suis terminis. Qui honor fuit de Abceya Aonzi sarraceno. Ita quod de cetero predictos domos cum operatoriis earundem et totam aliam hereditatem campos uineas... possideatis et expletetis perpetuo francham et liberam... Preterea concedimus uobis quod possitis populare et casare in quocumque loco uolueritis partite uestre Triginta casatos sarracenorum quos habeatis proprios et francos... Qui sarraceni et eorum posteri cum omnibus eorum rebus sint in nostra meorumque proteccione et guidatico speciali ubique eundo stando et redeundo. Ita quod nullus confidens de nostri gracia uel amore audeat dictos sarracenos uel res suas alicubi in aliquo agrauare capere detinere inuadere impedire marchare uel pignorare aliquo... uel delicto... Datum apud Maioricas VIII. idus Julii anno Domini Millesimo CC° tricesimo primo. Sig ✠ num Jacobi dei gratia Reg Arag...» Son testimonis En Ferrer de Sant Martí, Bernat de Santa Eugenia, Bernat de Foxà, Ramon de Castellbisbal, Assalit de Gual, Sanxo d'Orta y Pere Maźa (1).

Aquesta notable escriptura ens dona'l segón comanador de Mallorca, que fóu Ramon de Serra, qui passà més tart al càrrech de Mestre del Temple en Aragó y Catalunya.

En setembre 1241, quan ja era comanador En Dalmau de Fonollar, fóu atorgada la concordia entre'l Bisbe y Capítol de Palma y l'orde del Temple, «super omnibus decimis quas domus Milicie Templi de suis laboracionibus percipiebat sive de his que sarraceni excolebant et laborabant et de suis colonis et rusticis et de cavalleriis Tortose ipsi domui Templi... de hominibus qui fuerunt nobilium virorum videlicet Nunonis Sanz, Guilelmi de Monte catano et quondam Raimundi Alamain et Guilelmi de Claromonte... In hunc scilicet modum quod nos R. episcopus memoratus et successores nostri habeamus et percipiamus semper annuatim de decimis rusticorum colonorum antedictorum... et omnium aliorum quocumque domus Templi aliquo modo habet et possidet in Maiorice usque in hunc presentem diem... in blado, vino et oleo terciam partem tantum et domus Milicie Templi percipiat reliquas duas partes... In alqueriis vero quas sarraceni modo tenent hodie scilicet Benimoden et... Benisala... et Abderason ante villam Pollencie et campum et ferrigenale contiguum cum eodem et alqueria qui dicitur Mernisa que sunt in Polencia. Item in terminio de Mianes alqueria qui dicitur Mianos et Alboraya et... Buceta et... Bemoamba et Raalasalim tam ea que propriis manibus excolimus quam ea que tenent sarraceni.» Entre'ls signants hi ha Arnau Andreu, Dalmau de Sant Martí, Mestre

(1) Perg. 191, armari 23. Comuns.

Joan y Mestre Pere, canonges de aquella Seu, Dalmau de Fonollar, comanador del Temple, frare Berenguer, cambrer y frares Bernat de Pollensa, Pere de Sant Romà, Bernat Català y altres (1).

En abril 1244 era comanador del Temple a Palma Ramon de Montblanch. Es aquest qui comença axís una escriptura: «Nos frater Raimundus de Montealbo comendator domus templi Maioricarum... ostendimus et declaramus vobis frater Petri Gil comendatori domus de Palacio de Vales et domus Barchinone et alter fuit qui teneat domum Barchinone...» (2). Aquest document referma lo que havèm dit en lo capítol X de que'l comanador de la casa de Palau del Vallès era en realitat lo comanador del Temple de Barcelona.

En 1251 té la comanda de Mallorca Bernat de Montllor, a qui trovàm regonexent juntament ab Berenguer de Guilella, comanador de Granyena, que l'Astruch de Tolosa, prestamista jueu, havía dexat una quantitat al orde sens usura (3). En 1272 és comanador de Mallorca Ramon Sabastida y és un dels concorrents al acte celebrat a Lleyda de cedir lo Bisbe de dita ciutat al Temple la iglesia de Corbins.

En 1263, Ramon de Bach surt com a comanador de Mallorca, y en 1301, Lope Abrí.

La casa del Temple de Palma tingué'l meteix prestigi y influencia social que l'orde en general tenía en tot Aragó y Catalunya, y quan en 1269 se féu una nova copia del *Repartiment* de Mallorca per manament reyal, fóu depositada en aquella casa.

Los Templers en lo regne de Valencia.—De la metexa manera que l'orde del Hospital lo del Temple obtingué del sobirà la concessió de castells y territoris del regne de Valencia, abans de ferse la reconquesta d'aquell país. Havèm indicat (plana 109) com Alfons I donà, en 1169, los castells d'Oropesa y Xivert o Exuvert als Templers per quan fossin presos als serrahins. En 1203, lo rey Pere concedí al orde lo castell y vila de Cullar, també quan fos conquistat, ab sos termes desde la part de Cantavella y de la Campillo seco envers Ares, Aumazal, Roca de Corn y Coves de Berig; y en 1212, dit monarca, desitjós d'assegurar sa terra per la frontera dels moros, donà als Templers la vila de Cantavella, que havía estat cedida per son pare al extingit orde de Sant Redemptor (4). En setembre de 1224, Jaume I concedí perpetuament certs drets y rendes del castell de Xivert a Rodrigo Ximen de Luesia, en remuneració de grans serveys militars en lo setge de Penyíscola; però, en 1233, trobantse a Burriana, en juliol, tornà a confirmar als Templers la proprietat del castell citat: «atten-

---

(1) Perg. 196, armari 23.
(2) Perg. 943 de Jaume I, arxiu C. de A.
(3) Perg. 1246, ídem.
(4) Registre 309, foli 60, arxiu C. de A.

dentes multa et grata servicia que vos facitis venerabile et dilectus nostre fratri R. Patot domorum Milicie templi in Provincia et in partibus Ispanie magistro et fratres eiusdem nunc et nobis in adquisicione Burriane fecistis... id circo cum presenti scriptura .. donamus et laudamus... castrum quod dicitur Exivert in terra sarracenorum... Datum in Burriana XI. kalendas augusti anno Domini MCCXXXIII».

Mentre durava'l setge de Burriana, uns jorns abans de la citada confirmació, Jaume I concedí als homens del Temple completa franquesa per tots sos Estats, en atenció al adjutori que l'orde li donava en dit setge (1).

Los Templers també concorregueren a la presa de Valencia y ja abans rebíen noves demostracions del reyal agrahiment. En agost 1237, lo monarca'ls concedí una alquería en terme de Burriana. Una volta entrat en la capital, tornà Don Jaume a recordarse dels serveys dels Templers y a 18 octubre 1238 los féu donació de la torre dita Alibufat ó Barbaçachar o Labazaxar, molt gran y forta: «...reducentes ad memoriam multa grata servicia que vos dilecti nostri fratres venerabile domus Templi nobis fecistis et facitis cotidie et fecistis specialiter in adquisicione civitatis... Valencie, ideo per nos et omnes successores nostros damus et concedimus vobis dilecto nostro fr. G. de Cardona tenenti locum Magistri Templi recipienti... pro vestram staticam sive domum illam turrim magnam in Valencie que est ad porta que dicitur Barbazachar cum muro et barbachana et cum omnibus domibus que sunt usque ad turre que est in muro iuxta columbarium ex parte fluminis et a columbario illo recta via sive carrarie usque ad viam publicam que dicitur Zuaycha et ad hinc usque ad mesquitam sicut pretenditur usque ad illum parietem altum contiguum domibus ubi (?) est magna cipressus et ab istis domibus ubi cipressus est usque ad predictam turrim grossam cum muro, barbachana et turribus que sunt in muro. Item donamus vobis ad opus orti de campo Exarre quantum est de porta que dicitur Barbazachar iuxta vallum usque ad illas duas preuuas ficus continuas vallo et ab hinc usque ad illum parietem qui non est completus venientem de villari Exarre et sicut domus dirute de Exarre concludunt usque ad flumen Godalaviarii et usque ad predictam portam Barbazachar.»

Aquest notable document, tan interessant per l'estudi de la ciutat en temps dels serrahins, demostra que lo que obtingueren los Templers fóu una verdadera barriada o porció de la població.

En agost 1244 lo monarca concedí als Templers la Dressana de Denia (2); y en maig 1246 celebrà ab ells una permuta, cedíntloshi la torre y alquería de Muntcada en la horta de Valencia ab tots sos habitans y drets y rebent totes les possessions y drets que l'orde tenía

(1) *Cartoral magno* de la Castellanía d'Emposta, vol. VI, doc. 156.
(2) Perg. 960 de Jaume I, arxiu C. de A.

a Ruzafa, *iuxta murum civitatis Valencie ante domos nostras* (o sía davant la casa dels Templers). Al veure que atorgan dita permuta en representació del orde'ls comanadors catalans de Palau del Vallès y d'Aiguaviva, fa creure que encare no s'havía establert la comanda de Valencia. Lo rey tampoch cedeix la torre de Muntcada a cap comanador de Valencia sino al Mestre provincial. Pensàm que la primera comanda del Temple constituída en lo regne de Valencia fóu la de Cantavella. En 1246, en la concordia del orde ab lo Bisbe y Capítol de Barcelona sobre la construcció d'Iglesia y fossar en esta ciutat hi figura Bernat d'Altarriba, comanador de Cantavella, y en 1251, en la permuta entre'l Temple y'ls consorts Eximèn Pérez d'Arenós y Elfa, en virtut de la qual l'orde cedí a dits senyors lo castell y vila d'Albentosa a cambi de terres en lo regne de Valencia, obligantse aquells a donar la potestat del castell sempre que l'orde la exigiría, hi figuran Gauter, comanador de Cantavella y Pere d'Ager, comanador de Valencia. Aquest és lo primer que conexèm de la casa del Temple de Valencia.

En lo testament d'En Guillèm Branduch al anàrsen a Tremecén, del any 1253, son constituits marmessors frare Guillèm Gonze, comanador de la casa del Temple de Burriana y Guillèm de Lleyda, justicia del meteix lloch. De manera que a Burriana y a Valencia hi existíen comandes y cases del Temple y del Hospital.

Al Capítol general del orde celebrat a Muntsó en 1252 hi concorregueren lo citat Pere d'Ager, comanador de Valencia, Gauter, de Cantavella, Gonza, de Burriana y G. de Prades, comanador de Xivert. No hi figura comanador de Penyíscola.

En 1261 era comanador de Cantavella Ramon de Villalba, en 1270 Pere de Muntpalau y en 1271 Galart de Josa. Ho eren de Valencia, en 1270 Pere d'Albanell y en 1271 dit P. de Muntpalau, qui concorregué al Capítol general tingut a Muntsó. L'any següent, 1272, lo citat Galart o Gaillart de Josa ja havía passat a regentar la comanda de Tortosa y ho era de Cantavella Pere de Tous. A Valencia continuava de comanador Pere de Muntpalau.

En l'acta de recepció per lo Temple de la iglesia de Corbins que cedí'l Bisbe de Lleyda, de 1272, hi figura entre'ls comanadors receptors del regne de Valencia un Arnau de Castellvell titulantse comanador d'Exivert y en la sentencia arbitral de les qüestions entre'l Temple y l'Hospital sobre aprofitament d'aygues de la Novella del riu Corb, dictada a Lleyda en 1282, hi surt com a testimoni Bernat de Miravalls, comanador de Valencia.

No sabèm la data de constitució de la comanda de Penyíscola. En lo repartiment de la conquesta s'adjudicà al Temple lo senyoriu de dit lloch (1). En 1304 frare Arnau de Banyuls era comanador

---

(1) Veges una petita y curiosa monografía de Penyíscola publicada per lo senyor Sarthou Carreres en la revista de Valencia *Lo Rat Penat*, de juny 1911.

de Penyíscola y en 1307 ho era P. de Sent-Just. En desembre 1307 se presentà en Bernat de Llivia, delegat reyal en lo castell de Penyíscola sens exèrcit y s'apoderà de la fortalesa y dels béns de la comanda, conservant presoner al comanador. Sembla que en aquella casa los Templers hi tenien gran dipòsit de sal o hi havíen establert salines.

CAPÍTOL XIV

Molins y forns del Temple y del Hospital. — Los molins, forns y forges estaven en la Edat mitjana generalment en mans senyorials, perque no eren simples empreses o operacions privades, sinó d'interès públich y d'importancia social en aquells pobles tan pobrement dotats de màquines y construccions especials per a les industries. Algunes vegades los forns y molins eren comuns, teníen caràcter colectiu, municipal; emperò, en molts d'aytals casos acabaven per constituirshi d'una manera o altre drets senyorials.

Los Templers procuraren ab molta constancia possehir los forns com a obgectes de renda y arrivaren a tenirne en gran nombre de llochs lo furnatge. A Perpinyà rebíen un pa per cada vint de la fornada, igual que a Palau del Vidre, ab condició de que ningú més podía construirhi forn.

Algunes vegades los establíen a cens, com succehí, per exemple, en 1201, ab lo forn del lloch d'Alcanís, prop de Lleyda, signant la següent escriptura: «Notum sit... quod ego Raimundus de Gurb Dei gracia in partibus Provincie et Ispanie magister Milicie templi cum consilio et voluntate nostrorum fratrum... fr. Guilelmi Amil preceptoris domus Gardenii et fr. Petro Vascho in partibus Segriani preceptor domus de Rivo-ovium... damus et in perpetuum concedimus vobis Ferrario Desdolomada et vestris et cui volueritis nostrum furnum de Alcaniz per X. solidos jaccenses census. Tali pacto damus et concedimus vobis Ferrario et vestris quia in iamdicta villa de Alcaniz aliqua viues persona possit nunquam construere furnum nisi vos et vestri et omnes homines et feminas cocant semper in furno vestro alias nequaque... Actum est hoc II. calendas augusti anno Domini MCCI°» (1).

En 1224, los Templers també cediren en enfiteusis a pensió de vuit sous cada any la explotació del forn que possehíen en la vila de Riudovelles del Segrià: «Notum sit cunctis. Quod ego frate Raimundus de Serra domus Gardenii preceptor cum assensu et voluntate fratris

(1) Perg. 911, armari 11, arxiu G. P.

Romei sub preceptori de eiusdem loci et cum uoluntate fratris Gasconi preceptoris Segriani et fratris Bernardi de sancto clementio et aliorum fratrum per nos et omnes nostros fratres domus templi presentes atque futuros in perpetua donatione donamus et concedimus uobis Petro de buada et uxori uestre Arnalde et uestris et cui uolueritis ipsum nostrum furnum de uilla riuo ouium sigriano scilicit per octo solidos iaquensem census... anno censualiter in festum sancte Marie medium augustum nobis et fratribus domus Gardenii dictos VIII solidos donetis et faciatis melioris monete curribilis Ilerde pani et uino... Et omnibus hominibus de uilla riuoouium et de turre de namad et de turre de pulcro foranine uolumus et mandamus quod omnem suum panem ferant et quocant ad prefatum furnum et donamus uobis licentia et posse ut ipsum prefatum furnum faciatis in ospicio uestro de Buada uel in ipsius uille rino ouium. Et habundetis eum de omnes res quas ibi opus erunt..... et faciatis pulcro pane quoquere et non dimitetis peiorare ut a modo eum habeatis teneatis et expletetis uos et cui uolueritis ad omnes uestras uoluntates omni tempore faciendas Sub tali conditione quod si uendere uel impignorare eum uolueritis nobis et fratribus nostris domus Gardennii a'n X. dies dicatis et si uoluerimus retinere ut alius habeamus seu autem faciatis inde omnem uestram uoluntatem cui uolueritis exceptis militibus et sanctis... Actum est hoc idus Madii anno domini M° CC° XX quarto» (1).

La concessió del forn a Vilafranca del Penedès al orde del Hospital, en 1219, ha estat publicada por Mossèn Agustí Coy, Pvre., en son treball *El Derecho llamado furnático en el siglo XIII*, en lo volúm del Congrés d'historia de la Corona d'Aragó dedicat al rey Jaume I, en l'any 1908. Guillèm de Vilafranca y los altres castlans del dit lloch concediren llicencia als Hospitalers de la comanda de Sant Valentí «construendi et condendi furnum in ipso vestro statico quod sicuti dum in villa francha adquisivistis et emistis, in quo semper vos et vestri presentes et venturi cochatis totum vestrum proprium panem suficientem et necessarium vobis et iamdicto domui» y sens poder coure pa per altra gent.

Respecte de possessió de molins per abdós ordens militars com a obgecte de rendes podríem citar també nombrosos exemples. En 1163, Pere de Puigvert y sa mare Vidiana donaren al Temple «molendinos rodarios II. sunt intus ipsa ribera Pontis et damus in eos *feria* (?) II. sol radiante usque *feria* III. radiante sol et hoc donamus sicut nos melius habemus et habere debemus et ita pro animas nostras... Acta est ista donacio II kalendas septembris anno XXVI regnante Ludovicus rex...» La reducció podría ferse per anys del regnat de Lluis *lo Gros* (1134); però creyèm que és més probable que siguin anys de

(1) Perg. 1412, armari 11, Gardeny, arxiu G. P.

Lluis *lo Jove* (1163), en quin temps l'orde del Temple ja estava establert a Catalunya.

Lo meteix pot dirse de la data de la donació que a 6 calendes abril any 27 del rey Lluis atorgaren Arnau de Ponts y sos germans Berenguer y Ramon al Temple de son dret «in IIII. molinos que abemus intus ipsa ribera de Pontis *feria* II. osto radiante usque *fran* III. radiante osto et si *vent* (?) ipsum decimum in II. *fran* recuperis semper *fran* III. osto radiante usque IIII. *fran* radiante osto, et facimus hec donum pro animas nostras...» (1).

També creyèm que és del rey Luis lo Jove la data de la següent donació de molins en la metexa ribera de Pons, feta per lo Comte d'Urgell al Temple, o sía del any 1164: «In dei eternum regis nomine. Ego Ermengaudus gratia dei comes urgelli et marchio. Dono etiam omnipotenti Deo redemptori meo et sancte Militie Templi salomonis molendinos que habeo intus ipsa ribera pontis et in cunctisque locis abeo et in antea deus michi dederit feria II. secunda exiente sol usque feria tercia sol exiente et si uenit ipsum decimum in secunda feria recuperetis eos semper feria III. exiente sol usque feria IIII. solo exiente et hoc dono per amorem (?) omnipotenti Deo et sancte Militie templi salomonis et pro anima patris et matris mee et mea et parentum meorum. Sicut dono ego prefatum donum quod ego melius abeo et habere debeo omni tempore usque ad desolationem seculi et confirmo hoc signum. Facta carta donatione V. kalendas augustus anno XXVII regnante Ludovicus rex» (2).

En 1181, Arnau d'Anglerola, sa muller Ermesendis y son fill Ramon Berenguer donaren als Templers, en mans de Berenguer d'Avinyó, Mestre, de B. d'Albespí, B. de Cornellà y d'Arnau de Sardana, comanador de Corbins, la facultat de construir molins: «faciant unum parellum molendinorum in uno casallo ad opus fratrem Milicie in quocumque loco facere voluerint in termino de Corbins in illa cequia que decurrit de Albesa ad Corbins... francos et liberos ad voluntatem illorum per cuncta secula...» Data de 2 calendes maig 1181 (3).

En 1188, concessió de drets sobre molins atorgada per lo Comte d'Urgell als Hospitalers: «Notum sit... ego Ermengaudus gracia Dei comes urgelli et Alvira coniux mea eadem gracia comitissa urgelli... donamus et concedimus domino Deo et sancto hospitali iherusalem et fratribus presentibus et futuris ipsum decimum de molendinis de chastro de Pontibus et de eius terminis quod Guillelmus Conil et filius suus dedit domui hospitale iherusalem et ipsum similiter quod dedit Bernardum de Finestres et Petrus Padelaz et filii eius et Petrus Marzol. Et ad huc donamus et laudamus et confirmamus ut omnis homo et

(1) Perg. 99, armari 23, Comuns, arxiu G. P.
(2) Perg. 147, armari 23, Comuns.
(3) Perg. 95, armari 14, Corbins. Veges lo dit en plana 170.

femina tam miles quam rusticus ac clericus qui habeat partem in molendinis de Pontibus et de terminis eius... habeant licenciam dandi et uendendi et inpignorandi ad hospitale iherusalem totum ipsum decimum de ipsis molendinis et eciam possint uendere et dare et impignorare domui hospitalis iherusalem et fratribus usque ad tercium de ipsis molendinis... Et ad huc damus et confirmamus... totum hoc quod fratres hospitale habent comparatum et inpetratum uel quolibet modo habent lucratum in terminum de Linerola... Factum in manu et in potestate fratris Fortuni Chabeza Magistri et in presencia fratris Petri preceptoris domui hospitale Ilerde... Actum est hoc VIII. kalendas Junii anno Domini M°C°LXXX°VIII°». Firmes del comte y comtesa, Guillèm de Cervera, Gombau de Ribelles, Ramon de Secanell, Ramon de Tarascó. Et ego E. comes et A. comitissa recipimus de helemosinis de hospitale pro hac donacione CCCC. solidos yaccensis. Arnaldus leuita scripsit die etanno prefixo» (1).

En 1192, Ramon d'Oliana per remey de la seva ànima donà al Temple, en mans de Gausbert de Serra, preceptor de Barberà y de Roig de Benviure, preceptor de Granyena, en son casal dels molins del Segre, «*in loco qui vocatur comtals* unum die per singulas hebdomadas scilicet diem lunis a solis ortu usque ad diem martis sole exiente et totum directum meum quod ibi habeo vel habere debeo in predicto die scilicet duas partes quas ibi accipio per omne tempus...»

N'Arnau de Costa dexà en son testament de 1204, al Hospital la meitat d'un molí y una *cuba*, una *tonna et 1. follador*.

Los Templers devegades cedíen los molins a cens com los forns. Es de 1208 lo següent contracte: «Notum sit cunctis quod ego P. de monte acuto in partibus yspanie atque provincie domus milicie templi dei gratia magister cum consilio et uoluntate Guillelmi de monte retundo domus Gardenii comendator et fratris Guillelmi de grazano in partibus segriani preceptor... damus et confirmamus atque in perpetuum laudamus uobis Petro Stephano de Alcaniz et uestris et cui uolueritis illa duo molendina traperia cum illa plaza que est ante molendina illa in qua sunt tendedors de pannis que habetis et tenetis in segriano in termino de alcaniz... per Quincuaginta solidos iachensem census quos uos et uestris... annuatim censualiter in festiuitate omnium sanctorum mensis Nouembris novis et fratribus domus Gardenii eiusdem loci famulantibus donetis...»

Per acabar aquest punt donarèm a conèxer dos curiosos exemples de cessió de drets y rendes en la explotació de molins entre particulars.

En 1190, la familia d'Anglesola atorgà la següent concessió a Pere de Perexens a Termens, molt interessant per les custums: «Quod ego Elis-

(1) Perg. 200, armari 23, Comuns.

sendis de anglerola et ego Berengarius de anglerola et uxor mea Anglese et fratres mei Bernardus et Petrus per nos ac per omnes nostros damus uobis Petro de perexenç et uxorique uestre Marie... unum solium in castlario de terme ubi faciatis capud mansum... adhuc damus uobis medietatem de omnibus nostris directis que nos habemus uel aliquo modo habere debemus neque retinuimus in illo molendino roder qui molit in cechia de termes super molendinis tozelari... que vos comparastis de Arnallo Mulner et de suis quem tenetis et habetis modo presente. Item damus vobis quantos cumque molendinos facere rodarios uolueritis nec potueritis hedificare in supradicta cechia cum medietate de omnibus nostris directis que nos ibi habemus... et si molendina tozelaria erant mutata alio loco neque hedificata alio aliquo modo uos et uestri habeatis semper uestra molendina rodaria in predicta cechia super illa tozelaria cum tanto salto quod modo habent ubi nunc sunt. Et quod aliquis homo uel femina non possit in iam dicta cechia molendina rotaria hedificare neque plantare aliquo modo nisi uos et uestri unquam neque saltum quod modo habent uestri molendini destruere seu deteriorare in aliquo neque minuere... omnia hec supradicta damus uobis Petro de perexenç... et omni progenie uestre .. et cui uolueritis dare et relinquere per alodium proprium franchum et liberum cum omnibus affrontationibus et ingressibus et exitibus .. per secula cuncta sanctis et militibus exceptis sine opera et sine guaitam et sine bada et sine... et sine omni guardia que unquam uos neque uestri aliquo modo non faciatis et de nostro iure et posso in uestrum tradimus ab hac die in antea per uestrum proprium alodium franchum et liberum; tali siquidem modo quod non heligetis inde alios seniores nec patronos nec nos et nostros post nos et quod teneatis semper unum hominem bene paratum defendere castrum et uillam de terme cum suis armis. Adhuc damus uobis et uestris semper per nos ac per omnes nostros quod de omni clamo et de omni malefacti que nos habuerimus neque fecerimus aliquo modo a uobis et a uestris sitis crediti per unum sacramentum planum sine aliqua calumpnia si probati inde non eratis per idoneis testibus .. Factam cartam V. calendes august, anno xhristi M.C.LXXXX. Sig ✠ num Elissendis. Sig ✠ num Berengarii de Anglerola. Sig ✠ num Anglese uxoris eius = Sig ✠ num Bernardi. Sig ✠ num Petri. Sig. Raimundo de Sancto Egidio» (1).

Finalment, en 1204, Ramon Mulner vené als cònyugues Arnau Tome y Berenguera «omnem directum de ipso nostro molendino quod habemus cum domino Rege in villa Regale subtus molendinum que fuit de Ferraguto cum molis et toto suo aperio sicut nos illud habemus et habere debemus et per dominum Regem tenemus cum aquis et regarariis et melioramentis; sic vendimus vobis et vestris presentes

---

(1) Perg. 24, armari 6, Termens.

scilicet propter CCC. solidos barchinone de quibus profitemur a vobis nos esse bene paccatos».

Dexes als ponts. — En Balari ha explicat en *Orígenes históricos de Cataluña* (plana 684) com se preocupava la gent mitjeval de la construcció y conservació dels ponts, apuntant una serie de dexes testamentaries a favor de determinats ponts, com los del Ter, Llobregat, Balira o indistinctament a tots ells.

Però creyèm y axò no ho va indicar En Balari, que certs ponts teníen personalitat si axís podèm expressarnos, o sía una certa capacitat d'adquirir y possehir y per consegüent de contractar; y que a favor d'altres ponts existíen privilegis reyals per la percepció d'un especial dret de pontatge y certes imposicions.

Naturalment, los ponts més importants y utilitzats eren los qui teníen més rendes, dexes y privilegis. Los de Muntsó, Lleyda, Fraga, Ter, eren d'aquests.

Respecte del pont de Muntsó podèm presentar algún document curiós inèdit. En 1194, lo rey Alfons li concedí privilegi de captar: «...constituo ad honorem Dei et ad edificandum et construendum cicius pontem Monçonis ut in Illerda et in omnibus civitatibus et villis principalibus Aragonis eligatur homo unus de mediocribus qui cotidie petat prestari caritatem et helemosinam in ecclessis et a parrochianis ad edificacionem et construccionem prelibati pontis Montçonis et ipse qui ad hec ellectus et constitutus fuerit liber et inmunes eficiatur ab omni hoste et cavalcata et ab exaccione earundem per septem annos...» Donat en Muntsó, en lo mes de juny de la Era 1232.

Lo rey Pere I, per decret dat en Saragoça en maig de la Era 1144 (1206 istil modern), confirmà als Hospitalers y «*ad illo ponte de Montesono et fratribus eorum presentibus et futuris confirmo et dono illos molendinos Deo et Sancti Salvatori et opera huius pontis Montis-soni quem habeo in villa de Castello cebolario...*»

Lo meteix rey Pere, un mes abans de morir en lo combat de Muret, al passar per Lascuarre en l'agost 1213, decretà: «...ob remedium et salutem anime mee... damus et concedimus domino Deo et eius gloriose semper genitricis virginis Marie et ponti de Monte-sono et vobis universis fratribus eiusdem presentibus et futuris illam bastitam novam quam nos fecimus fieri apud Cabasariz cum rupe in qua sita est...» Aquest notable document que induptablement conexé En Zurita per dir que lo Rey passà per Lascuarre al anarsen envers lo Llengadoch, ens demostra que lo pont de Muntsó tenía personalitat y una confraría o comunitat piadosa encarregada de la administració y conservació.

Encare en 1338, lo monarca donava disposicions sobre lo pont de Muntsó. Deya que son pare Alfons III «bone memorie ad vitanda personarum rerumque discrimina que transeuntes per flumen de Cinqua prope villam Montissoni per locum Castillonis Ceboller assidue incurre-

bant pro construendo ibidem ponte lapideo qui tutum pasagium viatoribus exiberet subscriptum subsidium pro construccionem dicti pontis concessit cuius duraret exaccio per IIII^{or} annos extunc continue numerandos...» Lo Castellà d'Emposta, Sanxo d'Aragó havía demanat la pròrroga d'aquests anys per anar cobrant dit subsidi perquè lo pont per la seva sumptuositat no l'havíen pogut acabar encare. Lo rey Pere lo Cerimoniós concedí la pròrroga fixant la taxa del passatge: «...quilibet equester per ipsum transiens solvat unum denarium jaccensen cum suo trotario seu alio eum sequente et quilibet pedester obolum eiusdem monete et per animali carricato solvatur unus denarius dicte monete...»

Lo pont de Lleyda era també dels més afavorits. En lo testament den Carbonell Palau, de 1207, dexa dos sous al dit pont y altres dos al pont de Magdalena (1).

En 1221 lo pont de Lleyda tenía un batlle especial o administrador y per lo contracte de venda d'una vinya que transcriurèm se veu que'l pont possehía domini o senyoríu enfitèutich: «Notum sit... quod ego Guillelmus dez orts et ego Guillema eius uxor... vendimus et concedimus uobis Guillelmo hugoni de Tolosa et uestris vnam nostram vineam cum terra in qua est fundata quam tenemus per pontem Ilerde ad censum decem solidorum que est in termino Ilerde scilicet in Fontaneto... per ducentas et octuaginta mazmutinas in auro iucifias directas... In hac autem conditione quod vos uel uestri uel qui per uobis iamdictam vineam habuerit et tenuerit singulis annis in festo Purificationis beate Marie baiulo pontis supradicti decem solidos jachens censuales monete melioris curribile in Ilerda pani et uino donetis... Inde ibi alium dominum uel patronum non eligatis nisi pontem llerde et suum baiulum presentem et futurum in perpetuum... ad maiorem autem uestram uestrorumque cautelam ego iamdicta Guillema sine omni metu... renuncians in hoc negocio omni iuris auxilio legis gote et romane et consuetudinum usaticorum ac decretorum et etiam omni alii iuris auxilio scripto uel non scripto... quod me in hoc negocio iuuare posset quo cumque modo renuncio...» La data és del 16 calendes janer 1221; y entre los firmants· «Signum Bernardi nepotis baiulorum pontis Ilerde qui hoc firmamus et concedimus saluo censu predicto iure et dominio prefati pontis».

Havèm vist documents ab llegats a altres ponts poch coneguts, com

(1) Es un testament curiós. Dexa a la obra de la Seu de Lleyda *et tabulam* 5 sous; altres 5 al Hospital de Jerusalèm; també 5 a Santa María de Gardeny; 2 a cada un dels tres hospitals de Lleyda; 12 a la obra de Sant Joan (una iglesia); 5 als porcellanosos; 1 a cada iglesia de Lleyda «et sancte Marie del puig *(Puy d'Auvernia ?)* et saucte Marie de Rocamador *(d'Aquitania)* II. solidos et Sancto Raimundo de Roda XII. denarios et Sancto Martino de Salses III. solidos». Nomenà hereu a son fill Jaume y usufructuaria sa muller Rosana. A sa neboda Vidala, muller d'En Arnau de Taus li dexa una vinya y al fill d'ella un hort que tenía «in villa veteri palacii et unam sortem terre que est in termino de Cortils». Firma com a testimoni Bernat de Sant Sadurni, *capellani leprosorum*.

lo pont d'Orís, qui reb una dexa del delme de certa terra en lo testament de Guillèm de Vilanova de 1178 y com los ponts de Balaguer y de Corbins qui tenen llegats de dos sous en lo testament den Ramon Ferret, de 1197.

Quan se renovà'l pont de Ter dictà lo rey, en 1278, un manament recordant als notaris que'n los testaments devíen consignar llegats per a la obra del pont de Ter en la vila de Torruella, començat per En Bernat Cirera. Y al ferse nou'l pont d'Ebre, en 1369, se feren grans captes per les parroquies catalanes.

Los banys y tintoreríes eren també obgecte de senyoríu y privilegi en aquell temps. Recordàm que en 1209 lo rey Pere, confirmant una concessió del comte de Barcelona, disposà que cap clergue ni llech pogués establir població o caseríu a Muntsó ni a una llegua al entorn, com tampoch «furnum aut macellum vel balnea aut tintorerias vel oleum de linos vel tenere fanecas ad mensurandum bladum venale vel accipere justicias aut leudas vel pedatica aut justiciam stabilire vel mercatum habere», tot axò sens llicencia dels Templers.

Sobre'ls banys y sa dependencia de la Corona o de senyors veges la monografía *Les aygues y banys de Barcelona*, per En Carreras Candi en *Boletín de la R. Academia de Buenas Letras,* n.° 11, any 1903.

Documents de Lleyda. — Ja havèm donat en los capítols IV y VIII notes curioses per la historia de dita ciutat. Com a darrer complement apuntarèm encare alguns documents del segle XIII.

En 1204, en lo plet sobre fruits de les vinyes de Fontanet, se feu lo següent conveni: «Quod contencio fuit inter Petrum Raimundum çavacequia et G. de Basilia ex una parte et homines Ilerde et alios homines hereditantes in Fontaneto ex alia parte super vindemiam quam racione almudorum querebant in vineis que irregantur de cequia de Fontaneto ad ultimum ram... Ego P. Raymundus çavacequia et ego G. de Basilia... venimus ad bonam composicionem sive ad amicabilem transaccionem omni tempore cum omnibus hominibus hereditantibus in Fontaneto... in hunc modum quod absolvimus et definimus omnique tempore quod in vineis plantatis vel plantandis que irrigari possint de cequia de Fontaneto no queramus neque accipiamus vindemiam aliquo tempore racione almudorum vel aliqua alia racione...» (1).

En 1207, «... ego Guilelma filia quondam Arnaldi de Mont-pahon... dono et concedo vobis G. Redon avunculo meo et successoribus vestris jus omne meum totamque accionem et racionem quam ego habeo et habere debeo per fraireسca mea vel alio quocumque modo in omni honore de Fenosello... et in domibus illis que fuerint patris mei in

(1) Perg. 2157, armari de Gardeny, arxiu G. P.

Ilerda in parrochia Sancti Laurencii... Recipiendo a vobis propter hoc modo in presente DC. solidos jaquensium bonorum quos michi tradidistis set numerastis cum marito in exoar...» (1).

Uns capítols matrimonials lleydetans del any 1213: «... quod ego Arnaldus Cerdanus et ego Raimunda eiux uxor donamus vobis Arnaldo Balzol filiam nostram Barcelonam in uxorem legalem ut lex statuit crispti et donamus vobis cum in simul in exovar atque tradimus sicuti mos est istius terre et civitatis Ilerde unam plateam terre quam habemus ad palacium prope Petrum Vallebrera salva... nobis et nostris perpetuo intradam et exidam ad alias domos nostras... Ideo ego A. Balzol prenominatus ac pro amore creandorum filiorum in Dei nomine duco et accipio te Barcelona prefatam in uxorem et me ipsum dono et trado tibi in maritum legalem sicut constitutum est in ecclesiam Dei et dono tibi in sponsalicio sicuti mos est istius terre et civitatis Ilerde CCC. solidos melioris monete curribile Ilerde pani et vino...» (2).

Es també curiosa la següent permuta de 1223 celebrada entre'l comanador de Gardeny, Ramon de Cervera, aconsellat del subpreceptor P. de Campfaiet, del capellà Guillèm d'Albesa, del cambrer frare Isarn d'una part, y Ramon, abat de Santes Creus y son convent del altre, sobre un censal de sis sous de pensió que'l Temple tenía en l'hort que havía estat de Bernat de Narbona, en la parroquia de Sant Llorens de Lleyda, afrontant ab cases del dit convent de Santes Creus y ab la cequia que va a Alcarraz, y per altre costat «*in carraria XIIII*^{or} *palmorum quam nobis retinemus* inter hunc hortum et hospitale P. Molinerii». Los Templers cediren una pensió de censal que tenien en les cases d'En Pere de Tamarit en dita parroquia de Sant Llorens (3).

Les afrontacions de la casa de la filla d'Arnau de Llobera son també interessants per Lleyda: «... quod ego Maria filia quondam A. de Lobera per me et omnes succesores meos dono... vobis G. Garcie carnifici et Esclarmonde uxori vestre... quasdam domos quas habeo in Ilerda in carniceria vetula per duos morabatinos censuales... annuatim omni tempore in festo Sancti Michaelis mensis septembris bonos pulcros alfonsinos boni auri rectique pensi. Que domus afrontat ex una parte in muro et ex alia in domibus Dulcie uxoris qui fuit den Navarre...» Aquesta escriptura es de 1226.

Finalment, en la escriptura de cessió que feu en 1280, Ramon de Santa Creu, ciutedà de Lleyda, a favor de la casa de Gardeny, representada per lo comanador Guillèm de Miravet, se llegeix: «... dono et concedo vobis... in perpetuum illos omnes duodecim cantaros et duodecim ollas et unam tenaillam quos et quas P. de Santa Cruce quondam avus meus sibi et michi heredi suo retinuerat annis singulis reci-

(1) Perg. 84, item.
(2) Perg. 591, item.
(3) Perg. 1905, item.

piendos et habendos super quodam furno cantarorum sito in parrochia Sancti Laurencii ilerdense quod idem avus meus legaverat et dederat domui et beate Marie domus Gardenii. Item dono et concedo vobis et successoribus vestris in perpetuum quandam domum sive corrallum quam habeo et habere debeo infra staticham molendinorum draperiorum vestrorum...» (1).

Vilademager. — Lo nom personal Mager va ésser aplicat a diferents llochs. Era un sacerdot qui vivía a les darreríes del segle Xè. En una escriptura del any IV del rey Robert (any 999) al senyalar los límits d'un immoble se fixa: «affrontat de parte circii in vinea de Mager presbitero...» En altra escriptura de 1033 se parla del *pugio de Mager*, prop de la ciutat de Barcelona. En Carreras Candi, en *Lo castell de la Roca del Vallès*, diu que hi havía un *puig de Mager* en la vall d'Ariolf, prop de Granollers.

En 1081, surt un Ramon Mager com a testimoni de la venda que Ramon Amat de Sant-Quirse atorgà a Pons Guillèm clergue de la Seu barcelonina, d'un alou en terme de Terrasa, comtat de Barcelona, en lo lloch dit Gaià, parroquia de Sant Pere d'Egara. Y en 1105, En Ramon Mager és també un dels signants de la hipoteca constituída per Eliardis, viuda de Pons Geralt, a favor d'Ermengarda y de son fill Ramon Bernat, sobre un alou del terme de Sancta Eulalia de Provensana. Segons un document del *Viage literario* de Villanueva, aquest Ramon Mager y Pere Bernat de Ça-Vid estaven compromesos a pendre part en la empresa de la reconquesta de la ciutat de Tarragona.

Lo castell de Vila-de-Mager, existía ja ab aquest nom, a mitjans del segle XIè. Bonfill Friter y sa muller Ermengarda, veneren en 1056, a Ot Guifré y a sa esposa Ermesenda, un alou del terme del castell de Vilademager y de Pontons, afrontant ab la serra en la torre den Bernat Geralt, ab lo cim del mont Ansoval, ab lo coll de Galí y ab lo camí que anava de Pontons a Vilademager, per preu de vint mancusus d'or.

Oliver, fill de la dona Xixol, jurà homenatge feudal al Comte R. de Barcelona per lo castell de Vilademager; y lo meteix féu Isarn, fill d'Ermesenda, sens fixar la data, però abans de mitjans del segle XIè. Sembla, ab tot, que en aquell temps lo senyoríu de Vilademager pertanyía ja a la casa de Cervelló. Guerau Alamàn, fill de Poncia y de Guerau Alamàn lo vell, féu homenatge al comte Ramon Berenguer III per los set castells de la conca del Gayà, en la divisoria de la Segarra y Penedès, los de Montagut, Pinyana, Querol, Sancta-Perpetua, Pontils, Montclar y Vilademager. Finalment, en 1144, Guerau Ala-

(1) Perg. 2111, item.

màn de Cervelló, celebrà un conveni feudal ab lo comte de Barcelona sobre alguns dels esmentats castells, entre ells lo de Vilademager.

A mitjans del segle XII[è] hi ha una familia que ha près per nom lo del dit castell. Es de 1154 un testament den Bernat de Vilademager, en lo que dexa son cavall, armes y cent morabatins al orde del Hospital. Dexa usufructuaries a ses mare y muller. A son germà Ramon, la meitat dels seus drets de Mediona y Tous y l'altre meitat a una filla illegítima que tenía ab la esposa de Pere Lop Sans. Cita a ses germanes Ponseta y Mayasenda.

Ben prompte començà l'orde del Hospital a possehir drets y terres en aquell lloch. En 1136, Pere Berenguer dona al Hospital la meitat d'un mas anomenat Vila d'Onorats, del terme de Vilademager, en alou lliure, afrontant ab termes de Mediona y Orpinell, ab lo mas de Guidnezeldas, ab lo torrent de Cabra y ab lo camí que va a Orpí. En lo testament de Pere Bernat, del any 1162, disposa son enterrament en lo fossar del orde y li dexa *la quadra de Vilademager*. Als seus nets, fills de sa filla Calva y del marit R. de Aribal, los hi dexa lo castell de Vilademager, una parellada d'alou a Olmells y tot lo que tenía a Alarich. Los castells de Pontons y Fiol y un alou d'Olmells, del terme de Queralt, los dexa al altra filla Ermesenda, muller d'Almoravid. No sabèm si era un dels indicats nets del testador, un Ramon de Vilademager, qui aprobà'l llegat fet per dit Pere Bernat a la comanda del Hospital de Sant-Valentí, de terra en la quadra de Vilademager. En la escriptura d'aprobació, del 1180, difineix al orde sos drets y reb cent sous. Y en 1184, encare R. Segur aprobà y difiní al orde citat la dexa, que lo dit Pere Bernat li havía fet de terra de la quadra de Vilademager.

Que continuava llavors lo senyoríu de la casa de Cervelló ho indica la cessió feta, en lo meteix any 1184, per Guerau de Cervelló al monastir de Santes Creus, de les dominicatures de certes terres dels termes d'Ancosa, Montagut, Valldosera y Vilademager (1).

En 1198 surt un segón Ramon de Vilademager, indubtablement parent del primer, del any 1154. En son testament dexa a sa muller Arsenda sos drets en Alarich y Vilademager durant deu anys, y després passaràn a sa neboda Guillelma. A sa germana, dita també Guillelma, y a la citada neboda les hi dexa per parts iguals lo castell de Carbasí y la quadra de Nasarí, y si moren sens fills passaría tot a Berenguer Almoravid juntament ab lo castell de Granyena.

En lo testament atorgat per Guerau de Cervelló, en 1229, hi figura

---

(1) Tením la escriptura de venda feta en 1197, per Arnau de Besons y sa muller Estrella als cònyugues Guerau de Besons y Guillelma de «duos mansos nostros videlicet unum que habemus infra terminos castrorum de Vilademager et de Pontonibus qui vocatur de Solanes et alium infra terminum castri de Fodeix qui vocatur Rainers». Son signants Eimerich de Riufodeyx y Bernat de Pontons.

Vilademager dintre la baronía de dita familia. Vol ésser soterrat en lo convent de Santes Creus, dexantli'ls castells de Roqueta y Ferràn ab sos termes y pertinencies. Mana que sía ben observat y executat lo testament de son pare Guillèm de Cervelló. A sa mare Elvira li dexa mil morabatins. Als convents de Sant Pere de les Puelles y Sant Cugat del Vallès tot quant posseheix a Sant Cugat de Çesgarrigues. Per la satisfacció de sos deutes y danys obliga'l castell de la Granada. Institueix hereua a sa filla Felipa, a la qui dexa'ls llochs y castells de Cervelló, Gelida, Granada, Miralles, Aguiló y Vilademager, ab tots los termes y pertinencies. En cas de morir Felipa sens fills vol que'ls béns vagin a Ramon Alamàn o al hereu d'aquest. Confirma a sa muller Geralda son esponsalici y si al morir ell ella estés prenyada de mascle, lo postum sería l'hereu universal, en quin cas la filla Felipa rebería no més que dos mil morabatins. Aquest testament fóu rebut per Pere de Bages, notari de Barcelona, ab data de 6 idus agost 1229.

A les darreríes del segle XIV^è^ encare conserbava la casa de Cervelló lo senyoríu de Vilademager. Una sentencia de 1373, dictada per lo Degà del Penedès, declara que la jurisdicció civil dels homens del orde del Hospital, habitants en terme del castell de Vilademager y en lo lloch de Çaumell pertany solament al dit orde, y que'ls senyors del dit castell, de la familia de Cervelló, no tenen pau ni guerra, ost ni cavalcada ni altre servey forçat.

Lo Castell de Montfret. — En la XI^a^ centuria pertanyía aquest lloch y castell al comtat d'Ausona y al terme d'Aguiló, situat en la ratlla del Penedès y la Sagarra. Era de senyoríu també de la casa de Cervelló, y en 1093 fóu venut per En Guerau Alamàn de Cervelló a Ermengarda, essent interessant la escriptura que trascrivím perque senyala bé'ls límits del esmentat castell: «Auctoritate legali decretum est ut res donate *sun* presenti tradite fuerint nullo modo repetantur a donatore. Id circo in Dei nomine ego Gerallus Alamanni et uxor mea Poncia donatores sumus tibi Ermeniardis femine et posteritate tue. Per hanc scripture nostre donacionis donamus tibi ipsum castrum de monte frigido cum suis terminis cum ipsa turre et fortitudine cum domibus et omnibus suis pertinentiis cum terris et uineis cultis et ermis siluis et garricis cum boscis cum arboribus ex diuersis generibus pratis pascuis aquis et fontibus et decimis et primiciis cum exiis et regresiis earum et placitis uie ductibus et reductibus cum p... et plano aduenit mihi Gerallo prelibata omnia uoce paterna uel materna et michi Poncie per meum decimum siue per alias omnimodas uoces. Sunt autem supra scripta omnia in comitatu ausonensi in ipsa marchia intra terminos Aquilonis, habet affrontaciones supra scriptum kastrum cum prelocutis omnibus aparte orientis in ipsa era de ipsa portella uel in ipsa costa que est ante castrum Aquilonis. De meridie in ipso colelo uel ad ipsa era et persuadit per ipsa strata uel in ipso pui de

monte frigido uetulo, de occiduo in ipsa portela de lobatera uel in ipsa costa de caminambrorum. Ex parte uero circii in ipsa portela de passo lubi et peruadit recto tramite per ipsam commam et exiit usque in sumitatem serre que est ante ipsum fontem de ipsa uite et descendit per ipsum lomare que est ante ipsum fontem suprascriptum et uadit recto tramite usque ad ipsum albachar ante ipsas duas viletas per superfontem kastri vitti sunt et uadit recto tramite usque ad ipsa costa de caminambrorum suprascripto. Quantum iste suprascripte affrontationes includunt et isti termini continent sic donamus nos iamdicti tibi Ermeniardis ad tuum proprium alodium et non liceat tibi nec tue posteritati alium baiulum ibi adclamare contra nos et nostram posteritatem. Et accepimus nos donatores ex tuo avere propter hac donationem XXX[ta] uncias auri valentie in res ualentes. Que uero hec omnia que tibi donamus in tua potestate tradimus sicut superius scriptum est. Quod si nos donatores aut aliquis homo sexus utriusque contra hanc scripturam nostre donationis uenerimus aut uenerit ad inrumpendum nil ualeat nobis aut illi sed componamus aut componat tibi predicta omnia in duplo cum omne sua melioratione et in super hec scriptura firma stabilis permaneat. Facta hec scriptura X.º kalendas Septembris anno XXX.ºIIII.º regni regis philippi. Sig ✠ num Gerallus. Sig ✠ num Ponca. Nos qui ista scripturam fieri iussimus firmamus et testes firmare rogamus. Sig ✠ num Gerberti Ugonis. Sig ✠ num Bertran Grouard. Sig ✠ num Raimundi Gifredi. Sig ✠ num Remundi Geribert. Sig ✠ num Bernardi Guillelmi. Sig ✠ num Berengaris Seniofredi. Sig ✠ num Anta Seniofredi. Sig ✠ num Berengario Ramundi. Sig ✠ num Mironis iudicis. Sig ✠ num Petrus Raimundi de Granna. Sig ✠ num Bernardus Raimundi. Arnallus leuita qui hec scripsit et sub ✠ die et anno quod supra» (1).

Passà en la XII[a] centuria Montfret a la familia de Castelltort y en 1195, En Guerau de Castelltort morí ab testament, llegant dit castell, axí com son cors, al orde del Hospital, mitjançant l'usdefruit de sa muller.

Lo testament és de la tenor següent: «In Dei eterni et saluatoris nostri ihesu xhristi ego Gerallus de Castel-tort iaceo in egritudine et timeo penis inferni... facio meum testamentum... Ideo rogo vos manumisores mei... In primis relinquo corpus meum et anima meam domino Deo et ad hospitalium iherosolimis cum meo equo et cum meo lecto et cum castro meo de monte frigio quod est meum alodium sicut melius illud abeo et abere debeo sic ei relinquo in talli uero pacto ut coniux mea Gila sit domina et potentissima in omni uita sua... et rogo predicto ospitalium et fratris ospitalis ut custodiant et manuteneant domna iam dicta et omines mei et castrum erg... omnibus ominibus

(1) Perg. 309, armari 3 de Cervera, arxiu G. P.

pro amore Dei et abeam ospitalium pro sua teneone per uno queque anno de meo dominio I. migera de frumento et modo relinquo Sancta Fidei ecclesiam istius uille illum alodium pusbassa sicut illas tres carreras includunt de alodio de conpam usque in caminum que uadit ad Sancto Petro...» (1).

Es estrany que després d'aquest testament escrit vingués la declaració sacramental de 5 març 1196 dels testimonis Guillèm de Rourich, Giné de Montfret y Berenguer, capellà d'Aguiló, contenint idèntiques disposicions: «In xhristi nomine, Hec est sacramentale conditio seu publicacio ultime voluntatis cuiusdam defuncti nomine Geraldi de Castro torti que est facta iuxta secundi ordinis modum secundum ordinationem Guillelmi prioris iudicis infra spacium sex mensium sicut continetur in libro iudicum de ultimis uoluntatibus morientium hominum cuius ordo actus est ordinante predicto iudice in cuius presentia nos testes G. de Rourig uidelicet Giner de monte frigido atque Berengarius clericus de Aquilone et de monte frigido iurando testificamur supra altare Sancti Petri de Aquilone quod est situm infra eiusdem ecclesiam quia nos uidimus et audiuimus quando prefatus defunctus iacens in egritudini... obiit adhuc suo loquela plena et memoria integriter per scripturam iniunxit qualiter eius possessio post suum obitum distribuetur. Primum namque reliquid corpus suum et animam suam domino deo et hospitali Gerosolimitano cum suo equo et cum suo lecto et cum suo kastro de monte frigido quod erat suum alodium sicut melius illud habebat... in tali uero pacto ut coniux sua Guilla sit domina et potentissima in omni uita sua... et rogauit predictum hospitalem et fratres hospitali ut custodiant et manutencant dominam iamdictam et homines sui et kastrum erga omnes homines pro amore dei et habeat hospital per suo teneone per unumqueque annum de sou dominico unam migeram de frumento... Et postqua predictus defunctus hec omnia sic ordinauit immutata hac uoluntate nobis facientibus. In mense nouembri ab hoc seculo dicessit. Iste ac condiciones sunt facte III.º nonas Marcii anno Domini M.ºC.ºXC.ºV.º Sig ✠ num Guillelmo de Rouricho» (2).

L'any següent, a 8 maig 1197, En Berenguer de Castelltort, ab consentiment dels seus germans Arnau y Guillèm, cedí també al orde del Hospital tots sos drets sobre'l castell de Montfret y prometé, ademés, no pendre hàbit ni dexar son cors a altre religió: «Sed quacumque hora voluero suscipere habitum religionis Hospitalis Magistro et fratres faciant me fratrem et deinceps habeam in Hospitali meum necessarium quasi unus fratris Hospitalis omnibus diebus vite mee... Interim vero si forte obiero corpus meum in cimiterio Hospitali sepeliatur ubicumque moriar...» Aquesta cessió fóu feta en mans de For-

(1) Pergs. 382 y 308 del armari 3, de Cervera.
(2) Perg. 299, armari Cervera.

tuny Cabeza, mestre d'Emposta y de Bernat de Bellvehí, comanador de Cervera.

En endevant dit castell de Montfret pertany a la casa dels Hospitalers de Cervera y axí trobàm a les darreríes de la XIIIª centuria, en 1295, que Bernat de Conesa confessa tindre en fèu de la comanda de Cervera tot lo adquirit d'En Ramon Arnau de Castelló y son fill Guerau de Rocamora en les pertenencies del castell esmentat, que era alou d'aytal comanda.

Castell y lloch de Lavid. — Situat en l'extrém nort del Penedès, envers Igualada, sona aquest nom desde molt antich ab la forma de Ça-Vid. En la primera meitat del segle XIè ja veyèm en la escriptura que anèm a transcriure que'l notari diu: in locum que vocant ad ipsa Vid ab antiquis. Efectivament, en 1049, Alamàn de Cervelló, fill d'Uch y Sicarts sa muller donaren a diferents pobladors un alou del terme d'Aguiló, en La Vid, qui pertanyía al comtat de Manresa, ab la particularitat de que'l document meteix ens diu que l'Alamàn de Cervelló era germà den Bonfill ja mort en aquella data. De la familia Bofill o Bonfill havèm tractat en lo capítol II y havèm trobat un Bonfill Triter venent, en 1057, terres del terme de Pontons. La escriptura de 1049 es la següent: «Ego Alaman prolis Vgonis et Sicardis coniux mea donatores sumus uobis Guillelm proli Mir et uxori uestre Adalen et Sendret proli onofret et alii Guillelm Mir et... et Borel et mulier sua Adaleiz. Manifestum est... ut uobis cartam donationis faciamus de alaude... que uobis aduenit de genitori meo Ugd qui est condam uel de fratri meo Bonifilio qui est condam uel per ullasque uoces et ad me Sicardis per meum decimum uel per ullasque uoces Et est iste alades in comitatum Minorisa in apendicio de Castrum Aquiló uel in eius terminis in locumque vocant ad ipsa uid ab antiquis. Et abet affrontationes de parte orientis in ipsa strada qui uenit per ipsa serra de mont fred. De meridie in termino de bordel uel in ipsa petra natural uel in eius cruce et uadit directa linea usque ad ipsa serra de ipsa lobatera et de inde usque ad ipsa strada qui uadit ad Sancta Columba. De occiduo in istra strada iam dicta de Sancta Columba. De IIII. uero circii in ipsa serra iam dicta mont fred in eius quadra de sala uel in eius terminus usque ad ipsa fita de ipso reguer de ipsa uid ante ipso orto et uadit per ipsa strada qui uadit ad ipso sanguinol usque ad ipsa strada qui uadit ad Sancta Columba. Quantum in istas afrontationes includunt sic donamus ego Alaman et Sicardis ad istes fideles nostris supra scripti XII. et successores illorum quantum ibi abemus uel abere debemus per qualicumque uoces ad edificandum et construendum ipso pug de iam dicta uid. In predicto pug faciatis castro et turre cum muros siue aliam edificia ad laborandum vel ad complantandum ab omni integritate cum aquis, cum petris petricius, cum pratris, cum pascuis... cum ipsa ecclesia vel cum ipsas primicias et illum presbiter

de ista ecclesia ueniat in obsequium de Sancta Maria de Aquilo ad ipso kaustro die sancte pascha et die sancte pente costen et die Natalis domini et asunción S. Maria ut per singulos annos donet illi crisma presbiter de Aquilo. Vt per singulos annos de ipsa laboracione quod inde exierit, Medietatem decimarum faciatis nobis donare uel ad successores nostros et aliam medietatem remaneat uobis et posteritis uestris... In tali uidelicet ratione ut non abeatis licentiam alium senioraticum facere nec eligere baiulum nec uindere nec donare nisi inter uos uel ad uestris consimiles qui in nostris ominaticos stiant uel in nostra fidelitate uel ad nostras successore aut qui nos donaremus nostras uoces... Facta ista carta donationis XIIII kalendas iulii anno XVIIII regnante Eienricus rege. — Alamano. Sig ✠ num Sicardis qui ista carta donacionis fecimus et firmare rogamus».

De manera que'ls pobladors veníen obligats a construir un castell y torre en lo puig de Çavid ademés de conreuar les terres.

En Mir Geribert, senyor del castell de Port a Barcelona, net de Borrell II, comte de Barcelona, del qui ha tractat extensament En Carreras en *Lo Montjuich de Barcelona* (Memorias de la R. Academia de Buenas Letras, tomo VIII), se casà en segones nupcies ab Guilia, de la qual diu aquest autor que desconeix la seva ascendencia. Suposàm que era de la casa de Subirats del Penedès y que tenía drets senyorials en lo castell de Lavid, donchs per escriptura de 12 calendes abril any III del rey Enrich (1033), Guilia, titulantse senyora del castell de Subirats y viuda de Mir Geribert, juntament ab sos fills Gombau Mir, Arnau Mir y Ramon Mir, establiren a cens a Amat de Palomera y Ermesenda cònyugues, les terres que havíen estat de Miró Goltret en terme del castell de Çavid, consistint la pensió en un porch cada any, quatre sous barcelonesos, una emina d'ordi y civada y una quartera de blat. No comprenèm com podía èsser ja viuda dita senyora en 1033, si En Carreras senyala diferents documents atorgats per lo propri Mir Geribert fins al any 1060. Es possible que la nostra escriptura tinga la data equivocada y potser li corresponen anys del rey Felip y no d'Enrich. Diu axí: «In Dei nomine ego Guilia domina de chastrum Subirads una cum filiis meis Gomballi mir et Arnalli mir atque Raimundi Mir donatores sumus uobis Amati de palomera et uxor tua Ermessendis... et cuncte proienici uestreque posteritati tue scilicet terra et uineis cultum uel eremum casalicis que fuerunt de Mironi goltret hoc quod habemus in comitatu barchinonense infra terminum kastri uitis. Aduenit nobis a me Guilia predicte per nocem Mironi Giriberti condam uiro meo sive per ullasque noces et ad nos Gomballi et Arnalli atque Raimundi per genitores nostros et per ullasque noces. Afronta a parte orientis in honore de Ag femina, a meridie in via et in honore de Ag femina, de occiduo in uia publica qui pergit ad collo de remestan, de circis in sumitus de ipsa serra et in honore de Sancti Cucuphati. Quantum istas affrontaciones includunt sic damus uobis ac

uestris predicta omnia et capud mansum de ipsa palomera cum suis pertinenciis in tali conueniencia quod bene laboretis et edificetis et ad culturam tradatis et detis nobis uel nostris per unumquemque annum... per censum emina una de ordei aciuada et I. quartera de tritici ac I. porcum annal de IIII.or solidos de diners monete curribilis Barchinone. Et ibi non facias nec clames in hec suprascripta nullum alium seniorem nisi nos et successoribus nostris. Et erimus uobis defensatores et adiutatores de ipsa honore et de ipsa alia quod tu habeas et possideas... et nullus homo neque miles non faciat uobis forcia neque adhemperamentum de erba ne paia neque ioua neque de nullo seruicio nisi ad uestrum placere de uos et uestris post uos. Totum hoc quod suprascriptum est donamus uobis ac uestris... sub tali conueniencia quod suprascripta est. Accepimus uobis pro hac donacione et melioracione et per ipsum caput mansum de palomera uncias VII. de auro in rem ualentem. Siquis hec fregerit uoluerit in duplo componat... Actum est hoc XII. kalendas aprilis anno III. regni regis Enrrici. Sig ✠ num Guilie. Sig ✠ num Arnalli Mironi. Sig. Giomballi Mir. Sig. Raimundi Mir, nos in unum qui ista carta donacione fieri possimus... Signum Domna Ermegardis qui hoc laudo et firmo. Sig. Girberti Ug. Sig. Bonpar Guillem. Sig. Bernardi Bernat, hii sunt testes. Gilabertus leuite qui hec scripsit die et anno quod ✠ supra» (1).

Ens fortifica aytal suposició trobar una permuta de terres y cases del terme de Lavid, en lo lloch anomenat Ullastrell, celebrada en 1042 per Mir Geribert y Arnau Olivana y Venrell (2).

Lo castell de Lavid passà més tart a la familia de Besora, que sospitàm emparentada ab la de Mir Geribert desde'ls temps d'aquest personatge. En 1192, Pere de Besora y son fill Guillèm Arnau empenyoraren al orde del Hospital lo castell de Lavid, situat prop de Bordell, ab tot quan allí teníen y possehíen, per preu de cent morabatins dels quals sols ne reberen la meitat perque'ls altres 50 eren deguts al dit orde per la dexa que li féu en testament Elicsenda, muller que fóu del esmentat Pere de Besora.

En la XIIIa centuria se constituhí una familia senyorial portant lo nom de Çavit. Tením lo testament sacramental del cavaller Galcerà de Çavit, qui morí a Angleterra. Dexa a sa germana Ramona, muller de Guillèm Gatell, 150 morabatins y a dos fills naturals de son germà Ramon de Çavit, 20 a cada hú. Al citat cunyat li dexa la montura y

---

(1) Perg. 505, armari 17; Arxiu del Gran Priorat.

(2) In nomine domini ego Arnallus Olibane et uxori sua Ricelle et Uenrello et uxori sua Garsendis Nos simul in hunum comutatores sumus uobis domno Mirone Geribertus et coniux eius domna guilla? Per hanc scriptura comutacionis nostre comutamus nos uobis terra culta et erma cum kasalibus siue cum foueas... et est iamdicta terra in comitatum Barchinonense siue in termine de kastrum uide in locum que uocant ad ulastrello... Facta comutacione VII idus augusto anno XII regni Enrici rex. Signum A. Olibane. Sig. Ricelle. (Perg. 154, armari 17, arxiu G. P.)

armadura, y atenent á que l fèu y casa de Çavit, en virtut del testament de son pare, pertanyen a Arbert de Mediona, cavaller, aquest accedeix a renunciar son dret, y'l testador lo dexa a la dita germana. Data de 15 agost 1279 (1).

Més tart hi hagué qüestió entre'l cavaller Guillèm de Subirats y Ramon de Ribes sobre diverses servituts que'l segón pretenía dels homens del lloch de Lavit y sobre certs drets en los molins de Torrella, dictantse sentencia arbitral en el mes de maig de 1293.

En 1305, la Ramona de Çavit, esposa den Gatell, féu donació y heretament a son fill Arnau, per rahó de matrimoni ab Antonia, de tots los drets que tenía en lo fèu y casa de Çavit, mitjançant l'usdefruit de Eliesenda, germana de la Ramona y del espós Ramon de Puig.

Lo citat Guillèm de Subirats y sa esposa Berenguera foren pares de Alamàn de Subirats, qui casà primerament ab Elvira y tingueren una filla, Saurineta, y segonament ab Blanca de Castellvell, de la que tingué un fill anomenat Gispert.

En 1322, morts ja Guillèm y son fill Alamàn, la viuda d'aquest, Blanca de Castellvell, atorgà venda del castell y terme de Lavit a Eymerich de Bellvehí, donchs son sogre, Guillèm de Subirats, havía dexat molts deutes (2).

La venda condicional la signaren Blanca y son pare Mir de Castellvell y'l preu fóu de 35,000 sous barcelonesos de tern y lo verdader comprador no era En Bellvehí, sino la seva neta Saurineta, que era també fillastra de la citada Blanca. Data del 6 nones juliol 1322, en poder del notari de Vilafranca Joan Besers. Si dintre tres anys Blanca no redimía lo castell y tornava'l preu, la venda sería perpètua.

Però és lo cert que'l castell de Lavit no romangué en proprietat de Saurineta de Subirats, sinó que lo retingueren los Bellvehí. En 1332, En Guillèm de Bellvehí ja se titulava senyor del castell de Lavit y com a tal celebrà un conveni ab lo Rector de la iglesia sobre la pau y guerra dels homens qui teníen terres en franch alou de la iglesia del lloch dintre son terme. Concordaren que la pau y guerra dels citats homens fos den Bellvehí y la jurisdicció del Rector y que de tota injuria y dany contra'l rector dins terme del castell podría lo rector tenir cort dins y fora del castell (3). La sentencia arbitral dictada

---

(1) En 1238, Guillèm de Mediona y sa muller Saurina de Castellet cediren tot lo dret y senyoriu que teníen en lo mas de Palomera, del terme de Lavit a favor del Monastir de Sancta María de Valldoncella. (Perg. 318, armari 17, arxiu G. P.)

(2) Blanca de Castellvell era filla de Mir de Castellvell, cavaller. Com a tudora de son fill Gispert de Subirats entregà la titulació del castell de Lavit al comprador Bellvehí en dit any 1322. Eymerich de Bellvehí era tudor de Saurineta de Subirats y a la vegada era son avi matern, pare d'Elvira, primera muller d'Alamàn de Subirats.

(3) En 1326 dit Guillèm de Bellvehí comprà a Jaume de Ribes y a Bernat Guillèm, fills del difunt Ramon de Ribes y d'Ermesenda les rendes del terme de Lavit per nou anys, retenintse los venedors la jurisdicció sobre'ls homens del castell y terme. Y en 1330 lo meteix Guillèm de Bellvehí comprà a Berenguer de Çavit los seus drets senyorials en lo dit terme per cinch anys.

a 5 calendes octubre 1336, en poder del notarí de Vilafranca, Mateu Morató, en la qüestió entre'l propri Guillèm de Bellvehí y'l Pavorde del Penedès del Monastir de Sant Cugat del Vallès, Galcerà de Masdovelles era no sols sobre la jurisdicció y pau y guerra, sinó també sobre altres serveys feudals d'algunes masíes del terme de Lavit, declarantse que dit Pavorde conservés l'us de la jurisdicció civil en aquelles masíes que la pavordía tenía en alou, peró que'ls homens d'elles devíen servir la pau y guerra, host y cavalgada y guayta a Guillèm de Bellvehí segons les observancies de Catalunya d'En Pere Albert.

Guillèm de Bellvehí anà engrandint la seva proprietat y senyoriu de Lavit. En 1337 adquirí del cavaller Jaume de Ribes, fill de Ramon y Ermesenda, tots los fèus y castlaníes que tenía en lo dit castell, tal y com ho tenía dit Ramon de Ribes per En Guillèm de Subirats y com ho té ara dit Jaume per En Guillèm de Bellvehí, per preu de 13,500 sous barceloneses. Quasi al meteix temps adquirí també del noble Bertràn de Castellet lo dret senyorial que tenía en la terra propria d'Arnau Gatell, cavaller (1). Aquest darrer demanà tot seguit (juny 1338) la investidura y En Bellvehí li concedeix, rebent l'homenatge. Arnau Gatell promet donarli cada any per servey del fèu un parell de sperons daurats lo día de Sant Joan de Juny.

En 1340, actuant com a senyor de Lavit En Bellvehí exigí homenatge den Berenguer Çavit (2). Però no trigaren gayres anys en sortir de mans dels Eymerichs lo lloch y castell. En 1365, fóu comprat tot per Joan d'Olzinelles, fill y hereu del cavaller Bernat d'Olzinelles, conseller reyal. Lo Veguer de Vilafranca donà llicencia al dit Eymerich de Bellvehí, tudor y germà de Nicolaua, proprietaria del castell y terme de Lavit per la venda ab tots los termes y pertenencies, edificis, molins, aigues y habitants y ab la jurisdicció civil y criminal y'l mixte imperi. Sembla que Nicolaua era filla d'un altre Eymerich de Bellvehí y de sa esposa Ferrerona y neta de Guillèm de Bellvehí y de Geralda.

Guillèm, bisbe de Barcelona y los altres marmessors del citat Guillèm de Bellvehí signaren àpoca juntament ab l'esmentat tudor de Nicolaua del preu de la venda, 50,000 sous barcelonesos de tern a favor de l'Olzinelles. Dos anys després, en 1367, Bertràn de Montoliu, donzell, cosí del tudor Eymerich aprovà la venda y renuncià al dret que provenía de certs vincles establerts en favor seu. Lo meteix féu

(1) Elionor, viuda de Ramon de Castellet y son fill Bertràn atorgaren la venda dels fèus que tenien en Çavit a dit Guillèm en 28 abril 1338 per dos mil sous.

(2) Sanxa, viuda del donzell Berenguer Çavit, senyor de la casa de Reym en terme del castell, presentà al veguer de Vilafranca Pere Çescomes, en 1364, una lletra del rey Pere del meteix any endreçada al tudor de Nicolaua, successora en lo castell de Lavit, que era Eymerich de Bellvehí, ordenantli que no vengués lo fèu y castlanía que hi tenía dit Berenguer en lo castell en dany de la citada viuda. L'Eymerich no's presentà y Sanxa prengué possessió del fèu y castlanía.

Ramon de Miravalls y l'almoyna de la Seu de Barcelona que era la hereua de la citada Sanxa, la viuda den Berenguer de Çavit.

Lo nou senyor de Lavit, En Joan d'Olzinelles volgué engrandir los seus drets senyorials y comprà al Rey, en 1369, per 5,500 sous tota la jurisdicció civil y criminal y'l mer y mixte imperi, ab pacte de redimir, retenintse'l monarca, com sempre, los delictes que importen pena de mort o mutilació. En 1372 recobrà'l Rey dits imperi y jurisdiccions de Lavit.

Poch temps conservà l'Olzinelles lo castell que acabava de comprar. Per escriptura de 23 novembre 1372, en poder del notari de Vilafranca, Berenguer Mata, va vendre al cavaller Jaume Dezfar, per lliure y franch alou, tot lo castell de Lavit ab les terres, molins, cases, homens y castlans y ab los fèus que havíen estat d'En Bertràn de Castellet, Jaume de Ribes y Berenguer Çavit y ab tota la jurisdicció per preu de 51,000 sous de tern. Posa per afrontacions los castells de Terrasola y Cabrera, lo terme del castell de Piera, los castells de Subirats y Avinyó, la quadra del Puig d'Alber y lo castell de Fontroja (1).

Lo nou comprador, En Dezfar, adquirí en 1373, d'En Asbert Çatallada, donzell y senyor de Torrebadal, un fèu que tenía en terme de Lavit y, en 1375, celebrà una permuta ab lo Monastir de Valldonzella de Barcelona sobre certs censos y masos del terme meteix.

En 1380 lo Rey tornà a vendre la jurisdicció y imperi de Lavit a dit Dezfar per 700 florins y la recobrà després, donchs en 1401 ne atorgà novament venda a la universitat de Vilafranca per rahó del conveni signat sobre unió y incorporació a la veguería de Vilafranca de dita jurisdicció.

En 1403 era senyor del castell de Lavit Tomàs Dezfar, qui tingué plet ab Blanca Gatell, priora del convent de Montalegre de Barcelona, sobre un fèu que Arnau Gatell havía tingut en Lavit. La sentencia del veguer de Vilafranca adjudicà la meitat del dit fèu al esmentat convent.

Finalment, en 1405, En Tomàs Dezfar, fill del difunt Jaume, y Elvira sa muller, junctament ab sos fills Joan, Gispert, Lluís y Dalmau, atorgaren venda perpetua al orde del Hospital en lliure alou del castell de Lavit ab ses fortaleses, honors, molins y jurisdiccions per preu de 90,000 sous barcelonesos.

Loaren y aprobaren la venda en lo meteix any 1405, Violant, muller del Cavaller Bernat de Requesens y filla del difunt Joan Dezfar, senyor de Castellvell y Vacarises y Blanquina Dezfar, muller del donzell Dalmau de Torres, senyor de Castellgalí y filla de Tomàs Dezfar y d'Elvira. També aprobaren dita venda Joaneta, muller de Pere d'Esplugues, donzell y filla de Jaume Dezfar y Joan Dezfar,

---

(1) Perg. 97, armari 17, arxiu G. P.

procurador del Monastir de Vallbona, renunciant als vincles y a la llegítima que pertanyíen a Beatriu Desfar, sa germana, religiosa del citat convent. Joan y Beatriu eren fills de Tomàs Desfar y Elvira. Lo meteix Joan atorgà renuncia de drets en favor del orde del Hospital, nou senyor de Lavit, en representació de ses altres germanes Constança y Francisquina, monges del convent de Sancta Clara de Vilafranca del Penedès.

Los Hospitalers compraren lo castell de Lavit ab lo diner procehent de la venda de la vila de Sant Celoni (1).

Vallvert y Cugull. — En aquests llochs de la provincia de Tarragona, prop de Montblanch y al nortest de la Conca de Barberà, també hi tingueren drets senyorials los Hospitalers.

En 1190, Guillèm d'Aguiló tenía drets senyorials en aquets llochs. En dit any va cedir al Hospital tot lo delme que percibía a Vallvert y Cugull en totes les terres que allí cultivés l'orde. Com a antecedents històrichs apuntarèm que, en 1212, testà Pere de Vallvert instituhint hereu al prenyat de sa muller Ermesenda, dexantli los castells d'Albió, Vallvert y Fillol y tot lo que tenía en Aguiló y Colomers; si dit prenyat moría sens descendencia, instituhía a ses germanes. En 1238 celebraren una concordia Berenguera de Llorach, ab sa germana Elisenda, esposa del cavaller Pere Selva, filles abdues d'En Bernat Fillol y de Beatriu. Berenguera cedí a Elisenda lo castell y vila de Vallvert ab ses pertenencies, que possehía per son senyor Berenguer d'Aguiló, y la segona a la primera li donà lo castell y vila d'Albió (2). Més tart surt com a senyor de Vallvert Guerau Alamàn, sens dubte de la casa de Cervelló. En 1275, Guerau Alamàn signà un debitori de 1,500 sous a favor de Pere d'Albarells, obligantli especialment les rendes dels castells de Vallvert y Cugull. En 1293, altra volta Guerau Alamàn y sa muller Blanca, empenyoraren los dos castells citats a Berenguer de Peramola fins a que fos satisfet de 800 morabatins per rahó del dot de sa esposa Alamanda, autoritzant la escriptura Guillèm Font, notari de Guisona.

Dit Guerau Alamàn féu testament en 1304, senyalant per les dexes píes les rendes dels llochs de Montroig y Bellver y disposant la venda de Vallvert y Cugull. Concedía franquesa de quistia y tot altra servitut per terme de deu anys desde lo jorn de la seva mort als habitants

(1) L'orde concedí en 1197 un privilegi municipal al lloch de Lavit. Lo procurador y receptor general del Tresor de Rodes, dirigí lletra a la universitat y prohomens de la parroquia y terme de Lavit, membre de la comanda de Vilafranca, en poder llavors del Comú Tresor del Orde facultant per reunirse tots anys en presencia del batlle del Hospital lo dia de Sants Abdòn y Senèn per elegir tres jurats per lo regiment y administració de la universitat (Manual 21, armari 25, arxiu G. P.)

(2) Guillèm d'Aguiló hipoteca los castells y viles de Vallvert y Cugull al jueu Salomó Alfachin per lo deute de 150 morabatins, en 1240.

de Florejachs y Les-Ciges. Ordenava la fondació d'una capellanía en lo Monastir de Vallsanta hón elegia sepultura, senyalant a la fondació tot lo que acreditava del rey y dexava lo patronat de la capellanía a sa filla Sibilia y als fills d'aquèsta, y després d'ells a la persona qui fos senyor de Guimerà. Lo dot y esponsalici de sa muller Blanca l'assegurava y situava en los castells de Florejachs y Les-Ciges, en lo fèu de Senahuja y en lo castell de Palou. Instituhía hereua universal a sa esmentada filla Sibilia, y si ella moría sens fills sería l'hereu son nebot Guerau Alamàn. Autoritzat per G. Font, notari de Senahuja.

Guerau Alamàn morí poch després de testar, y en 1306 sos marmessors veneren los castells y llochs de Vallvert y Cugull al orde del Hospital de Jerusalèm y feren crides a Barcelona, Lleyda, Montblanch, Cervera y Tàrrega per que'ls acreedors del difunt compareguessen al acte de la distribució del preu de dita venda. Guillèm d'Anglesola, Guerau Alamàn y demés marmessors nombraren dipositaris a dos mercaders de Montblanch, dels 22,000 sous barcelonesos de tern, preu de la venda de Vallvert y Cugull.

Los Hospitalers tot seguit requeriren a Pere Arnau de Cervera y a son fill Guillèm per manifestar los drets que creguessen tenir en los dos citats llochs que l'orde acabava de comprar. Y dintre del metex any 1306, los cònyugues Berenguer de Peramola y Alamanda firmaren àpoca al orde del Hospital de 10,000 sous referents al dot d'aquesta senyora, trets del preu de la indicada venda. També firmà àpoca Donya Eliardis de Guimerà, abadesa de Vallsanta al Hospital de 2,000 sous que per llegítima y drets paterns li devía lo difunt Guerau Alamàn, son germà. Es encare de 1306 la aprobació feta per Guerau Alamàn, senyor de Guimerà, de la distribució del preu de Vallvert y Cugull efectuada per los citats marmessors de son avi l'esmentat Guerau Alamàn, lo del testament de 1304.

Los Hospitalers volíen tenir ben neta y clara la titulació d'abdós castells adquirits, y en lo dit any 1306 encare procuraren la renuncia y difinició dels drets que Adzay Perfeyt, juheu de Sarreal, tenía sobre'ls castells de Vallvert y Cugull, que havíen estat de Guillèm d'Aguiló abans de pertànyer al citat Guerau Alamàn, per rahó de 150 morabatins d'or que dit Guillèm d'Aguiló devía a Salomó y a Perfeyt, avi y pare respectivament del citat Adzay. Un altre juheu, Maymó Cap, també firmà àpoca per una quantitat que'l difunt Guerau Alamàn li devía.

Sibilia, la filla de Guerau Alamàn, instituhída hereua per son pare en 1304, casà ab Bernat Ramon de Ribelles, fill de Pons de Ribelles. En 1312, dita senyora protestà devant del subveguer de Montblanch de la venda de Vallvert y Cugull feta per los marmessors de son pare en perjudici dels seus drets, y demanà la anulació del contracte. Espantats los Hospitalers, se presentà al subveguer frare Arnau de Torroja y en nom del orde comprador manifestà que aquells marmessors

teníen capacitat suficient per vendre y que en lo contracte s'havíen observat totes les solempnitats. Se seguí un llarch plet, y en 1338 l'Arquebisbe de Tarragona, B. de Olzinelles y P. Bosom, àrbitres elegits per Bernat Ramon de Ribelles, anomenat l'Amorós de Ribelles, viudo de Sibilia Alamàn, com a pare del menor Ponset de Ribelles y per Frare Pere Alquer, comanador de Mallorca y llochtinent del Gran Mestre del Hospital en Catalunya, dictaren sentencia condempnant al orde a satisfer 11,500 sous al dit Bernat Ramon de Ribelles y a aquest a firmar difinició de tots drets y reclamacions per rahó de la venda de Vallvert y Cugull (1).

En 1380, lo Gran Prior de Catalunya comprà al infant primogènit Joan en lliure y franch alou tota la jurisdicció civil y criminal en los termes y llochs d'Albió (veguería de Cervera), Montbrió, Pinell, Pira, Passanant, Glorieta, Segura, Biure, Vallvert y Cugull (veguería de Montblanch), Artesa y Madrona (veguería de Lleyda) per 3,000 floríns (2).

En los segles XVI y XVII los Hospitalers tingueren qüestions sobre la castlanía de Vallvert. En 1520 era castlà Joan de Biure, y en 1606 ho era Rafel de Biure.

Conesa. — Aquest nom, segons en Balari, deriva de *condensa*, terra cuberta d'espessor de vegetació. Lo Comte de Barcelona en la donació que féu, en 1038, a Mir Foguet del puig de Forés, cita lo terme de Conesa com una de les afrontacions. Lo lloch de Conesa, situat prop de Santa Coloma de Queralt y de Cugull y Vallvert, fóu concedit per lo citat Comte a Bremont Sinofre y Amaltrudis, cònyugues, meytat a fèu y meitat en franch alou y ab la obligació de construirhi fortalesa *contra paganos*, y de donar la potestat al sobirà sempre que li demanés. La data era del 8 idus desembre any XIII del rey Felip, 1072, istil modern. Allí estava llavors la ratlla de frontera, tirant envers Cervera, Cubells y Segura y en la ribera del Segre.

A la primería del segle XII lo castell de Conesa pertanyía a Berenguer Sendret. Aquest féu testament en 1123, dexant a sa muller Sicardis lo senyoriu que tenía a Cervera, Granyena y Guardialada y sos drets en Castellar y Copons, tot lo que ho tindría ab sos fills fins que'ls nets se fessin cavallers. A son fill Arnau li dexà los castells de Guardiapelosa, Mirambell, Granyena, Segura y Conesa, posehintlos en servey dels respectius senyors per los quí'ls tenía'l testador. Al altre fill, Guillèm, li dexà los castells de Montfalcó, Rajadell, Puigde-

(1) Perg. 22 del armari 13; arxiu G. P.

(2) En 1385 Jaume Roger de Pallars ven al abat de Poblet lo mer y mixt imperi dels llochs de Cugul, Beses y Espitalet de Riu de Set, que pertanyen a aquell monastir y los drets de carnatge y herbatge que tenía a Castelldasens. Aquest Cugul creyêm que és l'altre lloch d'aquest nom, de la provincia de Lleyda.

mager y Muntbuy, per tenirlos també al servey dels respectius senyors. A sa filla Ermesenda li senyalà lo castell de Catllús, y al darrer fill, Bernat, disposà que fos religiós del monastir de Bages (1).

No sabèm què va ocorre en la familia de Berenguer Sendret, però trobàm al rey Alfons, en 1178, cedint en comanda lo castell de Conesa a Ramon de Cervera y en 1210, al rey Pere concedint lo castell y lloch de Conesa ab tots drets y pertenencies a Guillèm de Guardialada, a qui ademés li donà lo lloch de la Sala, en Comalats, terme del castell de Forés, tot a custum y fur de Barcelona, salvant lo dret del Arquebisbe de Tarragona.

Guillèm de Guardialada dexà Conesa a sa muller Marquesa y a sa filla Mateua, y passà després, juntament ab altres béns al convent d'Alguayre, com havèm ja indicat en planes 218 y 219 Fóu llarch y famós lo plet sostingut per dit convent y per ses fondadores Donya Marquesa y sa filla Gueralda ab lo viudo de l'altra filla, Mateua, sobre possessió del castell de Conesa. En 1252, lo rey adjudicà la possessió provisional al convent, y l'any següent Donya Marquesa la concedía a Uguet de Cervelló ab la condició de que si morís sens fills tornés a la donadora. Definitivament, en 1257, Donya Gueralda de Guardia cedí al orde del Hospital lo castell y lloch de Conesa, confirmada encare la cessió, en 1261, y acabant ab transacció les reclamacions de drets de la mitra de Tarragona.

Per conveni de 1266, Donya Marquesa, viuda de Guillèm de Guardia, cedí sos drets sobre Cabestany y Conesa al Hospital a cambi d'una pensió anyal.

Los habitants de Conesa havíen obtingut privilegi reyal en 1260, de tenir mercat setmanal en aquell lloch, rebent lo sobirà la tercera part de la leuda y una altra tercera part en Bernat de Muntpahó y la darrera en Guerau de Vallclara. Aquest privilegi fóu confirmat per Jaume II en 1319.

En 1285 celebraren una permuta lo rey Pere y lo citat B. de Muntpahó. Lo monarca li cedí perpetuament en alou los llochs de Ribarroja y Vilallonga y lo mas de Baseya, bisbat de Tarragona B. de Muntpahó cedí al rey, ab consentiment de Guillèm de Cervelló y Bernat de Conesa, també en franch alou, tot lo fèu, castlanía y domenjadures que tenía en lo lloch de Conesa, segons ho posschía per lo dit B. de Conesa, qui a la vegada ho tenía per Guillèm de Cervelló y aquest per lo sobirà.

Anys després, en 1325, lo rey concedí al convent de Santes Creus lo dret de fadiga en la primera venda que's fés dels fèus y drets de Conesa per dits G. de Cervelló y B. de Conesa, al cap d'un any, lo pro-

---

(1) Perg 303, armari 28; arxiu G. P. Altres notes donen per any de la data del testament lo 1153.

pri rey ja aprobava la venda feta per los marmessors de Guillèm de Cervelló, del fèu de Conesa a favor de Pere Janer. En 1327, concessió reyal al citat convent de la part de questia ordinaria que lo sobirà percibía dels homens de Conesa, que acostumava ésser de 310 sous anyals y de facultat d'adquirir la castlanía del dit castell en franch alou. Encare disposà Jaume II que cas de que'l convent comprés aquella castlanía a Pere Janer, en Tomàs de Conesa, castlà, deuría fer homenatge al abat.

Lo rey Pere vené a carta de gracia en 1359, al esmentat convent tots sos drets en Conesa, ab sos térmens, mer y mixte imperi per preu de 40,000 sous. Deuríen trobarse a gust los homens de Conesa ab lo domini senyorial del abat de Santes Creus donchs en 1370 procuraren obtenir del rey la promesa de no redimir aquella enagenació, y en cas de ferla la promesa de no tornar á separar dit lloch de la corona. Lo rey efectuà la redempció de la venda a carta de gracia, recobrà lo castell de Conesa y en remuneració dels serveys rebuts dels habitants los enfranquí per deu anys del dret de cenes. Per efectuar la redempció lo sobirà se vegé obligat a vendre a Dalmau de Queralt la jurisdicció de Lavid, Rocafort y Bordell de Muntfret. Llavors los Hospitalers conservaven alguns drets senyorials y certa jurisdicció a Conesa, de manera que en 1371, Guillèm Dezvolò, comanador de Cervera, sostingué qüestions ab lo batlle y síndich d'aquell lloch.

Malgrat la promesa esmentada, en 1381, l'infant primogènit vené a Dalmau de Queralt la vila de Conesa a carta de gracia per 6,000 florins; emperò, al cap d'un any tornà a la corona. Y en 1383, ja la tornava lo sobirà a vendre a carta de gracia al convent de Santes Creus per 4,500 florins.

En 1384 la Corona va cedir definitivament al citat monastir lo castell y lloch de Conesa.

Belltall. — Ben prop de Conesa y Cugull hi havía lo castell y lloch de Belltall. A mitjans del segle XII[è] lo castell de Belltall o part d'ell pertanyía a la familia de Vila-d'-Aster. En 1158, Ramon de Viladaster y sa muller Estefaneta donaren a sa filla Arsenda la quarta part del esmentat castell en franch alou y si Arsenda moría sens fills passaría a Guillèm y en defecte seu a Pere, abdós fills del citat donador (1). També posseía llavors part del castell de Belltall Guillèm d'Aguilar, qui juntament ab sa muller Guillelma veneren dit castell ab sos térmens y pertenencies a Pere Arnau, en franch alou y per preu de cent morabatins d'or. Data de la venda 8 idus agost any 22 del rey Lluis lo Jove, 1159 del modern istil (2).

---

(1) Pergamí 27, armari 15, arxiu C. P.
(2) Pergamins 161 y 116, armari 15.

Malgrat de la enagenació degué conservar algún dret senyorial a Belltall en Guillèm d'Aguilar, perque celebrà una concordia ab Ramon de Cervera, en 1173, assignantse cada hu la meitat del delme d'aquell lloch, donant ademés lo segón al primer lo castell de Colobrer ab sos términs y castlans y una coma anomenada d'Essera, desde la font fins a Vallbona, ab obligació per part de l'Aguilar de defensar bé'l castell de Colobrer (1).

En terme de Belltall hi possehía terres la vescomtessa de Bas. En 1174 trobàm a Bernat de Guardia y Beatriu, cònyugues, venent a Guillèm Uch y sa esposa María tot l'alou que Bertràn de Guardia, germà del primer, había obtingut de la vescomtessa de Bas, de Ramon de Cervera y de R. d'Aguilar a Belltall. En 1218, un altre Guillèm Uch, casat ab Guillelma, y son fill Pere veneren a Guillèm de Guardia tot lo que tenien a Belltall.

A la primería del segle XIII també tenien certs drets senyorials a Belltall Ramon de Muntpalau y sa esposa Sibilia. En 1202, dits cònyugues y son fill Sereno confirmaren a Guillèn Uch tots los béns que possehía en aquest lloch y declararen que eren en franch alou. En 1227, Guillèm de Guardia confirmava també á favor de Sereno de Muntpalau una part del castell de Belltall ab térmens y drets, reservantse'l primer la meitat del delme de fruits. Sereno li prometé prestarli homenatge per lo castell y tenirlo de la manera que antigament tenien los senyors del castell del Tallat (2).

Lo cavaller Sereno de Muntpalau, sa muller Guillelma y fills Pere Bertràn, Geralda y Berenguera atorgaren franquesa d'intestia, exorquia, cugucia y demés mals usus als habitants de Belltall en novembre de 1227. Sereno y Guillelma eren pares de Sibilia, viuda desde abans de 1237, den Bernat de Sant-Martí.

Sereno féu testament trobantse nafrat, en 11 calendes febrer 1243. Dexà'l castell de Belltall en usdefruit a sa citada muller. Tots los drets que tenía en lo castell y terme de Ça-tallada los dexà a sa filla Sibilia y al espós B. de Santmartí, ademés dels 600 àureos que al casarla li

(1) Pergamí 46, armari 15. També prova la subsistencia del dret de G. d'Aguilar la següent escriptura de 1177 istil modern: «Sit notum... quod ego Raimundus de Ceruaria et coniux mea Poncia donatores sumus tibi Bartholomeo et ad fratri tuo Petro de Mulnel atque posteritati uestre .. donamus nos uobis honorem nostrum quem habemus in terminio de Beltal iuxta dominicum de Guillelmo de Aguilar cum earum affrontaciones cum exiis... In tali modo... ut ea bene laboretis et tractetis et ad bonam culturam perducatis et de ipsis expletis quod in ipsa terra deus dederit tam de pane quam de uino siue de totam rem date uos et uestris ad nos uel ad nostris quintam partem fideliter omnique tempore... et sitis uostros solidos uos uel cui ipsa terra abuerit quistatuat assidue in uilla de Beltal et nos sumus defensores uobis de totus homo. Actum est VI. idus Marcii anno dominice Incarnationis M° C° LXX° VI°. Sig ✠ num Raimundi de Ceruaria. Signum Poncia, nos qui ista carta donacionis mandauimus scribere... Signum Guillelmi. Signum Petri. Istis s. filiis nostris. Sig. Petri Cerdani = Sig. Petri eschapo. Testes sunt hii. Raimundus leuita rogatus qui hoc scripsit...»

(2) Pergamí 116, armari 15.

senyalà per dot y dels quals ja n'havía satisfet cent a B. de Santmartí pare del gendre, destinantli per hipoteca o garantía dels 500 restants lo castell d'Ivars. L'altre filla, Geralda, acreditava del seu dot encare 200 àureos y li destinà per hipoteca y seguretat lo castell de Pavía. Als fills Arnau y Bernat los hi dexà cent àureos per entrar en religió y a les altres filles, Berenguera y Elicsenda també los hi dexà una quantitat per casarse o per ferse monges.

Disposà que R. y P. també fills seus se fessin cavallers, dexàntloshi 200 àureos a cada hu. Acabat l'usdefruit de la muller lo castell de Belltall, ab sos habitants, drets y castlans passaría al seu fill Bertràn (1).

Sereno morí abans de 1252, perque en dit any Bertràn de Belltall, dientse fill del *difunt* Sereno va prometre satisfer a sa mare Guillelma 200 morabatins d'or, obligant lo castell y vila de Belltall ab ses rendes y donantli per fermances a sos germans Arnau y Ramon (2).

No sabèm quina part de senyoríu o quins drets tenía en Belltall Mestre Arnau de Rosset en vida del esmentat Sereno de Muntpalau. Es lo cert que, en 1236, dit Rosset cedí a sa neboda Brunisenda de Corçà, filla de Bernat de Corçà y muller de Bernat de Vilagrassa lo Castell de Belltall ab son estatge, senyoríu, habitants, serveys, censos y forn, per 500 sous. Y poch després, a 4 nones març 1237 (1238 istil modern) la citada Brunisenda y son marit veneren lo meteix castell y drets senyorials a Arnau de Comalats per 153 morabatins d'or.

Bertràn de Belltall, fill de Sereno de Muntpalau, casà ab Sibilia, filla de Berenguer d'Oluja y de Sibilia, en 1258. Aportà un dot de 560 morabatins d'or. En les capitulacions matrimonials pactaren que dita quantitat del dot procedía dels rèdits del castell de Rocalaura y'l nuvi li senyalà un esponsalici de 300 morabatins sobre'l castell de Belltall. En cas de morir lo marit, Sibilia tindría l'usdefruit d'aquest castell passant després als fills comuns.

Poch temps després del casament en Bertràn de Belltall assistí a operacions militars com a cavaller que era y fóu nafrat greument en lo setge d'Alcalà de Gallinera. En aquells moments volgué fer testament, ab data de 13 calendes de juny 1258, en poder de G. Colom, notari d'Algesira (Alcira de Valencia ?). Disposa que sigui satisfet a sa mare Guillelma tot lo que li deu; confirma l'esponsalici a sa muller Sibilia; dexa lo castell de Belltall a son germà Arnau de Belltall ab lo càrrech de satisfer los seus deutes y'ls de son pare Sereno y cas d'incompliment d'aytal obligació passarà'l castell a sa germana Berenguera, muller de A. de Montasor ab lo meteix càrrech (3).

Creyèm que Bertràn de Belltall morí de la ferida, perque trobàm

(1) Perg. 68, armari 15.
(2) Perg. 166, ítem.
(3) Pergs. 159 y 340, armaris 15 y 28.

anys després lo castell de Belltall de propietat de son germà Arnau, de conformitat ab la disposició testamentaria.

En 1278 Arnau de Belltall, fill de Sereno de Muntpalau, féu testament començant per disposar que siguin pagats los deutes de son difunt germà Bertràn. Dexa a sa neboda Blanqueta de Montasor l'usdefruit de part del delme de Belltall y a son nebot Ramon de Comalats cent sous. Al altre nebot Jaume (fill segurament illegítim del difunt Bertràn y d'Ermesenda) li fa satisfer los 336 sous que li havía senyalat son pare. Fa memoria de sa germana Berenguera de Montasor; dexa usufructuaria a la seva esposa Saurina y a sa filla G.ª (Guillelma o Geralda ?) li llega 400 morabatins per quan se casi. Instituеix hereu a son fill Bertràn y li dexa'l castell de Belltall ab sos térmens y pertenencies y en cas de resistirse a satisfer los deutes del testador o renyeix ab sa mare reberà únicament 500 morabatins en concepte de llegítima, passant lo citat castell ab tots sos drets al orde del Hospital. Rebut aquest testament per lo rector de Rocalaura a 16 calendes octubre 1278 (1).

Bertràn de Belltall, segón del nom, fill d'Arnau y Saurina casà ab Catalana filla de Pere de Salanova. En 1279, Guerau de Comalats atorgà absolució y difinició a dits Bertràn y Catalana de la substitució hereditaria que havía establert en son favor l'esmentat Arnau de Belltall (pare del Bertràn) en son darrer testament per lo cas de morir en Bertràn sens fills. Autoritzada aquesta escriptura per lo rector de Valls (2).

Aquest Guerau de Comalats era marmessor de l'Arnau de Belltall y en 1283 va arrendar juntament ab Bertràn, fill de dit Arnau, per quatre anys als Hospitalers tots los drets y rèdits del castell y terme de Belltall, per 2,400 sous. Pochs meses després, també en 1283, lo citat Bertràn de Belltall, cavaller, vené als propris Hospitalers (3) les toltes, forcies, cavalgada, la *quistia forçada* y altres serveys feudals que rebía en dits castell y terme, axí com lo dret de judicar causes d'apelació dels castlans y habitants del lloch, estipulantse que de les sentencies definitives dictades per Bertràn com a senyor o per sos oficials se'n seguís la apelació de primera instancia devant del comanador del orde del Hospital d'Espluga inferior de Francolí y de segona instancia devant lo Castellà d'Emposta. Lo preu de la venda fóu de 2,000 sous. Sembla que Catalana, muller del venedor Bertràn, se resistí a aprobar aquesta enagenació y durava la oposició encare en 1286, donchs trovàm a dita senyora manant als habitants de Belltall de la

(1) Perg. 61, armari 15.

(2) Ja havèm indicat en plana 219, que Guillèm de Guardialada y sa filla Matena teníen algún dret senyorial en Belltall, dret que passà al altra filla Geralda, priora del convent d'Alguayre y que aquesta darrera, en 1261, ho havía cedit al orde del Hospital.

(3) Los Hospitalers estaven representats per Guillèm de Clarmont, preceptor d'Emposta y Cervera y Frontera y llochtinent del Castellà y per Pere de Fonollet, comanador d'Espluga inferior de Francolí.

jurisdicció de son marit que atenent a la fidelitat y homenatge que li devíen s'abstinguessen de pagar quistia, censos ni altres serveys al comanador d'Espluga fins que ella hagués percebut lo necessari per sa subsistencia y disposant que guardessen bé lo castell per impedir la entrada de cap representant del citat comanador.

Bertràn de Belltall ab son fill Arnau, al qui havía emancipat tres díes abans, en ma y poder del comanador dels Hospitalers de l'Espluga, com a jutge ordinari en lo temporal del dit lloch, atorgaren venda perpetua al propri orde del Hospital del castell de Belltall ab sos termes y pertenencies y habitants per preu de 5,570 sous, romanint l'orde ademés obligada a mantenir y vestir al venedor Bertràn y a un sirvent d'ell per durant sa vida. La escriptura, ab data de 4 calendes octubre 1297, fóu autoritzada per lo rector de Rocalaura (1).

Noresmenys en Bertràn de Belltall cedí al Hospital les accions que li corresponíen contra Mateu de Montfalcó, qui se resistí a entregar un fèu de Belltall. També havía fet reclamació contra la venda de Belltall en Pere Bertràn de Montasor, y en 1299, donaren sentencia arbitral Guillèm d'Anglesola, lo doctor Rayner y lo jurista Bertràn de Seva, condempnant al orde a satisfer a dit Montasor 300 morabatins que tenía sa mare Berenguera en lo castell venut. En 1300, un altra sentencia, dictada per lo veguer de Montblanch, disposà que l'orde, representat per Ramon de Penyafort, llochtinent del comanador de l'Espluga jussana, satisfés los 300 morabatins al citat Montasor, y que entretant se li dongués la possessió dels rèdits del castell de Belltall, fins que hagués cobrat aquella quantitat. La cobrà l'any següent.

Un altre Bertràn de Belltall, nebot del citat Bertràn, convingué, en 1302, que'l testament del oncle'l conservés lo guardià dels frares menors de Montblanch, fins que fos sentenciat lo plet que ell sostenía ab lo comanador d'Espluga sobre la proprietat del castell de Belltall. En 1305, dit nebot y son fill Arnau aprobaren la venda del castell al Hospital y renunciaren a tota reclamació, reservantse'ls aliments; emperò, degueren promoure nova demanda, perque en 1316, dits Bertràn y Arnau, pare y fill, signaren difinició definitiva al orde, rebent 2,000 sous.

L'orde del Hospital adquirí donchs poch a poch lo castell y lloch de Belltall y en 1324 lo Gran Prior de Catalunya lo vené a violari o sía per durant la vida del adquisidor, En Guillèm Janer y de son fill Jaume. En 1326 Guillèm Janer y Geralda feren donació y heretament al citat fill per rahó de matrimoni, del castell y lloch de Belltall. La familia Janer, de Montblanch, era molt rica y en la primera meitat del segle XIV comprà moltes terres y drets a Belltall. En 1329, en remune-

---

(1) Perg. 72, armari 15.

ració de protecció rebuda del Gran Prior Alós, Guillèm Janer renuncià a favor del orde certs serveys y pensions de Belltall y creyèm que foren aquests serveys y rèdits los que'l Gran Prior va vendre en 1334 a Arnau Alamàn y Guillém d'Anglesola, per 14,000 sous. Poch desprès dit G. d'Anglesola vené los citats drets y rèdits a Guillèm Janer y en 1338 l'orde del Hospital va satisfer a aquest darrer los 14,000 sous y recobrà aquells serveys y rèdits de Belltall. Aquesta quantitat la aportà al orde en Pere de Comes, comprador del castell de Puigreig, que'ls Hospitalers havíen obtingut per la extinció del orde del Temple. En Comes havía pagat de Puigreig 100,000 sous en lo propri any 1338.

En Guillèm Janer havía comprat a la Corona lo mer y mixte imperi de Belltall y Puiggròs per 10,000 sous en 1342. Belltall pertanyía a la veguería de Montblanch y Puiggròs a la de Lleyda. La Corona podía recobrar dit imperi desprès de vint anys, però si desprès dels vint en passaven altres cinch sens reclamar la redempció, la enagenació sería definitiva. En 1370 declarà'l rey que havía passat dit terme sens retornar la quantitat y reclamar la reivindicació del citat imperi y per axò celebrà un conveni ab Guillèm Janer, net del Guillém del any 1324, estipulantse que en cas de redimir la venda del imperi lo rey no sería per cedirlo a altre persona sinó per romandre unit a la Corona.

Aquest Guillèm Janer tenía qüestions en 1370 ab lo Gran Prior de Catalunya. Sembla que perjudicava al orde al exercir la jurisdicció criminal de Belltall, perque citava en la seva cort als homens qui eren de senyoríu del orde. Ademés, quan feya crides se titulava *senyor* de Belltall, obligant al batlle y als habitants a acompanyarlo, cosa que no podía fer perque no tenía la pau y guerra y ost y cavalgada, drets que eren del Hospital. Lo Gran Prior l'acusava encare de que per rahó d'una brega sens nafres havía perseguit *ab somatent* a un home de Belltall dins la senyoría del orde y l'havía bandejat malgrat ésser un delicte civil.

En 1385 se realitzà la venda per execució de cort en los béns del esmentat Guillèm Janer y de sa muller Elionor (decretada per lo veguer de Montblanch), del castell y lloch de Belltall ab sos drets y rèdits y'l mer y mixte imperi a favor de Pere de Benviure, secretari del Duch de Montblanch (l'infant Martí, desprès rey Martí l'Humà), per 23,500 sous, adjudicat en l'encant públich *com a mes offerint*. Poch desprès, lo rey atorgà cessió y remissió al citat P. de Benviure del dret de lluir lo mer y mixte imperi de Belltall, en remuneració de serveys del citat secretari.

Apar que en Pere de Benviure obrava com a procurador de donya Constança, filla del noble Ramon d'Anglesola, senyor d'Anglesola y de la baronía de Cabrera. Trovàm que en 1390, dita senyora aprovà les estipulacions signades per en P. de Benviure, qui obrant en representació seva havía venut al Gran Prior de Catalunya tots sos drets

y senyoríu en Belltall, ab la jurisdicció civil y criminal, mer y mixte imperi, per preu de 31,000 sous. L'orde del Hospital no pagà de moment tot lo preu y signà debitori a favor de donya Constança d'Anglesola, senyora dels llochs d'Albalat y Sagairen y de son procurador P. de Benviure.

Acabaren los Hospitalers per possehir per complet lo senyoríu y domini de Belltall.

Castell de Glorieta. — Situat en l'extrém nort de la provincia de Tarragona, envers Tàrrega, sembla que no existía encare a mitjans del segle XIIè, per que en la escriptura de 1163 de donació per Ramon de Cervera a Carbonell de Vilagrassa y Ermesenda, se l'anomena *quadra* de Glorieta o sía terme o rodalía; y lo motiu de la donació diu que és per que'l Carbonell hi construexi una fortificació. Heus ací'l document:

«Res donata qui in presenti fuerit tradita. . ego Raimundus Ceruarie et coniux mea Ponceta et filia nostra Eligsen donamus tibi Carbonel et coniuge tua Ermesen ipsa quadra de Glorieta cum terminis et pertinenciis que abet et habere debet... exceptus medietate de ipsis decimis que uadunt adipso graner de Passenant et exceptus ipsas questias quas ibi retinemus in dominico et donamus eas ad Pertrandus de munt pao... et si obierit B de munt pao reuertant ad Carbonel... Aduenit nobis donatores predicta omnia per parentorum siue per qualicumque uoces et est in comitatu Minorisa uel in termine de Passenant. Habet namque affrontaciones predicta quadra aparte orientis in termine de Sala, de meridie in termine de Beltal, de occiduo et de coici in termine Passenant... Sic donamus nos uobis quo modo superius est scriptum cum exiis et regresiis ad uos uel ad posteritas uestra tali modo ut faciatis ibi fortitudinem secundum quod ad ipsam honorem pertinant et donetis nobis potestatem quantasque uices demandauerimus per nos uel per nostrum nuncium irati et pacati et faciatis nobis inde seruicium secundum quod ualeat supradictam honorem ad nos uel ad posteritas nostra uos et uestra. Et si uolueritis ibi stabilire clericum cum decimis uel cum primiciis uel cum uestro dominico de uestra relia faciatis, si autem facere uolueritis seruiat uobis ipsum clericum de Passenant ipsam ecclesiam. Quod est actum II. nonas septembris anno XXVI. Regnante Luzouici regis iunioris. Sig ✠ num R. de Ceruarie. Sig. Ponceta Sig. Eligsen, qui hanc cartam donacionis mandauimus scribere... Signum Berengarii de Granyena. Sig B. de munt pao. Sig Bernat de munt pao. Sig. Petri de Granyena., testes. Sig. Uguet. Sig. Poncii» (1).

En Carbonell de Vilagrassa y sa muller Ermesenda feren donació

---

(1) Perg. 488 del armari 15, de Espluga de Francolí. Arxiu G. P. Es un treslat del any 1216.

en juny de 1197 a Bernat de Muntpaó, germà d'aquesta senyora, del castell de Glorieta ab sos habitants, termes, censos y aigues. De manera que en Carbonell va complir la obligació de construir la fortalesa que li havía imposat 33 anys abans Ramon de Cervera.

Guillèm de Guardia pretenía drets a Glorieta y lo plet acabá ab una sentencia arbitral en 1205, declarant que Bernat de Muntpaó recobràs y tingués lo castell de Glorieta de la metexa manera que'l possehíen En Carbonell y Ermesenda.

Continuà'l castell de Glorieta en la familia de Muntpaó, per que en 1247 lo possehía Berenguera, filla del difunt Berenguer de Muntpaó, militar y d'Elicsenda. En dit any Berenguera de Muntpaó, ab consentiment de sa mare y dels seus oncles Bremont de Muntpaó, Gombau d'Oluja y Agnès de Guimerà, abadesa del convent de Vallsanta, contractà matrimoni ab Ramon Ramon, ciutedà de Lleyda y estipulà axís: «Et dono vobis mecum insimil in exoario ad bonum forum et consuetudinem civitatis Ilerde castrum meum et villam de Glorieta cum omnibus hominibus. .» dominicatures, joves, tragines, forns y molins, axí com tot lo que tenía a Castelldasens. En Ramon Ramon li senyalà per esponsalici 600 masmudines d'or (1).

Ramon Ramon y Berenguera de Muntpaó tingueren una filla, Sibilia, qui fóu muller de Guillèm Moliner. Aquests foren pares de Bremon Moliner, ciutedà de Lleyda. En 1310, Bremon Moliner vené al orde del Hospital lo castell y lloch de Glorieta y confesà tenirlos en fèu del propri orde, ab los habitants, forns, rèdits y serveys d'ost y cavalcada, ab tota jurisdicció civil y criminal, per preu de 14,000 sous (2).

Abans d'acabar aquest punt consignarèm que, en 1334, frare Rabassa, delegat del orde a Glorieta, al saber que lo veguer de Montblanch anava a apoderarse violentment d'una quantitat de blat que l'orde tenía allí, ab pretext de que'ls prohomens de Montblanch lo necessitaven per aprovisionar la població y que'l pagaríen a 35 sous la mijera, protestà d'aytal violencia, manifestant que l'orde necessitava aquell blat y per altra part que podía vendre'l a més de 40 sous.

Castell de Passanant. — Com Glorieta, Belltall, Vallvert y Cugull, lo lloch y castell de Passanant també acabà per ésser de domini dels Hospitalers. Situat ben prop de Glorieta, també del partit judicial de Montblanch y a unes quatre hores de Tàrrega, era Passanant en la primera meitat del segle XII^{è} igualment de la noble familia de Cervera. En 1123, Pons y Ramon de Cervera, germans, celebraren una concordia per habitar cada hu un any dit castell de Passanant, però ab

(1) En 1249, Ramon Ramon y Berenguera arrendaren per sis anys lo castell y vila de Glorieta a Ramon de Basella per 300 sous anyals.

(2) Perg. 569, armari 15.

llibertat abdós d'entrar y sortir sempre (1). Creyèm que poch després bona part del domini senyorial de dit lloch fóu adquirit per la familia d'Ódena. En 1152, Ramon Guillèm d'Ódena enfeudà'l castell de Passanant ab lo castlà y la meitat del senyoriu y rèdits que hi tenía a favor d'en Guillèm de Castellar, qui's fiu hom propri del citat Ramon Guillèm y li prometé ajudarlo contra tothòm, exceptuat lo comte de Barcelona.

La familia de Cervera encara conservava part del domini a Passanant, y axís trobàm, en 1166, als cònyugues Ramon de Cervera y Ponceta enfeudant la sexta porció del delme que allí percibíen, solars per edificarhi cases y un hort a l'Espluga a favor de l'Arnau de Fonolleres, qui va prometre seguir a dit Ramon a la guerra y estarse a guardar los castells d'Espluga y Passanant sempre que li fós ordonat (2).

També li pervingueren drets y béns a Passanant a Guillèm de Guardialada. Sembla que estaven sots domini senyorial d'Uch de Torroja y de Pere de Cervera. En 1202 en féu cessió al Monastir de Santes Creus; però en 1231 comprà per 2,000 sous la part de senyoría y drets que llavors possehíen en dit lloch Eliardis de Torroja y son fill Simó de Palau (3).

Tots los drets y béns que Guillèm de Guardialada tenía a Passanant anaren, lo metex que'ls de Belltall, Conesa, Segura, Rocalaura y Guardia a sa filla Mateua, y morta aquèsta sens dexar successió de son marit Galceràn de Pinós, passaren al altre filla Geralda, priora del Monastir d'Alguayre. En 1261, Geralda en féu donació al orde del Hospital en mans del Castellà d'Emposta y ab consentiment del seu convent. La viuda de Guillèm de Guardia, Donya Marquesa, també cedí tots sos drets a Passanant, Glorieta, Guardia y altres llochs que

---

(1) Perg. 136, armari 1, arxiu G. P.

(2) In nomine domini ego Raimundus Ceruaria et uxor mea Ponceta donatores sumus tibi Arnallus de Funoieres et tuis sextam partem de omni re unde decima exiit nec exire debet quod nos habemus in passauant et in suo termine et damus tibi in uillam passauant unum locum ubi facias casas et in uillam speiunca damus tibi I. ortum et locum unum in quem facias casas et per istum donum quod nos fecimus tibi conuenit Arnallus ut sit nostrum hominem fidelem et adiuuet nobis nostrum honorem tenere et defendere contra cunctos hominis et feminas ad nostrum saluamentum et facias nobis curtes et placitos et seguis et caualcadas in terra nostra contra cunctos hominis et feminas cum cibo et potu nostro et si rem ibi perdiderit quod nos redirgamus eum et si abet guerram castrum de passauant nec castrum despelunca quod Arnallus maneat ibi eum cibo et potu suo si nos mandauimus eum et si ego raimundus ambulabo in hoste quod Arnallus iam dictus uadat mecum si ambulare uoluerit et si ambulare non uult liberet michi unum bonum cauallum aut unum bonum mulum aut unum bonam roci. Quod est factum VIII idus septembris anno ab incarnatione domini M° C° LX° VI° et ledouicho rex XXX° Sig ✠ num Raimundi Ceruaria Sig ✠ num Ponceta Nos qui ista carta mandauimus scribere et firmare ad testes. Sig ✠ num berengarii de monte pauoni—Signum berengarii de belestar—Signum Arnalli de funoieres qui hoc conuenio attendere et facere. Signum Guillelmi de mansum baiuli—Signum berengarii de funoieres—Martinus presbiter scripsit die et anno quo supra. (Perg. 135, Armari 1 de Barcelona).

(3) Vegis *Los Vescomtes de Bas en la illa de Sardenya*, per J. Miret y Sans (Barcelona, 1901), planes 33 a 38.

havíen estat del seu marit als Hospitalers, en 1266. Ja tractarèm més avant d'aquesta cessió.

Sempre més l'orde conservà'l castell de Passanant. Trobàm a Guillèm de Passanant, castlà del propri lloch, fent homenatge al Gran Prior de Catalunya y confessant tindre dita castlanía y la de Guardialada en fèu del Hospital. En 1380, lo Gran Prior de Catalunya comprà al infant primogènit la jurisdicció alta y baxa, civil y criminal que lo rey tenía a Glorieta, Passanant, Vallvert, Cugull, Biure, Montbrió, Pinell. Segura, Albió, Pira, Artesa y Madrona, per 3.000 florins.

En 1406, lo Gran Prior de Catalunya va cedir y adjudicar lo castell de Passanant ab sos rèdits, drets, aigues y jurisdiccions a la comanda de Barcelona, mitjançant la entrega per aquèsta de 26,500 sous. Axís entrà Passanant a ésser membre de la comanda de Barcelona.

Cavestany. — Aquest llogaret de la provincia de Lleyda, a quatre hores al sur de Cervera, en la ratlla divisoria ab la provincia de Tarragona, també anà a parar a mans dels Hospitalers.

Pere Arnau y Arsenda adquiriren d'En Guillèm d'Aguilar, en 1159, lo castell de Cavestany, al meteix temps que part del de Belltall, segons ja havèm indicat. En 1170, viuda ja dita Arsenda, féu donació a sa filla Sibilia y a son gendre Bertràn de Muntpalau del citat castell de Cavestany, ab la condició de que en cas de morir sens successió Sibilia, recobraría'l castell la donadora o los seus altres fills (1). Poch temps després, dintre del meteix any 1170, Sibilia y Bertràn de Muntpalau empenyoraren a aquell Guillèm d'Aguilar, venedor, lo castell de Cavestany, situat en lo «comtat de Manresa», per cent morabatins.

En Guillèm de Guardia, com a àrbitre o com a senyor, sentencià un plet y adjudicà part del castell al fill d'Arnau de Rubió contra la demanda de Mir d'Aguilar. En 1230 se dictà altra sentencia confirmatoria de la anterior; però l'any següent una tercera sentencia condempnà al tudor del citat Rubió.

Finalment, en 6 nones maig 1273, Guillelma d'Aguilar, ab lo consentiment de son germà G. d'Aguilar, va vendre al orde del Hospital lo castell y lloch de Cavestany en franch alou, ab lo forn, habitants, servituts y aigues per 1,600 sous y una pensió vitalicia de 350.

La Guardia-lada. — Madoz, en lo *Diccionario geográfico*, escriu equivocadament Guardia helada. Es un llogaret del partit judicial de Cervera y forma Ajuntament ab los de Montoliu y Cavestany.

A mitjans del segle XIè, pertanyía la Guardialada a Uch Dalmau

(1) Perg. 125, armari 15.

de Cervera, fill del vescomte Dalmau de Bergadà (1). En 1075, Uch Dalmau y sa esposa Adala encomanaren a Guifre Bonfill y a la muller d'aquest Ricards, lo castell de Guardialada. Transcrivím tan interessant document:

«Hec est conueniencia que est facta inter Vgoni Dalmacii et coniux sua Adalen et Guifre boni filii et coniux sua Ricards. Comendamus namque uobis ipsum castrum de Guardia lada et damus nobis ipsos feuos qui adiamdicto castro pertinent tres partes de ipsum decimam et de tota omnia que inde exierint exceptus de ipsa sua dominicatura on donauit Ugoni Dalmacii ad S.ª Maria ipsa medietate. Et donamus uobis los destrets e lestachamens et mandamentas et iouas et traginis et erla et paia et ligna... et totos ipsos homines, sicut scriptum donamus uobis et ad uestro castlano Raymundi Fulchoni. Et in super donamus... medietate de ipsos placitos et de presentalas et de totas rexidones et medietate de sensos uel de usatichos... et medietate de exidas qui ad tu Vgoni Dalmacii ixiran in ipso de guardia uel in suos terminos per amor uel per força. Et solidamus te Raimundi Fulchoni ab ipsos feuos que tu donatlias in ipso castro. Et si uenerit castlano in obertura estableschel Guifredi boni filio ad laudamentum de Ugoni Dalmacii et auere qui in ixira abeant per medium. Et donamus in Capstain... a laboracione in tali modo quod uobis uos auingatis ab Mir ermemir et ab coniux sua Hengelsia ad nostrum laudamentum de nos donatores et ad mandamentum de Dalmad Isarn et de Alsoua. Pro hoc donamus nos uobis... pro magnum seruicium quod nobis uos fecistis. In tali conuentu uobis damus quod nos adiuuetis ipsa terra a poblar. Et per istam donationem conuenit Guifredi boni filio ad Ugoni Dalmacii que li donet potestatem de ipsum castrum de guardia lada quantasque uices ille demandet iratu uel pagatu et adiuuet suam honorem tenere ac defendere uel totos homines nec feminas ipsa que hodie habeo uel in antea acaptara per suum consilium. Et siat suum solidum si tr... uel totos homines nec feminas exceptus de senyor de lanera de cui so seuu solidum. Et in ipsas hostes et caualgadas o Guifredi Bónifilio no sie ab Vg Dalmacii et trametet illi IIos milites et unum bonum per suum corpus qui bene seruiet ad Vgoni Dalmacii et portet bona fee. Et quando Vgoni Dalmacii mandauit hoste donet ad Guifredi boni filio donet illi asinos et aredaments a III cauallarios. Et donamus uobis in ipso castro de guardia estatica quod tu Guifredi bonifilio lans liures. Et placitos qui seran in ipso castro de guardia pledeiglos Guifredi bonifilio ab ipso baiuli de Vgone Dalmacii. Actum est hoc. Sig ✠ num Vgoni Dalmacii. Sig ✠ num Adalen Sig. Guifre boni filio. Sig. Ricards. Nos qui ista conueniencia mandamus escribere

---

(1) Vegis *Los Vescomtes de Cerdanya, Conflent y Bergadà*, per J. Miret y Sans (Barcelona, 1901), planes 46 y 47; y *Los Vescomtes de Bas en la illa de Sardenya*, plana 17.

et firmamus et firmare fecimus VI. Kalendas octobri anno XVI regni regi philipi. Signum Dalmad Isarn. Signum Alsaua qui hoc laudamus et firmamus. Signum Raimundi Fulchoni. Hoc fuit factum in presencia de Gombal Bernat et de Arnal Pere de ioual et de Mir oromir. Vidal sacer, qui hoc scripsit die et anno quo supra» (1).

Al cap d'una centuria y mitja surt aquest castell com a domini senyorial d'una familia local que porta son nom. En 1220, Guillèm de Guardia-lada és senyor y proprietari del lloch y en 1223 al contraure matrimoni ab Donya Marquesa, filla de Ramon de Cervera y de Miracle d'Urgell, li assegura l'esponsalici sobre'l propri castell. Les capitulacions ho consignen axís:

«In Dei nomine... quod ego Raimundus de Ceruaria et uxor mea Comitissa Miracle donamus et tradimus tibi Guillelmo de Guardia-lata filiam nostram Marchisia in uxorem legalem ut lex xhristi precipit et beatus Petrus et Pauli affirmant in ecclesia Dei. Et modo in tempore nupciarum donamus dicte filie nostre Marchisie et tibi G. de Gardialata cum ea Mille morabetinos in auro anffonssinos nouos bonos et rectos auro et penso in dote... Igitur in Dei nomine ego Guillelmus de gardia lata accipio te Marchisiam predictam in uxorem et me dono tibi in uirum legalem. Et modo in tempore nupciarum mito de meo tibi in insponsalicio quingentos morabetinos in auro... et illos Mille morabetinos quos tecum cepi in dote habeas tu Marchisia in Castro et in uilla de Gardia-lata et in omnibus suis pertinenciis et terminis... in hunc modum quod si ego obiero antequam tu habeas et possideas dictum castrum cum hominibus feminabus domibus .. cum infante et siue infante omnibus diebus uite tue... Factum est hoc V. idus Madii anno domini Millesimo CC.° vicesimo tercio. Sig ✠ num Raimundi de Ceruaria. Sig ✠ num Comitisse Miracle coniugis eius. Sig. Guillelmi de Gardialata qui hoc totum firmamus... Sig. Arnaldi de Ceruaria» (2).

Guillèm de Guardialada era oncle de Guillèm d'Aguiló. No sabèm si era fill de Pere d'Alentorn y Estefanía. Aquests cònyugues, ab son fill anomenat Guillèm de Guardia cediren al orde del Hospital, en 1205, sos béns y drets en lo castell de Montfager, del comtat d'Urgell. Trobàm a Guillèm de Guardia en 1203 donant al convent de Santes Creus en mans del abat Bernat, «illud meum dominicum quod habeo in Passanant tam de vineis quam de alodio et heremum et laboratum et ultra illud quod ibi teneo per Vgonem de Turrerubea et per Petrum de Cervaria quid quid ibi habeo proprium vel quantum homines quintarii vel quartarii tenent per me hanc elemosinam constituo pro redempcione anime mee...»

(1) Perg. 329, armari 15 de Espluga de Francolí. Es un tresllat del any 1287.
(2) Perg. 625, armari 15.

En 1211 és en Guillèm de Guardia un dels testimonis de la cessió feta per Uch de Torroja al meteix convent de Santes Creus també dels seus drets y béns a Passanant.

En 1231 Eldiardis de Torroja y son fill Simó de Palau «concedimus atque damus vobis Guilelmo de Guardia et vestris successoribus nunc et in perpetuum omnem dominium et jus acciones quas habemus et habere debemus in castro de Passanant et de Bello-tallo et in villis sive in terminis earum .. franche et libere sine omne nostro nostrorumque retentu et servitute... et per hanc donacione recepimus a vobis duo milia solidos barchinonensis».

Com en Guillèm de Guardialada morí abans de 1245 dexant no més que dues noyes, Mateua que morí abans de 1251 y Geralda, religiosa, y per consegüent sens esperança de successió directa, arrivà ben prompte la oportunitat de realitzar la substitució que'l pare disposà en son testament a favor de son nebot Guillèm d'Aguiló. En 1252 aquèst reclamà judicialment la possessió dels béns den Guillèm de Guardialada y a dita demanda s'hi oposaren los Hospitalers per tenir lo dret de la religiosa citada. Lo rey dictà sentencia manant que l'orde del Hospital entrés en possessió dels béns del testador y que anés seguintse lo judici, en 17 octubre 1252 (1).

---

(1) La resolució del Rey diu axís:

«Ad noticiam cunctorum. . in presencia domini Jacobi Dei gracia Regis Aragonum comparuit G. de Aquilone miles et suam supplicacionem in scriptis obtulit in hac forma: Ego Guillelmus de Aquilone miles significo uobis domino Jacobo dei gracia Regi .. quod Guillelmus de guardia nobilis miles auunculus meus decessit condito testamento in quo constituit sibi heredem Matheam filiam suam cui Matheue substituit filiam suam Gueraldam et adultimum si decederent dicte filie sine prole legitima nullo alio filio sibi relicto ex Marchesia uxore dicti G. de Guardia substituit eis dictum Guillelmum de Aquilone nepotem suum et Berengarium fratrem eius cuius Berengarii defuncti porcio accreuit dicto G. de Aquilone fratri suo que substitucio fuit facta dicto G. de Aquilone et Berengario fratri suo in castris de Guardialata, de Segura, de Conesa et in Spelluncha de Franculino tam inferiori quam superiori et que dictus G. de Guardia decessit nullo herede masculo relicto de Marchesia uxore sua et quod filie ipsius G. de Guardia scilicet ipsa Matheua decesserit absque prole legitima et Geralda sit in habitu religioso et ita sit in eo casu quod non posit prolem legitimam procreare substitucio siue vinculum in testamento factum habet locum in personam mei G. de Aquilone... et suplico uobis domino Regi predicto quod inducatis me in possessionem dictorum Castrorum ex oficio uestro... Quam suplicacionem facta frater Guillelmus prior domus hospitalis iherosolimitani in Barchinona procurator constitutis a fratre P. de Granyana comendatore Bajolarum et vice castellano Emposte contradictor apparuit contradiccionem suam in scriptis oferens in hunc modum: frater Guillelmus procurator Hospitalis in modum contradiccionis... dicens quod non est mittendus in possessionem predictorum castrorum cum ipse non sit heres scriptus in testamento G. de Guardia racione cuius testamenti petit se mitti in possessionem, imo est legatarius in predictis castris condicionalis que condicio non extat nec G. de Guardia uocauit ipsum heredem in testamento eciam primo uel secundo uel tercio uel quarto gradu testamenti... imo in testamento instituit filias suas uniuersaliter heredes... si G. de aquilone posset dici heres G. de Guardia in predictis Castris esset heres in tercio gradu testamenti quem gradum precedit domna Gueralda filia G. de Guardia qui fuit instituta heres universaliter patris sui predicti in secundo gradu testamenti... que Matheua heres G. de Guardia in primo gradu testamenti dimisit in suo testamento omnia bona sua sorori sue Geralde... G. uero de Aquilone respondens concessit omnia uerba que preposita sunt a procuratore hospitalis... Dicit eciam se non credere quod Matheua fecerit testamentum in quo relinquerit omnia bona sua Geralde sorori sue... et si fecit dicit testamentum

En 1261, Geralda de Guardialada cedí tots sos drets al orde del Hospital en los castells de Guardia, Belltall, Passanant y en la Espluga:

«Notum sit... quod nos domna Gueralda filia quondam Guillelmi de za Guardia soror siue frairissa domus hospitalis iherusalem... per nos et omnes meos donamus in perpetuum tradimus et concedimus et offerimus domino Deo et beate Marie virgini genitrici sue et sancto Johanni dicti hospitalis iherusalem et omnibus sanctis suis et vobis fratris Guido de la Guespa castellano Emposte et ordini supradicto et uestre castrum et uillam de spelunca superiorem et inferiorem, item castrum et uillam de za Guardia et castrum et uillam de Passenan. Item castrum et uillam de Belltayl et castrum et uillam de Rocalaura. Item castrum et uillam de Conesa et castrum et uillam de Segar. Item damus uobis et uestris omnia iura dominium rationes et acciones... que habemus et habere debemus in predictis et omnibus aliis locis racione predicti Guillelmi de Guardia patris nostri et Matheue quondam sororis nostre...» Data de 7 idus noviembre anno domini 1261. — «Sig ✠ num domne Gueralde de za Guardia prelibate qui hec concedimus et firmamus et a fratribus et sororibus et sororis conuentus nostri predicti firmari mandamus et rogamus presentibus fra Exameno de Luna comendatore de oscha, fra Bernardo de Corbela comendatore Sancti Petri, fra Bernardo de Sala noua comendatore de Bayoles, fratre R. Alberici comendatore de Ceruaria, fratre Guillelmo de Sancta M. comendatore Ilerdense, fratre Guillelmo de Valuert comendatore de Casp, fratre Bernardo Uiues comendatore de Spelunca, fratre Poncio de Boscho comendatore Barchinone et fratre Guiraldo de Copons comendatore de Algaira» (1).

Finalment, en 1266, donya Marquesa y sa filla Geralda feren lo

---

illud non valere... Quibus omnibus sic peractis pars utrique (?) allegacionibus iuris... et cause conclusionem facientes... Nos itaque Jacobus Dei gracia Rex Arag. deliberato in Curia nostra consilio de iure procuratorem dicti Hospitalis et ipsum hospitale racione dictarum Marchesie et Geralde filie sue monialium ipsius Hospitalis mittendum esse dicernimus in possessionem predictorum castrorum et aliorum bonorum que fuerunt G. de Guardia que et Matheua filia et heres eius vniuersalis mortis tempore possidebat salua in omnibus proprietatis questione. Ita quod nulli in causa proprietatis pro hanc sentenciam preiudicium generetur et quod noluimus quod temporalis iurisdiccio nostra pro huius modi possessionis ademptionem ad forum ecclesiasticum debeat pertransire ubi propter priuilegia hospitalis et in opnia militis agentis dificilis eset persecucio maxime que G. de Guardia nobilis baro et uassallus nostri nos in suo testamento executorem sue ordinacionis constituit decernimus quod ante que hospitale adapiscatur (?) possessionem satisdet ydonee ad cognicionem nostram quod sub iurisdiccione et examine nostro predictam proprietatis causam usque ad finem proseqetur donet ipsa causa omnino finiatur et infra XL. dies postquam hospitale fuerit possessionem dictorum castrorum adeptus iuxta constitucionem nostram dudum in generali Curia editam nostro iudicio terminetur. Lata fuit hec sentencia in palacio domini Regis barchinone XVI.° kalendas Nouembris anno Domini Millesimo CC. L.° secundo. Sig ✠ num Jacobi Dei gracia Reg Arag.» — Perg. 626 del armari 15, de Espluga de Francolí.

(1) Perg. 70, armari 15.

següent conveni ab lo Castellà d'Emposta, cedint tots drets en los béns del difunt Guillèm de Guardia y rebent la primera de dites senyores una quantitat per atendre als seus deutes y a sa subsistencia, document que ja havèm indicat en la plana 218:

«In Dei nomine... ego Domina Marchesia uxor quondam nobilis Guillelmi de za Guardia deffuncti... per me et omnes successores meos... ob remedium anime mee et animarum eciam prefati G. de za Guardia et Matheue olim deffuncte filie comunis mei et ipsius G. de za Guardia dono trado et concedo... intervivos domino Deo et beato Johanni iherosolimitano et pauperibus hospitalis eiusdem et uobis domno fratri Guygoni de la Guespa castellano Emposte et comendatoribus infrascriptis... in perpetuum videlicet Castrum de za Guardia et castrum de Cabestayn et castrum de Passanan et empcionem eciam quam ego ibidem feci et in Bel tayll a Poncio de Ceruaria. Amplius etiam dono vobis castrum de Segura et castrum de Glorieta et castrum quod dicitur La Sala. Amplius eciam dono uobis Mansos del Vilar et... feudos castri et ville de Spelluncha superiori et castri et ville de rocha laura et de Conesa ita tamen dictos feudos uobis dono quod si Huguetus de Ceruilione obierit absque prole legitima ipsa castra et iura eciam eorumdem michi competencia vobis et uestris reuertantur sicut ipsa michi debent reuerti pro ut continetur in instrumento donacionis quod inde dicto Hugueto de Ceruilione feci..... Sciendum igitur est quod uos prefatus domnus Magistro et alii fratres Hospitali debetis michi dare et facere annuatim in festo omnium sanctorum in tota uita mea Centum morabetinos alfonsinos directos pulcros bonos in auro et penso pro donacione quam uobis feci de castro et termino de Spelluncha prout in instrumento inde confecto plenius continetur. Supradictam uero donacionem de ombibus superius nominatis Ego domna Marchesia predicta facio uobis domino fratri G. de la Guespa et aliis fratribus hospitalis... pacto et modo quod uos predicti Magr. et fratres et succesores uestri donetis michi de presenti Mille et Centum morabetinos alfonsinos directos... et postea singulis annis dum vita michi comes fuerit remanendo tam in seculo quam in ordine Ducentos quinquaginta morabatinos alfonsinos... uidelicet Centum morabetinos in festum Sancti Johannis babtiste mensis Junii et Quinquaginta morabetinos in festum Sancti Michaelis mensis Septembri et Centum morabetinos in festum omnium Sanctorum..... Juro per Deum et per hec Sacrosancta IIIIor Dei euangelia cru ✠ cem coram me... uobis prefato domino Magistro et aliis fratribus hospitalis me predicta omnia et singula fideliter et inuiolabiliter obseruatam... et nunquam in aliquo controuerteram... Versa uice nos frater G. de la Guespa humilis Castellanus Emposte predictus et frater Bernardus Uiues Comendator Domus Ilerdensi et fratre Petrus de Fenoyllet Comendator domus Ceruarie Urgelli et fratre B. za Corbela Comendator de Barbastre et de Sischar et frater Romeus za Veylla comendator Sancti Valen-

tini et frater Poncius de Boscho Comendator Sancti Laurencii de Arenis et frater Berengarius de Peralba comendator de Bergua et frater Arnaldus dez far et frater Guillelmus de Montgay et frater Petrus de Alteto prior dicte domus Ilerdense de consilio et uoluntate aliorum fratrum comendatorum nostre baiulie de Cathalonia et Aragonia cum quibus habimus super hoc negocio consilium et consensum apud Cesaraugustam, deliberacione prehabita... damus de presenti et tradimus uobis prefate domine Marchesie de za Guardia ad soluendum uestra debita Mille et centum morabetinos... amplius eciam damus uobis et concedimus ad sustentacionem victus uestri et in recompensacione donacionis a uobis superius nobis facte Ducentos quinquaginta morabetinos... dum uixeritis tam in ordine quam in seculo de quibus promittimus uobis... dare et soluere intermi intus in domo nostra Ilerdensi salue in terra franche et sine uestra aliqua missione et expensa... Amplius eciam promitimus uobis dare et soluere in tota uita uestra annis singulis in festo omnium Sanctorum Centum morabetinos... racione donacionis a uobis nobis facte de castro et termino de Spelluncha... Nos uero domna Guyralda filia Guillelmi de za Guardia bone memorie superius nominati priorisa de Alguayra cum consilio, consensu et uoluntate Agnetis de Queralt et Eligsendis de Jorba et Marchesie de Rayadello et Ermessendis de Offegato fratrissarum monasterii de Algayra et tocius conuentu ex certa sciencia hanc donacionem factam per dominam Marchesiam matrem nostram uobis domino fratri G. de la Guespa... de castris scilicet de za Guardia et de Passanan et de feudis... laudamus, aprobamus... Quod est actum II. calendas Decembri anno domini Millesimo Ducentesimo Sexagesimo Sexto. Sig✠num Domine Marchesie uxoris quondam Nobilis Guillelmi de za Guardia iurantis. Sig✠num fratris Guygonis de la Guespa Castellani Emposte. Sig✠num B. uiues comendatoris domus Ilerden. Sig✠num fratris P. de Fenoylleto comendatoris domus Ceruarie urgelli..... Sig✠num domne Geralde..... de Algayra. Sig✠num Agnetis de Queralt. Sig✠num Eligsendis de Jorba... (1).

L'orde anà solidant lo seu domini en la herencia den Guillèm de Guardia y en 1268 celebrà un conveni ab Galceràn de Pinós, viudo de Mateua, filla d'aquell; renuncià a la reclamació y a tots drets en nom propri y en los de son pare Galceràn de Pinós y de son germà Ramon de Saguardia y va rebre los 640 morabatins que la sentencia reyal li havía concedit sobre dita herencia.

Trobàm en 1305 al castlà de la Guardialada, Ramon de Biure, facultant al Comanador d'Alguayre per pendre'ls rèdits de la Guardialada fins a recobrar 1150 sous si algú sortía a oposarse a la venda del castell de Saladern que dit Biure feya al esmentat comanador. Y lo

(1) Perg. 628, armari 15.

comanador, frare Pons de Biure, declarà anys desprès (en 1324), que havía comprat en 1305 lo castell de Saladern en nom propri y franch alou, però ab diner del Gran Prior de Catalunya y per preu de 2,000 sous. Saladern afrontava ab los termes de Vallfogona, Seroll, Çavellà y Conesa.

Lo Gran Prior havía ordonat, en 1320, al citat castlà R. de Biure y a G. de Passanant, G. Sacorbella y J. Gamalor, també castlans de la Guardialada, que dintre deu díes entreguessin la potestat del fèu que teníen per l'Hospital al llochtinent de comanador per castigar la seva inobediencia quan foren citats a comparèxer ab cavalls y armes per concorre al exèrcit reyal a les fronteres de Valencia.

En 1381, los procuradors del Rey veneren al Gran Prior lo mer y mixte imperi y tota jurisdicció civil y criminal en los llochs de Guardialada, Cabestayn, Torre d'Albió y Celma, per 1,600 florins.

Montbrió de la Marca. — Havèm explicat los origens d'aquest poble, desde que en 1075 lo Comte de Barcelona cedí una petita fortalesa que hi havía a Ramon Arnau (1). En 1168, Guerau de Jorba, sa muller Saurina y fill Guillèm d'Alcarraz, per vía de concordia cediren y encomanaren a Arnau de Pontils l'estatge en lo castell de Montbrió juntament ab lo senyoríu sobre'ls habitants y la terça part del delme, prometent dit Arnau feeltat, entregar la potestat y fer ost y cavalgada. En 1183 surt Guillèm de Puigvert com a senyor de Montbrió, qui dona al esmentat A. de Pontils, castlà de Montbrió, perpetua habitació en aquell castell, ab la terça part del fèu y altres drets.

En 1233, un altre Guillèm de Puigvert, potser fill del ja citat, y sa esposa Sanxa cediren a son fill Arnau de Pons los llochs y castells de Montbrió y Talladell ab tots los habitants, térmens y drets. Arnau de Pons casà ab Saura y procrearen a Saurineta. Aquesta filla féu en testament un llegat de 50 morabatins al convent de Santes Creus y com desprès de sa mort, sa mare no va satisfer dit llegat se promogué litigi y l'ardiaca de Lleyda, jutge, sentencià en 1265 que lo domini del castell de Montbrió fos subdividit en quinze parts, corresponentne set al convent de Santes Creus y vuyt a Donya Saura, mare de la testadora, per rahó del seu dot y esponsalici. No romangué contenta dita senyora y en 1268 se celebrà una concordia retenintse ella dotze parts y cedintne no més que tres al Monastir. Esporuguida probablement per haver agreujat a un establiment religiós, Donya Saura l'any següent féu cessió a Santes Creus de tots sos drets y honors en Montbrió. Emperò no pot entendres com a cessió definitiva y total, puix dintre del meteix any 1269 ab escriptura autoritzada per Pere de Soler, notari de Lleyda, Donya Saura vené als Templers de Barberà lo castell

(1) *Lo Castell de Montbrió*, per J. Miret (*Butlleti del Centre Excursionista de Catalunya*, any 1899, n.° 19).

de Montbrió (31 agost 1269). Degueren sobrevindre dificultats perque fins al juny de 1277 no se realitzà l'acte de possessió del castell entregada per Donya Saura als delegats del orde (1).

Lo lloch y castell de Montbrió romaní ja en pacífica possessió dels Templers; en 1297, lo procurador de Bernat de Montoliu, comanador de Barberà, comprà a Guerau de Jorba, castlà de Montbrió algunes cases; y en octubre 1299 una sentencia arbitral senyalà la divisió dels térmens de Montbrió y Cervera, fixant lo cens que diferents proprietaris de terres de la ratlla divisoria devíen satisfer al Monastir de Santes Creus, senyor de Cervera, y al Temple, senyor de Montbrió.

Berenguer y Guillèm de Montagut sembla que teníen alguns drets a Montbrió. Quan Donya Saura vené'l castell al Temple se pactà que aquells senyors reberíen aliments tota sa vida. Los comanadors de Barberà ho compliren, però una volta suprimit l'orde, degueren reclamar, en 1308, al Rey, possessor interinament dels béns del Temple, la entrega dels aliments consignats. Aplicada la comanda del Temple de Barberà al orde del Hospital, lo castell de Montbrió fóu possessió dels Hospitalers. En 1320 lo Gran Prior de Catalunya ja s'informava de si'l citat Berenguer de Montagut havía rebut los aliments deguts fins al jorn de la entrada del Hospital en possessió de Montbrió. En 1380, l'infant primogènit va vendre al Hospital la jurisdicció civil y criminal qué'l rey tenía a Montbrió y altres llochs vehins (2).

Espluga de Francolí. — En la revista catalana *La Renaxensa,* any V (Barcelona 1874), publicà'l senyor Maspons y Labrós una petita monografía d'aquest poble en la que hi ha alguns errors y molt escasa investigació.

Abans devèm consignar com a noves interessants que a 2 calendes agost del any 12 de Felip (juliol 1071) celebrà lo Comte de Barcelona un conveni feudal ab un personatge important dit Bernat Isarn, qui va prometre ésser *suus solidus* y *adjutor* al primer y establir se en Granyena ab sa muller y cinch *obtimos cavaliarios bene incavalcatos et armatos.* «Et convenit predictus Comes ad iam dictum Bernardum Isarni ipsa parrochia de Casteltalad per fevum de predictum castrum Gra-

---

(1) Probablement lo Monastir de Santes Creus reclamà contra dita venda. Trobàm una sentencia del arquebisbe de Tarragona de 9 febrer 1275 nou istil, declarant que Montbrió pertanyía de dret al Temple y no al citat Monastir, en virtut de la escriptura de Saura de Pons.

(2) En lo proper llogaret de Vinre l'Hospital féu la següent adquisició en 1277: «Quod Nos Galcerandus de Podiouiridi et domna Eliesendis eius uxor... vendimus venerabili fratri Raimundo de Ripellis Castellano Emposte ...et uobis fratri Guillelmo Canicerii comendatore Espelunce inferioris de franculino nomine et uicem predicti Castellani... in perpetuum totum feudum ab integro quod tenemus pro dicto hospitali in castro de Bono vivere...» per 1,400 sous, ab lo castlà, militars, toltes y forses, justicies y demés drets que tenim «ex donacione domne Romie de Ceruaria matris mei dicte Eliesendis michi facta tempore nuptiarum... Et ego iam dicta domna Eliesendis renuncio legi Julie de fundo dotali et potestati mariti et omni alii iuri michi competenti...»

nana.» Si no li és possible complir axò, «ego dabo tibi asinos ad VI cavallarios ad totas meas hostes aut tantum avere unde bene possis abere predictos asinos». Y si tampoch lo comte pot donarli aquestes cavalleríes l'absolt del servey militar, «non facias mihi hostes nec cavalcades usque dum tibi faciam vel attendam prescripta conveniencia». Bernat Isarn donà per fiadors son germà Dalmau Isarn y Uch Dalmau y signaren com a testimonis lo senescal Guillèm Ramon, Umbert Gausbert, Ramon Ermenir, Miró Foguet y Guillèm Ramon de Cervera.

Aquí comencen, donc, les noticies genealògiques de la Casa de Cervera, qui fóu senyora de l'Espluga. Aquell Uch Dalmau donat per fiador per Bernat Isarn, cedí en 1075, juntament ab sa esposa Adalen a Guifre Bonfill y Ricarda cònyugues lo castell de Guardialada, segons havèm ja manifestat. Vegis sobre'l parentíu dels Isarns y Dalmaus nostre llibre *Los Vescomtes de Bas en la illa de Sardenya,* plana 17.

Uch Dalmau de Cervera y sa esposa Adalen donaren en 1081 a Mir Oromir y Anglesa cònyugues, la serra de Belltall anomenada Trulloll, del terme del Tallat de Barberà, ab ses pertenencies, aigues y boscuries, ab obligació de edificarhi fortalesa, tenintho tot en franch alou exceptat la meitat del delme del Castell-Tallat que se retingueren los donadors que ho havíen rebut tot del Comte de Barcelona y de la comtesa Adalmus. Afrontava ab lo camí que anava a la serra de Anteneya, ab la serra de Glorieta envers Boxer, ab lo camí que anava a Comalats, passant per la serra sota de Cerola y Belltall y ab lo camí de la serra de Forés (1).

Pons Uch de Cervera, fill del esmentat Uch Dalmau fóu qui obtingué en 1079 o 1080, del Comte de Barcelona, la concessió del territori erm d'Espluga de Francolí per que hi construhís fortificació. Es molt notable la escriptura de donació:

«In nomine Domini. Ego R. Berenguer Comite et Berenguer fratri meo donatores sumus a tibi Poncio Vgo de Ceruera de ipsa nostra honore erma que vocant espluga de franculi cum terminis et suis adiacenciis, montes et colles, planos et vallos, aquis aquarum, fontes et fontefullas, petris petrarum,... et ipsis molendinis quanos que homines potuerunt facere cum ipsis instrumentis qui ad molendinos pertinet cum ipsas resclosas vel resclosaribus cum ipsos recos, cum cap recos et ipsos trescolodors vel cum ipsos casalibus et cum ipsos cataus et ipsos escurrentis et ipsas pescatas, et donamus a tibi que faciatis forteda quod melius potueris facere et faciatis mercato et donamus treua que habent totos homines qui ad ipso mercatum venerit de feria secunda intro ad feria quinta ad vespera. Et donamus nos Comites a tibi Poncio Vgo ista honore alaudium franchum et liberum ad vestra volumptate facere exceptus non eligatis nullum alium seniorem nec

---

(1) Perg. 267. armari 15. Data del document 18 calendes janer any 22 del rey Felip.

alium patronem vos nec posterita vestra ad nos nec ad posterita nostra et nos non potuistis nullam rem alia demandare ad vos vel ad vestris exceptus quodmodo qui est suprascripsit. Et est hec omnia in Comitatu barchinona ad ipsa espluga de franculi et affrontat de prima parte in termine de Barbera uel in aque de Olers, de II. parte in ipsa guardia Voltorera, de III. parte in ipsa roca de mirauet, de IIII. parte ad ipso pelat de vinbudir. Quantum istas quatuor afrontaciones includunt et istis terminis ambiunt sic donamus nos ad vos quando que habet vel nominari potuit quo modo suprascriptum est. Et fuit facta in presencia de Arnal mir et de Gerallo alamano et de G. Bernat et de Mir erumir qui fuerunt iusores et auditores..... Facta ista carta donacione XIII. Kalendas ianuarii anno XX. regnante filipi Regi. Sig ✠ num Ramon Berenguer. Sig ✠ num Berenguer fratri meo» (1).

Al cap de set o vuit anys lo concessionari de la Espluga, en Pons Uch volguent avençar la repoblació y assegurar millor la defensa s'associà un altre cavaller d'aquella comarca, en Mir Erumir, concedintli part de dita Espluga. En 1087 atorgà aquesta cessió: «Ego Poncio Ugoni dono tibi Mir Erumir per consilium et laudamentum patri mei Ugo Dalmad donamus in ipsa Espluga de Franculi terciam partem que nos habemus... et tu Mir Erumir bene teneatis et bene habebitis quod nos habemus acaptat de nostros seniores comites de Barchinona R. B. et B. fratri suo. Et ego Mir Erumir convenio ad tibi Poncio Ugoni ut bene adiuvet ad defendere et a poblare. Advenit hec omnia ad me P. Ugoni per aprisione et in capite de meos seniores qui sunt suprascripsit». Signaren Pons Uch, Uch Dalmau y lo comte Berenguer.

A mitjans de la XII centuria continuava la familia de Cervera possehint la Espluga. Ramon de Cervera y Pons de Cervera hi tenien domini a la vegada. En 1150, ab pochs díes de diferencia Ramon de Cervera y sa muller Ponceta atorgaren dues concessions de terra y altres béns y drets a particulars. La primera a favor de Berenguer de Santdomí es de la tenor següent:

In nomine domini. Ego Ramon de Ceruera donator sum tibi Berenguer de Sendomi et ad coniux tua Ermessen et ad filiis uestris ...I. pugol de mea terra erema in terminio de Espulga et aduenit ad me R. per uocem auiorum meorum au per patri mei et per donum et per laudamentum de bonus comes qui prediderit Tortosa. Sic do uobis ipso pugol ubi sunt uilarets antigs et de ista ora in antea que abet nomine ipso pugol salauerd ad seruicium de R. de Ceruera et est ipso pugol ad ipso prad de Romegera supra ipsas fontanelas qui discurrunt per ipsa Espulga de Romegera et dono ego R. t. me ad ipso pugol usque adipsa estrada publica qui pase per ipso prad et uadit ad espulga... et uadit ad ipso roure gros qui est ad ipso cingle subira... et puge per ipso se-

(1) Perg. 444, armari 15 de Espluga de Francoli, tresllat del any 1416 y perg. 263, meteix armari, tresllat del any 1405.

rradal usque ad ipsa estrada puluega qui uadit ad ipsa espulga. Et dono ego R. a tibi Berenguer et adipsos aliis suprascriptos I. ferragenal qui siat bonum in log auinent et I. hort de ipsa font aual qui regar se pure qui siat bonum in log auinent. et unes Kases intus uilla de espulga quo modo uobis meliores uolueritis facere. Et istum donum quo modo et suprascriptum prehendit Berenguer ad consilium et ad laudamentum de Poncius de Ceruera... Sic dono uobis ad uestrorum dominicum ap entrades et ab exides et ipsas aquas et ipsas pastures et ipsas lengas... exceptus medietate deximis qui inde exierint que ego R. me retinuerit per meum opus et non res alium, exceptus potestatem. Et conuenit ego R. a te Berenguer que quando uobis uolueritis fortedam facere in ipso pugol que ego R. facie aiuda actale quo modo laudauerint R. de Castelar et Pere P. de Segura et si illis essere non potuerint ad istum laudamentum que ego R. facia ad consilium de duobus bonis hominibus. Et conuenit Berenguer ad R. que ipsa medietate deximis que illi acapte in dominico que Berenguer les seruia ad R. segons que ualet. Et conuenit Berenguer ad Ramon que adiuuet illi a tenir et ad defendere ipso Kastro de Espulga contra cunctos homines uel feminas et quando siat facta ipsa forteda in ipso pugol que Berenguer len donet potestatem ad R. quantas que uices illi demandet irad uel pagat. Hactum est hoc siquis hoc uiolauerit in duplo componat. Facta ista carta donacione VIII. kalendas febroarii anno XIII. Regnante ludouicus regis. Sig ✠ num Ramon de Ceruera, qui istum donum fecit scribere... Signum Ramon de Castelar. Signum Pere Pons de Segura. Signum Arnall de Albio, isti sunt uisores et firmatores. Guillelmus sacer qui hoc scripsit...» (1).

Aquest document prova d'una manera clara que moltes vegades los notaris, al datar escriptures ab los anys del regnat del rey Lluis lo Jove (1137-1180) dexaven de consignar aquest calificatiu com si fossin del seu pare Lluis VI (1108-1137), perque no ofereix cap dupte de que aquest any XIII de Lluis no pot ésser de Lluis VI desde'l moment que lo document apareix posterior a la conquista de Tortosa o sia a 1148. Declara'l donador que la terra cedida li havía pervingut per donació del Comte de Barcelona qui havía pres Tortosa.

L'altre escriptura de donació de terra en les vores del Francolí, feta en 1150 per l'esmentat Ramon de Cervera, fóu a favor d'Arnau de Guardialada, qui potser era'l pare del Guillèm de Guardialada casat ab Donya Marquesa:

«In Dei nomine, ego Raimundus de Ceruarie et coniux mea Domna Ponceta donatores sumus tibi Arnallus de Guardie late et ad coniux tua Guilla et ad Berenguer generi uestro et ad coniux sua Arssen..... donamus nos uobis una quadra de terra erma qui nobis aduenit per

(1) Perg. 460 del armari 15.

donacionem de comite Barchinona uel per qualicumque uoces et affrontat ipsa quadra de I. pard ad ipso pedrical gross que est supra fonte de olm et uadit per ipsa serra... et descendit usque ad ipsos IIII. roures et de alia parte affrontat in pedrical alt qui est dauant espulga de romeguera... et in super donamus nos uobis que faciatis uno molino in ipsa ribera de Francholi in ipsum nostrum terminum et in super donamus nos uobis ad ipsa espulga I. ort et I. ferregenall et solos de chasas quantes uoluistis facere et retinuimus nos in ipsa hec omnia qui est supra scripta medietate de ipsum decimum et quarta parte de ipso moli... Actum est hoc III. kalendas febroarii anno XIII.° Regnante Lezouicho rege. Sig ✠ num Raimundus Ceruarie. Signum Dompna Ponceta, nos qui hec mandauimus scribere... Sig. Pere de Cheralt. Sig. Arnal de Montpao» (1).

Pons de Cervera, vescomte de Bas y sa muller Adalmus de Barcelona també atorgaren llavors diferents donacions o cessions de terres y drets senyorials en Espluga. Es la més antiga la feta a favor de Guerau Segura en 1151:

«Notum sit omnibus... Ego dompnus Poncius Ceruarie et coniux mea Almus donatores sumus tibi Geraldus Segura una quadra de terra in termine castrum de Espluga in locum que uocant in riuo de milans... et aduenit nobis ipsa hec omnia per donacionem de comite Barchinona uel per qualicumque uoces... et in super donamus nos tibi ad ipsa Espulga que faciatis casas cum ortos et ferraginals et per ista donacione qui est supra scripta conuenit Geraldus et suis a Poncius et ad suis que si habere gerra ipsum castrum de Espluga que aguen a guerregar et ad defendere contra cunctos homines uel feminas per fidem sine engan et quando fuerit de xhristianos Siurana faciatis uestra statica ad ipsa Espluga. Actum est hoc III calendas Aprilis anno XIIII regnante philipo rege. Sig ✠ num dompnus Poncius Ceruarie. Signum dompna Almus, nos qui hoc mandauimus scribere... Signum Raimundus Ceruarie. Sig. Ramon de Castelar. Sig. Pere de Malan» (2).

També cediren dits cònyugues en lo meteix any als germans Pere y Pons de Malany, cavallers del comtat de Besalú, una bona extensió de terra del terme d'Espluga.

«Notificetur vniuersaliter qualiter ego Poncius Ceruarie et coniux mea Adalmodis donamus tibi Petro de Malang et Poncio fratri tuo filiis tuis quadra vna de alodio quod habemus in valle que dicitur Scurpianda in termino de Espluga et in Espluga locum ubi faciatis domos et ferragenalem et ortum et molinum. Tali condicione vobis donamus

(1) Perg. 287, armari 15.

(2) Perg. 387, armari 15. Es un tresllat del any 1271 y te la data equivocada, donchs diu anys del rey Felip, quan és evident que son del rey Lluis lo Jove.

quod omnino pro nobis ad feudum semper habeatis et decimum ex inde similiter. Affrontat namque ipsa quadra ab oriente in riuo sicho, a meridie in serra sicut aqua diuiditur, ab occiduo in terra R. Joualis, a septentrione in Riuo de milanis... Acta scriptura V idus aprilis anno XIIII Rege ludouicho iuniore regnante. Sig✠num Poncii. Sig. Adalmodis. Sig. Raimundi Ceruarie qui hoc donamus in comitatu Minorise et quando Siurana christianis capta fuit ibi state et castrum ab omnibus ad instantibus (?) effende adiuuate. Sig. Guillelmi Crexellis. Sig. Bertrandis Solerii» (1).

Es molt interessant la menció que fa de la presa de Ciurana, que ocorregué en 1153, en Ramon de Cervera al posar la seva firma o confirmació a aquesta donació que havía fet son parent Pons de Cervera.

Als pochs díes los metexos Pons y Adalmus atorgaren als germans Bernat, Arnau y Ramon de Rovira la següent donació de terra també en la Espluga, ab la condició de que hi aniríen a viure:

«Notum sit... ego Poncius de Ceruarie et coniux mea Azalmodis et filii et filie nostre et cuncta posterita nostra. Donatores sumus tibi Bernardo de Rouira et fratribus tuis Arnallo atque Raimundo... donamus uobis honorem nostrum proprium videlicet terra erma per aprisione. Tali modo donamus nos uobis ipsum honorem ad uestrum proprium alaudem ita non faciatis nullum alium censum nec usaticum nisi decima et primicia. Qui nobis aduenit progenitoribus nostris... et est in comitatum Barchinone in termine de espluga de franculino et in locum que uocant Comba de Arbocio... et in super damus uobis solo in quo faciatis casas ad ipsa espluga in podium de super quantasque uobis opus fuerint et damus uobis sortem I. alaudii ad collum de espuga... et damus uobis linares et canamaros ad ipsum regum... pro ipsum autem donum supradictum conuenimus nos susceptores uobis donatoribus ut unus ex nobis siat uestrum solidum statem in ipsa espluga... Acta scriptura X. calendas maii anno XIIII regnante leouico rege iuniore. Sig✠num Poncio. Sig. Azalmodis. Sig. Ugo. Sig. Poncio filii eorum. Sig. Gaie. Sig. Agalbors nos qui hec fecimus scribere...» (2).

En lo meteix any 1151, Pons y Adalmus havíen concedit també a Asbert y Saurina, cònyugues, una sort de terra en lo lloch anomenat Riu de pruners del terme de la Espluga ab solar dintre del poble per construirhi casa, reservantse'ls donadors la meitat del delme y ab condició de que Asbert habités allí.

En juliol 1153, trobantse los germans Pons y Ramón de Cervera en lo setge de Ciurana cediren a Arnau Moltó facultat de construir molí y casa prop del castell que ells havíen edificat a la Espluga, ab condició

(1) Perg. 320 del armari 15. Es un tresllat de 1283.
(2) Pergs. 240 y 470, armari 15.

de que tingués fets los dits molí y casa dintre l'any de haber estat conquistat lo castell de Ciurana (1).

En octubre del dit any 1153, Ramon de Cervera y sa muller Ponceta «donatores sumus tibi Paparot et uxori tue Marie ...donamus namque vobis alodium nostrum proprium quod ad ipsam Speluncam de ipsa romeguera ipsa spelunca et ipsa fontanela et ipsum alodium ad unum parilum bouum donamus vobis; et ego Paparot conquesiu de te R. de Cervera istud alodium supradictum ab arbore de subtus portella usque ad petram solani... et per ipsum donum quod est suprascriptum convenit Paparoti a R. de Cervera quod sit suum solium contra cunctos homines vel feminas et ad totum suum servicium... et non sit disrupta ista carta donacionis II. nonas octobris anno XVI regnante regis Lozodico».

Mort ja en Pons de Cervera, sa filla Gaia y gendre Ramon de Torroja heretaren béns y drets a la Espluga y aquests cònyugues donaren a uns particulars lloch per edificar un forn de pa en dit punt, en l'any 1166:

«In nomine domini ego Raimundus de turre rubea et coniux mea Gaia et Azalmodis comitissa et filii Hugo et Poncius nos in simul donatores sumus tibi Hugo et ad coniux tua Rossela et ad infantes vestros... unum locum ubi construatis et ediffícetis unum forn in uilla Speluncha et de panis qui exiit de ipso furn habeatis uos et uestre posteritati duabus partes et nos donatores et nostri habeamus terciam partem... sine ulla missione quod nos non faciamus in ipso forn et habeatis uos et uestre posteritate iam dictas duas partes de panis qui exiit de ipso forn per totum tempus ad facere uestre uoluntati. Et faciatis uos acaptatores et uestri ipso forn et tota alia missione qui ibi opus sit omni tempore... Quod est factum XIIII kalendas septembris anno ab Incarnacione xhristi M°C°LX°VI° et ledouicho rex iunior XXX. Sig ✠ num Raimundi. Sig ✠ num Gaia Sig ✠ num Azalmodis Sig ✠ num Hugoni. Sig ✠ num Poncii, Nos insimul fecimus scribere ista carta... Martinus presbiter scripsit die et anno quo ✠ supra» (2).

Les dues branques dels Cerveres senyors de la Espluga, la den Ramon y la dels fills den Pons y del citat gendre d'aquest, Ramon de Torroja, se posaren d'acort en 1171 per atorgar carta de franqueses als menestrals establerts a la Espluga de Francolí, al obgecte de fomentar la població. Transcrivím tan curiós document:

«In nomine Deus omnipotentis. Ego Hugo vicecomes et Poncius fratris mei et Raimundus de Ceruaria uxorque eius Poncia et Raimundus de Turrerubea uxorque eius Gaia... facimus hanc cartam libertatis

(1) Vegis en *Historia del arzobispado de Tarragona* de Don Emili Morera, I, planes 426 á 428, altres cites de documents de la Espluga.

(2) Perg. 244, armari 15. Es un tresllat del any 1241.

omnibus hominibus qui habitare uoluerint in uilla de Spelunca cuius cumque negocii sint aut negociacionis, latomis, carpentoris, pellipariis, sotulatoribus siue mercimoneriis, mercatoribus, textoribus, conducticiis siue ceterum que generum officiorum hominibus, quod semper liberi sint ab omni censu siue coactione excepto decimis et primiciis ex cultu scilicet terrarum et nutrimento et salua iusticia nostra. Agricultores siue isti si intestati morerentur honor et auere eorum propinquioribus parentibus remaneat. Siquis fuerit absque legitimis filiis uel filiabus et alios infantes habuerint siue parentes prout uoluerint relinquere eis potuerint. Siquis absque liberis et parentibus fuerint in sua prout uoluerint disponat. Si talis intestatus moritur fidelitas proborum hominum uille omnia sua distribuant pro anima eius; bacalares siue bagassas si auere suum miserint infra uillam siue alius homo siue femina ad omnem uoluntatem suam faciendam et libertatem ea ibi habeant. Quod est factum XII kalendas Decembris anno ab Incarnacione Domini M°C°LXX°I° Regnante rege ludouicus iuniore in Gallia XXXIIII. Sig✠num Hugonis uice comitis. Sig✠num Poncii ceruarie. Sig ✠ num Raimundi de Ceruaria. Sig. Poncie uxoris eius. Sig. Raimundi de Turre rubea. Sig. Gaie uxoris eius nos qui istam cartam fecimus scribere... Sig. Carbonis de Ardeuol. Sig. Burdi de Riera. Sig. Petri Arnaldi baiuli; omnes supra scripti si uendere uoluerint mobilia sua siue in mobilia eterne libertatis sit eis quibus uendere uoluerint exceptis militibus et clericis. Sig ✠ num Azalmodis Martinus presbiter scripsit die et anno quo supra» (1).

De dites franqueses una de les quals és la admissió de la prostitució en la nova població senyorial, n'era lo primer atorgant Uch de Cervera, vescomte de Bas, pare de Uch-Ponset, lo primer Jutge d'Arborea de nissaga catalana.

No tardà gaire en desaparèxer la bona armonía entre les dues branques dels Cerveres. Sobrevingueren qüestions sobre drets feudals en lo territori de Barberà y Comalats, que foren posades al arbitratge del arquebisbe de Tarragona y del bisbe de Barcelona, firmantse en 1174 la següent concordia:

«Sit notum cunctis quam post multas contenciones que fuerunt inter Poncium de Ceruaria et Raimundum de Turre rubea et Raimundum de Ceruaria de ipsis dominicaturis que sunt in campo de Barbera et in Comalads uenerint ad pacem et concordiam laudamento G. Terragonensi archiepiscopi Apostolice Sedis legati et B. Barchinonensi episcopi et aliorum multorum et per bonum concilium dixerunt u. R. de Ceruaria habeat terciam partem de ipsa dominicatura campi de Barbera et de Comalads et de omnibus exitibus et de ipsas questis et de omnibus aliis rebus quocumque modo inde exierint et de ipsis placitis

(1) Perg. 236, armari 15; y perg. 423, que es un tresllat del any 1257.

habeant terciam partem et firmancie fiant in potestate P. de Ceruera et R. de Turre rubea et R. de Ceruera uel in potestate baiulorum eorum... Actum est hoc kalendas iunii anno ab Incarnacione domini M.° C.° LXX. IIII. ✠ Ego Guill. Dei gracia Terrachon... Archiep. apostolice Sedis legatus subscribo saluo iure Terrachon. ecclesie in decimis. Sig ✠ num Poncii de Ceruaria. Sig ✠ num R. de Turrerubea. Signum R. de Ceruaria. Signum G. de Timor. Signum R. de Boxados. Sig. P. de Rainers. Sig. Geraldi de Figerola. Ego Bernardus Barchin. Episcop. subscribo» (1).

Després de sis anys se celebrà una altra concordia entre Ramon de Cervera, lo marit de Ponceta que ja havèm trobat desde 1150 y un nou Pons de Cervera, marit de Marquesa y qui va titularse vescomte de Bas (que nosaltres creyèm fill del primer Pons y d'Adalmús de Barcelona, segons havèm dit en *Los Vescomtes de Bas en la illa de Sardenya,* plana 26), essent notables los pactes sobre les trobes o explotació de minerals:

«Notum sit omnibus... quo modo Poncius Ceruaria uen ad finem et ad concordiam cum Raimundus Ceruaria de Castrum Speluncha et de suis terminis et de omnes querimonias que inter ipsis erant. Dedit Poncius Ceruarie ad iam dictus Raimundus Ceruaria et sue proienie atque posteritati X. homines suis de uillam Speluncham cum illorum honorem et pertinenciis eorum cum decimis et usaticis et censum omnia... ut habeat et possideat omni tempore ipsos homines per feuum. Isti sunt X. homines Arnaldus iouer, Berenguer de malan, Gauzpertus, Petrus Scaza, Arnaldus de ual, Raimundus de torres, Petrus textor, Bernardus de Lupea. Gaualda, Arnaldus de Clariana et iam dictis homines adiuuent ad facere opera de uilla et de castrum Speluncha et faciant caualcadas et guaitas sicut alii homines de Poncius Ceruarie in uilla Speluncha. et per iam dictum donum supra scriptum finit Raimundus Ceruarie ad iam dictus P. Ceruaria et suis omnes alios homines de Speluncha per secula cuncta ut in eis nullam rem non requirant exceptus trobas de sarracenos et de aurum siue de argentum et de extraneas trobas si ibi sunt factas, habeat iam dictus Raimundus et suis terciam partem et supra dictis X. homines si inuenerint nullam rem de supradictas trobas habeat Poncius et suis duas partes et Raimundus et suis habeant terciam partem et si inuenire possumus nec recuperare alaudium de terminum castrum Spelunche que modo (?) non habemus nec tenemus habeat Poncius et suis duas partes et Raimundus et suis habeant terciam partem et si nullus homo nec femina rem abstulerit de honorem suprascriptos homines Raimundus Ceruaria, quod Poncius Ceruaria ualeat et adiuet eum bene et per istum donum supra scriptum finit Raimundus per se et suis ad Poncius Ceruaria et suis

(1) Perg. 244, document segón, armari 15. Es un tresllat del any 1241.

omnes homines de Speluncha cum illorum pertinenciis, decimis et usaticis et censum siue de omni re quod amplius non requirat in hoc nullam rem nisi hoc quod suprascriptum est et conuenit (?) Raimundus iam dictus ad Poncius Ceruaria quod seruiat supradictis decem homines et alios quem tenet per eum per feuos secundum illorum ualorem. Quod est factum XVI. kalendas aprili anno ab Incarnacione xhristi Ī. C. LXXX. Sig ✠ num Poncii = Sig ✠ num Marchesa. Sig ✠ num Raimundi Ceruaria. Sig ✠ num Ponceta. Sig ✠ num Guillelmi filius illorum. Sig. Raimundi de Boxados. Sig. Raimundi de Sancti romani. Sig. Geraldi de secura. Sig. Arnaldi de Sancti iusti. Sig. Burdi de ripera. Sig. Petri Arnaldi. Martinus presbiter scripsit die et anno quo supra ✠» (1).

En 1183 los citats Pons de Cervera y sa muller Marquesa y fill Pere cediren a Donya Gaya, germana del dit Pons y esposa de Ramon de Torroja, tots los drets (totum nostrum directum) que teníen en la Espluga de Francolí, per 1,100 morabatins, desprès d'haver venut també al Bort de Riera un mas del terme del meteix poble (2). Aquesta part y dret dels Torroja, fóu la que més tart adquirí l'orde del Temple, segons ja havèm indicat en plana 199.

No sabèm com començà Guillèm de Guardialada a tenir drets senyorials a la Espluga. Sembla que en 1207, desprès de moltes qüestions ab l'Arnau de Timor convingueren en que en la part jussana hi tindría'l primer la sexta porció dels rèdits dels molins y dels estacaments «qui proventus justicia appellantur vulgo»; les altres cinch porcions seríen per en Timor. Ademés tindríen en Guardia franch y lliure l' «honorem palatensium» totalment, y en Timor les cugucies, exorquies y intenties, però donantne la sexta part al primer. «Item habeat A. de Timor omnia jura sua in illo loco medio inter villam Speluncе superiorem et inferiorem sicut habet in aliis militibus aloers ville inferioris». Foren los amigables componedors G. d'Aguiló y Dalmau de Timor.

Vint anys més tart l'Arnau de Timor va vendre al propri Guillèm de Guardialada tots aquests drets de la Espluga regoneguts en aquella concordia y altres, «omnia jura et acciones quo habemus et habere debemus in castro et in villa sive in termino Spelunche inferioris et quoddam molendinum et unum ortum in termino Spelunche superioris quo et quem tenebamus per Vgone Turris-rubee per DCCC. morabatinis... et predicti molendinum afrontat de prima parte in rivo Franchulini, de alia in Colobrerio...» (3).

---

(1) Perg. 288, armari 15.

(2) Surt en aquest temps 1181) un Guillèm de Cervera qui cedeix a Pere Mascarell lo castell de Granadella ab son terme ab iguals condicions a les que anteriorment posà al cedirlo a fèu a en Ferrer de Castellnou. Dit Guillèm era marit de Ermesenda y pare de Ramon. Firmà també la escriptura un altre Guillèm de Cervera.

(3) Perg. 445, armari 15. Data de 4 idus febrer 1227 (1228 modern istil). Signaren Arnau de Timor, sa muller Raimunda, Eliarda de Torroja. mare de Simó de Palau y *Donya Torro-*

Ja havèm indicat en plana 199 que Eliardis de Torroja, muller den Ramon de Palau, heretà de son germà Uch, los béns y drets senyorials a la Espluga, en 1218. En 1232 (17 desembre) aquesta senyora, son fill Simó y en Guillèm de Guardialada cediren al convent de Santes Creus sos drets respectius sobre un molí· «Notum sit cunctis quod ego Eliards de Palacio et filio meo Simon et ego Guillelmus de Guardia... in perpetuum laudamus et concedimus et in perpetuum damus domino Deo et Monasterium sanctarum Crucum et uobis Bn. abbas et Arbertus cellararius et uobis frater Bn. Maiorale domui Spelunche et omni conuentu presenti ét futuri predicte domui omnia illa molendina que vos emistis de P. de Seleis... in termino Spelunche de Franculino quod uos habeatis uestro proprio et francho alodio cum casalibus cum resclosis... Ita tunc de omnibus redditibus et exitibus... nobis et successoribus nostris post nos terciam partem et totum decimum de ducca (?) mulneriam scilicet sissenam... Ego predicta Eliards de Palacio et filio meo Simon de Palacio... damus uobis B. abbas et omni uestro conuentu .. fideiussione pro predicte guerencie G de Gardie qui... faciat tenere et habere predicte donacione .. Et ego Simon de Palacio renunciante omni iuri legis gotice uel romane et decretum et decretale et minori etate et iuris sancti ignorancie .. iuro hanc donacionem rata et firman habere... Quod est actum XVI. calendas Januarii anno domini M°CC°XXX.II Sig ✠ num domine Eliards de Palacio qui hoc laudo et firmo. Sig. Simon de Palacio. Sig Guillelmi de gardie» (1).

Aquesta cessió procehía d'una concordia que quatre meses abans havíen celebrat Eliardis ab dit G. de Guardia. Del text de la concordia sembla resultar que Guillèm de Guardialada era fill de Ramon de Cervera: « ..quod ego domna Eliardis de Palacio per me et per omnes meos successores venio ad finem et ad amicabilem composicionem vobiscum G. de Gardia de illis hominibus de Speluncha que fuerunt divisi sive partiti inter R de Cervaria *patrem* vestrum (prēm) et Poncium de Cervaria avunculum meum sicut continetur in instrumentis divisionis... taliter quod ego habeam in illis hominibus duas partes tam in vestris quam in meis et vos similiter terciam partem sicut habetis in aliis hominibus dicte ville et vos vel vestri teneatis illos per me vel meis sicut tenetis per me alios homines...» (2).

L'any següent (14 calendes desembre 1233) Guillèm de Guardialada concedí perpetuament a «universis cunctis probis hominibus Spelunche inferioris presentibus et futuris plenum posse defendere et guardare

---

ja, Agnès, muller del vescomte de Cardona. Aquesta Agnès de Torroja, filla de Ramon de Torroja y neboda de Guillèm de Guardialada, era neboda també de la citada Eliarda. Vegis *Investigación histórica sobre el Vizcondado de Castelbó*, plana 205, y *Los Vescomtes de Bas*, plana 33.

(1) Perg. 480, armari 15.

(2) Perg. 423, armari 15. Data de 15 calendes setembre 1232. Testimonis, Guillèm d'Anglesola, Guillèm de Cardona y Guillèm de Boxadors.

omnibus paschuis et boschos de omnibus hominibus et de omnibus bestiis de aliis locis nisi vobis... quod nullus non sit ausus mittere bestias intus vestre terminus quod si fecerit donet de banno de dies V. sol. et de nocte X. sol.»

En 1234, Eliarda de Torroja y son fill Simó de Palau «damus uobis Barrallo de Monte albo et uestris et cui uolueritis baiuliam nostram de Espeluncha superiori et de eius terminis ab hoc primo uenturo festo purificacionis beate Marie usque ad duos annos. Ita quod dictam baiuliam bene et fideliter ad utilitatem nostram detineatis et habeatis pro labore uestro dicte baiulie et uestra remuneratione damus uobis dicto Baraldo recto decimum omnium reddituum quod nos habemus et habere debemus in uilla predicta et terminis suis tam annonem decimi quam questie et vindimie et tam denariorum sensuum... Et ego Barraldus promito uobis domne Eldiarde et filio uestro Simoni dictam baiuliam bene et fideliter det... et uestram uestrorumque utilitatem et profectum et uestros redditus bene et fideliter congregare... Et nos Eldiardis de Palacio et filius meus Simon... recognoscimus uobis sepedicto Barraldo et uestris debere sexcentos solidos... damus uobis fideiussorem Guillelmum de Guardia qui faciat uobis dictam baiuliam in pace tenere et possidere... Actum est hoc VI. calendas februarii anno domini M.CC.XXX quarto. Sig ✠ num domne Eldiardis de Palacio. Sig ✠ num Simonis eius filii. Signum Guillelmi de Guardia» (1).

La metexa senyora cedí a son fill, en 1238, una pensió que s'havía reservat en los rèdits de la Espluga: «absolvo et delibero vobis dilecto Simoni de Palacio filio nostro et vestris in perpetuum illas LX. mazmudinas quas nobis retinuimus annis singulis percipiendas in festivitate omnium sanctorum de exitibus castri de Speluncha quod olim vobis dedimus tempore nupciarum et vos idem castrum uxori vestre Geralde de nostro consensu et voluntate per suo esponsalicio obligastis...»

En juliol 1245, Eldiardis, son fill Simó y sa nora Geralda d'Angiesola, enagenaren sos drets de domini de la Espluga sobirana a favor de G. Arnau de Cofolent (2).

Simó de Palau, vescomte de Bas (com a successor del vescomte Pere d'Arborea) morí entre 1246 y 47. Sembla que per testament dexà als Templers sos drets y béns de la Espluga superior. La viuda al poch temps cedí la batllía seva del citat lloch a Arnau de Hort de Monell: «Notum sit cunctis... nos domina Geralla dei gracia vicecomitissa de Basso... damus, laudamus et concedimus tibi Arnallo de orto de Munell in omni uita tua videlicet baiuliam nostram totam de uilla de Speluncha superiori de Franchulini et de omni honore et adiacenciis ipsius uille quam baiuliam habeas et teneas et possideas in pace... Et ego Arnallus de Orto predictus hoc dono recepto... promito uobis domine

(1) Perg. 315, armari 15.
(2) Perg. 1001 de Jaume I; arxiu C. de A.

mee Geralle uicecomitisse de basso esse uobis et uestris bonus fideliter et utile sed (?) posse meum tam de persona uestra uestrorumque quam de aliis bonis uestris... quod donum et baiuliam confiteor a uobis habuisse ac recepisse pro remuneracionem plurium seruiciorum que feci domino Simoni de Palacio uicecomiti de Basso marito uestro. Actum est hoc kalendas iunii anno M.CC.XL. septimo. Sig ✠ num domine Geralle dei gracia uicecomitisse de Basso qui hec firmamus... Sig ✠ num A. de Orto qui hec firmo. R. clericus de Presis gerensuice Aemeri de Mirale publici notarii de Basso qui hec rogatus scripsit die et anno quo supra» (1).

Havèm ja indicat lo plet que per possessió de la Espluga y altres llochs sostingueren la viuda y filla den Guillèm de Guardialada y la comunitat de Cervera ab en Galceràn de Pinós, representat per Guillèm Arnau de Conflent y com obtingué l'orde del Hospital sentencia favorable en desembre 1251. Havèm igualment apuntat (plana 200) la sentencia d'octubre 1252, també favorable als Hospitalers en lo plet sobre la successió den Guillèm de Guardialada y en particular sobre la herencia de la Espluga, promogut per Guillèm d'Aguiló. Encare havèm dit que les citades viuda y filla, en 1254, cediren a Uguet de Cervelló tots los drets que teníen a la Espluga sobirana, declarant: «confitemur enim quod Spelunca superiorem tenuimus per vicecomitem de Basso *(llavors era vescomtessa donya Sibilia de Palau, filla de Simó)* et castrum de Conesa tenuimus per dominum Regem... Ego autem Uguet de Cervilione gratanter supradictum donum recipiens a vobis domna Marchesia amita mea et a vobis domna Gueralda consobrina mea promitentes vobis per firmam stipulacionem supradicta omnia et singula attendere et complere et facio inde vobis homagium manibus et ore».

Los Templers regonegueren lo dret de l'Uguet de Cervelló y entrà en possessió de la Espluga superior. En la inferior se promogué qüestió sobre la guaita y estatge entre'ls Hospitalers, representats per frare Gonçalvo Pedro de Pe[r]aria, magno comanador d'Espanya y lo cavaller Bernat de Muntpaó, que fóu resolta per arbitratge de R. Albert, comanador d'Emposta, B. Vives, comanador de Lleyda y Espluga de Francolí y P. de Balaguer, comanador de Barcelona.

Sembla que'ls Templers compraren a Geralda d'Anglesola, viuda de Simó de Palau, algún dret o proprietat a la Espluga, o li devíen alguna pensió o paga per resultes de la dexa que son marit havía fet a dit orde dels seus drets en la Espluga sobirana, perque aquella senyora, titulantse encare vescomtessa de Bas, en juny 1272, reb una quantitat del orde: «recognoscimus nos habuisse et recepisse a vobis fratre Arnaldo de Timor comendatore Barberani M D. solidos barch. monete

(1) Perg. 313, armari 15.

de terno; quos nobis debebatis solvere... racione castri Spelunche superioris».

En aquell metex temps (abril 1272) havía tingut lo Vescomte de Cardona y sos valedors, principalment en G. de Castellaulí, qüestions ab los habitants de la Espluga jussana y feren avinença, rebentlos sots la seva especial protecció.

En 1301, manà'l Rey al veguer de Montblanch no pertorbés als Hospitalers en l'us del mer y mixte imperi en la Espluga inferior; emperò lo Rey disputava sobre axò ab l'orde, y en 1311 aquèsta obtingué sentencia favorable.

CAPÍTOL XV

Comanda del Temple de la Espluga de Francolí sobirana. — La familia Torroja possehía part d'aquest lloch en la segona meitat del segle XII. En lo següent testament de Ramon de Torroja, lo marit de Gaia de Cervera (neta del comte Ramon Berenguer III de Barcelona) se veu la Espluga dexada al fill seu Uch. La data del interessant document és nonas març 1195 (març 1196 istil modern). Son marmessors Pere de Puigvert, Pons de Torroja y Berenguer de Torre. Dexa son cors, cavall y armes al Temple «in fortem de Barbencio»; dexa quantitats a Poblet, Santes Creus, Vallbona, Santa María de Pedregal y a la obra de Santa Tecla de Tarragona, y terres a Santa María d'Urgell y a la iglesia de Solsona. Fa llegats també a ses nebodes Richa y Berenguera. «Relinquo nete mee filie Raimundi filii mei (1) castros Camarase et Cubell et castrum de Acuta cum terminis eorum castrorum... et sicut melius dedi Raimundo filio meo et sibi ille dimisit ad diem obitus sui preter pignus quod teneo per Geraldum Alamandum in Camarasa que dimito Ugo filio meo... Relinquo Arnaldo filio meo mansos illos quis emi de Arnaldo de Conchabela. Dimito filiam meam Eldiardis in causimento domini Regis et domine Regine causa maritandi (2). Quod si facere noluerint hoc quod incredibile est mando et precipio quod filius mei Ug eam collocet et maritet cum consilio et voluntate Raimundi de Cervaria et Petri Podii viridis et aliorum amicorum meorum. Preter ea relinquo et dono atque concedo Ugo filio meo castrum Spelunce et castrum Olmellis cum castris omnibus de Comalats. Et relinquo ei castrum de Turrerubea, castrum Lingua-exu-

(1) Aquest fill Ramon, havía mort feya dos o tres meses, dexant una filla, Agnès, que és la anomenada en documents Donya Torroja, qui casà ab lo vescomte de Cardona.

(2) Eliardis de Torroja va casarse ab Ramon de Palau, y foren pares de Simó de Palau, vescomte de Bas.

ta, castrum Espiculi et Aquilelle, castrum Ivarç et homines meos de Bollidor et omnia mea jura quem habeo in Balagario et turri de Guilera. Et relinquo ea quem habeo in Castro-novo et in Menresana, in Bechfred cum castro Colonici et castro Celsone et villam cellan Celsone et castrum Olius. Relinquo ei castrum de Portella cum omni alio honore de Berchitano et cavallerias totas de Cidama et mansum de Cilice et ea quem habeo in villam Sedis Urgelli cum senescalchia domní Episcopi quam Poncius de Turrerubea tenet per me... et cum meis ceteris rebus quem habeo in universis locis relinquo et dono filio meo Ugo et eciam ad illum concedo et laudo donacionem illam quam sibi fecit Raimundum de Turrerubea filium meum in die obitus sui.» Ademés del testador y dels marmessors signaren Ramon de Cervera, Gombau d'Oluja, Pere d'Aguda, Guillèm de Timor y Arnau de Timor.

Com se vèu, Ramon de Torroja feya dos hereus, la neta Agnès, filla del seu difunt primogènit, y lo fill segón Uch. Feya llegats, ademés, al altre fill Arnau y a la filla Eliarda.

Aquest Uch de Torroja atorgà testament en 1218, dexant son domini de la Espluga sobirana a sa germana Eliarda, qui apar no estava encare casada ab Ramon de Palau. Transcrivím lo testament: «Sit notum cunctis. Quod ego Vgo de Turre rubea sanus et incolumis... meum facio testamentum in quo eligo et constituo michi (?) manumissores meos Petrum de Podio uiridi et R. de Ceruaria et G. de gardia et B. de Turre... In primis relinquo corpus meum ad sepeliendum monasterio Sanctarum Crucum et cum corpore meo ibi sepeliendo ob remedium anime mee... dimitto Sancte Marie Sanctarum Crucum et conuentui eiusdem loci omnes domenges mes (?) planos quos ego... facio laborari in Spelunca franchulini et in suis terminis... et rogo abbatem et capitulum eiusdem loci quod recipiant me in fratrem et colligant me in suis oracionibus... Item ob remedium anime mee... dimitto Deo et milicie Templi unum equum meum cum armis meis et loricam corpis mei et equi mei. Ad huc dimito dicte Milicie unum mansum meum de Rouira que habeo apund Spelunca cum omnibus honoribus... Dimito Sancte Marie de Solsona et conuentui eiusdem loci totum hoc que habeo... in Olius et in suis terminis et rogo prepositum et capitulum ipsius loci quod unus de canonicis dicte ecclesie celebret diuina officia singulis annis in perpetuum in quadragesima pro anima mea .. Item dimito... monasterio Populeti totum illum mansum qui fuit P. Isarni quem habeo apund Ulmelz... Dimito monasterio Uallebone... illum domenge meum planum quem habeo apund Ulmels uersus monte blanchum iuxta domenge P. de Aguda. Volo eciam et mando quod soror mea Aldiardis soluat omnia debita mea que ego debeo aliquibus creditoribus in Bas et in suis terminis. Omnia uero alia debita que ego debeo in Urgello et Silua et in Comalatis et in totu comitatu urgellensi... soluant per medium dicta soror mea et neptis mea Turris-ru-

bea (1). Instituo michi heredem Turrem-rubeam neptam meam in Castro et uilla Turris rubee et in hominibus et feminabus dicto castro comorantibus... et in omnibus iuribus que habeo et habere debeo aliquo modo in uilla de Solsona et in suis terminis et generaliter in omnibus bonis meis... in toto comitatu Urgellensi... et excepto hoc quod habeo et habere debeo in Barbencio et suis terminis et exceptos iuribus meis de Roca-laura que omnia dimito A. de Turre rubea fratri meo in omni uita sua et post obitum eius hec omnia reuertatur sorori mee Aldiardi. Volo quod predicta neptis mea faciat medietatem militum quos ego debeo facere et soluat in debitis meis... Instituo mei heredem Aldiardem sororem meam in castro de Spelunca exceptis hiis que ibi dimito pro anima mea et in castro de Ulmellis et in castro de Barbencio et de Rocha laura et interminis eorum et in omnibus iuribus que habeo et habere debeo in Bas et in suis terminis et in illa pecunnia que ibi dedi in redimendis quibusdam pignoribus... et generaliter in omnibus aliis bonis meis .. S iuero ipsa soror mea sine prole legitima obierit bona que ei dimito reuertatur nepta mee Turre-rubee et si ipsa neptis mea sine prole legitima obierit bona que ei dimito reuertatur sorori mee predicte. Volo eciam et mando quod dicta soror mea attendat de Bas filio Vgonis de Bas sicut ego teneor (?) et uolo quod milites et homines de Bas et terminorum eius iurent et faciant hominium manibus et ore dicte sorori mee sicut michi tenetur facere et sicut continetur in instrumento inter me et ipsos facto salua in omnibus fidelitate dicti filii Vgoni de Bas. Volo eciam quod dicti heredes mei respondant in iure vxori mee de sponsalicio suo si illut quisierit... Actum est hoc VI.º idus augusti anno Domini MºCCºXVIIIº Sig ✠ num Vgonis de Turre rubea qui hec testamentum facio et firmo... Signum P. de podio uiridi. Sig. R. de Ceruaria. Sig. G. de guardia. Sig. Bren. de Turre, manumissorum... Siguum Scale de Barchinona. Sig A. de Cabrera. Sig Jacobi de Pradis» (2).

En virtut d'aquesta disposició testamentaria, els Templers adquiriren un mas en la Espluga, y Eliarda de Torroja hi obtingué tot lo demés que allí hi possehía son germà. Eliarda ho dexà després a son fill Simó de Palau.

Simó, per testament, y al veure que no tenía cap fill mascle, dexà lo castell de la Espluga superior als Templers, mitjançant certes reserves en favor de sa muller y filla. La viuda entregà per los anys de 1254 dit castell al orde, y lo Mestre y comanadors reunits en capítol general a Mirabet en abril 1255, en consideració a la cessió dels seus drets que havía fet Donya Gueralda d'Anglesola, viuda den Simó de Palau, per rahó de son dot y esponsalici, li senyalaren una pensió

(1) Aquesta neboda Torroja es Agnès, filla den Ramon, y qui casà després ab lo vescomte de Cardona.

(2) Perg. 238, armari 15.

anyal, segons pot veures en lo següent document: «Nouerint uniuersi. Quod nos frater Hugo de Joyheu magister Domus Milicie Templi in Catalonia et Aragonia cum assensu et uoluntate fratrum nostrorum congregatorum in capitulo nostro generali apud Mirauetum pro eo quo uos domna Geralda dei gracia vicecomitissa de Basso tradidistis nobis castrum de Spelunca de franchulino cum omni iure et dominacione sua... et quod uos tenebatis iure dotis et sponsalicii... damus et assignamus uobis Duo milia sold. Barchin. annis singulis quamdiu uixeritis siue in seculo siue in ordine recipiendos in domo nostra de Palacio Vallensi et concedimus uobis habitacionem dicte Domus quantumcumque et quancumque ibi habitare uolueritis... Actum est hoc idus aprilis anno Domini Millesimo ducentesimo quinquagesimo quinto. Sig ✠ num fratris hugonis de Joyheu magistri Domus Milicie Templi in Catalonia et Aragonia qui hec laudamus et firmamus. Sig ✠ num fratris Petri Egidii comendatoris Domorum de Palacio et de Joncosa. fra Guillem de Cardona, comendatoris de Miravet». Seguexen les firmes de Ramon Berenguer de Ager, comanador de Gardeny; B. de Altariba, comanador de Muntçó; G. de Angularia, comanador d'Orta; Guillèm de Montgrí, comanador de Tortosa; Guillèm d'Ager, *comendatoris Vetule cante* (Cantavella); Gauterio de Lez, comanador de Valencia; fra Guillèm d'Alcalà, comanador d'Osca; fra Arthus, comanador de Saragoça; fra Sanxo de Tena, comanador d'Ambel; fra Ramon de Bacho, comanador de Barberà; Guillèm de Palomar, comanador de Barbenç; B. de Palomar, comanador de Granyana; Guillèm de Londres, comanador del Masdeu; Bernat de Monte lauro (Montllor), *comendatoris domus Castilionis et Aque vive* y Domingo de Fraga, comanador d'Azcó (1).

Sembla que ademés s'obligaren los Templers a satisfer a Donya Gueralda 1,000 morabatins, haventne cobrat la meitat als pochs díes de la celebració del capítol, lo 17 abril 1255, segons indica aquesta escriptura: «Sit omnibus manifestum, quod ego Geralda Dei gracia vice comitissa de Bas confiteor et recognosco in veritate me habuisse et recepisse integraliter a uobis Magistro Guillelmo Catalano nomine et mandato venerabilis viri fratris Vgoni de Joy domorum Milicie Templi in Aragonia et Catalonia Magistri, Quingentos morabatinos anfussinos... de illis videlicet Mille morabetinis quos predictis Magister fratre hugo michi dare debebat pro tradicione castri spelunce quod sibi tradidi sicut in instrumento publico... Actum est hoc quintodecimo kalendas Madii anno domini M. CC. quincuagesimo quinto. Sig ✠ num Domine Geralde dei gracia vicecomitisse de Bas que predicta laudo et firmo. Jacobi de Portu publici Barchinone Notarii» (2).

Tot seguit d'haverse convingut ab Donya Gueralda y d'estar en

(1) Perg. 297, armari 15.
(2) Perg. 390, armari 15.

pacífica possessió del castell d'Espluga sobirana, los Templers, reunits encare en capítol general de Catalunya-Aragó en lo castell de Mirabet, atorgaren y confirmaren al municipi y habitants del lloch citat les diverses franqueses y consuetuts que teníen: «Nouerint uniuersi. Quod nos frater Hugo de Joyeu domorum Milicie Templi in Aragonia et Catalonia Magistro humilis de consilio et assensu fratris G. de Cardona comendatoris Mirabeti et fratris Raimundi B. de Ager comendatoris Gardenii, fratris Guillelmi de Angularia comendatoris Orte, fratris B. de Alta riba comendatoris Monsonis, fratris G. de Montgrino comendatoris de Tortose, fratris G. de Ager, comendatoris Vetule cante et aliorum fratrum in Capitulo apud Mirauetum congregatorum, damus, concedimus et laudamus uobis uobis toti Vniuersitati hominum ville nostre Speluncе et uestris successoribus in perpetuum quod ab ac hora in antea questiam aliqua uel aliquid racione questie a uobis non petamus nec demandamus nec peti siue demandari faciamus... In super confirmamus, concedimus et laudamus uobis omnes uestras bonas consuetudines sicut eas modo habetis et teneatis et pacifice possideatis promitimus eciam uobis uos seruare indempnes que nobis datis M. CC. Morabatinos in elemosina ad recupandum dictum Castrum Speluncheche... Actum est hoc IIII. nonas Madii anno domini M° CC° L° V° Sig ✠ num fratris hugoni Magistri predicti...» (1).

Es la primera vegada que veyèm als Templers anomenar vila *nostra* a la Espluga superior. Ja la creyen ben seva; però romaníen encare alguns drets y dominis de Donya Marquesa, viuda den G. de Guardialada y del orde del Hospital. Quan dita dona cedí sos drets al seu parent Uch de Cervelló, aquest se posà d'acort ab los Templers, y ells, com a senyors, li regonegueren la possessió, prometent en cambi l'Uch ajudar y defendre al Temple: «Sit notum... Nos Hugo de Ceruilione recognoscimus... quod cum nos peterimus a uobis domno Hugone Magistro milicie Templi induci in possessionem feudi castri despeluncha superioris quod feudum ex donacione nobilium dominarum Marchese mattrita mee et Geralde eius filie nos habemus et ad nos dicimus pertinere nos concessistis... possessionem saluo iure domus hospital iherosolimitani Guillelmi de Aquilone et omnium aliorum qui in predicto feudo aliquid iuris habeant... nos promittimus uobis et... fratribus Templi quod si unquam predicti uel aliqua alia persona peteret a uobis feudum predictum uel panem ipsius nos defenderemus uos et domum Milicie Templi de facto et de iure... In super damus inde uobis fideiussores Guillelmum de Ceruilione fratrem nostrum et Petrum de Queralto... Et nos G. de Ceruilione et P. de Queralto facimus hanc firmanciam uobis Magistro et fratribus Templi... Actum est hoc kalendas octobris anno domini M° CC° L° quinto. Sig ✠ num Hugonis de

(1) Perg. 423, armari 15.

Ceruilione. Signum Guillelmi de Ceruilione. Signum Petri de Queralto. Sig. Dalmacio de Monteoliuo. Sig. Arnaldi de Serralonga» (1).

Sobrevingueren diferencies entre'l Temple y en Cervelló. Aquest pretenía la terça part dels rèdits y fruits de la Espluga sobirana, y l'orde sostenía que no pertanyíen al Cervelló com a successor de G. de Guardialada més que deu dels homens del dit lloch. La sentencia arbitral adjudicà al Cervelló la terça part de tots los rèdits que'ls habitants satisfeyen al Temple, disposant ademés que'l delme fos recullit per los colectors del orde y del Cervelló y que se'l partissen. Declarà finalment la sentencia que'l Temple conexería de les causes civils y criminals a l'Espluga y de les composicions sens cap intervenció d'en Cervelló, exceptades lès causes que afectessin als seus homens. Fóu dictada per l'abat de Poblet a 15 novembre 1258.

Després dels convenis entre'ls Templers y Gueralda, viuda den Simó de Palau, del any 1255, dita dona se vegé en lo cas de posar plet al Mestre per cobrar pensions del violari constituit a favor seu per la cessió del castell de la Espluga sobirana: «Quod cum contencio uerteretur inter Nobilem fratrem Guillelmum de Montanyana Magistrum et fratres Milicie Templi en una parte et Nobilem Guiraldam vicecomitissam de Bass ex altera super duobus Milibus solidos Barchin. soluendis singulis annis eidem vicecomitisse pro violario, racione castri de Speluncha quod eidem Magistro concessit et donauit. Tamdem probono pacis et concordie amicabiliter conuenerunt... quod dictos Magister et eius successores donent prefate comitisse quam diu uiuexit singulis annis Mille quingentos sol. presentis monete Barchin. de terno .. ita quod si mutaretur forma monete... nunquam Magistro Templi teneantur dare nisi ad ualorem istius monete Barchin. de terno. Et dicta vice Comitissa hec omnia concedit... et absoluit dictum Magistum et fratres Templi ab omni peticione.. Et confitetur dicta uicecomitissa eciam se esse bene paccata de solucione omnium predictorum... usque in hunc presente die.. Quod est actum IIII idus augusti anno Domini M° CC° LX°. Sig ✠ num fratris G. de Montanyana Magistri, fratris Petri de Queralt Comendatoris Montsonis. fratris Bernardi de alta ripa comendatoris Gardenii. Sig ✠ num domine Guiralde vicecomitisse qui etque hoc concedimus. .» (2).

En 1272, continuaven les diferencies entre l'orde y Sibilia, vescomtessa de Bas, filla de Simó de Palau y muller del comte d'Empuries, per resultancies de la cessió de la Espluga (3).

En los primers anys de possehir los Templers la Espluga superior

(1) Perg. 284, armari 15.

(2) Perg. 111, armari 15.

(3) Apar que'l Temple havía tractat de vendre la Espluga sobirana al convent de Poblet. En 1271, lo jutge de la Cort de Lleyda sentencià que no devía donarse en forma autèntica la escriptura de venda que'l Mestre havía tractat de fer.

no hi constituíren un comanador; fóu una dependencia o membre de la casa de Barberà. Per axò, en 31 desembre de 1269, se veu encare a Umbert de Timor, cavaller, com a procurador de sa muller Sanxeta, fer homenatge a custum de Catalunya *ore et manibus*, a frare Guerau de Josa, «comendatori domus Milicie Barberani racione Magistri domus Milicie templi in Aragonia et in Catalonia per cavalleria sive quadra que dicitur de Boxados, quam tenet in feudum dictus Umbertus nomine uxoris sue predicte per fratribus Templi apud Speluncham de Franculino».

Lo primer comanador templer que havèm trobat de la Espluga sobirana és frare Berenguer de Portell, en l'any 1270. Posteriorment tornà lo comanador de Barberà a encarregarse també de la Casa de la Espluga. En 1286 és lo comanador de Barberà qui compra a la esposa d'Arnau de Malgrat terres del terme de la Espluga, y en 1292, frare Bernat de Montoliu, comanador de Barberà, en nom de Berenguer de Cardona, Mestre del Temple en Aragó y Catalunya, és qui pren possessió de la terra de la Espluga comprada a Guillèm de Vilar.

Finalment, prova encare que quasi may hi hagué comanador especial de la Espluga sobirana durant la mitja centuria que'l Temple possehí aquell lloch, desde 1255 fins a la supressió del orde, en 1307, lo cas de que, en 1278, la filla d'En Ramon de Malany, muller den Pere Dez-Bach, va fer l'homenatge del fèu que tenía a la Espluga al comanador del Masdeu, sens que en l'acta se mencioni'l comanador propri del lloch del fèu: «... quod ego Petrus de Bacho miles procurator constitutus per dominam Sclaramundam filiam condam Raimundi de Malanno uxorem meam ad recognoscendum feudum quod dictus R. de Malanno condam... tenebat pro domo Milicie Templi in castro quod dicitur de Spologa de francholino et terminis eius... quod castrum cum pertinenciis suis Nobilis vir Simon de Palacio condam vicecomes de Basso dimisit dicte domui Templi, et ad faciendum homagium nomine dicte uxoris mee uobis domino fratri Raimundo de Bacho preceptori domus Mansi Dei Milicie Templi nomine et mandato Religiosi viri fratris Arnaldi de Castro novo magistri domorum Milicie Templi in Aragonie et Catalonia et tenentis locum in Ispania venerabilis et Religiosi Magistri Templi Ultra mare, profiteor et recognosco... quod omnia que dictus R. de Malanno condat habebat et tenebat in dicto castro. . dicta uxor mea tenet et tenere debet in feudum predicta omnia per dicta domo Milicie Templi... Signum P. de Bacho militis = Signum fratris Petro de Campo rotundo preceptoris domus Templi Perpiniani» (1).

També veyèm sens comanador la casa de la Espluga en 1292, quan lo cavaller Ramon d'Alentorn va confessar que havía rebut lo

(1) Perg. 394, armari 15.

preu de la venda que havía fet al difunt Pere de Muntcada, Mestre del Temple, de la caballería que sa germana Ermesenda d'Estada tenía a la Espluga Sobirana. Qui rebé la confessió y regoneximent fóu Bernat de Rocamora, comanador de Barbens, sens ésser citat cap comanador especial de la Espluga.

Torres de Segre y Guillèm Uch de Tolosa. — A les darreríes del segle XII pertanyía lo castell de Torres de Segre a Ramon de Cervera. En 1191, dit senyor y sa esposa Timbors facultaren a uns particulars per construir molí en terme de Torres, reservantse una part del domini directe y dels rèdits.

En 1196, Ramon de Cervera pensava anar a Terra-Santa, y ab tal motiu regonegué tenir lo castell de Gebut per lo comte d'Urgell, y va encomenarlo durant son pelegrinatge á la seva muller, la citada Timbors. Pensàm que no efectuà'l viatge tot seguit, perque surt l'any següent, juntament ab sa muller y son fill Guillèm, confirmant en mans de Fortuny Cabeça, Mestre d'Emposta, diverses donacions que havíen fet al orde del Hospital. Sembla que era ausent en 1200, quan donya Timbors confessà tindre en comanda'l castell de Gebut, fent l'homenatge al comte d'Urgell.

En agost 1227, Ramon de Cervera va vendre'l castell de Torres de Segre a Uch de Blumat, Pere Clavell y Guillèm Uch de Tolosa, mercaders de Lleyda, per 9,000 morabatins. Lo darrer dels compradors sembla que era d'una familia francesa establerta ací desde la conquista de Tortosa. Surt en 1166 un Bertràn de Tolosa venentse una terra que havía rebut del Comte de Barcelona «in capcione Tortose».

Guillèm Uch de Tolosa atorgà testament en febrer 1231, nou istil, disposant ésser soterrat a Poblet. Dexà 20 masmudines a la obra de la iglesia del Sant Joan *in platea* de Lleyda y al convent de Sant Ilari de la metexa ciutat; una masmudina a les obres de les iglesias de Santa Magdalena, Sant Pau del Mercadal, Sant Salvador, Sant Gil, Sant Martí, Sant Llorens y Sant Andreu, totes de Lleyda: Y afegí: «Et dimito infirmis coram Garden unam mazmudinam et infirmis ultra Sicorim unam mazm. et captivis redimendis de Ispania L. mazm. in auro iucifias; et paixerie pontis Ilerde L... et dimito unicuique hospitalium pauperum Ilerde unum lectum de pannis bene munitum... cum flazatis scilicet de pannis mei hospicii. Et dimitto querelantibus meis de usuris M. mazm... et priori et canonicis Sancti Rufi secus Ilerdam dentur C. mazm... et abbati et conventui Scarpii dentur L. mazm... et abbati et conventui Bellipodii dentur XX. mazm. pro restitucione usurarum quas ab eis accepi... Item dimito eidem Raimunde uxori mee unam cupam argenti et unum cifum argenti deauratum et X cullerias de argento et alia arrezamenta mei hospicii scilicet archas et caldarias et citrillos et bacinnos et ollas de cupro omnes et alia arrezamenta de coquina ad omnem suam voluntatem faciendam in perpe-

tuum. Item dimito eidem Raimunde omnes pannos mei hospicii qui sunt facti ad opus iacendi et sedendi exceptis tamen pannis predictis quos superius pro salute anime mee hospitalibus pauperum dimisi. Et excepto uno lecto de pannis bene munito cum coopertorio de cirico quem Guilleline supradicte filie mee dimito».

A la metexa filla Guillelma, esposa d'en Bernat de Tarascó, li dexa la seva part del castell de Torres de Segre. Al seu fill Guillèm li dexa lo castell d'Alcano ab ses pertenencies y les cases ab obradors de la parroquia de Sant Joan que havía comprat: «Domus autem mee que sunt in parrochia Sanctis Johannis de platea Ilerde quas emi de Ugone de Blumato et de P. de Marimon volo et mando quod si ambo filii mei (Guillèm y Guillelma) decesserint sine liberis sint alfondech in perpetuum in quo mercatores tolosani habitent et hospitent perpetuo et quod ipsi mercatores donent directum sive hostalagium sicut ius est ac consuetum. Manumissores vero predicti accipiant et colligant omnes exitus siue redditus predicti alfondech et operatorium sibi continuorum in omni vita ipsorum manumissorum. Post obitum vero manumissorum antedictorum mando et volo ut Capitulum Civitatis Tolose et suburbii habeant plenum posee et licitum in predicto alfondech et in operatoriis antedictis sibi continuis in perpetuum sicuti manumisores mei antedicti. Ita quod illud totum quod exierit ex dicto alfondech et operatoriis predictis Capitulum tolosanum donet singulis annis in perpetuum pro salute anime mee...» No cal fer notar la extraordinaria curiositat y interès d'aquest document, no sols per les dexes a les iglesies y hospitals de Lleyda, completant les moltes noves que ja havèm donat de dita ciutat en los segles XII y XIII, sinó encare per aquesta disposició de que en cas de morir sens descendencia los seus fills, les cases y obradors que tenía a Lleyda seríen per establir y mantindre una posada a utilitat dels mercaders tolosans que hi aniríen, administrantla junt ab les rendes los seus marmessors Pere Tomé de Rivadana, Uch de Blumat, Ramon Senner y Guillèm Arnau de Conflent, y aprés la mort d'ells, lo domini y administració de la posada o alfonduch correspondría al Capítol de la ciutat de Tolosa, en Llengadoch. Lo testador era algún tolosá que guanyà una grossa fortuna a Lleyda dedicantse a negocis y a préstechs de diners. Potser era fill de Constantí de Tolosa, un altre rich que ja abans havía viscut a Lleyda.

Finalment, en lo citat testament disposà: «Et decima tota de termino predicti castri mei de Alcaño revertatur pro salute anime mee priori et fratribus domus Scale-Dei que est in montaneis de Siurana constituta sive constructa si filii mei predicti sine legitima prole obierint... Et preterea precor domnum Berengarium ilerdensem episcopum et pro amorem et dileccionem quem erga me habuit et nunc habet ut credo quod ipse manuteneat filios meos prescriptos atque defendat eos in jure suo de omni homine qui eis injuriam facere voluerit sicut in eo confido; et rogo ipsum tanquam dominum et amicum quod ipse fa-

ciat sequi et ompleri istud meum testamentum... si forte aliquis vel aliqua contraveniret».

Guillèm Uch de Tolosa no tardà en morir. Sa filla Guillelma, qui en 1231 estava casada ab Bernat de Tarascó, en 1250 és la muller d'Arnau d'Artesa. En dit any atorgà testament, instituhint hereu a son fill Arnau, ab tots los drets que tenía en lo castell y lloch de Torres de Segre. Cas de morir sens successió li substituí ses filles Provença y Raimonda. Fondà un benifet en la iglesia de Sant Joan de la plassa de Lleyda.

L'altre part del castell de Torres, pertanyent en 1227 a Uch de Blumat, fóu venuda per son successor Ferrer de Blumat a donya Constança de Montcada, casada ab Alvar, comte d'Urgell. En 1272, aquesta senyora la vené a Martí de Vallebrera, representat per son procurador o agent Jaume Sarroca. Llavors estava'l condomini de Torres dividit en tres parts: la d'Arnau d'Artesa, fill de Guillelma de Tolosa, la de Martí de Vallebrera y la de Ferrer Clavell, representant als tres condóminos del any 1227. Lo castell de Torres afrontava ab los de Sudanell, Sunyer, Alcano, Gebut, Sarroca, Alcarraz, Remolins, Vilanova de Remolins, Soses y Torre d'Avinyana. Torres de Segre fóu molt temps després dels Hospitalers y allí hi establiren un comanador.

Lo castell de la Ametlla. — En lo *Boletín de la R. Academia de Buenas Letras,* 1903, n.º 11, tinch publicada una noticia històrica del llogaret de Ametlla de la Segarra en los segles XI y XII. Pertanyía a mitjans del XII^{è} a la familia de Torroja (1); però, en 1215 era propri de l'Arnau de Concabella. A 5 calendes juliol de dit any, en Concabella y sa esposa Albespina donaren a la casa dels Hospitalers de Cervera tot lo castell d'Ametlla, ab los homens, térmens, censos y servituts, al moment de pendre dit Concabella l'hàbit del orde, retenintse solament la meitat dels fruits del terme durant sa vida.

Després los Hospitalers cediren o enfeudaren lo citat castell a un dels Jorba, y trobàm en 1239 a Elisenda, viuda de Berenguer Guillèm, encomanant la persona de son fill Guillèm de Jorba al comanador de Cervera juntament ab lo castell d'Ametlla que «pro vobis teneo», fins al temps que ella voldría recobrar novament dit castell y fill.

Guerau de Jorba, potser fill del esmentat Guillèm, per son testament de 1272 dexà lo fèu de l'Ametlla a la comanda de Cervera, per que hi tingués un prevere que tots jorns dediqués la missa en son sufragi. Llegà'l castell d'Olmells a Pere de Copons.

Testament de Guillèm de Montagut. — A les darreríes de

(1) No obstant, en 1163 trobàm a Sanxa y son fill Guillèm, fent cessió a sa filla y germana respectiva dita també Sanxa, y a Berenguer, fill de la darrera, del castell d'Ametlla ab sos habitans y rèdits.

1167 o en lo mes de janer 1168 morí'l cavaller Guillèm de Montagut, rich senyor de la alta ribera del Gayà y Sagarra, ab testament sacramental que'ls testimonis declararen a 13 febrer 1168 en l'altar de Sant Martí de la iglesia de Tous:

«...Nos testes Petrus montis clari uidelicet Gerallus fratis eius siue G. auripini, iurando testificamus super altare Sancti Martini quod est situm intra ecclesia Kastri Touis quod nos uidimus et audiuimus quando prephatus deffunctus iacens in egritudine unde obiit...»

Institueix marmessors a Pere de Montclar, Berenguer Oló y Berenguera sa esposa. «Deinde uero dimis corpus suum milicie iherusalem cum caballo bruno... Dimis etiam Sancte Marie rocheta suum directum ex decima terre et uinee... Reliquit Sancto Cucufato montis acuti ipsum campum quod clericus se tenuit prope dictam ecclesiam. Concedit Sancti Saturnino de pontilis et ad clericum V. solidos et ad opera Sancte Marie Barberani II solidos et ad opera sedis Tarragone II solidos, et iam dicta debita uel dimissionis sint persolute ex suo caballo baio. Dimis etiam filie sue Beatrici Kastrum de Piles sicut ille habebat uel habere debebat in suis conuenienciis per seniorem suum ut habeat per filium suum Guillelmum et mansum quod ipse habebat in ualle de peres... et si minus euenerit emendet ad illam frater suus Guillelmus cum suis amicis in quibus baiulia remanet. Dimis filie sue Ermesendi mansum de espulges excepta causam quam dedit i.. ad Petri montis clari fratrem eius in sua conueniencia et I. molinum in Gaia in termini de pinana. Dimis mulieri sue Berengarie Kastrum montis acuti sicut ipse habebat uel habere debebat et tantum quod ille retinuit in Rocheta integre et Bufagranges quo modo ille dedit ad illam et cum resonat in suo sponsalicio. Et hoc dedit illi ut teneat et possideat in uita sua sine diminucione cum uiro et sine uiro sine blandimento filiorum uel filiarum et hominis uel femine. In tali uidelicet racione ut filii sui siue infantes sui qui sunt de illo in illa creati sint nutriti et gubernati secundum suum posse... Concedit Gerallo filio suo Barbera et Penafreita et Apiera quod ille melius habebat..... Iterum dimisit filio suo Guillelmo Kastrum montisacuti cum suis terminis et agacenciis similiter Pignana et Sancta Perpetua et Pontilis et Monteclar et Piles et Rocheta et Bufagranyes et terciam partem Roche more post obitum fratri sui Raimundi et mansum de Araprunga de Areines et totum quod habebat... Dimisit filias suas Mariam et Saurinam in potestate matris illarum et fratrem et in quibus remanet omnia sua baiulia ut stabiliant eas... Et si obierit Guillelmus sine infante legitimi coniugii reuertatur hereditas sua ad Gerall... si ambo obierint sine infante coniugii reuertatur hereditas Guillelmi ad Beatrice et ipsa de Gerallo ad Ermessen et si illas totas obierint sine legitimo infante... reuertatur ad Guillelmum de Orpino.

De omni alio honore quem habebat... dimisit mulierem suam Berengariam dominam et potentissimam ut illa teneat... et habeat cum

filiabus suis unde sint nutriti et gubernati et in guarda et in baiulia pro bene de fratribus suis Petri montisclar et Geralli et Guillelmi orponi atque Berengarii Oloni et Petri ut illos prescriptos defendant atque gubernent secundum illorum posse. Et hunc honorem suum et omnia et mulierem suam B^{am} cum filiabus suis reliquid in bajulia domini Dei et beate Marie et seniorum suorum Geralldi Alamandi et filii sui Geralldi et Geralldi de Jorba et Petri Podii uiridi ut illi gubernent et defendant pro bene et non pro malo... Iste autem condiciones sunt facte idus febroarii anno XXXI°. Regni Rege L. iuniore. Sig ✠ num Petri montisclari. Sig ✠ num Geralli fratris eius» (1).

Testament de Guillèm de Castellvell. — Era senyor del Castell extrém de la Marca, més enllà de Vilafranca, en los límits del Penedès y de la conca del Gayà. En ses disposicions testamentaries afavorí als Templers. Vegis son testament de 28 abril 1176:

«Quam nullus incarne positus potest euadere debitum mortis. Id circo in Dei nomine Ego Guillelmus de Castro uetulo que in egritudine detentus facio meum testamentum, in quo eligo manumissores meos uidelicet fratrem meum Raimundum Barchinonensis ecclesie primicherium et Bertrandum de Castelleto et Poncium de Fenoiar et Arbertum de Apierola..... Primum namque dimito corpus meum ad sepeliendum monasterio Sancti Genesii cui scilicet monasterio lego atque relinquo II^{os} mansos de plana danla quos tenent et laborant Raimundus Uenrel et B. de la morera..... Iterum dimito ecclesie Sancti Michael de Castro uetulo I. f. ordei et ecclesie de Mertorello alio et ecclesie Sancti Andree alio et ecclesie castri episcopali alio et ecclesie de Ollesa alio et ecclesie Sancti Petri de Breda alio et ecclesie Sancti Stephani alio... et ecclesie de ciuitate freta alio, et ecclesie de Domens alio et ecclesie de Lauanariis alio... Concedo et laudo Sancto ospitali iherusalem illum honorem quem iam sibi donaui. Concedenciam (?) atque dimito Milicie Templi dominicatura mea de Valmol ab honore Poncii de Fenoiar inferius sicut aque discurrunt usque in flumen de Franculino cum ipsis mulnariis. Hoc scilicet pacto ut fratres militie redimant totum meum honorem qui in pignore est et teneant et habeant quo ad usque de fructibus et expletis istius honoris et tocius alterius mei honoris recuperauerint pecuniam. Volo enim et mando quod fratres milicie teneant totum honorem meum et possideant donec suum debitum plenarie habeant recuperatum et deinde honor meus sit liberatus. Quem scilicet honorem manumissores mei teneant et habeant de expletis omnia mea debita persoluant. Quod si fratres milicie sicut superius dixi hoc adimplere noluerint filius meus Guillelmus habeat predictam dominicaturam del Valmol. Solutis autem omnibus meis debitis habeat uxor mea

(1) Perg. 270, armari 28, arxiu G. P.

Blasquita suum sponsalicium sicuti sibi feci et hoc ad fidelitatem et utilitatem filiorum meorum.

Dimito filio meo Guillelmo omnem meum honorem tam alodia quam feuda ubicumque habeo uel habere debeo preter castrum de Voltrera quod dimito filio meo Gomiz quod habeat per filium meum Guillelmum et faciat sibi hominium. Item dimito filio meo Guillelmo omnem ius et conueniencias siue pacta de Siurana que fecit michi (?) dominus meus Rex. Iterum dimito filie mee Guillelme Mille morabetinos pro sua dote quos habeat in castro de Matero et in suis terminis. Quod quidem castrum cum omni iure suo habeat et possideat donec filius meus Guillelmus uel illis qui honorem meum habuerit soluat ei mille morabatinos. De alia uero filia mea scilicet Alamanda rogo et mando quod Guillelmus frater suus maritet eam honorifice. Et si Guillelmus filius meus obierit sine infante de legitimo coniugio totus honor suus reuertatur filio meo Gomiz... et ipse Gomiz maritet filiam uel filias. Quod si ambo isti decederent sine legitimis filius uel filio totus honor que superius dimisi filio meo Guillelmo reuertatur filie mee Guillelme preter honorem de ipsa ribera qui reuertatur filie mee Alamande... Comendo siquidem et mito in potestatem fratris mei R. primicherii et Arnaldi de uillamulorum et manumissorum meorum totum honorem meum ad fidelitatem et utilitatem filiorum meorum. Et mando et precor quod manumissores mei faciant obtime et secure (?) castrum de castro uetulo custodiri et Arbertus de Apierola possit se defendere contra inimicos suos et quando (?) opus fuerit sibi predicti manumissores mei tradant et liberent sibi castrum ut de predicto castro possit guerciare et se et sua defendere. Verum tamen hoc totum siat ad fidelitatem et utilitatem filiorum meorum. Preterea dico manumissoribus meis atque precipio quatinus cum consilio amicorum meorum faciant directum Berengario de castro uetulo si ipse uoluerit filio meo facere directum..... Et rogo B. de Cardona et Guillelmo de Claromonte et G. de Alcarraz quod sint defensores et adiutores filiorum meorum et tocius mei honoris. Hec omnia supradicta relinquo et pono sub guarda et baiulia consanguinei mei Terrachonis archiepiscopi et auunculi mei Ausonensis episcopi et dimito filios meos sub defensione domini mei regis pro bono. Actum est hoc IIII. Kalendas Madii anno XXX^mo^IX Rege Ledouici iunioris. Sig✠num Guillelmi de Castro uetulo qui hoc laudo et firmo. Signum Raimundi primicherii. Signum Bertrandi de Castelleto. Signum Poncii de Fenoiar. Signum Arberti de Apierola. Signum Arnaldi de Ribiis. Signum Raimundi de Rodanis. Raimundi de Fonte ✠ qui hoc scripsit die et anno quo supra mandato Guillelmo de castro uetulo» (1).

Com diu lo propri testador era nebot del bisbe de Vich Pere de

(1) Perg. 272, armari 28.

Retorta y parent del de Tarragona Berenguer de Vilamuls. Casà ab donya Blasquita, senyora aragonesa. La filla Guillelma, fóu vescomtessa de Narbona. Vegis lo treball *La Casa de Moncada en el Vizcondado de Bearn* que tinch publicat en lo *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona,* planes 230 á 241, vol. I.

Testament de Gombau de Ribelles. — Es testament matrimonial, atorgat juntament ab sa muller Marquesa, filla de Ferrer, a 17 setembre 1179. Vol ésser enterrat a la casa del Temple de Gardeny, fent dexes als Hospitalers y als Templers:

«...Ego Gombaldus de Ribeles iacens in egritudine timensque mori atque penas inferni in mea plena memoria simul etiam cum uxore mea Marquesa fatio meum testamentum... In quo testamento ego et uxor mea Marchesa eiigimus nostros manumissores nomine Petrum de Beluis et Guillelmum de Media et Arnaldum de Ribeles et Ferrarium ut ipsi omnia nostra diuidant... Dimitto uxorem meam et filios et filias meas in custodia et in baiulia domini comitis Ermengaudi Urgelli et de domina Comitissa uxore sua... et mando me sepelire si minus de me euenerit ad Gardenum prope Ilerdam que domus Templi et dimitto ibi fratribus militie amore Dei et in remissione peccatorum meorum unum cauallum cum armis meis et meum cellarium de Roffea cum uaissellis et doleis que ibi sunt et cum uineis que sunt ibi de cellario en sus... Dimitto sancto hospitali iherusalem cauallum unum et alium caualluum dimito fratribus de Populeto... In super dimitto Marquisam uxorem meam dominam et poderosam de omni meo honore dum uixerit. Sed si illa non posset bene concordare cum filiis suis dimito et dono ad eam C. sold. in meis exitibus Ilerde... et suum honorem qui fuit de Ferrario patre suo et iterum dimitto ad eam omnem suum sponsalicium in omni uita sua nomine Castellum nouum et Montmagastril et Çespigol et Tornabous et Montesoar cum omnibus terminis... Et Bernardo Raimundi minori filio meo dimitto hoc totum quod habeo in Conquis et in Biscarre et in Tautaul atque in eius terminis. Et Guillelmo clerico filio meo dimito hoc totum quod habeo in sede Urgelli et in Monte ferrer et precor episcopum Urgelli et canonicos suos ut faciant illum canonicum. Item dimito Galianam filiam meam in potestate uxoris mee Marchese et Raimundi atque Gombaldi filiis meis ut ipsi donent ei maritum cum D. morabatinos sine omni enganno, et si ipsi nollent facere ipsa filia... possideat et expletet ipsum castrum de Rialp cum omnibus suis terminis donec R. et G. de Ribeles filii mei habeant ad illam paccatos predictos D. morabatins sine suo enganno.

In super dimito Arnaldo de Ribeles filio meo totum hoc quod habeo in Albesa atque in eius terminis... et iterum dono et offero Berengaria filiam meam domino Deo et sancte Marie de Valle bona ut sit inde monacha si Deo placuerit, et dimito eam in causimento uxoris mee... Et

dimito Raimundo de Ribeles filio meo pro maioriam Ribeles cum omnibus suis terminis de Puiol usque ad Querauth et senescalquiam comitis Urgelli si habere uoluerit et si noluerit habeat eam Gumbaldus filius meus et si Gumbaldus noluerit eam habere habeat eam Bernardus Raimundi. Et omnes alios meos honores... dono et dimito Raimundo de Ribeles et Gumbaldo filiis meis per medietatem et sint inde pares et equales... Si uero ambo obierint sine infante legitimi coniugii predictos honores amborum redeant Bernardo Raimundi et si B. Raimundi obierit sine heredem redeat Guillelmo de Ribeles si miles uoluerit esse. Et si dictus filii mei masculi obirent sine heredem totum hoc quod dimisi Raimundo de Ribeles filio meo reddeat Marchisse filie mee per omnia loca et hoc quod dimisi filio meo Gumbaldo redeat Saurine filie mee per omnia loca... Et ego Marquesa uxor Gumbaldi de Ribeles si meus maritus primus obierit antequam moriar dimito Raimundo de Ribeles filio meo post meam mortem omnes meos directos... in Balagario et in Castello nouo et in Bufagranel et in Medianel prope Deslor et in ualle fraosa et in Lobera et in Besora... et dimito Gumbaldo filio meo Montcenis et Foradada et Zasuentoses et Zamenresana cum omnibus eorum terminis... In super dimito de illo honore qui debet esse meus quem tenet Pontius de Cabreira filio meo Raimundo. Artesam pro maioriam et alium honorem dimito ipso Raimundo et Gumbaldo filiis meis per medietatem si adquirere poterint. Item de illo alio honore qui debet michi euenire post mortem Pontii de Cabreira si infans superstes ex illo non remanent, dimito Raimundo filio meo Ager per maioriam et totum alium honorem habeant per medietatem inter Raimundum et Gumbaldum filios meos.

Item ego et Gumbaldus de Ribeles maritus meus uolumus ut si Marquisa filia nostra obierit sine infante suprastite quod castrum de Zaguda et de Tora redeat Raimundo de Ribeles filio nostro. Et si Santia de Lobeira filia nostra obierit castrum de Becfreit et de Comabela cum terminis illorum reddeat Gumbaldo filio nostro si sine infante suprastite obierit. Et ego Gumbaldus de Ribeles si minus de me euenerit dimito Saurine filie nostre hoc totum quod habemus in Selers et in Torrafreita et Guillelmo filio meo dimito meas domos Ilerde... Facta carta testamenti XV kalendas octobris anno ab Incarnatione M. C. LXX. VIIII. Sig ✠ num Gumbaldi de Ribeles. Sig. Marchise uxoris mee qui ambo firmamus, laudamus... Sig. Raimundi de Ribeles. Sig. Gumbaldi. Sig. Arnaldi de Ribeles filiis nostris. Sig. Marchise filie nostre. Sig. Petri de Beluis. Sig. Ferrarii de Castello nouo. Sig. Guillelmi de Solsona fratres militie. Sig. Raimundi de Castellonouo» (1).

En Gombau de Ribelles, com se veu per lo testament, tenía la se-

(1) Perg. 23, armari 28.

nescalía del Comte d'Urgell. Sa muller Donya Marquesa, sembla era parenta d'en Pons de Cabrera.

Testament de Berenguer d'Orla. — Amich també dels Templers, vol ésser soterrat a la casa del Masdeu y dexa al orde'l castell de Colliure y les terres que té a Tatzo d'amunt y d'avall. Datat de 30 abril 1190, és un document interessant per la historia del Rosselló:

«...Id circo ego Berengarius de Orulo condo meum testamentum in mea sanitate... In primis dimito et mando ut corpus meum sepeliantur in cimiterio mansi Dei et dimito militie templi meum equm et mea arma. Dimito amplius militie Templi pro redemptione anime mee castrum de Caucolibero cum omnibus suis terminis et pertinenciis per francum alod et mansos omnes quos habeo in uilla de Tacione superiori et in uilla de Tacione inferiori cum omnibus hominibus et feminabus et cum omni honore... Ita quod Garsendis uxor mea habeat et teneat totum honorem quem habeo uel habere debeo in uilla de Tacione superiori et... inferiori... in omni uita sua... Post mortem uero suam reuertatur totus predictus honor dicte Militie preter mansum de Ciprianis quem dimito beate Eulalie elenensis ecclesie cum hominibus et feminabus... et preter decimam quem habeo et teneo in proprium in uilla Sancti Martini de Tacione et in eius terminis quam decimam dimito Guillelmo de monte eschiuo in perpetuum. Et amplius dimito militie templi mansum Arnaldi de nalins... in uilla de Orulo. Dimito amplius G. de monte eschiuo omne feuode quod teneo pro dominum Regem scilicet tertiam partem leude Perpiniani, quam tenet per me Bremundus de uillalonga et omnes iusticias quas habeo in uilla de Malleolis in hominibus et feminabus scilicet cogocias et homicidia et batalias et caualcadas atque alia dominia, et amplius dimito eidem G. de monte eschiuo omnia feuoda que milites uille de Malleolis tenent per me ubicumque sint... Dimitto hospitali iherosolimitano et Sancte Marie Fontisfrigidi comuniter pro redemptione amime mee meum campum de prato que feci rumpi qui est in terminis uille de Orulo per franchum alod et uinetum qui est in introitu uille de Orulo iuxta uiam que ducit apud Elnam per alod... Dimito Sancte Marie de Uilario de monte esquiuo pro redemptione anime mee et Berengarie filie mee totam masadam quam tenet per me P. Arnaldi in uilla de Orulo... Dimito ecclesie Sancti Stephani de Orulo omnes ortos nouos qui sunt in uilla de Orulo de uia que ducit ad Elnam usque ad ortum Sancte Marie de iau ut de fructibus ortorum ardeant semper II. lampade inextinguibiliter in ecclesia Sancti Stephani... Dimito amplius eidem ecclesie CC. sol. Barch. pro uno calice. Dimito Sancte Marie de Caucolibero totam decimam quam habeo et teneo in proprium in uilla de Caucolibero et in eius terminis. Dimito Beatrici sorori Guillelmi de Cereto et dono illud feuod quod Elliarz de Aualrino tenebat per me... Dimito Garsendi uxori mee meum mobile preter arma et equm... Dimito Ber-

nardo de Sono meum castrum de Orulo et omnem alium honorem quem habeo uel habere debeo in ipsa uilla de Orulo et in eius terminis et albergas de Canuhis... Ita tamen quod Garsendis uxor mea habeat meum castrum de Orulo et omnem alium honorem meum in omni uita sua, preter castrum de Caucolibero, et concedo ac constituo quod clerici Sancti Stephani de Orulo habeant et teneant illam domum que est constructa ex petra et calce intraroitu cellarie de Orulo cum aliis domibus... et dono et remito ecclesie S.ti Stephani ut clerici qui tenuerint predictas domos non teneantur tenere gaitam super domos nisi eo tempore quo castrum habuerit gerram uel comunis timor erit per Rossilionem... Post mortem uero uxoris mee Garsendis reuertatur totus honor meis predictus et castrum de Orulo sicut dictum est illis quibus superius predictum honorem ego dimito. Si uero Bernardus de Sono sine liberis de legitimo coniugio decesserit reuertatur post mortem suam castrum de Orulo et totus honor quam ei dimito Guillelmo de monte esquino et Guillelmo de Bredes et Petro Raimundo fratri suo. Item quod G. de Montesquiuo habeat in proprium totam montam castri de Orulo cum suo edificio et cellariam et totum alium honorem habeant G. de Montesquiuo et G. de Bredes et fratres eius P. Raimundi... Dimito omne mea decima quem habeo in uilla Sancte Marie de Molleto et in eius terminis Beatrici filie Raimundi de Cereto... quam decimam teneo per Goseczbertum de Castro nouo... Actum est hoc II. kalendas Madii anno Dominice Incarnationis M.º C.º XC.º regnante philippo rege in Francia. Sig ✠ num Berengarii de Orle qui hoc testamentum fieri iussi...» Firmes de Guillèm, bisbe d'Elna y Berenguer de Tatzo (1).

Es d'observar que'l testador dexa son castell d'Orla, prop de Perpinyà a Bernat de So, cavaller de una noble familia del Capcir, de la qual sortiren després los vescomtes d'Evol.

Testament de Berenguer de Cleriana. — Era un dels més opulents senyors de la Segarra, proprietari dels castells y llochs de Cleriana, Cabra, La Goda y Sanahuja, ab drets y rèdits a Bellmunt, Rocamora y Riudovelles. En son testament de 29 de juny 1193, dexà son cors y un mas al orde del Hospital: «Quia nullus in carne positus... Id circo ego Berengarius de Cleriana sana mente... meum compono testamentum in quo eligo manumissores meos scilicet B. de Sancto Petro et Arnallum de Copons... In primis dimito corpus et anima mea domino Deo et hospitali iherosolime cum I. manso... et dimito prefato hospitali Guillelmum de ipsa turra cum omni ipso honore que per me tenet in ipso termino castri de ualle espinosa quem ibi habet per acapte et per aprisionem... Dimito ecclesie sancte Marie de Cleriana et ad suam operam CC. solidos... et ipsum debitum quod debeo ecclesie sancte Marie

(1) Perg. 47, armari 28.

de ualle espinosa sit solutum cum I° sub altare cirici quod ibi conueni et alium sub altare de seda (?) ecclesie Sancti Tome... Item dimito Berengario de Cleriana filio meo ipsum castrum de Cleriana cum suis terminis sicut ipsum habeo et habere debeo ad seruicium Dei omnipotentis et Sancti Cucuphati... iam dictum castrum de Cleriana dimito Berengario filio meo et ut dictum est preter hoc quod dono et addo Raimundo filio meo... Dimito Berengario filio meo ipsum castrum de Cabra ipsos meos directos quos ibi habui et tenui... preter ipsum mansum P. iouer et arsendis et ipsum alcdium quod est subter castrum de Cabra quod ego traxi et feci tradere et nunc ibi habet uinea quod dimito Bernardo de Cleriana filio meo, et dimito Berengario filio meo et Bernardo fratri suo in simul omnes ipsos meos directos quos habere debeo in Sancta Perpetua et in Barbera et in Muntclar et in Roffort que michi adueniunt per meo besaui qui hoc acaptauit et populauit et tenuit et habuit et propter hoc sarraceni occiderunt eum scilicet Gerallus Gitardi meus besaui... Dimito Berengario de Cleriana ipsum castrum de ipsa goda si eum uult habere... Et dimito Berengario de Cleriana et Bernardo fratri suo in simul omnem ipsum meum directum quod habere debeo in ipso castro de Belmunt et in quadra Bernardi Sinifredi. Item dimito Bernardo de Cleriana ipsum omnem directum meum quod habeo in castro de rochamora hec est ipsum mansum de Padelas et seruicium quod facere debet et alodium ipsum de Pertegas quod tenet in pignora per C. solidos Petrus de Rochamora et alia mea directa que habeo in ipsis perticis que homines de Cherbasin debent tenere pro me. Item dimito et dono omnia ipsa mea directa que habeo et habere debeo per meum franchum alodium in ipso castro de riddoueies Arnallo filio meo hec est sexta pars larga et maior... Et dimito Bernardo de Cleriana ipsum dominium de ualle de Breners et dominium et hominiaticum quod R. Poncii debet michi facere et fecit mee genologie. . Dimito Berengario de Cleriana ipsum castrum de Sanauga cum medietate de ipsis exitibus quas ibi habeo et habere debeo et quod faciat hominiaticum et seruicium dominis quibus facere debet per honore predicti castri de Sanauga... et post obitum Berengarii de Cleriana reuertatur predictum castrum de Sanauia Bernardo fratri suo et suis... Item dimito tribus filius meis Berengario et Bernardo atque Arnallo ipsam meam equam minorem et expletum quod de ipsa exierit et ipsam equam et expletum quod de ipsa exierit habeant ipsi in simul per tercium et Berengarius sit custos de ipsa equa et teneat in domo sua et de ipsa equa et de expletis que de ipsa exierint sit fidelis predictis fratribus suis... Mando et deprecor filiis meis Berengario et Bernardo in ipsa fidelitate quam boni filii sequi debent patri eorum ut maneant in simul uictu et uestitu et equitatu et teneant se et adiuuent contra cunctos homines uel feminas secundum eorum posse per fidem sine engan et diligant et honorificent se sicut boni fratres et non separent se per honore uel auere... Iterum dimito Berengario filio meo ip-

sum castrum de ual espinosa sicut eum habeo et habere debeo et teneo per francum meum alodium... tali racione quod si Berengarius iam dictus filius meis non solueuat mea debita et lexaciones et ut dictum est superius castrum de ualespinosa cum suis exitibus et expletis deuenisset in potestate domus hopitalis et mea donec predicta debita fuisset soluta... Si uero ambo fratres *(Berenguer* y *Bernat)* obierint absque legitimis infantibus uiuis prefatus honor reuertatur filiis Berengarie filie mee... Dimito filios meos iamdictos et eorum honorem in Dei gubernacione et genitricis eius Marie et in garda et baiulia dominorum meorum et parentorum atque meorum hominum per bono et non per malo scilicet mei domini episcopus urgellensis et Arnallus de sanauia et mei amici Petri de Puguert et B. de Graiana atque Raimundus de Ceruera. Actum est hoc III. kal. julii anno ab Incarnatione domini M° C° XC° III° Sig ✠ num Berengarii de Cleriana qui hec testamentum facio et testes firmare rogo. Sig. B. Sancti petri. Sig. Arnalli de Copons» (1).

Altres testaments interessants. — Berenguer de Ballestar testà en 27 juny 1182, dexant son cors al Temple, «cum ipsa honore de Monte-judaico». Llegà dos sous a «Sancta Maria de monte serato» y iguals quantitats a Sant Jaume de Timor y Sancta María de Cervera. «Et alium avere et honore... et ipsum castrum Sancti Antonini cum suis terminis totum dimito ad fratre meo nomine Bernat». Signaren sa mare Adaleta y A. de Montfalcó.

En lo testament de Pere de Seró de 1188, del qui tractàm també en plana 159, llegím: «In primis si mors mihi advenerit in isto viatico dimito corpus meum Deo et Milicie templi iherosolimitane. Et dimito ibi pro anima mea castro de Terazone et ad Anglerìl et ipsum meo manso de G. de Ramon Pons... et dimito omnia mea honore ad Milicie templi. . Omnia mea debita soluta dimito ad Poncius de Seron mediatatem de Castro de Anglaril... rogo ego fratres Milicie templi que tenent castro Parietis alltibus ipsos expletos leuatos que reddant ipsum castrum. . ad tabula Sancte Marie Sedis. Et in super dimito ad domino meo Comite et ad Comitessa et ad filio eorum Ermengaudio junioris omnia mea honore in guarda et in bajulia... et siant custodes et adjudatores et defensores quod faciant tenere et habere ad fratribus Milicie templi donec meos debitos siant pagatos.»

Ermengarda, vescomtessa de Narbona, en son testament de 1196, que tením publicat en *Boletín de la R. Academia de Buenas Letras,* I, n.° 1, disposà son enterrament a la casa del Temple del Masdeu, dexant al orde los castells d'Albars y Corsà. Als Hospitalers los hi senyalà lo castell de Pedrinyà (2).

(1) Perg. 267, armari 28.

(2) En 1202 féu testament sacramental Bernat de Balsareny, disposant son enterrament

Finalment, lo testament de Pere de Vespella de 23 octubre 1212, mereix ésser transcrit en bona part: «Dimito corpus meum ad sepeliendum in cimiterio hospitale Ilerde iherosolimitani. Et dimito domui hospitale Sancti Valentini pro redemptione anime mee... omnem meum honorem quod habeo et habere debeo in termino Sancti Martini et in termino de Foix et de Terradellas scilicet quod auunculus meis A. de Calafel dimisit mihi terras, uineas, ortos, ortales et arbores et molendinis... Et dimitto tribus sacerdotibus hospitali Ilerde ad unumqueque V. solidos et diachono eiusdem loci IIIIor solidos et duobus scolaribus eiusdem loci ad unumqueque II. solidos. Et dimitto ad ecoleam Sancte Marie de Tamarid X. solidos et clericis eiusdem loci V. solidis et Sancto Michaeli de Uespella X. solidos et sancto Petro de Tamarid III. solidos et sancto Joahnni de castlar II. solidos et Sancte Tecle Terragone X. solidos et domui Sancte Trinitatis V. solidos et Sancto Georgio de Alfama III. solidos et sancte Marie de linars XII. Et dimitto Bertrando fratri meo castrum de Uespella cum omnes meos directos quos ibi habeo... tali uero pacto dono uobis dicto Bertrando... quod quando cumque uos recuperaretis eum detis et dimittatis sorori nostre nomine Aled totum illud honorem de Salod... et dimitto ad duos filios paruos ad unumqueque L. solidos... maiorem remaneant in posse dicte sororis mee Aled ut nutricat et benefaciat ei secundum suum posse ad preces meas et alium scilicet minorem remaneat in posse dicti Bertrandi fratis mei et rogo eum ut nutriat et benefaciat ei secundum posse suum pro amore mea... Rogo uobis Bertrando fratri meo ut quandocunque recuperaretis castrum de Uespella, primum persolnatis omnia debita mea.»

En aquest testament hi apareix ja una dexa en favor del nou orde militar de Sant Jordi d'Alfama.

Donats al orde del Hospital. — Molts eren los cavallers qui ab escriptura pública de donació de terres o drets al orde Hospitaler hi declaraven que's donaven personalment per servir als malalts y als pobres dintre dit orde. Citarèm en primer lloch a Ramon de Maians, de qui ja havèm parlat en planes 122 y 147. En mars 1148 atorgà la següent donació: «... audivi Dominum dicente in Evangelio qui non renunciaverit omnibus que possidet non potest meus esse dicipulus cuius cupiens hac desiderans esse dicipuli ab renuncio seculo et omnibus que illius sunt et offero mee et mea ob remedium peccatorum meorum et parentum meorum domino Deo en Sancto Iherosolimitano

en lo fossar del Hospital y dexant al orde son cavall, armes y lo mas que té en lo terme de Mediona. Fa hereu a son fill Bernat de tot lo que posseeix a Bages, Balsareny y Sallent y en lo terme de Manresa; li dexa ademés Carbasí, Argensola, Malbech y Alarich per que ho tinga juntament ab sa muller Berenguera. Li substitueix son altre fill Ferrer y dexa senyora y majora sa esposa Guillelma.

hospitali ad usus pauperum; dono namque et offero omnipotenti Deo et Sancto hospitali Iherusalem medipsum ad servidendum pauperibus xrispti cum omni meo allodio et honore... cum manso que vocant Cucul cum terris cultis et incultis... et tota allodia que ego habeo et habere debeo infra termine castri Sancti Martini... dono domino Deo et gerosolimitano hospitalli ad usus pauperum in manibus fratrum eiusdem domus scilicet Bermundi presbiteri et Bernardi Seniofredi presbiteri et aliorum fratrum hac de meo jure... ad utilitatem pauperum ad proprium plenisimum alodium trado secure et quiete possidendum.»

Per lo que declararen en 1184 Guillèm y Ramon de Castellolí, sabèm que la precedent donació den Maians fóu a la casa de Sant Valentí, y per altre document ja citat del any 1165, sabèm també que en exa data en Maians era frare de dita comanda, prova de que havía portat a efecte la seva donació de 1148.

La que féu en Berenguer Reverter o de Guardia en 28 janer 1158, diu axís: «In nomine Dei patris omnipotentis. Ego Berengarius Reuerter pro remedio anime mee... dono me ipsum domino Deo et sancte Domui ospitalis iherusalem ita scilicet ut ex hinc nullus alterius religionis habitum possim suscipere nisi sancte domus ospitalis iherosolimitani. Et si contingeret me ante quam habitum suum reciperem uitam finire habeat predicta domus ospitalis corpus meum et arma uniuersa et equum et omnes equitaturas meas. Dono in super ab hoc presenti in perpetuum prephate domui ospitalis omnem decimum tocius alodii mei uidelicet de omnibus exitibus... Dono eciam eidem domui ospitalis totam illam terram et honorem meum que uocant Grua cum omnibus terminis... post obitum meum in perpetuum siue habeam heredem siue non habeam...» Hi ha una firma ab caràcters aràbichs. «Sig ✠ num Berengarii de Gardia qui presenti donacione feci et propria manu firmaui. Sig. Guillelmi maducantis. Sig. Guillelmi capellani domini comitis et canonici Sancti Rufi.»

En 1196, Arnau de Solanelles sa donà també al Hospital: «Ego Arnallus de Solaneles cum consilio et uoluntate uxoris mee Celonie et filiorum meorum...» dono al Hospital mon cors y anima «ita quod de ista hora in antea non possim mutare aliam uoluntatem nec dandum ad nullam aliam religionem... promito domino deo et ospitali et Magistro domno Fortunii et Guillelmo de uiduis preceptori ospitalis Ceruarie et omnibus fratribus... ut semper sim obediens domno Magistro et preceptori meo in omni tempore, et dono atque offero domino Deo et sancto Johani atque assiduate domui ospitali Ceruarie ac domno Magistro Furtuy et G. de uiduis preceptori ipsius domus ac fratribus... pro remedio anime mee... scilicet ipsos domos quos habeo in uilla Ceruarie subtus mansiones quos fuerunt de Porcello.»

En janer de 1201 los cònyugues Bernat de Vigens y Estranya se fan també confrares del Hospital: «Ego Bernardus de Vigens et uxor

mea Estranya reddimus nos metipsos animas et corporum domino deo et Sancto honorabile hospital jerosolimitano et pauperes christi scilicet ad domum Sancti Valentini per confratres. Ita uero de me non possumus dare neque promitere ad alium ordinem neque ad aliam religionem nisi ad domum sancti hospitalis et eligimus nostra sepultura in cimiterio Sancti Valentini uel de ospitalis. Et ego Bernardus de Uigens et uxor mea Estranya mittimus nos metipsos et omnibus nostris rebus... in guarda et in defensione et in baiulia domum hospital.» Donan un mas al Hospital, en terme de Ribes, en mans de A. de Bellvehí, preceptor de Sant Valenti.

Cavallers hi havía que estant malalts o nafrats creyen fer acte piadós de salvació concedint, no per testament, sinó per escriptura de donació intervius son cors, ànima, cavall, armes y algún inmoble al Hospital. En 1164, Pere de Sant Just «relinquo et difinio ad sanctum hospital iherusalem decimam quam ego habui et tenui in duas sortes alaudio... et in super dono ego ad sanctum hospital Iherosolim de terra erema subtus via qui vadit de Montso in terminum de Castelio XV. astas de alaudio in ample et in longum usque ad esponal... et ad meum obitum dono meum corpus et meum caual et armas meas ad iamdictum hospital.» Pere de Sant Just estava casat ab donya Gaillarda.

Podèm citar també la donació de cors, armes y cavall feta en 1187 per Ramon de Cervera al Hospital, representat per García de Lisa, mestre d'Emposta y P. Cosoll, preceptor de la casa de Cervera. Ramon de Cervera estava casat ab Timbors.

Un senyor aragonès, Llop de Santper, féu una donació interessant en l'any 1210 de la Era, 1172 de Crist, que transcrivím del *Cartoral magno* de la Castellanía, hón està ab moltes errades: «Ego don Lopp de Sancti-per ad obitum moris dono meo corpo et mea anima ad domino Deo et sancti hospitali de Iherusalem. In primis dono ad illo hospital de Iherusalem cum meo corpo meo cavallo et meas armas de fust et de ferro et una mula et uno rocino et CC. solidos... et dono ad illo hospital con meo filio Lope filio de donya Maria illa hereditate de Cadret et illa vinea de la torre de Pelegrin et dono ista hereditate ad illo hospital que Lope filio meo habeat victum et vestitum comodo uno fraire in illa casa del Espital. Et ego don Loppe de Sant-per mando que habeat dona Maria illo quarto de sua vita de illa hereditate de Cadret et post suos dies accipiat suo filio Loppe illo quarto et mando que Loppe meo filio quando se potuerit sufferre de sua matre dona Maria accipiat a Loppe illo hospital et faciant illi demostrare letras et teneant illi usque ad XX. annos et si a campd de XX. annos non voluerit stare meo filio Loppe con illo hospital et voluerit stare in illo seculo reddeat illo hospital illa hereditate de Cadret ad meo filio Loppe et mando que faciat illo hospital pro mea anima cantare M. missas... et mando que quando migravit Loppe meo filio

de hoc seculo que remaneat ista hereditate de Cadret ad illo hospital» (1).

En desembre 1214, trobantse malalt y ab perill de mort un particular del Pallars, anomenat Pere de Viu, donà terres al Hospital y li prometé son cors:

«Dono et reddo meum corpus et mea anima tam in uita quam in morte domino Deo et sancto Hospitali iherusalem et pauperibus eius et pro redemptione anime mee et parentum meorum dono atque concedo ipsa uilla de Balust omnes meos directos iam dicto Hospitali, scilicet omnes meas terras et uineas et omnes champmansos... Dono iam dicto ospitali ipso campmanso meo de Pezonada et totas alias res meas que ego habere debeo in Pezonada... Et ego Bertran Amill preceptor in Suptusterris cum consilio et uoluntate aliorum fratrum de suptus terris donamus et concedimus tibi Petro de uiuo bonam partem et bonam societatem in cunctis beneficiis domui hospitale in cis marinis et trans marinis partibus sicut... ex nostris fratribus ad uoluntate domini Maistri Emposte Berengario Miralles et facimus tibi fratrem et absoluimus in ipsa donatione CCCC. solidos bone monete in pignoras... Facta carta donationis XIII calendas Januarii anno M CC. XIIII ab Incarnatione Domini. Sig ✠ num Ramon de Galliner miles qui hoc donum de Petro de Uiu lauda et firmat. Sig. Petri de Uiu miles. Sig. Sanzie uxor sue. Sig. Petri filii de Petro de Uiu miles et de Sanzia uxor sua».

Particulars qui obtenen la germandat dels Templers.—En aquell temps revolt en que'ls singulars romaníen totalment impotents per fer respectar sòn dret, cercaven l'adjutori, lo lligament, la associació ab los forts y enlairats donàntloshi a cambi de la defensa y protecció una part de la llur llibertat personal y del domini y dels fruits de llurs béns.

Los ordens militars, de la metexa manera que los senyors feudals, feyen aquest servey y explotaven aytal negoci, donchs tenía l'acte abdós caràcters.

La forma externa y lo tecnicisme d'aquests contractes variava, però la essencia del fet y sos resultats eren los metexos. Per los exemples que aportàm se pot comprovar la unitat substancial.

En 1176, en Pere de Navades al donar al Temple son cors en vida y en mort, obligantse a no mudar d'orde religiós, promet que si viu se

(1) En lo meteix volúm IV del *Cartoral magno* existeix la donació al Hospital feta en 1196 per Arbert de Castellvell, en mans de Fortuny Cabeza, mestre d'Emposta y de Berenguer de Castellazol, comanador de Saragoça, d'una vinya del terme de la propria ciutat, «in illa almoçara ad illa porta de Sancio». Deu anys després, Donya Guillelma de Castellvell, vescomtessa de Narbona y germana del citat Arbert, confirmà la cessió d'aquella vinya «in termino de Almoçara prope portam de Sancii qua frater meus Arbertus bone memorie predicto hospitali olim dederat».

farà templer ab la meitat «de totas meas causas» y per lo jorn de la seva mort ja dexa també dita meitat y son cors, volent que «sepeliant me honorifice et faciant de me quo modo unum fratrem... Et pro recognicione de isto senioraticho et per fraterna facio de censum per unumquemque annum ad festum Sancti Michaelis sold. III. in diebus vite mee.»

Ben clar y lligat és també lo compromís que en 1189 contrauen los consorts Guillèm de Montral y Sibilia y Bernat de Montral y Sanxa: «oferimus et donamus ob remedium et salutem sive redemcionem animarum nostrarum... in collegio et societate atqua confraternitate domus Milicie templi Salomonis et fratrum ibi Deo servientes sive in vita et in morte tantum de masculis et de feminis in morte tantum et aliter nunquam voluntas nostra mutetur in manu et in posse domini Girberti Eral magistri in partibus Milicie Ispanie et Provincie et in presencia preceptoris de Palacio G. de Cerdaniola et fratris R. de Beneviure et fratris Elic et fratris Guillelmi. Et damus eidem domui... omnem nostrum alodium ubicumque sit ad protegendum et defendendum ut sit in guarta et in defensione eiusdem domui Milicie suorumque fratrum presencium et futurorum secundum morem eiusdem domus...» (1).

Dos germans R. y C. de Gradan cedexen llurs cors al Temple y «in eius cimiterio tumulemus et quandocumque abitus religionis militie quisque nostrum recipere uoluerimus in fratribus recipiamus. Et damus ibi equos nostros cum omnibus armis nostris ligneis et ferreis et si forte equos non habebimus cum melioribus aparamentis militie quod habebimus. In super damus predicte militie templi Salomonis et in perpetuum concedimus et tradimus in posse Poncii de rigalt magistri in partibus prouincie atque Ispanie et in manu B. de Clareto preceptoris domus Gardenii et fratris Alberti et fratris Adalberti preceptoris de Barbenz totum nostrum honorem... in turre que uocatur Scaratum et in termino eius scilicet cum decimis et stacamentis cum una perna cum placitis cum questis... Sed siquis nostrum primitus mori contigerit uel habitum huius religionis susceperit confestim iura et partem illius absque omni retentu et inquietudine cuiusquam persone in perpetuum in uestro proprio alodio possideatis. Post mortem nostram amborum hoc totum supra scriptum omni tempore habeatis... Conuenimus etiam bona fide promitens quod decetero ad aliam religionem non trans uolemus et ab hac nostra uoluntate non diuertamus sed honeste et competente Deo uolenter ad hius religionis habitum nos transferemus et per ista donatione nos donatores recepimus de elemosinis militie unum equm bonum. Actum est hoc II kalendas Madii anno uerbi Incarnati M. C. LXXXX.»

(1) Perg. 508 d'Alfons I, arxiu C. de A.

La entrada d'abdós germans en l'orde del Temple no era per comprimís tancat; se reservaven la llibertat de no ferho y les obligacions se reduhíen per ells a no entrar en cap altre orde y per part del Temple a rèbrels si és que se decidíen un jorn a pendre l'hàbit; emperò, de moment lo Temple ja'ls feya atorgar donació irrevocable dels béns citats, y per que no semblés enterament gratuita o inmotivada rebíen los donadors un bon cavall en concepte d'almoyna.

També insegura o incerta era la entrada en l'orde del Temple de Pere d'Albatarre, en maig 1191. Atorgà donació de tots sos béns y bestiar al comanador de Gardeny, ab obligació per part d'aquest de donarli menjar y vestir per tota la vida y de rèbrel en l'orde quan volgués pendre l'hàbit:

«. .dono predicte domui omnes oues meas et res mee quocumque sint in perpetuum. Sub tali conueniencia quod in omnibus diebus uite mee uictum et uestitum et equitaturam sicut fratrem donetis et quandocumque habitum uestre religionis uoluero me in fratrem recipiatis hoc autem michi faciente convenio bona fide promitens quod de cetero ad aliam religionem non transuolem et ab hac mea uoluntate non diuertam. Sed tamen in presenti iubeo dare de rebus meis Bonete sorori mee C. solidos... et Raimunde de gimenellis unam rouam lane et Guillelme atque Ermengardi nepotibus meis de Aitona unicuique tres oues tosizas, et Bonete sorori mee X. oues quando ex portu uenient...»

Com declara lo donador, les ovelles no pogué entregarles de moment per que's trobaven ja dalt dels Pirineus, *ex portu*, en los pasturatges d'istiu.

Arnau d'Anglesola, en janer 1200 va pendre l'hàbit del Temple «cum asensu et voluntate venerabilis uxoris mee domne Ermesendis libenti animo dono meum domino Deo et venerabili domui Milicie templi Salomonis promitens me victurum toto tempore vite mee sub habitu et religione et sacris sive *regelar* dicte domus Milicie Templi sicut unus de regularibus fratribus eiusdem domus». Cedí la meitat de les domenjadures en mans de Pons Manescal, Mestre del Temple y dels frares P. de Saguda y Bernat de Montalba. Sembla, donchs, que per pendre l'hàbit un casat era necessari lo consentiment de la muller y que aquèsta devía signar la escriptura del compromís ab l'orde.

Mòdica fóu la ofrena feta al Temple per Berenguer de Centelles al donarse, en l'any 1206: «dono me ipsum in donatum et confratrem Deo et beate Marie et domui Milicie templi singulis annis ad festum Natalis Domini unam libram cere; ad obitum vero meum quatuor morabatinos». Al contrari resultà la den Bernat d'Aragall, en 1209: «Ego B. de Aragall de bona pietate et gratuita voluntate trado et concedo me ipsum domino Deo et domui Milicie per fratrem corpus meum indutum et guarnitum cum tribus equitaturis; et trado atque relinquo meos castellos et meum honorem atque totam meam terram Bernardo

de Aragallo et Arnaldo de Aragallo filiis meis ut ipsi pacifici et bene persolvant omnia mea debita sine ullo obstaculo» (1).

En los darrers temps del Temple encare sovintejaven los donats. En 1277, Pere Arnau de Cervera se donà al orde ab la següent escriptura:

«Pere Arnad de Cervaria, miles, offero me ipsum per donatum Domino Deo et Beate Marie matri sue et omnibus sanctis et Domui milicie Templi de Gardenio in morte uidelicet et in uita in manu et posse venerabilis viri patris G. de Mirabeto comendatoris Gardenii et fratris Romei Burgueti camerarii et fratris Ferrarii Redon capellani eiusdem domus... eligens de presenti in ciminterio ipsius domus meam sepulturam. Et dimitto ibi pro anima mea in subsidium... equm meum et omnia mea arma tam lignea quam ferrea cum coóperturis quas habebo tempore obitus mei. Et si forte tunc non habuerem equm dimitto ibi meliorem equitaturam palafredum roncinum aut mulum uel mulam quem uel quam tunc habuero uel CC. solidos iachensem racione siue in compensatione equi siue bestie supradicte. Et interim toto tempore vite mee promitto bona fide custodire, deffendere, manutenere et saluare ubique omnia bona Templi fideliter posse meo. Et non liceat michi unquam recipere uel acceptare siue etiam procurare uel impetrare habitum alterius cuiuslibet ordinis sine licencia magistri Templi qui pro tempore fuerit in Aragonia et Catalonia constitutos... Nos autem frates G. de Mirabeto comendator predictus et frates Romeus... recipimus et constituimus uos predictum Petrum arnaldi de Ceruaria in donatum nostrum in bonis omnibus spiritualibus que sunt et sient in Domo Templi uniuersaliter tam in partibus ultramarinis quam cismarinis vos in omnibus oracionibus, vigiliis, dejuniis, helemosinis et aliis omnibus operibus caritatis que fuerint et sient perpetuo ibidem recipientes participem et consortem. Quod est actum V. kal. Decembris anno Domini Millesimo CC.° LXX.° septimo».

Alguna vegada la obtenció del cors dels donats produía qüestions, y'l Temple'ls reclamava ab insistencia per fer respectar la voluntat del difunt y potser per una mica d'interès temporal. Recordàm que, en 1227, se substanciava ab tot rigor una causa entre'l Temple, representat per Guillèm de Lugols, comanador de Cerdanya, y'l sagristà y pavorde de Cardona, procuradors del abat de Cardona, per la possessió del cors del difunt G. de Cardona. Lo Papa nomenà jutges per aquest litigi especial lo prior de Sant Ruf de Lleyda y l'arcedià d'aquella metexa iglesia. Los Templers reclamaven la restitució del cors del citat Cardona, qui l'havía dexat en testament al orde.

Particulars qui obtenen la protecció dels Templers. — Lo

(1) Perg. 327 de Pere I, arxiu C. de A.

sobirà, los barons, los ordens militars com a gent poderosa veníen protecció y adjutori als qui's trobaven en situació aillada y relativament indefenses. Són nombrosos los contractes de protecció entre'l rey y particulars, y per mostra n'hi ha prou ab lo den Guillèm de Valls y sa esposa Saurina del any 1191: «... mittimus et subjugamus vobis domino Petro infantis filio domini Regis Aragone sub proteccione, tutela atque defensione domini Regis patris vestri *(Alfons I)* et vestra nos et omnes res nostras et omnem honorem nostrum que per nostrum proprium alodium habemus in comitatum Minorise in parrochia Sancti Michaelis de Castellario per omnia loca. Inde est quod convenimus vobis et vestris dare annuatim in festo Natalis Domini per censum VI. solidos denariorum...» (1).

No tardaren gaire los Templers en rebre també protegits. Trobàm en 1179 a Guillèm Massana y sa muller Ponceta que posen lo mas hón habitaven y tota la seva proprietat «sub defensione et guarda et eciam in bajulia Dei et Milicie templi Salomonis atque Geraldo de Caercino et illorum fratrum... Nos autem predicti fratres scilicet G. de Caercino in illo tempore procurator domus Palacii *(Palau del Vallès)* et G. de Solsona et omnes alii convenimus vobis jamdictis omnique proieniei vestre sive posteritati corpora vestra omniumque vestrorum cum omnibus supradictis contra cunctos homines tam amicos quam inimicos habere et defendere sicut et nostros amicos et sicut melius potest dici vel intelligi ad vestrum salvamentum et omne hoc cum assensu et voluntate Magistri nostri A. de Turre-rubea. Et vos ibi alium dominum neque aliam dominacionem non faciatis nec proclametis» (2).

En 1184, Guillèm de Balenyà y sa muller Pelegrina, «mittimus sub defensione et tuicione milicie Templi totum ipsum nostrum estai de Planezes cum omnibus triliis et orto et molendino... et illum alium nostrum estai de Brolio cum laboratione et molendino quod ibi habemus et universam nostram laboracionem et trilias et ortum de Balaiano et vineam. Hec vero omnia ponimus et mittimus modo et in perpetuum sub defensione et regimine prefate milicie ad defendendum et gubernandum; tali pacto ut nos et ille vel illa qui locum nostrorum obtinevit reddamus et reddat annuatim in festo Sancti Michaelis September unam quarteriam boni frumenti ad mensuram Vici mensuratam prefate Milicie absque omni impedimento...» (3).

Uns altres cònyugues, Bernat de Talamanca y Dolça, juntament ab Ermesenda, senyora de Sala, cerquen també en 1193 la protecció del

---

(1) Perg. 609 d'Alfons I, arxiu C de A. Potser era de la metexa familia un Domingo de Valls a qui lo rey Alfons, en 1194, rebé juntament ab «suos homines et honorem et omnes res eius mobiles et inmobiles in proteccione et defensione mea et in mea emparancia et securo ducatu quas habet et habere debet in terminis de Vallibus ..», rebent lo monarca en remuneració d'aytal protecció una pensió anyal de dos morabatins per Nadal.

(2) Perg. 226 d'Alfons I; arxiu C. de A.

(3) Perg. 373; item.

orde: «...omnem nostrum honorem, alodium et bajulias quantum nos habemus in parrochia Sancti Stephani Ville-setrudis... mittimus in guarda et in defensione Milicie templium Hierosolimis... contra cunctos alios homines ut nos supradictis... faciamus nos annuatim censum mija quartera de frument ..» (1).

Digna creyèm també d'ésser transcrita la escriptura de protecció als consorts Ramon de Palol y Eliarda y son fill Guillèm, en 1198, atorgada per lo comanador de Palau Salatà o del Vallès. Comencen parlant los protegits: «mittimus in potestatem et in defensionem Milicie Templi, totum nostrum honorem et omnia nostra alodia quod nos habemus et in aliquo modo habere debemus in comitatu Barchinonense in parrochia Sancti Juliani de Palaciolo... exceptis solu modo domum nostram de Palaciolo, et donamus predicte Milicie Templi per censum pro unoquoque anno in Festo Sancti Felicis augusti unam quarteriam tritici recipienti ad mensuram Granulariis... et ego G. de Cerdaniola comendator Milicie Templi cum consilio et voluntate meorum fratrum recipimus per Miliciam Templi hoc totum superius dictum sub nostra guarda et sub nostra defensione et convenimus per bonam fidem sine engan tibi R. de Palaciolo et tuis ut defendamus et guardemus bene ad nostrum posse omnia supra scripta sicut nostrum proprium alodium; et nos ibi non possimus aliquid · impetrare per istam guardam nisi predictum censum...» (2).

Guillèm de Vilamuntan y sa esposa necessitaren la llicencia del veguer reyal per posar son patrimoni sots la protecció del orde: «...mittimus in defensione et proteccione sancte Milicie templi et fratrum eius quicquid habemus... in parrochiis Sancti Ilarii de Calmo et Sancte Marie de Manzulino... tali pacto ut fratres Milicie deffendant et manuteneant hoc totum cum omnibus hominibus et feminis qui ibi sunt et erunt et cum rebus universis eorum semper sicuti res suas proprias in cunctis locis dum sint infra cruces per bonam fidem et accipiant ibi dicti fratres annuatim pro hac assecuracione in festo Sancte Marie augusti unam quarteriam siliginis ad mensuram Vici et nichil aliud ibi demandare possint sine nostra voluntate...» Com a representant del Temple signà Ramon Batalla. La data és del 1206 y digne és d'observarse en primer lloch que lo protector fa constar expressament que sols protegirà les finques en aquells dos pobles de Sant Ilari y de Mansoni, situades dintre los límits marcats per les creus dites de terme. Y en segón lloch, que en aquesta escriptura fins lo llenguatge recorda un dels actuals contractes de segur, donchs usa la paraula *asegurança* y senyala ben clarament la *prima* anyal (3).

Lo cert és que los particulars devíen trobarshi bé sots aquella pro-

---

(1) Perg. 667; item.
(2) Perg. 46 de Pere I; item
(3) Perg. 236; item.

tecció y asseguranҫa quan procuraven conservarla y refermarla ab espontania voluntat y augmentant la *prima*. En 1235, los habitants de cert llogaret dit Colungo, qui feyen pensió anyal al Temple de quatre àureos, la augmentaren ab intent de no veures separats de la societat y defensa del orde militar, y lo Mestre Uch de Forcalquer, ab consell de P. de Magalaz, preceptor de la casa d'Osca y dels altres frares, atorgà novament la protecció: «...recipimus vos et uxores vestras et natos vestros et posteritate vestra unos post alios in tutela et in proteccione sicut nostros proprios homines et promitimus vobis per fidem quod non faciamus de cetero mutacionem de vobis tamen si aliquis de successoribus vestris vellent facere quod non credo...» (1)

Quan era tan general aquella custúm de cercar la protecció, segurament que existien la necessitat y la utilitat social de la metexa y més cert encare que la inseguritat dels petits proprietaris rurals arribava a un extrém que no podèm avuy compendre, trobantse llavors los poders polítichs y judicials esmicolats, sens forҫa per fer estendre la seva acció a tots los membres de la societat y a tots los indrets del territori nacional. Y no devèm estranyar que'ls forts se fessin pagar la protecció per que no hagueren subsistit sens les pagues, donchs no hi havía fonts ordinaries de recursus per organitzar y mantindre serveys y autoritats directament del govern general o del rudimentari Estat.

CAPÍTOL XVI

Indumentaria del Templer. — Ha estat indicat en la majoría d'histories del orde del Temple lo vestit dels seus frares, la túnica de llana blanca semblant a la dels cistercienses, capa blanca ab la creu roja, la camisa y calҫotets, que no podíen treures ni encare pera dormir, essent dita camisa permesa de llí a Orient y usada solament de llana a Occident.

Lo que no savíem és la confecció y preu de cada peҫa del vestuari, y sobre aquest punt tením un molt curiós document de la comanda de Palau del Vallès y referent, per lo tant, a la indumentaria dels Templers de la casa de Barcelona. Un sastre barceloní que s'havía fet donat del orde, contractà la confecció dels vestits dels seus confrares en 1272, pactant preus per cada peҫa de roba y obtenint del Comanador la promesa de no pendre cap altre sastre:

«...quod nos frater Raimundus de Barberano, comendator domus de Palacio Salatano ordinis Milicie templi attendentes te Bernardum de

(1) Perg. 131, armari 13; arxiu G. P.

Gilida sartoren confratrem nostrum esse et longo tempore fuisse utilem et intentum circa bonum et utilitatem dicte domus... attendentes eciam te elegisse sepulturam tuam et infantum tuorum in cimiterio ecclesie domus nostre et promissise dare singulis annis toto tempore vite tue mediam libre cere predicte ecclesie... id circo cum assensu et voluntate omnium fratrum in eadem domo degencium damus et stabilimus tibi dicto B. de Gilida sartore, in tota vita tua comuni per nos et omnes succesores nostros comendatores predicte domus quod tu facias vel fieri facias totum opus omnium vestium quas nos habeamus vel successores nostri habeant facere vel fieri facere in Barchinona sive ille vestes sint apropriate domus nostre de Palacio vel aliarum domorum eiusdem ordinis que sunt de Bajulia predicte domus de Palacio; promitentes tibi dare pro suendo mantellum cum penna XVI. denariis Barchinone de terno et pro garnatxia cum penna alios XVI. denarios et pro tunica octo denarios et pro mantello sine penna octo denarios et pro garnatxia sine penna octo denarios et pro caligis de lino et lane IV. denarios et pro brial fustanei V. denarios. Preterea promittimus tibi sub obligacione omnium bonorum predicte domus nostre quod in tota vita tua non operati *enim* (?) cum alio magistro predicti oficii nisi procederet de tua voluntate et quod tu tenearis suere et scindere predictas vestes nostras pro preciis supradictis... Datum est hoc II. nonas septembris anno domini MCC.LXX secundo.» (1).

Tres butlles d'Alexandre IV y una d'Urbà IV en favor dels Templers. — En un cartoral de butlles traduídes al català, de les derreríes del segle XIII[è] o de la primería del següent, dictades en favor del orde del Temple y que se trova avuy al arxiu de la Corona d'Aragó, ab lo títul de *Privilegia Templariorum,* hi ha les següents tres butlles sens senyalar any y que atribuím al Papa Alexandre IV, qui ocupà'l seti pontifici desde 1254 fins a 1261, donchs en la segona butlla fa menció del seu predecessor Gregori IX (1227-1241):

«Alexandre bisbe seruu dels seruus de deu, als honratz frares archabisbes, bisbes et amatz fills, abbatz e priors e als altres prelatz desgleyas als quals aquestes letres uendran, saluts e apostolical benedicció: per clam dels religioses barons frares de la caualeria del temple uenc dauant a nos que com alguns a les cases dels per lur salut se meten los enemics daquels enfre lespay daqueles cases aquels e les lurs coses reuerencia e temor de Deu post posada prenen e forses los encarceren e els forçen a reenço. on per ço com aquesta cosa no es digna ans es de tot en tot molt lega e a salut de feels de tot en tot contraria. A la uostra vniuersitat per aquests escrits apostolicals comandan manams que a tots generalment sots sentencia descomunicacio procurets

(1) Perg. 2127 de Jaume I; arxiu C. de A.

uedar que negu no meta ses mans uiolentes en aquels qui a les cases dels dauant dits frares per lur salut fugen ni en les coses daquels en fre lespay en torn daqueles cases. Si neguns empero trencadors seran daquesta nostra prohibicio aquels appellacio e contradiccio cessan aligament descomunicacio de nathema estrengatz e façats aquels axi com amudatz esquiuar entro a digna satisfaccio. Datum a letra nonas madii.»

«Alexandre bisbe seruu dels seruus de deu, als honrratz frares archebisbes e bisbes en lo bisbat dels quals les eglesies e les cases del temple estan, salutz et apostolical benediccio. Quant plus deuetz esser amadors de iusticia tant mes no coue uos fer frau a la lig ço es que los amatz fills frares de la caualeria del temple a nos greu clam offriren que alguns de uos e els officials daquels con no poden girar sentencies o donar descomunicacio o dentredit en aquels, per ço car daço son garnitz per priuilegis de la apostolical seu en los homens daquels e en aquels encara que molen en lurs molins e coen en lurs forns e en aquels encara qui uenen o compren o en altra manera ab els participen aqueles sentencies donen damunt dites e axi no seruans la força nil poder dels priuilegis apostolicals. Mas soles les paraules quyx los frares de la dita horde desueden e ab els participar no lexen los altres. La qual cosa pus axi es esdeuenguda es fort descouinent que aquels frares quant a aço sien jutgatz per juhii de jueus e cels qui ab els participen en les dauant dites coses maior escomunicacio encorreguen que no encorregueren participar ab uedatz. Nos per ço no uolens aquestes coses per souinets clamors a nos denunciades sot disimulacio quayx qui nou sap trespasar a uos totz en sengles a exemple de gregori papa predecessor nostre de bon remembrament per aquestes apostolicals escrits mananis que uos aquestes aytals sentencies daqui auant en frau de nostres priuilegis no donetz, car si sobra ço a nos altra uegada clam ne uendra no porems clucats huylls passar que no castiguems per deguda crueltat los donadors daytals sentencies.»

«Alexandre bisbe seruu dels seruus de Deu. Als amatz fills al Maestre e als frares de la casa del temple de iherusalem saluts e apostolical benediccio. La apostolical seu sol atorgar piadoses demandes e donar benigne atorgament a honests precs daquels qui demanen, de la part ço es a ssaber uostra fo proposat dauant nos que moltz prelatz els officials daquels e encara los rectors de les parroquials esgleyes, les muyllers dels homens e dels masoners e dels confrares uostres e altres muyllers de la terra uostra apres lur part a les esgleyes lurs anans a fer greus (?) e axi aqueles si moran com los infans daqueles e encara los altres pubils de la dita terra quen moren a ecclesiastica sepultura en preiudici uostre no reeben, e possen occasio que per ço car los maritz daqueles fembres e els pares dels enfans e dels pubils damun ditz son ligatz dalguna escomunicacio. Ias sia ço que aqueles fembres ab lurs maritz e els pubils e lurs pares en aquel crim no par-

ticipen e ias sia ço encara que aqueles fembres nels enfans nils pubils damunt ditz no sien nomenadament desuedatz ni encara entreditz, per que a nos humilment soplicas que sobra ço axi a uos com a aquels e a aquels damunt ditz procura paternal curasems proueer. Nos per ço a les uostres piadoses supplicacions enclinatz per ço que negun dels sobreditz aqueles fembres a grens a fer anans apres lo part, e axi aqueles com los ditz infantz e els pubils que no pusquen esser gitatz per aquesta occasio de ecclesiastiques sepultures di daltres sagramentz eclesiastics a exemple de Innocent papa de bon remembrament predecessor nostre per auctoritat daquestes presens letres, a uos atorgams per ço de tot en tot a negun hom no lega aquesta pagina de nostra constitucio trencar ni per fol osament contra ela anar. Si negu empero aço assaiara la ira de deu trastot poderos e dels benauratz sent P. en sent Paul apostols del sapie si encorredor. Datum a alayna VIII idus iulii.»

Lo papa Urbà IV (1261-64) confirmà ab la següent butlla al Temple la adquisició dels bens confiscats als heretges qui eren feudataris o teníen concedits béns del orde, evitantse axí que com los béns dels altres heretges fossin adquirits per la Corona:

«Vrba bisbe seruu dels seruus de Deu; als amatz fills al Maestre et als frares de la caualeria del temple de iherusalem. Saluts e apostolical benediccio. A les pregueres de la uostra deuocio enclinatz per auctoritat daquestes presens letres a uos atorgam que si alcun feuater o altre en lo qual tota iurisdiccio temporal auets de eregia lealment ses deuendra esser condempnat et els bens daquels per aço ses deuendra esser confiscatz lo feu que de uos o daquela casa uostra te et els altres bens seus mobles et no mobles a uos et aquela casa uostra francament tornen et per enteniment daquela condempnacio et de confiscacio daquesta manera negu en lo feu ni en aquels bens negun dret a si no pusca apropriar. Axi empero quel dit feu et los bens daquesta manera retingats a uostres mans a aquel eretge o a seus hereusnegu nuylls temps aqueles coses donadors, a null hom per ço de tot en tot no lega aquesta pagina de nostra costitucio trencar, ni per sol osament contra ella anar. Si negu empero aço asaiara la ira de deu trastot poderos et dels benauirats sent P. et sent Paul apostols del sapie sien corredor »

Donacions del rey Pere'l Catòlich al Temple, al anar a la batalla de les Naves de Tolosa. — Trobantse'l rey d'Aragó a Toledol a mitjans de juny de 1212, al reunirse ab l'exèrcit castellà per la empresa contra'ls musulmans, féu en tres díes tres notables concessions als Templers. Ab data del 16 de juny los hi concedí unes terres situades a Robres, y ab altra escriptura los hi confirmà una donació que anteriorment havía atorgat a la casa del Temple d'Osca, d'una pensió anyal de dos diners per march encunyat en moneda jaquesa,

com a remuneració de la custodia dels cunys y dels instruments per pesar, assajar y encunyar dita moneda. Ja havèm citat abdós documents en nostre *Itinerario del Rey Pedro I de Cataluña* («Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», vol. IV, any 1907).

La tercera concessió consistí en terres situades en la clamor d'Almacelles, envers Vallonga y Avinselló, que corresponíen al terme de Gimenells, y sembla que ja les tenía l'orde, però disputades per los habitants de Gimenells. Aquesta confirmació, datada també a Toledol lo día 18 juny, diu axís:

«Quoniam ea que acta sunt... nos Petrus Dei gratia rex Arag... coperto et cognito per cartas Ermengaudii quondam illustris Comitis Vrgelli que terre ille que sunt citra magnam clamorem versus Avinsellonem et versus vallem longam que huc usque esse dicibantur de termino de Gimenellis cum non sint set de termino inter Avinsellonis vel vallis longue aut aliarum villarum domus militie Templi omnes terras illas etiam si essent de termino castri et ville de Gimenellis ob remedium et salutem anime et parentum nostrorum per nos et omnes successores nostros damus... in perpetuum domino Deo et domui militie templi et vobis dilecto nostro fratri Guillelmo Catelli comendatori castri de Monte sono... terras omnes habeatis et teneatis vos et domus militie... quiete et iure hereditario possideatis... mandantes omnibus hominibus de Gimenellis... quod *nullus* de cetero predictas terras ingredi aut intrare presumant... Date exercitu apud Toletum XV. Kalendas julii per manum Ferrarii notarii nostri et ipsius scripta a Berengario de Parietibus sub Era MCC quinquagesima. Sig✠num Petri Dei gratia regis A. et comes B. Testes huius rei sunt comes Sancius, Nunus Sancii, Eximinus Cornelii, Garcias Romei, Petrus Aones, Guillelmus de Cervaria, Guillelmus de Petra alta, Guillelmus de *nindias,* B. scriptor rep. domini Regis. J. de oscha merinus de Exea. B. de Almenara.» (1).

Tres concessions en tres díes, y en aquells moments solempnes, lluny lo rey de sos Estats, demostren que'ls Templers l'ajudaven en aquella expedició, ja concorreguenthi o ja cuidant a Aragó y Catalunya que durant la absencia del sobirà no hi hagués cap sorpresa per serrahins o per rebetlions de vassalls.

A les derreríes de maig del any següent, 1213, lo propri rey concedí també als Templers de Gardeny, representats per son comanador Ramon Berenguer d'Ager, la facultat de celebrar mercat tots los dimecres a Vilanova de Corbins, axí com una fira anyal a l'agost, de vuit jorns de durada.

Altres noves de la comanda del Temple de Barberà. — En la plana 168 havèm tractat d'aquesta casa y en la 157 de les dona-

(1) Registre 310, foli 36; arxiu C. de A.

cions d'En Gombau d'Oluja. La cessió feta per aquest senyor ab data de 3 calendes desembre 1192 del seu senyoriu sobre la vila de Santa Coloma diu: «Ego Gombaldus de Ologia... laudo et concedo domino Deo et Beate Marie et domui Militie templi et fratri P. de Rigaldo in hoc tempus Magister in partibus Ispanie et Provincie et fratri Gauberto de Serra preceptor Barberani...illam dominacionem quam habeo vel habere debeo per castro de Cheralto sive de Sancta Columba et per ullas voces in illud donum quod Berengarius de Monte et suis fratribus fecerint domui Militie scilicet quadra de Aluio.»

Lo preceptor de Barberà, Bernat de Claret, ab consentiment del Mestre P. de Montagud, donà en maig de 1212 a Ramon de Palamors les cases que la comanda tenía en la ciutat de Tarragona, «in loco nominato podium sarrierium».

No sabèm si aquestes cases eren altres que les que'l comanador establí ab condicions desusades a Pere de Tever, en setembre 1255 ab la següent escriptura:... «Quod nos frater Raimundus des Bach comendator Barberani cum asensu et voluntate fr. Raimundi Berengari de Ager comendatoris Gardenii et fr. Petri de Ager comendatoris Maioricarum, fr. G. de Miraveto... damus et estabilimus tibi Pere de Teuer et uxori tue Guillelme. . domos omnes Milicie templi quas habemus in civitate Terrachone exceptis domibus illis quas Amigono de Alcoano iam stabilimus... tali condicione quod ipsas domos omnes et operatoria habeatis et teneatis per nos et successores nostros et teneatis ibi nobis et successoribus nostris quinque lectos paratos scilicet unumqueque cum una marfega, uno coopertorio, uno part linteaminum et uno capzal et teneatis ibi nobis et nostris successoribus scutellas, scisos, ollas et alia aparamenta nobis necessaria. Retinemus enim nobis et successoribus nostris et familiis sive nunciis et bestiis nostris usus et staticam ipsarum domorum...» De manera que ab aquest contracte la comanda de Barberà tingué alberch o posada a la ciutat de Tarragona sempre disposta y sens que la conservació li ocasionés cap despesa.

Lo poble de Montargull havía pertenescut a Ramon de Castellfollit, qui testà en 1191; en 1215 aquell lloch era den Ferrer de Suda y sa muller Saurina y'l cediren per cent sous a B. de Granyena, comanador de Barberà y al Mestre G. de Montrodó (1).

En 1246 la propria comanda adquirí de Geralda de Querol y de sos fills Guillèm y Uguet de Cervelló'l castell de Vallorsera, dintre del terme del de Montclar.

Berenguer de Puigvert devía pretendre senyoriu a Barberà, donchs en 1253, va protestarne, del homenatge que aquell exigía, fray Jaume de Timor, preceptor de Gardeny y llochtinent de Mestre del Temple en Aragó y Catalunya.

---

(1) En 1171, Berenguer de Montargull havia donat al Temple tot quant tenía a Albí y Montargull.

Dita comanda pledejà contra la Seu de Tarragona, y en 1273 lo comanador Arnau de Timor hipotecà tots los bens de la comanda al advocat que la defensava.

En 1275 tingué també questions ab la comanda de Tortosa, com pot veures en los pergamins 2231 a 2234 del temps de Jaume I del Arxiu de la Corona d'Aragó.

Les cases que la comanda tenía a Tarragona foren cedidas en 1276 al ardiaca de Tarancona.

En 1286 y 1293 eren respectivament comanadors de Barberà Guillèm d'Abeillars y Bernat de Montoliu.

Noves de la casa de Celma. — Havèm apuntat en la plana 168 los orígens d'aquesta comanda. Després de moltes questions del comanador ab Guilia Ferrera y son fill Guillèm sobre drets en lo lloch de Celma arrivaren, en 1225, a la següent curiosa concordia:

«Sit notum cunctis. In christi nomine. Ego frater Guillelmus de romani preceptor Celme cum consilio et voluntate fratren domus Celme scilicet fratris Guillelmi Tolzani et fratris Johannis de Coma atque fratris Bernardi de Saportella damus, concedimus que tradimus Guilie ferrarie et tuis et filio tuo Guillelmo et uestris aut cui uolueris in perpetuum uel proieniei aut posteritati uestre fabricam castri uel termini aut hominum Celme sicut tu dicta Guilia olim antecessores que tui habuerant et tenuerant. Et ego Guilia ferraria et filio meo Guillelmo conuenimus uobisque fab... fabricam reget omne opus uestri faciat cum ferro et carbone uestro in fabrica uestra in manso uestro uel in castro de Celme veniat unum die... septimanam ut melius eligant fratrum et ad illum diem dent ei suum cibum et ille faciat eis omne opus domui Celme videlicet de laboratione molendinorum preterque retenimus manso de Johanis narbonensis et Johanis de Saportella et isti laboratores dent fabri sicut mos est dicti castri Celme et aliarum agricolarum de calsare uomerum ac de ligonum. In super demus ei quasdam sotulares noues et bene sotulates de uacce pelle sive duos solidos barchinonem ut melius eligat sa dictis faber (?) ad accipiende in unoquo festo omnium sanctorum annuat... Nos autem dicti fratri Guillelm de romanino Celme preceptor simul cum fratribus pretaxatis venimus ad bonam finem et concordiam et pacem de omnibus querimoniis quas ab inuicem habueramus tecum Guila et filio tuo Guillelmo et uestris sine aliquo alio retentu et impedimento. Est certum quod composicio ista (?) fui condam (?) facta in posse Veziani de monte acuto et de Petro pellipario et de P. magister in quorum posse fuit facta. Actum est hoc pridie kalendas Madii anno Domini M°CC°XX°V° Sig ✠ num fra. Guillelmi de Romani = Sig. fratri Guillelmi tolzani = Sig. fratri Johani de Coma = Sig. fratri B de Saportella. Nos in simul qui hoc laudamus et firmamus et testes firmari rogamus = Sig. Johan de Saportella = Sig. Petri pelliparii = Sig. Veziani de Monte acuto = Sig.

Petri magistri... = Ego Bernardus Guillelmus leuita qui hoc scripsi iussu G. de romani preceptoris Celme dic et anno ✠ prefixo.»

Sospitàm que Donya Guilia Ferrera era de la familia de Castellet y son fill era Guillèm de Tarragona, descendent del senyor de Tarragona Robert Aguiló.

En 1237 lo comanador *domus Militie Celme* frare Ramon Rossell, tenía plet ab lo rector de la iglesia parroquial del metex lloch y foren jutges Pere, abat de Sant Cugat del Vallès y Arnau, prior de Sant Pau del Camp delegats per lo Papa. Se fallà a favor del rector, qui devía possehir la iglesia ab plè dret y tots los rèdits, exceptat la tercera part del blat, que la tindría lo comanador. Lo rector devía emperò reverencia y obediencia al comanador. En 1292, Arnau de Puig «comendator domus castri de Celma ordinis Militie templi» requerí al bisbe de Barcelona per que s'abstingués d'exigirli cert tribut y questia, alegant que quan lo bisbe Guillèm havía concedit aquella iglesia al Temple ne's reservà cap subsidi de les temporalitats.

La comanda de Vallfogona. — En la plana 157 havèm indicat que'ls Templers obtingueren en 1190 lo lloch de Vallfogona. En realitat la data de la donació que atorgaren los consorts Gombau d'Oluja y Ermengarda, és de 9 de les calendes de febrer de 1190 de la encarnació o 2 janer 1191, istil modern. La atorgaren condicionalment, per lo cas de morir sens fills y donaren lo castell y terme de Vallfogona ab sos habitants, molins, forns, cases, potestat y senyoríu, deguent posar los Templers un capellà en aquella iglesia per dir missa perpetuament.

Sis anys més tart, confirmaren y ampliaren dits cònyugues aquesta donació, ab data de calendes de janer de 1196 (1er janer 1197, istil modern); donan are tot lo castell, vila y terme en franch alou ab lo senyoríu que tenen sobre'ls castlans y ademés cinch cents morabatins ab occasió d'entrar Gombau y Ermengarda per religiosos del orde del Temple (1).

En 1211 trobàm ja un preceptor de la casa del temple de Vallfogona, anomenat Guillèm de Grada. No sabèm si es lo metex Guillèm Gra-

---

(1) Antigues noticies de Vallfogona: Ab data de 19 calendes janer any 9 del rey Lluis (1116), «ego Petrus Gerbert una cum coniuge et filiis meis impignoratores sumus tibi Endoloci... medietate de ipsos alaudios que habemus in terminio de Ualfogona cum ipsas casas totas de ipsum alaudium donamus barchera I. pecia ad ipsa deuesa... propter precium auer XXVI. solidos de diners de Barchinona obtims. Sunt autem ipsa hec omnia in comitatu Minorisa in chastrum Valfogona vel in eius terminis, habet afrontaciones de una parte in terminio de Amenla, de alia in termino de Albio, de alia in termino de Secura...»

En 1157, Berenguer d'Oluja y sa muller Eldiards donen als consorts Ferrer y Ermesenda la honor de Palau de Vallfogona, obligant en Ferrer a sa esposa per mentres viurà'l castell de Montargull. En 1199, Ermesenda, viuda d'en Ferrer y filla de Berenguer d'Oluja (germana de Pons d'Oluja), cedí a son fill Guillèm de Montargull la honor de Palau de Vallfogona. Y tot seguit, lo metex dia dit Guillèm de Montargull, ab consell de sa citada mare Ermesenda, de son oncle Pons d'Oluja y de son germà Pere de Montargull va vendre al Temple la honor del Palau de Vallfogona per 230 sous.

nell d'un document de 1209 que diu: «...ego Berengarius Almoravidus et uxor eius domna Raimunda... mittimus in pignora vobis Guillelmo Grenello qui in domo Milicie templi manetis... omnem illam nostram dominicaturan terrarum et ortorum et vinee... in comitatu Barchinone infra terminum et fines ca^stri Vallis facunde...»

En 1233 potser Vallfogona era depenjant de la casa de Barberà, donchs en un document surten Pere de Pertegàs preceptor de Barberà y P. de Visnar subpreceptor de Vallfogona. En altre document de 1235 (pergamí 660 del temps de Jaume I del Arxiu C. de A.) hi figura'l comanador de Vallfogona.

En desembre de 1237, Berenguera de Llorach, ab consentiment de Stranea de Rubió y de Elisenda de Llorach cedí al Temple lo castell d'Albió, prop de la comanda de Vallfogona, en mans del comanador de Barberà, frare Pons d'Ultrera. Lo 29 abril 1238 dita Berenguera, germana de Pere de Vallvert y muller de Bernat de Llorach atorgà testament disposant ésser soterrada en la iglesia dels Templers y confirmant la donació del castell d'Albió.

Que Barberà y Vallfogona eren dues cases separades ho prova veure en 1240 al dit Pons d'Ultrera, comanador de Barberà, nomenar juntament ab Jaume, comanador de Vallfogona, un procurador per lo plet que tenien ab lo monastir de Vallbona. Dintre del metex any 1240 mudaren abdós comanadors, essent Bernat de Montfalcó preceptor de Barberà y Gellaldo de Cleriana, preceptor de Vallfogona de Riucorb. En 1244 ho era de Barberà Ramon de Villalba y de Vallfogona Berenguer de Castellfollit.

Es de totes maneres estrany veure que certes donacions de béns situats a Vallfogona se fan a la casa de Barberà. Una d'agost de 1261 com a exemple:

«Notum sit... ego Nouela filia condam G. de Valdeorsera... dono et afirmo domino Deo et beate Marie virgini et domui Milicie templi et vobis domino fratre G. Danglerola comendator Barberano et fratribus eiusdem presentibus atque futuris quodam ferragenalem quam ego habeo in termino Valfagona... Nos predictus fr. G. Danglerola, comandator Barberani, consilio et sensu fratrum nostrorum scilicet fr. B. de Pujal et fr. B. de Sportel camerarius eiusdem domus et aliorum fratrum per nos et successores nostros recepimus vos dictam Nouela in omnibus bonis spiritualibus et elemosinis de zamar et ultramare et promittimus vos et omnia bona vestra defendere contra omnes personas... et ego predicta Novela retineo in nogario medietatem omnium fructum que exierint... et eligo sepulturam meam in cimiterio Sancti Salvatoris domus Milicie Barberano et ut securior sitis...»

Algunes noves de les cases de Gardeny y Corbins. — Podèm afegir a lo indicat en la plana 169 que, en 1202, Guillèm d'Anglesola per remey de la seva ànima y de la de son pare Guillèm, donà a la casa

de Gardeny, en mans del preceptor Guillèm Amill, una pensió de quinze sous a Corbins, «de quibus XV. solidos teneatur ibi semper quadam lampa argentea accensa et illuminata ante altare dicte Sancte Marie Gardenii omnibus arsura noctibus in perpetuum. Quem lampadem ego prefatus G. de Anglesola facio ibi argenteam et ut perpetuo possit illuminari de predictis XV. solidis de meo censu de Corbins...»

En abril 1212, Ramon Berenguer d'Ager, preceptor de Gardeny y Corbins concedí franquesa de mals usus o serveys feudals als habitants d'Aguilar y Castellpagès, ab consentiment de Guillèm d'Anglesola y Ramon de Granyena: «facimus cartam franchillitatis et libertatis vobis omnibus hominibus et feminabus de Zaguilar et de Castro pagesio et omnibus illis hominibus et feminabus similiter qui habitabunt... in loco illo quem vobis dedimus ad populandum et ad edificandum que est inter Zagilar et castro pagesio qui vocatur villa nova... et quod habeatis vos in perpetuum vos et successores vestri et omnes habitatores predicte ville nove vestrum passaticum in flumen Sicoris franchum et liberum ita scilicet quod quisquis pro nos ibi barcham habuerint et tenuerint transeat semper ultra et citra cum illa barcha vobis et omnibus populatoribus predicte ville nove franchi et liberi absque vestra vestrarumque missione quod ibi nunquam faciatis... damus vobis et vestris prefatum donum franchum et liberum ita quod deinde neque nos et post nos aliquis per nos... racione predictarum rerum videlicet exorchiarum vel intestacionum sive cuguciarum aut de predictum passaticum aliquid a vobis vel a successoribus vestris non requiramus nec requirere faciamus sed semper sitis franchi et liberi de predictis omnibus secundum vestram voluntatem. Ita scilicet quod si aliquis decesserit sine legitima prole liceat ea dimittere et dare res suas cuicumque voluerit... Et in super damus et concedimus vobis iamdictis et vestris in perpetuum quod de cuguciis fiat sicut mos est et consuetudo civitas Illerde ut currant ambo per villam nudi et verberati et in pecuniam vel in honorem nullum dampnum sustinant...»

Sols axís, a costa de concessions y franqueses podíen les Templers poblar llochs deserts de les seves possessions.

A mitjans del segle XIII[è] sostingué la comanda de Gardeny questió ab lo pavorde de Sant Llorens y Sant Martí de la Seu de Lleyda. En 1269 lo bisbe de Saragoça y l'abat de Font freda dictaren sentencia arbitral absolvent als Templers de satisfer delmes al citat pavorde per les terres que possehien entre'l Segre y la sequia d'Alcarraz.

En 1272 acabà per concordia altre questió que sostenía la casa de Gardeny ab lo bisbe y capítol de Lleyda sobre la iglesia de Corbins, que estava incorporada a la sacristía de Lleyda. Lo bisbe cedí al Temple dita iglesia ab sos delmes y primicies y altres drets, ab la condició de posarhi capellà vicari presentat al prelat y retenintse la mitra y capítol una pensió anyal de 34 lliures jaqueses y 22 cafizes de blat.

Lo rey d'Aragó, en atenció als serveys del Mestre del Temple, con-

cedí, en 1299, a la casa de Gardeny facultat perpetua de crear notarí en la comanda per rebre tots los contractes sobre terres y aprobant la costúm que ja havía tingut dita comanda de sostenir notari.

Finalment, la casa de Gardeny comprà a Ramon de Montcada, en 1302, un molí en la parroquia de Sant Llorens de Lleyda, lloch anomenat *la fustería*, entre la muralla y'l riu (1).

Una notable donació de Jaume I als Templers. — En lo mes de janer de 1266 nostre rey Jaume prengué als moros la ciutat de Murcia, d'acord ab son gendre Alfons de Castella. D'allí retornà a Valencia y a Lleyda y a mitjans de juny era ja a Barcelona. Llavors feu la següent curiosa donació, al Temple, de cases de Murcia:

«Nouerint uniuersi, Quod nos Jacobus dei gratia Rex Arag... per nos et illustrem Regem Castelle et suis damus et concedimus Deo et ordine militie Templi in perpetuum pro hereditatem propriam francham et liberam domos que fuerunt de Abdelhac Alimahomet Abnibiniambra et algorfam ipsarum domorum que est ante portam eiusdem. Que quidem domus sunt in Murcia in parte christianorum et afrontant ex una parte in uia publica que dicitur de Rabac Alahubet et in domibus dalaxant et ex alia in uia que dicitur de Nauat et ex alia in uiis que dicunt de Zarhan et ex alia in domibus de Abenabdalaziz. Damus... secundum quo eas asignavimus et dedimus ordini supradicto quando in ciuitate Murcie eramus personaliter constituti et secundum quod in alio instrumento quod inde fecimus dicto ordini plenius continetur. Damus etiam et concedimus Deo et ordini antedicto in perpetuum ortum qui fuit Dalfossayer et affrontat ex duabus partibus in muro ciuitatis... Datum Barchinone IX. Kalendas iulii anno domini Millesimo CC° LX. sexto. Sig ✠ num Jacobi dei gratia Reg...»

Són testimonis Jazpert de Castellnou, Gaufret de Rocaberti, G. de Cardona y Pere Martínez de Luna.

Aquesta fóu la cessió de béns situada més al mitjorn que'ls Templers obtingueren dels sobirans de Catalunya-Aragó.

Disposicions testamentaries curioses referents al Temple. — Guerau de Casola, canonge de Lleyda, atorgà en 1216 un testament que oferex interès per la historia de dita ciutat y que demostra una volta més lo prestigi que teníen los Templers de saber protegir a tots quants posaven ses persones o béns sots la custodia del orde:

«... pro salute anime mee constituo unam candelam in ecclesia de

(1) Constança, viuda de Guillèm Ramon de Montcada, sos fills Pere, Guillèm y Ramon, Sibilia, muller del citat Pere y altre Sibilia, esposa del dit Ramon, veneren en 1250, a G. Moliner, ciutadà de Lleyda, la tercera part del castell y vila de Malpartit, que teníen en feu dels Templers de Gardeny.

Garden que post obitum meum die ac nocte iugitur ardeat coram altare beate Marie... Preterea relinquo sub proteccione et deffensione Magistri et fratrem milicie Templi omnes alias meas instituciones quas habeo factas ad salutem anime mee in multis aliis monasteriis... ut non permitant illa destruere nec inderetius muture. Instituo in monasterio Populeti omnes candelas ad missas et unam pietanciam in die cene ad monachos quibus assigno totum honorem que comparaui de R. de ualleuiridi in Illerda... Item asigno inter abbaciam Sancti Ruffi et prioratum Sancti Ruffi de Ilerda LXXXII. solidos pro meo aniuersario quos abeis comparaui in suo honore super vineam J. dagger qui diuidantur inter illa duo monasteria sicut ordinatum est inter me et illos per instrumenta... Item instituo in eodem monasterio Sancti Ruffi de Ilerda duos cappellanos canonicos qui supra sex canonicos qui modo ibi sunt semper per me ibi teneantur et post obitum meum celebrent ibi diuinum officium pro salute anime mee... Asigno monasterio de bello podio pro meo aniuersario vineam quam comparaui de Ferrario de conchis in Menarges. Assigno meo hospitali quod dicitur de Sancta Trinitate et est in Ilerda in parrochia sancti Martini totum alium meum honorem quecumque habeo in Ilerda et in toto suo termino et omnes alias res meas tanquam heredi meo et ipsi qui tenebant (?) illud hospitale recipiant pauperes et procurent bene infirmos et omni tempore teneant unum cappellanum in ecclesia Ilerdensi in memoria mea cum ipsis que iam assignate sunt eidem cappellanie. Omnia ista supradicta et singula pono et mitto sub cura et custodia domini mei Magistri milicie Templi qui per tempore fuerit et omnium aliorum fratrem qui per amore Dei et salute animarum suarum uisitent loca et omnia hec supradicta tenere et obseruare faciant... Testamentum uero meum et totam facultatem meam in posse eorum relinquo et pono... Quod est actum idus aprilis anno ab Incarnatione domini M° CC° XVI°. Ego G. de Caceola subscribo... tali scilicet modo quod si fratres et Magistro Templi negligentes extiterint eandem uisitationem potestatem et correctionem dono et concedo Ministro Sancte Trinitatis. Fratris Berengarii ordinis Sancti Trinitatis et captiuorum Sig ✠ num. Ego frates G. de Uetula domus Sancti Trinitatis laudo et firmo...»

En 1259 atorgà testament Pere de Cubells, dexant al Templers de Barbens lo castell y lloch de Castellsalvà ab sos termes, axí com lo delme, tot després de morts sos fill Pere y filla Timborgs, los qui en tindríen l'usdefruit.

Farèm menció també del testament d'en Guillèm Toda, de Bellfort, (setembre 1278), que dexa cinch sous a la iglesia de Sant Bartomeu de Bellfort, cinch a Sant Nicolau de Bellpuig, dos a Santa María de Montserrat. «Item dimitto XXX. solidos ad faciendam unam ymaginem Sancte Marie et unum tabernaculum quod ponatur in ecclesia de Belfort. Item dimitto Sancte Marie de Gardeyn unum mulum de supraannum de pilo rubeo et unum meum sarracenum. Item statuo quod

mea sarracena babtizata et sit cristiana et post babtismum ipsius serviat X. annos in ospicio meo filiis et filiabus meis; elapsos dictos X. annos dictam sarracenam *facio* (?) alforram liberam et inmunem de omni servitute.» Feu dexes a sa muller Bonjorn y a sos fills Vaquer y Berenguera.

Algunes adquisicions fetes per los Templers. — Los germans Ramon y Gombau de Ribelles donaren en 1208 al orde «in manu fratris Petri de Monte-acuto magistri eiusdem domus in partibus Provincie et in quibusdam Ispania et fr. G. de Monte-rotundo comendatoris Gardenii et fr. Raimundi comendatoris de Barbencii et fr. Petri Alberti... totam nostram dominicaturam quam habemus et habere debemus ad locum qui dicitur la fuliola sicut affrontat de una parte in sorte que fuit Ferrarii... et in sorte que est Sancte Marie de Ripellis... et de III. in termino de la fuliola que est prefati R. de Montecatano.» Berenguera, muller del citat Ramon de Ribelles, declara no tenir cap dret sobre la proprietat cedida al Temple per rahó de dot o esponsalici. Firma també Guillèm, altre germà den Ramon de Ribelles.

En 1214, Ramon Berenguer d'Ager vené al Temple, en mans de G. de Montrodó, mestre, y de frare Ramon Berenguer, pare del venedor y preceptor de Montsó, «castrum et villam qui dicitur Cellers in comitatu Paliarensi et affrontat ex una parte in caput de Montsech, de alia in flumen Nucharie, de alia in terminis de Moror, de alia in terminis de Guardia.» Es venda perpetua ab tots termes, aigues, molins, habitants, questies y rendes, per preu de dos mil sous jaqueses, y afegeix: «Dono itaque nunc vobis predictis fratribus et vestris successoribus fidancias salvetatis scilicet Guilelmum de Cervaria et Raimundum de Montcada.» Firmes del venedor, de Berengaria *sororis eius*, y dels dos citats fiadors.

Un altre cessió important atorgaren al Temple en 1238, Berenguer de Pilzà, Pere Arnau y son fill Guillemó, Ramon de Purroy y sa muller Saurina per remey de llurs pecats, en mans de Ramon de Lunel, llochtinent de comanador y cambrer de Muntsó, de frare Sanxo d'Ossor, preceptor de Litera y frare Pere Eximen, preceptor de Confita, consistent en la torre o casa de camp anomenada den Peiró, situada en la comarca del Litera. Firma l'acta Martí Pascasi, justicia de Montsó.

Jaume I, qui en 1259 posà sots sa especial protecció la casa del Temple de Montsó ab tots sos béns y pertinencies, la absolgué, en 1262, de la pensió anyal de mil sous que devía satisferli y li confermà la donació del castell de la Sebolla (Castejón Ceboller? avuy Castejón del Puente) que li havía abans atorgat.

Adquisicions de la comanda de Puigreig. — Aquesta casa del Temple, de la que ja havèm parlat (plana 170), obtingué en 1221 la

cancelació de la hipoteca que gravava sos molins, per gracia del vescomte de Cardona:... «Quod nos G. Dei gracia vicecomes Cardone per nos et per omnes nostros damus et concedimus et liberamus domui Milicie templi et fratri Guillelmo de Lugols comendatori Ceritanie et Berguitani et aliis fratribus... omnia ille molendina de podio regis quos dominus Rex ibi habet sicut eos melius vobis ea dedit et sicut nos melius ea racione pignoris... Datum Cardone II. nonas iulii anno Domini MCC. XXI. Signum G. vicecomitis Cardone qui hoc laudamus et firmamus. G. de Fonte presbiter et scriptor domni G. vicecomitis Cardone qui eius mandato hoc scripsit et hec sig ✠ num fecit.»

En Galceràn de Pinós y sa muller Berenguera lloaren, en 1279 «domui Milicie templi et vobis fratris scilicet Guillelmo Scarich comendator podii regum... omnes donaciones et concessiones...» que'ls nostres avantpassats feren al dit orde o sía lo Mas de Clarà, de la parroquia de Sant Martí de Saldes y lo Mas de Na Martina de Bagà y rebèm com a remuneració de la confirmació present de vos frare G. Scarich cent sous melgorenses.

Documents de la casa del Temple de Saragoça. — Ja havèm tractat dels orígens d'aquesta comanda (plana 235). Un document de 1190 acredita la presencia del Mestre provincial del orde a Saragoça: «Ego P. de Rigaudo Magister in partibus Provincie et quibusdam Ispanie domus Milicie consilio et assensu nostri capituli dono... (al rey Alfons d'Aragó) per duos dies ac duas noctes totam aquam de Resasol absque aliquo impedimento in uno quoque mense et accipiatur semper in priori ebdomada cuisque mensis die lune atque martis... Datum apud Cesaraugustam in domo Templi per manum fratris B. de Nemps et mandato eius scripta a Jordano capellano prememorati Magistri sub Era MCCXXVIII, mense octobris. Sig ✠ num P. de Rigaudo magistri. Sig. fr. R. de Cubellis preceptoris Novellis. Sig. fr. B. de Ispania. Sig. fr. R. de Laguaire. Sig. fr. B. de Seron. Sig. fr. Egidii de Maria.» (Pergamí 561 del temps d'Alfons I, Arxiu C. de A.)

En 1280 o 81, Pere de Montcada, Mestre provincial dels Templers y llochtinent del Gran Mestre a Espanya, ab consell de Pere de Tous comanador de Mirabet, Eximen de Leuda comanador de Cantavella y Francesch Satallada comanador d'Ascó, concedí a Muça de la Portella, jueu de Tarazona, per durant sa vida, lo estatge en les cases «quod habemus in judaria Tiraçone de celo in abissum in loco vocato Aratalsui sicut affrontat ex duabus partibus in viis publicis... ex alia in domibus Izmaelis de la Portella fratris vestri; ex alia in domibus Salomonis Alfaquim et ex alia in domibus hospitali judeorum», ab la condició de satisfer un censal anyal al Temple de tres morabatins d'or.

En 1302, Ramonet de Cardona, fill del noble Ramon de Cardona, declarà deure a Don Berenguer de Cardona, Mestre provincial del Temple, 18,000 sous y en garantía li hipotecà los castells y llochs de

Letuix, Vilella, Oliet, Fons, Belxit y alguns altres. *(Cartoral Magno de la Castellania de Emposta*, volúm II, doc. 273.)

Anteriorment a aquest contracte ja Fray Berenguer de Cardona, Mestre del Temple en Aragó y Catalunya, ab consell de Pere de Villalba, comanador de Mirabet; Ramon de Falç, llochtinent de Castellà de Montsó; Pere de Tous, comanador del Temple d'Osca; Guillèm de Mirabet, comanador de Orta; Bernat de Montoliu, comanador de Barberà; Ramon Oliver, comanador de Saragoça; Ramon de Belloch, comanador de Tortosa; Arnau de Torroella, comanador de Ascó, y Esteve de Anguera, comanador de Segrià, havía cedit y difinit perpetuament a Ramonet de Cardona, nebot del citat Mestre y fill del difunt noble Ramon de Cardona, germà del Mestre, tots drets y accions y demandes sobre lo citat castell y vila de Letuix de la diòcesis de Saragoça, castell y vila que havíen pertenescut a Donya Sanxa de Cardona, difunta mare del Mestre del Temple, atorgador de aquesta difinició; axí com tots drets que dit Mestre pogués tenir a Belxit y sobre les cases de Saragoça y tot quant pogués demanar per la herencia del noble Guillèm de Cardona, difunt pare del propri Mestre en los castells de Llorens y Sancta Linya. Emperò, si dit Ramonet morís sens fills llegítims, tots los dits drets renunciats passaríen a ésser del orde del Temple. Fet lo 10 calendes agost 1293.

Jaume II en 1304 concedí a Ramon Oliver, comanador de la casa del Temple de Saragoça, facultat de vendre part de la sal que l'orde prenía en les salines reyals de Remolinos. (Registre 202, fol. 175, Arxiu C. de A.)

Lo Temple, herèu de la suprimida orde de Sant Redemptor de Terol, reclamà en 1282 unes cases que aquest orde tenía prop de la juería del poble de Sos y'l comanador d'Aniesa obtingué sentencia favorable contra'ls particulars detentors (1).

---

(1) «Era M^{a} CCC^{a} XX^{a} dia de la fiesta de sancta Cruz de setiembre ante don S. don P. Sos teniente logar de sobrejuntero e ante Portoles, teniente logar de alcalde por don F. Fortiga, alcalde de Sos parexio don ffray Bernard Çauit, comendador Daniessa de la una parte e Rodrigo de Chaliç, vecino de Sos de la otra. Et el dito comendador presento dos cartas la una del muyt alto e poderoso seynor don Jaime, rey Daragon que fue a qui Dios perdone. E la otra del muyt alto e poderoso seynor don Alffonso, infant Daragon. Eyes la tenor de la dita carta del dita carta del dito seynor don Jayme a tal: J. Dei gracia Rex Arag... fidelibus alcayde, iusticii, iuratis et uniuersis hominibus de Sos... mandamus uobis firmiter et districte quod uisis presentibus deducatis comendatorem Templi Annesse in possessione illarum domorum quas solet habere in Sos racione sancti Redemptoris... datum apud Calataiub V° idus iunii anno domini M° CC° LX° nono. La qual presentada y leyda presento la carta del dito seynor don Alffonso la tenor de la qual yes atal: Inffans Alffonsus illustris Regis Aragonis primogenitus eius uices gerens fideli suo super iuntario Jacce... Ex parte comendatoris Templi Anesse fuit nobis significatum quod Rodericus de Chalet expoliauit eundem et fratres Templi qui -busdam domibus quas habet in uilla de Sos... mandamus uobis quod si ita est predictum comendatorem faciatis reduci in possessione... Datum Exee VII° idus augusti anno domini M° CC° LXXX° secundo; las quales presentadas y leydas el dito don fray Bernard, comendador ante los sobreditos don S. don P. Sos e Portoles mostro unas casas cerca la iuderia de Sos e dixo que eran de San Redemptor e que le mostraria ante el dito Seynor

CAPÍTOL XVII

Documents de la casa de Sant Valentí del Penedés. — Havèm parlat ja d'aquesta comanda del Hospital en planes 29 y 119. Apuntarèm ara no més que algunes concessions atorgades a dita casa durant la XIIIª centuria.

---

don Alffonso que eran de San Redemptor e prometio fianças de dreito sobre las ditas casas e presento por fianças don San Dayeruar e don Lorenz, vecinos de Sos. Las quales presentadas e leydas prego al dito comendador a los ditos don S don P. Sos e Portoles que siguiessen el mandamiento del dito Seynor don Alffonso e que le metiessen en corporal possessiou de las ditas casas... E el dito Rodrigo de Chaliç dixo que el non sabia aquellas casas que el dito comendador decia si eran de San Redemptor o no, enpero dixo que si dreyto ninguno hy auia quel placia muyto e que el possedia las ditas casas e pues las possedia dixo que daqui que li fuesse saluo su dreyto que a el deuian seer cabidas las fianças de dreyto e presento por fianças de dreyto Don Lorenç Doria e Xemen Baquero, vecinos de Sos, las quales presentadas y leydas, el dito Rodrigo presento una letra del dito Seynor don Jayme, Rey de Aragon que fue a qui Dios perdone la tenor de la qual y es a tal: J. deigracia Rey Arag... fidelibus suis alcaldo et alcaydo et iuratis de Sos... mandamus uobis firmiter et districte quod si Rodericus de Chaliç vicinus de Sos fuit ciertum (?) de possessione quarumdam domorum suarum in Sos que fuerunt Johanis de dona Xemena... uos in possessione dictarum domorum ipsum Rodericum reducatis ut in carta quam inde habet continetur... datum Valencie XIIIIº kalendas ianuarii anno domini Mº CCº LXXº quinto. La qual presentada y leyda fizo testimonias Xemeno Darremosanz e Xemen Gariç sobreditos. E despues desto el dito comendador dixo que a el deuian seer cabidas las fianças de dreyto por las raçones dessuso ditas. Et el dito Rodrigo de Chaliç dixo que a el deuian seer cabidas las fianças de dreyto por las raçones desuso ditas. E sobre esto demandaron ferma. Et el dito Portoles por demandar conseyllo por dar la sentencia continuo hora para despues iantar, a la qual hora parexieron amas las partidas e el dito Portoles por que era embargado de otros negocios non podia dar la ferma. Et entretanto uino el dito don F. Foraga, alcalde de Sos e uido e entendio todo el processo que auia leuado ante el dito Portoles e pronuncio la ferma por que fue demandada de las partes dius la forma que se sigue: Yo don F. fforaga, alcalde de Sos oydas las raçones, las demandas y las deffensiones damas las partidas e uistas las cartas del dito Seynor don Jayme e del dito don Alffonso e diligenemente catadas e auido conseyllo con sauios homes pronuncio judgando, diffiniendo que el dito comendador sia metido en corporal possession de las ditas casas, enpero non contrariant al dreyto del dito Rodrigo de Chaliç si loya. E desto son testimonias qui fueron presentes en el logar Ferrando de Massa e B. de Traslaltar los quales se atorgaron testimonias e esta ferma recebio el dito comendador. Et el dito Rodrigo de Chaliç presento fiança de dreyto sobre las ditas casas Gil de Traslaltar diciendo que lo itauan fartiblement de las ditas casas que eran su possession. Et encara dixo que por raçon de las ditas casas que non auia feyto fuerça al dito comendador seguen de como se contenia en la dita carta del dyto seynor don Jayme ni en la carta del dito Seynor don Alffonso e appelo desta sentencia para la iustiçia Dexea e demando dias por seguir la appellacion segun fuero Daragon. Et el dito alcalde asignol V. dias dentro los quales li dixo que parexiesen ante el por obseruar la ferma o por aduçir meylloramiento e yes el cinquieno dia el martes primo pues la fiesta de san Mathe. Et el dito Rodrigo de Chaliç dixo que se tenia agreuiado de la dita sentencia e que mas dias deuia auer segun fuero Daragon e el dito alcalde dixo que nolen daria mas. E desto son testimonias Fferrando de Mairan e Gil de Traslaltar los quales se otorgaron testimonias. Esto fue feyto el martes primero pues la fiesta de Santa Cruç del mes de setiembre, en la Era desuso dita. E yo Ffortun Sanchiç publico notario iurado del conceyllo de Sos present fu en las cosas desuso ditas e por mandamiento de los sobreditos est processo e sentencia scriui e est mi acostumbrado Sig ✠ no hy fiç. (Perg. 134, armari 13 de Barberà.)

En 1202, Guillema ab consentiment de son marit B. de Soler donà als Hospitalers y a la comanda de Sant Valentí una terra «in terminio castri de villa de mager, in loco nuncupato quadres», afrontant per ponent «in podio de cholobro», y rebent la donació Pere de Filella, preceptor de la esmentada casa. Declara la donadora: «Et accipio namque pro hac donacione de elemosinis Hospitali CLX. solidos et I. pullum de istius anni».

Molt més interessant és la donació feta en 1204 per en Guerau de Montagut y sa muller Ponseta, de la casa de Bufagranyes, prop del Santuari de Sant Magí, que surt ja citat en la escriptura:

«Notum sit... quod ego Gerallus de monte acuto et uxor mea Ponceta ob remedium animarum nostrarum... damus et oferimus Deo et ospitali Sancti Valentini et fratribus ibidem seruientibus et seruituris domum de Brufagrainas cum omni edificio quod est inedificatum et superedificatum in predicta domo... et cum omnibus habitantibus et habitatoribus qui in predicta domo et in eius terminis habitant. . et hec tradimus uobis per alodium liberum et franchum et omnem euictionem uobis pranre concedimus et per hanc donacionem quam vobis facimus accepimus de uobis M. solidos barchinone et quod teneatis unum sacerdotem in perpetuum que celebret diuinum officium pro nobis et pro animabus parentum... et per domum de Bufagraines et per dominium donetis nobis annuatim XX quarteras annone X frumenti et X. ordei in festo Sancti Petri et Sancti Felicis ad mensuram Granate et medietatem redituum quos debent facere homines de Bufagraina..... et affrontat de oriente in rocha de Sancti Magini et descendit per limde qui est inter Cherato et Berenguer de onelo et ascendit super fonte de Font de bug... de meridie et de occidente afrontat in puteo de prato et ascendit de aquilone per limde qui est inter honore Ramon Guifre et honore de Geraito et uadit et ascendit ad rocha de hupans et uadit per serra usque ad collum de Bubagranes... Et ego frater P. preceptoris Sancti Ualentini simul cum aliis fratribus recipimus te Gerallum et uxorem tua per confrates nostros et quando uos uolueritis uel uestra uxore uenire ad habitum hospitale siue sani siue infirmum recipiemus uos Gerallum cum equs et armas et cum aliis rebus quos dare uolueritis et uos Ponceta cum camera uestra et cum aliis quos dare uobis placuerit. Actum est hoc in anno domini M° CC° IIII. III kalendas agusti = Sig ✠ num Geraldi de monte acuto = Sig. Ponceta uxoris eius = Sig. Beatricis sororis Geraldi = Sig. Ermesedis, Raimundi, Guillelmi, Bernardi, Arnaldi hi V. filii sunt Beatricis. = Sig. Saurina, sororis Geraldi dicti, nos omnes predicti hanc donationem facimus... = Petrus preceptores Sancti Valentini qui hec scripsit cum literis rasis et emendatis in V^a linea die et anno quo supra» (1).

---

(1) Pergs. 412 y 322 del armari 17; arxiu Gran Priorat.

Lo meteix preceptor Pere surt dos anys després, en setembre 1206, concedint a Ramon Guifre y sa esposa Guillema «unam nostram coquinam ubi G. de Monte-acuto solebat... et ubi solebat esse furno sic damus vobis et vestris ad faciendum vestrum staticum et domos ipsam quem nos habemus et habere debemus in territorio Terrachone in loco vocitato apud Bufagranyes intus domo nostra de Bufagrannas; in tali pacto damus vobis ipsam coquinam ut faciatis ibi domos et melioretis et laboretis murum eiusdem domus...» Observis que considera aquelles montanyes que separen la Segarra y comarca de Sancta Coloma de la de La Llacuna com a pertanyents al territori de Tarragona.

Trobàm que Guillèm de Queralt, en 1217, «per me et meos fratres videlicet Raimundum et Bernardum atque Arnaldum et Ermesen difinimus et evacuamus... domui hospitalis Sancti Valentini in manu Arnaldi de Pulcro vicino comendatoris eiusdem domus siquidem jus habemus vel habere debemus in illa pariliata que iam vendideramus nos et pater nostri domui predicte hospitalis apud Cheraltum...» Catorze anys després, en 1232, los citats germans Bernat y Arnau de Queralt, «per nos et nostros scienter et consulte difinimus et concedimus tibi Arnaldo de Villarioacuto comendatori domus hospitalis Sancti Valentini et omnibus rectoribus eiusdem domus in perpetuum quicquid juris habemus et habere debemus in illa cumba quod dicitur de Cheralto et eciam quicquid juris habemus... in illa alia cumba que dicitur Ferraria et eciam siquidem juris habemus... aliquo modo in castro de Bufagranyes et in suis terminis... et eciam confirmamus et concedimus atque laudamus illam cartam que Guilelmus de Cheralto frater noster fieri fecit domui Hospitalis nomine nostro... Certum est enim quod accepimus per manum tuam de bonis sepedicte domus Hospitalis unum pullinum caballinum et XL. solidos denariorum Barchinonenses...»

En lo mes de març 1220 (13 calendes abril 1219, antich istil) celebraren la concordia després de litigis lo preceptor de S. Valentí Arnau de Bellvehí y la Seu de Barcelona sobre'l prat anomenat de Sant Valentí, prop del camí de La Granada al castell de Pax; al acceptar la decisió dels amigables componedors hi posà'l signe autògraf, que reproduhím así, frare Folch de Tornell, castellà d'Emposta.

Es també curiosa la escriptura en la que Guillèm de Tarragona, net del príncep Robert, conquistador de dita ciutat, regoneix, junt ab sa muller Saurina, que havía causat greuge a la comanda de Sant Valentí, apoderantse indegudament d'una terra que en Gueráu de Vid dexà en testament al orde en la quadra de Sancta Fe, «que est juxta viam que tendit versus puteum de Granata». Fa difinició y eva-

cuació de la dita finca en mans del esmentat preceptor Bellvehí, en los idus d'agost 1220. Després de les firmes dels citats Guillèm y Saurina hi ha'l Signum Mireti de Castroveteri, que prova la antiguitat del nom personal Miret, diminutiu de Miró, en la encontrada del Penedès (1).

En 1227 lo preceptor A. de Bellvehí ja havía passat de la casa de S. Valentí a la de Barcelona, com ho prova la renuncia d'un cens feta per la noble senyora Guillema de Castellvell:

«Notum sit... ego Guillema de Castro ueteri per me et meos dono et concedo nunc et in perpetuum domino Deo et hospitali iherusalem et domui Sancti Ualentini et suis rectoribus in manu Bernardi de castro episcopali preceptoris eiusdem loci... totum illum censum meum ab integriter quod habeo et accipio in manso de Ballebono quod predictus hospital Sancti Valentini michi faciebat videlicet duas quarteras ordei et duas puyeras frumenti..... Ego uero B. de Castro episcopali iamdictus preceptor domus S. Valentini assensu et uoluntate tocius conuentus eidem loci michi comissi, recipimus uos iamdictam dominam Guillelma de Castro ueteri per confratem nostram et colligimus uos in omnibus oracionibus sacrificiis et beneficiis que facerentur uel celebrarentur per totam confraternitatem nostram siue ultra mare aut extra mare. Actum est hoc nonas Madii anno Domini MCC. XX septimo. Sig ✠ num domine Guillelme de Castro veteri qui hec concedo et firmo. Sig. B. de Castro episcopali predicti. Sig. A. de Bellouicino preceptoris Barchinone domus qui hec concedimus» (2).

Los germans Berenguer y Guillèm de Montagut, difiniren en 1228, a favor de la casa de S. Valentí, en mans del comanador Pere de Castellbisbal, tots sos drets en les finques que l'orde tenía a Bufagranyes y que G. de Montagut, *avunculo* dels cedents havía donat al Hospital en 1204, com ja havèm indicat. Igual difinició atorgà'l meteix día Bernat de Pontils, per rahò del dret de sa mare, germana de Galcerà (?) de Montagut. En 1231, feren la difinició'ls germans Bernat y Arnau de Queralt, per son dret en la Coma de Queralt y castell de Bufagranyes y confirmaren un document que son germà Guillèm havía atorgat a favor de la comanda. També l'Arnau de Queralt, sa muller Sibilia y son fill Ramon, aprovaren a favor de la casa de S. Valentí, en 1250, la venda de la heretat de Bufagranyes al Hospital feta per lo tantes vegades anomenat Guerau de Montagut, y ho atorgaren ab ocasió d'oferir son fill Berenguer per religiós del propri orde. Diu la escriptura que cedexen encare en mans de frare Berenguer de Aguda, preceptor de S. Valentí, una heretat que'ls havía donat Guerau de Montagut y sa muller Ponseta, prop de *rupe Sancti Magini* (3). Sembla que algún temps després lo meteix Arnau de Queralt se repensà y volgué retenir

(1) Perg. 435, armari 17.
(2) Perg. 355, armari 17.
(3) Perg. 169 y 326 del armari 17.

la terra cedida a la comanda citada; però ben prompte regonegué sa injusticia: «... quod ego Arnaldus de Queralt concedo et in veritate recognosco quod injuste tenui et accepi omnes illos honores sive omnem illam donacionem quam olim cum instrumento feci domui Hospitali Sancti Valentini apud Bufagranes et dedi pro helemosina et pro redempcione anime mee cum quondam filio meo olim defuncto nomine Berengario... restituo, reddo, remitto et concedo omnem memoratam donacionem ab integriter sicut melius resonat in primo instrumento donacionis facto vobis domino fratris Geraldo de Rubione comendatori Sancti Valentini...» La data es del any 1261 y firma com a testimoni'l citat Miretus de Castro veteri.

Fora d'aquesta gran adquisició de Bufagranyes, la casa de Sant Valentí adquirí en aquells temps altres béns, com en 1231, de Ramona y son fill Guillèm de Torrents y nora Berenguera, la difinició y renuncia de drets en lo mas de Gomar «que est infra terminos Castri veteri extremi Marche», f. ta en mans del comanador Arnau de Vilaregut; y en 1258, per testament de Pons de Ribes, obtingué'l mas de Junyents, a Vilaroja, terme del castell de Ribes. Dit Pons instituex hereu dels castells de Ribes, la Geltrú, Miralpeix, Sitjes, Pax y Banyeres a son nebot Berenguer de Ribes, fill de sa germana Berenguera y d'en Guillèm de Pax. Ordena, ademés, que frare Ramon de Penyafort, lo prior dels predicadors de Barcelona y l'oficial del bisbat de Barcelona arreglin les questions que tenía ab R. de Manresa per rahó del castell de La Geltrú y declarin quina restitució deu ferse als habitants d'aquest lloch per danys que'ls havía causat en vida.

En 1269, lo comanador de S. Valentí comprà a Arnau de Pax, fill de Carbonell y de Guillema, y a sa esposa Elisenda, lo mas Costa, del terme de Subirats. En 1298 celebrà'l comanador una concordia ab Pere de Barberà, senyor major del castell y terme de Pax, sobre'l delme que'l difunt Berenguer de Pax y Ermesenda, consorts, havíen dexat a l'esmentada comanda (1).

A la primería del segle XIVè, considerantse'ls comanadors de S. Valentí més segurs y ab major comoditat dins Vilafranca que no en lo llogaret de les Cabanyes, resolgueren trasladar la casa y preceptoría a la vila. A 3 dels idus de setembre de 1306, los prohoms de Vilafranca, reunits en lo palau del rey, *ut est moris,* enterats de que'ls Hospitalers de S. Valentí volíen construir casa dins Vilafranca, atenent al benefici que'l poble en reportaría, acordaren que aytal casa may sería obliga-

(1) La comanda de S. Valenti possehía cases en la ciutat de Tarragona, de la metexa manera que havèm vist les hi teníen los Templers de Barberà. En 1239, lo comanador de S. Valentí y'l Gran Mestre del Hospital per vía de conveni concediren a Donya Anglesa de Rubió, vinda den Guillèm de Rubió y als seus fills, *les voltes o cases* situades a Tarragona, que havíen pertenescut a Arnau de Ballebó, y en cambi dita senyora cedi al orde tots sos drets en lo mas de Ballebó. Sembla que al dir *voltes o cases* lo document expressa potser alguna construcció antiga d'aquella ciutat feta sobre les runes o parts d'edificis de la època romana

da a contribuir als càrrechs y imposicions de la vila, ab la condició de edificari iglesia y fossar. Llavors l'orde va adquirir unes cases del carrer den Jaume de Llotget, per 1800 sous, hón establí sa comanda. Y'l rey, per decret signat a Alagó, en setembre 1307, manà a Elisenda, filla del difunt Bernat de Vilafranca, cavaller y castlà de Vilafranca, y muller den Jaume de Montoliu, a Ferrer de Vilafranca y a Bernat de Canyelles, també castlans, que concedisen total franquesa y llibertat a la casa y terra que l'orde del Hospital acabava de comprar a Vilafranca a Guillèm de Jaffer. Aquell decret havía estat expedit a instancies de Pere de Soler, Castellà d'Emposta; y en sa virtut dits castlans absolgueren de tot dret sobre dits béns y enfranquiren de tot servey y càrrech al orde del Hospital, rebent per remuneració de la renuncia 1800 sous de tern, ab data de novembre del citat any 1307 (1).

La casa y la iglesia foren edificades y en endevant desaparegué la denominació antiga de comanda de Sant Valentí, una de les primeres que l'orde del Hospital havía establert a Catalunya, y s'usà'l nom de comanda de Vilafranca del Penedés. En 1309, lo bisbe de Barcelona ja concedía indulgencies als qui visitessin la iglesia del Hospital de Vilafranca o contribuiríen a dotarla y sostenirla.

Altres donacions al Hospital. — Nunyo Sanç, senyor del Rosselló y Cerdanya, cedí per remey de l'ànima al orde, «in manu et posse Ugone de Fulalchero Dei gracia Magistri Emposte, Agnetem uxorem quondam R. de Sarabeu de Villafranche et filium eius Petrum de Sarabeu et heredem illius filii scilicet illum qui succesive in eius bonis maiorem locum jure hereditario obtinebit... predictam itaque Agnetem et filium... in perpetuum enfranchimus et franchos, liberos et inmunes facimus et omnia eorum bona ab omni questia, tolta, fortia, prestito, bovatico... exceptis hostis et cavalcatis... Datum apud Perpiniani III. nonas decembris anno xrispti MCCXXXVI.»

Berenguer de Bescaràn, ab testament de 1260, elegí sepultura en la casa del Hospital de Berga y li fa llegat per sostenir *uno presbitero cum suo scolan* (2).

En 1267 testà Berenguer d'Almenara, aprobant la donació que son pare Berenguer havía fet al orde del Hospital del castell de Ça-novella y confirmant a la priora d'Alguaire la donació dels drets que per

---

(1) La firma autògrafa d'en Ferrer de Vilafranca porta son escut heràldich, igual al dels Montcades, o sía sis rodeles tancades per la ratlla del escut arredonit en la part inferior. També hi ha l'autògraf den Bernat de Canyelles ab son signe heràldich, cinch faxes horitzontals, limitades per l'escut, ab punta en la part inferior (perg. 503 del armari 17).

(2) Nomenà marmessors a *domno* Pere de Berga y Galceràn de Sanctafé. Manà que fossin venuts los castells de Vallfraosa y Vilaplana per pagar sos deutes; «et dimitto Sancte Marie de la serra de Vallefrossa la tiyla maior que est in riparia Vallefrossa» per pagar una llantia nit y dia. «Et dimitto Sancte Marie de Montserrat totum illud mansum B. de Vilalta et quod ardeat una lantea.» També fa llegat a Santa María de Solsona y S. Sadurni de Tabernoles.

part de sa mare tenía en la vila d'Alguaire. Instituhí hereus als seus germans Guillèm y Ramon Arnau y dexà al seu pare la meitat del castell de Boldú o Bosaldú. Lo citat pare havía fet la donació al orde del castell de Ça-novella pochs meses abans; y en 1220, aquest castell y lloch havía estat enfeudat per los consorts Bernat d'Anglesola y Ferrera a Bernat de Golmers.

Ja havèm parlat de la casa del Hospital d'Isot. Elisenda de Sallent donà al orde y a les religioses allí existents lo castell de Carreu ab sos termes y habitants, en franch alou, en l'any 1221. També havèm parlat de la comanda del Hospital de Siscar, de la que tením encare la donació que feu en 1214 lo cavaller Ramon de Siscar, fill de Arnal Berenguer, de tot quant possehía en dit lloch al orde, lo conveni celebrat en 1230 per Alamàn de Siscar y sa muller Guillema ab lo comanador del propri punt, cedintli'ls primers la castlanía que preteníen tenir en aquell castell, castlanía que havía pertenescut a Guillèm de Llordà, la cessió dels drets que dit G. de Llordà y sa esposa Guillema creyen tenir sobre'ls vassalls que l'Hospital possehía en lo terme de Siscar, atorgada en 1248, y una escriptura d'establiment feta per lo comanador de Siscar a favor de Joan de Falç, de la torre del Hospital d'Algayo, del terme de Tamarit de Llitera, al cens de 150 sous jaqueses, en 1255.

Y de la comanda de Susterris o del Pallars devèm apuntar ara la dexa que'l cavaller Pere de Viu feu ab testament de 1214 al Hospital de tots sos drets en la seva vila de Balust. En aquest testament dexà senyora y majora a sa muller Sanxa; heretà del castell de Viu a son fill Pere y de la honor de Garbeta a sa filla Sibilia; al altre fill Guillèm li dexà un mas. Y ademés, en 1246, lo comte Ramon de Pallars, donà a la comanda de Susterris lo senyoriu del citat lloch y castell de Balust ab tota la jurisdicció, retenint lo que hi possehía Dalmau de Eroles per concessió del dit comte. Finalment, lo rey Alfons, en 1286, declarà que'ls homens de Susterris no devíen satisfer cenes al monarca.

Respecte dels Hospitalers d'Aragó y Valencia devèm indicar lo següent document de la vescomtessa de Narbona, muller catalana del vescomte Aymerich IV: «Notum sit cunctis... quod ego dopnam Guilelma de Castrovetulo vicecomitissa Narbonne fateor et recognosco et dico in veritate me esse paccatam de hereditatibus quas fratres Hospitali Sancti Johannis Iherosolimitani tenebant in pignore de dopno Arberto de Castrovetulo fratre meo cui sit requies et ut firmius et securius habeant. Ego dopna Guilelma per me et per mei generacione et posteritate mea dono vobis fratri Petro de Fabregada et omnibus fratribus predicti Hospitali presentibus atque futuris fidejussorem de redraque forum terre quod unquam de cetero vobis neque successoribus vestris non petantur dompnum Petrum Ferriç. Testes sunt de hoc suprascripto Petrus de Calatajub... Actum est hoc in mense junii in presencia dopni Raymundi Cesaraugusta episcopi, sub Era MCCXLIIII.» Sobre aquesta vescomtessa vegis mon treball *La Casa de Montcada en*

el Vizcondado de Bearn, publicat en «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras», any 1902.

Sembla que'ls Hospitalers s'havíen establert o posessionat del fort castell de Loarre, donchs lo rey Jaume manà en 1263 als habitants del dit castell y lloch entregar tots anys certa quantitat de blat al comanador y frares del Hospital que ocupaven Loarre.

També tingueren los Hospitalers casa, no preceptoría, a Daroca, donchs axí ho declarà'l propri rey en 1293 al ordenar al jutge del citat lloch que mantingués al orde en possessió de la resclosa que conduhía l'aigua als seus molins (1).

Que hi havía casa, sens comanador, a Morella ho prova lo manament del rey Jaume II, de 1295, de que'ls oficials de la reina Isabel, sa esposa, respectessin los privilegis confirmats per ell als homens del orde de Morella. Y en 1300, altre manament reyal al batlle y jurats de Morella per que arreglin les diferencies que teníen ab los Hospitalers de Cervera, sobre'ls límits d'abdós territoris.

L'orde tenía també béns y vassalls a Cocentaina, y en 1304, dit monarca manà al procurador del almirant Roger de Lluria que no exigís als esmentats vassalls lo dret de peatge, per fruir privilegi de exempció.

Es molt curiosa la escriptura de 1305 de concessió d'aigua per regar terres atorgada per lo senyor d'Ixar al orde: «Sepan todos como nos don Pedro Ferrandez, senor de Ixar y de la honor de Tormos y fillo del noble don Pedro Ferrandez, padre nuestro que fue, de cierta ciencia y de agradable voluntat y con aquesta present publica carta a todos tiempos valedera y en alguna cosa non revocada, certificado de todo nuestro dreyto por muytos y agradables servicios y plazeres que la orden de San Johan del Spital de Jerusalem al dito noble don Pedro Ferrandez padre nuestro, qui fue en oltra mar y en la terra santa y en estas terras fizo e ha feyto e encara a la noble dona Marquesa Gil de Rada madre nuestra... damos a la dita orden.. facultat de regar de la cequia de Remolinos». Prova aquest document la anada de Pere Ferrandiç, fill illegítim del rey Jaume I a Orient, ab la fracassada expedició de 1269, com pot veures en la monografía d'en Carreras Candi *La creuada a Terra Santa,* en lo volúm del «Congrés Històrich de la Corona d'Aragó dedicat al rey Jaume I».

En aquells temps, 1306, hi havía moltes bregues entre l'orde del Hospital y'l senyor y habitants de Fraga. D'una banda lo comanador de Casp sostenía furiós litigi ab Guillèm de Montcada y'ls homens de

---

(1) En plana 128 havèm indicat una donació d'un rech y resclosa a Saragoça, atorgada als Hospitalers per lo rey Alfons en 1180. Es convenient transcriure'l tex: «...fora muros quantum affrontat illam çutam quam eis dono usque ad illa valle unde intrant ad illo monsoto et sicut currit illa aqua que venit de illos molinos de porta de Sancio et cadit in Ibero, predictam çutam et plaztam fora muros dono eis totum ab integrum...»

Fragà sobre límits dels dos territoris y d'altra banda aquests teníen també plet contra la priora de Sixena y'ls homens de Candasnos. En 1307 lo rey manà a son senescal Guillèm de Montcada que transigís aquest plet. En 1309, calents encare los greujes, la priora de Sixena demanà al rey y aquest ordenà al citat senescal que s'abstingués de cassar en les boscuries propries del monastir. Tres meses després lo meteix sobirà manà al senescal deslliurar disset homens que havía capturat al invadir lo territori de la comanda de Torrente de Cinca, ab lo pretext de que'l comanador havía fet vergaccjar un serrahí lladre, «cosa, diu lo rey, que tots los comanadors fan en semblants casos».

Indumentaria del Hospitaler. — Moltes histories del orde del Hospital han descrit minuciosament lo vestir dels frares de aquesta religió. No ferèm, donchs, ací més que transcriure certes disposicions dictades per Capítols generals del orde referents a les vestidures y senyals en lo segle XIIIᵉ, ab anterioritat a la extinció dels Templers. En lo capítol celebrat a Acre, en 1278, per lo Gran Mestre Nicolau de Lorgue, fóu acordat lo següent: «Establit es que tots los frares del Hospital degen portar mantells negres, la creu blanque. Establit es que tots los frares que traspassaran daquest segle degen esser sebolits ab lurs mantells. Establit es que tots los frares darmes degen portar en fet darmes sobre senyals vermells ab la creu blanque. Establit es que frares no degan portar color de seda sino blanque o negra et bermella; et orlladures et obres de fil dor o dargent en armadures son despeses que frares no les deuen portar sobre ells».

En altre Capítol, celebrat també a Acre, en 1288, tres anys després d'haver estat derrotats los Hospitalers per lo Soldà d'Egipte, s'acordà axís: «Establit es quels frares puxen portar mantell de pluuia tot redon de tot drap negre ubert dauant, ab botons del matex drap, ab gorgera et oltramar tot clos et sie la creu devant el que volra portar capes si les pora portar. Item cotardies ab puntes son defeses que frare nols dege portar».

En lo Capítol de octubre 1292 d'Alímico y altre en dit lloch, de 1294, fóu disposat: «Primerament, es establit que frare no cavalch sella turquesca descuberta sino cuberta de cuyr blanch o negre. Es establit que frare daçi avant no face clauar cuyraces sobre drap dor ni de seda et ço que es estat fet si romangue. Establit es que tots frares caualiers qui vendran deçamar amenen ab ells tot lur arnes conplit, ço es a saber tres besties et qui menara menys que hom faça tornar ultramar arrere. Es establit que el Gran Comanador del Hospital quan el yra per la terra no dege menar sino XVIII besties e no pus e lo Gran Comanador Despanya deu menar ab si quan el yra per sa comanda XX besties, saluant quan el sera en frontera de serrayns o guerra se leuas en la terra sie en sa discrecio de menarne pus». Lo Comanador d'Italia

solament podía portar d'expedició o viatge dotze cavalcadures y adzembles; lo Gran Comanador d'Alemania, deu; lo Prior de Sant Gilles, dotze; lo Prior d'Auvernia, deu; lo Prior de França, tretze; lo d'Inglaterra, també tretze; lo d'Irlanda, dotze; lo de Portugal, vuit; lo de Castella, setze; lo de Navarra, sis; lo Castellà d'Emposta, deu; lo Prior de Lombardía, cinch; lo de Pisa, sis; lo de Venecia, set; lo de Roma, sis; lo de Capua, set; lo de Barreleta, dotze; lo de Messina, vuit; lo Comanador de Sancta Eufemia, sis; lo Prior de Bolonia, vuit; lo de Bohemia, també vuit; lo de Sant March, vuit, lo meteix que'l d'Ostarite; y cinch lo comanador de la Morea. En lo citat Capítol de 1294 encare disposaren: «Establit es que frare no dega portar ultramar cofres ni forchiers lonchs sobre azembles sino baylius per Capitol general deçamar, sens conget del Mestre. Establit és que frare no puxe portar touallo obrat ni tenir en son cap daltra color que de blanch ne orellet sino cubert de blanch. Establit es que la creu quels frares portaran en lurs mantels o en gramayes o en capes sie de un palm de lonch».

En lo Capítol del any 1302: «Establit es que hom deu donar a cascun frare per tot layn per robes de li et de lançols et de costures IX besans blanchs et VI besants per lauar totes lurs robes». Lo besant era una moneda d'argent que encunyaren los emperadors de Constantinopla y que fóu imitada després per los alarbs.

Encare que assats posteriors a la època que ara tractàm, continuarèm ací les disposicions dels capítols de 1325, 1337 y 1366, per que venen a completar les noticies del vestir dels Hospitalers.

En lo Capítol general de 1325 hi trovàm: «Item es establit que nengun frare de nostra Religio saluant batllius per capitol general no face ni porte roba de nengun drap que coste pus de dos florins la cana si ella no li fos donada per algun parent o amich et qui fallira sie en setena et perda la roba». En lo del any 1337 hi llegím: «Item es establit que nengun frare de qualque condicio sie no port guoarniment dor ni dargent en cintes, espases, cotells sino en fet darmes e no porten vestidures sino de tayl veyl et ancia de la mayso, la qual lo guarda cors o garnaxa sie ampla per lo cors et lonch entro al coyl del peu, sens nules puntes, e les mangues amples et longues entro a mich braç totes redones; el cabeç sia ab porta honesta et poch escollada. Et per caualquar o a temps de plubia puxquen portar mantos redons del tot clos dauant o hubert de cominal lonch o gramaya ab longues ales que passen los colzes».

Finalment, les disposicions del Capítol de 1366 son aquestes: «Item quels frares en totes coses se porten honestament ço es establiment es comanat et que no porten daçi avant jubons et cotardies curtes sino en fet darmes o a cauall et que aquells passen lo genoyl, ni capirons botonats, ni longua cugulla, ni çabates ni estiuals ab longua polanya et qui fallira sie en XL et perde la roba la qual sie donada als pobres».

Aquesta colecció d'estatuts del orde se troven en un manuscrit de

les darreríes del segle XIVè o primería del XVè que és una traducció catalana per a us de les cases del orde en lo Gran Priorat de Catalunya. La repetició de les prohibicions d'ornaments y obgectes luxosos denoten que existía entre'ls frares hospitalers també certa inclinació a la parencería y a les vanitats mundanals.

CAPÍTOL XVIII

Influencia y poderíu dels Templers. — Arrivàm a la fí de la primera part de nostra tasca, al moment que un dels dos ordes militars rivals, lo més opulent, lo qui compta major influencia política y social a Occident, desapareix de cop y volta per decret pontifici y resulta'l protagonista d'un drama que durant sis segles ve despertant l'interès general y donant lloch a nombrosos estudis històrichs. La supressió del orde del Temple occorregué en forma certament misteriosa, molt poch regular y natural, preparada per una grollera confabulació y valentse de tan exagerades calumnies, que axò meteix ha, desprès, afavorit als acusats y potser ha fet desconèxer y oblidar los defectes y pecats més petits, però innegables, de que eren responsables los Templers. La gran infamia de que'ls feu víctimes lo poder reyal, dissimulà y ocultà son ergull, sa cobdicia y l'abandón del objectiu de sa fondació per dedicarse a negocis y especulacions mundanals o impropris de llur institut.

No pretenèm pendre part en la gran discussió que ha promogut aytal fet històrich ni menys romandre afiliats a cap dels dos partits o opinions que desde molt temps existexen, favorable un en absolut y contrari també decidit l'altre del Temple. Ens produeix indignació lo procehiment brutal que va adoptarse per extingir aquell orde tan poderós y les armes de mala lley que sens lo més petit escrúpol foren utilitzades, però declaràm ab fermesa que no creyèm que aquells cavallers haguessen pogut fer encare a la Cristiandat grans serveys militars, especialment en la Corona d'Aragó, ni tampoch creyèm que conservessin una vida d'abnegació y humilitat com los cavallers dels antichs temps, ni que llurs ocupacions y afers principals o més freqüents fossin los senyalats en los primitius estatuts. No mantenien ja feya molts anys los purs ideals dels fondadors. Los Hospitalers, en aquest concepte, foren superiors; may los afers profans a que eren convidats per la societat civil en general, de la metexa manera que'ls Templers, los distragueren del ideal religiós y civilitzador y de la acció peculiar y essencial de llur institut.

Quan Léon Gautier, membre del Institut de França y eminent historiador catòlich, parla en son llibre *La Chevalerie,* de les causes de la

decadencia del esperit caballeresch en la XIII^a^ centuria, hi compta entre elles lo desenrotllament excessiu dels ordes de caballería, y tot declarantse admirador entusiasta dels ordes militars, dient que'l mon no havía vist encare res semblant y que sols lo Cristianisme havía pogut donar a l'ànima'l doble ideal del soldat y del monjo, imposantli doble càrrech, fonent en una aquestes dues condicions, manifesta sens cap reserva que dits ordes s'havíen enriquit massa «et ces richesses les ont diminués devant les hommes et devant Dieu. Nous ne saurions adopter, pour notre part, toutes les calomnies qui ont été répandues contre l'ordre du Temple; mais il est difficile de ne pas admettre que quelques unes de ces accusations étaient fondées. Les Hospitaliers, du moins, n'ont pas donné lieu à de telles ataques. Ils sont, grâce à Dieu, demeurés purs, sinon pauvres, et ont honoré cette Chevalerie que d'autres avaient compromise et amoindrie».

Ja molt abans de iniciarse a la cort francesa'l projecte de supressió del Temple, alguns predicadors de gran prestigi s'havíen atrevit en llurs sermons a censurar durament a aquells cavallers. Recordàm ara Humbert de Romans, general dels dominicans, mort en 1277, qui en un sermó en que parlà de la corrupció dels Templers exclamava: «Que sert de s'emparer d'une quantité de terres et de châteaux, à l'homme vaincu par son propre cœur?»

Que la societat civil era la que trobantse sens organismes o institucions creades per respondre a necessitats y conveniencies de la vida privada o pública, acudía als magnats, als poderosos per que li proporcionessin maneres de satisfer aytals necessitats y conveniencies, y que entre'ls poderosos, prefería ab rahó als ordes religiosos y militars, és cert. Si'ls Templers feren de prestamistes, de banquers, de depositaris de tresors, d'educadors y curadors d'òrfens, d'administradors d'herencies, de consellers politichs dels reys, no començà axò a occorre sinó per que les circumstancies de la societat ho reclamaven o al menys ho facilitaven. Y també és cert que moltes vegades aquesta intervenció dels ordes religiosos y militars en afers tan apartats de llurs estatuts eren de positiu profit per a la societat en general y per a los particulars que s'havíen posat sots sa protecció y direcció.

Aytals menes de serveys los anaren extenent y quasi acaparant los Templers, y com s'anaren preparant y organitzant per ferlos molt millor que no'ls altres instituts, augmentà tant son prestigi y sa influencia que no podía menys de despertar l'enveja y'l recel dels poders públichs.

Es cert que'ls Templers havíen treballat sempre per anar emancipantse de la auctoritat civil. A la Corona d'Aragó, a Castella y fins a Portugal no havíen, malgrat la importancia de ses possessions territorials, obtingut gran resultat en aquest concepte y may sortiren de la dependencia reyal; mas a Inglaterra, a Normandía, a Flandes, l'orde arrivà a prescindir dels serveys deguts a la Corona, y a França con-

quistà una independencia quasi absoluta, no obstant de la resistencia que li oposaren lo poder reyal y'l Parlament. A París, encare que en 1279, per conveni ab Felip l'Atrevit, havíen renunciat los Templers a exercir certs drets senyorials en llurs cases del interior de la ciutat, en cambi obtingueren per les dels suburbis absoluta franquesa y autonomía ab l'alta y baxa justicia, construint una vila nova, que fóu com a un estat independent devant de les potestats religioses y civils (1).

No és, per consegüent, estrany que tantes riqueses y poderiu acumulats en un orde militar internacional, despertessin la desconfiança y la cobdicia dels sobirans, y que malgrat llur prestigi'ls Templers se fessin antipàtichs tant a la Cort pontificia com a les dels monarques cristians.

Operacions financieres dels Templers. — Se ha dit ab fonament que'ls Templers foren precursors y potser los èmuls de les societats mercantils y bancaries italianes. Manejaren cabals quantiosos, foren tresorers de la Santa Seu, de molts reys y de particulars opulents y practicaven o participaven en totes les operacions de banca, depòsits, prèstechs, consignacions, transmissió de numerari, lletres de cambi. Llurs relacions financieres ab lo monarca francès foren durant molt temps tan estretes que'l tresor reyal radicava al palau o casa del Temple de París y allí precisament eren rebuts los comptes que presentaven los funcionaris públichs.

Quan un particular volía empendre la pelegrinació a Jerusalèm o a Sant Jaume de Galicia, començava per dexar encarregada la administració del seu patrimoni y cura dels fills als Templers, y si moría per lo camí ja senyalava en son testament la part que llegava al orde y la part que deuríen repartir als fills y parents.

Diu Leopold Delisle en son treball *Mémoire sus les opérations financières des Templiers,* en «Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres» (París, 1889), que creu que les operacions bancaries dels Templers ja començaren a les derreríes del segle XIIè y que en aquest concepte influíren molt en lo desenrotllament de la fortuna pública y en la conservació del tresor del Estat. La gent de la Edat Mitjana veyen que no obteníen respecte y inviolabilitat més que'ls establiments religiosos y sobre tots los del Temple, guardats per cavallers forts y disciplinats. Per axò la major part de persones que volíen posar sos béns y obgectes de valor en seguretat contra tota rapinya, ho depositaven en les comandes dels Templers (2).

---

(1) *La suppression des Templiers*, per J. Delaville le Roulx (Revue des Questions Historiques, any 1890, volúm 48 de la col-lecció).

(2) Com a exemple donàm aquest document: «Sit omnibus notum: quod ego Guillelmus de Podio alto miles confiteor et recognosco vobis fratris Raimundo de Barberano comendatori domus Sancte Marie de Palacio Salitano ordinis Milicie templi quod de duobus milibus et sexceutis solidos turonensium quos deposui in domo Milicie templi in partibus ultramaris reddidisti michi mille et sexcentos solidos dicte monete. Unde renunciando excepcioni non

Quatre anys abans de començar la persecució de aquests, encare merexíen la confiança del nostre rey Jaume II com a depositaris de la corona, verga, pom y altres joyes distinctius de la soberanía. Tením un document de juny de 1303, que és l'acta d'entrega de dites joyes per Berenguer de Cardona, Mestre del Temple a Aragó y Catalunya, al oficial del monarca, Bernat Senesterra (1).

En lo capitol VI havèm tractat dels prèstechs que ja en lo segle XIIè feyen los Templers al rey d'Aragó, a grans senyors com lo Comte d'Urgell y a particulars com aquell Ramon de Castellar quan emprengué sa pelegrinació a Terra Santa en 1168; y en lo capítol XV, al indicar com obteníen los particulars la protecció del Temple, citàrem, entre altres, lo contracte de Guillèm de Balenyà de 1184 ab l'orde, posant sos béns immobles sots la guarda d'aquest.

---

numerate peccunie et non recepte facio vobis et vestris de dictis MDC. solidos bonum et perpetuum finem et pactum de non petendo, sicut melius dici et intelligi potest ad vestrum vestrorumque salvamentum et bonum intellectum salvis tamen et retentis michi residuis mille solidis. Actum est hoc III. idus junii anno domini MCC. septuagesimo.» (Perg. 2034 del temps de Jaume I.)

(1) «Nouerint Uniuersi. Quod ego Bernardus Senesterra scienter cum hoc presenti publico instrumento confiteor et in ueritate recognosco vobis venerabili fratri B de Cardona Domorum militie templi in Aragonia et Catalonia Magistro et visitatori in hispania generali quod uos de mandato domini Regis literatorie uobis facto et cum albarano apoche ab eodem domino Rege uobis facto tradidistis michi et ego habui et recipi uobis quandam Coronam auri que est in undecim petiis cum diuersis lapidibus preciosis et perlis grossis veris et de vna dictarum undecim petiarum sunt remote quinque perles propter fractionem fili argenti in quo erant, set sunt ipe quinque perles nunc in quodam filo sirici in dicta Corona imposite et inter alios lapides preciosos sunt in dicta Corona quinquaginta et sex balais grossi et Triginta duo saffirs grossi et vndecim maracdes et centum decem et octo perles grosse computatis et inclusis dictis quinque perlis inde remotis ut superius est iam dictum. Sunt eciam in dicta Corona plures alii lapides preciosi minuti et est dicta Corona in quadam caxia fustea. Item tradidistis michi... quandam virgam argenti deauratam intus vacuam. Item quoddam pomum auri intus vacuum cum quadam cruce supra ipsum pomum in qua sunt Duodecim perles grosse vere in circuitu ipsius crucis et decem lapides preciosi scilicet quinque saffirs et quinque balays. Quod pomum est in quodam estoig corei rubei. Item quandam florem auri cum quodam lapide precioso grosso vocato Rubiç imposito in capite seu in sumitate dicti floris et cum quadam perla imposita supra ipsum rubiç. Item quandam virgam auri intus tamen vacuam in altero capite cuius sunt aliqui ermauts et in altero est quidam lapis grossus qui videtur fore crestayll et in capite ipsius est quedam crux ex quatuor perles et vno balays et vno saffiro facta. Et dicta virga est in quodam estoig virmilii corii. Que quidem omnia supradicta michi tradidistis ut dictum est. Renuncians scienter exceptioni... non traditorum... Tenor autem mandati siue litere domini Regis...: Jacobus dei gratia Reg Arag... dilecto fratri B. de Cardona Magistro milicie templi... Rogamus vos ac uobis mandamus quot visis presentibus tradatis nomine et pro parte Curie nostre dilecto militi nostro B. Senesterra omnes illas joyas nostras quas recepistis a nobili Geraldo de Ceruilione qui eas a nobis tenebat pro aliquibus quantitatibus peccunie obligatas Et cum eas sibi tradideritis a uobis inde paccati erimus et contenti. Datum in Farissa XVI. kalendas julii anno domini M° CCC° tercio. Tenor uero predicti albarani siue apoche...: Nos Jacobus dei gratia Rex... recognoscimus uobis venerabili fratri B. de Cardona magistro... quod de mandato nostro uobis facto cum litera nostra tradidistis et deliberastis dilecto militi nostro B. Senesterra omnes illas joyas nostras quas vos tenebatis pro nobis et nobili G. de Ceruellione et ipsas ab eodem nobili pro parte Curie nostre receperatis. . Datum in Farissa XV kal. julii... Quod est actum nono kalendas julii anno Domini Millesimo Trecentesimo Tertio. Sig ✠ num Bernardi Senesterra predicti qui hoc concedo... Signum Natalis Ferrarii Not. publici Ilerd.» (Perg. 98, armari 23, Comuns.)

Riqueses del Temple en la Corona d'Aragó. — De totes les noticies y documents indicats en los capítols precedents ja pot deduirse la opulencia del orde en la nostra terra a les darreríes del segle XIIIe. Devèm recordar també'ls inventaris de 1289 de catorze castells de dita cavallería, que havèm publicat en «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» (any XI, núm. 42, abril-juny 1911), hón se veu la riquesa en bestiar, grans, altres productes agrícols y captius o servents que contenía cada casa.

Nostres Templers teníen casa y terres a més d'un centenar de llochs; emperò'ls principals establiments eren los d'Ascó, Ambel, Alfambra, Aiguaviva, Aniesa, Averin, Barberà, Barcelona, Barbens, Burriana, Boquinyenich, Belloch, Castelló d'Empuries, Corbins, Celma, Cantavella, Calatayud, Castellot, Chalamera, Cullar, Confita, Denia, Espluga de Francolí, Encina Corva, Granyena, Gardeny, La Zayda, La Joncosa, Libros, Masdeu, Mallorca, Muntsó, Mirabet, Mirambel, Masones, Novellas, Osca, Orta, Orla, Orrios, Oropesa, Peyíscola, Palau del Vallès, Puigreig, Perpinyà, Ricla, Remolins, Ribaforada, Raurell, Saragoça, Sant Redemptor de Terol, Segrià, Tortosa, Tarragona, Torres de Segre, Tarazona, Valencia, Villell, Vallfogona de Riucorb y Xivert.

Procés dels Templers. — A la primería del any 1307 se tractava a la Cort pontificia d'unir los dos ordes militars del Hospital y del Temple (1). Potser era ja per evitar major dany, per que sembla que'l rey de França feya algún temps que sentía odi contra'ls Templers per haver aquests estat molt adictes a Bonifaci VIII, y se diu també que quan en 1305 fóu elegit Papa l'arquebisbe de Burdeus, tot seguit lo monarca francès va exigir lo processament y persecució d'aquells opulents cavallers. Segons Villani, lo nou pontífex y Felip IV acordaren la supressió del orde en aquells primers moments, emperò l'acort permanesqué secret fins a 1307. Llavors, en una conferencia tinguda a Poitiers, lo monarca, qui ja havía preparat lo joch fent circular conceptes denigrants sobre'ls Templers, formantse axí opinió hostil al orde, demanà al Papa que comencés lo processament y inquisició contra aquells cavallers.

Climent V accedí a la pretensió del rey Felip y feu comparèixer al Gran Mestre y principals dignataris del Temple, los qui negaren totes les imputacions que'ls eren endreçades. A la primería de setembre 1307, les coses ja s'anaren agravant. Lo monarca resolgué l'empresonament de tots los Templers mentres duressin les informacions, y

(1) En una comunicació de Joan Borgonyó, sacristà de Mallorca, al rey Jaume II d'Aragó, desde Poitiers, a 14 maig 1307, se diu: «Magister Militie templi debet hic esse cito; venturus est et magister Hospitalis S. Iohannis Iherosolimitani; et Papa tractat, ut pro constanti dicitur, et intendebat facere, cum eis, quod uniantur dicti duo ordines.» (H. Finke: *Papsttum und untergang des Templerordens*, volúm II, pl 36.)

després de expedir los manaments secrets a tots los senescals y altres auctoritats, lo día 13 octubre foren capturats tots los Templers de París y quasi al meteix temps de tot França. Lo pare predicador Romeu Sa-Bruguera, qui's trobava a París, comunicà aquestes novetats al rey Jaume II per lletra del 27 octubre.

Pochs díes abans del empresonament encara'l Gran Mestre Jaume de Molay havía escrit desde Poitiers (10 setembre) al rey Jaume II manifestantli que havía nomenat a Eximen de Leuda per mestre provincial d'Aragó-Catalunya y que esperava l'aculliría ab tota favor y satisfacció.

A Catalunya y Aragó produhiren gran sensació les noticies que anaven arrivant de França, y'ls nostres Templers sentiren ben prompte la pôr de que la persecució se generalitzés. Lo Mestre provincial se presentà al rey Jaume'l 5 de novembre a Montreyal, prop Daroca, y en lletra al comanador de Penyíscola explica la audiencia: «Humilment clamamli mercè quenlos nostres trebaylls nos fos ajudador et sostenidor et consellador com aquells qui erem seus et la sperança nostra tota era en ell. E lo senyor Rey respos nos, quels nostres trebaylls li pesaven molt; et que era duptos en dues coses, la una que de tot en tot creya que aquelles coses que dites havien del Temple no eren en nos et que allo ell en nulla manera no crehia que pogues esser; laltra duptança sua era del rey de França, que havia tan bon consell o devia haver, que enantas contral Temple sens raho; e finalment respos nos de la ajuda... que nos lo requeriem, que ell seria en Terol et que hauria son consell et quens respondria. E parlans que li havien dat entendre que nos guarniem nostres castells et nos responguemli que li clamavem merce que ell no fos indignat sobre nos per aquella raho, per ço cor nos haviem entes que alcuns nobles de la sua senyoria havien haudes letres dalcuns amichs lurs de Gascunya que, si ells podien haver alcuna cosa dels bens del Temple quen haguessen; encara, quens duptavem per les males novelles que de totes parts venien del Temple, que alcuns... vissen de metres en nostres castells que nons feesen dan; encara, que acustumavem tota via que veniem a capitol, que feyem manament als comanados que jaquissen totz los castells ben establits et ben guardats; e per aquestes rahons, que nos havem dites al senyor rey, ET PER ALTRES QUE NOS NO US PODEM SCRIURE, ell te per ben feyt les guardes dels castells que nos havem feytes. E axi tenim per be en la pus bella manera que poretz, que us prengatz guarda de totz los castells tro altre manament hayatz nostre.»

Se veu com en los primers moments de sorpresa y esglay pensaren los Templers en oposar resistencia seriosa si en la Corona d'Aragó se repetís lo fet de França. Que l'esbarament entre ells augmentava depressa ho prova un altra lletra del 11 novembre, endreçada per lo Castellà de Muntçó al comanador de Penyíscola, en la que parlant del rey li manifesta: «E diu *(Jaume II)* que sen va vers Valencia, mas es en en-

teniment que sen va a asetjar a Peníscola; car dien que primer vol aquel castell asetjar que nengun altre per ço cor es riba mar e prop de ses enemichs e que porienli major dan venir que de nengun altre loch; per que us pregam... que vos que pensets daparcyllar, a en quan que puxats de bo establir lo castell de Peníscola els altres lochs e aço fet al pus tost e deliure, que puxats en manera, que sobrepres non puxats estar.»

Sembla que si uns somniaven ab la resistencia armada, altres, més pràctichs y oportunistes, pensaren en fer realització de béns, ràpida liquidació y ocultació dels cabals en numerari. Es ben expressiva la lletra de novembre del mateix any 1307, de García Fernández al comanador de Mallorca. Al manifestarli la remor de que'l Papa ha decretat la abolició del orde diu: «Por que vos fazo a saber que los comanadors de Aragon que venden et pensen de vendeer todas cosas, de que ellos pueden aver dineros et comenden dineros et todas otras cosas a sos amigos; por que tendria por bien que vos que vendeseis algunas cosas de vostra baylia et que fiessets dineros et que los mandasseis ad algun de vostros amigos, porque yo entendo que la orden del Temple se desfaçe.» Aquesta recomanació den García Fernández degueren practicarla alguns perque lo rey escrigué al Batlle de Tortosa en janer de 1308: «De bonis tam per fratres quam alios alienata et fraudulenter occultata... sitis diligenter solliciti.»

Jaume II en los primers moments del procés dels Templers de França estava indecís y sens criteri format; emperò, és cert que en sa consciencia no creya les infamies llençades contra aquells cavallers. Y és que'ls Templers de la Corona d'Aragó havíen obrat sempre ab més humilitat y moderació que'ls dels altres pobles d'Europa. Per rahó de la especial situació de la península ibèrica, ocupada encare en part per serrahins, foren menys freqüents y accentuades ací les abusions y perversions dels membres dels ordes militars. Lo propri rey escrivía encare desde Terol y ab data de 20 novembre, als monarques de Castella y Portugal en los següents termes: «Fazemos vos saber en como avemos entendido el escandalo que es en França cuentra los freyres del Temple e creemos que esso mismo que lo ayades vos ya entendido; de la qual cosa nos fazemos mucho maravellados, porque siempre oyemos muy buena fama de los Templeros de nuestra tierra; e havemos visto que en nuestro tiempo han vivido honestamente et en buena fama et seer cierto, Rey, que han fecho muchos servicios a los nuestros antecessores... e creemos, Rey, que en la vuestra tierra *(a Castella)* los dichos freyres assi mismo han sido hombres de buena fama e han vivido honestament ca nunca end oyemos el contrario.» Ademés, deu tenirse present que mentre a França'ls Templers eren de molt diverses nacionalitats y procedencies, a Espanya y especialment a Catalunya y Aragó tots eren de la terra y per lo tant no existía un dels perills, potser un dels motius de la desconfiança y de la persecució.

Axò ho feu observar ab discreció Ramon Saguardia, comanador del Masdeu y llochtinent de Mestre en Aragó y Catalunya al rey Jaume II en lletra datada a Miravet lo 8 desembre 1307: «A la vostra alta senyoria faç saber, Senyor, que he entes que avets feyt pendre nostre Mestre e els altres frares que eren en sa companyia ni que avets pogut trobar. De la qual cosa nos, Senyor, et tots los frares nos som molt maravelats, per ço com lo Mestre ni negu dels frares de vostra senyoria no es colpable a vos, Senyor, ni a negu altre, et axi sens colpa ni sens de falta que no agam feyta a negu, qui de nos se puxa planyer ni clamar no poria ver, que degesem pendre tan gran injuria ne tan gran escandel com aquest et majorment com hom no trobe en nos de ço que fos dret ni raho que nos degesem fer ni dir a vos, Senyor, ni a degu altre. *Et si tant es que aquest enantament que ses feyt per lo senyor Rey de França contra los frares del Temple, vulats vos, Senyor, seguir, devrien regardar que nos no som daquela condicio que aquels son. Car nos tots som vostres naturals et aquels son de diverses nacions et de diverses lenguatjes et de terres que ha conqueses et subjugades et sos predecessors ab favor et ab ajuda de la esglea, et els ço que tenen en la sua terra no poden dir que sia estat de conquesta dels enemichs de la fe, ans es estat de donacions et lexes que son estades feytes als frares del Temple et compres et meloraments quels an feyts; et ab los vostres predesesors los nostres frares espandent lur sanch et murin combaten contra los enemichs de la fe et meten de les altres terres et provincies ço quels pudien aver an ajudat a conquere et a defendre la terra contra los enemichs de la fe.*»

Lo rey Jaume II devía ja haver rebut la lletra del rey Felip de França datada de 26 octubre instantli que empresonés y inquirís contra'ls Templers de sos Estats, quan escrivía'l 20 de novembre als reys de Castella y Portugal ab termes tan favorables al orde y especialment dels membres naturals de la Corona d'Aragó. No havía rebut encare la lletra del Papa, datada a Poitiers lo 22 novembre, exhortant igualment a Jaume II a que ab tota precaució y secret efectués la captura dels Templers d'aquesta terra en un meteix día y s'inventariessin los béns. Aquesta lletra pontificia Jaume II la rebé a Valencia'l 18 de janer, segons indica en Villanueva (*Viage literario,* vol. V, plana 179).

Lo interessant és que Jaume II, vuit jorns després de la esmentada lletra als reys de Castella y Portugal, varià de pensament y accedint a les indicacions del rey de França y sens saber encare la voluntat o disposició del Papa, manà obrir informació contra'ls Templers y empresonarlos a tots, ocupàntloshi'ls béns mobles y immobles (1).

---

(1) Ab data de Valencia 1 desembre 1307 lo rey escrigué a Gombau d'Entenza, procurador del regne de Valencia: «Scire vos volumus, quod, cum valide et vehementes presumpciones sint reperti contra Templarios... nosque eciam fuerimus requisiti per... fr. J. de Lotgerio ord. Pred. inquisitorem... in toto nostro dominio .. quod omnes frs. Templarios... faceremus

La indicada lletra del Papa va creuar en lo camí ab una de Jaume II (de 4 desembre), en la que li deya que havía procehit contra'ls Templers, los qui s'havíen tancat en llurs castells y que'ls faría asetjar y pendre y que havía començat sens atendre ses disposicions per haverli aconsellat y demanat alguns bisbes y l'inquisidor. També l'havía entebanat un altre dominich, frare Romeu Sabruguera, qui, com ja diguerem, residía a París.

Sembla, donchs, que'ls frares predicadors foren o aparentaren ésser los més convençuts de les desviacions y abusions dels nostres Templers y los qui's declararen més depressa enemichs seus.

Ja se sab que lo rey d'Aragó convocà tots los prelats a una reunió a Valencia la primera setmana de janer de 1308 per tractar del procehiment contra'ls Templers.

Sens atendre aquesta conferencia, començaren les hostilitats y dintre la primera meitat de desembre (1307) ja fóu ocupat lo castell de Penyíscola per los oficials y gents reyals. Altres castells, com Miravet, Ascó, Muntçó, Villel, Chalamera, Cantavella y Castellot tardaren més en ésser atacats y ocupats. A les darreríes de janer tots aquests encare estaven en poder dels Templers. Mirabet no capitulà fins a la primería de desembre del dit any 1308 y en janer de 1309 sols romaníen en poder dels Templers lo castell de Muntçó y la casa forta de Chalamera, que no s'entregaren fins a les darreríes de juny del meteix any.

La protesta de frare Ramon Saguardia, comanador del Masdeu y llochtinent de Mestre provincial, fóu en termes eloqüents y elevats: «Si vos, Senyor, per força volets haver nostres persones els castels en que nos ara som, es et sera consumament de persones et daver; et no es segons lo manament del senyor Papa, qui no mana nos combatre ni occiure nils bens, que vostres oficials tenen que no mana vendre ne disipar ni portar a altre part... *Et cert sia a vos, Senyor, que nos volem mes morir ab corona de martiri que no viure tostemps ab desonor de nos et de tots nostres amichs; car si morim per aquesta rao en defenent nostres persones, morrem sens tort et sens colpa, que no tenim a Deu ni a homens, axi com aquels a qui hom ha alevat fals crim mal et falçament et contra Deu et contra rao et contra tota veritat.*»

En lo castell de Miravet s'hi havíen refugiat juntament ab en Saguardia altres dignataris, entre ells los comanadors de Granyena y Saragoça y Berenguer de Sent-Just, comanador de Miravet y de Torres de Segre.

---

exhibendos dicto inquisitori, qui contra eos inquirere intendit, ut experiri valeat et videre, an ambulent in tenebris vel in luce, et nichilominus empararemus omnia eorum bona tam mobilia quam immobilia, ne alienari seu occultari valeant... sed de ipsis possit fieri, quod justicia suadebit... mandamus expresse, quatenus... omnes Templarios tam milites quam alios, quos in jurisdiccionibus vobis comissis invenire poteritis, capiatis et. . bona... emparetis. Nos autem mittimus litteras nostras ad universos habitatores in locis milicie Templi, ut dictis Templariis nullum prestent auxilium... aut obediant eis...»

Tots aquests comanadors declararen al missatger del rey, en Pere de Queralt, qui's presentà en lo castell de Miravet a primers de maig 1308: «Primerament, que estaran a tota ordinacio del senyor Papa, la qual se fassa dells e de lurs bens ab conseyl dels cardenals en axi que, si ordona que lur orde sia defet o que sien daltre orde... quen seguiran, saul en un cas tan solament, ço es que, si el Papa ordonara o condempnara ells per eretgia, que a aço no consentrien per res; car dien que per res no atorgarien de esser eretges, ans defenense daquest crim e morrien totz en lurs castells.» Finke, en la citada obra publica sencer aquest document.

En lo castell de Muntçó si havien tancat frares Berenguer de Bellvis, Dalmau de Timor, Arnau de Banyuls, Bernat de Bellisen y altres cavallers. En lo de Granyena hi havía frares Jaume d'Oluja y Guerau de Copons y allí vivíen empresonats encare en agost de 1310.

Los Templers tingueren entre ells alguna defecció. Un frare anomenat Jaume de Garrigans qui havía estat comanador de Ajebut sembla fóu traidor. No obstant l'acort de no sortir del castell per pôr d'ésser capturats y violentats per los oficials reyals, ell partí de Miravet envers Valencia, hón se trobava'l rey. Al tornar al castell cregueren sos companys que havía tingut tractes secrets ab lo sobirà sobre la sort dels seus companys y «tantost dixeren que yo era anat a vos per mal dells, salvant frare R. Saguardia qui es tot de vostra part (1); e tots los altres son contraris et de molt mal volentat enves vos... semblavam que jo fos en mig dels diables dinfern. Et axi entre aquest mal que ab els soferia et la paraula que vos, Senyor me digues que nul temps daquiavant lo Temple no seria Temple... et encara que yo

(1) Ramon Saguardia, comanador del Masdeu y llochtinent del Mestre provincial escrigué al rey desde Miravet lo 26 janer 1308: «A la vostra alta senyoria fem a saber, Senyor, que havem entes que hom vos ha donat a entendre que nos havem dites paraules de que vos, Senyor, sotz despagat de nos. Et donamnosen gran maraveyla que vos, Senyor, en vostre cor ho puxatz pensar que nos feesem ni diguessem neguna re qui fos en contra vostra persona per neguna re que feyt nos hajats ni fer nos puxats... que nos apperelat som de sofrir et daver aytant gran paciencia enves vos com nul hom poria haver enves senyor ni fil enves pare... Mas a nos cove a respondre et a rahonar et a parlar en satisfacció de nos et dels altres frares del Temple contra aquests malvats crims que hom nos aleva injustament et a gran tort et a gran peccat. Et sap Deus, Senyor, que yom planc mes vos el senyor rey de França el mal comu qui se en seguex et sen seguira a tots cels qui son de la fe catholica que no lo mal nil trabayl que yo nils altres frares del Temple ne sostendrem. E axi, Senyor, podem nos ho tenir a gran desastre que vos, Senyor, nil senyor rey de França siats estats enganats en semblant, que vos servissets Nostre Senyor de ço que el es deservit.»

En Saguardia temía, emperò, que'l Papa y'ls reys acabarien per desfer l'orde y desitjava parlar ab Jaume II del seu recel. Lo veguer de Tortosa deya al monarca ab lletra de 21 abril (1308): «Fas saber, Senyor, que frare R. Çaguardia ha parlat alcunes vegades ab mi que eyls per aço son dubtans de venir en vostre poder per ço dien que lapostoli es en poder del rey de França e axi com a hom pres; e fals paor quel apostoli no don sentencia a volentat del rey de França. E sobre aço laltre dia, con se deia que vos, Senyor, deviets esser a Tortosa, frare R. parla ab mi e pregam fort curosament que yo que vengues a vos, que fos vostra merce que vos que volguessets que frare R. que pogues venir a vos salvu e segur, que eyl vos diria coses e tractaria, que vos exiriets daquest feit del Temple ab major honor que negun princep et ab grat del apostoli.»

sabes que algunes cartes fossen feytes et una soplicació al Papa, que sembla a mi que era feyta contra la vostra honor... et jo hagues promes laltre dia a vos, Senyor, que en qualque part del mon on yo fos daqui avant, estant jo frare del Temple o no frare, que jo nuls temps no soferria nules coses que fossen contra vos... per totes aquestes coses desus dites jo hagui molt gran volentat quem partis de la lur companya *(del orde)* em per totstemps; et axi com els hagren apparelades lurs cartes per trametre jo fi en tal manera que les hagui totes et de nit eximen et vengimen en la vila... et axi, Senyor, trametem vos aquela soplicacio qui anava al Papa et letres... et axi, Senyor, jo clam merce humilment... que vos hajatz bon esgart enves mi... car jo, Senyor, ab ferm cor me son partit de la companya dels frares del Temple et lur he lexat tot lur habit et tot lur orde per tostemps; car ab que jo volgues tornar a els, ço que no faria, ans me metria un coltell. Costuma es del orde que tot frare que sen partex et jau II. nitz defora et senemporta espasa ni coltell darmes ni diners ni nuls altres bens, que aquel aytal ha perdut lorde per tostemps; et encara si els tot aço volien perdonar a mi, jo encara no hi tornaria per nula res del mon, cor els son ara tan indignatz enves mi per totes les coses desus dites, que si els nuyl temps me podien tenir a qualque escusa, cert sia a vos, Senyor, que els me farien morir a mala mort, car fort son gents cruel et ab poca merce.» Acaba la lletra, datada en la vila de Miravet a 10 setembre 1308, demanant com a remuneració al monarca que li senyali alguna renda o pensió sobre'ls rèdits d'algún lloch del regne de Valencia o de Catalunya. Lo bò del cas fóu que'l rey Jaume II sospità que'l templer traidor havía fet la comedia de robar les lletres y la suplicació al Papa y de declararse espía del rey, de secret acort ab los demés Templers y'l feu empresonar y posarli grillons.

Lo Papa escrigué lo 5 janer 1309 al arquebisbe de Tarragona y als seus sufraganis dient que'ls Templers volíen posar sos castells y béns en les seves mans y que per aquest motiu havía nombrat per possessionarsen lo prior de Casià. Aquest prior, una volta apoderat dels esmentats béns devía entregarlos al rey perque los conservés *en nom de la Santa Seu*. Emperò, ben prompte la expedició contra Almería distragué la atenció del rey y de tots los poderosos de la Corona d'Aragó del afer dels Templers. Jaume II permanesqué devant d'Almería fins a les darreríes de janer de 1310. Lo 30 de març, desde Valencia va endreçar lletra a Climent V, indicant que l'instaven lo citat arquebisbe y'l prelat de Valencia, colectors designats per la Santa Seu dels béns del Temple, per que'ls fes la entrega, però que'ls havía respós que bona part eren de la Corona y que l'orde'ls havía obtingut ab certes restriccions y encare que per pendre alguns dels castells havía fet grans despeses, per lo que no podía accedir a aytal entrega fins que'l Concili convocat y'l Papa resolguessin sobre la sort del Temple.

Llavors los inquisidors contra'ls Templers reclamaven que fos més

rigurós l'empresonament y seguretat del frares capturats, y Jaume II, per lletra feta a Daroca a 5 juliol 1310, digué al Batlle general del Regne de Valencia: «Com nos novellament siam requests per los inquisidors... que dejam restrenyer la preso dels dits Templers et de ferlos guardar ab major diligencia que no son estats guardats tro açi, e hajam ordonat per tal, que en un dia se faça per tota nostra terra que en lo dia de la festa de Sancta Maria Magdalena, qui ara ve... sia fet per vos et per los altres guardadors dels Templers ço que nos manam dejus; per ço deim vos e us manam... que vos en lo dit dia restrengats la preso del Maestre et dels altres Templers...ferran aquells et en altres guises guardanlos ab tanta cura... que tota hora que nos los vos demanem, los nos pugats retre.»

En cambi, lo rey manà un mes després al batlle de Cervera que tragués los grillons que portaven als dos peus frares Jaume d'Oluja y Guerau de Copons feya algún temps, si juraven no exir per res del castell de Granyena.

Lo Batlle general de Valencia respongué al rey ab data del 19 agost (1310): «Reebí una carta vostra en la qual me manats que ferras los frares del Temple; lo qual manament complí, encara que fui en tots aquels lochs qui en les cases del Temple son; per los quals a mi fo semblant que dan no poguessen fer, ço es que alcun frare sen pogues exir. La qual cosa, Senyor, no creu... perque los frares son fort be guardats. Ara, Senyor, de pochs de dies... al Mestre del Temple *(Eximen de Lenda)* son inflades les cames ey feyt venir metges et finalment hanme dit que si nol faç desferrar que els a la malautia no li porien dar conseyl... Per que, Senyor, lo dit Maestre ma request et pregat quel fees desferrar, per ço quels metges li poguen dar conseyl a la dita malautia. On yo, Senyor, veen lo manament qui per vos es estat a mi sobre lo feyt tan expres, no men son volgut pleuir sens licencia vostra.» A aytals humiliacions y penalitats estaven subgectes aquells cavallers poch temps abans tan poderoses y altius!

Guillèm Ollomar era'l guardador dels Templers empresonats a Barcelona, en 1311. Lo veguer de Lleyda y Pallars custodiava frares P. de Vilagranada y R. de Ontinyena, cavallers, y Bernat de Belisen, G. de Albió, Salvador d'Anglesola, G. Bordoll, P. Lovera, P. de Camprodón, P. Sunyer, P. Sans, Bernat de Rovira y G. de Sanmartí, servents. Tant aquests com frares Berenguer de Tamarit y Bernat de Millars, cavallers, y Berenguer Sacorbella, Jaume de Conflent, P. de Berbegal, Andreu Jofre, Roderich de Lenda, G. Ceseret, Bartomeu Desmort, Domingo de Canals, A. Poculull y March Adarró, sirvents qui estaven a Tortosa, manà Jaume II que fossin aportats a Barcelona en lo mes d'agost 1311. En aquells jorns havía mort empresonat a Saragoça frare G. de Clarmont.

Lo Papa al disposar que fos feta inquisició sobre'ls Templers en totes les nacions, havía manat també que una volta efectuada en cada

terra, fos l'escrit entregat al corresponent arquebisbe, lo qui deuría sens triga convocar concili y ab consell del concili podría dispensar respecte de les persones dels Templers capturats. A 5 de maig de 1311 lo rey Jaume II escrigué al arquebisbe de Tarragona per manifestarli que'ls Templers, sabent que ja estava enllestida la inquisició, l'instaven per que procurés que son procés fos estudiat y resolt en lo pròxim concili. Lo Papa havía substituit dit arquebisbe y'l bisbe de Valencia per los bisbes de Lleyda y Vich per examinar y sentenciar la esmentada inquisició, y per aquest motiu'l rey, en la segona meytat de 1311, havia disposat primerament que fossin trasladats a Lleyda y desprès a Montblanch o Barberà tots los frares empresonats a Barcelona, Valencia y altres llochs.

En octubre d'aquest any havía començat lo Concili general a Viena del Delfinat, per resoldre, entre altres coses, sobre'l procés del Temple. Nostre rey hi tenía ja com agents o missatgers en Pere de Queralt, en Pere Boyl, mestre racional, y en Guillèm Ollomar, jutge de la Cort reyal, los qui hi permanesqueren molt temps. Lo concili anà entretenintse fins que hi arribà'l rey de França, en lo mes de març de 1312. Dos díes després de la arrivada a Viena de Felip IV, lo Papa decretà la extinció del orde del Temple. «E tots los prelats —manifestaven per lletra de 27 març, los citats Boyl y Ollomar a Jaume II— qui dabans havien dat lur conseyl, exceptats pochs, que defensio devia esser dada al orde, han mudat lur conseyl e han consentit a aço, exceptada la provincia de Tarragona solament, e aço ha fet mes que mes lo bisbe de Valencia, qui deya e ha dit que abans devia saber quals dels Templers eren bons e quals eren malvats, per ço que no fossen punits e diffamats los bons ab los mals contra raho e justicia; mas quels mals fossen punits e als bons fos conservada la lur bona fama; car, lorde encare romania en aquells qui bons eren, que no era peccat en lorde, qui era sant e just en la sua institucio, mas era peccat en lo lexament del orde. En aquest consell es la provincia de Tarragona sola e singular, e creem que aquest consell sia plaent a Deu e a homens qui anasen en aquest fet ab enteniment vertader.»

La butlla de Climent V, d'extinció del orde, porta la data de Viena, 22 març 1312 y fóu publicada per Villanueva en *Viage literario á las iglesias de España,* volúm V.

Com en aquesta butlla no's derogaven los procesos contra'ls membres del orde abolit, y abolit per vía de provisió y no per sentencia definitiva, expedí Climent V una segona butlla a 6 maig, manant als Templers de totes nacions, exceptat a França, de comparèxer devant dels concilis provincials per èsser castigats los qui resultessin culpables y absolts los ignoscents; y a aquests derrers deuríen dits concilis asignàrloshi pensions sobre'ls béns del orde extingit.

Llavors tractà l'arquebisbe de Tarragona de celebrar lo concili provincial per resoldre sobre aquella inquisició, y'l rey Jaume manà

a 7 octubre del propri any 1312, que tots los frares fossin trasladats a Montblanch o Barberà per estar a disposició del prelat. Dit concili donà sentencia favorable als Templers a 4 novembre, y disposà sobre la llur destinació, alimentació y sustentació.

A França anà de diferent manera. En 1310 ja havíen estat cremats cinquanta sis Templers, y en 1314 moriren també cremats lo Gran Mestre Jaume de Molay y altres dignataris del orde (1).

Com diu Villanueva *(Viage literario, vol. 19)*, en virtut de la sentencia del concili de Tarragona los Templers de la Corona d'Aragó romaníen subgectes a llurs ordinaris respectius y devíen rebre una porció còngrua sobre'ls béns confiscats, fins a noves disposicions del Papa; y en axò no hi havía res de contrari a lo acordat per lo Concili general de Viena ni per la butlla de Climent V.

Les inquisicions minucioses que s'havíen practicat no havíen justificat la existencia de cap dels repugnants delictes que s'havíen atribuit als nostres Templers. Després de tres o quatre anys de captiveri pogueren los sobrevivents tornar a una vida normal; mas l'orde sagrat y militar dexava d'existir per sempre, després de uns cent setanta cinch anys de la seva fundació.

Emperò, lo resultat del procès y les salvetats fetes en lo Concili de Viena no autoritzen per dir, com ho ha fet Mossèn Bruguera en la citada obra, que l'orde del Temple merexía ésser, per molts títuls conservada y protegida, ni menys encare per afegir que l'orde del Hospital, després d'aplegar bona part dels béns del Temple, no res sapigué fer per a la reconquesta de la Terra Santa, no reportantne Palestina cap profit de la supremacía de que fruiren los Hospitalers desde'l primer terç del segle XIVè. Y obertament parcial y infondat és també lo següent concepte que Mossèn Bruguera ha estampat en lo pròlech del seu llibre: «La orden del Hospital careció, según nuestra opinión, de valor bastante para combatir y luchar contra los enemigos de la

(1) En la citada obra *Papsttum und untergang des Templerorden*, per Finke, que constitueix la darrera y més fonamentada vindicació del Temple, pot veures com se portà a terme a França la inquisició y la sentencia brutal. No pot recomanarse, en cambi, l'obra *Die geistlichen, Ritterorden, Ihre Stellung Zur Kirchlichen, Politischen, gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Entwicklung des Mittelalters*, den Hans Prutz (Berlin, 1908), per que tracta ab poch espay de tots los ordes militars, y ab parcialitat manifesta aferma la influencia disolvent exercida per aquests instituts sobre la societat de son temps, generalitzant axis les idees que ja en anteriors treballs ha apuntat sobre considerar totalment nefasta l'obra dels Templers.

Respecte de la supressió del Temple en les terres catalanes, deu consultarse ab profit la Memoria que publicà en 1867 Mr. Bernat Alart, *Suppression de l'ordre du Temple en Roussillon* (extret del «Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales», y ab menys interès un treballet del senyor Hernández Sanahuja, *Extinción de la orden de los Templarios en la Corona de Aragón*, publicat en la «Revista Contemporánea», Madrid, 1885). Pot citarse encare una petita *Historia de los Templarios*, per V. Joaquín Bastús (Barcelona, 1834), hón publicà un catàlech assats incomplert dels Mestres provincials de Catalunya y Aragó, y la més recent y voluminosa *Historia general de la religiosa y militar orden de los caballeros del Temple*, per Mossèn Mateu Bruguera, Pbre. (Barcelona, 1882.)

Cruz, ni se empeñó jamás en recuperar el Santo Sepulcro del Salvador, como lo hubieran intentado los Templarios cumpliendo con el juramento que prestaban al ser admitidos en la orden».

Los béns del Temple. — La butlla d'extinció, del 22 de març, no res havía disposat sobre los castells, terres y altres béns del orde suprimit. Lo 28 de març, Pere Boyl, un dels agents, com ja havèm indicat, del nostre sobirà, li escrivía desde la metexa ciutat del Concili: «Fago saber a la vostra alta senyoría que un gran clergo et qui querria vostro bien, vino a mi et dixome estas paraulas en gran secreto, que, desque el Papa havia anullada et defeyta la orden del Temple, que muyt gran conservacio et refirmamiento seria de vostro dreyto et de poder contrastar que Lospital no ovies aquestes bienes que fueron del Temple, si vos revocavades todas las donaciones feytas per vostros antecessores al Temple de que la orden era anullada.» Se li feya present, donchs, a Jaume II un nou punt de considerar la qüestió y de constituirse hereu del temple.

Lo Papa y membres del Concili en aquells moments no teníen encare opinió resolta sobre'l destí dels béns esmentats. Per cert que, en altra lletra den Boyl y del Ollomar a Jaume II, de 5 abril 1312, li comuniquen una interessant explicació donada per lo Papa de la rahó de haverse decidit per la abolició del Temple: «E lo Papa parla e recompta tot lo fet dels Templers com era passat del dia quel havia entes tro a aquell dia, e dix que ias fos acort e conseyl de la maior partida dels cardenals e dels prelats del concili, que defensio devia esser donada a les persones e al orde del Temple e que, segons ço ques trobave, lorde desus dit per dret no devie esser dampnat, com no fos res provat contra lorde estiers, per ço com serie escandel si a tal orde axi difamat romania en lo mon, en lo qual orde ningun bon hom daqui a avant no entrarie, per ço com moltes singulars persones del dit orde havien confesat los crims de que eren encolpats, e encara per ço com los bens del orde son en tals... que pensan la dilacio de la dita defensio no sen faria lo serviy que fer sen devie, per aquestes rahons proveye per provisio apostolical quel dit orde fos tolt e vedave sots pena de excommunicacio la qual fos encorreguda ipso facto, que daqui avant nenguna persona no portas labit del Temple nil preses, e retench a la sua ordinacio les persones e els bens; la qual ordinacio farie en aquest concili, e veda que en aquest demig alguna innovacio no fos feta en los bens per ninguna persona.» Y al final de la lletra aferiren: «Entes havem que daqui a IIII dias sera altra sessio en la qual ordenara el Papa dels bens del Temple; e aytant com podem entendre veem que seran applicats al orde del Espital. E placia a Deu, Senyor, que abans daquel dia hayam hauda resposta vostra a la letra quel altre dia vos tramesem cuytadament sobre aquest fet; cor, si hauda no la havem, nos estarem, Senyor, en lo manament que vos nos havets

fet tot hora de no consentir al Espital e estam en gran perplexitat...»

En un altra lletra dels metexos agents del nostre rey, datada del 15 abril, manifestaven altres noves sobre'l destí dels béns del Temple: «Apres, Senyor, que aquella lletra vos hagem tramesa, lo Papa demana de conseyl tots los prelats sobre la ordinacio que entenia a fer de les persones e dels bens del Temple... lo Papa de una part per alguns cardenals familiars seus e el rey de França per alguns de son conseyl, e ell encara, qui personalment ne parla ab los prelats de son regne, induien los prelats que consentisen quels bens del Temple fossen adhunits al Espital. Esters tots los prelats del regne de França pochs exceptats, quel Papa ha creats o qui son del conseyl del rey de França, tenen que en neguna manera no fa a fer quels dits bens sien applicats al Espital... ans tenen que dega esser fet orde novell, e en aquesta matexa opinio son los prelats de Italia et Danglaterra... e els prelats Despanya, senyaladament aquells de la provincia de Tarragona, que els altres Despanya nou dien clar... Lo Cardenal de Pelagrua ha parlat als missatgers del rey de Castella ço que ja lo Cardenal de Besers a nos havia parlat... es assaber, quel Papa no enantara ara en res en los bens quel Temple havia en Espanya; e encara ara no ha passats III dies nos ho ha refermat lo dit cardenal de B. a nos amdos, dien, quel Papa ho ha axi acordat... quel noy enantaria aades entro nagues scrit als reys Despanya... Per que, Senyor, nos som ara sobre aço tot dia tots los missatgers dels reys Despanya e... farem ço qui es en nos, es assaber de non consentir a la unio del Espital, sis fa, e de protestar axi com si covenga.» «Ara es veritat, Senyor, que laltra dia lo bisbe de Valencia e nos erem ab lo Papa en la sua cambra sobrel fet del Temple e... lo bisbe de Valencia dix sobre ço, quels bens del Temple no fossen aplicats al Espital, entre les altres coses, que seria gran poder aquell quel Espital hauria en la vostra senyoria, la qual cosa seria perill del regne.»

Set jorns després, en Boyl y l'Ollomar tornaren encara a escriure a Jaume II, resposta a una lletra seva que havien rebut sobre l'afer dels béns del Temple· «E es ver, Senyor, que encara no es publicada alguna ordinacio sobre los dits bens, mas lo fet esta vuy en aço, que... los prelats de totes les nacions del mon, pochs exceptats... en la resposta que feren al senyor Papa sobrel conseyl que daven en la ordinacio dels dits bens faedora, tengren concordablement quels dits bens no fossen aplicats al orde del Espital en neguna manera, mas que fos fet orde novell.» Afegexen que'l Papa procurà convencer als prelats, «e assigna per una gran raho que ara hic havia vengudes letres quels Espitalers della mar havien hauda batayla ab los Turchs e quen havia morts mes de MD dels turchs e dels Espitalers tro a LXXV. Finalment dix lo Papa als prelats, que, si ells conseylaven ques faes la dita aplicacio al Espital, a ell plauria que ho pogues fer de conseyl dells; sino,

que ell ho faria e ho entenia a fer volguessen ells o no.» Referexen també que demanaren al cardenal de Besiers si's mantindría'l criteri de sobre los béns del Temple a Espnnya no rès sería disposat sens previ tractament ab los reys d'Aragó y Castella: «E lo dit Cardenal descubrins clarament e amigablement tot lo fet axi com esta; es assaber, que avengut es entrel Papa e el rey de França que en qualque ordinacio se faça ara en lo concili dels bens del Temple, no sentenen los bens quel Temple havia en Espanya, cor abans quel Papa hi orden res ne vol saber vostra volentat, Senyor, e dels altres reys Despanya... e puys los Espitalers e altres qui degen haver aquests bens (no que ell nos descubris que fossen los Espitalers, mas aytant se vayla), vian a vos, Senyor, e vos lavors ab ells tractarets axi com vos plaura, demanan les forces o en aquella manera que us placia.»

Axò escrivían los missatgers del rey Jaume, a 22 d'abril, y'l 2 de maig Climent V expedía ja la butlla *Ad providam Christi vicarii,* en la que manifestava haver tractat ab los Cardenals y membres del Concili de Viena sobre'l destí dels béns del Temple y que ab llur aprobació'ls concedía o atribuía tots al orde del Hospital de Sant Joan de Jerusalèm. Lo 16 de maig expedía una segona butlla, *Nuper in generali,* en la que declarà exceptuats de dita atribució los de Catalunya, Aragó, Rosselló, Mallorca, Valencia, Castella y Portugal, qual destinació romanía en sospens y reservada a la Seu Apostòlica. La primera d'aquestes butlles porta la data de Viena, 6 nones de maig any 7 del pontificat, y la segona diu: Data Liberoni, Valentine diocesis, XVII kalendas junii, pontificatus anno VII. Abdues existexen en l'arxiu de la Castellanía d'Emposta y han estat anotades en l'índex de butlles que ha donat en Delaville en *Les archives de l'ordre de l'Hôpital dans la Péninsule ibérique.*

En virtut de la darrera butlla començaren noves negociacions entre la Seu Apostòlica y'ls reys d'Espanya per acordar la destinació dels béns del Temple. Diu Delaville le Roulx que ignora per quins motius exceptuà'l Papa'ls béns dels regnes d'Espanya de la atribució al Hospital, però que presúm que devant dels resultats que donaren les inquisicions practicades en la península, los qui demostraren l'ignocencia dels acusats y atenent a la insistencia dels reys d'Aragó y Portugal en tenir certs miraments a favor del Temple, concebí'l Papa la esperança de fer reviure aquest orde sots una nova forma en les nacions ibèriques. Encare hi teníen serrahins y per consegüent, ocasió d'utilitzar bé les riqueses y forces d'un orde de caballería.

Climent V resolgué aprés les citades butlles esperar a que'ls reys d'Espanya li adressessin explicacions y proposicions respecte a la destinació a donar als béns del Temple, fixant un terme, fins al primer de febrer de 1313, segons se veu en la butlla *Dudum filii carissime,* de 23 agost del meteix any.

Jaume II d'Aragó haguera preferit adquirir tot lo patrimoni dels

Templers, donchs estava lo tresor públich molt debilitat; però, no vegent possible axò, al menys en quant als castells, llochs y terres, estudià un altra fòrmula que portés profit a sos Estats y no agradantli que'ls Hospitalers prenguessin tanta força ab la adquisició del esmentat patrimoni y desitjant que la frontera meridional de Valencia, exposada a atachs dels granadins fos defensada per un orde militar permanenment, ocupant los castells més avençats, pensà que'ls béns del Temple del dit regne de Valencia podríen destinarse a aquell nou orde y al efecte proposà al Papa concedirlos al orde de Calatrava, afeginthi encare'ls que fins aquell día possehíen los Hospitalers en lo citat regne. Joan XXII accedí a la proposta del rey d'Aragó exceptuant les comandes del Hospital de Valencia y Torrente, y tot aquell patrimoni de dues procedencies diferents fóu'l patrimoni del nou orde de Montesa, qui tingué'l cap y direcció en lo castell del meteix nom. La butlla *Ad fructus uberes*, de 10 juny 1317 (Date Avinione IIII. idus junii pontificatus anno I) fondà aquest orde de caballería valencià. Los Hospitalers consentiren en cedir sos béns de Valencia al orde de Montesa mitjançant li fossin cedits sens cap dificultat los que'l Temple tenía a Catalunya. Lo Papa influí per que Jaume II acceptés aquesta transacció y nostre sobirà la aprobà a les darreríes del propri any 1317 (1).

---

(1) Existexen dues butlles d'igual data, 12 agost 1317; una d'elles, *Non dubitamus fili*, endreçada també a Jaume II, sobre la fondació de Montesa, y l'altra dirigida al bisbe de Saragoça per que procurés fossin entregades als Hospitalers les iglesies que havien estat del Temple, *Porrecta nuper nobis*.

Durant lo curs del procés del Temple y fins que s'efectuà en 1317 la entrega dels béns al Hospital, lo rey Jaume tingué administradors en les comandes. Vegis nostre treball *Cartoral dels Templers de les comandes de Gardeny y Barbens* (Barcelona, 1899), hón figura Pere Cirera, oficial de la Casa reyal com a administrador de la comanda de Gardeny en 1314; poch després era administrador de la metexa Pere de Pallargues, encare que sembla ho era de totes les cases, donchs diu: administratoris comendatorie Gardenii et quarundam aliarum comendatoriarum Templi quondam per domino Rege.

Dits administradors celebraven contractes enfitèutichs a més d'arrendaments. En presentàm dues mostres; un ab data de 16 calendes agost 1315, diu: «...Quod ego Petrus Cirera administrator comendatorie Gardinii et quarumdam aliarum comendatoriarum templi quondam pro Domino Rege, dono et concedo in emphiteosim uobis Petro Roig agricole Ylerde et uestris in perpetuum vnum trocium terre in quo dicituresse vna fanecata et vna almaçara terre ad cordam Gardenii quem uos adunastis et conuxcistis honori uestro quem tenetis in segalario templi quondam termini Ylerde De illa terra herema quam flumen Sicoris dudum occupauerat et destruxerat propter aquarum inundaciones qui trocius terre quem nobis nunc ut predecitur dono... faciatis ac detis et soluatis vos et uestri domíno Rege uel eius administratori qui pro tempore fuerit uel illis personis ad quas bona et iura templi quondan in futurum pertinebunt censum ad racionem octo solidos jaccensem pro faneccata et ad eandem racionem pro almuçara et detis etiam semper bene et fideliter predictis dominis deeiman de omnibus fructibus et expletis quos Deus ibi dederít.»

L'altre del 8 idus desembre 1316 és d'aquesta tenor: « .. Quod nos Guillelmus de Riudovelles aministrans comendatoriam Gardenii per domino Rege, cum hoc presenti instrumento dono et concedo in enphiteosim vobis Bernardo Duran agricole Ylerde ... duas domos ad invicem contiguas cum cigia que est ante dictas domos sitas in parrochia Sancti Laurencii Ylerde quarum duarum domorum predictarum una est discohoperta... dono et concedo sub hiis condicionibus et pactis... quod in proximo venturo festo Sancti Michaelis mensis sep-

A Portugal, los béns del Temple foren atribuits al nou orde militar del Christ, creat pel Papa, en 1319.

En lo regne de Mallorca-Rosselló, lo rey Sans volía apropriarse dit patrimoni; però, no havent tramès cap proposició 'al Papa dintre del terme senyalat, aquest expedí una butlla de 11 de juliol 1313, disposant la cessió dels béns al Hospital. Sans se resistí a obeir, y per vía de transacció'ls Hospitalers li pagaren 22,500 sous y li estipularen una pensió anyal de 11,000.

Lo monarca de Castella no havía demostrat interès per apoderarse dels béns del orde suprimit, y axís lo Papa donà confiadament la butlla de 14 març 1319, atribuintlos al Hospital. Lo rey Alfons ho aprovà dintre del meteix any; però, al cap de temps cambià de parer y demanà la creació d'una nova caballería. Lo Papa no hi accedí, en 1331, y no obstant, los Hospitalers no se possessionaren de la herencia del Temple. En 1366, Urbà V reclamà de Pere'l Crudel la entrega dels béns, y sembla que la qüestió no finí fins al any 1387, per la intervenció del bisbe de Vich, del sacristà de Saragoça y del pavorde de Saint-Didier d'Avinyó, per una transacció entre'l Hospital y'ls ordes de Sant Jaume y Calatrava, los qui cediren al primer béns que possehíen al regne d'Aragó.

Felip IV de França, qui segons ja tením indicat, havía iniciat y dirigit lo drama de la supressió del Temple ab la secreta esperança d'apropriarse les riqueses territorials del orde, no tardà en compendre que aquestes li escapaven y que l'únich recurs que tenía era obtenir fortes quantitats de diner com a indemnització de suposades despeses fetes en la custodia dels Templers capturats. Tots los immobles del Temple dintre de França pasaren al orde del Hospital d'una manera regular. Lo rey havía acceptat la decissió pontificia, per decret de 14 agost 1312, y'l Parlament de París aprobà la atribució citada a 23 març 1313.

A Navarra també foren adquirits sens dificultats per l'Hospital los béns del Temple.

De tot lo dit resulta, en punt a la Corona d'Aragó, que desde les darreríes de 1317, o desde la primería de 1318, los Hospitalers romangueren en plena possessió dels béns immobles del Temple y de totes les comandes del orde suprimit, les qui continuaren subsistents ab personal del Hospital. La entrada d'un patrimoni tan gran devía forçosament produir alteració y confusió; no era possible una bona administració conservant l'Hospital en la Corona d'Aragó la metexa

---

tembris et ex tunc semper annuatim in dicto festo datis et solvatis vos et vestri successores domino Regi vel eius administratori qui pro tempore fuerit in dicta comendatoria Gardenii vel illis personis ad quas bona et jura Templi quondam pertineant in futurum V. solidos jaccenses censuales melioris monete Ylerde de curribilis pani et vino». — (Arxiu Gran Priorat, armari 11, perg. 2089 y 1838).

organització que abans. Hi havía massa riquesa y masses comandes sots la ma y direcció del Castellà d'Emposta. Y axí fóu disposada una divisió, creantse en 1319 lo Gran Priorat de Catalunya.

Los darrers Templers catalans. — No eren ja molt nombroses al iniciarse'l procés. En 1319, segons la concordia celebrada entre'l Castellà d'Emposta y'l Gran Prior de Catalunya, sobre lo que cada hu pagaría als ex-Templers del seu districte com a pensió còngrua, figuren anotats per tota la Corona d'Aragó 109 individuus, d'ells 42 corresponents a la Castellanía y 67 al Gran Priorat. La gran majoría en abdós districtes eren catalans de naturalesa: Ramon de Sant-Just (cavaller), Pere de Sant-Just, Berenguer de Sent-Just (cavaller), G. de Montornés, Bernat Bellisen (servent), Berenguer Sacorbella, A. de Cabestany (servent), G. de Castell, Ramon Oliver, Bonanat de Vallebrera, Bernat de Santlleyr, G. de Vallfogona, Berenguer y Ramon de Sant-Marsal, P. de Campredon, Ramon de Anglesola, Berenguer de Bellvís, Bernat de Millars (cavaller), En Siscar, Bernat de Puigvert (cavaller), En Montoliu, En Conflent, Johan de Roses, Martí Rull, Guerau de Copons, Bernat Galceràn, Jaume d'Alvià, P. de Guardiola, Dalmau de Timor, Dalmau de Rocaberti, Arnau de Banyuls, Bertràn de Vilallonga (cavaller), Bertràn Sa-Cirera (cavaller), Berenguer Pujol, Bernat Rovira, P. Llobera, Bernat de Forques (cavaller), P. Bonanat, Bartomeu de Vilafranca, En Avinyó, En Torrella, En P. de Vilagranada (cavaller), Guillèm de Castellbisbal, Pere de Montcorp, En Malla, Pere Sunyer (servent), P. de Castelló, Jaume Dezmàs, G. Deslor, Ramon y G. de Sant-Ipolit, Berenguer de Palau, Ramon Saguardia (cavaller), Berenguer Dolms, Guillèm de Tamarit (cavaller), Berenguer Descoll (cavaller), Jaume Boix o Boys, G. y P. Martorell, P. Relda, Pere de Centernach, P. Sirvent, R. Descarme, En Gili, G. Pellicer de Terrats, Arnal de Ulldemolins, G. de Muntanyana, P. Ermengol, Bertràn de Poblet y G. Soler. Havíen ja mort en 1319, però havíen declarat en la inquisició feta en 1310: Salvador d'Anglesola, Guillèm d'Albió, Guillèm de Santmartí, Pere Sans, Pere Sarriera, Bernat Mateu d'Orla, Joan de Vistabella, Bertràn de Ribesaltes y Pere de Tamarit, frares servents; Ramon Sapte, Bernat de Pujol, Pere Guaner, Joan de Roses y Bartomeu de la Tor, frares capellans; y Berenguer de Puig Bernat de Fonts y Ramon d'Orcau, frares cavallers.

Entre 1310 y 1319 la mort havía produit bon nombres de baxes en les files dels Templers. L'Alart observa que dels vinticinch frares de la Casa del Masdeu que havíen estat sotmeses al interrogatori en la primera de dites dates, en vivíen no més que quinze al ferse la asignació de pensions després de la absolució.

No obstant, se tenen noves d'alguns qui perllongaren llur vida fins a la segona meytat de la XIV^{a} centuria. Berenguer Descoll, lo darrer

sobrevivent dels cavallers de Masdeu, figura encare en un acta atorgada per son procurador a 20 agost 1350: *nomine procuratorio,* diu'l document, *den Berengario des Coll miles quondam ordinis Milicie Templi* (1).

Climent V havía autoritzat als ex-Templers per entrar en altres ordes religiosos. Sembla, emperò, que dels de la Corona d'Aragó no cap profità d'aytal llicencia y fins a la fí de sos díes observaren aquell jurament sollempne que feyen al pendre l'hàbit de no dexar may'l Temple per altre institut superior ni inferior.

Conclusió.— En lo manifestat en lo primer apartat del present capítol hi tením ja apuntada la conclusió que ens suggereix la supressió del orde del Temple. Y ara, al acabar, veyèm que en la nostra terra'l drama històrich que ha apassionat a tanta gent fóu representat sens aquells suplicis horribles que a França foren aplicats, observantse en tot lo curs del procés una molt major serenitat y moderació.

Sembla, ab tot, que'ls Templers de França havien caigut en una relacsació que no se vegé en los dels regnes d'Espanya. Es precís fer atenció a que no son pochs los escriptors catòlichs francesos qui admeten la existencia de alguns dels vicis y delictes consignats en los processos. Ja havèm transcrit unes paraules den Léon Gautier. Molt més enèrgiques son les que Du Bourg, en l'*Histoire du Grand-Prieuré de Toulouse,* ha escrit al tractar de la Casa del Temple de Tolosa y de la captura dels cavallers lo 13 octubre 1307: «Leur éloignement de Paris, la protection des autorités locales, sauvèrent sans doute les Templiers de Toulouse du sort subi par tant de leurs confrères, quoiqu'une grande quantité de dépositions recueillies dans le procès, s'accordent pour signaler cette maison de l'ordre comme le théâtre habituel des crimes les plus honteux».

Los defectes y desviacions en que'ls Templers caigueren no eren d'aquells que puguin ferse resaltar y concretar en una informació; eren coses difumades propries de la flaquesa humana y manifestantse

---

(1) En 1330 vivien encare en Guerau de Copons, *miles olim militie Templi*, qui per escriptura'l veyèm concedir a R. Mayol lo que'l Papa li senyalà a Barbens per substentació y en Guillèm Castellbisbal. Aquest darrer atorgà ab data de pridie calendes agost del citat any lo següent rebut del montant de la pensió: «Sit omnibus notum, quod Ego Guillelmo de Castro Episcopali qui fui ordinis olim Militie Templi confiteor et recognosco uobis fratri Bernardo Felicis ordinis hospitali sancti Johannis iherusalem procuratori generali (*de Guillem de Millars, comanador de la casa del Hospital de Barcelona*) .. soluistis michi bene et plenarie... in scilicet et districtu venerabilis Petri de Palacio baiuli Barchinone pro domino Rege, omnes illos quingentos solidos monete Barchinona de terno qui michi solui debuissent per vos in festo Sancti Johannis de illos Mille. . quos dicta domus hospitali (*de Barcelona*) et comendator de Barcelona. . michi dare et soluere tenebatur propresenti anno pro prouisione mea. Certum est enim quod dicta domus seu comendator eiusdem donat et donare tenetur michi ad violarium quolibet anno Mille solidos monete barchin .. de terno pro prouisione mea.» Devien pagarli una meitat de la pensió per Nadal y l'altra per Sant Joan de juny. Hi ha la firma del batlle Palau. (Perg. 106, armari 1 de Barcelona, arxiu del Gran Priorat de Catalunya.)

silenciosament en la vida ordinaria, sens promoure conflictes aguts ni expressions ardents que despertessin l'atenció pública. Fills de passions usuals o generals dits defectes o abusions, no tenien més diferencia en la gravetat, respecte d'altres instituts o persones, que en ésser lo Temple un orde militar poderós y ab una missió excelsa que resultava obli·dada o al menys poch atesa. M. Delaville le Roulx ha expressat molt discretament la desproporció entre la colpabilitat y la pena en lo procés del Temple: «L'ordre était innocent —diu al final del treball ja citat— quoique plusieurs de ses membres fussent coupables... il n'est pas douteux qu'il y eut, parmi les Templiers d'assez nombreuses défaillances; l'inaction dans les commanderies de l'Occident, loin du centre de direction; le peu de culture intellectuelle, pour ne pas dire l'ignorance de beaucoup, surtout parmi les frères servants; le relâchement de la discipline dans une compagnie qui, par ses richesses et sa puissance, se croyait tout permis, suffisent à expliquer les cas isolés d'inconduite, d'hérésie, de blasphème qui furent relevés contre les Templiers. Assurément ces cas étaient encore trop nombreux; mais des provinces entières de l'ordre avaient échappé à la contagion et montraient bien que la corruption ne venait pas d'en haut et n'était pas, pour ainsi parler, officielle.» «En résumé, les Templiers, dont quelques-uns étaient individuellement coupables, ne méritaient pas la condamnation qui frappa l'ordre tout entier. Celle-ci semble hors de proportion avec les fautes commises; mais il faut, pour la juger avec impartialité, ne pas oublier que le Temple, par ses richesses et sa puissance, s'était attiré la jalousie et l'envie générales, et que ceux qui étaient les plus acharnés à le perdre s'étaient engagés de telle sorte dans l'affaire qu'ils ne purent ni reculer ni se déjuger.»

Aquesta desproporció ja l'observà l'historiador Mariana, qui manifesta, al tractar de la butlla d'extinceió, que fóu un «decreto que á muchos pareció muy récio, ni se puede creer que aquellos delitos se hobiesen extendido por todas las provincias, y que todos en general y cada cual en particular estuviesen tocados de aquella contagion. Verdad es que el naufragio y desastre destos caballeros dió á todos aviso para huir semejantes delitos, mayormente á los eclesiásticos, cuyas fuerzas más consisten en una entera y loable opinion de virtud y bondad que en otra cosa alguna».

SEGONA PART

CAPÍTOL PRIMER

Incorporació al orde del Hospital dels béns del Temple. — Tots los castells, cases, llochs, terres y altres immobles del suprimit orde foren atribuits, en la Corona d'Aragó y en lo regne de Mallorca-Rosselló, al Hospital, exceptats la majoría dels situats en lo regne de Valencia ,que formaren lo patrimoni del orde de Montesa. A les darreríes de 1317, aquella gran quantitat de béns fóu entregada per los administradors reyals als Hospitalers, los qui no estaven certament preparats per ocupar y administrar semblants riqueses. No teníen prou personal per possessionarse y guarnir tants castells y llochs, ni per organitzar y regentar tantes comandes. Durant molts anys anaren curts de personal apte, y repartits per tot arrèu los cavallers eren en tat escàs nombre a cada castell que no hagueren resultat ben defensats en cas d'hostilitats (1).

(1) Lo manament d'entrega dels béns del Temple diu axí:

«Venerabili et discreto Guillelmo de Riuo Ouium de domo domini Regis ac olim administratori pro eodem domino Rege Comendatoriarum Gardeniu.n et de Corbins que fuerunt Templi, Guillelmus de Ciqueriis baiulus Cathalonie generalis et administrator bonorum omnium que Templum habebat quondam in Cathalonie et Michael de Roca porterius predicti Domini Regis dilectiones vinculum cum salute. Nouicis? pridem a domino Rege predicto recepisse litteras sub hac forma: Iacobus dei gracia Rex . fidelibus suis G. de Ciqueriis baiulo Cathalonie generali et administratori pro nobis bonorum omnium que ordo Templi quondam habebat in Cathalonie et M. de Roca porterio nostro Salutem et graciam: Sare nos uolumus quod post diuersos et longos tractatus habitos inter dominum Papam ac nos seu nuncios nostros ad suam preseneiam desanatos super contradictione facta per nos vnioni quam bone memorie P P Clemens dum viuebat et postea idem Dominus P. P. nunc viuens facere intendebant in ordinem Hospitalis de bonis dicti ordinis Templi quondam in terra nostra existentibus, quam quidem contradictione faciebamus propter pericula que videbamus nobis et regno nostro plurimum imminere si fieret vnio supradicta nisi nobis prouideretur per dictum dominum P. P de remedio supra periculis supradictis. Nouiter dictus domnus P. P. prouiso nobis et regno nostro supra premissis taliter quod nos sumus inde contenti pro ut in rescriptis papalibus inde confectis hec et alia latius continentur loca, possessiones, domos, ecclesias, Capellas, oratoria, Monasteria, Castra, Villas, terras, forta-

Divuit comandes a Catalunya, comptanthi les d'Orta y Ascó y vint a Aragó, ademés de la de Mallorca y de les de Torrente y de la ciutat de Valencia, degué l'Hospital de cop y volta dotar de suficient personal y axò no era possible. Emperó, encara que s'hagués pogut fer, sempre haguera resultat, sumades aquestes 41 comandes noves a les 28 que ja tenía, un nombre excessiu de cases sots una sola ma o direcció, la del Castellà d'Emposta. Tampoch devía agradar gayre al rey Jaume II que'l Castellà d'Emposta prengués tan gran poderiu y pogués algún día convertirse en temible enemich. Per aquestes rahons lo Gran Mestre del orde decidí'l desmembrement de la Castellanía d'Emposta y la creació d'un nou districte, priorat o dignitat, lo Gran Priorat de Catalunya.

La ratlla de la demarcació fóu posada en lo curs del Ebre y del Segre fins a la clamor d'Almacelles y d'allí amunt en lo curs del Noguera Ribagorzana. Axís, mentre la Castellanía d'Emposta comprenía totes les cases d'Aragó, més dues de catalanes, Ascó y Orta per estar situades enllà del Ebre y les dues de Valencia que no havíen estat adjudicades al orde de Montesa, lo Gran Priorat comprenía totes les de Catalunya, Rosselló y Mallorca. Axò fóu establert per document de 26 juliol 1319.

---

licia et quocumque alia bona inmobilia tam ecclesiastica quam mundana nec non nomina acciones, jura, jurisdictiones, honores, homines et vassallos quoslibet que dictus ordo quondam militie Templi tempore captionis inde facte in Regno nostro Aragone et terris aliis nostris nobis subiectis habebat... ordini Hospitale donauit concessit, vniuit, incorporauit, annexit et perpetuo aplicauit, exceptis tamen bonis que dictus ordo Templi quondam habebat in regno Valencie de quibus idem dominus P. P. ad instanciam nostram aliter ordinauit. Cum autem nos ex tam dicte prouisionis habemus reddere et restitui... venerabili fratri Martino Petri de Oros Castellano Emposte nomine dicti Hospitalis, villas, castra, et loca et alia bona omnia inmobilia que fuerunt dicti Templi... Et propterea ordinauimus et uelimus quod uos ambo nostro nomine restitucionem bonorum huiusmodi in Cathalonie faciatis Dicimus et mandamus uobis quatenus uisis presentibus ad requisitionem dicti Castellani Emposte uel ordinatorum ab eo attendendo ad loca reddatis nomine et pro parte nostra et restitui ac deliberari faciatis.. uillas, castra loca et alia bona omnia inmobilia que fuerunt dicti ordinis.. infra Cathalonie situata. . Datum Valencie Kalendas Decembris anno Domini Millesimo Trecentesimo septimo decimo. Vnde cum nos racione mandati Regii antedicti... Ideoque anctoriate Regia in predicti littera nobis tradita tam in inmitendo in possessionem Comendatorem Gardenum dicti ordinis-hospitalis omnium locorum Comendarie Gardenii quam eciam in habendo et recipiendo castrum et uillam de Ajabut eaque dicto Castellano uel deputato seu deputatis ab eodem tradendo cum omnibus iuribus et pertinenciis eorumdem nec non in requirendo auxilium vicariorum et aliorum officialium Cathalonie ad execucionem promissorum nobis prestandum vobis per presentes comitimus vices nostras. Scripte Artesie sextodecimo Kalendas Ianuarii anno domini Millesimo Trecentesimo septimo decimo.» (Perg 16, armari 14, de Corbins.)

Lo Castellà d'Emposta degué anar a Avinyó a demanar al Papa que manés a Jaume II fer aquesta entrega dels béns, a mitjans del any 1317, donchs tenim un decret reyal signat a Barcelona, 8 idus abril atorgant llicencia a frare Martí Pérez de Orós, Castellà, per extraure de Catalunya alguns cavalls per anar a la Cort pontificia.

Sembla que nostre rey devía exigir al dit Castellà algun acte feudal per certs béns. En novembre del meteix 1317. protestà Pérez de Orós al moment de fer l'homenatge, segons consta per escriptura autoritzada per Miret de Curbavi, notari del Castellà.

Enumeració de les respectives comandes. — Corresponguéren a la Castellanía d'Emposta: Almunía de Donya Godina, Alfambra, Aliaga, Ambel, Anyón, Ascó, Barbastre, Calatayud, Caspe, Castellot, Cantavella, Castiliscar, Chalamera, Emposta, Encinacorva, Mallén, Miravet, Mirambel, Muntçó, Novillas, Urrios, Orta, Osca, Saragoça, Sant Per de Calanda, Sigena, Torrente de Valencia, Torrente de Cinca, Ulldecona, Valencia, Villel, Villarluengo.

Al Gran Priorat de Catalunya li corresponguéren: Aiguaviva, Alguaire, Avinyonet, Bajoles, Barberà, Barbens, Barcelona, Castelló d'Empuries, Celma, Cervera, Corbins, Espluga de Francolí, Gardeny, Granyena, Lleyda, Mallorca, Masdeu, Orla, Palau de Vallés, Sant Llorens de les Arenes, Siscar, Susterris, Térmens, Torres de Segre, Tortosa, Vallfogona, Vilafranca.

Al moment de rebre l'orde del Hospital los béns del Temple era Castellà d'Emposta frare Martín Pérez de Orós, qui tenía'l càrrech desde juny de 1314 en que havía cessat frare Ramon d'Empuries. Feta la divisió entre la Castellanía y'l Gran Priorat, continuà en aquell càrrech dit Pérez de Orós y fóu creat primer Gran Prior de Catalunya, en 1319, frare Ramon d'Empuries.

Qüestió sobre'l pagament de les pensions als Templers. — Tot seguit de creat lo Gran Prior de Catalunya se originà ja una diferencia ab lo Castellà d'Emposta sobre la proporció en que cada hu contribuiría a la sustentació dels Templers sobrevivents. Com era cosa urgent, lo Gran Mestre del Hospital, Elió de Vilanova, comissionà a Ferràn Rodríguez de Valbuena, prior de Castella y Lleó per conèxer y sentenciar aquella qüestió. Aquest dignatari anà a Gardeny y dictà la sentencia, disposant que del total import de la provisió o subvenció als ex-Templers, deuría satisferne set parts lo Castellà d'Emposta y cinch lo Gran Prior de Catalunya. En virtut d'aytal sentencia, lo Castellà y'l Gran Prior celebraren una concordia trobantse a Torreferrera, prop de Lleyda, lo 22 novembre 1319, enumerant cada hun dels Templers y llur respectiva pensió. En Villanueva, en *Viage literario*, publicà solament una llista dels Templers; però creyèm convenient donar ací tota lo concordia, donchs la llista publicada era la anterior al conveni y que motivà, per poch equitativa, la qüestió. La definitiva adjudicació del personal està en lo còs de la escriptura que fa passar al càrrech del Castellà les pensions corresponents als Templers de Catalunya Ramon Saguardia, G. Dazlor, Bernat de Menseraca, P. Comte, R. de Sant-Ipòlit, Berenguer Palau, Berenguer de Bellvís, R. de Ontinyena, En Millars, En Puigvert, En Montolíu, Johan de Roses, En Conflent, en M. Ruyl, D. de Timor, B. de Vilallonga, En Sacirera, Bernat de Forques, R. de Sent Just, P. Llobera y P. Bonanat. Axís romangué alleujerat lo Gran Priorat de Catalunya en quantitat de 39400 sous anyals. Per la concordia se fixà lo total càrrech de la Cas-

tellanía en 79362 sous barcelonesos tots anys y lo total del Gran Priorat en 56687. Lo document es de la tenor següent:

«Nouerint universi, quod cum inter venerabiles et religiosos viros dominos fratrem Martinum Petri de Oros sancte domus Hospital sancti Johannis Iherusalem Castellanum Emposte ex parte una et fratrem Raymundum de Impuriis eiusdem domus priorem Cathalonie ex altera esset questio super solucione prouisionum quondam templariorum facienda videlicet ex nunc pro eosdem sit videlicet inter se amicabiliter inter se conuenerunt quod utroque ipsorum soluat et soluere tenantur partem sibi contingentem pro rata septene et quinquene precium (?) in predictis tatxacionibus dictorum templariorum vt in sentencia ex inde latam per venerabilem et religiosum uirum dominum fratrem Ferrandum Rodriguiç de Vallbona priorem Castelle et Legionis ac vices gerentem Reuerendi patris et domui fratris Elioni de Villanoua Dei gracia ordinis Hospitale Magistri hec et alia latius continentur. Ita videlicet quod dictus Castellanus Emposte teneatur dare et soluere pretextu dicte sue septene omnibus et singulis personis templariorum quondam que sunt modo et inuente fuerint in tota Aragone et Regno Valencie ac ceteris eciam personis ipsorum templariorum que sunt de prioratu Cathalonie omnes et singulas tatxaciones prouisionum predictarum. Nam prorata dicte septene et quinquene ad parte ipsius Castellani tot persone quondam templariorum in predictis Regnis et prioratu constitute pertinere noscuntur et eisdem Castellanie ex ordinacione huiusmodi sunt totaliter aplicande. Prior autem Cathalonie supradictus tenetur dare et soluere tatxaciones prouisionum predictarum residuis omnibus personis ipsorum quondam templariorum que in suo prioratu nunc existunt cum pretextu sue partis seu prorata predicte quinquene et racione dicte sentencie hoc facere teneatur et eidem priori et prioratu suo predicto sicut et dicto Castellano predicte persone eiusdem prioratus sunt similiter aplicande. Ordinacio uero dictorum templariorum et nomina ipsorum ac tatxaciones huiusmodi tocius Castellanie predicte et ipsius Prioratus Cathalonie de uerbo ad uerbum sequitur in hunc modum»:

Aquests son los Templers qui son en la Castellanía; primerament en *Çaragoça*:

En Ramon Oliver, tres mil sous Barchinonenses. — Aznar Capella, sexcentos sols. — Bonanat de Vayllebrera, quingentos sols. — Sanxo de Garissa, quingentos sols. — Suma Quatuor mille sexcentos sols. Barchin.

Les Coues

G. de Villalba, Tres mille sols. — Galbert Durban, duo mille sols. — Michel Dalberich, quingentos sols. — P. de Cilla, quingentos sols. Suma sex mille sol. Barch.

Oscha

P. Garces, tria mille sols. — En Bardoyl, quingentos sols. — G. Cigar, quingentos sols. — Exemen de Brueta, quingentos sols. — Aparici de Nouelles, quingentos sols. Suma quinque mille sol. Barch.

Alfambra (1)

Bernat Martí, 500. — J. Cigar, 500. — P. Exemenis de Peralta, 1400. Suma duo mille et quadringentos sol. Barch.

Valencia

Romeu Togores, 1400. — Ramon de Molina, 1400. — B. de Santleyr, 1400. — G. de Vaylfogona, 500. Suma quatour mille septingentos sol. Barch.

Albocacer

Berenguer de Sant Marçal, 3000. — R. de Sant Marçal, 1400. — Bartomeu Daguilar, 500. — P. de Campredon, 500. — P. de Cossica, 500. Suma quinque mille nongentos sol. Barch.

Orta

P. de Maderns, 500.

Gandesa

P. de Sent Just, 2000. — G. de Montornés, 1400. — Suma tria mille nongentos sol. Barch.

Montsó

Bernat Bellisen, 1000. — Berenguer Çacorbella, 500. — P. de Brunes, 500. — En Vistabella, 500. — G. Cestret, 500. — A. de Cabestayn. — G. des Castell, 500. — Michel de Benabarre, 500. — P. Negre, 500. — D. de Barbastre, 500. — D. Saluador, 500. — P. de Berbegal, 500. — Michel de Nouelles, 500. — Bernat Vidal, 500. Suma septem mille quingentos sol. Barch.

Suma maior de tota la prouisió dels Templers ques paguen en tota la Castellanía: quadraginta mille sol. Barchin.

Aquests son los templers qui son en lo Priorat de Cathalunya: primerament en

(1) Continuarèm en cifres les quantitats per abreviar.

Gardeyn

Ramon de Anglesola, 4000. — Berenguer de Belluis, 4000. — Berenguer de Sent Just, 4000. — R Dontinyena, 2000. — En Millars, 1400. — En Siscar, 1400. — En Puiguert, 1400. — En Muntoliu, 1400. — Johan de Roses, 600. — En Conflent, 500. — Martín Ruyl, 500. Suma viginti unum mille ducentos sol. Barch.

Barbenç

Guerau de Copons, 1400. — Bernat Galceran, 1400. Suma duo mille octingentos sol. Barch.

Granyena

Jacme Doliya, 3000. — P. de Guardiola, 500. Suma tria milia quingentos sol. Barch.

Barbera

Dalmau de Timor, 4000. — Dalmau de Rochaberti, 8000. — Ar. de Banyuls, 3000. — Bertràn de Vilalonga, 1400. — Bertran Çacirera, 1400. — B. Pujal, 600. — B. Rovira, 500. — P. Lobera, 1000. — Ramon de Sent Just. — 1400. — B. de Forques, 1400. — P. Bonanat, 800. Suma viginti tres mille quingentos sol. Barch.

Celma

Bartholome de Vilafrancha, 3000. — Nauinyó, 1400. Suma quatuor mille quadringentos sol. Barch.

Barchinona

En Torrella, 1000. — Nadarro, 500. — En Vilagranada, 1400. — Guillem de Castell Bisbal, 2000. — Suma quatuor mille et nongentos sol. Barch.

Ayguaviva

P. de Montcorp, 1400. — En Meayla, 1400 — P. Sunyer, 500. — P. de Castello, 500. — Jacme del Mas. 500. — Suma quatuor mille trescentos sol. Barch.

Tortosa

G. Dezlor, 1400. — Berenguer de Meataca, 1400. — P. Comte, 500. — R. de Sant Ipolit, 500. — Berenguer de Palau. 1400. Suma quinque mille ducentos sol. Barch.

Lo Masdeu en Rosselló

R. Çaguardia, 7000. — Berenguer Dolms, 2000. — G. de Tamarit, 1400. — Berenguer Dezcoyl, 1400. — Jacme Box, 600. — G. de Sant Ipolit, 600. — G. Martorell, 600. — P. Bleda, 600. — G. de Sent Arnach, 600. — Ar. Setember, 600. — F. Hot, 600. — P. Seruent, 600. — R. Durge, 600. — R. Dezcarme, 600. — En Gili, 600. — G. Pelicer de Tarrats, 600. Suma decem et novem mille sol. Barch.

Maylorcha

A. Duyl de Molins, 2000. — G. de Muntanyans, 1400. — R. F., 600. — Martin Pereç Doscha, 500. — P. Martorell, 500. — March Capeller, 500. — P. Ermengol, 500. — B. de Poblet, 500. — G. Soler de Tornes de argent ço es per D. C. qui valen feyt cambi ab Barchs, a XV. septigentos quinquaginta sol. Barchin. Suma septem mille ducentos quinquaginta sol. Barch.

Suma de tots los templers quis paguen en lo Priorat de Catalunya: Nonaginta sex mille quinquaginta sol. Barchin.

Suma maior de tots los templers quis paguen en la Castellanía de Emposta et en lo Priorat de Cathalunya: Centum triginta sex mille quinquaginta sol. Barchin.

De la qual quantitat de centum triginta sex mille quinquaginta solidos barchinonenses segons la sentencia daquests dies donada en Gardeyn per lo molt honrat e Religios prior de Castella damunt dit es tengut de pagar lo Senyor Castella de Emposta les septem parts e lo senyor Prior de Cathalunya les quinque parts e axis de la dita quantitat son les septen parts que deu pagar lo dit Senyor Castellà septuaginta nouem mille trescentos sexaginta duos solidos sex diners barchinonenses. E axi metex de la dita quantitat... son les cinch parts que deu pagar lo senyor Prior de Cathalunya Quinquaginta sex mille sexcentos octuaginta septem solidos sex diners barchinonenses.

E com lo senyor Castellà damunt dit pach en la sua Castellanía segons que per menut desus se conten quadraginta mille sol. barchin. los quals uol pagar et les set parts de les provisions als dits Templers que ell deu pagar munt a quantitat de septuaginta nouem mille trescentos... segons que desus se declara sobrarien los quals lo dit Senyor Castellà deu pagar a compliment dels dits septuaginta novem mille... triginta nouem mille trescentos sexaginta duos solidos sex denarios barchinonenses. E axi a pagar la dita quantitat de triginta novem... ha atorgats de pagar lo dit Senyor Castella los templers deius escrits quis pagauen en lo Priorat segons ques seguex: Primerament en Ramon Çaguardia qui prenia la sua prouisió al Mas-deu septem mille sol. Barchin.; En G. Dezlor mille quadringentos sol.; En Bernat de Mense-

raca mille quadringentos sol. En P. Comte quingentos sol.; en R. de Sentipolit quingentos sol.; en Berenguer Palau mille quadringentos sol. los quals prenien lur provisió a Tortosa. En Berenguer de Belluis quatuor mille sol; En Berenguer de Sent Just quatuor mille sol. En R. Çontinyena duo mille sol. En Millars mille quadringentos sol. En Puiguert mille quadringentos sol. En Montoliu mille quadringentos sol En Johan de Roses sexcentos sol. En Conflent quingentos sol. En Martin Ruyl quingentos sol. los quals prenien lur prouisio a Gardeyn. En Dalmau de Timor quatuor mille sol. An Bertran de Vilalonga mille quadringentos sol. An Bertran Çacirera mille quadringentos sol. An Bernat de Forques mille quadringentos sol. An R. de Sent Just mille quadringentos sol. An P. Lobera mille solidos. En P. Bonanat octigentos sol. los quals prenien lur provisió a Barberà. Suma de tots los dits templers quis pagauen en lo Priorat los quals ha atorgats de pagar lo Senyor Castella a compliment de ço que ha a pagar per les sues set parts Tringinta novem mille quadringentos sol. Barchin. E com la quantitat de *dins* (?) de les dites prouisions que lo Senyor Castella ha a pagar sobre los quadraginta mille sol. de provisions que pagaue en la Castellania munt a triginta novem mille trescentos sexaginta duos sol. sex diners Barchin. e la quantitat de *dins* (?) dels frares del Temple çaenrere desus dits quis pagaven en lo Priorat a qui ses establit pagador, munt mes a avant que ço que deuia pagar triginta septem sol. sex diners Barch. per cascun an segons que per la suma manifestament apar per ço lo dit Prior promet de pagar per cascun an al dit Senyor Castella los dits triginta septem sol. sex denarios Barchn. o per certes. Si algun frare del Temple çaenrere auant aparia que hom ara agues oblidat descriure que uol et atorgue lo dit Senyor Prior que de les set parts que sen pertanyeria pagar al Senyor Castella se leuen es abaten los dits Triginta septem sol. sex denarios Barchn. E es cert que sa uengren si tro el dia de huy que es digous decimo kalendas Decembre ni auia negun mort dels templers desus escrits ques degues abatre entre abdoses ço es saber per setena et cinquena. Encare que si mes frares del Temple a auant aparien que non ha aci escrits ques deguessen pagar en la Castellania o el Priorat entre abdosos los aguessen a pagar per setena et per cinquena. Item que si la provisió dels dits templers era minuada per lo Senyor Papa o per aquells que ell hi ha assignats oy assignara que lo mimuament aquell romanga a cascun et que non agen puys altra vegada a partir ans lo profit aquell ol minuament romanga a cascun ço es al Castella o al Prior dels frares qui li son desus asignats a pagar segons que sera minuat o temprat per lo Senyor Papa o per aquells que ell hi ha assignats oy assignarà. Axi metex que daquest dia a auant tots los templers quis morran se deia guanyar lo mortuorum et la prouisió a cascun deyls qui los dits templers aurà prouehits. Et ut de predictis certitudo plenaria de cetero habeatur (?) uoluerunt requisiuerunt ad

inuicem dicti Castellanus et Prior quod de predicta ordinacione diuissione seu auinencia fierent duo publica instrumenta per alfabetum diuisa promitentes... bona fide tenere et obseruare... Quod fuit actum in loco Turris ferrarie Castellanie Montissoni die iouis decima kalendas Decembre anno Domini Millesimo CCC° nonodecimo. Sig ✠ num fratris Martini petri de Oros Castellani Emposte. — Sig ✠ num fratris Raymundi de Impuriis prioris Cathalonie predictorum qui hec laudamus, concedimus et firmamus. Presentibus testibus... Jacobo Bondia iurisperito et Raimundo petri scribe... et Martino de Ruffis porterio domini Regis. Sig ✠ num Mireti de Curbauino dicti domini Castellani Not.» — (Perg. 99, del armari 14, de Corbins).

Després d'aquesta concordia lo Castellà d'Emposta y'l Gran Prior de Catalunya anaren pagant als ex-Templers, mentre visqueren, llurs pensions. En desembre de 1319 ja s'apressurà un d'ells a constituir procurador: «Sit omnibus notum, quod ego Geraldus de Coponibus olim miles Templi cum testimonio huius publici instrumenti facio, constituo et ordino certum et specialem procuratorem meum vos G. Forner... presentis pagina hostensionem ad petendum... et recuperandum vice et nomine meo a venerabili fratre Jacobo de Ripellis, comendatore comendatorie de Barbenz omnes illos centum sexaginta sol. Barch. qui michi per ipsum ad restituendum restant de omnibus illis CCLX. sol. Barch. quos a me tenet in deposito seu comanda...» Y lo meteix ex-Templer, en 11 calendes març 1321 del Senyor (19 febrer 1322 istil modern) atorgà aquest rebut: «Sit omnibus notum quod ego Geraldus de Coponibus miles olim militie Templi... recognosco me habuisse et recepisse a vobis B. Niger procuratore nobili et religiosi viri fratris Raimundi de Impuriis prioris ordinis Hospitali Sancti Johannis Iherusalem in Cathalonia CCCCLXVI solidos et octo denari barchin. terni que michi debebantur de tercia mensis januarii proximo transacti racione provisionis que michi tatxat et assignate extitit per reverentissimum dominum archiepiscopum Terrachonem super redditibus loci de Barbens...»

En setembre 1324, a Lleyda, en Pere Esteve, *olim ordinis Milicie Templi,* com a procurador d'Alfons Esteve, Vicents Martí, Esteve Pere y Pere de Pena, també ex-Templers, *ad petendum et recipiendum* del Gran Prior de Catalunya, la corresponent provisió o assignació sobre'ls béns provinents del Temple, declara que no res demanarà de lo percebut o que hagués pogut percebre fins a aquest moment. Los citats ex-Templers, havíen atorgada dita procuració en Tomar de Portugal. Deu advertirse que'l Papa, al autoritzar que los béns del Temple a Portugal se donguessin al nou orde del Christ, disposà que les corresponents provisions o pensions als ex-Templers portugueses fossin satisfetes per los Hospitalers de la Corona d'Aragó.

Alguns dels ex-Templers portugueses vingueren per aquesta rahó a viure a Catalunya. En abril 1332 trobàm a Lleyda a Vicents Martín,

frare que havía estat del Temple a Portugal, confessant haver rebut de frare Berenguer de Llorach, de la casa del Hospital de Gardeny, 61 turoneses d'argent grans de França per rahó de la seva provisió dels meses d'abril y maig.

Aquest càrrech transitori sobre'ls béns del orde extingit, durà fins a la meitat de la centuria. Morts los darrers ex-Templers, lo patrimoni que l'orde del Hospital adquirí en 1317 d'una manera tan inesperada y gratuita, romaní lliure y franch de tot gravamen.

Nous comanadors en les cases del Temple. — A Gardeny, arrel de pendre possessió de la casa l'Hospital, hi posà frare Bartomeu de la Salvetat, cambrer, com a llochtinent de la comanda, en 1318. Lo trobàm cedint ja a cens pesses de terra dels voltants de Lleyda, en nom del orde del Hospital. En 1321 era comanador Hospitaler de Gardeny frare Berenguer de Bondía, qui l'any abans ho fóu de la casa de Torres de Segre.

En desembre de 1319, ja hi havía instalat com a comanador del Hospital a Barbens, frare Jaume de Ribelles. També ho era de Barberà.

Lo més vell comanador que trobàm posat per l'orde del Hospital en la casa del Temple d'Aiguaviva (Girona), es frare Berenguer de Flaciano (Flassà?), en 1322.

En 1323, lo citat Jaume de Ribelles era comanador de la casa de Sudanell, y Mateu de Passanant de la de Corbins. Lo propri any trobàm a Arnau de Torroja, cambrer de la casa del Masdeu, assistent al Capítol que l'orde celebrà a Barcelona en la antiga casa del Hospital. També hi concorregueren, sots la presidencia de frare Ramon d'Empuries, Gran Prior, Guerau de Jorba, comanador de Vilafranca; G. de Miralles, comanador de Sant Llorens de les Arenes; Domingo Gil, comanador d'Avinyonet; Berenguer de Llorach, comanador de Cervera d'Urgell; Pere Guilla, comanador de Susterris o del Pallars; Ramon Descandell, llochtinent de comanador de Bajoles; Berenguer de Flassà, comanador d'Aiguaviva; Jaume de Ribelles, comanador de Sudanell; Mateu de Passanant, comanador de Corbins; Albert Savellà, comanador de Sant-Celoni, y los frares Jaume de Pons y Ramon de Vilademany.

En 1329, frare Pere Garcès de Vergua era comanador d'Alfambra; en 1331, Bonifaci de Saluces, ho era de Muntçó. En 1338 eren Pere d'Aragó, preceptor d'Orta; García González Bugía, d'Ascó; Guillèm de Guimerà, de Muntçó; Sanxo Rodrigo de Valtierra, d'Aniesa, y Bernat Çacorbella, de la casa del Temple d'Osca. En 1339, frare Berenguer de Passanant era comanador d'Aliaga y llochtinent de Castellà d'Emposta.

Ab moltes penes y treballs podíen los Hospitalers provehir tots los càrrechs y llochs que tenien en la Corona d'Aragó desde la adquisició del patrimoni del Temple.

Catàlech general de cases y estima dels rèdits de coman-

des del Hospital després de la incorporació de les del Temple. — Entre'ls vells papers del arxiu del Gran Priorat de Catalunya hi havèm vist una llarga llista de cases o comandes en diverses nacions, del orde del Hospital, senyalant a cada una la renda que produhía. La classe del paper y la lletra són de la primera meitat del segle XIVè. Serà d'utilitat sa publicació:

PRIORATUS TOLOSE

Infrascripte sunt domus hospitalis et Templi quondam prioratus Tolose:

Primo domus Podii siurani cum suis membribus... M libras. — Item domus de Renauilla... CCCLVII lb., VI dros. — Item domus de Caniaco... 334 lb., 9 s., 8 dr. (1). — Item domus de Riuallo, 45 lb., 3 s., 8 d. — Item domus de Barbona, 720 lb., 13 s., 2 d. — Item domus de Gabreio, 264 lb., 8 s., 10 d. — Item domus de Capolieg, 78 lb., 1 s., 6 d. — Item domus de Serris, 157 lb. — Item domus Tolose antique cum suis grangiis, 1400 lb., 10 s. — Item domus de Pibraco, 227 lb., 10 s. — Item domus de Cornabarril, 109 lb., 14 s. — Item domus de Legaui, 64 lb., 12 s. — Item domus de Garnedueg, 238 lb. — Item domus de Burgal, 205 lb., 6 s. — Item domus de Peleporco, 80 lb., 10 s. — Item domus de Frontone cum domo de Varlliaco, 1409 lb., 8 s. — Item domus Ville-dei excepto Sancto Catureo, 1318 lb., 10 s. — Item domus de Mourueg, 67 lb., 10 s. — Item domus Castri-sarrasini, 717 lb., 19 s. — Item domus de Altimlare, 46 lb , 12 s. — Item domus de Gotz, 53 lb., 18 s., 3 d. — Item domus de Abriull, 28 lb., 9 s. — Item domus de Castronovo, 155 lb., 6 d. — Item domus de Roccabruna, 248 lb., 16 s. — Item domus de Salebrimello Remotis 40 lb. quas perdidit, 250 lb., 6 s. — Item domus de Mauriaco, 167 lb., 2 s., 8 d. — Item domus de Villamarini, 156 lb , 6 d. — Item domus de Cabacio cum suis grangiis, 78 lb., 5 s. — Item domus de Aurelha, 196 lb., 5 s. — Item domus de Orfonso, 155 lb., 9 s. — Item domus de Podio Arremeti, 515 lb. — Item domus de Sancto Claro, 116 lb., 12 s., 4 d. — Item domus de Ganaruhia, 202 lb,, 18 s. — Item domus de Bondraco, 351 lb., 7 s , 3 d. — Item domus de Sancto Supplicio, 266 lb. — Item domus de Landa, 278 lb., 14 s. — Item domus de Barbasera, 53 lb., 6 s., 9 d. — Item domus Descas, 17 lb., 6 s — Item domus de Cardaesaco, 45 ib. — Item domus de Arriual en Bordeles, 28 lb., 12 s. — Item domus Delagraynes, 31 lb. — Item domus de Sancta Girma, 43 lb , 10 s., 6 d. — Item domus de Cambiaco, 237 lb., 11 s. — Item domus de Marsanis, 70 lb , 9 s. — Item domus de Sancto Michel de Ripera, 398 lb., 5 s. — Item domus Darsis, 95 lb., 19 s. — Item domus de Bono, 77 lb. — Item domus de

(1) Prescindirèm, per abreviar, de posar numeració romana.

Arneriis, 130 lb. — Item domus de Bayona, 93 lb. 6 d. — Item domus de Boreto, 143 lb., 8 s., 4 d. — Item domus de Bordello, condam Templi, 117 lb., 14 s. — Item domus de Nomine Domini, 516 lb., 5 s., 6 d. — Item domus de Sancta Xrisptina, 243 lb., 16 s. — Item domus de Gardella, 40 lb. — Item domus de Salaneha, 1000 lb., 9 s., 9 d. — Item domus de Comodato, 311 lb., 3 s. 8 d. — Item domus de la Caneda, 24 lb. — Item domus de Sancto Nacencio, 1441 lb., 12 s. — Item domus Despeluncha cum suis grangiis, 314 lb., 15 s., 7 d. — Item domus de Mortemar, Castell messier, 24 lb., 16 s. — Item domus de Bunzes, 140 lb., 15 s., 6 d. — Item domus de Sumaderiis, 147 lb., 15 s., 3 d. — Item domus Dandriualle cum suis grangiis, 1518 lb., 6 s. — Item domus de Bordellis, 296 lb , 14 s. — Item domus de Lanascaziereas, 70 lb. — Item domus de Marti, 24 lb. — Item domus de Sier Desbrenciers, 60 lb. — Item domus de Cosseto, 20 lb. — Item domus de Morlas, 40 lb. — Item domus Descendes, 33 lb., 12 d. — Item domus de Dieuhovol iubcari, 36 lb., 14 s. — Item domus de Cambi, 34 lb., 10 s. — Item domus de Saltu, 13 lb. 17 s. — Item domus Dordelli, 20 lb. — Item domus de Hucharda, 20 lb., 2 s., 6 d. — Item domus de Susserugina, 20 lb. — Item domus de Areto, 24 lb., 15 s., 6 d. — Item domus de Banrata, 37 lb., 13 s. — Item domus Darrissarri, 65 lb. 3 s,, 7 d. — Item domus de Noariu, 30 lb. — Item domus de Salau, 200 lb. (1) — Item domus de Balp, 20 lb.

Suma tocius 20665 lb., 10 s , 1 d. Suma de hoc quod tenent seculares in dicto prioratu 8555 lb., 3 s., 6 d.

Infrascriptorum sunt domus quas tenent seculares in dicto Prioratu:

Primo Jordanus de Insula tenet has que secuntur: Primo domus de Monte Rogvalet, 578 lb. — Item domus Dagen, 1031 lb., 8 s., 11 d. — Item domus Dargentes cum suis grangiis, 1324 lb.

Et has que secuntur tenent alii seculares:

Primo, domus de Buxs Inbazadas qua tenet Reverendus de Bugaril, 30 lb. — Item domus de Sancta Roma orgiensis diocesis, 166 lb., 4 s. — Item domus de Corbi de Sarporas Danganas, tenet Peregrinus de Vaqueresa, 120 lb. — Item domus de Capcornal de Pressieira de Dieushovol, tenet Sancius de Fargis, 60 lb. — Item domus de Servato, 12 lb. — Item domus de Mansieto, 60 lb. — Item domus de Ribautz, tenet Iohannis de Armanihaco, 30 lb. — Item domus de Tartar, 40 lb. — Item domus de Thol quondam Templi, tenet Reverendus Subirani, 800 lb. — Item domus de Casalis cornellis luc lonctorena, tenet la sorda, 200 lb. — Item domus de Besbezadas, 37 lb., 12 s. — Item domus Debeglo, tenet dominus Monge, 19 lb., 9 s., 6 d. — Item domus de Romanihaco

(1) Es probable sia'l llogaret de Salau, dalt del Pirineu, qui separa'l Pallars del país de Coserans. En Du Bourg diu: Notre Dame de Sallau, était une chapelle bâtie dans les régions les plus abruptes des Pyrénées.

Sancta Quintilla juxta molendina de Rocas, Roylhac, Vigoro, Somonuilla, Pratum longum, tenet dominus P. de Bordis, 1000 lb. — Item domus Deleis deponis et de Sant Samieto, tenet dominus de Reuliers, 24 lb. — Item domus de castro Gelos, tenet dominus Arnall de Nolha, 120 lb.

Suma tocius excepto hoc quod tenet Iordanus, 2727 lb.

Prioratus Catalonie

Infrascripta sunt nomina domorum Prioratus Catalonie et valor ipsarum:

Primo domus Mansi Dei, 3000 lb. — Item domus Danyont, 250 lb. Item domus de Castelon, 250 lb. — Item domus Sancti Laurencii, 350 lb. — Item domus de Aguaviva, 325 lb. — Item domus de Sancto Celonio, 325 lb. — Item domus antigua de Barchinona, 325 lb. — Item domus de Villafranqua, 250 lb. — Item la reredelme de domo de Cervera, 35 lb. — Item domus de Celma, 150 lb. — Item domus de Vayl moyl 175 lb. — Item domus de Barbara, 1750 lb. — Item domus de Biure, 75 lb. — Item domus del Spluga, 350 lb. — Item domus de Grainiena, 500 lb. — Item domus de Segura, 50 lb. — Item domus de Barbens, 400 lb. — Item domus de Tortosa, 400 lb. — Item domus Dysot, 75 lb. — Item domus de Costoya, 35 lb. — Item domus de Sosterres, 150 lb. — Insule Maioricarum, 1800 lb.

Suma de bajuliis supradictis, 11020 lb.

Iste sunt extimaciones bajuliarum:

Primo domus de Turribus, 500 lb. — Item domus Calathairan, 80 lb. — Item domus de Gardino, 1500 lb. — Item domus antiqua de Leyda, 600 lb. — Item domus de Corbins, 700 lb. — Item domus de Termens, 225 lb. — Item la reredelme domus Dalgayre, 75 lb.

Suma que ascendunt jaccenses 3730 lb. Valen de Barchn. ad rationem 19662 lb., 10 s.

Castellania Emposte

Isti sunt omnes redditus Castellanie Emposte singulariter cuilibet bajulie aliquibus, expensarum non deductis:

Primo bajulie Valencie, 500 lb. — Item Emposta, 750 lb. — Item Mirabetum, 2000 lb. jaccenses. — Item Orta, 800 lb. jac. — Item Azcho, 800 lb. jac. — Item Casp, 450 lb. jac. — Item Torrent, 300 lb. jac. — Item Sanctus Petrus de Calanda, 350 lb. jac. — Item Castellot, 650 lb. jac. — Item Cantavetula sine ecclesiis quas nunc dominus Pape noviter ad manus suas accipi fecit sine illis quas jam contulerat clericis secularibus et solebant deserviri per fratres clericos Templi quondam vel eorum vicarium, 500 lb. jac. — Item Aliaga, 700 lb. jac. — Item Alfambra sine ecclesiis quas noviter ad manus suas recepi fecit

Pape sine quibus ipsa bajulia qi n. valet, 100 lb. — Item Villel sine ecclesia de Aluentosa quam tenet Pape et contulerat jam ecclesiis secularibus ecclesiam de Villelo et de Sarrione que sunt magni redditus et solebant deseruiri vt supra et cum redditibus dictarum ecclesiarum erat satis bona comendaria, 150 lb. jac. — Item Calatayubium, 400 lb. jac. — Item Ricla sine ecclesia de Lezinacorba, quam nunc tenet Pape, 300 lb. jac — Item Bajulia antigua Cesarauguste, 1300 lb. jac. — Item Bajulia nova Cesaraugusta condam Templi, 500 lb. jac. — Item Mallen, 300 lb. jac. — Item Anyon, 200 lb. jac. — Item Noviellas sine ecclesiis de Noviellis et de Roçaçol quas tenet Pape, 200 lb. jac. — Item Ambel sine ecclesiam de Alberit quam tenet Pape et sine ecclesia Ambello quam jam contulerat clerico seculari et solebant deserviri vt supra, 700 lb jac. — Item Boquinyenich, 50 lb. jac. — Item Castelliscar, 150 lb. jac. — Item Pilot et Anniesa, 50 lb jac — Item ambe bajulie Osce, 1000 lb. jac. — Item Sanctus Michaelis de Fozes, 200 lb. jac. — Item Saliellas, 150 lb. jac. — Item Barbastro, 400 lb. jac. — Item Monsonis sine ecclesiis quas contuiit Pape clericis secularibus que solebant deserviri ut suppra, 2500 lb. jac. — Item Siscar et Sosterres, 400 lb. jac.

Suma que ascendunt dicti jaccenses XV mili... DC. lb jac. qui valent cum Barch. ad racionem XIIII dn. cum ob. barchn. per XII. denariorum jacn. et faciunt IIII. s. et II. dn. per libram, XVIII milia DCCCL. lb. barchn. Et sic ascendunt in finali suma redditus Castellanie cum MCCL. lb. barchn. que valent redditus bajuliarum Valencie cur. parvi XXme. lb. barchn. uel tunc parvorum.

Prioratus Navarre

Infrascripta sunt nomina domorum prioratus Navarre et valor ipsarum:

Primo Melgar, 160 lb. — Item Cuquynllo, 130 lb. — Item Echaverri, 150 lb — Item Iverin, 270 lb. — Item Bargota, 350 lb. — Item Gitui, 680 lb. — Item Sangosa, 80 lb. — Item Leach, 55 lb — Item Iracheta Tayfalla et Sobre Ribas, 160 lb. — Item Canes, 30 lb. — Item Salses, 155 lb. — Item Villafranca, 70 lb. — Item Casanova, 160 lb. — Item Tudela, 140 lb. — Item Calcheras, 220 lb. — Item Ribaforada, 215 lb. — Item Buynuel con acut, 90 lb. — Item Fustinyana, 25 lb. — Item Cabanilhas, 75 lb. — Item Apatea, 35 lb. — Item Laurivart, 28 lb. — Item Sancta Calma et Attambel, 30 lb.

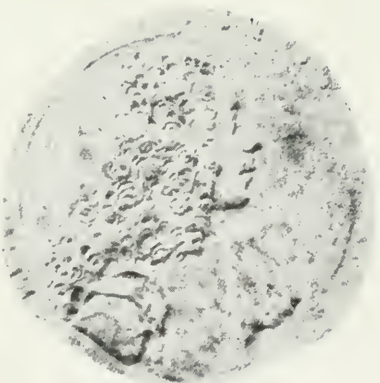
Suma III. m. CCC. LVIII. lb.

In secularibus indicto prioratu in redditibus CCLX. lb.

Prioratus Anglie

Infrascripta sunt nomina domorum prioratus Anglie et valor ipsarum:

1

2

5

3

4

1. — Bust del Gran Mestre del Hospital Despuig, en lo segell d'un document del any 1739.
2. — Bust del Gran Mestre del Hospital Pinto, en lo segell d'un document de 1769.
3. — Segell del Gran Mestre del Hospital Homedes, en un document de 1544.
4. — Segell del Gran Mestre del Hospital Felip de Villers, en un document datat a Siracusa a 10 juny 1530.
5. — Segell del Gran Mestre del Hospital Vignacourt, en un document de 1621.

Primo Scocia tota consumitur propter guerram. Northumberlans, 10 march. et non plus per guerra. — Item Richemondus, 24, 20, m. — Item Eborum, 360 m. — Item ista per parte consumitur. — Item Malthebi, 255 m. – Item Ossington, 129 m., 4 s., 9 dr. — Item Ivele, 84 m., 9 s., 4 dn. — Item Dalbi, 156 m., 4 s , 4 dn. — Item Dyngele, 100 m., 7 s., 8 dn. — Item Grascon, 119 m. et dem. — Item Denemoz, 234, m., 7 s., 4 dn. — Item North vuallia, 206 m., 3 s., 4 dn. — Item Slebethe, 316 m. — Item Quemiigton, 316 m., 8 dn. -- Item Clenefeles, 102, 10 s., 8 dn. q. — Item Hoggeshavne, 127 m., 20 dn. — Item Melcheborne, 154 m., 10 s., 8 dn. — Item Herdlbylr, 107 m., 3 s., 4 dn. — Item Sthenegeie, 236 m. — Item Berebrok, 243 m., 7 s., 8 dn. ob. — Item Balchefoid, 177 m., 11 s., 8 dn. – Item Mapel Trestede, 89 m., 9 s. — Item Sutton, 97 m., 4 s., 4 d. — Item Sbuynefeld, 168 m., 22 d. — Item Paling, 93 m., 3 s., 5 dn. — Item Grenthem, 142 m., 7 s., 11 d. — Item Alveti, 144 m., 5 d. — Item Maxir, 178 m., 5 s., 6 d. — Item Loolfland, 97 m., 7 s., 4 d. — Item Godefeld, 102 m., 12 s., 10 d. — Item Bothemescombe, 89 m., 7 s., 4 d. — Item Cormibia, 170 m. — Item Scandon, 24 m., 5 s. — Item Vulneton, 20 m. — Item Blanconesle, 90 m., 7 s. — Item Raycon, 20 m. — Item Eton, 92 m. — Item Hamton, 110 m. — Item Barolbe, 60 m. — Item Chiperihem cum Asselle, 177 m., 3 s., 1 d. — Item Herefelde, 26 m., 5 s., 4 d. — Item Guldeborgh, 60 m., 8 s., 1 d. — Item Nellzenton, 20 m. — Item Beyolreborne, 20 m. — Item Slvyneforde cum Schadelhelle, 39 m., 11 s., 10 d. — Item Vuydemere, 18 m. — Item Vumlieborne, 61 m., 12 s., 9 d. — Item Chairere cum Stelbimge, 103 m., 8 s.. 4 d. — Item Kirbeton, 150 m. — Item Ranenesterborpt, 60 m. — Item Ecclesie Sancti Felicis, 50 m. —Item Vuodevote, 8 m. — Item Asse, 10. — Item Stobinton, 150 m. — Item preceptoria London, 300. — Item in bajulia Daresti de novo redditu, 10 m. — Item Stalefeld et ores, 40 m. — Item vna camera que vocantur Lamore, 20 m. — Item una camera que vocatur Dilumme, 60 m. — Item Vuynlieborire, 60.

Suma VII milia CC. IIII marcus XVI. d. — Item valor terrarum Templi condam in Anglia:

Vuylborghem, 30 m. — Item Eygle, 150 m. — Item Sterode, 60 m. — Item Ecclesie de Vuendie, 15 m. — Item Radenath, 15 m. — Item Sthugel-forde, 8 m. — Item Conton, 18 m. — Item Straton, 20 m. —Item Lange-forde, 20 m. — Item Schireborne, 4 m. — Item Garellzy, 120 m. — Item Beforde, 12 m. — Item Vualchem, 7 m., 2 d.

Suma CCCCLXXIX m. et dm.

Prioratus Ibernie

Verus valor omnium bajuliarum et domorum tam Hospitale quam condam Templi in prioratu Ibernie:

Primo bajulia de Mota, 36 m., 10 s. — Item Deani, 253 m. — Item

Killeni, 50 m. — Item Kalikanle, 74. — Item Killargi, 79 m. — Item de Reali, 111 m. — Item de Killzil, 70 m. — Item de Kilbes, 139 m. — Item de Kilmania. 148 m.—Item de Kilmamanibeg, 140 m.—Item vltima connacia et nouo castro niche que per guerram destruuntur.

Summa MCII m. stellinag.

Item domus condam Templi:

Primo de Clonnaul, 44 m. — Item de Kilbarri, 79. — Item de Clore, 32 m., 3 s , 4 d. — Item Kilclogan, 46 m., 10 s. — Item de Frereton, 30 m. — Item Cer-clomutar, 53 m. et dr. — Item de Kilfaran, 71 m., 3 s.. 4 d. — Item de Porton ecclesie de Baligauerati, 30 m.

Suma CCCLXXVII m.. III s., IIII d. stellig.

Item de Valmaechorus et elemmonur qua destructam per guerram.

De coli et de conacia.

Summa totalis MCCCCLXXIX, IIII s., III d. sterlg.

Prioratus Alamanie

Hec sunt domus et grangie preceptorie fratris Pauli de Matinam cum redditibus suis:

Primo Lypsovue cum grangia Zlavue, 20 m. — Item domus Tempelhorch cum grangia Zucham, 160 m. — Item Parrochiam Stargarden de oblacionibus, 20 m. — Item domus Quarztzam, 250 m. — Item Inlenzit cum grangia Grotendorpe, 70 m. — Item domus in Lecen, 100 m. — Item Tempelruone, 100 m. — Item domus Nemerovue, 110 m. — Item domus Gardovue, 100 m. — Item domus Brayt, 20 m. — Item domus Exxer, 20 m. — Item domus Verben cum grangia Hindemborch. 66 m. — Item domus Magdeborch, 6 m. — Item domus Brunsvuich cum turis sen grangiis Goslaria Quantolf et Viterslheyn, 83 m. — Item domus Vitence cum grangiis Helinghen Tophstede, 140 m. — Item domus in Ersordia cum grangiis Livozeleben et Berguighen et Isnat, 83 m. — Item domus Muchele, 45 m.

Summa reddituum premissorum ascendit MCCCC et LXIIII cum dimidia bandenbrugensem argent. march, valentes in puro argento MCCLXXXI. cum dimidio que march puri argente. quelz. valent IIII flor.

Establiment del orde de Montesa. — Havèm indicat que los béns del Temple del regne de Valencia foren concedits al nou orde de Montesa. Era aquest una branca del orde de Calatrava y la organitzà'l Mestre de dit institut militar. A 22 juliol 1319 l'abat del Monastir de Sanctes Creus en representació del Papa nombrà Mestre del Convent de Montesa a Don Guillèm d'Erill. Ademés de frares Galceràn de Bellera y Erimàn d'Eroles, formaren la comunitat primera'l germà del rey Jaume II, Don Ferràn Pérez, qui havía estat senyor d'Albarracín (fill de Agnès Zapata), Bernat de Montçonis, Berenguer d'Erill, Bernat d'Aramunt, Guillèm d'Aguilar, Bernat de Roca, Berenguer de Torrent

y Arnau Pedriça. Hi havía donchs, entre aquests onze cavallers, sis senyors del comtat de Pallars; la majoría eren catalans. Lo Mestre Guillèm d'Erill morí molt aviat, abans d'arrivar a Valencia, en lo castell de Penyíscola. Ocupà'l càrrech Arnau de Soler, qui havía rebut l'hàbit dintre'l mateix any 1319, a Tarragona, de mans del comanador d'Alcanyiç, com a delegat del Mestre de Calatrava. Arnau de Soler havía pertenescut al orde del Hospital, lo meteix que en Berenguer de Montoliu, qui també entrà'l meteix día en lo nou orde, essent instituit comanador major de Montesa. Lo segón Mestre, en Soler, creà tot seguit la comanda de Perpunchent y la conferí al citat germà del rey.

Pertenexíen al orde de Montesa les antigues comandes de Burriana, Xivert, Onda, Penyíscola, Les Coves, Culla, Villafamés, Cervera de Valencia, Castellfabits, Ares y la nova ja indicada de Perpunchent.

Al ferse la distribució de possessions, se senyalà al Mestre la *mesa maestral* composta de les batllíes de Cervera y Montcada y dels llochs de Sueca, Vallada y Montesa. Al comanador major li concediren lo castell de Penyíscola.

A l'orde de Montesa fóu després incorporat l'orde d'Alfama. Aquést institut religiós-militar provenía de la donació atorgada en 1201 per lo rey en Pere I, de la terra deserta d'Alfama, a cinch hores de Tortosa, a Joan d'Almenara y altres cavallers per a que hi establissen fortalesa contra'ls serrahins. Axecaren, efectivament, una fortalesa dalt del Coll de Balaguer, punt estratègich, de 96 palms de llargada per 56 d'alçada, ab una bona iglesia de 64 palms per 32 d'ample. Adoptaren aquells cavallers allí congregats la regla de Sant Agustí, y'l bisbe los hi donà alguns estatuts. Emperò no obtingueren la aprobació pontificia fins al any 1373. S'anomenà orde de Sant Jordi d'Alfama, y després de dita aprobació visqué molt poch temps. Per mancar rendes y personal, son darrer Mestre, Francesch Ripollès, solicità del rey Martí la reformació del orde ó la abolició. En sa virtut, se manà la incorporació al orde de Montesa, en 1400, essent Mestre d'aquest institut en Berenguer March. Per aquesta incorporació adquirí l'orde de Montesa lo castell d'Aranda, en lo bisbat de Saragoça; la vila de Bujalaroz, del meteix bisbat; lo lloch de Carabona, prop de Burriana; lo castell d'Alfama; la meitat del castell d'Alarich (bisbat de Vich?) y altres béns a Mallorca y Sardenya (1).

La comanda de Sant Celoni. — Arrel de la incorporació dels béns del Temple al Hospital comensàm a trobar documentació de dues comandes noves o que no conexíem âbans, la de Sudanell y la de Sant

(1) Mestres del orde d'Alfama: Joan d'Almenara, en 1202; Arnau de Castellvell, en 1246; Ramon de Guardia, en 1268; Bernat Gros, en 1287; Jaume de Tàrrega, en 1326; Pere Guasch, en 1328; Albert Cestors, 1351; Albert de Corts (és potser l'anterior ?), en 1362; en Guillèm Castelló, en 1365, y Francesch Ripollès, en 1390.

Celoni. Ya havèm dit que al Capítol del orde celebrat a Barcelona en 1323 hi assistiren Jaume de Ribelles, comanador de Sudanell y Albert Çavellà, comanador de Sant Celoni. Lo darrer ja figura ab aquest càrrech en documents de 1319. En 1346 era'l mateix Çavellà comanador de Gardeny y Granyena, y llavors (1343-45) ho era de Sant Celoni y Masdeu, Pere Arnau de Peyrestortes. En 1377 era frare García de Maissen, comanador de Sant Celoni y Vilafranca, y frare Galceràn Sarroca era son llochtinent a la primera de dites cases. Finalment, en 1399, era comanador de Sant Celoni frare Joan Descarrigues. Poch després fóu venut lo lloch de Sant Celoni y desaparegué dita comanda. La casa de Sudanell no la trobàm may més ab categoría de comanda.

La insubordinació de frare Ramon d'Empuries. — Abans de la incorporació dels béns del Temple al Hospital, succehí un deplorable cas d'insubordinació en aquest darrer orde. Frare Ramon d'Empuries, qui desde 1311 era Castellà d'Emposta, fou invitat en 1314 a dexar lo càrrech per lo Gran Mestre y no volgué obeir. Fóu destituit y se manifestà obertament rebetle als superiors. En 1316 continuava en aquesta actitut, donchs tením un document de setembre del dit any, fet a Lleyda *in domibus Hospitali,* en lo que diu Pere de Rubinat, procurador de Malgaulí, comte d'Empuries, que cedeix al Castellà d'Emposta Martí Pérez d'Orós, y al orde, totes les rendes y drets de les batllíes y comandes de Sant Llorens de les Arenes y Avinyonet que havía possehit fins al present frare Ramon d'Empuries y que promet que'l Comte no donarà adjutori al dit religiós ni a sos seguidors rebetles del orde y excluits del consorci.

Per una lletra del rey sembla que frare R. d'Empuries no era verdader Castellà d'Emposta sinó un llochtinent o delegat interí del Gran Mestre en aquell càrrech. Dita lletra reyal, de 8 juny 1314, li pregunta per quin motiu refusa obeir lo manament del Gran Mestre Villaret, qui ha nombrat Castellà a Pérez d'Orós; y li prega que's presenti (al rey) per manifestarli les rahons de sa actitut y que no porti pas a realització son intent de lluita armada contra'l citat nou Castellà.

Acabà humiliantse, y en 1319 fóu nombrat primer Gran Prior de Catalunya. En 1326 ja no exercía dit càrrech, però conservà importants riqueses. En aquest any donà 50.000 sous a son nebot Ramonet, fill d'Uguet d'Empuries, comte de Squilatxe, per a comprar lo castell de Sant-Iscle, que havía venut ab la jurisdicció civil y criminal l'infant Pere, comte de Ribagorça. En Ramonet regonegué tindre dit castell en feu per son oncle durant la vida d'aquest y cas de que l'infant lo redimís, s'obligà a depositar lo preu per destinarlo a lo que teníen estipulat l'oncle y'l nebot (1).

(1) Vegis sobre aquest personatge *Sempre han tingut bech les oques*, Primera sèrie, capitol II, per J. Miret y Sans (Barcelona, 1905).

CAPÍTOL II

Concorrencia dels Hospitalers a la expedició contra'ls moros granadins. — En 1331 los serrahins entraren en la part meridional d'Alacant y Valencia y produhiren gran sorpresa. Nostre rey procurà tot seguit aplegar forces y demanà, entre altres, la cooperació del orde del Hospital. Lo primer de novembre, a Muntçó, fóu feta per lo delegat del comanador la següent crida: «Ara oiats que vos fa saber lo senyor Comanador que com lo senyor Rey haia hagudes letres e mesagers certs que tot lo poder del Rey de Granada de caval e de peu sien entrats en el regne de Valencia e haian preses e cremats lo loch el castell de Guardamar e molts altres lochs e alqueries en les hortes Doriola e de Elchge e per aquesta raho ai request al senyor Castella Damposta que el ab tot son poder de homens de caval e de peu acorrega al dit regne de Valencia e ael matex ab richshomens, cavallers, ciutadans e altres qui semblanment de aquesta rao son requestes; el dit senyor Castella haie manat per sa lletra al dit comanador que el vista la dita letra ab homens a caval e de peu sia ab el encontinent en lo regne de Valencia, et encara que faça cridar les hostes en tots los lochs de la sua comanaderia en axi que encontinent lo segon dia apres de la crida dejen anar ab ost feyta la hon lo senyor Castella e Comanador sien en lo regne de Valencia. Enposan pena de doents sols al hom que tinga caval o roci e a hom de peu pena de C. sols a el e a la orde del Spital pagados. Et encara si altre contrari sesdevenie, ço que Deu nou vulla, serien punits arbitrariament segons que seria faedor. Per aço lo senyor comanador diu e mana a tothom del loch de Muntço quel segon dia de la present crida e feyta siats apparellats ab vostres armes e vianda per seguir e anar la hon quel dit senyor Castella e Comanador sien en regne de Valencia sots les penes damunt dites» (1).

Aquella entrada de moros fóu un fet aillat; emperò romangueren en gran inseguretat per molt temps los pobles de la frontera (2).

Explotació forestal dels Hospitalers. — Per augmentar los rèdits de ses proprietats, l'orde del Hospital se convertí també en provehidor de fusta dels mercaders y constructors, fusta que feya tallar en sos grans boschs del Maestrat, cap a Morella y Cantavella. Es cu-

---

(1) Cartoral magno de la Castellanía d'Emposta.

(2) Vegis *La Corona de Aragón y Granada*, per A. Jiménez Soler en «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», vol. IV, pl 172.

riós conèxer les condicions de venda estipulades en un contracte de 1354, de fusta provinent dels termes de Fortaner y Pitarque:

«Sepan todos que nos Don fray Johan Ferrandez Deredia de la santa casa del espital de Sant Johan de Jerusalem humil Castellan Damposta et lugar tenient general del senyor Maestro et convent en Espanya per nos et nostros successores de nuestra cierta sciencia vendemos et atorgamos a vos el honrrado en Jacme Busca ciudadano de Barcelona present e a los vuestros et a quien vos querredes seys mil dobleras de fusta de pino de sisa de Valencia las quales fazemos fazer en termino de los lugares nuestros et de nuestra orden de Fortaner et de Pitarch, a saber es que aya la doblera veynt et dos palmos en luengo et palmo et medio en tabla et vn palmo et dos de dos en lomo et que seades tenido tomar tirantes de quaranta palmos de sisa de Valencia vn tirante por tres dobleras et tirante de trenta et dos o de veinte y ocho palmos cadauna por dos dobleras et maderos de trenta et dos o de veinte et ocho palmos cadauno por doblera la qual madera vos deuemos liurar nos o otro por nos en el lugar nostro de Casp leuada auran costa et auram mission sin danyo vuestro et mission alguna, es a sabber: los mil et cincientos fustes al dia de sant Migal arcangel del mes de setiembre primero veniente et toda la otra fusta romanient que romandram Quatro mil et cincientos fustes uos deuemos liurar en el lugar de Casp segund dicho es fasta desta Pascua de resurreccion primera que viene en vn anyo primero auenidero et luego de present mandamos al amado nuestro Gerau maestre qui procura et faze fazer la dicta fusta por nos que como se fiziere que y ponga uuestro senyal el qual vos le auedes dado. E deuedes nos dar et pagar por la dicta fusta a veynt et seys solidos por doblera que fazen en suma ciento et cinquanta et seis Mil solidos barceloneses et de la dicta quantia que suma la dicta fusta auemos auido et recebido en dineros contantes de uos dicto en Jacme de senyal et paga Mil libras de barceloneses et la quantia romanient deuedes nos la pagar et liurar a los plazos et terminos que es tractado et firmado entre nos et vos. Et si por auentura uos dicho en Jacme et los vestros en demadar et cobrar de nos o de nostros successores o de nostra orden la sobredicta fusta o partida de aquella danyos, greuges, missiones et interesse uos conuiniesse fazer et sostener todo aquello ensemble con la principal fusta uos lo prometemos et nos obligamos reffer et emendar et pagar assi como uos o los uestros digades por vestra simple palaura sin jura et sin testimonios et menos de alguna otra probacion o clamaçion de cort. Renunciando toda excepcion de enganyo et qual quiere otro derecho et ayuda nostra et de nostra castellania o de nostro successor contra adaquesto vinient. A las quales cosas tener et complir obligamos todos los bienes de nostra Castellania et todas nuestras joyas, muebles et sedientes auidos et auederos do quiere que son o seran. Et yo dicto en Jacme Busca atorgo auer comprado de uos dicto· senyor

Castellan la dicta fusta de la sisa et forma sobredicta la qual me deuedes liurar a mi o a los mios o a otri por mi en el lugar de Casp..... todo aquello quanto quiere que sea o sera uos lo prometo reffer e emendar con la quantia principal ensemble assi como vos digades por vostra sola et simple palaura sin jura et sin testimonios et menos de otra probacion..... Fecho fué aquesto en el castiello de Cantauiella a diez dias del mes de mayo en el anyo de la Natiuidat de nuestro senyor Mil CCC^{os} cinquanta et quatro.

Presentes testimonios fueron adoquesto clamados los honrrados religioso fray Guerau Çatallada comendador de Cantauiella et de Aliaga et lugar tenient en la castellania et en Remon Amargos mercado vezino de Gandesa.»

Contracte de vassallatge al comanador de l'Espluga. — Los Hospitalers no descuidaren may mantenir la població en sos llochs, per que no disminuís lo nombre de vehins. Com a mostra donàm lo següent contracte del 1337 d'un home que s'obligava per deu anys a fer residencia a l'Espluga de Francolí:

«Sit omnibus notum. Quod in presencia mei not. et testium infrascriptorum... Bernardus Guasch constitutus personaliter ante presenciam venerabilis et religiosi fratris Petri de Montefalchone comendatoris Spelunce de francolino pro ordine hospitalis non ui metu uel dolo inductus imo gratis et consulte fecit et constituit se hominem et vasallum dicti ordinis hospitalis ad decem annos continue in antea computandos promitens quod per dictum tempus erit bonus et fidelis ac obediens uassallus dicti ordinis et suorum pro ut alii homines dicti loci pro quibus fecit homagium ore et manibus comendatum in posse dicti comendatoris recipientis nomine ordinis supradicta; promissit in super dicto comendatori et... not. infrascripto nomine dicte vniuersitatis stipulanti et recipienti quod predictum tempus soluet cum dicta vniuersitate in omnibus comibus (?) talliis et exaccionibus pro ut alii homines dicti loci pro omnibus bonis que habet uel haberit et quod non transferet suum domicilium ad alia loca quam dicti ordinis pro dictum tempus; non facisse (?) hominem alterius iurediccionis, pro quibus omnibus supradictis obligauit se et omnia bona sua attendere et complere... et iurauit predictum et eius sancta IIII^{or} Euangelia corporaliter..... Factum est hoc IIII. idus october anno Domini M^{o} CCC^{o} XXX° VII°. Sig ✠ num B. Guasch...» — (Perg. 233, armari 15 de Espluga de Francolí.)

Refundició d'algunes comandes provinents del Temple. — La Casa del Temple a Barcelona, que havía quasi sempre estat membre de la comanda de Palau del Vallès y que estava situada en los carrers avuy dits dels Templaris y Ataulfo, fóu cedida abans de 1328 per los Hospitalers al Bisbe y Capítol de Vich, per rahó d'un conveni. En 1370,

los esmentats prelats y Capítol cediren la Casa del Temple al rey, a cambi dels llochs de Montmenèu y Paladella. Llavors la Casa del Temple y altres edificis vehins foren transformats en Palau menor reyal. Per consegüent, los Hospitalers a Barcelona continuaren no teninthi altre casa y comanda que la antiga propria del orde.

Apar que a l'Espluga de Francolí tampoch hi mantingueren la comanda del Temple y solament feren subsistir la seva, de l'Espluga jussana o inferior. Hón, per la importancia dels bèns de cada casa, hi dexaren les dues comandes, fóu a Lleyda. Allí subsistiren la provinent del Temple o sía la de Gardeny y la propria y primitiva del Hospital ab la denominació de *Cases Antigues*. A Osca també subsistiren dues comandes com a Lleyda.

Celebració de Capítols provincials.— Ab freqüencia celebraren Capítol los Hospitalers del Gran Priorat de Catalunya. Ja havèm indicat lo del any 1323 a Barcelona, presidit per frare Ramon d'Empuries. En 1330 en celebraren al castell de Granyena.

En 1345, en lo mes de juny, també fóu reunit lo Capítol en lo castell de l'Espluga de Francolí, concorreguenthi lo Gran Prior frare Pere Alquer, los preceptors Pere Arnau de Peyrestortes (del Masdeu y Sant Celoni), Albert Zavellà (de Granyena), Güillèm de Millars (de les Cases de Barcelona), Pere Guillèm d'Olms (de Bajoles), Ramon de Candell (de Sant Llorens de les Arenes), Guillèm Dezvoló (de Cervera), Pere López o Llopis (de Barbens), Bruno de Sant-Felíu (d'Orla), Domingo de Meylen (d'Avinyonet), Perpinià Marquet (de Remolins) y Nicolau Alenyà (de Costoja). Atenent a la conveniencia manifesta de certes reformes en lo Gran Priorat, foren nombrats los comanadors frares Arnau Guitart (de la Casa de Vilafranca) y Mateu Llonch (de les Cases antigues de Lleyda) procuradors per anar a tractar ab lo Prior de Càpua y'l Prior de Navarra, visitadors delegats en Occident per lo Gran Mestre y Convent de Rodes, del estat especial del orde a Catalunya.

Los Hospitalers de la Castellanía d'Emposta també celebraven freqüents Capítols provincials. Recordàm lo reunit en 1338 en lo lloch de la Almunia de Donya Godina, per lo Castellà frare Sanxo d'Aragó, germà del rey Jaume II. Hi assistiren los preceptors Pere d'Aragó, d'Orta; García González Bugía, d'Ascó; Sanxo d'Orós, de Casp; Guillèm de Guimerà, de Muntçó; Lope Ferrench de Luna, de Mallén; Guerau Çatallada, de Cantavella; Fortún de Vizcaira, d'Anyón; Guerau de Pomar, de Castelliscar; Bernat Sacorbella, de la Casa nova d'Osca o sía de la que fóu del Temple, y Sanxo Rodrigo de Valtierra, de Piluet y Aniesa (1). En 1349, en lo mes d'abril, celebraren Capítol a Gandesa,

(1) En aquell temps un altre català, frare Berenguer de Passanant era comanador d'Aliaga y llochtinent del Castellà d'Emposta.

presidit per lo Castellà frare Joan Fernández d'Heredia y ab concorrencia dels comanadors Guerau Çatallada, de Cantavella y Aliaga; Berenguer de Muntpaó, de Castellot; Bertràn Roger de Pallars, de Casp; Pere d'Aragó, de Santper de Calanda; Jofre d'Anglesola, d'Ulldecona; Pedro Martínez d'Arrayne, de Calatayud; Guillèm de Guimerà, d'Orta; Ramon Desprats, d'Ascó; March de Vilagranada, de Valencia; Guillèm d'Abella, de Barbastre; March Tallada, de les Cases antigues d'Osca o sía de la primitiva del Hospital; Martín de Lihori, de Mallén y Novelles; Ferràn Gonzalves de Mena, de Ricla; Juan Martínez Dalbiso, de Villel; Rodrigo Jeníguez de Moros, d'Alfambra; Arnal de Bardaxí, d'Anyón; Eximen de Bolas, de Salellas; Pedro Dalbis, de Torrente de Ribera de Cinca; Pedro López de Vergua, de Sant Miguel de Foces; Pedro Ferrández de Linyàn, de Piluet y Aniesa; Lope Roíz d'Espejo, de Castelliscar y Fortún Gonzálbez d'Heredia, d'Ambel; y'ls priors Domingo Martí, de Alpartil; Bertràn de Verdú, de Valencia, y Guillèm d'Estarana, de Sant Joan de Muntçó. Diu l'acta que'l Capítol està reunit *en nuestro lugar de Gandesa.*

Fem observar lo nombre de Hospitalers catalans que són comanadors en la Castellanía; tres en lo Capítol de 1338 y nou en la de 1349. Ja havèm observat aquest fet en temps dels Templers, veyent moltes de les seves preceptoríes d'Aragó a càrrech de frares catalans.

Les convocatories per al Capítol se feyen en la següent forma: «Nos frare Guillem de Guimera, llochtinent del Gran Prior de Catalunya... a tots los comanadors... Per les presents vos fem saber que per alguns affers et negocis tocans al profit et utilitat de tota nostra religio nos de consell et volentat de alguns comanadors et frares entorn de nos stants hauem ordonat de tenir sembleya en les nostres cases antigues de Leyda lo X[en] dia del mes de giner primer uinent, per ço ab tenor de les presents a uos et a cascun de vos dehim et manam forment et descreta en virtut de sancta obediencia que de dit dia per nos a uosaltres assignat et nomenat quiscun de vosaltres personalment sie en les damunt dites nostres cases antigues de Leyda on nos Deu uolent serem per tenir la dita sembleya et aportats ab vosaltres totes restes (?) de responsions talls et arreratges si dengu ni ha que no haia acabat de pagar et per tal que ignorancia no puxats allegar manamvos dejus virtut de la dita sancta obediencia que com legira haureu la present letra quiscu de vosaltrés possets en aquella vostre sagell segons ques acostumat de fer et aquella recats al portador de la present fahents en tal manera sobre les dites coses que de vostra obediencia en nostre senyor puxats esser loats et del contrari ço que Deu no placia no puxats esser represes (?). Datum en les nostres cases de Barchinona sots nostre sagell secret a XV dies de deembre en lany de la Nativitat de nonstre Senyor MCCCLXX set.»

Acustumaven a no tenir lloch únich fixat per a la celebració dels Capítols; emperò existía certa preferencia per l'Espluga de Francolí.

Lo d'octubre de 1359 se celebrà a l'Espluga. Lo de 1378 que, segons la convocatoría que acabàm de publicar, devía celebrarse a Lleyda, fóu retardat y trasladat a l'Espluga. També fóu convocat per a Lleyda'l de 1398, y'l de 1399 se tingué a Vilafranca del Penedès. En 1417 se celebrà a l'Espluga, en novembre; en febrer de 1421, també a l'Espluga; en juny 1438, a Barcelona y encare a Barcelona en març 1449, que presidí frare Jaume de la Geltrú, comanador de Vilafranca y llochtinent del Gran Prior de Catalunya frare Felip Dortal. En 1492 tingué lloch a Gardeny.

Conveni entre'ls Hospitalers y llurs vassalls d'Artesa. — Empobrits per les imposicions, pestilencies y guerres los homens d'Artesa depenjants del orde del Hospital acudiren en 1359 al Capítol aplegat a l'Espluga de Francolí y demanaren una modificació de tributació. Lo Gran Prior, frare Pere Arnau de Peyrestortes aprovà la concordia, en la que s'estipulà rebaxa de càrrechs en consideració a que dit lloch d'Artesa «nunc est quasi toto depopulatus et deuastatus propter defectum hominum seu gentium qui maior pars anno magne mortalitatis obierunt, sicut quod terminus ipsius loci de Artesia in maiori parte est et iacet heremus a tempore dicte mortalitatis circa et non possunt onera que pro donatione ipsius loci sunt antiquitus imposita subportare...» Lo conveni diu axí: «Tractat et auengut es estat entre lo senyor Prior de Cathalunya et los comanadors et frares daquell mateix priorat de la vna part e los homens habitants et estadants en lo loch Dartesa et terme delaltra que per ço com vna partida del terme Dartesa nomenat lo terme de la Sala lo qual son vint perellades et fahie quart antigament al espital. E frare P. Alquer ça entras Prior de Cathalunya per tal com los dits homens no sacabalauen en lo dit terme per lo gran carrech quey havia de dret de senyor torna aquell terme al sise. E com per les mortaldats grans que son estades lo loch Dartesa se sie minuat dels pobladors e lo dit terme nos puxe axi custuir com sie mester. E la comanadoria de Gardeny non puxe hauer aades gran profit del dit terme de la Sala per raho com nos costoeyx per lo gran carrech quey es de dret de senyor. Emperamor daço per profit del Espital Nos dit Prior de Cathalunya ab consentiment, voluntat et expres atorgament del nostre Capitol lexam lo dit terme de la Sala als homens habitants en lo loch nostre et terme Dartesa et als singulars daquell qui huy son o per auant seran ab les condicions davayll scrites. E aço fa a suplicacio dels dits homens et per profit del Espital. Primerament quels homens qui huy son o per auant seran habitants en lo loch dartesa de la Comanadoria de Gardeyn et singulars de dit loch los quals tendran o posseiran les dites vint pareyllades del dit terme de la Sala o partida daquelles, De tot ço ques cuyllira per ells en lo dit terme axi com blat, vi com de safra et de tots altres esplets que en la terra de les dites vint pareyllades et terme de la Sala

desus dit cuyllen o cuylliran deien e sien tenguts de donar be et entegrament dues delmes per tots temps no pus al Comanador de Gardeyn qui ara es o per temps sera. E tot blat o blats que en lo dit terme de la Sala se cuylliran los dits homens sien tenguts de partir aquells en garba, Empero es hi entesa en les dites dues delmes aquella delma que ia fan ecclesiastica al Comanador de Gardeyn. Item que per cascuna pareyllada del terme... sien tenguts de seruir al Comanador de Gardenyn cascun an vna vegada ab dues besties ço es saber la vna bestia tragi et laltra bestia de batuda. E aquell dia quels dits homens o cascun dells faran aquest serui lo Comanador sie tengut de proueir a ells de meniar et beure suficientment segons es acostumat.»

Conservàm alguna altra prova documental de que'ls Hospitalers ateníen degudament les supplicacions dels llurs vassalls en temps de fretura.

Homenatge de castlà al Gran Prior. — Per lo següent acte de dependencia y subjecció del castlà de Celma se poden veure les precaucions que l'orde prenía per evitar traicions y desercions dels vassalls. En March de Montagut, qui tenía en 1357 la castlanía de Celma, se presentà al Gran Prior a l'Espluga de Francolí y li jurà feeltat per lo feu de dita castlanía, devant del notari Guillèm Boteller: «Jo en March de Montagut, castla de Celma promet a vos molt honrat Religios et molt honest senyor frare Pere Arnau de Perestortes del orde del Espital de la santa Casa de Jerusalem digne Prior de Cathalunya et al dit orde que daquest present dia avant fins al derrer dia de la mia fi sere a vos et al dit orde bo, leal et feel contra tot hom prometen en poder del notari davayll scrit per vos et lo dit orde o per aquells aquis pertayn o pertayner se pora en esdevenidor stipulant et legitimament reebent que null temps scientment sere en consell, aiuda o en feyt per los quals vos ni lo dit orde perdats vida o membre o que vos reebats ni lo dit orde alcuna iniuria o contumelia o que perdats alcuna honor que ara haiats vos o lo dit orde o daqui avant poriets haver. E si ho sabre o oire que alcun volgues fer alcuna de les dites coses contra vos o lo dit orde per mon poder que nos face tot embargament que puxa hi fare. E si embargament fer noy podia a vos com pus tost pore et al dit orde ho denunciare e contra aquell o aquells ma aiuda hi dare. E sis covendra vos o lo dit orde alcuna cosa perdre iniustament o per fortuit cas aquella aiudare a vos de recobrar et per tots temps retenir. .E si sabre que vos o lo dit orde iustament volrets ofendre et specialment o general ne fore request per vos o lo dit orde ma aiuda aquella que pore hi fare. E si alcuna cosa en secret per vos o lo dit orde me sera dita, aquella a negu no manifestare sens vostre o del dit orde licencia ni fare neguna cosa que sie manifestada. E si de consell sobre alcuna cosa per vos o per lo dit orde sere demanat aquell que a mi sera vigares pus profitos dare. E encara que null temps de la mia per-

sona alcuna cosa fare scienment que vingue a alguna iniuria o contumelia de vos o del dit orde. E si lo contrari fahia que sia bare a custum de Cathalunya et traydor a fur Darago. De la qual traycio o baria escondir nom puxa per mi o per contrasemble ans per mostrament daquesta scriptura vull esser vençut axi com si per mon enemic era en camp de bataylla sobrat. Renunciam expressament al usatge que diu que reptat de baria se pot per par o contrasemble escusar. E axi ho iuro per Deu et los sants quatre evangelis corporalment ab mes mans propries tocats, totes les dites et sengles coses attendre, complir et servar et en res no contravenir per raho de menor edat o per negun dret o raho que aiudar me puxa et a vos o al desus dit orde en alcuna manera noure o contrastar. Quod est actum in loco predicto de Spellunca francolini septima die mensis Septembris anno a Nativitate Domini Millesimo Trescentesimo Quinquagesimo septimo. Testes huius rei sunt venerabiles Berengarius de Jorba et frater Guilielmus divorra comendator de Celma. Sig ✠ num Guillelmi botellerii publici Notarii... &.» — Perg. 8, armari 20, Selma. Arxiu del Gran Priorat.

Castellans d'Emposta y Grans Priors de Catalunya. — Ja havèm indicat que al moment d'incorporarse l'orde del Hospital los béns del Temple, era Castellà d'Emposta Martín Pérez d'Orós, que fóu succehit abans de 1325 per Sans d'Aragó, germà del rey Jaume II (fill natural de Pere II). Per lletra dada en Tortosa (15 maig 1312), lo rey concedí als homens d'Ulldecona no pagar cenes al Procurador de Catalunya mentre frare Sans d'Aragó, hospitaler, tingués la batllía d'Emposta. En 1321 no era més que simple frare del orde, com ho justifica aquest document: «Nos Jacobus Dei gracia rex &... ad humilem supplicacionem et preces venerabilis et religiosi fratris Sancii de Aragonia fratris nostri de ordine Hospitale Sanctis Iohannis Iherosolimitani tenor presenti carte nostre absolvimus... tibi B. de Passu...» de tota pernició o demanda acusatoria per rahó del assassinat d'en Pere Conceliu. Ab data de pridie idus janer 1324 (12 janer 1325), ja feu homenatge Sans d'Aragó al Rey Jaume per rahó *del nou càrrech de Llochtinent de la Castellanía d'Emposta que li ha estat conferit.* A 25 maig 1326 se trobava a Santper de Calanda y se titulava *vicegerent* en la Castellanía. Continuament feya recomanacions y peticions al rey. En 1337, Pere III concedi a F. de Roda retenirse cada any son salari de fiscal de Càller a Sardenya. En 1338 va presidir lo Capítol de comanadors de la Castellanía, reunits en Almunia de Donya Godina. Cessà d'ésser Castellà d'Emposta, creyèm per haver mort, en 1341.

En temps de frare Sans d'Aragó, hi havía al Monastir de monges del Hospital de Sixena, dues nebodes sues y filles del rey Jaume II, les infantes Blanca y María. Consta que hi eren en 1328 y 1330. Donya Blanca fóu priora de Sixena desde 1321 fins a 1348.

Sospitàm si frare Sans d'Aragó fóu també Gran Prior de Catalunya en 1325.

En Delaville le Roulx posa, en lo Catàlech de Castellans d'Emposta, en sa citada obra *Les archives de l'ordre de l'Hôpital dans la péninsule ibérique*, al famós Joan Fernández de Heredia com a successor immediat de Sans d'Aragó, en l'any 1341; però no comprovantho per documents, sinó acceptant lo dit per Herquet en son treball *J. F. de Heredia* (Mülhausen, 1878).

Crech que està equivocada la data. En 1341 era encare Joan Fernández de Heredia un simple comanador d'Alfambra, en quin càrrech lo havèm vist ja en 1337. En dit any 1341 Sans d'Aragó, Castellà d'Emposta, reptà a Fernández de Heredia, comanador de Villel y Alfambra, per haver dexat son lloch, sortint sens llicencia del territori de la castellanía y dexant per administració dolenta, plenes de deutes, les citades comandes. Li manà se presentés al Capítol pròxim per ésser escoltat. Heredia respongué que havía anat a Rodes per manament del Gran Mestre. En 1345 tením documents en los que se titula comanador de Saragoça, Alfambra y Villel. Fóu segurament nomenat Castellà d'Emposta després de 1345 y abans de 1349. En aquest darrer any consta que, com a Castellà, manà començar lo gran cartoral del arxiu de la Castellanía, en sis volums in foli, que conté prop de tres mil documents y conegut per *Cartulario magno*.

Heredia és una alta personalitat política, militar y literaria. A ell pertanyía aquell magnífich exemplar de la Biblia en català, que després adquirí lo rey Martí l'Humà. En 1362 lo rey Pere li demanava per favor copia d'un llibre d'histories que tenía, «que son estades fetes de Adam a ensà». En 1370 li demanà'ls llibres de Paulo Europio y d'Isidor major y menor.

En 1376 y 1377, Heredia tingué a la vegada abdós càrrechs de Castellà d'Emposta y Gran Prior de Catalunya. No crech, per consegüent, que fos a Orient ab càrrech ja de Gran Mestre de l'orde del Hospital. Consta que era Gran Mestre desde 1382. Ab aquesta data l'infant Joan d'Aragó, després rey, li demanà un llibre «que vos havedes compuesto o feyto componer... en que se faze mencion de todas las historias» (1). Molts altres llibres tenía que acrediten ses aficions literaries.

En 1386 residía a Avinyó, hón lo rey Pere li escrigué, demanantli provehís la comanda de Sant Miquel de Roures y la Mata, vacant per mort del comanador, en la persona de frare Pere de Castellvell, y y allí morí en febrer de 1396.

En 1392 volía celebrar a Avinyó una Asamblea magna del orde del Hospital, y manà al Gran Prior de Catalunya que hi concorregués ab

(1) *Documents per la historia de la cultura catalana mig-eval*, vol. I, per A. Rubió y Lluch (Barcelona, 1908).

dos dels seus comanadors. Hi anaren Pere de Pomer, comanador de Tortosa y de Cases antigues de Lleyda, y Ferràn de Siscar, comanador de Gardeny.

De documents, resulta que en 1379 era ja Castellà d'Emposta Martín de Lihori, y sembla que conservà'l càrrech fins a 1392, y potser més ençà encare, donchs fins a novembre de 1397 no havèm trobat com a Castellà Pedro Rodrigo de Moros, qui consta que continuava en setembre de 1409.

Respecte dels Grans Priors de Catalunya del sigle XIV è, després de frare Ramon d'Empuries, qui sembla dexà'l càrrech d'una manera poch agradable a les darreríes de 1325, s'encarregà del Gran Priorat, provisionalment, lo Castellà d'Emposta Sans d'Aragó. En 1328 entrà de Gran Prior frare Arnau d'Alós, qui havía estat comanador d'Espluga de Francolí en 1322, y de Torres-Carratalà en 1327.

Arnau d'Alós degué morir o cessar abans de 1337. En aquest any trobàm a Pere Alquer, llochtinent do comanador de Gardeny, y tot seguit preceptor de Mallorca y llochtinent del Gran Mestre del Orde en lo Gran Priorat de Catalunya. Continúa en 1338 de llochtinent en lo Gran Priorat, y abans de 1345 degué ésser nomenat Gran Prior efectiu (1); emperò poch temps fruí del elevat càrrech, donchs a la primería de 1347 fóu nomenat Gran Prior frare Pere Arnau de Peyrestortes o Paretstortes. Aquest darrer havía estat preceptor del Masdeu y Sant Celoni en 1343 y 45. Fins al any 1359 lo trobàm ab lo càrrech de Gran Prior, y potser ho perllongà fins a 1362 o més ençà encare. En 1351 tingué qüestió ab Guillèm de Montcada, senyor de Mequinenza, per haver los oficials d'aquest agreujat los vassalls del Hospital en Artesa, y nomenats àrbitres, foren testimonis del fallo l'infant Ramon Berenguer, comte d'Empuries, Lope de Luna, senyor de Segorb, y Berenguer d'Abella.

Apar que després d'ell fóu nomenat per dit càrrech Ramon de Vilademany, qui en 1353 ja havía estat llochtinent del Gran Prior (2). Axí

---

(1) Tenim aquest document justificatiu del any 1342:

«Quod nos Bernardus Dei gracia vicecomes Caprarie confitemur et recognoscimus vobis venerabili et religioso fratri Petro Alquerii priori hospitalis in Cathalonia quod debemus nobis quinque milia solidos monete Barchinone de terno pro solucione compensacione et satisfactione Quingentorum aureorum quos nobilis Geraldus vicecomes Caprarie quondam bone memorie legauit dicto hospitali in suo ultimo testamento... Actum est hoc in Monasterio Sancti Salvatoris de Breda tertio decimo kalendas nouembris anno domini Millessimo trecentesimo quadragesimo secundo. Sig ✠ num Bernardi Dei gratia vicecomitis Caprarie. Testes huius rei sunt Atus Dei gratia abbas Monasterii Sancti Saluatoris de Breda, Petro scriptoris de Hostalricho et frater Raimundus de Vilademany». (Armari de Gardeny, sach B., perg. 597, arxiu G. P.)

Y en 1345, Ramon de Prat, castlà de Celma, confessa haver rebut del Gran Prior P. Alquer part del preu de 17,000 sous de la venda al orde de tota la jurisdicció que tenía en lo castell de Celma.

(2) Havía estat també comanador de Barcelona, Sant Celoni y Aiguaviva en 1361. Diu en Girbal en *El Castillo de Brunyola* (en lo volúm del *Certámen de 1884* de la «Asociación

resulta del *Llibre de Decrets* del armari 24 (foli 32) y del *Manual I. Diversorum* (foli 99). Sembla també que en 1365 hi hagué un usurpador o intrús en lo esmentat càrrech, anomenat Vidal Alquer, qui era comanador de l'Espluga de Francolí, Barberà, Corbins y Bajoles. Segons l'historiador Bossio acabà renunciant y vivint retirat.

Segurament que frare Pere Guillèm d'Olms fóu lo successor llegítim de Ramon de Vilademany en 1365. Havía estat comanador de Sant Llorens de les Arenes y de Castelló d'Empuries, de 1334 a 1340, y morí en la casa de Bajoles a 13 febrer 1372. Frare Arnau Guitart, comanador del Masdeu, convocà tot seguit per a'l diumenge, 7 de març, a reunió en la casa de Sant Celoni, als comanadors de Cervera (G. Dezvoló), Barcelona (Pere Toló), Gardeny (Rigot de Nicosia), Orla (Perpinià Marquet), Barbens (Galceràn de Requesens), Aiguaviva (Bernat Gallart), Tortosa (Bernat Dalbes), Térmens (Pere Dezcarrer), Susterris (Joan de Castellmaure), Celma (G. de Sentmenat), y Vallmoll (G. Dezgrau). Se reuniren, efectivament, a Sant Celoni, y atenent a les qualitats de frare Guillèm de Guimerà, comanador de Barberà, lo instituiren llochtinent en lo càrrech vacant de Gran Prior de Catalunya, fins a que fos nomenat l'efectiu per lo Gran Mestre (1).

Guillèm de Guimerà, home actiu, agosat y vanitós, havía estat comanador d'Orta, en 1349, y, per consegüent, depenjant llavors del Castellà d'Emposta. En 1359 era comanador de Tortosa y Granyena, y ab aytals càrrechs continuava en 1366. En 1377, ademés de llochtinent del Gran Prior Heredia, tenía les comandes de Barberà y Ulldecona. Ja havèm indicat que en 1376 y 1377, Joan Fernández de Heredia fóu a la vegada Castellà d'Empostay Gran Prior de Catalunya. Ell fóu, per consegüent, l'immediat successor del Gran Prior Pere Guillèm d'Olms. En 1379 continuava en Guimerà llochtinent del Gran Prior. Finalment, fóu el meteix Guimerà nomenat Gran Prior efectiu en 1380 o 81. Morí plé de deutes, segons diu un decret del Gran Prior de 1401, a Barberà lo 19 juliol 1396 y allí fóu soterrat.

Son successor, nomenat a les darreríes de 1396 o a la primería de 1397, fóu Pere de Vilafranca, qui morí a l'Espluga de Francolí lo 19 maig 1404 (2).

Devèm observar, al acabar aquest apartat, que no solament hi hagué Castellans d'Emposta, com Sans d'Aragó y Joan Fernández de Heredia, qui foren simultaniament Grans Priors de Catalunya, sinó

---

literaria de Girona») que frare Ramon de Vilademany degué morir entre 1361 y 1362, donchs a 6 octubre del darrer any citat, lo rey nomenà tutora de Bernardet de Vilademany a sa mare Francisca, per omplir lo càrrech de tutor que havía dexat per defunció'l citat religiós Hospitaler. En Girbal, en un lloch diu que era del orde del Hospital; emperò, en altre diu, equivocadament, que era del Temple.

(1) L'acta de la reunió y nomenament es al Manual Capitulorum Provincialium n.° 4, del Arxiu del Gran Priorat.

(2) Manual IV, armari 25, fol. 147, arxiu G. P.

que altres ho foren successivament. Francesch Xatmar, qui havía estat comanador del Masdeu, fóu llochtinent en la Castellanía desde 1391 a 1393. Gonzalbo de Funes, qui havía tingut la comanda de Cantavella, fóu Gran Prior de Catalunya en 1411 y 1412, y, després, de 1417 a 1420 fóu Castellà d'Emposta. Joan de Vilagut, comanador de Granyena en 1414, fóu Castellà desde 1433 a 1444. Entre los Hospitalers d'abdós districtes no existía, donchs, una muralla inaccessible, y podíen, ab relativa facilitat, passar de la jurisdicció d'un dels dignataris esmentats a la del altre. Vivíen en comunitat permanent, y no sols obteníen indistinctament càrrechs, sinó també que frares de abdues circunscripcions formaven part d'una metexa delegació o comissió. No pochs valencians y aragonesos rebíen l'hàbit del orde en lo Gran Priorat y, viceversa, catalans lo rebíen en la Castellanía. Foren celebrats Capítols provincials, als que concorregueren a la vegada frares d'abdues procedencies. Axís succehí en lo celebrat en 1452 a Casp. En 1443, lo Gran Prior Çaplana celebrà capítol a Ulldecona, malgrat d'ésser aquest lloch de la Castellanía. Lo Gran Mestre reuní asamblea a Barcelona en 1462, concorreguenthi tots los comanadors de la Castellanía y del Gran Priorat.

La gelosía, recel y separació entre'l personal de dites circunscripcions aparegué més endevant (1).

Confiança reyal en los Hospitalers.—En menor extensió que'ls Templers, fruiren també'ls Hospitalers de prestigi en la societat civil y se'ls considerà com a dignes guardadors de papers d'Estat. En 1269 guardaven les monges de Sixena'ls documents referents a la successió

---

(1) Una primera topada entre'l Castellà y'l Gran Prior ocorregué en 1396. Les monges de Sixena estaven dividides en dos partits y procehíen a elecció de priora. Les contraries al Castellà, qui's trobava hostatjat al convent, escrigueren al Gran Prior de Catalunya, per que en virtut de son càrrech de Llochtinent del Gran Mestre de Rodes anés a Sixena a protegirles contra les abusions y violencies del Castellà. La lletra del apoderat de dites religioses diu axís: «Senyor Lochtinent de Maestre, seguens apar per legitims documents vos sets stat per mi, axi com a procurador damunt dit, supplicat e request que personalment vinguessets al Monastir de Sexena, hon lo Castella Damposta es ab molta gent dins lo monastir e fa star tanquades les portes del dit monastir que nengun amich ni benvolent de les mies principals no ha romans dins. E lo dit Castella ha gitats dos savis advocats que eren romases dins lo dit monastir per rahonar lo dret de les mies principals que son la maior part del convent del dit monastir e aquells de feyt han volgut matar dins lo dit monastir. E ara han meses totes les dites mies principals dins una casa del monastir e aqui tanquades que nenguna non pot exir e aqui lis fan moltes e diverses oppresions contra tota justicia e raho, perque, Senyor, vos supplich e requir que de continent sens altra triga anets e personalment entrets en lo dit monastir e proveiscats degudament sobre les innovitats, greuges e oppresions per lo dit Castella feytes contra les mies principals e la maior partida del convent de les freyras del dit monastir, conservant aquelles en son dret. E daço requir vos me façats carta publica.» En virtut d'aquesta lletra lo Gran Prior anà a Sixena, y al vêurel arrivar lo Castellà tancà les portes y no'l dexà entrar, manifestant que apelava al Papa de la facultat que del Gran Mestre havía obtingut lo Gran Prior de Catalunya de visitar com a llochtinent seu cases dependents de la Castellanía. Pobre idea dona aquest y altres epissodis semblants de la humiltat cristiana que devíen tenir los dignataris del orde del Hospital.

de Mallorca-Rosselló. En 1308, Jaume II va rebre de la priora del esmentat monastir una caxa de documents que Jaume I havía depositat allí. Dit rey Jaume II escrigué a Ramon d'Empuries, llochtinent en la Castellanía, en juliol 1312, manifestant que per rependre Castro-pintano, ocupat durant les bregues ab los franceses, necessitaría la escriptura de donació que del castro havía fet lo rey Pere, son pare, a Martí d'Alaet, document que era guardat, junt ab altres, en la casa del Hospital d'Osca; pregantlo manés fós entregat a un missatger que hi trametía.

CAPÍTOL III

Noves ordinacions generals del Hospital per a correcció d'abusions. — Per aquests establiments se dedueix que ja en 1352 hi havía comanadors que no feyen residencia, però que percibíen les rendes.

«In nomine domini nostri J. C. amen. Ces sont lestabliments fats et ordenes au chapitre general celebre a Rodes per lonorable Maistre fraire Dorde de Goson et per lo consell des predeshomes dou conuent lan del Incarnation de nostre senyor MCCC cinquanta et dos al segunt iorn del mes de Mars. Primeremens per ço car a nos Maistre et conuent es peruengut en audiencia que las baylias o comandarias de lay mar las quals se regiyson per loctenen o procuradors en absencia dels comandadors, son mal regidas et gouernadas, volens hi provesir daysi en auant, es stablit que tots comandadors sia tengut de far residencia en sa baylia o comandaria et entendre al regimen et gouernamen daquella et que nenguns comandayre non deia ni puesca demorar foras de sa bailia o comandaria o sia en autra puda (?) o sia al conuen day fay non exceptam los baylius del conuen els comphanons del Maistre et sala retengut que lo maystre de cascun priorat o de cascuna lenga en puesca retenir cercans aquels que li playra per necessitat del conuen aysi com per far misatgerias o per capitanerias de galeas et asemblablamens aquelos que aregir et gouernar sos offieis li seran necessari.»

«Item al stabliment faig per maistre Hugo Reuel que parla que le frares que uenra al couent ses sos cauals et arneys sia tengut de metre althe faur si caualier es II^m torns dargent si frayre sariant (sargent?) M. et si donats que nulla esser frayre aytestans es aiostat quesi nenguns frayres daysi en auant uenia al couent o en autra manera era faig de say mar el couent sensa son arney acostumat en nostra religio et ses pagar al thesaur la soma de sus dicha que le thesaurs non li sia tenguts de donar solamen mas la manda tro que aia son arney acostumat o aia pagat la soma de sus dicha si no que per gran neces-

sitat de frayres deffallens al couent conuenguns a far et a donchs que le maistres en puesca far gracia au consell dels prodomes ad aquels que seran faig per tal necessitat.

Item per declaració del stabliment faig per maistre Anfos de Portugal que parla que nengus no sia faig frayre entro que aia etat de uenir a caualleria es stablit que ney sus frayres no sia mandat per demorar al couen ni en autra manera faig el couen de say fin a tant que sia dage com sen pusca aiudar ço es a saber de XVIII ans ensus et si dansi en auant ses deuenia que frens hi fos trames de mens dage o fos faig de say mar que non prena solamen ma la manda iusqua a tant que sia del age de XVIII.

Item per autoritat de nostre capitol tots los congers donats per nos maistres e autreiat daysi enreyre a frayrs pertits del couen de retorn ho autres son destats reuocats et daysi en auant es stablit que le maistre non deia autreiar letra de retorn a nengu sens conseylh dels prodomes.

Item per ço car alcuns priors de lay mar per lur letras se son a nos complans que en lurs priorats a autres priors tenens baylias e comandarias non contentantse de lur priorat en gran dapnatge dels dits priorats et en gran areyramen des frayres non cabits demoran el couen de say nos requiren que hi uullam prouehir dalcun remedi opportu et nos uolenshi prouehir establem que null prior daysi en auant non puesca auer ni tener comandaria ni mayso en autre priorat que en lo sien si non que fos de uoluntat o de plaser dels priors quant ad aquels que al jorn de huy an a uida o a temps baylias en autruy priorat non entendem ren ennouar.»

«Item aiostam al stabliment faig per maistre Elio de Vilanoua que parla del poder del almirall es establit que tota maniera de marinars de la ylla de Rodas sia en mar o sia en terra sian et esser deyan daysi enant al comandamen del almirall et non dautre et quant sesdeueran que la mayso arme galeas o autres uaycels que al offici del almirall apertenga de comandar o far comandar los marinars danar sus los uaxels aquels que li apara de far o far farlos reculir et que la moneda la qual sera pagadora per lo thesaur als dits marinars que lamirals la deya penre et ad ell sia baylada o ad aquel que el uolra per fayre los payamens als marinars sobredits sal et retenguts que le maystre per sas thassoresas et per sos autres uayxels que li son necessari per aportar sas uitallas en puesca penre aquels que necessari li seran per sos uaxels sobre dichs.» (1)

Hospitalers rebetles. — Pochs eren los frares Hospitalers que sentíen inclinació a la apostasía; emperò en la segona meitat del se-

(1) Pergamins solts del Arxiu del Gran Priorat.

gle XIVè començàm a observar alguns cassos de defecció o rebetlió que anuncien un principi de relacsació. Transcrivím alguns documents del fet del frare Gispert Galotxer. En 1377, Guillèm de Guimerà, llochtinent en la Castellanía y Gran Priorat, escrigué lo següent: «Al honrat e religios ffrare P. Tholo comenador de Gardeny salut en Deu ihesuchrist, com per part den Gispert Galotxer lo qual solie esser frare de nostre orde sie stat a nos suplicat que a ell deguessem perdonar et hauer merce que no estigues en tan cruel preso com sta ço es saber com ell estigue en la ciga del nostre castell de Gardeny E nos oyda la dita suplicacio et com nostra religio sie mes inclinada a misericordia que a iusticia per ço ab consell dalguns comenadors et altres frares entorn de nos stants hauem ordonat que al dit en Gispert Galotxer de la ciga tragats et quel metats en vna casa dins lo dit castell de Gardeny en la qual stigua pres ab bons grillons la qual casa sie aquella e aytal com vos elegirets. Empero volem que abans que de la ciga isque lo dit Gispert pach als homens de Bellestar vint et cinch florins daur Darago et aço per lo dampnatge que han haut de la letra falsa que feu lo dit Gispert. Item que pach daltra part als homens de Giro et de la Mora altres vint e cinch florins per lo dampnatge que han haut del bestiar que vene per que us dehim et manam que de continent que los cinquanta florins damunt dits haura pagats lo dit en Gispert Galotxer a les persones damunt dites de la dita cija lo tragats et quel metats en qualque casa segons que dessus es dit. Datum en les nostres cases de Barchinona sots nostre sagell secret a XXVIII dies de juny en lany de la Natiuitat de nostre Senyor MCCC. LXX set» (1).

Una volta tret de la sitja, hón havía estat cert temps engaviat aquell frare delinqüent, se celebrà Capítol a l'Espluga y fóu degradat o despullat de son hàbit. Després, arrepentit, demanà perdó y restitució de l'hàbit. Vegis en lletra d'En Guillèm de Guimerà que donàm, que en la cerimonia de readmissió degué presentarse com Adàm: «Al honrat et religios frare Arnau Guitart comanador del Masdeu, saluts en Deu ihesu christ, Ja sabets com per algunes fahenes les quals venien contra nostre orde nos ab consell dels comanadors et ffrares qui en lo darrer capitol per nos en lo loch de la Espluga de ffrancoli celebrat erem ajustats, leuam labit a ffrare Gispert Galotxer. E com lo dit Gispert Gualotxer lo cual solía esser frare de nostre orde nos haia molt humilment suplicat que a ell deguessem perdonar et hauer mercé com per follia et per mal sen ell hauia feytes aquelles coses per les quals nos segons que dit es li leuam labit per que a ell merce deguessem hauer de recobrarlo en nostra companyhia tornantli labit de nostra Religio conffesan sa colpa axi com per orde se deu fer E nos oyda sa suplicacio et com nostra religio sie mes inclinada a misericordia que a

(1) Decreta Priorum Cathaloniae de anno 1377 ad 1379.—Arxiu del Gran Priorat.

justicia, ab consell de alguns comanadors e frares entorn de nos stants al dit Gispert tota inobediencia perdonam et relexam per ço ab tenor de les presents a uos dit ffrare A. Guitart cometem que en loch nostre al dit Gispert Galotxer restituiscats et donets labit de nostra Religio, ell empero vinent a uos tot nuu clamant merce segons que en nostra religio es acostumat de fer, lo qual abit a ell restituit li debim et manam en virtut de sancta obediencia que a la nostra casa de Bajoles sen vaia destatge, manants per les presents al comenador de la dita casa... que a ell be et benignament reben el prouehesquen de menjar, de beure et de vestiari». — Dat a Barcelona 8 maig 1378 de la Nativitat (1).

Gisbert Galotxer continuà després en bona disciplina, y en lo Capítol celebrat a Ulldecona en 1414 se li senyalà estatge en la Casa de Vilafranca.

Un altre cas simultani fóu el d'en Roderich de Llobera, segons prova la lletra següent d'en Guillèm de Guimerà: «Al honrat e religios frare P. Tolo comenador de Gardeny salut en deu ihesu christ. Com per en Rodrigo de Lobera lo qual solie esser frare de nostre orde sie stat a nos suplicat et al Capitol que a ell deguessem perdonar e hauer merce com per folia e per mal sen se sie partit de la companyia de nostra religio et sens licencia sie anat uagabunde algun temps que a ell merce deguessem hauer de recobrarlo en nostra companyia tornanli labit de nostra religio confessan sa colpa axi com per orde se deu fer e nos oyda sa suplicacio e com nostra religio sie mes inclinada a misericordia que a iusticia hauda informacio uerdadera que ell ses auengut ab lo procurador del senyor Maestre de la responsio que deuie de la comanadoria de Vallmoll et del estat daquella et ab alguns altres comanadors a qui ere tengut dalgunes quantitats de moneda passat per consell de nostre capitol et tots concordants al dit en Rodrigo tota inobediencia perdonam et relexam com deuant nos ell ses auengut ab lonrat frare Aymar de Cambrils procurador del honrat frare Arnau Guitart comenador del Masdeu; Per ço per tenor de les presents a vos cometem que en loch nostre restituiscats et donets labit de nostra religio segons que en semblants coses en nostra religio es acustumat de fer lo qual abit a ell resaruit (?) li debim et li manam en uirtut de sancta obediencia que a la nostra casa antigua de Leyda sen uage destatge manants per les presents al comenador de la dita casa o a son lochtinent que a ell be e benignament reben el prouehisquen de menjar de beure de vestiari et de totes altres coses a ell necessaries segons que en nostre orde es acustumat de fer. Datum en les nostres cases antigues de Leyda sots nostre sagell secret a XXX dies de abril en lany de la Natiuitat de nostre senyor MCCC. LXX. set.» (2).

(1) Decreta Priorum Cathaloniae de anno 1377 ad 1379.

(2) Decreta Priorum Cathaloniae de anno 1377 ad 1379.—Arxiu del Gran Priorat de Catalunya.

En 1378, dos altres religiosos Hospitalers, Bernat d'Olms y Pere de Mallorca, s'en anaren del orde y portaren vida poch recomanable. Lo primer, com se veu per los documents que publicàm, demanà perdó y fóu admès novament en l'orde. Es també una lletra del llochtinent G. de Guimerà: «Al honrat e religios ffrare A. Guitart comanador del Masdeu salut en Deu ihesu crist, Com per en Bernat Dolms lo qual solia esser ffrare de nostre orde sie stat a nos suplicat et al capitol que a ell deguessem perdonar et hauer merce com per follia et mal sen se sia partit de la companyhia de nostra Religio e sens licencia sia anat vagabunde algun temps que a ell merce deguessem hauer e recobrarlo en nostra companyhia tornantli labit de nostra Religio confessan sa colpa axi com per orde se deu fer. E nos oyda sa suplicacio et com nostra Religio sie mes inclinada a misericordia que a justicia passat per consell de nostre capitol e tots concordants al dit en B. Dolms tota inobediencia perdonam et relexam sots tal condicio que de continent ell do a vos per la responsio que deu per la comanda de Siscar XX lliures jaqueses, item per tayll de procurador dues lliures, item per morabati de taula XL. solidos, item per pietança Dultramar I[a] lliura, les quals quantitats com rebudes haurets nos trametats per ço ab tenor de les presents a uos cometem que en loch nostre li restituiscats e donet labit de nostra Religio ell vinent a vos tot nuu clamant merce segons que en semblants coses es acustumat de fer lo qual abit a ell restituit li dehim et manam en virtud de sancta obediencia que aqui en la nostra casa del Masdeu romanga destatge, manants per les presents a uos... que a ell be et benignament rebats e prouehiscats de menjar, de beure... Dat en les nostres cases de Sent Johan de Vilafrancha de penedes en celebracio de nostre capitol sots nostre sagell secret a XVIII dies de maig del any de la Natiuitat de nostre Senyor MCCCLXX huit» (1).

En Guillèm de Guimerà, com a llochtinent del Gran Prior, deya ab lletra de 1378 a frare Ramon Oriol: «Com la nostra esglesia del loch de Rialp de Pallars vach de present per la absencia de frare Pere de Mallorcha derrer prior de la dita esglesia, lo qual es fuyt a la obediencia de nostra Religió e no sab hom de cert hon ses anat, perque la dita esglesia no sia be sens prior et regidor e encara com lo dit frare Pere fos present, nos informat verdaderament de la sua al vida e conversacio, no es digne de tenir aytal regiment; per que Nos ab consell dels comanadors... instituim en son lloch a vos dit R. Oriol» (2).

Cassos d'indisciplina entre'ls Hospitalers. — En la XV[a] centuria s'accentúen les senyals de certa relacsació en l'orde. En aquest concepte és ben espressiva la lletra del Gran Prior Pere de Vilafranca:

---

(1) Decreta Priorum Cathaloniae de anno 1377 ad 1379.
(2) Decreta Priorum Cathaloniae de anno 1377 ad 1379.

«Al honrat, religios e honest ffrare Francesch Xammar del dit nostre orde comanador del Masdeu, de Puigreig e de Ceruera saluts en Deu ihesu Crist, com nos haiam entés que alguns ffrares del dit nostre priorat van per la vila de Perpenyá et per tot Rosselló sens licencia e vagabunts e per lochs forts desonests et ab habit o ab vestidures desonestes fahents fort maluades obres e desonestes de ques seguex gran infamía e desonor a nostre orde, per queus dehim e manam fortment e descreta en virtut de sancta obediencia que tots quants ffrares del dit nostre priorat vos porets saber que vaien en la forma e manera damunt dita prengats e feta planta dells e de cascun dells los metats en bona tanega e puys nos en certifiquets per vostres letres. Com nos a vos sobre les coses dessus dites e sobre les dependents, incidents et emergents daquelles ab tenor de les presents plenament vos comanam tot nostre loch e veus. Dat en lo nostre castell de la Espluga de francoli en la celebració de nostre capítol sots lo sagell del nostre priorat a XIII dies del mes de juny en lany de la Natiuitat de nostre Senyor MCCCC et hu.» (1).

Un altre agosat y inobedient era'l comanador d'Avinyonet en lo dit any 1401. La lletra que li endreçà'l Gran Prior ens explica sa conducta contraria als estatuts del orde: «Al honrat religios ffrare Arnau de Biure comanador de Avinyonet e de Castello dempuries saluts en nostra senyor Deu ihesu Christ, be sebets com per rahó de la guerra que alguns escuders nos fan injustament vos hauem scrit diverses vagades e manat en virtut de santa obediencia que ab caualls e armes vinguessets a nos axi com era stat ordonat en nostre capítol derrerament celebrat, axi matex sebets que ab letra nostra patent hauem manada tenir la present asembleya que celebram e vos axí com inobedient e pessant los limits de nostra religio no havets curat venir ab los dits cauals e armes ne tremetre negun per vos a la dita guerra ne sots vengut en la celebracio de la dita asembleya transgressant los dits nostres manaments de la qual cosa sots dignament repreuador (reperuador?). Per queus manam fortment e descreta en virtut de sancta obediencia que dins X. dies primers vinents apres que la present vos sera presentada siats comperegut dauant nos personalment purgant vostra contumacia. E no res menys haiats portats LXX florins que deuets per raho dels homens a cauall que tro al present die hauem tenguts, car nos a prechs dels comanadors qui present son aci hauem atorgat que del compta dels III. homens a cauall que deuiets hauer tenguts los quals nos hauem hauts a tenir en defaliment vostre per les dites vostres comandes, qui montaue tro lo dit present die MDLXXV sous que solament, per ço com sera e loyhic es stat, portes los dits LXX florins. E daltre part portats per los homens a cauall que hauem

(1) Manuale capitulorum Provincialium et Decretorum Priorum Cathaloniae, IV, arxiu del Gran Priorat.

ordonats tenir per la dita raho per dos meses primers vinents e esdeuenidors per la comanda Dauinyonet solament II. lliures e mige. En altra manera si lo contrari fahiets la qual cosa Deu no vulla certificamvos que nos procehiriem contra vos forment e vigorosa segons los loables stabliments de nostre orde. Dat en les nostres cases de Sant Johan de Vilafrancha de Penedés en la celebracio de nostre sembleya sots lo nostre propri segell a XXII del mes de giner del any de la Natiuitat de nostre senyor MCCCCI.»

Per los efectes de desorganització és molt més greu tot lo que'ns revela la següent lletra del Gran Prior Pere de Pomers a Ferràn de Siscar y Lluis de Gualbes, comanadors respectivament de Gardeny y Vilafranca de Penedès, dictada en Espluga de Francolí a 13 novembre 1406, estant en celebració de capítol: «Com en la sembleya que de present celebram... sie stat proposat que com algunes comanadories del dit nostre priorat sien stades deminuides de les rendes que solien hauer et daço son en colpa los comanadors daquelles hoc encara algunes quantitats de diners que deuien esser esmerçats en profit e vtilitat daquelles comandes, los comanadors daquelles comandes han preses et despes no guardant Deu ni lo sagrament que han fet al orde al qual son tenguts. E daltra part hi haia molts frares qui van vagabunts et sens licencia. Encara mes moltes coses mal feytes axi per comanadors e frares com per vassalls e com sobre totes les coses dessus dites et altres qualssevulla en la dita sembleya sie stat ordonat que totes les comandes del dit nostre priorat e lochs e membres daquelles sien vesitades e que totes les coses malfeyten tornen a stament degut... vosaltres dits honorables ffrare F. de Siscar e ffrare L. de Gualbes siats vesitadors... E que totes les coses que trobarets mal fetes sobre aquelles façats justicia segons los stabliments de nostre orde... e si alguns comanadors priors e frares del dit nostre priorat trobarets qüe haien diminuit pres ni despes res quis pertangnes a proprietats daquelles comandes tot allo aytant com sia los façats tornar e quen comprets proprietats obs daquelles comandes don les quantitats que hauian rebudes eren.»

La inobediencia comensava també a sovintejar. Lo Gran Prior Gualbes escrigué desde Barcelona a 28 juliol 1431, a frare Gilabert de Loscós manifestantli que per rahó d'afers greus desitjava parlar ab ell y li manava vindre tot seguit de Mallorca. No ho complí y en segona lletra (26 setembre) li digué'l Gran Prior que no obstant d'haverli fet entrega notarial de la primera no s'havía mogut de Mallorca, «en gran vilipendi de nostres justs e licits manaments e no poch carrech de vostra conciencia qui incorrer la transgresio dels dits nostres manaments no haveu duptat». Li rebat les escuses alegades de que devía anàrsen a Rodes y com per aquest viatge era més fàcil trobar proporció de vaxell a Barcelona, li acaba manifestant: «E soposat que embaxador algun (*del Gran Mestre*) hagues haut ç li aguessets proferta vostra fe, segons vostra resposta conté, mal lay haveu tenguda, car

les naus de Rog e la nau Juliola han stat aqui per VIII o X jorns passats que poguerets haver complit vostro parenços desig que mostrats haver de passar en Rodes. E pus ab les dites naus hon havia bo e avantatjos passage no sots volgut passar, al menys per vostra scusacio deviets venir açi, axi per esser obedient a mons manaments com per haver altre passage aci en Barchinona pus que aqui en Mallorques no ni ha». Li torna a manar que vingui sots menaces de punició forta; emperò frare Gilabert Loscós era home fresch y tampoch se mogué de casa. A 11 febrer 1432 nova lletra del Gran Prior, fentli present sa evident inobediencia, «les quals coses vos dit frare G. fer ni complir nou sou curat allegant algunes frivoles, magres e no admisibles rahons, per que *com vullam recobrar e haver compte e raho de tot ço e quant haveu rebut e a vostres mans es pervengut de la comanda nostra de Mallorques de tant de temps com la havets tenguda ocupada.* E per amor daço nos dit Prior ab tenor de les presents a vos dit frare Gilabert manam dins spay de... compareguets personalment devant nos apparellat no solament de retre compte e raho, mas encara de liurar e restituir tot ço e quant de la comanda nostra de Malorques vos o altres en nom vostre rehebut haurets... de tot aquell temps que la dita comanda indegudament e sens titol algu haurets tenguda ocupada».

De manera que frare Gilabert Loscós, qui anys després fóu Gran Prior de Catalunya, era un comanador intrús que s'havía apoderat indegudament de la comanda de Mallorca y la explotava ab gran esparpall, negantse a anar a donar comptes y fer restitució de les quantitats percebudes al Gran Prior, desconexent la auctoritat d'aquest.

Per altres motius, però també deplorables y que acusen un estat crexent de relacsació del orde és lo cas de inobediencia de frare Uch de Pau, comanador de Bajoles, en 1436. Una primera lletra del Gran Prior Gualbes deya al dit Uch de Pau: «Segons nos som stats informats frare Marti Darques de la matexa casa haurie comesos alguns delictes molt carreguosos e vergonyosos al orda per los quals si axi es serie be cosa digna e rahonable ne fos punit segons merex en manera que a ell fos castich e als altres fos eximpli. E com nos vullam de aço inquirir e saberne la veritat e siam a present en altres negociis lo ben hauenir de nostra orda tochants occupats, per la qual raho no podem personalment aqui anar per pendre ni cullir la dita enquesta Em per amor daço ab tenor de les presents a vos dit frare hugo de Pau dehim...» que feu informació dels encesos comesos per dit frare y si resulten càrrechs lo empresonèu y després lo enviarèu ben guardat, juntament ab lo procés, per que lo Gran Prior puga conèxer lo fet y dictar definitiva sentencia. Dada en Barcelona a 15 desembre de 1436.

Per segona lletra datada en Gardeny a 20 setembre 1437, lo Gran Prior deya a frare Uch de Pau, que sabía que «vos tractats inhonestament e inhumana lo religios frare Marti Darques, comanador de Copliure, lo qual ab comissio nostra tenits pres dies ha» y que no li ha

tramés malgrat d'haverli manat, retardant la informació deguda. Li mana cumplir lo disposat sens més retart. Lo Gran Prior Gualbes li deya per lletra de 1438: «Be sabets com per moltes letres vos havem scrit e manat en virtut de sancta obediencia nos trametessets lo religiós ffrare Marti Darques, comanador de Copliure, lo qual dies ha passats tenits en vostre poder pres, ensemps ab lo proces o enquesta si alguna contra ell nauets presa, la qual cosa fins aci no hauets feta, menyspreant nostres justs e licits manaments en gran carrech nostre e no poch dan de dit frare Marti, qui es per vos indegudament vexat. E com sie cosa a nos massa vergonyosa e carregosa no poder hauer a mans nostres lo dit frare Marti e nostres letres e manaments no sien per vos obtemperats...» li ordena que tot seguit li trameti dit frare a Barcelona «pres e ben acompanyat, en manera que segurament puxe venir en nostres mans... En altra manera haiats per cert que invocat lauxili del braç real nos procehirem contra vos...»

Dintre aquesta obstinació del comanador de Bajoles hi havía una manifestació de cobdicia, morbus que s'anava extenent molt entre'ls Hospitalers. Ens ho revela un altre lletra del Gran Prior (Barcelona 1 juliol 1438) al repetit Uch de Pau, en la que al acusarli la inobediencia persistent, afegeix: «la qual comissio ampliant e passant los limits de la potestat per Nos en aquella a vos donada, *vos habets ocupada e apropriada la dita comanda de Copliure e les rendes e fruits de aquella, no permetent les rendes e fruits de la dita comanda rebre ni cullir al discret Mossen Johan Borrell prevere de la vila de Perpinya*, qui aquelles havie arrendades del dit frare Marti Darques, per preu de setanta lliures.» Essent axò en dany del pobre Borrell que no rès tenía que veure ab lo procés de Martí Darques, lo Gran Prior, indignat, manà al aprofitat Uch de Pau, comanador de Bajoles, que acabés la inobediencia y que dintre deu díes li trametés a Barcelona les 70 lliures que eren lo preu satisfet per en Borrell per arrendament de la casa del Hospital de Cobliure. Potser la acusació contra Martí Darques, comanador de Coblliure, ja fóu una intriga del Uch de Pau per apoderarse dels profits de dita comanda, donchs la acusació resultà poch fonamentada. Lo Gran Prior Gualbes escrivía desde Barcelona (9 janer 1439) a Joan Cases, mercader de Perpinyà, que després d'haver estat Martí Darques privat de sa comanda, ara «Nos ab consell dalguns comanadors e frares de nostre priorat, vuy dada de la present haiam conegut e declarat lo dit frare Marti esser tornat en posessio de rebre e cullir les rendes e fruits de la dita comanda de Copliure.» Fracassà, donchs, la especulació imaginada per lo comanador de Bajoles (1).

---

(1) Un altra manifestació de cobdicia en dignataris del orde: «Lo Rey: molt car primogenit, humilment nos ha exposat Lop de Biota, qui solia esser habitador del loch de Lalmunia de dona Godina quel lochtinent de Castella Demposta sens tota rao li ha fets vendre tots

No era sols la inobediencia y la resistencia passiva contra'ls manaments del Gran Prior lo que practicaven alguns comanadors, sinó que també feyen resistencia a entregar les quantitats que devíen donar al Tresor general del orde. En lo meteix any 1438, dit Gran Prior Gualbes convocà capítol en la casa de Barcelona y deya en la convocatoria als comanadors: «Sapiats que nos per suplir a la extrema e urgent necessitat en que lo convent e tresor de Rodes son constituits per falta dels comanadors no pagant lurs responsions segons son tenguts e per expedició e reformació dels negocis de nostre orde...» ha resolt reunir lo capítol provincial.

Los comanadors pagaven, ademés de la responsió al tresor de Rodes, un altre subsidi anomenat *tall de caxa,* per a que lo Gran Prior de Catalunya pogués satisfer salaris als advocats, jutges y demés despeses dels plets. En 1437, lo Gran Prior se planyía de que molts comanadors no pagaven tall de caxa y n'hi havía que li devíen quatre anyades.

Una lletra del propri Gualbes, datada a Barcelona a 28 març 1438, ens descobreix altre abusió dels religiosos del orde Hospitaler. Era endreçada als beneficiats de la iglesia de Sant Joan de la vila de Berga: «A hoyda nostra es pervengut que lo offici divinal nos continue en la forma que deu e es acustumat en la dita nostra ecclesia de Sent Johan e aço per culpa e necligencia vostra o de alguns de *vosaltres qui prenets la renda e no curats fer lo servey que deuets* e sots tenguts segons les dotalies de vostres beneficis e ordinacions de la dita ecclesia volen...» los hi mana que «daqui auant continuets e façats en la dita ecclesia e en vostres beneficis lo seruey e residencia personal que fer deuets... e obeiscats al religios frare Francesch Belloch, prior de la dita ecclesia axi com fariets a nos si aqui personalment erem.»

Algún cas d'inobediencia s'observà també entre les religioses. La lletra següent de Jofre de Canadal, Gran Prior de Catalunya, a frare Guillèm de Guimerà (1), comanador de les cases antigues de Lleyda, és prou significativa: «No crehem ignorets com per motius assats juvenils les religioses et honestes na Francesquina de Plegamans e Sibilia de Oriola lauors sors del monestir nostre Dalguayre indeliberadament

---

los bens que aquest havia en lo dit loch et ha fet dels preus ço que li ha plagut et quel dit Lop no ha poguda aconseguir justicia sobre diners de soldades qui li son degudes ans lo dit lochtinent lo feu encarterar per tal com ell nos volia lexar dels clams que fahia de les dites soldades. E que nos havem feta comissio et manament al Justicia Darago que faes al dit Lop justicia de les dites co-es et no len ha poguda obtenir ne vos no li havets feta neguna provisio jassia quen haia supplicat per quen es a nos. E axi car fill, com aquest pares hom pobre et miserable et en los fets daytals persones convinga a nos et a vos que principalment entenam; manam vos eus pregam que sobre los dits fets façats al dit Lop justicia spatxada per manera que haia tost son dret et no haia a tornar a nos a la vegada. Dada en Barchinona sots nostre segell secret a dos dies de setembre del any MCCCLXXVIII.»—(Registre 1262, fol. 147, Arxiu C. de A.)

(1) Aquest Guillèm de Guimerà, segón del nom, creyèm era un nebot del qui fóu Gran Prior y morí en 1396.

exint del dit monastir jaquiren labit. E apres vista e coneguda sa colpa per la dita Francesquina es venguda abenia e a obediencia de nostre orde axi com de bona religiosa e vera obedient se pertany, la qual obtenguda misericordia de la prioressa li ha restituit labit, per vigor de la qual restitucio la dita Francesquina diuerses uegades ha requesta e soplicada la dita madona la Prioressa li plagues tornarli vnes cases sues les quals ella estant absent del dit monastir sa predecessora dona a la religiosa na Isabel Darger sor del dit monestir, la qual cosa la dita madona la Prioressa fer ha dilatat e recusat..... en plen capitol es stat soplicat sobre aço de degut remey de justicia esser prouehit E nos haud conseyl e madura deliberacio... hauda relacio de semblants cassos sobreseguits en Rodes hauem declarat lo dit alberch per pura justicia e per statuts e vsances de nostra Religio apres restitucio del abit esser realment et de ffet restituidor a la dita Francesquina. E per execucio e expedicio daquest negoci a vos dit ffrare Guillem dehim e manam... anets personalment al dit monestir nostre Dalguayre e alli instets et requirats la dita Prioressa restituesque lo dit alberch... e si ella ho recusara fer, per nos e en nom nostre e de tot lo Capitol lo dit alberch a la dita Francesquina restituiscats com axi en plen capitol sie deliberat esser fet..... Dat en lo castell nostre Despluga de ffrancoli en celebracio de nostre Capitol sots lo sagell de nostre priorat a XII dies del mes de juny lany de la Natiuitat de nostre Senyor MCCCCXXII» (1).

Les mostres coleccionades revelen suficienment un estat ja pronunciat d'indisciplina sorda y de relacsació disfreçada entre'ls Hospitalers de la Corona d'Aragó en la primera meitat de la XV^{a} centuria, no obstant de conservarse'l recort de la punició dels Templers (2). Supo-

---

(1) Manuale Capitulorum Provincialium et Decretorum Priorum Cathaloniae, n.° 4, de anno 1415 ad 1430, ex armari 25.—Arxiu del Gran Priorat.

(2) L'ergull y la cobdicia portà a algún comanador fins al crim. La lletra següent dirigida per los Diputats del General de Catalunya al Rey, indica un d'aquests cassos: «Molt alt e molt victorios senyor: Vostra gran senyoria segons hauem sabut fa detenir en preso frare Joan Boteller del orde de Sant Johan de Jerusalen per raho del delicte per ell comes en matar o ociure prop la Ciutat de Leyda frare Galceran de Avinyo del dit orde per demanar ço que hauia obtengut per una e moltes sentencies. E com lo dit crim sie detestable, en menyspreu de Deu e de la senyoria e odios a la cosa publica. E nosaltres per nostre offici per les coses que toquen la dita cosa publica ab bona voluntat interposem nostres supplicacions. Per ço Senyor molt virtuos ab tota humilitat suplicam a vostra gran excellencia li placia manar lo dit frare Johan per lo dit crim report la punicio ques mereix... e seria en gran eximpli si lo dit frare Johan ere remes en aquestes parts on fou comes lo dit delicte... Scrita en Barchinona a XII de maig del any MCCCCXXXXI.»—(Registre de la Generalitat de Catalunya, trieni 1440-43, vol. I, fol. 170, Arxiu C. de A.)

L'interfecte Galceràn d'Avinyó havia estat nomenat comanador de Torres, per butlla del Gran Mestre de Rodes de 7 setembre 1436; vacant dita comanda per renuncia feta per Galceràn Sarroca. L'Avinyó en prengué possessió en janer 1437.

També morí assessinat, en 1403, lo comanador del Masdeu. Veges lo Registre 2319, fol. 114 y altres del Arxiu C. de A.

sàm que fora de la nostra terra devía trobarse l'orde en estat poch més o menys igual de desorganització (1).

Descuit en la administració dels béns. — Si lo que havèm dit, d'inobediencia y relacsació, indica que l'orde del Hospital, com los altres instituts religiosos, sentiren los efectes disolvents del gran Cisma que dividí per tant temps a la Iglesia, lo poch que anèm a apuntar confirmarà que la desorganització ocasionava també la baxa de les rendes. Molts comanadors no habitaven les comandes y teníen delegats poch curosos. Era molt general la poca voluntat per a la presperitat del orde.

En lo Capítol provincial celebrat a Espluga de Francolí en juliol 1406, fóu manat a Roger de Cartellà, comanador de Barcelona, que procurés reparar y explotar totes les finques abandonades y enrunades y patis propris per edificar. Un document del Gran Prior Funes, de 1414, diu que la comanda de Sant Llorens de les Arenes, per estar regida per persones llegues y descuidades, ho té tot mitg destruit, los edificis caiguts, la iglesia sens llums y sens fer almoynes; y encarrega a Dalmau Ramon Xatmar, comanador de Mallorca, y a frare Aloy Ferrer, que vagin a dita casa y disposin sa restauració.

Jornades dels Hospitalers. — Quan un religiós del orde anava abscrit o trasladat d'una comanda a altra, feya son camí sots un itinerari senyalat, en lo qual a cada jornada podía pernoctar o hostatjarse en casa propria del Hospital. Com a exemple del manament del viatge donàm una lletra de 1377, d'en Guimerà, llochtinent del Gran Prior,

---

(1) Malgrat d'ésser cosa repetidament manada per los Capítols generals del orde que no podíen los religiosos cambiar d'hàbit o passarse a altres instituts, sembla que les precaucions, informacions o vigilança estaven tan descuidades que era molt fàcil dit cambi. Vegis la lletra datada a Barcelona, a 16 març 1439, de Berenguer de Fontcuberta, comanador del Masdeu y llochtinent general en lo Priorat de Catalunya per mort del Prior Lluís de Gualbes, endreçada a frare Bernat de Rocabruna: «Sapiats que deuant nos es stada presentada vna letra patent dels consols del loch de Maseres, dada en lo dit loch de Maseres lo derrer dia del mes de abril lany de la natiuitat de nostre senyor Mill CCCCXXXVII ensemps ab un proces o enquesta closa e sagellada presa per los dits consols, per les quals letra e proces o enquesta se mostre com lo religios frare Johan Guerau prior de Copliure, frare de nostre orde, es stat monge del monestir de sancta Maria de Bolbona del orde de cistell, del qual monestir sens licencia de son superior ses pertit e seperat, lexant son propri abit, prenent labit de nostre religio, per la qual raho si axi es serie excomunicat e no haurie pogut pendre labit de nostra religio, la qual cosa redundarie en no poch carrech de sa conciencia e prejuhi e interes molt gran del dit nostre orde si donchs no hi prouehiem..... per que ab les presents vos cometem e manam en virtut de sancta obediencia que tota vegada que request serets per mossen Berthomeu Barrer preuere comissari en aço per los dits Consols o soperior del dit monestir... prengats a vostres mans lo dit frare Johan Guerau prior damunt dit en aquell loch hon lo trobarets e aquell pres e ben guardat segons tenor de la dita letra patent la qual en sa forma vos remetem, al dit mossen Berthomeu comissari damunt dit remetats en tal forma e manera que migançant lo dit comissari sie en son monestir retornat leuantli e priuantli del abit de nostra religio..... e a la dita capcio e leuament de abit e remissio necessaries a vos dit frare B. de Rochabruna ne comanam plenament tot nostre loch e veus.»

endreçada a frare Bernat Anglí, y un altre d'en Gualbes, Gran Prior, del any 1436, dirigida a Bernat de Vilaregut. Diu la primera: «Vista la present vos ne anets vostre dret cami a la nostra casa antiga de Leyda destatge per regir lo priorat de la esglesia de la dita casa manants per les presents al comenador lochtinent regidor o administrador de la dita casa en virtut de santa obediencia que a uos rebe be e benignament eus prouehesqua de menjar, de beure de uestiari e de totes altres coses a vos necessaries segons les bones vsançes et costumes de nostra religio e axi matex vos respone de tot ço que es acustumat de respondre a prior de la dita casa; manants encara sots virtut de la dita santa obediencia a tots et sengles comenadors del dit priorat als quals les presents peruendran que a vos dit frare B. Angli prouehesquan de menjar de beure et de caualcadura de casa en casa tro fins siats al damut dit vostre estatge e priorat segons que en nostre orde es acostumat de fer. Dat en lo nostre castell de Barbera sots nostre segell secret a IIII dies de maig en lany de la Nativitat de nostre Senyor MCCCLXX set». — (Decreta Priorum Cathaloniae de anno 1377 ad 1379. — Arxiu del Gran Priorat, ex armari 24.)

La segona, datada a Barcelona, 12 juny 1436, té, com la primera, doble caràcter de credencial o títul del nomenament o destinació y de orde circular als comanadors de les cases que deuríen hostatjar al viatjant: «Frare Lluis de Gualbes de la Sancta casa del Hospital de Sent Johan de Jesusalem humil prior de Cathalunya al honorable e honest religios frare Bernat de Vilaragut de la matexa casa salut en Deu Jesu christ: Sapiats que en lo capitol que de present celebram es stat concordat e ordonat que vos anets de statge al castell nostre de Corbins per que us manam vista la present en virtut de sancta obediencia vos ne anets vostre dret cami al dit castell de Corbins per tenir lo dit statge. Manants a qualsevol lochtinents, Regidors e procuradors del dit Castell de Corbins que a vos dit frare Bernat be e benignament reeben e a uos axi en sanitat com en malaltia provehesquen en menjar, beure e vestiaris segons en nostra religio es acustumat. Manants encara a tots e sengles Comanadors de nostre Priorat que anant vos vostre dret cami al dit statge de comanda en comanda vos provehesquen de menjar e de beure e de caualcadura segons per les loables usances de nostra religio fer es acustumat.»

Delegacions del Gran Prior per donar l'hàbit del orde. — Era facultat privativa del Gran Prior conferir l'hàbit del Hospital als novicis; emperò podía delegar en altres religiosos encare que no fossin comanadors. Com a exemple reproduhím les següents lletres de Guillèm de Guimerà, llochtinent del Gran Prior de Catalunya: «Al honrat e religios e honest frare Garcia de Maysen comenador de Vilafranca de Penedes e de Sent Zeloni en nostre Senyor ihesu christ. Sapiats que nos hauem hauda vna letra de la molt honrada religiosa e honesta ma-

dona Romia de Villanoua prioresa del nostre monestir Dalguayre en la qual nos ha pregat et request que si nos de present som occupats de fahenes e que no puxam anar al dit nostre monestir Dalguayre queus donem licencia que per nos e en loch nostre puxats donar labit de nostra religio a na Agnes de Montagut, E nos entesa la sua requesta esser iusta et consonant a raho per ço ab tenor de les presents donam licencia et plen poder a uos dit... G. de Maisen que de continent que per la dita honrada e religiosa prioresa del dit nostre monestir Delguayre request serets donets labit de nostra religio a la dita Agnes per aquella manera et forma que en nostre orde es acustumat de fer. Datum en les nostres cases de Barchinona sots nostre segell secret a XXVII dies de maig en lany de la Nativitat de nostre senyor MCCCLXX set» (1).

«Al religios et honest ffrare Marti prior de Muntayana salut en Deu ihesu christ, ffem uos saber que per part del discret en Johan Pasqual preuere nos es estat suplicat dient que com ell haia gran deuocio en servir mossen Sent Johan et nostre orde per que nos lo vullam acullir en la companyhia de nostra Religio E nos entesa la dita soplicacio e veent la bona devocio de aquell hauem acordat et atorgat de rebrelo en nostre orde e com de present lo dit Johan no puxa venir a nos per ço com be no poria lexar lo seruici que fa en la sua capella per ço ab tenor de les presents volem et a vos dit frare Marti donam licencia et plen poder que al dit Johan Pasqual donets labit de nostra religio tota vegada que per ell ne serets request guardant vos empero que sia sa et adret de tots sos membres segons que nostre orde mane. E com lo dit Johan haureu rebut en ffrare et li haureu donat labit de nostra Religio Nos ab tenor de les presents li dehim et manam en virtut de sancta obediencia que romanga destatge en la casa nostra de Muntayana en la qual li assignam estatge manants... a vos dit frare Marti Peres que al dit frare J. Pasqual be et benignament rebats el proue·hiscats de menjar de beure et de vestiari... Dat en les nostres cases de Barchinona en celebracio de nostra sembleya sots nostre sagell secret a XXVIII dies doctubre del any de la Nativitat de nostre senyor MCCCLXX nou» (2).

Un altra lletra del Gran Prior Gualbes a diferents comanadors ens explica les precaucions que preníen sobre conducta, llinatge y estat físich dels qui demanaven ésser rebuts en l'orde del Hospital: «Ab tenor de les presents vos notifficam com per part del honorable Nercules Çacarrera a nos es stada presentada vna letra patent del molt Reuerent frare Johan de Claret lochtinent de monssenyor lo mestre del hospital e ab son sagell sagellada ab la qual done facultat lo dit Ercules seruada certa forma esser rehebut en frare de nostra religio segons

(1) Decreta Priorum Cathaloniae de anno 1377 ad 1379, arxiu G. P.
(2) Decreta Priorum Cathaloniae de anno 1377 ad 1379, arxiu del Gran Priorat.

aquestes coses e altres en la dita letra, la qual en sa propria forma vos sera exhibida e mostrada, pus larch son contengudes, e feta legir la dita letra per tant com en aquella es feta expressa mencio que en lo capitol prouincial sie vist e conegut del linatge, custumes e vida del dit Escules encara de la disposicio de sos membres e persona, per tant fonch feta per nos comissio als honorables e honests religiosos frare Simon de Vallgornera de Tortosa e a frare Jaume de la Gialtruu de Sosterres e de Siscar comanadors, los quals rebuts primerament set testimonis dignes de fe migansant sagrament del linatge, custumes e vida del dit Ercules reportaren e feren relacio a nos e a nostre Capitol que per dit e informacio dels dits testimonis hauien trobat lo dit Ercules de sa persona esser abil e ben dispost e de bones custumes e fama e que son pare ere bona persona e notable mercader de Barchinona al qual ere donada gran fe e per part de la mare que es parent dels Muntredons, dels Altaribes e dels Vilalbes qui son gentils homens e la mare ere sor del honorable en Johan March carla del loch nostre de Grenyena de part de pare e de mare. E per que les coses passen axi en veritat a instancia del dit Ercules vos ne fem la present letra de certifficació dada en les cases nostres de Sent Johan de la Ciutat de Barchinona en celebració de nostre Capitol sots lo sagell de nostre priorat a VIIII dies del mes de Juny, lany de la natiuitat de nostre senyor Mill CCCC. XXX vuyt» (1).

També dona bones noticies de les precaucions referides la lletra de Pere de la Cerda, llochtinent del frare B. de Fontcuberta, llochtinent de Prior en lo Gran Priorat de Catalunya, vacant per defunció de Lluis de Gualbes, a tots los comanadors del Priorat: «Ab les presents vos notifficam com deuant nos e nostre Capitol que de present celebram en lo castell de la Spluga de Francoli es comperegut lo honorable en Bernat Miro, fill del honorable en P. Miro ciutada de Girona, lo qual nos ha presentada vna licencia del molt Reduptable senyor frare Johan de lastich, per la gracia de Deu Mestre del hospital ab son sagell sagellada, dada en la vila de Valensa a XXVIII dies del mes dagost any de la natiuitat de nostre senyor Mill CCCCXXXVIII en la qual lo dit senyor mestre done licencia a tots e sengles frares de nostra religio lo dit B. Miro puxen fer frare de nostre orde pus sie trobat sofficient e abil e de legittim matrimoni procreat, Requerint lo dit B. Miro per virtut de la dita letra esser fet frare de nostre orde. E presentada la dita letra e legida en Capitol, fonch conegut en lo dit Capitol e declarat, haguda primerament informacio legittima, que lo dit B. Miro sie admes en frara de nostra religio, e li sie donat labit com clarament per la dita informacio aparegue ell esser de legittim matrimoni e abil e sofficient en frare de nostre orde segons tenor dels establiments de

---

(1) Manuale capitulorum Provincialium, n.° 7, arxiu G. P.

nostre orde, per la qual raho nos vuy dada de la present li hauem donat labit ffahentlo frare de nostre orde, com ja a IIII. dies del mes present e deius scrit nos per virtut duna licencia per la Senyora Reyna a nos ab ses letres patents feta al damunt dit haguessem donat en lo present loch de la Spluga de ffrancholi lorde de caualleria de Sant Jordi. En testimoni de la qual cosa la present manam esser feta e ab nostre sagell acustumat sagellada. Dada en lo Castell nostre de la Spluga de ffrancoli en celebracio de nostre Capitol a VII dies del mes de Maig, lany de la natiuitat de nostre senyor MCCCCXXXVIIII» (1).

Repartiment a les cases del Gran Priorat de la talla per satisfer la anada de cavallers a Rodes.—No eren, per regla general, gaire promptes los comanadors y priors en aportar les quantitats que'ls hi eren tatxades com a subsidis y per satisfer lo passatge de cavallers en ajuda del convent de Rodes. Vegis la següent lletra: «Frare Guillem de Guimera de la santa casa del espital de sent Johan de iherusalem Comenador de Barbera e Dulldecona e lochtinent de prior en lo priorat de Cathalunya per lo molt reuerent senyor frare Johan Ferrandez Deredia Castella Damposta e prior de Cathalunya, lochtinent general per lo senyor Mestre e per lo conuent de Rodes en les partides deça mar et Capita general per lo dit Mestre e conuent del passatge ques deu fer en vltra mar als religiosos los priors de les ecclesies del temple de Perpenya, de Copliure, de Baioles e de Cabestany e a lurs lochtinents et a cascun dells salut en nostre senyor ihesu crist, sapiats que nos hauem reebuda vna letra del dit senyor Castella en la qual nos mane fortment e de screta e en uirtut de sancta obediencia que de continent constrenga a pagar tots los comenadors e priors del dit priorat la talla que son tenguts de pagar per los XVI frares cauallers e XVI. scuders los quals deuen passar en lo sant passatge ço es Cent cinquanta florins de florença per frare et que procehis contra aquells qui recussen de pagar axi com a desobedients e rebelles et com aquells qui fan lo dan de la nostra religio e segons lestabliment e vsatge de la religio que perda labit e quens empere de les batlies e priorats e de lurs bens segons que de iusticia e de raho per regla e per stabliments e usatges de la religio trobem esser fahedor segons que aquestes coses et altres en la letra del dit senyor Castella largament es contengut. E com nos ab los honrats comenadors e frares del dit priorat en capitol aiustats haian feyt lo tayl e compertiment de la dita quantitat et com que toque a cascun comenador e prior e haiam tatxat que en lo dit compertiment toque a vos prior del temple de Perpenya cinch lliures e a vos prior de Copliura vint e cinch lliures e a vos prior de Baioles vint e cinch lliures e a vos prior de Cabestany

(1) Manuale Capitulorum provincialium et Decretorum Priorum Cathaloniae, n.° 7, arxiu del Gran Priorat.

deu lliures, per ço ab tenor de les presents en virtut de sancta obediencia a vos e a cascun de vos fortment e descreta dehim e manam que de continent vistes les presents e sens tota triga et altra miga cascu de vosaltres donets et paguets al honrat e religios frare Ramon Cordoana comenador de sent Lorenç de ses arenes lo qual nos hi hauem assignat a rebre les dites quantitats totes excusacions excepcions dilacions remogudes altrament si les dites coses no complits ab acabament segons que dit es ab la present letra sots la dicta virtut de sancta obediencia a vos e a cascun no complint e no pagant les dites quantitats a vosaltres et a cascun de vos tatxades dehim e manan que no sperat altre manament nostre com aquest vos trametem per primer segon terç e peremptor terme attenta la qualitat del dit negoci qui es maior perill que hom no porie esmaginar decontinent pretestats de vostres estatges et que continuant vostre dret camí vos presentets personalment deuant la nostra presencia on se uulle que siam per ço que nos pugam procehir contra vos e vostres bens axi com a transgressors de nostres manaments e altrament segons que de bones costums vs e usançes de nostra religio trobarem esser fahedor. E aço en res no mudets si de inobediencia no volets esser represes. Noresmeyns ab la present nos donam poder al dit frare Ramon de fer apoches o albarans de rebuda a vosaltres et a cascun de vos de la quantitat que rebuda haura. Data en lo nostre castell de la Spluga de francoli en celebracio de nostre capitol a XVI dies de abril en lany de la natiuitat de nostre senyor MCCC. LXX set. Visa locumth.»

«Semblant letra fou tramesa al prior de Muntanyana vint lliures; al prior de Gardeny dues lliures; prior de Biure II. lliures X sous; lo prior de Berga V. lliures; lo prior de Rialp II. lliures; lo prior de Vilamur II. lliures; lo prior de la casa antigua V. lliures; lo prior de Vilafranca II. lliures X. sous; lo prior de Palau II; lo prior Dalguayre II; et lo vicari Dalguayre XX. lliures; prior de Pollença XXV. lliures; prior de Sent Johan de Mallorcha X. lliures; prior de Barchinona V. lliures» (1).

Per aquell meteix temps se feu altre repartiment que'ns indica la respectiva importancia econòmica de les cases del Gran Priorat de Catalunya: «Aquest es lo tall dels homens a cavall qui han servit per deffendre los lochs del Priorat de Catalunya per los deseximents que foren trameses contra lo senyor Prior, contra los comanadors et vassalls del dit priorat. Primerament deu pagar lo senyor Prior per la comanda de Bajoles, 11 lliures 10 sous; item deu pagar lo Masdeu 19 ll. 5 s; Orla 3 ll. 5 s; Avinyonet 2 ll. 6 s; Castelló, 2 ll. 12 s; Sent Lorenç 2 ll. 12 s; Ayguaviva 2 ll. 12 s; Sent celoni, 3 ll; Barchinona, 6 ll; Vilafrancha 3 ll. 10 s; Celma, 1 ll. 5 s; Vallmoll, 1 ll. 10 s; Barbera, 15 ll 10 s; Lespluga *(de Francoli)* 5 ll. 8 s; Cervera 3 ll. 10 s.

1) Decreta Priorum Cathaloniae de anno 1377 ad 1379. Ex. armari 24.

Barbenç 4 ll. 10 s; Granyena 5 ll. 6 s; Tortosa, 4 ll. 4 s; Puigreig, 1 ll. 18 s, Termens, 2 ll. 5 s; Corbins, 4 ll. 10 s; Gardeny 11 ll. 10 s; Jebut, 3 ll. 16 s; Torres 2 ll. 5 s; la Casa Antiga *(de Lleyda)* 4 ll. 3 s; Sosterres 2 ll. 4 s; Siscar 2 ll. 4 s. Suma CXXXII llb. X ss.» Apar, donchs, que les cases més riques eren, a mitjants del segle XIV^{è}, Masdeu, Barberà, Gardeny y Bajoles.

Llicencia per anar a Rodes.—Si un cavaller en temps normal volía anarsen a Orient a servir allí al orde, encara que obtingués directament autorització del Gran Mestre, necessitava, per sortir de Catalunya, la llicencia especial del Gran Prior. En transcrivím una del any 1420: «Ffrare Joffre de Canadal Gran Prior... & al honorable e honest religios frare Roger de Peguera del dit nostre orde saluts en Deu ihesu christ; com per part vostra sie stat dauant nos proposat que sots de voler, proposit e intencio deus migançant de passar prestament en lo conuent nostre de Rodes per seruir nostre Senyor Deus e a nostre orde e sobre aço hauets obtenguda licencia de monssenyor lo Mestre del hospital e ultra aço de nos haiats demanat lo petit comget o licencia; emperamor daço ab tenor de les presents lo dit comget o petita licencia graciosament uos atorgam donantvos facultat de passar en lo dit conuent de Rodes ab caualy e armes segons en nostra Religio es acustumat. Dat en lo nostre castell Despluga de ffrancoli sots nostre sagell acostumat III dies del mes de març lany de la Natiuitat de nostre Senyor MCCCCXX.»

Trovàm també al Gran Prior Gualbes, en 1437, atorgant llicencia als frares Francesch Torrent, Lluis de Castellví, Ramon de Jardí y Manel d'Olzinelles per marxar a Rodes.

Socors a Rodes en 1429. — En 1428 lo Soldà d'Egipte s'apoderà del regne de Xipre y comprengueren los Hospitalers de Rodes que no trigaría gaire en atacar a ells ab gran estol. La alarma se propagà promptement y lo Gran Mestre, aprofitant la estada del Mareseal del orde, Antòn de Sancemay, qui com a visitador se trobava a Catalunya, feu preparar la anada de Hospitalers catalans en socors de Rodes. Heus ací una de les lletres de requiriment del Marescal a cavallers: «Frare Anthoni de Sanxamay del orde del hospital de Sent Johan merraxaut del conuent de Rodes visitador e reformador per lo senyor mestre e conuent de Rodes en tota Spanya al honorable e honest religios ffrare Gilabert de Loschos del dit orde saluts en Deu ihesu xhrist. Sapiats quel infel solda de Babilonia per la preso e destruccio que lany passat feu del Rey e Regne de Xipre eleuat en superbia comine e menace destruir la Ciutat e illes de Rodes. E per ço fa sos preparatoris que la sua armada sie en lo mes de març primer vinent en Rodes. E com per la tuicio e saluetat de la dita Ciutat e ylles de Rodes monssenyor lo mestre el conuent de la part de lla haien ordenat que tots los comana-

dors e frares que de la part de ça sien a pugnar e deffendre sofficients vagen de la part de la. E sobre aço ha certa nomina de frares en la que uos sou nomenat per que per soplir a la uoluntat e ordinacio dels dits senyor mestre e conuent a uos dit ffrare Gilabert dehim e manam fortment e streta en virtut de sancta obediencia vista la present e sens dilacio alguna passets al dit conuent de Rodes ab aquelles mes persones que porets en companya uostra per seruir e deffendre vostra mare la religio. Certificantuos que hon lo contrari per uos fos fet la qual cosa de uos no es presumidor que a tanta e tan vrgent necessitat de vostre orde fallissets procehiriem contra uos com a inobedient e violador dels justs e licits manaments dels dits senyor mestre e conuent segons per stabliments e loables vsançes de nostra religio trobarem esser fahedor. Dada en Barchinona sots nostre sagell acustumat a XI. februari.»

Emperò, tan com personal, era necessaria moneda, y per axò lo Gran Prior de Catalunya, Gualbes, dirigí lletra (26 janer 1429) als comanadors dient: «Ja sabets com lo infel Solda eleuat en superbia per la destruccio e preso del Rey e Regne de Xipre, comine e menace hoc e de fet fa son preparatori e gran armada per venir a debellar la ciutat e illa de Rodes ara en aquest estiu vinent, de que lo senyor Mestre e conuent per tuicio e defensio daquelles ha tramesset sa letra exortant e manant a tots los frares del hospital qui son en Spanya que vista la present degan anar e passar en Rodes per tot lo mes de març primer vinent per fer socos al dit Conuent. Apres ses seguit que lo dit senyor Mestre volent fer aquell millor e pus fort preparatori que pora per defensio de la dita ciutat... per ses letres ha scrit a mossenyor lo Manaxaut del dit Conuent donantli carrech de certes coses que son necessaries a subuencio del dit conuent, e com les dites coses nos puguen ben auer sense gran quantitat de monedes las quals san a traure e hauer dels bens pertanyents al tresor Comu de Rodes...» y per axò ordena sien sens retart pagades les responsions al Tresor general del Orde.

Sembla, emperò, que algún dels quatre comanadors catalans designats per anar a Rodes no mostraren molt bona volentat per partir. Veges la lletra del Gran Prior a frare Guillèm de Guimerà (segón del nom), comanador de les Cases antigues de Lleyda: «Be sabets com per letras del Senyor mestre del Hospital dies ha passats som auissats que lo infel Solda fa gran stol e armada per venir a deballar la ciutat e illa de Rodes e cerqua de aço lo dit senyor Mestre ha amonestat e manat als comanadors e frares residents en los priorats Despanya deguessen passar en Rodes per defensio e aiuda de la religio lo qual manament fou intimat specialment als comanadors del dit nostre priorat. E cerqua de aço no ignorats com en lo Capitol que ara hauem celebrat en les cases nostres de Sent Johan de la ciutat de Barchinona, foren ordonats e dedicats per fer lo dit socors e passar en Rodes quatre co-

manadors del dit priorat, entre els quals fos elegit vos dit frare Guillem; e de continent, en presencia de tot lo dit Capitol mossen lo Manaxaut axi com a visitador e hauent poder per lo senyor Mestre e conuent en aço, vos amonesta eus mana que prestament vos aperellaseu heus disponguesseu tota dilacio a part posada per fer lo dit passatge de Rodes puis ereu elegit en aço per tot lo dit Capitol; hoc noresmenys lo dit Marraxaut continuant en son proposit per ses letres nos ha nouellament scrit instant... queus degam amonestar e manar que executeu lo dit passage. E no obstant tot aço ara nouellament es venguda la noua damunt dita afirmant que lo Solda fa vna gran armada per venir damunt Rodes, ensemps ab la qual noua son vengudes letres del dit senyor Mestre requerint e manant que li trametam comanadors e frares per fer lo dit socors...»

Acaba citantlo que per tot lo darrer día de maig sía a Barcelona ab ses armes «per fer lo dit passatge de Rodes, certificantvos que per a la jornada assignada sera Deu volent presta e apunt vna bona nau hon muntaran molts daltres comanadors e frares los quals son ja aci per lo dit bon viatge.» Si algún no compareix serà castigat y privat de comanda.

Aquesta lletra fóu dada en la casa del Hospital de Barcelona a 10 de maig 1429. Un altra lletra igual endreçà lo Gran Prior a frare Francesch Luca.

Lo temut atach per l'estol del Soldà no tingué efecte. No fóu fins a 1440 que'ls egipcis provaren d'apoderarse de Rodes, sens obtenir son propòsit.

Poca consideració dels Hospitalers de Rodes per als mercaders catalans. — No obstant de que era català lo Gran Mestre de Rodes, Antòn de Fluvià, com en totes les altres dignitats hi predominaven los franceses, no és estrany que fossin poch considerats, en la primera meitat del segle XV^{è}, nostres mercaders en aquella illa. Es molt curiosa la lletra que en 1436 endreçaren uns mercaders desde Rodes als cònsols de la mar de Barcelona: «Certificam com açi en Rodes som fort mal contractats que noy trobam justicia ni fauor neguna e ara nouament sa seguit que vna nostra galiota auie pres a si al port vna barqua de jenouesos e auien la surta en lo port e jenouesos son hi entrats de terra an la presa e treta en terra sense temor de la senyoria esser fet, la pus part dels mercaders muntaren al Mestre de Rodes per fer ne clamos, lo dit gran Mestre no era dispost de la persona e vans remetre a dos ballius, los quals nos han donanadas peraules a la fi auen los desenganats que lo recort que si hun aytal cas fan los nostros que no sen merauelen, fen raho que com jenouesos uolen res ma armada e ab menases que los fan obtenen so que volen, e de nostra nasio se fa axi pocha stima com si eram vasals de qualque baro, axi som peralnigats volem vos ne informar per que hi fassats fer la provi-

sio ques pertany en guisa que coneguen de qui som vassals e que no som nasio que comporte injuries, pregantvos honorables senyors ne fassats scriure asi al gran Mestre e als baylius de part dels conselers, com nosaltres ne scriuem al senyor Rey e ferian gran fruyt dites letres e seria gran favor de quants mercaders som asi, com tots jorns nauem del semblants sobregaries... Scrita en Rodes a XVIII de joliol MCCCCXXXVI.»

Socors als Hospitalers de Rodes en 1481. — Després del setge y furiós atach de Rodes per los turchs, començat en la primería de maig de 1480, los Hospitalers de la illa capital del orde necessitaren fer grans despeses per restaurar los danys rebuts y tornarse a fortificar y disposar enèrgica defensa contra futures arrivades dels enemichs. En tots los priorats y batllíes del orde a Occident se destinaren quantitats extraordinaries per socorre al Gran Mestre. A Catalunya se crearen delegats ambulants, los qui recorregueren totes les cases y proprietats del orde per senyalàrloshi y convenir les quantitats que deuríen satisfer en concepte de la nova imposició del vintè, per rahó de la lluita contra'ls turchs. Del diari dels comissionats en donarèm la següent mostra: «Dijous a XIII de setembra any MCCCCLXXXI partim de Barchinona lo magnifich fray Johan Dargensola preceptor del comu tresor de Rodes en companyia sua de Berthomeu Costa notari e dit dia som a Vilafrancha e de continent fem anar homa a la paroquia de Vila de Lops qui son vassalls de la comanda de Sent Valenti de Vilafrancha diessat al batla e jurats pregantlos que lendema gran mati fossen ab nosaltres ab tots los del terma e tant com pogueran venir, e lo diuendres mati a les VIIII hores lo batle hun jurat e tres de la vniuersitat foren ab nosaltres e dins la sglesia de Sent Johan present mossen Cabrer los fou fet cert rahonament segons tenor de la butla notifficantlos la sobirana necessitat e prestradentlos en subvenir a aquella e fou nos respost que ells com a fills de obediencia eran prests et apparellats fer tot lo possibla, empero que fins en aquella hora se hauian despes et scampat per pagament de lurs deutes de tot quant hauian e que per lo sembrar hagueran a manlevar les lauors e moltes altres paraules de molta pobresa e necessitat quils deuallava de la guerra. E fou delliberat fos lexat un cartell a mossen Johan Galter qui es lo arrendador de la dita comanda lo qual dix los sostenia a vida e que ell comunicaria ab ells e faria que dels fruyts del any sdeuenidor ells composarien lo dit XXè.»

«Apres dit dia de divendres partim de Vilafrancha et anam al castell de Selma e posam a casa den Soler gendra den Goloffra e de continent tremetem hun homa al castell que fes venir lo rector e lo batla e entrant de la nit foran aqui los dits Rector e batla e la maior part dels homens del terme e aqui los fou feta la intima e denunciacio de paraula demunt dita sens presentar los provisions algunes per no alleguear-

los en la extoriacio e fou respost que eran prest et apparellats com a fills de obediencia fer tot lo possibla empero que era ja tart demanat et tot quant hauian collit o la maior part era ja scampat pero que al temps ell farian tot lo possibla e sabuda la decima que havia valgut lany present fou feta composicio ab los dits homens de pagar per lo dit XXè per tot lo mes dagost any LXXXII, VII lliures X sous les quals han assegurades ab carta rebuda en poder de mi dit Barthomeu Costa...»

Lo dissapte partiren dits comissionats de Celma y anaren a Barberà y després a Espluga de Francolí y demés comandes, procurant arreplegar lo que podíen o comprometre los pobles a pagar lo vintè demanat per lo Gran Mestre del Hospital.

Apar que entre los vassalls del Gran Priorat de Catalunya hi havía poca xardor per afavorir als Hospitalers de Rodes y que no s'havíen impresionat gayre per la crexent gosadía y força del turchs contra'ls cristians d'Orient.

No creyèm que fos molt major entre los vassalls de la Castellanía d'Emposta l'esperit de germanor ab los Hospitalers de Rodes, ni que accedissin ab bona voluntat a satisfer lo vintè. Es curiós lo següent cartell d'invitació endreçat per lo llochtinent del Castellà d'Emposta, hón és declarat lo poch interès que'ls cristians d'Occident experimenten per los perills del poderiu turch: «Fray Johan de çagra comendador de Sant Johan Dosca e Dalberich e lugarteniente del muy noble e Reverendo Senyor Don fray Vgo de Rocaberti digno Castellan Dampesta e lugarteniente del Reverendisimo Senyor gran Maestro e Convento de Rodas de la Sagrada casa del Espital de Sant Johan de Jherusalem, e nos comendadores e frayres de la dicha casa e castellania Damposta en Capitol congregados, a los muy amados vasallos e subditos de la dicha nuestra religion e castellania Damposta Salut en nuestro senyor Dios que es verdadera salut: Crehemos e no dubdamos que a todos vosotros sea notorio el sitio que los turcos han tenido de III de Mayo de LXXX fasta a XVIII de agosto del dicho anyo sobre la ciudat de Rodas, son passados cent mil turcos e artelleria infinida e tant grande e furiosa que en todol mundo tal trobar nos poria. Con lo qual nos puede explicar los derribamentos, ruynas, strajos e danyos que en las torres, muros e reparos de aquella han fecho, en tal manera que sino por el auxilio diuinal e proteccion del glorioso patron nuestro Sant Johan que fue resistido a la furiosa rabia de los infieles enemigos tomaran sin dubdo aquella e ya en aquella parte de la indeca (?) que se dize do era la mayor ruyna con sus estandardes e banderas eran entrados passados MDCCC dellos. Empero nuestro Senyor Ihesu xhristo glorioso por quien alla los nuestros estan hauiendo compasion e misericordia de nosotros pugnando e resistiendo en aquellos virilmente por la deffension de la sancta fe catholica, en sacando la bandera de la ymagen del crucifixo e de nuestra Senyora e Sant Johan

batista ordenada con suma devocion para vn tal conflicto, ycharon con gran impetu e todos los turcos de los dichos muros do subido habian y matando e perseguiendo aquellos fasta los reparos suyos fuera de la ciudat, do no por nosotros,.. mus sadezir, por el Sant Angel fueron muertos passados X^m turcos, los quales no con menos rebato fuyan que quando entraron, do los puso Dios tanto miedo que de aquel dia adelant leuantaron el campo con tanto danyo e ignominia que may tal recibieron, murieron dellos en este campo segun la vera relacion que se ha, passados de XX^m. Por donde no solo nosotros mas todos los cristianos por la fe e honor de los quales dios nosa querido dar tanta victoria somos tenidos e obligados a ell bendecir e loar e fazer infinidas grazias que no solo nos ha querido por su clemencia guardar de la Senyoría de este tant potentissimo e crudelissimo enemigo mas avn darnos dell tan gloriosa victoria.

Por do amados e fieles nuestros este rabioso perro ha tomado tanta ira e indignacion que con gran impetu segun los ciertos auisos que se han, prepara armada de DC. velas e numero de CLX^m hombres para este verano personalmente con ellos venir a tornar a setiar esta Ciudat, si a las horas de agora, lo que Dios no quiera, noy es ya venido. La qual ciudat de Rodas no es dubdo que atendida la gran ruyna de los muros que si aquellos con suma sollicitud nos reparan, poria estar puesta en muy gran periglo. Por tanto el Reverendo Senyor gran Maestro e aquellos senyores ermanos nuestros que alla son .. queriendo provehir a vn tant gran e inminent periglo noche e dia con summa sollicitut e vigilancia depues los enemigos se partieron, han siempre entendido e entienden continuamente sin vagar a la reparacion de los dichos muros fossados e otras necessarias municiones do han puesto e poner no cessan los bienes e substancias temporales, mas aun sus personas e manos e a los nuestros que alla no se fallen, sin las medias anyadas e otros cargos grandes que son tenidos pagar, les fazen como la razon quiere en las expensas que por esta razon se fazen participar e pagar. Las quales subvenciones e anyadas considerando la potencia deste crudelissimo enemigo e el poco mouimiento que contra del la Crestiandat faze, son muy pocas, e por tanto nuestro Senyor el Papa ayudandonos continuamente quanto en el es de los bienes temporales nos ha querido ayudar e subuenir de los bienes temporales, queriendo e dando exemplo su Sanctedat a todos los fieles christianos e mayormente a los subditos e vassallos nuestros que esto mesmo hayan de fazer, como largamente por el honrado e caro ermano nuestro fray Johan Giner abat de Vallobar procurador e comissario deputado para esto e exhibidor de las presentes plenamente sereys informados. E asi amigos e fieles nuestros si por ser christianos cada uno de vosotros es e soys obligados poner la vida e bienes por deffension de la Sancta fe catholica la qual en la dicha ciudat de Rodas asa virilmente es defendida, mucho más deueys ser prouipdissimos a soccorrer a esta nuestra

religion Madre e senyora nuestra que esto por vosotros continuament faze..... Esperando en nuestro Senyor Dios e en la proteccion de la gloriosa su Madre, del Senyor Sant Johan babtista patron nuestro que con lauxilio e subuencion de vosotros sera en tal manera a la furia de este rabioso perro resistido que aquella ciudat de Rodas sera preseruada de la sua tirania e cruel senyoria, por la cual causa vos enviamos el dicho Religioso nuestro procurador e comissario... rogandoos le deys fe e crehença como a nosotros dariades e fazer lo que de vosotros en tanta necessidat sespera e sea nuestro senyor Dios con todos. Dada en Çaragoça a XX de mayo anyo de nuestro senyor MCCCC ochenta uno, durante dicho nuestro capitol.»

CAPÍTOL IV

Noves fortificacions en llochs del Hospital. — En 1377, devant la temor d'una invasió francesa, lo rey Pere procurà que tots los senyors de viles milloressin les fortificacions. Veges la següent lletra de Guillèm de Guimerà, llochtinent del Gran Prior de Catalunya Fernández de Heredia: «Al honrat religios e honest frare P. de Vilafrancha comenador de Corbins salut en Deu ihesu christ, Sapiats quel Senyor Rey ha haut cert ardit quel Duch Denjou se aperelle ab gran multitut de gents darmes per intrar dins lo principat de Cathalunya per dampnificar aquell per ço lo dit senyor Rey vol e mane que tots los lochs que tenir se puxen sien ben fortificats et establits et de moltes armes et viandes et ha trames per totes les vegueries del dit principat que totes les forçes sien regonegudes et nos a esquiuar messions et dampnatges que al mens (?) lochs del espital se pouen seguir hauem suplicat lo dit senyor Rey que en los lochs del espital no haie degu a veure sino tant solament lo senyor prior o son lochtinent, sobre aço lo dit senyor Rey a feta comissio a nos bastantment de tot aquest fet. E com nos siam molt ocupats de fahenes a les quals bonament deffallir no pugam per que de present en los lochs que son dins la vegueria de Leyda no porien veure ne fer fer ço que si pertany, perque us dehim et manam forment et descreta en virtut de sancta obediencia que de continent com abans pugats regonegats tots los lochs nostres de la ribera de Segre et aquells que conexerets ques puguen tenir quels façats ben fortificar et aperellar de moltes armes et com hora seia de moltes viandes e no plangats sobre aquest fet los homens nostres ans aquells descretament forçets com nos a vos en e sobre les damunt dites coses... comanam nostre loch e veus... Datum en les nostres cases de Barchinona sots nostre sagell secret a XXIX

dies de juny en lany de la Natiuitat de nostre senyor MCCCLXX set» (1).

Lo lloch de Torres de Segre ja estava d'algún temps preparant una fortificació millor, segons ens diu aquesta altre lletra del citat Guimerà: «Als honrats religiosos e honests frare P. de Vilafrancha de Corbins, frare P. Tolo de Gardeny comanadors salut en nostre senyor ihesu christ. Com nos haiam ordonat quel nostre loch de Torres sie obrat e fortificat per manera que sie deffensable axi com es mester es coue e haiam ordonat quels homens del dit loch obren et façen alberchs e edifficis nouells dins lo loch e força per nos nouellament ordonada por ço que tots estiguen en loch segur e deffensable ells e lurs bens e per ço es mester que dins la dita força tots sien collocats et alogats els patis daquella sien partits egualment e iusta als habitants del dit loch e com ells daço auenir nos poguessen nos confiants de vostra prodomia e lealtat a uos dehim et manam que personalment anets al dit loch nostre de Torres e aquí vehents la cosa a vyll los depertescats los patis del dit loch segons que a vosaltres mils sera uist fahedor els pugats establir et assignar et donar tots antuxants et patis nomes (?) et de la dicta comenadoria encara que per los homens del dit loch no sie acustumat de possehir aquella et aço a messio dels dits homens com nos a aquells de gracia special los donam et assignam per ço quel loch romangue forts et defensable et tot ço que per uosaltres sera ordonat assignat e depertit... manants als homens del dit nostre loch de Torres sots pena de la feeltat que son tenguts al espital et sots pena de cent morabatins a nos guanyats si contra fahien que totes les coses per nosaltres ordonades complesquen et exseguesquen ab acabament et sens tota dilacio. Datum en lo nostre castell de Torres sots nostre sagell secret a XXVIII dies de abril en lany de la natiuitat de nostre senyor MCCC. LXX. set.»

Los Hospitalers també procuraren que los habitants de Corbins tinguessen llurs cases dins los murs. Parla encare en Guimerà: «Als honrats, religiosos et honestes frare P. de Vilafrancha comanador de Corbins e draper del Espital, frare Ramon de Rajadell comanador de Jebut saluts en Deu ihesu xhrist, ffem vos saber que algun temps ha passat que nos hauiem feyt manament ab certa pena que dins cert temps lo qual es ja passat los nostres homens de Corbins se fossen meses e haguessen feyts los alberchs en los patis qui son dins lo mur del dit nostre loch de Corbins et ells aço no han curat de fer meten escusa quel comanador no hauia poder destablir los dits patis, per ço nos confiants de la vostra prodomia discrecio e leyaltat lo dit feyt a vosaltres comanam per que us dehim et manam que de continent vista la present vos nanets al dit loch de Corbins et forçets los dits homens de

(1) Decreta Priorum Cathaloniae de anno 1377 ad 1379.—Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, ex. armari 24.

metres dins lo dit mur e quels establiscau los dits patis en et per la manera que a vosaltres ben vist sera fahedor vullats vos a çens de dines vullats vos a çens de gallines E encare quels puxats leuar les penes en que son cayguts et posarlos altres penes nouellament si mester sera... en manera que de continent se meten tots dins los patis del dit mur en e per aquella manera e forma que vosaltres ordonarets, com nos a vosaltres damunt dits frares... ab les presents de consell et volentat dels comanadors et frares en la sembleya que de present celebram en les nostres cases de Sent Johan de Barchinona justats plenerament vos comanam tot nostre loch et veus. Dat en les nostres cases de Sent Johan de Barchinona en la celebració de nostra sembleya a XXX dies doctobre del any de la Nativitat MCCCLXXIX.»

La Comanda d'Espluga Calva. — Diu erroniament en Delaville le Roulx (1), que Espluga-calva era una comanda del Temple, y que desde 1315, poch més o menys, se la incorporaren los Hospitalers. No solament no fóu may casa dels Templers, sinó que l'orde del Hospital no va adquirir la Espluga-calva fins al any 1405, un segle després de la extinció del Temple.

En 1251, lo rey Jaume I donà a Eldiarda d'Anglesola, abadesa del Monastir de Vallbona y a la comunitat tot lo delme de blat que rebía en les viles de Sarreyal, Cabra, Castell-forés, Anguera de Vella y Conesa y cent cafiços que'n percibía en la vila d'Almenar, ademés del lloch de l'Espluga-calva ab totes les pertenencies, en franch alou y ab facultat de posarhi batlles.

Lo convent de Vallbona continuà en la possessió de l'Espluga fins a 1350, en que demanà llicencia reyal per vendre aquest lloch y castell, la que li fóu atorgada en juliol del dit any. A 30 agost ja fóu firmada per la abadesa la escriptura de venda a favor de Pere de Carcassona, ciutedà de Lleyda, per preu de 115,000 sous barceloneses. Se diu que afrontava ab termes de Vinaixa, Fulleda, Olmells, Na-gaya, Maldà y Olmells de Tàrrega.

En 1359, Pere de Carcassona comprà al Rey tot l'imperi y jurisdicció en Espluga-calva. Lliurà al poble de diferents deutes y execucions, y per agrahiment la Universitat, en 1360, renuncià a la retribució que acustumava donar lo senyor als singulars del lloch que li conduhíen lo delme del raims a sa casa.

Pere de Carcassona y sa muller Constança, senyors d'Almenar, veneren perpetuament a Jaume Conesa, conseller y protonotari reyal, lo lloch y Castell d'Espluga-calva ab los habitants, rèdits, imperi y jurisdicció, a 8 de janer 1368.

Al cap de deu anys altre cambi de senyor. Gabriel Conesa, fill y

(1) *Les Archives de l'ordre de l'Hôpital dans la péninsule ibérique*, pl. 82.

hereu del citat Jaume, y sa esposa Margarida, atorgaren la venda a favor de Berenguer Gallart, de la dita Espluga ab sos habitants, forns, aygues, imperi y jurisdicció per preu de 121,000 sous barceloneses, ab data de 6 novembre 1379.

No havía acabat, emperò, lo poble de l'Espluga de conèxer y sofrir tan sovint nous senyors. Dos anys no més conservà en Gallart lo senyoríu de l'Espluga-calva. A 18 febrer 1381 la va vendre a Pere Aicart, ab tots los rèdits y pertinencies y per preu de 133,000 sous barceloneses. Los successius augments del preu indiquen que eren especuladors qui negociejaven ab la adquisició de viles y castells. A 29 juliol del propri any 1381, dit Pere Aicart adquirí del Rey per 4,000 sous, ab tots drets jurisdiccionals, la concessió de poder acullir en l'Espluga qualsevols desterrats y bannits per lo monarca meteix, d'igual manera que los comtes y barons de Catalunya ho podíen fer per privilegi o consuetut en llochs de llur jurisdicció.

Pere Aicart sembla que vené l'Espluga a Antoni Massanet, ciutedà de Lleyda, o al fill d'aquest, Nicolau. Lo cert és que trobàm a 17 octubre 1396 a dit Nicolau de Massanet fent testament, titulantse senyor d'Espluga-calva y instituint hereu son nebot Antoni de Montsuar. Quan lo pare del esmentat Antoni, Domingo de Montsuar, senyor de Torregrosa, feu testament a 28 agost 1400, instituint hereu al fill, també l'anomena com a senyor de l'Espluga-calva.

Los Hospitalers, qui havíen venut la vila de Sant Celoni a Bernat de Cabrera, destinaren los diners a comprar a Antoni de Montsuar y sa muller Constança y a son germà Vicents de Montsuar l'Espluga-calva ab tota la jurisdicció y imperi. Lo preu de compra fou de 140,000 sous barceloneses de tern, y la data de la escriptura del 13 octubre 1405.

Dit Antoni, en virtut de la obligació de tot ciutedà de Lleyda, de comunicar als pahers la venda de castells o terres, tot seguit posà en son conexement que acabava de vendre als Hospitalers lo lloch d'Espluga.

Llavors lo Papa Benet XIII donà una butlla instituint una nova comanda del Hospital, designant per a dotació d'aquesta los llochs d'Espluga-calva, Sa-vid, Bordell, Sidamunt y Palau d'Anglesola, y disposant que s'anomenés comanda d'Espluga-calva. La data de la butlla és de 3 idus octubre, any 12 del pontificat (1).

(1) Los llochs de Sidamunt y Palau d'Anglesola los havía venut en 27 juny 1405 lo doctor Pere Sacalm al Gran Prior de Catalunya ab la jurisdicció civil y criminal y'l mer y mixt imperi y juntament ab la jurisdicció d'Escarabat y Sa-novella. Lo preu de 12,000 florins lo pagà'l Gran Prior ab diner de la venda de Sant Celoni. En Pere Sacalm havía comprat Sidamunt y Palau a Joan, comte d'Empuries, fill del infant Ramon Berenguer, per 13,000 florins, equivalents a 143,000 sous barceloneses de tern, a 20 juny 1376. En 1380 en Sacalm havía adquirit del rey tot l'imperi y jurisdicció als dos dits pobles.

Sidamunt y Palau havíen estat cedits en 19 març 1373 per Enrich, rey de Castella, al ci-

La comanda d'Espluga-calva perdurà fins als darrers temps del orde. En 1408 trobàm a frare Joan Descarrigues, preceptor d'Espluga-calva y casa de Vallmoll. En 1426 ho era solament de l'Espluga frare Lluis de Mur, y llavors la casa de Vallmoll estava unida a la comanda de Celma. En 1491 assistía al Capítol celebrat en la casa del canonge de Lleyda Joan Destanya, presidit per Ferràn d'Aragó, Gran Prior de Catalunya, Guillèm de Sant Celoni, com preceptor d'Espluga-calva. En 1545 ho era Onofre de Montsuar, y en 1574 Francesch Burgués, batlliu de Mallorca y comanador d'Espluga-calva, concorregué al Capítol celebrat a Barcelona. Té dita comanda: en 1633, Joan Miquel de Fuster; en 1640, Felip de Sabater; en 1669, Miquel de Carders; en 1685, Arnau Moix, qui té també les preceptoríes de Barbens y Granyena, y en 1774 encara trobàm a Nicolau Abrí Descatllar com a comanador d'Espluga-calva.

Creació de noves comandes y desaparició d'un altre. — No fóu sola la d'Espluga-calva la nova comanda instituída. Lo Capítol provincial celebrat a l'Espluga de Francolí a 15 juliol 1406 creà una comanda ab la denominació de Guardia-lada y Cabestany, essent tot seguit adjudicada a frare Ramon de Bolós. En 1408 continuava dit Bolós de preceptor de Guardia-lada, y en 1426 ho era de Corbins. En 1451 figura Pere Johan Saplana com a comanador de Guardia-lada. Aquesta casa no durà molt temps essent comanda propria; quasi sempre, en l'esdevenidor, fóu unida a altra y considerada com a membre.

També hi hagué nova comanda anomenada de Renau y Pinós, en lo Priorat de Catalunya; però era ja dels darrers temps del orde. En 1784 trovàm a Manel Desvalls com a comanador de Renau.

Dintre del territori català, però depenjant ja de la Castellanía d'Emposta, fóu creada un altre comanda, la de Villalba, en la provincia de Tarragona y a dues hores de Gandesa. Villalba havía estat dels Templers, que li atorgaren carta de població en 1224; però sens esta-

---

tat Joan, comte d'Empuries; qui ho havia adquirit lo meteix día del orde de Sant Jaume. A 13 juny 1373, l'infant Joan, fill del rey Enrich, aprovà dita cessió de Sidamunt y Palau.

Porta, donchs, també la data del 19 març 1373, la permuta entre lo Gran Mestre del orde de Sant Jaume de Galicia y'l Rey de Castella. Lo rey cedí al Mestre una pensió de 4,000 florins anyals que radicava sobre les salines de Vilanchon y lo Mestre cedí al monarca los llochs de Palau y Sidamunt, ab imperi y jurisdicció. Trobàm en 1322, al comanador de Montalbà, del orde d'Uclès, senyor de Palau d'Anglesola, difinint y renunciant los lluismes que li tocaven per vendes y permutes celebrades per la Universitat y singulars del dit lloch.

Finalment, trobàm que en 1260, Guillema, muller d'Uguet de Cervià, notificà al Mestre del Temple a Catalunya y Aragó, que Guillèm d'Anglesola abans de pendre l'hàbit de Templer, vené, juntament ab sos fills Guillèm y Berenguer Arnau, lo lloch y castell de Sidamunt al seu citat espòs Uguet de Cervià, manifestant, ademés, que aquest li havía obligat en garantía del dot, y que temps després Guillèm d'Anglesola menor, o sía'l citat fill, havia ocupat violentment Sidamunt ab consentiment del seu pare, frare templer. Per aquest motiu, Guillema acabava notificant que dit frare Guillèm d'Anglesola y frare Berenguer de Bellvís estaven obligats a sostenir l'esmentada venda de Sidamunt, y requiría al Mestre per que obligués als citats frares a restituir a la reclamant lo lloch y castell.

blirhi preceptoría. Sobre'l lloch proper de Fatarella també hi possehiren drets y béns los Hospitalers desde mitjans del segle XIVè, y llavors era membre de la comanda de Torrente de Cinca. La comanda de Villalba fóu creada a les darreríes del segle XVè o a la primería del següent, donchs trobàm en 1531 a frare Bernat Zalba com a comanador d'aquell lloch.

Per aquell meteix temps, mica més o menys, fóu establerta també la comanda de Tronchón, poble de la provincia de Terol y del partit de Castellot. Lo més antich comanador que conexèm és frare Martín de Lanuza, en 1518. Lo lloch de Tronchón pertanyía ja als Hospitalers a mitjans del segle XIVè, puix en 1319 celebraren a Cantavella una concordia entre'l delegat del Castellà d'Emposta y'ls Jurats y habitants de Tronchón, obligantse aquests a fer homenatge, ost y cavalcada, a moldre en lo molí y coure'l pà en lo forn del orde, ademés de satisfer l'octau dels fruits per delme y primicia. En 1402, segona concordia del orde ab los llochs de Cantavella, Tronchón, Aliaga, Mirambell, Iglesuela, Villarluego y altres, per no exigir noves impcsicions o tributs. En 1585 se celebrà altre concordia, aprovada l'any següent per butlla de Sixt V, entre l'Hospital y les Universitats y Concells de Cantavella, Tronchón, Mirambel, Villarluengo, La Cañada, La Cuba, Villarroya y Pitarque, per la qual l'orde cedía perpetuament lo dret de la quarta part de la primicia de tots fruits ab condició de que dits pobles devíen mantenir llurs iglesies, tant en la fàbrica y ornaments com en cera y oli y romanint l'orde enterament deslliurada d'aytals obligacions.

Sobre'ls drets jurisdiccionals del comanador de Tronchón, sabèm que, en 1644, lo Justicia d'Aragó regonegué que aquèll tenía facultat, al pendre possessió de la comanda, a plantar una forca y penjar un guant (1).

En lo petit lloch de Calavera, prop d'Alcolea de Cinca, en direcció d'Almacelles, y que no deu confondres ab Chalamera, que també està en aquells encontorns, l'orde hi establí una nova comanda, juntanthi com a membre'l llogaret de Valonga, poch allunyat d'Albalat de Cinca. Pensàm que a mitjans de la XVª centuria no estava encare establerta dita comanda, dochs en 1463 era'l comanador de Muntçó lo qui va concedir lo castell y lloch de Calavera a Francesch Zurita ab obligació de satisfer tots anys 47 cafiços de blat y ordi. Lo més vell comanador que havèm trobat és Martín Dause, en 1505, y ho era en 1559 Joan de Sangorriu. Durà fins a la extinció del orde ab la denominació de comanda de Calavera y Valonga. Alguna volta era anomenada *abadiat* de Calavera, Valonga y Bellver.

---

(1) En 1659 la Cort d'Aragó declarà també que al pendre possessió'ls comanadors d'Aliaga podíen axecar forca y penjarhi un guant en regonexement de la jurisdicció criminal, en cada lloch de la comanda.

En lo lloch de Bellver, molt prop d'Alcolea de Cinca y que quasi sempre havía estat membre de la comanda de Chalamera, hi fóu establerta nova y especial comanda per curt temps en lo segle XVè y en lo XVIIè. Consta que ho era en 1441 y 1631.

Durant poch temps existiren les comandes de La Cenia y Alcanar, y de Batea y Algàs. La primera, per decret del Gran Mestre Homedes, fóu incorporada en 1536 a la comanda de Mirambel. La de Batea y Algàs y altre dita de Pinell y Corbera sols les havèm trovades en la XVIIIª centuria.

També l'orde del Hospital creà priorats y abadiats. A Catalunya, en la segona meytat del segle XIV, ja existíen los de Berga, Gardeny y Biure, ademés dels nous de Palau, Muntanyana y Vilamur, en les conques dels rius Noguera Ribagorçana, y Pallaresa. En 1379 ja hi havía frare Martí, prior de Muntanyana, y en 1400 trobàm a Pere de Plà, ab lo meteix càrrech, y a Ramon Cerqueda com a prior de la de Vilamur.

Respecte de la Castellanía d'Emposta sembla que'l més antich priorat era'l d'Alpartir, que surt ja en 1349. Sabèm que'l Capítol general celebrat a Rodes en novembre 1461, acordà crear priorats o abadiats de justicia dels quatre beneficis ecclesiàstichs de les iglesies de Ontinyena, Alcolea, Ballobar y Sant Joan de Muntçó, los qui subsistiren fins a l'extinció del orde. A les darreríes del segle XVIè ja hi havía'l priorat de Xiprana; però lo més antich comanador que conexèm és Pedro Blasco, en 1601. Lo priorat de Sant Joan de Valencia y Mirabete de la Sierra també és anterior al 1600, en quin any figura com a prior Francesch Talavera. Aquests dos priorats també subsistiren fins a la fí del orde del Hospital.

En 1371 ja existía'l Priorat de Sant Joan de los Panetes de Saragoça, y trobàm en 1403 com a prior Joan Calvet, ab la particularitat que molts dels religiosos qui obtingueren aquest càrrech eren catalans. En 1419, Balaguer de Soldevila; en 1463, Gabriel Barberà; en 1493, Jaume Pons.

També fóu transformada en priorat d'obediencia la casa del Temple a Saragoça, en lo segle XVè. En 1481, lo procurador del Castellà d'Emposta, frare Bernat de Rocaberti, donà colació y possessió del dit priorat a Domingo Salvador. En 1411, ja's titulava Andreu Martínez de Agudosa, prior de Santa María del Temple de Saragoça.

També crearen priorats a Mallen, Muntçó y Sant Per de Calanda, y abadiats a Ballovar, Ontinyena, Alcolea y Bellver. En 1481 s'efectuà la incorporació del abadiat d'Alcolea al convent de Sant Joan de los Panetes, ab la condició de que'ls quatre priors qui existíen en aquest convent de los Panetes, que eren los d'Ulldecona, Ambel, Aniés y Grissen tinguessen tres clergues més del hàbit en la casa, y a Alcolea un altre assalariat. Era'l bisbe de Lleyda qui autoritzava la provisió que'l Castellà d'Emposta o l'Assamblea provincial del orde feya del

abadiat. A la primeria del segle XVè ja existia l'abadiat d'Alcolea del orde del Hospital.

Podèm encare indicar aci la institució del convent y comunitat de Sant Joan de Jerusalèm a Casp, ab la incorporació de l'iglesia parroquial, aprovada per butlla de Climent VII de dos nones abril any 16 del seu pontificat (1394), a prechs del Gran Mestre del Hospital, Fernández de Heredia. En 1740 subsistía dit convent.

Al acabar aquest apartat devèm recordar que si l'orde creà noves comandes també en suprimí d'altres. La de Sant Celoni desaparegué en los primers anys del segle XV, per venda del lloch, segons ja havèm indicat.

A Aragó també desaparegueren algunes comandes antigues, especialment les de Muntçó y Saragoça, per rahó de la creació de la *Cámara prioral,* o sía de la dotació o senyalament de patrimoni a la dignitat de Castellà d'Emposta. Per aquest motiu lo Justicia d'Aragó disposà, en 1348, que no era la vila de Muntçó la qui devía ésser convocada per a les Corts aragoneses, sinó'l Castellà d'Emposta. Es cert que, en 1320, lo Castellà ja havía fet requeriment per que no fossin los síndichs de Muntçó admesos en les Corts.

Tacsacions diferents per a les comandes del Gran Priorat. — Ja havèm senyalat la importancia relativa y especial de cada casa o comanda del Hospital a Catalunya per certs repartiments de subsidis o imposicions. Les tacsacions que ara donàm pertanyen a la primera meytat del segle XVè y sempre marquen una proporció de riquesa entre elles, encare que síen per diferents motius. Lo primer repartiment és per contribuir al armament d'una galera, y diu axís:

«Memorial del tayll dels Mil florins quel senyor Prior e los comanadors han offerts en subvencio del Convent de Rodes e segons les values que foren feytes a Tortosa per lo tayll de la galea quel Papa feu armar a ells e als de la Castellania; pertanyeria a cascu la quantitat seguent: Primo, les Cambres del senyor Prior que son les seguents, la Spluga de Francoli DCXXXIII sous IIII. diners; la comanda de Barbera 1345 s. 10 d. *(continuarèm les quantitats en cifres);* la Spluga calva 633 s. 4 d.; Gardeny, 950 s. Item la comanda de Bajoles 529 s. 2 d.; la comanda del Masdeu, 1183 s. 4 d.; la comanda Dorla, 269 s. 2 d.; la comanda Davinyonet, 174 s. 2 d.; la comanda de Casteyllo, 190 s.; la comanda de Sent Lorenç, 253 s. 4 d.; la comanda Daygua viva, 174 s. 2 d.; la de Barchelona, ab 150 florins quel senyor prior li ha a donar e ab lo castell de Passanant, 791 s. 8 d.; la de Vilafrancha, 348 c. 4 d.; la de Celma, 190 s.; la de Vayllmoll, 95 s.; la de Granyena, 269 s. 2 d.; la de Cervera, 158 s., 4 d; la de Barbens, 316 s.; 8 d.; la de Termens, 79 s. 2 d.; la de Corbins, 332 s. 4 d.; la comanda de la Casa antigua, 316 s. 8 d.; la de Sosterres, 158 s. 4 d.; la de Siscar, 79 s. 2 d.; la de Torres, 126 s. 8 d.; la de Gebut, 179 s. 2 d.; la de

Malorques, 712 s. 6 d.; la de Puyreg, 95 s.; la comanda de Tortosa, 475 s. Suma major XI. M. LVIIII s. VI. d.»

A poca diferencia s'observa la metexa proporció entre les comandes en lo següent tall de caxa de 1432: «Seguex se lo tall de la caxa del any M. CCCCXXXII pagador en lo Capitoll convocat e tengut per lo Reuerent Senyor frare Lois de Gualbes prior de Catalunya en lo Castell de la Spluga de ffrancoli lo segon diumenge de agost e any damunt dit lo qual tall es de siscens fflorins tantsolament com aquestos tres anys ço es lany M. CCCCXXXI. XXXII. XXXIII. lo Senyor Prior considerant lo gran carrech quels comanadors del priorat han asostenir per raho de la anyada al Senyor Mestre promesa ha feta gracia de bexar lo taly de M. fflorins a siscens florins E tantost en lany de XXXIIII torn lo tayl als M. fflorins segons apar per carta publica presa per en Matheu de Minguilla notari E del dit tall feren cullidor en lo dit Capitol a frare Johan Boteller. Primo, fa la comanda de Bajoles per lo dit tall LXXIIII florins II sous; Item fa la comanda de Orla XIII fl., VIII sous; Masdeu, 120 florins; Castello, 11 fl.; Avinyonet, 12 fl.; Sant Llorens, 11 fl.; Aiguaviva, 11 fl.; Vilafranca, 8 fl.; Puigreig 3 fl.; 6 sous; Vallmoll y Selma, 14 fl.; Mallorca, 150 fl.; Cervera 8 fl. 4 sous; Barbens, 12 fl. 5 sous; Termens, 11 fl. 4 sous; Sosterres, 8 fl.; Corbins 11 fl. 6 sous; Torres, 9 fl. 1 sou; Cases antigues, 14 fl., 7 sous; Gebut 17 fl. 1 sou; Espluga Calva, 12 fl. 5 sous; Granyena, 31 fl. 2 sous; Tortosa, 16 fl. 2 sous; Espluga de Francoli, 16 fl.»

En lo tall del any 1433, disposat per lo Capítol tengut per lo lloctinent de prior en 6 setembre 1433, en lo castell de Barberà, de 600 florins, pagà la comanda de Bajoles, 82 florins; Orla, 13; Masdeu, 120; Castelló, 11; Avinyonet, 12; S. Llorens, 11; Aiguaviva, 11; Vilafranca, 8; Puigreg, 3; Vallmoll y Selma, 14; Mallorca, 150; Cervera, 8; Barbens, 12; Termens, 11; Sosterres y Siscar, 8; Corbins, 11; Torres, 9; Cases Antigues, 14; Gebut, 17; Espluga calva, 12; Granyena, 31; Tortosa, 16, y Espluga de Francolí, 16.

En 1436, alguns comanadors se resistiren a pagar a Mossèn Pons de Malla'l tall dels mil florins que corresponía al difunt Gran Prior de Catalunya Jofre de Canadal per l'any 1425, alegant que no estaven obligats a tanta quantitat. Lo Gran Prior Lluis de Gualbes, successor den Canadal, ab lletra datada a Barcelona, 29 novembre del citat any 36, fixà en la següent forma'l repartiment a les comandes: Masdeu, cada any 200 florins; Bajoles, 137; Orla, 23; Avinyonet, 20; Vilafranca, 10 florins y 5 sous; Puigreig, 6 fl. 2 s.; Celma, 10 fl. 5 s.; Vallmoll, 14 fl.; Cervera, també 14; Siscar, 5; Corbins, 19; Torres, 15 florins 3 s.; Cases Antigues de Lleyda, 24 fl. 8 s.; Gebut, 28 fl. 6 s.; Espluga-calva, 20 fl. 9 s.; Granyena, 52 fl.; Sosterres, 7 fl. 8 s.; Barbens, 20 florins, 9 s.; Termens, 19 fl.

De tots los repartiments o tacsacions aplegats en deduhím la següent relació d'importancia de les rendes o riquesa de les comandes

catalanes, de major a menor: Barberà, Masdeu, Gardeny, Mallorca, Barcelona, Bajoles, Tortosa, Granyena, Espluga de Francolí, Gebut, Cases Antigues de Lleyda, Vallmoll, Barbens, Avinyonet, Espluga-calva, Cervera, Vilafranca del Penedès, Corbins, Aiguaviva, Termens, Castelló d'Empuries, Sant Llorens de les Arenes, Orla, Torres de Segre, Celma, Sotsterres del Pallars, Puigreig y Siscar. En un terme de temps curt devíen efectuarse insignificants variacions en aquesta colocació de les comandes segons llurs rèdits.

Arrendament de les comandes. — Una de les primeres abusions o procehiments contraris al esperit dels estatuts del orde fóu l'arrendament que'ls comanadors feyen de la explotació de les finques y de tots los rèdits de llurs comandes. Cercaven ab menys treballs y neguits obtenir una renda fixa. No era aquest procehiment certament favorable als vassalls y afocats del orde. Com a mostra donàm la següent escriptura d'arrendament dels rèdits de Vallmoll en 1408: «En nom de Deu sia amen. Capitols fets, concordats e fermats entre lo molt honorable frare Johan Descarigues Comanador de la Espluga-calva et de les Cases de Vallmoll duna part E lo honrat religios ffrare Ffrancesch Dardarich daltra part per raho del arrendament quel dit honorable ffrare Johan fa al dit frare Francesch, de les rendes de la comanda de les cases de Vallmoll en la forma e manera ques seguex: Primo, lo dit ffrare Johan Descarigues fa lo dit arrendament al dit ffrare Ffrancesch Dardarich e als seus de la dita comanda de les cases de Vallmoll ab totes e sengles rendes, censes, tasques, joues, tirades, batudes, bans, calonies e ab tots e sengles teratges, terços, quarts, quints, fadigues, luysmes e tots e sengles altres drets e sdeueniments al dit comanador en la dita comanda e membres daquella pertanyents, lo qual arrendament li fa del primer dia de Matg primer uinent en tres anys primeruinents e continuament seguents e a tres splets, per preu cascun any de Cent sexanta florins dor Darago pagadors cascun any en dos terminis, ço es la meytat en la festa de Nadal primeruinent e laltra meytat en la festa de sent Johan del mes de juny lauors primer subseguent, e axi haia a pagar cascun any. Empero quel dit ffrare Francesch no sia tengut de pagar responsio ni talls ni nenguns altres carrechs imposats o imposadors sino solament los dits Cent sexanta florins.

Item es conuengut entre los dessus dits ffrares J. e F, que lo dit ffrare F. sie tengut de defendre les rendes de la dita comanda axi e com lo comanador es tengut de defendre ab ses propries missions. Empero en la questio de la honor del Codony lo comanador hi haia a pagar la meytat en les messions. Item se rete lo dit comanador la meytat dels sdeueniments. Item es conuengut quel dit ffrare F. haia a tenir habitada la casa o cases qui son cap de la comanda e en aquelles cases fer foch e lum. Item quel dit frare F. cascun any durant lo dit

arrendament haia a fer podar e cauar la vinya de la dita casa e les laurons laurades e ben precades. Item quel dit ffrare F. sie tengut de fer o fer fer les obres seguents: primerament que faça un mur que partesca de la cambra que solia jaure lo prior fins al mur hon afronta lo sementiri e que lo dit mur haia bon solament de pedra e dargamassa que entre dejus terra IIII. palms e sobre terra altres IIII. palms, e sobre aquell solament sien feytes dues cerques de tapies ab crosta de morter dins e dafora, e sobre aquestes tapies murons tot entorn ab tapia e crosta de morter e que cascun muro haia miga tapiada dample e miga dubert e lit dargamassa entre muro e muro e sobre los murons per manera que aygua nou puxa gastar.

Item com en alguns lochs de la casa sen leu la crosta vella quey ere que sie reparat e adobat ab bon morter en manera que aquelles tapies qui son velles se puxen sostenir. Item que haie a mudar lo portal de la boal ques de volta al cap daquesta obra e que ysque al cap del sementiri e que sobre aquell putg de paret o tapia ab crosta agual de la altra obra e murons seguons damunt. Item tot entorn del dit portal fins a la torre sobre lo portal que ara es de la casa se façen murons segons los altres damunt dits e axi metex partint de la cambra de la dita torre fins a la cambra damunt dita del prior se faça miga cerqua de tapia ab argamassa e sobre aquella murons be acabats segons los altres dessus dits, e axi metex se façen murons sobre aquesta cambra del prior vogint endret lo mur nou dessus dit, e ques cloga lo portal que ara hi es dargamassa. E per fer aquestes obres damunt dites dara lo dit comanador per calç, per arena per lo Maestre e manobres e haynes e obrir los solaments amerar la terra e totes altres coses que mester sien a fer totes les obres damunt dites Trenta florins dor darago de bon pes.

Item quel dit ffrare F. haia a fer ab ses propries messions les obres dauall scrites exceptat quel dit comanador hi do la fusta que ja ha feta tallar e los pals e dalrre no li sia tengut. Primerament vol lo dit comanador ques cobra la cambra ques dita del prior de dues cubertes en que ha mester XX. bigues e pals. Item que sadob la cuberta del stable e del forn e vna cambra ques al cap de la esgleya o al sol qui es pus propri dir. E ques cobre la entrada del portal nou tant com te lenffront daquesta cambreta de bigues e de pals. Item promet lo dit frare J. de fer hauer e tenir al dit ffrare F. e als seus durant lo temps del dit arrendament totes les rendes de la dita comanda sots obligacio de tots sos bens e joyes hauts e hauedors. Item promet lo dit ffrare F. de pagar cascun any lo preu del dit arrendament en los terminis damunt dits e fer totes les coses dessus dites sots obligacio de tots sos bens e joyes hauts e hauedors. Item volen les dites parts que dels presents capitols sien feytes e liurades aytantes cartes publiques com les dites parts ne volran per lo notari en poder del qual los presents capitols se fermen sustancia daquells no mudada. Et ideo nos dicte partes laudan-

tes, aprobantes..... Quod est actum in castro Spellunche francolini Nona die mensis Marcii anno a natiuitate Domini M° CCCC° octauo Signum ✠ fratris Johannis Descarigues = Signum ✠ fratris Ffrancisci Dardarich, jurancium predictorum qui hec concedimus, laudamus et firmamus» (1).

En los segles XV y següents se generalitzà molt l'arrendament de les comandes, no fenthi quasi may residencia'ls comanadors. En 1409 lo procurador del Gran Mestre de Rodes contractà l'arrendament a Ferràn de Siscar, comanador de Gardeny y llochtinent de Gran Prior de Catalunya durant la vacant, de les comandes de Barberà, Espluga de Francolí, Corbins y Barbens y'l delme d'Alguaire, ademés de tots los fruits y rèdits que corresponíen al Gran Mestre en les demés comandes del Gran Priorat, per preu de 2,200 lliures y terme d'un any. La escriptura està datada axís: «Actum est hoc in domo Sancti Johannis civitatis Barchinone XIIII dies mensis aprilis anno a Nativitate Domini MCCCCIX». Foren per cert testimonis Joan Descarrigues, preceptor d'Espluga-calva, y Francesch Michel, secretari del comte Jaume d'Urgell. Tot seguit lo citat arrendatari Ferràn de Siscar subarrendà dites rendes a Domingo de Benedito y Pere Marsal, mercaders barcelonins, per lo metex preu de 2.200 lliures.

Conveni entre'l comanador y'l prior per al manteniment del cult en les capelles de la comanda y de la vida dels servents de la casa. — Es un contracte molt especial lo que celebraven alguns comanadors per desentendres ells de la substenció del cult en les iglesies de la comanda, del personal de capellans y escolans, fins de les despeses y treballs dels plets y tot axò, cedint al prior o principal del servey ecclesiàstich de la casa la renda de certes finques o terres de la metexa comanda. Apar que aquest sistema s'adoptà per evitar abusions y per que resultés més econòmich dit manteniment. Transcrivím sencer lo conveni que, en 1408, celebraren lo comanador y prior de Sotsterres, casa situada prop de Tremp y en la ribera de la Noguera Pallaresa: «En nom de Deu sia amen. Capitols fets e concordats entre lo honorable religios frare Guillem Sicart comanador de Sosterres e de Siscar duna part e lo honrat religios frare P. Balust prior de la esgleya de Sosterres de la altra sobre prouesio de meniar de beure de vestiari de soldades de capellans descola e per la esgleya Dort e per luminaries doli de brandons de çera de candeles de çera obs de les esgleyes de Sosterres e Dort a les quals coses lo dit comanador ere tengut e per ço a pagar les coses damunt dites per tal com son coses fort menudes ha assignades al dit prior les Rendes seguents. Primerament lo dit comanador assigna al dit prior de Sosterres lo çens del

(1) Manuale diversorum contractum et negociorum, n.° 2, arxiu G. P.

moli de Gallart quondam, e lo delme e primicia del dit moli. Item li assigna tot ço quel dit comanador deie pendre en lo loch e terme de Sosterres del riu en lla, fora la mescla del loch de Talarn, axi com es quistia, censes, joues, batuda, cauada, vn peo seguens que som acostumats nis conte en lo capbreu, exceptat que si los homens e fembres de Sosterres delenquiran que vos dit prior haiats star a conexensa den Guillem de Salmons asessor de la dita comanda de Sosterres e del comanador de la dita comanda. Empero com los homens de Sosterres faran los jornals damunt dits que vos dit prior los haiats a provehir de meniar de beure e de ciuada a llurs besties seguons que es acostumat. Item li assigne lo delme e premicia de tot ço que Deu donara als homens de Sosterres. Item li assigne tot ço que pren ne ha acostumat de pendre ne pendre deu en lo loch e terme de Salas e tot ço que pendre deu a Toralla e a Torallola e Arinya e al mas de Sent-prinya. Item li assigne ço que pren ne pendre deu al putg de Segu e a la Serra de Clauerol e a Sent Marti de Canals e a Personada e Aramont e al putg de Anell e a Galliner e a la esgleya Dort e sdeueniments quey vindran, exceptat los delmes e primicies que sien de la mescla de Talarn.

Item que vos dit frare P. Balust haiats star e fer continua residencia en la casa de Sosterres e que yo dit comanador vos haia a donar tot lestat de la dita casa. Item que vos dit frare P. Balust siats tengut de tenir la dita casa condreta e millorada e los vexells e cup be endreçats. Item que per les coses dessus dites que yous do heus assigne, vos dit prior siats tengut de fer tota le seruitut que yo dit comanador son tengut de fer en les sgleyes de Sosterres e Dort axi com es de capellans, scola, lanties, brandons, candeles ni altres coses que yo dit comanador fos tengut. Item en cars que visitacio si hagues a fer de nostre Sant pare o del bisbe Durgell que yo dit comanador hi sia tengut. Item que vos dit frare P. Balust siats tengut de rahonar e deffendre e pledeiar los drets de la dita casa de Sosterres contra totes persones. Empero que yo dit comanador sia tengut de pagar totes messions justes que en los dits plets farets. Item que vos dit prior vos puxats emprar per obs vostre e de la dita casa de totes lenyes que sien del riu de Talarn en lla vers Sosterres. Item que vos dit prior siats tengut de ben precar (?) e costuyr e millorar los oliuers e plantes que sien de la dita casa. Item que si sesdeuenia que caygues pedra e neula o qualseuol altre mal temps per lo qual temps vos dit prior perdessets de les rendes damunt dites que yo dit comanador vose assignades que yo nous ne sie tengut.»

Lo comanador presentà dit progecte de conveni a la aprobació del Gran Prior de Catalunya y de la asemblea de comanadors reunida en lo castell d'Espluga y fóu acceptat. Concorregueren a dit Capítol frares Roger de Cartellà, comanador de la casa de Sant Joan de Barcelona; Berenguer Batlle, comanador de Aiguaviva; Joan Descarrigues, comanador de Espluga-calva; Lluis de Gualbes, comanador de Vila-

franca del Penedès; Guillèm de Guimerà, comanador de les cases antigues de Lleyda; Guillèm Sicart, comanador de Sotsterres y Siscar; Berenguer de Casanova, comanador de Termens; Bernat de Clasqueri, comanador de la casa de Sant Joan de Cervera; Ramon de Bolos, comanador de Guardialada; Guillèm Marchó, prior de la iglesia de Biure; Joan Vallespir, prior de Sant Valentí de Vilafranca; Arnau Jover, prior de la iglesia de Gardeny; Galceràn Ça Roca, Dalmau de Villalba, y altres. Y la data està axís: Quod es actum in castro nostro Spellunche francolini in celebracione dicti Capituli vicesima secunda die mensis septembris anno a natiuitate Domini M° CCCC° octauo. Sig ✠ num nostri fratris Petri de Pomerio prioris predicti qui hec concedimus, laudamus et firmamus. Lo notari fóu Guillèm de Sent Martí, ab presencia dels honorables Andreu de Cantijoch y Bernat Roger, jurisperits de la vila de Montblanch (1).

Pochs anys després d'aquest contracte comença a decaure la casa del Hospital de Sotsterres, y en 1436, una lletra del Gran Prior Gualbes a Joan Riuvall, prior de la iglesia de Palau de Noguera, prop de Tremp, riu avall, que era membre de la comanda de Sotsterres ens pinta la triste situació a que havía anat a parar: «Sapiats —li diu— que en lo Capitol que de present ab los honorables comanadors e altres frares de nostre priorat celebram, per part dels vassalls nostres del loch de Sosterres es stada donada humil suplicacio continent en acabament com en la Ecclesia del dit loch de Sosterres en temps passat acustumauen de cantar e seruir continuament dos priors e ab lo prior ensemps eren tres e ara de algun temps ença en la dita ecclesia no ha sino lo prior tot sol per quens han suplicat sobre les dites coses de degut remey de justicia volguessem provehir. E nos entesa la dita suplicacio attenent quel dit loch de Sosterres es vengut en tanta diminucio de pobladors e de renda per la qual raho en temps passat fou ordonat que dels preueres qui seruien en la ecclesia de Sosterres fossen mudats a Palau hen fonch fet priorat, considerades les coses dessus dites es stat en plen capitol concordat que vos dit frare Johan Riuuall daçi auant tots digmenges anets a la dita esglesia de Sosterres hoy trametats vn preuere per manera que tots digmenges si digua missa cantada per ço quel servey de Deu hi sie feyt mils que no es fins al dia de vuy... Dada en les cases nostres de Sent Johan de la Ciutat de Barchinona a XII dies del mes de Juny any de la natiuitat de nostre senyor Mil CCCC Trenta e sis e ab lo sagell de nostre priorat sagellada.»

Un contracte semblant al fet per lo comanador de Sotsterres, se celebrà també en aquell meteix temps per la comanda de Barcelona, ab la diferencia emperò, queací no fóu directament lo comanador qui

(1) Manuale diversorum contractuum et negociorum, signatum de n.° 2, arxiu G. P.

tractà ab los preveres de la iglesia per un tant alçat tota la despesa de cult y vida del personal ecclesiàstich, sinó un mercader barceloní qui tenía arrendades les rendes de la propria comanda y qui venía obligat a satisfer tota la messió del cult y de manutenció dels capellans. La escriptura és de la tenor següent: «En nom de Deu sia e de la Verge Madona Sancta Maria e de mossen Sant Johan batista, amen. Sobre la despesa que de maniar e de beure dins vn any continuu qui comença a correr en la festa de Sant Johan del mes de Juny prop vinent, se haura a fer en lo conuent de las Cases de Sant Johan de Barchinona E sobre lo vestiari que en lo dit any se haura a pagar axi al prior com als beneficiats taulars de la dita sglesia com encara sobre la almonya quis deura fer dins lo dit any com sobre les soldades de la macipa e del scola e del oli de la despesa de conuent e de la sglesia e de la Capella del Clot son stats fets e concordats los Capitols dauall scrits entre lo honorable en Matheu Soliuella mercader, ciutada de Barchinona arrendador de la comanda de Barchinona de vna part e lo honorable mossen Luis Clos preuere benefficiat en la dita sglesia de Sant Johan de Barchinona de la part altre:

Primo auengut entre les dites parts que lo dit Matheu Çoliuella hage e sia tengut de donar en lo dit any al dit mossen Luis Clos per la dita despesa del dit vn any noranta lliures barchinoneses pagadores en aquesta manera per aquestes pagues ço es en cascun mes del dit any set lliures 1 sou. Item que lo dit mossen Luis Clos de e per les dites noranta lliures que lo dit Matheu Çoliuella li donara en lo dit any hage carrech e sia tengut de fer per tot lo dit any al dit conuent ço es asi matex e als capellans benefficiats comensales e al scola e a la macipa de la dita casa la messio de maniar e de beure be e condecentment e axi com es acustumat e encara hage a pagar als dits scola e macipa la soldada que prenen. Item hage a pagar lo dit mossen Luis asi matex e al prior, capellans benefficiats comensales llur vestiari axi com es acustumat. Item hage a pagar mossen Luis Clos loli per la messio del dit conuent de la casa e de sis lanties ço es quatre del rotlo de la sglesia e altar de Sancta Maria de la dita sglesia e de la Capella de Sant Nicholau del Clot. Item hage lo dit mossen Luis Clos a pagar e fer cascun jorn lalmoyna acostumada de fer ço es que hage a donar cascun jorn a cinch pobres ço es a cascun vna almoyna de pa condecent e rahonable e hage a ffer totes les altres almoynes que lo Comanador de Barchinona acustuma de ffer a cascu dels monestirs de frares e de dones de la dita Ciutat. Item lo dit mossen Luis Clos haie a donar à meniar e a beure copiosament en lo dit any en lo dia de dijous sant a tretze pobres e daltra part hage a donar a cascun dels dits XIII pobres tres dies per pietança. Item lo dit mossen Luis Clos hage e sia tengut de pagar lo salari del metge per ell matex e per lo prior e beneficiats comensals e per la macipa e per lescola e axi matex hage a pagar lo barber per fer les barbes a ell matex e al prior e beneficiats

comensals e al scola. Item es conuengut entre les dites parts que totes les offertes de pa que durant lo dit any se faran dins la sglesia de Sant Johan a misses de cosos o a misses del terç jorn o de cap dany lo qual pa se deu pertanyer al comanador que sia del dit mossen Luis Clos. Item es conuengut entre les dites parts quen cas que lo dit mossen Luis Clos cessas fer les almoynes dessus dites ho de fer cremar les lanties damunt dites o das mal recapte en aquellas, en aquest cas lo dit Matheu Soliuella se puga retenir de les noranta lliures tant com sera necessari en fer les dites almoynes e cremar les dites lanties e ell darhi recapte e ferho fer a qui be li vendra. Item conuenen e prometen les dites parts ço es vna part al altra e a ells ensemps que totes les dites coses damunt expressades que per cascuna de les dites parts se hagen tenir, complir e obseruar, tendran, compliran e obseruaran e lo dit mossen Luis Clos tendra, complira e obseruara e en res no contraffara o vindra, ni lo dit mossen Luis Clos contrafara o vindra per algun dret, causa o raho e per totes les dites coses attendre e complir e obseruar obliguen les dites parts la vna al altra tots lurs bens hauts e hauedors. Item volen les dites parts que dels presents Capitols sien fetes a cascuna de les dites parts per lo nothari daquells tantes cartes com ne seran demanades.»

Guiatges donats per lo Gran Prior. — De la metexa manera que'l sobirà y los barons, lo Gran Prior concedía guiatges o cartes de seguretat a gent processada o acusada d'algún delicte. Es de 1416 lo següent guiatge: «Nos ffrare Joffre de Canedal de la sancta casa del Hospital de Sent Johan de Jerusalem humil prior de Cathalunya, a pregaries dels nobles don Bernat Galceran de Pinos e de son fill Bernat Galceran en nostra bona fe e sens tot frau e engan ab la present guiam e asseguram vos en Guiamonet Ponç del loch nostre de Valyfagona et vostres bens dins lo dit loch de Valyfagona et termes de aquell e encara per tots los lochs, castells e viles de nostre priorat de tots e sengles crims e delictes per uos comeses et perpetrats en lo dit loch de Valyfagona e termens de aquell et specialment de la mort perpetrada en persona den Ramon Ponç de la qual vos dit Guim sots delat, axi que durant lo prosest guiatge per nos ni officials nostres no puxats esser pres, arrestat ni en altra manera punit, ans puxats anar, venir e star saluament e segura en los dit lochs e termes daquells en fe nostra, exceptat empero que no siats ladre, traydor, sodomita, heretge, fabricador de falsa moneda ne haiats comes crim de lesa maiestat. E aquest guiatge volem que dur et haie fermetat tan longuament fins que per nos o officials nostres ab veu de crida publica o a vostra propria habitacio a vos intimant e notificant serets desguiat e deu jorns apres. Manants ab les presents a qualssevol lochtinent, regidors, procuradors, balles et altres officials nostres e dels lochs del dit nostre priorat que lo present nostre guiatge tenguen e obseruen tenir e ob-

seruar inuiolablement façen, En testimoni de la qual cosa vos manam la present esser feta et ab nostre segell acustumat sagellada. Dat en les nostres cases de Gardeny de la ciutat de Leyda a VIIII° de juny anno a Natiuitate Domini MCCCC°XVI°.»

Los Hospitalers y Benet XIII.— Quan nostre pontífex fóu menaçat y atacat a Avinyó per lo rey de França per obligarlo a renunciar y acabar ab axò'l cisma escandalós, necessità diners per defensarse y subsistir, y encarregà al arquebisbe de Tarragona que procurés aplegarne. Aquest prelat reuní un petit concili a Tarragona, en lo que fóu acordat un subsidi per los bisbes, abats y priors. Se reservaren de moment de votar dita concessió, ademés dels monastirs de Poblet y Sanctes Creus y lo Prior de la Cartoxa, lo Gran Priorat de Catalunya del orde del Hospital. Aquest darrer devía donar resposta després de reunit lo Capítol provincial a la Espluga.

Celebrat dit Capítol lo primer de desembre de 1398, acordà contestar al arquebisbe que no podía'l Gran Priorat concedir cap quantitat en socors de Benet XIIIè. Es curiosa la cèdula en que fóu comunicada al arquebisbe la negativa, per contenir interessants noves del orde. Fóu presentada lo 4 desembre per lo procurador del Gran Prior de Catalunya, acompanyat del notari tarragoní Pere Novell a D. Lluis de Valterra, doctor en lleys y vicari general en lo temporal del citat arquebisbe. Diu axí: «Com vos molt honorable micer L. de Valterra vicari en speritual e temporal per lo senyor Archabisbe de Terragona en son Archabisbat haiats assignat termini cert a frare Pons de Castellauli qui com a procurador del Reuerent frare P. de Vilafrancha prior de Catalunya era entreuengut en lo concili lo qual hauets tengut e celebrat en la ciutat de Terragona per tractar de la subvenció demanada per part de nostre senyor lo Papa que com los prelats bisbes abats e priors del dit archabisbat haguessen atorgada certa cosa per subuenir al dit nostre senyor lo Papa per la necessitat en que segons se diu es posat, exceptats labat de poblet, de sanctes creus, prior de Cartoxa e prior de Catalunya, que dins termini cert hagues acordat lo dit prior que entenia a fer en la dita subuencio en la semblea la qual deuia tenir en la espluga de francoli ab los comanadors del priorat lo primer dia del present mes de Desembre, per ço lo dit frare P. de Castellauli en nom que dessus, comparent dins lo dit temps deuant uos dit honorable micer Luis, diu que lo dit Senyor Prior haut acort ab sos comanadors en la dita semblea ha acordat e deliberat que jasia tots hagen voler e bon cor de fer subuencio al dit nostre senyor lo Papa pero lur poder no hi complex ateses los carrechs que per lorde e per lurs necessitats han a sostenir e pagar per conseguent al present no poden aiuda o subuencio alcuna fer en aquest cas E que diguen veritat apar per les rahons seguents: La prima car lo prior e Comanadors han a fer de responsio al mestre e conuent de Rodes III^{M}. DC. florins. E

part aço per los grans carrechs del dit orde per ordinacio feta en la semblea ques tench a sent esperit han haut a pagar lany passat la terça part de totes lurs rendes e lany present ne han a pagar la VI. part. E com les rendes vuy sien vengudes a no res e nos valeguen res e los carrechs del priorat e de les comandes sien grans per ço no poden res donar ni subuenir a degu car prou han fet que puguen viure e dar recapte als carrechs del dit orde priorat e comandes maiorment lo dit prior qui es vengut nouellament en lo dit priorat lo qual ha trobat pobre e mal andreçat e encarregat de molts e diverses pleyts entant que lo prior no ses pogut alegrar del dit priorat fins ara que comença de reebre, hans ha despes tot ço que hauia sobrellauat abans que aconseguis lo dit priorat hot mes que ha hauts a menleuar passats III^{M} florins. E si los prelats, abbats e priors altres han prefert poden ho fer mils quel dit prior ni comanadors del dit priorat car lorde ha a tenir tots temps frontera contra los turchs e los altres no ho fan ni nan carrech per quels deurie tenir tot hom per escusats en aço e an tot altre. Mes car sap tothom que nostre senyor lo p. p. solia tenir e defendre ab ses propries messions contra los turchs la Ciutat de la esmira la qual es clau de la turquia e ha la lexada per que lorde del espital sen es hagut emparar. E si nou fos fora estat gran dampnatge e irreparable de tota xhristiandat en special de tota la part de leuant e iniuria de la sancta fe catolica perque coste al dit orde de mantenir aço tots anys XXV^{M} florins passats perque es massa gran carrech del dit orde en que los priors e Comanadors han a pagar e fer. E donchs si tot aço sofre lorde e ha a pagar no deuen esser scusats dels altres carrechs, cert si deuen esser e nols deurie esser res demanat per quels deuen tenir per escusats si en aquest cas no donen. Mes encara car lo prior no pot res donar ni promet sens los comanadors, mas açi los comanadors no prometen ni donen res per que no deuen res donar al dit prior. Mes encara per altra raho no poden res dar al present car lo dit prior ha hauda bolla nouellament del meestre de Rodes per passatge que hi ha afer general de comanadors e de certs frares tatxan lo dit prior que do M. florins, comanador de Mallorques M. florins, comanador de mas Deu D. C. florins, de Granyena D. florins, Donchs com poran dar ni subuenir al dit nostre senyor lo Papa ni a altre cert impossible es, e deguns dels altres prelats no han semblants carrechs ni escusacions Mes que hi han a passar certs comanadors e frares que sen han aportar moneda molta, hoc hauran arrendar lurs comandes per hauer moneda que sen porten per que donar no poden. Mes encara en lorde son XXI. priorat e que per lo cisma dels papes cessen de pagar les responsions al tresor de Rodes e lo tresor no ha responsio sino de IX. priorats entre los quals es aquest de Cathalunya per consegnent lo tresor carrega aquest IX. per ses necessitats, donchs com poran complir a aço e als altres carrechs inportables que han a sostenir per que aiuda a degu no poden fer, lo cor hi es e lo voler mas lo po-

der defall et vltra posse nichil per que lo dit frare Ponç en nom del dit prior e dels dits comanadors e del orde del espital soplica e prega que uos molt honorable mossen lo vicari e los del concili los tingats per escusats e al present nols demanets alcuna cosa car no hi porien complir per les rahons dessus dites, nils vullats tatxar en pagar res car no hi porien complir en altra manera si lo contrari fahiets ço que no creu ab reuerencia, protesta e diu que no hi consent ans hi dissent e non pagarien res car no poden fer millor de si mateiys qr agris nostris sicientibus alii rigaudi non sunt et ordinata caritas a se ipso incipit, et vltra posse nichil. Et de totes aquestes coses requer li sia feta carta publica esser ensertat en lo proces que per aquest concili ses fet per hauer memoria en esdeuenidor per vos scriua del dit proces, En haurien a recorrer a tots aquells remeys que porien si lo contrari feyets» (1).

Grans Mestres catalans del Hospital. — Ab anterioritat a la perdua de la illa de Rodes existiren, segons nostre compte, tres Grans Mestres naturals de Catalunya: Ramon Berenguer, Antòn de Fluvià y Pere Ramon Sacosta.

Lo primer, segons los historiadors del orde, era de la llengua de Provença, però son nom acusa clarament la nissaga reyal catalana. Poch abans d'obtindre'l Maestrat havía manat les galeres de Venecians que concorregueren al combat de Megora contra los turchs, segons indica Rubió y Lluch en son treball *Els governs de Matheu de Montcada y Roger de Lluria en la Grecia catalana* (2).

Antòn de Fluvià tenía un nebot del meteix nom qui era en 1438 y 39, comanador d'Ajebut, Cervera y Puigreig y en 1451 ho era encare de Cervera. Lo Gran Mestre Fluvià feu son testament (anomenat *desapropiament* per l'orde), a Rodes lo 25 octubre 1437, en lo que dexà al nebot ja citat los 950 florins que aquest devía al testador per rahó de les comandes de Cervera y Puigreig que li havía cedit. Morí poch temps després de haver testat.

Havía celebrat Capítol general a Rodes a 23 maig 1428 en lo qual se donà lo següent estatut elevant la comanda de Mallorca a la categoría de batllía: «Com la comanderia de Maylorques han fet baylia per capitol: Item considerant que la comanda de Maylorques es situada en loch separat et perlonguat del priorat de Cathalunya et veent la ualia daquella esser prou conuenible per auctoritat daquest present capitol

---

(1) Perg. 2215, armari de Gardeny, arxiu G. P.

(2) Vertot, en la *Histoire de l'ordre des Chevaliers de Malte,* diu que Ramon Berenguer era natural del Delfinat, y que havía estat comanador de Castel-Sarrasin; y afegeix que mentre uns historiadors lo creuen de la nissaga dels Berenguers, sobirans d'Italia, altres lo creuen de la familia dels qui regnaren a Catalunya. Du Bourg, en *Histoire du Grand-Prieuré de Toulouse,* posa efectivament un Ramon Berenguer desde 1338 a 1361, en la llista dels comanadors de Castell-Sarrasí.

general, Es establit que apres la mort o vaquacio del comanador que es present frare Loys de Galues, deie esser dalli auant vayliage per capitol et ioya et se alegre dels priuinencies et auctoritats vsages de posseyr per les altres baylies per capitol general.»

Y en altre capítol general, que també celebrà a Rodes a 23 abril 1433, fóu dictada aquesta disposició per procurar la pràctica militar dels frares, que conexèm per la traducció coetania:

«Del juguar de la ballesta: Com principalment sobre totes coses en les armaments de les gualeres et defenssio de fortalezes, terras et ciutats es a saber tirar de ballesta et auer bons ballestes es establit et ordenat que tot frare sie tengut dos jorns en la semana de juguar a la ballesta en la loga on es lo ioch conssueto per tal que puxe esser ben vist qui fara son degut et qui fallira et qui lo contrari fara no puxe pendre les pitançes que son ordenats en tot priorat per los frares del conuent. Et si per uentura aquells qui falliran del ioch de la ballesta seran de tal priorat que no se husen paguar les dites pitances o si se husan paguar se paguan mal, que talls frares no pusquen pendre lo forment de sos moços o familio. Et qui los acusara et prouar los pora que prengua la part de sa pitança o son forment en loch de les pitançes».

Lo Gran Mestre Pere Ramon Sacosta havía estat abans, desde 1445 a 1461 comanador d'Ascó y Castellà d'Emposta, com a successor de Joan de Vilagut. Tot seguit de possessionarse del Gran Maestrat disposà la divisió de la llengua d'Espanya, en llengua d'Aragó y llengua de Castella, conexent que aytal separació era justificada y convenient no sols al orde del Hospital sinó a les dues grans monarquíes peninsulars.

Desde l'establiment del orde a Malta hi hagué altres dos Grans Mestres catalans, Ramon de Perellós, qui morí en 1720 y Ramon Despuig, qui tingué'l càrrech no més tres anys a començar en 1737. Sembla eren també de nissaga catalana'ls dos Mestres Rafel y Nicolau Cotoner, qui visqueren en la segona meytat del segle XVII.

La divisió dels Hospitalers en llengues. — Desde antich temps l'orde havía pres les llengues com a base d'organització y divisió de les cases y priorats, y axò en termes poch precises, o sía d'una manera assats arbitraria o convencional. Ja en la XIV^{a} centuria la divisió era en aquestes set grans ciscunscripcions o llengues: de Provença, d'Auvernia, de França, d'Italia, d'Inglaterra, d'Alemania y d'Espanya.

No obstant que desde la incorporació dels béns del Temple al Hospital se vegé que la llengua d'Espanya, composta de cinch grans priorats, los de Navarra, Catalunya, Emposta, Castella y Lleó y Portugal tenía massa extensió, tardà lo Gran Mestre un segle y mitg en modificar la divisió. Fóu en 1462 quan lo Gran Mestre català Pere Ramon

Sacosta, qui conexía millor la dificultat, disposà la subdivisió o separació de la llengua d'Espanya en dues, la llengua d'Aragó y la llengua de Castella y Portugal. Essent custúm posar com a president o cabdill de cada llengua un dels alts dignataris del orde, foren designats a la llengua d'Aragó lo draper y a la de Castella-Portugal lo canceller.

La llengua d'Aragó la constituíen la Castellanía d'Emposta ab lo regne de Valencia, lo Gran Priorat de Catalunya ab lo Rosselló, Priorat de Navarra y la batllía de Mallorca. La llengua de Castella tenía'ls dos priorats de Castella-Lleó y Portugal.

Aquesta organització subsistí fins a les darreríes del segle XVIIIè, quan fóu anorresat l'orde ab la perdua de Malta.

Qüestió entre la Castellanía d'Emposta y lo Gran Priorat de Catalunya. — L'acte de separar en dues seccions la antiga Castellanía d'Emposta, per rahó de la incorporació del béns del Temple, fóu seguit d'un període de concordia y harmonía entre elles, segons ja havèm indicat (plana 416). Durant aquells primers temps, no motivà cap protesta que alguns aragonesos obtinguessin l'hàbit del orde y altres la concessió de comandes catalanes de mans del nostre Gran Prior y tampoch que frares catalans fossin preceptors de cases de la Castellanía. Ningú protestà encare de que quatre cases situades dintre'l territori de Catalunya, les d'Ulldecona, Orta, Villalba y Ascó haguessin estat dexades a la Castellanía, per trovarse enllà del Ebre.

No obstant, devèm recordar que respecte d'Orta surgí en 1340 la qüestió de si aquell lloch devía estar subjecte als furs y usus d'Aragó y lo Rey declarà que's governés per les velles ordinacions del temps dels Templers; però, en 1347, lo Castellà d'Emposta demanà al monarca se servís declarar que los vehins d'Orta no podíen concorre a les Corts aragoneses per no estar decidit que dit lloch fos del territori y jurisdicció d'Aragó. Les Corts catalanes lo meteix any trameteren sindichs al Rey demanantli la declaració de que Orta era de Catalunya y no d'Aragó y per consegüent que allí no podíen aplicarse'ls furs aragoneses. Se barrejà gelosament en la qüestió la Cort general de Saragoça, la que designà en 1348 quatre advocats per informar al monarca respecte de si Orta estava o no dintre d'Aragó.

Entrat lo segle XVè començaren los Castellans d'Emposta a posar dificultats a que frares catalans obtinguessin comandes de la Castellanía y llavors los Grans Priors començaren també a reclamar la separació de la Castellanía de les quatre comandes catalanes que havèm citat. A la primería del XVIè començà un plet sobre aquesta reclamació devant lo Gran Mestre de Rodes. Al veure que aquest no s'atrevía a resoldre y allargava premeditadament la cosa, los cavallers catalans exposaren la qüestió als tres Braços de les Corts, los qui aprés deliberació acordaren suplicar al Rey que se servís manifestar al Gran Mestre que era necessari impedir que'ls cavallers aragoneses obtinguessin

aquelles comandes catalanes de la Castellanía. Se plantejava donchs ab tota claretat la rivalitat y gelosía entre abdós pobles o nacions. La llengua d'Aragó era en realitat dues llegues qui pugnaven per separarse.

En virtut de la suplicació de les Corts catalanes lo rey Carles dictà en 1520, per Capítol de cort, «en benefici de la pau publica y per rellevar als dits cavallers *(catalans)* de tantes oppresions y per equitat e egualdat, no fossen donades executories als stranys en obtenir la possessió de dites encomandes, ni fetes altres provisions reals sub decreto nullitatis, fins entro a tant fos ordenat e provehit e posat en execucio que los frares del dit Priorat *(de Catalunya)* sian acullits en totes les encomandes Daragó y Valencia.»

Firmes de Ferràn d'Aragó, llochtinent de Gran Prior de Catalunya, y de Bernat Guerau de Requesens, Gran Prior de Catalunya, en documents respectivament dels anys 1485 y 1505

Apar, donchs, que'ls catalans demanaven una justa igualtat de situació ab los aragoneses, una perfecta reciprocitat o comunitat d'abdues procedencies, mentre que la Castellanía exigía un estat privilegiat.

Un dels cassos més evidents de la malvolença dels Castellans d'Emposta contra'ls catalans era'l de Bernat Calba, occorregut en 1514. Deya aquest en son Memorial que desitjós de pendre l'hàbit y pertanyer a la Castellania, «me presentí en una asemblea provincial celebrada per Don Joan Daragó, duch de Luna y Castellà de Emposta, en la qual nemine discrepante me admeteren les proves de ma gentilesa y admés en dita Castellanía y donat labit per mans del dit senyor Castellà, ab lo qual arriví al Convent en Rodes a tants de noembre

MDXIII e alim presentí a la dita Castellanía per haver mon loch y efecte de la recepció feta per lo dit Castellà, la qual cosa me fonch denegada *sols per esser cathalà,* per la qual occasió me apellí al Mestre o son Consell e no obstant que no agi mon loch del primer dia fuy admés y scrit en los libres de la Religió en lo nombre dels cathalans y posat en tots los serveis que han occorregut los quals he fet personalment; e tan en Rodes com aprés que la Religió es stada en Italia sempre que hi ha haguda oportunitat he procurat dita apellació y demanda...» Emperò, la substanciació de la reclamació anava tan entrebancada que frare Bernat Calba passà catorze anys esperant que'l Castellà li designés lloch hón viure o estar.

Lo Castellà d'Emposta va oposarse a la citada provisió reyal de 1520 per trovarla atentatoria a sos drets y a la antiga custúm y per haver estat dictada *lite pendenti* devant lo Gran Mestre. Demanà la anulació y encare que no la logrà, al menys obtingué l'establiment d'un deplorable subterfugi. Quan un aragonès o membre de la Castellanía nomenat per una de les indicades comandes catalanes no obtenía la executoria del Rey o de la Reyal Audiencia de Catalunya, l'orde posava en segrest la comanda aquella, cullía'ls rèdits lo Recibidor d'Aragó y després aquest entregava son import al comanador nomenat y no aprovat per lo sobirà. Axí fruía dels beneficis de la comanda sense haverne pres possessió y contra la disposició de 1520. Per exemple citàm lo cas de la casa de La-Cènia, que estava dintre Catalunya, encare que tocant a la ratlla ab Valencia. En 1537 fóu nomenat per preceptor Antòn de Montcada, fill de Guillèm, senyor de Vilamarchant, y valencià de naxement. No pogué obtindre la executoria reyal ni pendre possessió de La-Cènia y llavors ell meteix demana fos posada en segrest fins que caigués resolució en la qüestió entre lo Gran Priorat y la Castellanía. Lo Castellà hi accedí tot seguit y'l Gran Mestre autoritzà quel dit Montcada percibís los fruits de l'esmentada casa.

En 1539 no havía acabat encara la qüestió, y llavors los catalans presentaren una instancia al Rey en la que deyen: «Tenint noticia los tres staments de les Corts generals celebrades per Sa Catolica Maiestat en la ciutat de Barcelona del dit abus y aggraui fet a la nacio catalana han obtengut ab constitucio jurada per sa Catolica Maiestat en la qual en efecte se conte que com la religio del hospital de St Johan sia stada per los princeps reis de arago e comtes de barcelona progenitos de vostra Maiestat y per los barons y altres del present principat dottada favorida y aiudada com los frares de la dita religio sien deffensos de fe xhristiana y zelados de aquella e sia cert que en lo ambit de les dignitats de la dita religio que son en lo present Principat ço es la Castellania de Emposta y Priorat de Catalunia son y deuen esser segons en los passats son stades sempre les preceptories y comandes comunes als frares de la dita religio originaris y nadius del dit Principat y dels regnes de Arago, Valencia y Mallorqua, empero de algun

temps ensa se ha introduit pratiqua o abus que en la dita Castellania ni en les comandes en lo ambit de aquella fundades no son acullits los frares de la dita religio originaris y nadius del present Principat segons es de equitat, iusticia y raho y en lo passat loablement era acostumat com lo cap de la dita castellania y moltes comandes de aquella sien en lo dit Principat la qual diuisio es iniqua y sembradora de zizania en tan sancta religio per ço la dita cort supplica humilment a Vostra Maiestat per proveir a les dites coses y tornar aquellas a degut stament sia de merce sua proueir inibir y manar que no sia donada possesio ha algun frare de dita religio que no sia nadiu y originari del dit Principat de Catalunia de preceptoria o comanda alguna fundada en la dita castellania que sia en lo dit principat fins a tant que sia proueit e ordenat y posat en execucio que los frares originaris e nadius del dit Principat sien acullits y de fet encoreguen en les comandes fundades en la dita Castellania de Emposta encara que sien en los dits regnes de Arago y Valencia y que contra aquesta disposicio no sien consentides o atorgades per vostra Maiestat lochtinent general e altres qualseuol officials de aquelles executorials ni altres prouisions e si consentides e atorgades seran sien agudes per nulles..... per tant humilment suplicam a vostra Illustrisima y Reuerendisima capitol los placia proueir de remei de iusticia observantlos el tenor de lo contengut en la bulla o acte de la creacio del priorat de Catalunia a fi que les comandes y dignitats de la Castellania y Priorat sien comunes puis per les causes sobre dites consta clarament com mai son stades diuidides entre los dits cauallers, aragonesos, catalans, valencians y mallorquins o verament sia proueit quels sien donades les comandes que te la Castellania que son dins Catalunia y los aragonesos y valencians se tingan les comandes que son en Arago y Valencia a fi que los cauallers catalans sien dessagrauiats de un tan grandissimim aggraui que per los dits comanadors y cauallers de la Castellania de llur propria auctoritat y contra tota iusticia los es fet.....»

Los catalans no pogueren obtenir lo que ab tota justicia demanaven. Subsistí aquella petita usurpació o invasió aragonesa.

En 1551 lo rey Carles dictà altre carta per prohibir novament que'ls aragoneses tinguessen contra les disposicions vigents comandes situades a Catalunya (1). Y en 1588, los Diputats del General de Catalunya encare escrivíen al Gran Mestre del Hospital reclamant contra la subsistencia de la usurpació que de les comandes catalanes de la Castellanía feyen aragoneses y valencians» (2).

Usurpacions dels Hospitalers castellans en dany de la llengua d'Aragó. — Una usurpació y un greuge més irritants, signi-

---

(1) Lletra datada a Augusta, 23 juny 1551 (Manual 9, armari 26, fol. 69, arxiu G. P.)

(2) Registre de la Generalitat, 2 del trieni 1587-90, fols. 90, 92 y 279, arxiu C. de A.

ficatius y de major trascendencia sofrí lo Gran Priorat de Catalunya y encare los demés de la llengua d'Aragó que no'ls que acabàm de exposar.

Aprés la unió de les dues grans monarquies, la capital del Estat romangué en territori castellà, y per axò sol ja se trovaren los Hospitalers de la llengua de Castella, los qui havíen abans sostingut rivalitats ab los de la llengua d'Aragó, ab situació ventatjosa per conquistarse una superioritat y una preferencia indegudes y dexar més arreconats cada día als catalans, aragoneses y navarros.

Una de les innovacions que tractaren dissimuladament d'establir en profit seu, fóu la de que, en endevant, lo comissionat o embaxador del Gran Mestre a la Cort d'Espanya, degués ésser sempre de llengua de Castella. En 1693, lo Gran Mestre havía nomenat al mallorquí Diego de Serralta per enviat o representant a Madrid. Tot seguit los Hospitalers castellans combinaren una tramoya per arrencar al Rey un decret rebutjant dit nomenament, fundantse en que era privilegi exclusiu dels castellans aquell càrrech. Aytal privilegi may no havía existit; mas, enganyat lo sobirà dictà lo citat decret, y en Serralta, al passar per Marsella en abril del meteix any 93, va enterarse de que feya inútilment lo viatge a Madrid.

Malgrat de la mala nova continuà envers Barcelona, y ací se reuniren en Capítol los Hospitalers catalans per acordar un memorial al Rey suplicant la derogació d'aquell decret y demostrant la mala fe dels Hospitalers castellans (1). Lo Gran Mestre, temerós de

---

(1) Dit Memorial està datat a 20 novembre 1693 y lo reproduhím del article *Persistencia de la invasió castellana*, que varem publicar a *La Veu de Catalunya* del 8 agost 1905:

«Señor:

La Asamblea del Priorato de Cathalunya de la militar Religion de San Juan dize que en 28 de Henero 1693 nombró por su embaxador ordinario dirigido a V. Md. al Baylio fra Don Diego de Serralta que es deste Priorado, y partió de Malta en 28 de Marzo para exercer esta incumbencia y noticiado de que V. Md. no aprobava esta nominacion y que habia manifestado su Real ánimo que se hiziera nueva eleccion en Religioso de la Lengua de Castilla, detuvo Don Diego los passos de su camino en la Ciudad de Barcelona, esperando saber que V. Md. quedava ya servido y obedecido en lo que habia insinuado, sin que esta Asamblea haya antepuesto su representacion a la executoria de lo que V. Md. desseava. Pero ahora que ya el Gran Maestre tiene nombrado otro embaxador castellano, en 28 de Julio, se pone con todo rendimiento a los Reales Pies de V. Md. en fé que ha de tener gratos ohidos su representacion.

Bien se persuade la Asamblea que no habrá sido de la Real intencion de V. Md. inhabilitar a los cavalleros de la lengua de Aragon para exercer este ministerio quando ocurran otros nombramientos, pero por lo que los de la lengua de Castilla pretenden y publican ser peculiar prerrogativa de su Priorado el obtener este empleo, quedaria con este exemplar fomentada su pretension y más dificil en otra coyuntura el sacar a luz la razon que asiste a todos los cinco Reynos de la lengua de Aragon si en esta se omitia el informar a V. Md. de que concurren a su favor todas las calidades que les capacitan para ocupar este cargo.

Ignorase hasta oy que ni por decreto de V. Md. ni por estatuto de nuestra Religion puedan apropiarse los cavalleros de Castilla el exercicio deste honor, pues como recayga el nombramiento en Español no se deve atender a la calidad de la lengua en si es de la de Castilla o de Aragon, pues en todos igualmente se verifica la de ser españoles, siendo no

disgustar al Rey d'Espanya, adoptà lo sistema de les pastetes, y abandonant lo dret de la llengua d'Aragó, s'amatinà a dexar sens efecte lo nomenament d'en Serralta y a fer nou nomenament de representant en la persona del castellà fray Fèlix de Zapata.

Llavors, irritats per tanta injusticia a Madrid y tanta debilitat a Malta, los Hospitalers catalans cercaren influencies a la Cort per obtenir aviat la derogació del decret citat. Acudiren al duchs d'Osuna y de Montalto, y en la lletra endreçada al segón, li deyen: «El sumo desconsuelo en que nos hallamos viendo no solo controvertida sino tambien tacitamente declarada contra nosotros una de las prerrogativas mas estimables para la nobleza como es merecer el cargo de embaxador de nuestra Religion en esta corte, nos impele a cansar a V. E. implorando todo su favor para que se restaure nuestro honor en la quiebra hemos padecido con revocarse la nominacion... de embaxador en la persona de fra don Diego de Serralta, cavallero mallorquin y de nuestro priorado, en quien sobre esta calidad concurren la de su nobleza, meritos, ancianidad y experiencia que le aprueban con toda capacidad para este empleo, y el haver instado los cavalleros de Castilla la revocación apropiandose este puesto, valiendose de la soberana auctoridad de Su Magestad, es lo que mas sentimos en vista de la poca o ninguna razon que para esta pretension les asiste, pues los cavalleros deste Priorado y demas reynos que componen la lengua de Aragon, no son menos vassallos españoles ni menos capaces para cualquier honor de su Religion y del servicio de Su Magestad que los de

---

poca porcion del continente de España lo que ocupan los cinco Reynos de Aragon, Cathalunya, Valencia, Mallorca y Navarra que componen la lengua desta Corona (*de Aragó*) en lo dilatado de la Monarquia de V. Md., ni menos podran los cavalleros de Castilla allegar ventaja en meritos y señalados servicios, quando son tan públicos y conocidos los que la nobleza destos cinco Reynos en todos los tiempos han obrado en obsequio de V. Md. y de sus gloriosos progenitores.

Y lo que mas al intento califica su razon es haber sido diferentes los cavalleros de la lengua de Aragon, que con toda satisfaccion y sin ninguna contradiccion han merecido exercer este honor, pues el Gran Prior de Navarra don Martin de Redin (que meritamente fué Gran Maestre) logró el ser embaxador a la Magestat Cathólica del Senyor Rey Phelipe quarto, de gloriosa memoria, padre de V. Md.; obtuvo tambien el mesmo puesto el Baylio fra don Miguel de Junyent y de Guimerá, cavallero deste Priorado, en tiempo del serenissimo señor Rey Fhelipe tercero y assi mesmo se tiene noticia que otro cavallero cathalan de la casa de Requesens fue embaxador al serenissimo señor Rey Fhelipe segundo, con cuyos exemplares no parece se necessite de mas apoyo para prueba de su capacidad, pues siendo libre y facultativo de la Religion el nombramiento de embaxador, como sea español, no les diera derecho a los castellanos privativo de los de la Corona de Aragon aunque pudiessen provar a su favor todos los nombramientos y por consiguiente menos le podran tener ni allegar en vista de los referidos exemplares. En consideracion de todo lo qual postrada la Asamblea del Priorado de Cathalunya a los Reales pies de Vuestra Magestad, humilde y rendidamente suplica sea del Real Agrado de Vuestra Magestad que la Religion (*o sia l'orde del Hospital*) con la libertad de nombrar embaxador como sea español, declarando a este fin no haver sido del Real ánimo de Vuestra Magestad dar por inhabiles deste empleo a los cavalleros del Priorado de Cathalunya, lo que cederá en conservacion del crédito, estimación y honor de la Nobleza Cathalana y especial consuelo de la religion y recibirá merced.»

Castilla y sobre esta igualdad tenemos tambien la noticia de tres embaxadores de la lengua de Aragon y los dos cathalanes.»

Los Diputats del General de Catalunya endreçaren també exposició a Madrid en favor de la reclamació dels nostres Hospitalers, y lo meteix feren los Concellers de Barcelona y lo Braç Militar, qui acordà aportar tot son valiment per obtenir la derogació solicitada. Los Concellers deyen al Rey que'ls pobles de la llengua d'Aragó eren «una porció de espanyols y part molt considerable de Espanya, que aixi ab serveys en pau y guerra, com ab ministeris en obsequi de la real corona, no te que cedir a ningun dels demés regnes de que's compon la monarquía.»

Lo meteix Serralta, l'embaxador rebujat, fóu qui anà a Madrid a presentar les reclamacions y memorials, y ab data de 28 janer 1694 escrivía al Gran Mestre: «Pedí a S. M. audiencia secreta y le ponderé el agravio hecho a la orden, privándola de la libertat en la nómina de embaxador y el que consiguientemente se havia hecho a la Nobleza de los cinco reynos de la Corona, que en ella componen la Lengua de Aragon. Respondióme S. M., que ya con un cavallero napolitano, que habia sido nombrado embaxador se havia hecho lo mismo; a que repliqué que Espineli no habia llegado a ser nombrado y que, caso de haberlo sido, era mucha razon que lo hubiese logrado, pues en la cláusula final del Memorial que ponia en sus Reales manos, se decia que podian serlo todo español o vasallo de qualquiera de los dilatados dominios de su Magestad, entendiendo Napolitanos, Sicilianos, Milaneses, Flamencos y todos los que tenemos la dicha de ser sus vasallos, *porque siendo Su Magestad Rey de todos, debe serlo igualmente para todos.*»

Després de molts treballs, el Rey dictà resolució a 8 de març del dit any 94, comunicada per lo proto-notari del Concell Suprèm d'Aragó al dit fra Serralta, dient: «Que con el embajador de esta Religion, admitido ya en esta Corte (el castellà Zapata) no se haga novedad; y que en adelante puedan obtener y exercer este empleo, cerca de su Persona, todos los cavalleros de San Juan españoles, sin diferencia, ni distincion de Reynos, ni provincias, por ser igual su amor, fidelidad y zelo a su servicio.»

Deyem en lo citat article de *La Veu de Catalunya,* que aquest fet pot tenirse en compte al escriure l'historia dels medis empleats del poble predominant dins l'Estat espanyol per a subjectar y absorvir als altres. Emperò, també ens demostra que algún resultat produexen la resistencia y les protestes y reclamacions dels oprimits y dels invadits.

CAPÍTOL V

Creació de les batllíes de Mallorca y Casp. — Havèm dit que en 1428 lo Gran Mestre elevà la comanda de Mallorca a la categoría de batllía, atesa la distancia que la separava del Gran Priorat y la importancia dels béns y membres que posseía.

Tenía també categoría de cap de batllía o agrupació de cert nombre de comandes la casa de Casp. Trobàm en 1381 com a batllíu de Casp frare Galceràn Çatallada, y en 1431 frare Pere de Linyan. En 1432, l'orde dictà unes ordinacions per al regiment de la vila de Casp, dividides en 142 capítols (1). En lo castell de Casp hi fóu instituit un priorat dit de Sant Jaume per los Hospitalers abans del any 1486. En aquest any era prior fra Gonzalbo de Moros.

Lo batllíu de Casp feu en 1612, devant la Cort y Audiencia d'Aragó, la justificació de que per efecte de la expulsió dels morischs romangué despoblada la barriada de Sant Joan de Casp y per consegüent era impossible pagar la tributació que feya aquell lloch.

Nomenament del Gran Prior. — Quan moría o renunciava'l Gran Prior, lo Gran Mestre de Rodes designava'l successor en dit càrrech. Emperò, interinament lo comanador més antich comunicava als altres del Gran Priorat la mort del Gran Prior y'ls convocava a capítol per a elecció del llochtinent. Aquest governava fins que prenía possessió'l nou Gran Prior nomenat per lo Mestre. Axís, al morir lo Gran Prior Pere de Vilafranca a Espluga de Francolí a 11 maig 1404, lo preceptor de Celma y Granyena, García de Maisen, ho comunicà tot seguit als demés preceptors, a Ferràn de Siscar, de Gardeny; Roger de Cartellà, de Barcelona; Pere de Pomer, de Tortosa y Cases antigues; Galceràn de Requesens, de Mallorca; Lluis de Gualbes, de Vilafranca; Guillèm de Perexens, de Vallmoll; Andreu de Malla, de Sant-Celoni; Joan de Parda, de Torres y Gebut, y Berenguer de Casanova, de Térmens. Y a tots los convocà per al diumenge 25 del meteix maig per reunirse a l'Espluga y elegir lo llochtinent. Resultà elegit Pere de Pomer.

Les cambres priorals. — Lo Gran Prior, encare que residía habitualment a Barcelona, no hi tenía casa propria ni rendes. Aquestes pertanyíen al comanador de dita ciutat, resultant que lo primer dig-

---

(1) En 1413 lo Capítol provincial establí terres per 40 anys a la aljama de serrains de Casp ab obligació de pagar al Hospital dret de vintè de tots fruits del terme d'Ador, ademés de cent sous de peites anyals.

natari del orde a Catalunya era'l més pobre y'l més poch dotat. Per adjudicarli béns y rendes propries, independents de les pensions que pagaven los comanadors, foren en lo segle XVIè entregats al Gran Prior de Catalunya los béns de quatre diferents comandes, de Barberà, Corbins, Gardeny y Cases antigues de Lleyda, los qui en endevant constituíren les quatre cambres priorals.

La cambra de Barberà tenía incorporats los territoris de Barberà, Pinatell, Pira d'Ollers, en lo corregiment de Tarragona, y los de Viure, Montbrió de la Marca, Bellver y Cogull en lo corregiment de Cervera. A Barberà, lo Gran Prior era senyor del castell, ab jurisdicció civil y criminal, en virtut de la donació que féu lo Comte de Barcelona en 1134 (1).

La cambra de Corbins se formà ab los territoris de Corbins, Torre de la Meo y Vilanova de la Barca, hón lo Gran Prior hi tenía jurisdicció civil y criminal, mer y mixte imperi (2).

La cambra de Gardeny se constituí ab lo castell y los territoris de Sudanell, Torreferrera, Rosselló, Malpartit, Alcaniset y Grallera. Alcaniset era ja, en lo segle XVI, un terme despoblat, dintre del terme que fóu abans de Torre de Tabach. Lo Gran Prior hi tenía la jurisdicció civil y criminal, per venda que féu'l Rey, en 1394, a Berenguer de Cortielles, son tresorer, y que aquest traspassà després al comanador de Gardeny. Malpartit havía pertenescut al Temple. En 1342, l'Hospital comprà al Rey lo mer y mixte imperi sobre aquest lloch. Grallera y Grallerol foren adquirits en 1177 per lo Temple, de la familia de Torroja, y lo Gran Prior hi tingué tota jurisdicció.

La quarta cambra prioral o de Cases antigues de Lleyda, contenía los territoris d'Artesa, Ventoses, Vincelló, Guardia, Novella, Escarabat, Torroja, Espigol, Pedris y Marlet. Los territoris de Vincelló y Rosselló eren ja, en lo segle XVII, deserts, y allí lo Gran Prior hi tenía tota jurisdicció, per la venda del esmentat Berenguer de Cortielles al comanador de Gardeny. També eren despoblats Novella y Escarabat. Pere Sacalm, vicecanceller del Rey, vené al orde, en 1405, la jurisdicció y l'imperi en Novella y Escarabat, com ell ho havía adquirit del sobirà en 1392. Marlet provenía del Temple, que ho adquirí d'en Arnau de Falconera. En les Ventoses lo Gran Prior hi tenía tota jurisdicció civil y criminal.

---

(1) La quadra d'Ollers havia estat donada per lo Comte de Barcelona a Adalbert, en 1075. L'orde del Hospital succehi al donatari per rahó d'una segona donació feta per Bernat de Sancta Coloma y sa muller Sauxa als Templers, en 1174, y per altre donació que, en 1180, atorgà Arnau de Verdú y Pere de Sant Esteve als Templers de tots sos drets en lo castell d'Ollers.

(2) Sembla que la ciutat de Lleyda havía adquirit del Rey la jurisdicció y l'imperi en los llochs de la comanda de Corbins per mil florins, y axò motivà qüestions ab los Hospitalers, fins que en 1426 se celebrà una concordia entre l'orde y los Paers de Lleyda, pactant que dits jurisdicció y imperi passarien enterament al Comanador, rebent la Ciutat mil florins, dels quals ja en devía 600 al meteix orde.

Ab la constitució de les cambres priorals romangué ben dotat lo Gran Prior de Catalunya; emperò encare li mancava un digne hostatge a Barcelona, hón l'orde mantenía la ridícol situació de que mentre'l comanador local hi tenía magnífica casa propria, lo Gran Prior habitava en casa de lloguer modesta y obligat a cambiar sovint. En 1561, se reuní'l capítol provincial a 10 de setembre en la casa del Gran Prior, frare Gaspar Ferrer, situada «assats prop la plassa del monestir dels frares de Sant Francesch, en lo carrer vulgarment dit de la Mercé». Lo Gran Prior manifestà que obligat a viure en casa llogada y a cambiar algunes vegades, s'en seguíen molesties al orde, donchs

Firmes del Grans Priors de Catalunya Gonçalvo de Funes y Francesch Castelló, en documents respectivament dels anys 1414 y 1530

molts no sabíen hón trovarlo; mentre que'l comanador de Barcelona tenía gran hostatge a la Riera de Sant Joan, hón sobrava molt lloch, per lo que proposà al Capítol acordar que se destinés per habitació del Gran Prior y per la celebració dels Capítols provincials part del citat palau, satisfent lo Gran Prior, emperò, un lloguer o pensió al Comanador. Axís fóu acordat, y als pochs díes, lo 13 setembre, ja va reunirse per primera volta lo Capítol a la Riera de Sant Joan. La casa fóu dividida, ocupant lo Gran Prior la part del devant o fatxades de la Riera, junt a la iglesia, y habitant lo Comanador la part interior.

Presa de Rodes en 1522. — Doscents vint anys feya que'ls Hospitalers ocupaven la illa de Rodes, residencia oficial del Gran Mestre,

quan l'emperador Solimàn, ab un exèrcit de més de cent mil turchs, atacà aquell lloch. Després d'una heroica resistencia, los cavallers cristians capitularen y abandonaren la illa.

Per concessió de Carles I d'Espanya y V d'Alemanya, l'orde del Hospital s'establí en la illa de Malta, que si be estava situada en punt estratègich en lo camí de Llevant, era molt més distant de la Siria y Palestina que no Rodes. Los musulmans havíen esquivat del camp de la llur dominació un vehí temible y molest, y los cristians se vegeren rebutjats y allunyats d'Orient.

Mides per a deturar los danys de la exportació d'or encunyat per los mercaders y los Hospitalers catalans. — A la primería del any 1541, les auctoritats observaren los inconvenients que's presentaven ja de la freqüent sortida d'or encunyat de Catalunya, y tractaren de limitarla o impedirla. Lo Virrey disposà una minuciosa investigació en los llibres dels mercaders, y havent sabut que'ls Hospitalers també treyen importants quantitats de moneda, que anaven al Comú Tresor del orde a Malta, manà que li fossin presentats los llibres de caxa o tresorería del Gran Priorat. Los Hospitalers consideraren axò com a una desconsideració y com a mida contraria al seu estat privilegiat; emperò s'ajupiren a exhibir los esmentats llibres. Es curiosa la relació que'n féu'l tresorer local al general resident a Malta:

«Ill^{e} y molt R^{nt} S^{or}: Aquestos dies pasats ses seguit en aquesta ciutat que lo Virey de Catalunya ha presos alguns mercaders y molts libres de mercaders ab motiu segons se diu que haurien tretes grans cantitats de ducats dor y que ara en aquestos regnes nos trobarien ducats de or y la cort entenia a fer grans enquestes e diligencies contra les tals persones qui avien trets los dits ducats dor de hon ses seguit que estant jo en ma casa dijous que comptauem XXVIII del pasat mes de juliol apres de dinar estant yo en mos negocis vingué un adguadsit real ab tres o quatre verguetes de part del Virey demanantme los libres aixi major manual y altres llibres de recorts o copies de letres segons un memorial portava dit adguatzir y yo marauellantme de tal demanda digui al dit adguatzir que yo iria a parlar ab lo Virey, y lo adguatzir sen torna, y la mateixa hora yo ani a parlar al Prior de Catalunya y als advocats de la Religio per pendre consell de aquesta nouitat y los dits advocats me daren de concell que ates que lo Virey y la Audiencia real avien posada regalia que yo no podia escusar de no dar los libres pero que li anas a parlar y encontinent men torni a ma casa y trobi lo dit adguatzir tornat de part del senyor Virey que li donas los libres y aixi lo Prior de Catalunya y yo anarem al Senyor Virey per veure lo que manava y digue que volia los libres que yo portaua dels comptes per que tenia manament de Sa Majestat que sensa excepcio de persones de veura tots los libres y vist que nos podia altrament fer torni men en casa y portili los libres ço es lo libre major

que yo porte y lo manual y recort de letres y los libres de les coses de les responsions y despulles y un libre que tinch lo novament de les letres de cambis y bulles de la Religio y portant aso li digui que tingues les coses de la Religió per recomanades y que aquestos libres no anasen per lo compte que anaven los altres libres de mercaders, suplicantlo que com los hagues regoneguts quels me fes tornar per la necesitat ne tenia, y ell me digue que les coses de la religio les tindria per recomanades y Sa Majestat sabia los serveys que dita religio li fa..... tingué los dits libres del dijous a la tarde fins lo disapte dematí que yo ani a suplicar a Sa Senyoria los me manas fer tornar y digue que molt

Firmes dels Grans Priors de Catalunya Miquel Ferrer y Gaspar Ferrer, en documents respectivament dels anys 1542 y 1541, quan lo segón era encare comanador de Barbens

volentes pero que avia de entrar en vna sala a deposar, y apres practicant ab lo dit senyor Virey me dix lo gran dan que avia rebut sa majestat a causa de les grans tretes se avien fetes de diners comptants en or de aquesta terra y lo que Sa Majestat avia patit per no trobar moneda dor en sos regnes..... que ell era comisionat y que no podia fer altra cosa be que no dexaria de mirar be per les coses de la Religio y que se pensas si seria expedient que aquestes coses se asentasen ab algun asiento significant alguna composicio...:. y aixi apres de moltes rahons sens fer conclusio en companyia de lo dit virey entrarem en una sala ahon ere un jutge de cort y un notari y prengueren me de jurament sobre labit y lo dit jutje trague los meus libres y en lo libre

maior en conte de la caxa me mostra una partida en lo dezembre del 39, de divuit milia ducats que valen XXI^{m}DC lliures de moneda catalana les quals yo per manament de mon Senyor doni al capita de les galeres lo Prior de Lombardia fra Paulo Simeo. Interrogan lo dit jutje en presencia del Virey yo si havia embarcats los dines dins les galeres diguili que no sino que lo capita de les galeres vingue en les cases de Sant Joan ahon yo estich y dins una cambra li lliuri los dits dines a hores que noy avia altri sino yo y los qui lo dit capita portava, y apres me interrogaren que feu lo dit capita los dines, yo li digui que noy sabia res be sabia que lo capita dona paga a la gent de les galeres quels era degut lo sou de molts mesos y aquells compraren moltes robes y vitualles que pense que despengueren la major part de la moneda..... y apres me interrogaren de vna partida que trobaren en dit libre en lo compte de la caxa en lo mes de març del present any 41, de quinze milia ducats valents XVIII^{m} lliures yo sils avia lliurats al capita del galio fray Pedro Herrandiz de Felices, comanador de Tronxon, yo digui que per manament de mon Senyor R^{mo} y dels senyors del Tresor yo havia lliurats dits dines al dit capita. Interrogarontme yo sils avia recullits o ajudats a recullir dins lo galio, yo digue que no sino quels avia lliurats en la casa de Sant Joan en la mia istancia estant yo a soles a ell y als qui ell portava. Interrogarontme que avia fets dels dits dines yo les digui que noy sabia res que de la hora quels avia lliurats no men avia mes empatxat be sabía que dit capita avia dats dines a la gent per lo sou les era degut y que avien comprat moltes robes y vitualles y moltes altres coses y que avien dexat bona suma de dines en la terra. Feta dita deposició lo virey mana me fossen tornatš los libres y aixils men porti ab alguns criats de ma casa y de totes aquestes coses ne consulti ab lo prior de Catalunya e lo dit prior tingue apres de dinar una adsamblea per veure lo que se havia de fer y feren venir los advocats.»

Seguexen los consells dels lletrats y la resolució de tornar a suplicar al Virrey que no tractés de igual manera al orde del Hospital que als mercaders y que en quant afectés a la dita Religió disposés sens dilació lo sobressehiment (1).

Los Hospitalers en la guerra de separació de Catalunya. — Reunit lo Capítol a Barcelona a 5 juliol 1640, sots la presidencia de Guillèm d'Ivorra, comanador de Bajoles, llochtinent del Gran Prior, se hi presentaren lo donzell Francesch de Vergós y'l ciutadà honrat Jaume Damians, supplicant que l'orde contribuís ab certa quantitat als armaments y despeses de la guerra. Lo Capítol respongué, en sessió del 19 del propri mes, que ni per l'estat precari del tresor del orde, ni

(1) Diversorum 2, de 1200 a 1600. Arxiu del Gran Priorat de Catalunya.

per trobarse presents a ciutat solament quatre comanadors, era possible acordar cap subsidi o participació en la defensa del Principat.

Ja havèm recomptat tots los incidents d'aquell conflicte en nostre article *Els cavallers de Malta en la guerra de separació de Catalunya,* publicat en la revista «Estudis Universitaris catalans», de janer 1909. Ara recordarèm solament que aquella guerra produhí molts danys a les comandes, y que la absencia perllongada del Gran Prior Onofre de Hospital, contribuía encare a fer més greu la situació del orde.

En lo Capítol de maig 1641, fóu llegida una lletra del Gran Mestre, manant als Hospitalers que no prenguessen cap part en la lluita, vivint apartats de totes les parcialitats. Lo manament era difícil de complir en aquelles circumstancies, y menys encare al rèbres la lletra del rey de França, datada a Amiens en agost del dit any 41 y endreçada als Hospitalers catalans, dièntloshi que esperava li seríen feels y leyals vassalls. En octubre del meteix any y datada a Saint-Germain, lo rey Lluis endreçà una segona lletra als Hospitalers del Gran Priorat, comunicant lo nomenament del Marquès de Brezé per Capità general de Catalunya, y confiant en que li donaríen acatament y adjutori. La resposta fóu de fervent conformitat. Havíen regonegut a Luis XIII^{è} com a sobirà de aquesta terra.

En 1642, lo Capítol acordà acceptar la tacsació de lo que cada comanda devía satisfer per ajudar al sosteniment del batalló de 5,000 infants y 500 cavalls, essenthi compreses, ademés, les comandes d'Orta, Ulldecona, La Cenia, Ascó y Villalta, depenjants de la Castellanía d'Emposta, per trobarse geogràficament dintre Catalunya.

Hi hagué comandes catalanes exceptuades de pagar, per trobarse ocupades per los exèrcits, com les del Masdeu, Bonpàs y Susterris, y encare la comunitat de religioses hospitaleres d'Alguayre, la qui estava refugiada a Lleyda.

Malgrat d'haverse ajupit a regonèxer la soberanía del monarca francès y d'haver contribuit a les despeses de la guerra, los nostres Hospitalers se vegeren sorpresos per lo Consell reyal y lo virrey d'Harcourt ab lo segrest de les comandes de la ribera d'Ebre y batllía de Mirabet, sots lo pretext de que'ls rèdits de dites comandes se'ls apropriaven los comanadors valencians y aragonesos, qui obeíen al rey d'Espanya, y no eren per catalans ni per lo Tresor general del orde. Axò no era exacte, donchs los rèdits de dites comandes estaven ja de algún temps en mans del Recibidor del orde. Lo Gran Mestre influí per desfer aquell segrest y'l monarca francès escrigué al virrey en favor dels Hospitalers.

La guerra entretant anava absorvint tots los recurs de Catalunya, y en febrer de 1649 lo Governador demanà novament al Gran Prior del Hospital algún donatiu per lo sosteniment del batalló; y en 1650, encare'l virrey francès acordà que'ls Hospitalers satisfessen 10,000 lliures per l'esmentat sosteniment. Sembla que's resistiren a pagarles, y

deprés ja no se tenen noves de que dits cavallers intervinguessen en lo conflicte que afligía a Catalunya.

Los convents de religioses hospitaleres en los darrers temps del orde. — En lo segle XVI^{è} romaníen en la llengua d'Aragó tres monastirs de monjes del Hospital de Jerusalèm, anomenades vulgarment *Dames malteses,* los de Sixena, Alguayre y Tortosa. Ja tractàrem de la fondació d'aquests convents en lo capítol XII de la primera part.

Los reys de Catalunya-Aragó, continuant les tradicions de la reyna fundadora de Sixena, anaren afavorint constantment aquella comunitat, la que arrivà a ésser tan nombrosa, que segons recompten, a mitjans de la XIV^{a} centuria constava de prop d'un centenar de monjes profeses y moltes més eren les d'obediencia y de servey. En dit temps lo Castelià d'Emposta insistí en tenir intervenció en lo monastir, y d'axò se'n seguiren llarguíssimes y enujoses qüestions y plets.

Altre reclamació y protesta insistents féu'l convent quan lo Concili de Trent disposà que totes les comunitats de monjes observessin la clausura, y'l bisbe de Lleyda volgué obligar a aquesta innovació a la de Sixena. En lo monastir aragonès, situat en lloch poch sanitós, may havía existit la clausura, y les religioses sortíen en determinades circumstancies. Lo gran Mestre, superior ordinari directe del convent, acudí al Papa, y Gregori XIII^{è} dictà, en 1573, la butlla d'exempció.

Sembla que en lo segle XVIII^{è} s'observà alguna relacsació en la disciplina d'aquella comunitat, vivint les religioses quasi del tot separades, independents cada una en diversos llochs.

Durant la guerra dels francesos, les monjes abandonaren Sixena, refugiantse primerament en Fonz, deprés a Tremp y Figuerola, y disolventse la comunitat a la fí per fretura de diners. Passada la guerra tornaren a Sixena; mas les lleys desamortiçadores reduíren los privilegis, jurisdiccions y rendes d'aquell antich monastir a ben poca cosa (1).

Respecte d'Alguayre, devèm indicar que en 1330 lo Gran Mestre dictà la Sentencia o estatuts reformats per a aquell monastir, al objecte de restablir la concordia ab lo Gran Prior de Catalunya. Manà entregar a aquest la desena de totes les rendes y presentarli la elecció de priora per la confirmació, romanint lo convent subjecte al citat dignatari del orde. Les temporalitats del convent seríen administrades per un frare preceptor del Monastir, nombrat per lo Gran Prior. La

---

(1) Vegis *Historia del Real Monasterio de Sixena*, por el P. Marco Antonio Varón, franciscà, dos volums (Pamplona, 1773); *Real Monasterio de Sijena*, por Mariano Pano, monografía inserta en «Aragón Histórico, Pintoresco y Monumental», volúm primer, *Huesca*, (Lleyda, 1883); *Memoria descriptiva de la imagen de Nuestra Señora del Coro, de la iglesia y monasterio donde se venera*, per Salvador Mir Casases, prevere (Lleyda, 1890).

priora estava obligada a concorre al Capítol provincial del Gran Priorat, y les religioses, que no podíen excedir de trenta, faríen absoluta vida comuna, menjant y dormint reunides.

A les darreríes de la XIV^a^ centuria, la ciutat de Lleyda va pendre al convent d'Alguayre en veynat seu, situació de protecció y privilegi municipal semblant a lo que Barcelona atorgava al considerar com a carrers de la ciutat determinades viles.

Lo Papa Eugeni IV donà una butlla, en 1433, confirmant la sentencia del Gran Mestre ja citada, y declarant que quan lo Gran Prior se trobés en lo Monastir d'Alguayre en temps d'elecció, podría fer ell lo nombrament de priora.

A conseqüencia d'haver manifestat pretensions infundades de governar la comunitat de Sixena'l Castellà d'Emposta, lo Papa disposà, en 1493, que era tan sols lo Gran Mestre qui podía visitar los monastirs d'Alguayre y Sixena.

En 1520, després de noves qüestions, lo Gran Prior y la priora d'Alguayre celebraren una concordia, pactant que la elecció de priora deuría ésser confirmada per aquell y romanint subjecte a obediencia y correcció. Se prohibí en absolut que les monjes fessen llargues exides del convent; emperò no existí verdadera clausura ni encare després de la esmentada disposició del Concili tridentí. Quan lo Gran Prior Oluja visità Alguayre en 1618, dictà noves ordinacions per al regiment del monastir.

Durant la guerra de separació, la comunitat se refugià dintre Lleyda y després a Barcelona. Tornà a Alguayre en 1652.

De resultes de les guerres, pobresa y descuit, l'edifici del monastir estava, en 1680, ja quasi inhabitable. Pochs anys després la Priora demanà al Gran Mestre y al Gran Prior de Catalunya per trasladar lo convent a Barcelona. Lo Gran Mestre autoritzà la traslació en 1696, y la comunitat d'Hospitaleres arrivà a la capital en 1699, establintse en lo palau que l'orde tenía a la Riera de Sant Joan. Entre professes y servidores eren vintisís religioses.

Sofriren també algún perill durant la guerra de successió, en temps de Felip V, y a mitjans del segle XVIII^è^ obtingueren del Gran Prior que l'edifici que ocupaven, en lloch de tenirlo en arrendament fos en establiment enfitèutich, ab pensió anyal de 120 lliures.

Després de la bullanga de 1835, romaní disgregada la comunitat y deshabitat lo convent de la Riera de Sant Joan, y no tornaren a establirshi fins a 1860. Després fóu venut l'edifici y construit lo nou monastir a Sant Gervasi de Cassoles.

Lo convent d'Hospitaleres de la Ràpita fóu traslladat a Tortosa per major seguritat de les monjes en 1587. Les guerres dels segles XVII^è^ y XVIII^è^ malmenaren molt l'edifici, y per axò en feren construir altre nou, també dintre Tortosa, en 1734. Avuy subsisteix.

Estat de les comandes en lo segle XVIIIè. — Segons un procés de visita de 1752, la comanda d'Espluga de Francolí continuava comptant com a membres Belltall, Guardialada, Cabestany y Glorieta, hón hi tenía encare tota jurisdicció civil y criminal. La d'Espluga Calva en la metexa data tenía'ls membres de Palau d'Anglesola y Sidamunt, conservanthi també la jurisdicció y l'imperi. La de Térmens tenía llavors solament la vila y son terme ab lo castell; però ab tota jurisdicció.

La comanda de Barbens tenía com a membres Belianes, Panyelles y Gilella y'ls delmes y jurisdiccions. Lo terme, despoblat en 1752, de Gilella en antich temps tenía un castell. La de Cervera conservava los membres de Porquerises, La Ametlla, Puigreig y Berga. A Porquerises lo comanador exercía tota jurisdicció y imperi y lo meteix a La Ametlla, hón existía encare la casa forta o castell. A Puigreig hi possehía la jurisdicció civil y criminal en part del terme y en lo demés solament la primera. Lo castell que havía estat del Temple, en l'acta de visita de 1585 ja declarà son comanador Ramon Veri, que era inhabitable y quasi del tot enrunat. Desde molt antich l'orde del Hospital tenía cases dintre la vila de Berga y una capella, percibíntihi censos y fruint drets jurisdiccionals sobre 19 cases; emperò, en la citada visita de 1585 dit comanador manifestà que ignorava si l'orde havía tingut casa habitació a Berga.

La comanda de Vallfogona mantenía encare en 1752 com a membre Albió, y'l comanador continuava en lo terme de Vallfogona ab la jurisdicció civil y criminal. En la metexa data la comanda de Torres de Segre tenía'ls membres de Carratalà, Gebut, Adar y Orxesa. Ja no existía'l castell a Gebut, ni encare'l poble.

La comanda de Granyena possehía en 1752 los metexos membres de Montornés, Talladell y Mas de Bondía, ab tota jurisdicció en lo primer y darrer d'aquests llochs. En dit temps la comanda de Barcelona possehía una casa y terra de disset mojades prop de la ciutat al Clot, ab la jurisdicció, ab capella y aigua de la acequia comtal; tenía encare un molí en territori de Barcelona, la quadra de Sant Pau de Riusech, prop de Sabadell y'l lloch de Passanant, en la Segarra, ab tota jurisdicció. Ademés, lo comanador de Barcelona tenía la casa-palau de la riera de Sant Joan dintre la ciutat, hón en 1699 s'instalaren les religioses d'Alguayre pagantli lloguer y més tart una pensió enfitèutica y abans, en 1561, lo Capítol provincial manà que s'hi establís la habitació del Gran Prior de Catalunya, però pagant aquest també un lloguer o pensió anyal de 50 ducats al comanador.

En dit any 1752 la comanda de Tortosa no té més que lo solar hón hi existía la casa dintre la ciutat, ab una iglesia, sens jurisdicció; percibeix alguns censos y rèdits sobre terres de Xerta, Benifallet y altres punts. La de Vilafranca té la iglesia y casa dintre la població ab censos a Sant Valentí y ab drets senyorials a La Vid, Viladellops hón

posseheix la meytat de les tasques lo convent de Sant Pere de les Puelles, y a Gunyoles, hón té dret enfitèutich sobre sis cases.

La comanda de Selma té en 1752 los membres de Puigpelat, Masdenot, Hospitalet y quadres de Barbens y dels Hospitals. En lo primer dels dits punts hi conserva jurisdicció civil y criminal, lo meteix que al Hospitalet; però a Masdenot, petit territori situat dintre del terme de Montferri y de la parroquia de Puigtinyós, solament hi té la civil. En les quadres de Barbens, en lo camp de Tarragona, prop de Cambrils y dels Hospitals, anomenada igualment Mas den Lluch y Codony, també hi té no més que jurisdicció civil.

En la metexa data la comanda de Susterris, continúa unida ab la antiga de Siscar y té'ls membres de Montanyana, Giró, Mora, Erbul,

Firmes dels Grans Priors de Catalunya Dimas de Requesens y Pere de Junyent, en documents respectivament de 1563 y 1576

Castells d'Encús, Custoja, Bellfort y Carreu. Lo cap de la comanda és una petita capella y habitació en lo més estret d'un congost que atravessa la Noguera Pallaresa, sota meteix de la vila de Talarn y a dos kilòmetres de Tremp. Dita capella és sots invocació de Sant Joan Babtista y hi ha priorat obediencial, que en 1752 ja no és provehit per falta de còngrua y extingit per aytal rahó per disposició general dels beneficis incòngruos de 1769. En los moments en que s'estampa'l present llibre, dita capella, completament abandonada y que és lo darrer recort que subsisteix del orde del Hospital al Pallars, està en perill de desaparèxer per les construccions dels *pantans* o estanys de retenció de les aigues de la Noguera.

Les cases de Sant Llorens de les Arenes y Aiguaviva estaven en situació molt abandonada. Se conservaven los censos y la iglesia a Avinyonet.

Finalment, la comanda d'Alguayre, romaní quasi perduda desde

la traslació del convent a Barcelona en 1699. En 1752, lo monastir està ja enrunat y sols si veu la iglesia. Se reben encare, ab tot, lo delme y censos y s'exerceix la jurisdicció civil y criminal. La priora, resident ja a Barcelona, té també delme y jurisdicció en lo terme de La Portella, lo meteix que en lo de Ratera, lloch ja despoblat. També són despoblats los termes de Tabach, Cals, Alsinar, Gatmullat y Corregó, hón la priora exerceix igualment la jurisdicció. Corregó era usufructuat per les quatre religioses més antigues del monastir d'Alguayre, com a administradores del desapropri de Donya Catarina de Vilanova, monja també del convent, qui havía comprat aquell lloch en 1489. Encare exercía jurisdicció la esmentada priora a Vilanova de Segrià.

Per conèxer la relativa importancia d'aquestes comandes a les darreríes del segle XVIIIè pot servirnos la llista de les responsions que donaven al Comú Tresor de Malta en 1788. Les quantitats són en lliures catalanes: Gran Prior, per son patrimoni, 3,101; Gran Prior, per sa comanda d'Espluga Calva, 765; Gran Prior, per la comanda de Barcelona, 394; comanda de Renau, 288; comanda del Masdeu, 921; comanda de Colliure, 198; comanda de Bajoles, 214; priorat de Pollensa, 91; comanda de Vilafranca, 472, y comanda de Térmens, 793.

CAPÍTOL VI

Visita periòdica de les comandes y dependencies. — May les cases del orde estigueren subjectes a visita dels Bisbes; emperò, per algunes pretensions sustentades per determinats Diocesans, Alexandre V decretà palesament en 1409, que'ls Hospitalers estaven exempts o lliures de la correcció y visita dels ordinaris. Era, per conseguent, lo Gran Prior a Catalunya y lo Castellà d'Emposta a Aragó y Valencia, los qui disposaven, d'acort ab lo Capítol provincial, la visita periòdica de les comandes y de les iglesies, capelles y membres depenjants d'aquelles.

Alexandre VI donà també una butlla en 1496, facultant al Gran Prior de Castella per que pogués visitar y corretgir sens intervenció dels bisbes, als capellans, iglesies y cases del seu priorat.

Després de la caiguda de Rodes, en 1523, lo papa Climent VII confirmà la ecsempció de visita, correcció y jurisdicció dels bisbes y sobirans temporals als Mestres, dignataris, comanadors, capellans, vassalls, sirvents y masovers del orde del Hospital. Y Pius IV, en 1560, declarà als Priors y comanadors del dit orde verdaders ordinaris dintre'ls límits de llurs jurisdiccions y declarant en iguals termes que Climent VII, la ecsempció de la visita y correcció dels bisbes.

Los Grans Priors o visitadors delegats anaven a les comandes ab

un escrivà o notari y allí feyen inspecció de reliquies, joyes, ornaments, llibres, armes y vestits, enterantse de com se feya la administració dels béns y la inversió de rendes y axecant acta de la visita hón constaven los privilegis, jurisdiccions, gravàmens y plets pendents de cada casa del orde. De dita acta s'en enviava còpia autèntica al Gran Mestre.

Los Grans Mestres Fluvià y Lastich manaren ja en la primera meitat de la XVª centuria que tan lo Castellà d'Emposta com los Grans Priors de Catalunya y Castella fessen la visita ab modestia, sens excessives despeses, per evitar càrrech innecessari a les comandes. Quasi sempre ere un frare delegat lo qui efectuava la visita; emperò, lo Gran Mestre La Sengle, en 1554 disposà que'l Castellà y'ls Grans Priors visitessin personalment cada cinch anys totes les cases del orde y capelles y corretgissin la negligencia dels comanadors; y que en cas

Firmes dels Grans Priors de Catalunya Adrià Maymó y Francesch d'Oluja, en documents respectivament dels anys 1591 y 1621

de trobarse malalts o impossibilitats de viatjar, llavors podíen delegar en dos membres, un cavaller y un capellà, persones aptes y prudents, per visitar algunes o totes les comandes y fins les Cambres priorals o sía'l patrimoni dels Grans Priors.

Si'l Castellà d'Emposta o'ls Grans Priors dexaven de practicar personalment o per delegats la visita en lo temps senyalat, quedaven privats per terme d'un any dels rèdits propris dels llurs càrrechs o dignitats. Los delegats-visitadors negligents eren també punits ab la pèrdua d'un any d'antiguitat.

Com a mostra de les actes y diligencies de visita que's feren desde molt antich a Catalunya per lo Gran Prior, donarèm a conèxer la corresponent al any 1660, començada a 22 abril per lo Gran Prior Miquel de Torrelles y Sentmenat. La primera casa visitada fóu la d'Espluga de Francolí y seguiren Espluga Calva, Barbens, Torres de Segre, Tortosa, Térmens, Avinyonet, Masdeu, Bajoles, Colliure, Barcelona, Vallfogona, Cervera, Granyena, Selma, Vilafranca del Penedès, Susterris, Siscar, Rialp, Vilamur y Mallorca. L'acta de visita fóu autoritzada per Joseph Mora, notari públich de Barcelona.

Los visitadors acabaven sempre preguntant als prohoms y jurats dels llochs hón l'orde exercía senyoriu, si teníen algún agravi o dany rebut dels batlles, oficials y comanadors, y sempre responíen que no, que'ls havíen tractat *com a fills y faels vassalls* del orde del Hospital y que dits oficials administraven justicia *segons Deu,* no vivint en lo poble o terme cap persona escandalosa o inquieta, donchs de havernhi hauríen estat castigades degudament.

Visita de 1660 a la comanda d'Espluga de Francolí. — Lo 22 abril lo Gran Prior se presentà en lo Castell de la Espluga que estava, segons se dedueix de la visita, molt enrunat, donchs diu: «en lo qual hi ha un pati al entrant sens portal ni portes e al cap demunt un portal dit del castell gran ab ses portes bones y ab son pany y clau y al entrant del dit castell un gran pati en lo qual hi ha contra dit portal gran a ma dreta lo cor de la iglesia de dit castell molt espatllat ab un travol molt dolent y al costat de dit cor una iglesia cuberta ab tres peus daltar y un siti per lo senyor Comanador, la qual esta aprofanada y sobre dita iglesia hi ha una botiga part sens teulada ni paret y al costat de dita iglesia un pati anexe ab una torre la qual servia de preso y esta espatllada y al costat de dita torre una botiga devall la qual estan las cavallerisas be cuberta de teulada y al cap demunt del pati un seller gran cubert ab sos archs de pedra, ab dos cups de pedra y tornant desde dit seller avall hi ha un pati que toca al mur ab dos moreras y al costat una cuyna molt gran ab son portal. Al costat de dita cuyna una escala molt ampla que munta dalt y al cap daquella una saleta sens travol ni teulada ab tres archs y despres altre saleta sens cubrir y una cuyna gran ab volta bona de pedra y sobre dita cuyna hi ha una torre gran sens sostres y muntant al recibidor de dita escala gran a ma dreta hi ha quatre cambres en las quals s'hi pot habitar».

Després lo Prior interrogà al batlle y prohomens de la vila mitjançant jurament, per qui portava'l bastó dit batlle y respongueren per l'orde del Hospital y per Don Rafel de Cotoner, batllíu de Mallorca y comanador de la Espluga. Declararen ademés, que'l Comanador tenía en la vila y terme tota jurisdicció civil y criminal, alta y baxa, mer y mixt imperi y que en temps del batllíu de Mallorca frare Melchor Du-

reta se féu justicia criminal en la vila de la Espluga, per haver fet penjar a un tal Joan Bassa y haver fets açotar alguns delinqüents per orde del propri comanador. Interrogats sobre los límits del terme de la vila, digueren que afrontava ab los termes de Montblanch, Guardia dels Prats, Blancafort, Montblanquet, Sanant, Fulleda, Cudós, Vimbodí, Milmanda, Rojals y Miravet, y que tenía encare empriu d'herbejar fins a les forques de Montblanch y de fer dues càrregues de llenya diariament en lo bosch de Poblet per lo forn de la vila jussana.

Manifestaren també los prohomens de qui eren los delmes de aquell terme y quina part en prenía l'arquebisbe de Tarragona y declararen que de totes les cases y horts que feyen cens al Comanador, aquest en cobrava dos sous per lliura del preu en cas de vendes, tenint encare lo meteix Comanador la fadiga de trenta díes per poder retenir les finques venudes.

Interrogats los jurats y prohomens, digueren que tots los homens de la Espluga son tenguts a fer quiscún any un jornal de sembrar al Comanador si tenen parell y'l Comanador deu donàrloshi pa, vi y carn rahonablement, y ademés a cada parell de mules que llauri al vespre deu donarli una fanega de civada. Si'l Comanador venía dites joves o llaurats, llavors los vassalls obligats teníen dret de redimirles o pagarles ab diner a prorrata del preu de la venda feta. També devíen fer per lo Comanador un día de batuda l'any los qui teníen parell y los qui solament teníen una mula, y fer tragí; y los que ni no teníen cap bestia pagaven tres diners al Comanador. Declararen que per lo forn de la vila sobirana feyen al Comanador una lliura y deu sous anyals y per lo de la vila jussana dues lliures y deu sous; y que rebía dit senyor per delme de vadells y ruchs sis diners per cap que naxía en lo terme y per delme de porcells la decena.

Finalment, declararen que'l Comanador no feya residencia a la comanda y sols alguna volta havíen vist al seu representant; y que la comanda tenía'ls següents membres: Belltall, Glorieta, Cabestany, Guardiola, essent lo valor o rèdit total de la present comanda 1,200 lliures, que és lo preu que dits prohomens en oferiríen si en feyen l'arrendament.

Per indisposició o per no voler molestia, lo Gran Prior nomenà com a comissaris per a continuar la visita detallada dels esmentats membres de la comanda de la Espluga al comanador de Térmens, Francesch de Riquer, y al capellà d'obediencia Pere Dols, los qui anaren a interrogar als batlles y prohomens de Belltall y demés llochs.

Visita a la comanda de la Espluga Calva. — Lo Gran Prior Torrelles se presentà en aquest lloch lo 26 abril 1660 y recorregué lo castell, passant per «lo portal major de dit castell las portas del qual son novas ab son clavassó gros y ab anella grossa de ferro e apres hi ha un pati y a ma esquerra dell una botiga ab quatre picas de oli de

pedra e altra botiga ahont se posan los grans; e al costat de dita botiga està la presó que consisteix ab dos instancias ab ses portas prou fortas y forrallats y dins dita presó si troba una cadena y dos grillons. Lo seller construit al devant del portal major conté nou botas de cadireta bonas que la major dellas serà de cent canters poch mes o manco y las altras de seixanta a setenta canters ab un cup gran de pedra folrat de cairó, en lo qual cup si munta ab dotze sglaons de pedre e a mes un cup de oli que serà de quatre cents quartans..... Al cap de la escala major la qual es de pedra hi ha uns corredors los quals rodan lo celubert y en ells hi ha dotze aus de pedra grans e apres se mira una sala gran, hon se troba un seti banch de fusta usat y una parador de fusta dolent, la qual sala està ab tres finestras grans..... e axi matex en los corredors de dit celubert hi ha una capella molt petita ab sa boueda de guix ab son retaule de St. Carlos ab las armas del Prior Ospital..... e al cap de dit corredor hi ha un portal per lo qual se ix a una exida que mira a la bassa del aygua y en dit corredor hi ha unas armas del quondam Prior de Cathalunya fra Don Onofre de Ospital.»

Després lo Prior féu descriure los drets y rèdits de la comanda al batlle y prohomens de la Espluga Calva, y manifestaren que l'orde hi tenía tota jurisdicció y imperi y que en temps del present comanador «se ha exercida justicia criminal en dita vila per haver fet penjar y escorterar per orde de dit senyor Comanador Lorens Esteva y altre quis deya Trista per sobrenom».

Manifestaren també sobre delme que de tretze mesures de forment y altres grans (però no de llegums, faves, llavó de cànem y hortalices, que no paguen rès), ne prenía dues lo Comanador y en romaníen onze per al pagès. De les dues del Comanador en pertanyía la quarta part al Arquebisbe de Tarragona. Lo delme de la verema era de sis càrregues, una per al Comanador; y lo d'olives era de tretze, dues. Lo del safrà era de dotze, una. També de dotze, hu lo d'anyells y cabrits, y se parteix entre'l Comanador y l'Arquebisbe; si la delmada no bastara a dotzena, llavors lo proprietari del bestiar pot pagar per cada cap dos diners, o'l Comanador pot pendre un cap y refer al proprietari dos diners per cada hu que mancarà a la dotzena. Entre Comanador y Arquebisbe se parteix encare lo sou que paga'l proprietari per cada pullí cavallí que naix, y los vuit diners per cada pullí mular, y los sis diners per cada pullí somer; per cada vadell quatre diners. Los homens de la Espluga que posaven lloques també estaven obligats a donar al Comanador un poll per casa.

La Universitat de la Espluga Calva pagava al Comanador 40 lliures de quistia quiscún any. Los habitants estaven obligats a coure'l pa en lo forn del orde, pagant un pa de cada vinticinch; y a anar a moldre al molí fariner del orde, satisfent per cada faneca quatre palmades. Lo lluisme per les finques que feyen cens al orde era de dos sous lliura.

Declararen lo batlle y prohomens no haver vist may al Comanador fer residencia en la comanda, sinó solament son representant; y que la vàlua de la comanda la estimaven de unes 1,200 lliures.

Lo Gran Prior anà a visitar després lo lloch de Palau, membre de la comanda d'Espluga Calva. Lo terme de Palau afrontava ab los de Mollerusa, Sidamunt, Belloch y la Novella. Visità també Sidamunt, que era altre membre de la metexa comanda.

Visita a la comanda de Barbens. — La efectuà'l Gran Prior Torrelles a 27 abril, y cridats lo batlle y prohomens juraren sobre l'hàbit y creu del dit senyor dir veritat.

Firmes dels Grans Priors de Catalunya Pere Jordi Puigdorfila, Felip de Sabater y Miquel de Torrelles, en documents respectivament dels anys 1632, 1643 y 1659

Manifestaren que'l Comanador, qui en 1660 era Nicolau de Cotoner (després Gran Mestre del orde), hi tenía tota jurisdicció y imperi y que percibía'l delme a la dotzena dels grans y filases; olives y safrans a la vuitena y anyells y llanes a la onsena. Ademés, percibía la primicia a rahó de 37 una dels grans y filases y de 34 una de verema, anyells y llana; y per cada nodrís de euga un sou, de mula vuit diners y de somera quatre diners. Cada casa que posava lloques donava un pollastre al Comanador.

Los poblats que teníen parell feyen joves del sembrat un día l'any y de batuda altre día. Lo Comanador mantenía al home y donava dues punyeres d'ordi a les besties. Feyen encare altre jova de tragí per portar la verema al trull o gra a la casa.

La iglesia de Barbens era del ordc, y'l Comanador era l'ordinari. Hi havía cinch beneficis, un d'ells a presentació dels pahers del dit lloch.

Declararen los prohomens no haver fet residencia may lo comanador en la comanda y que la vàlua d'aquesta era un any ab altre de mil lliures, comprenenthi'ls membres, qui eren Belianes y Panelles.

La descripció del estat del castell de Barbens ja la tinch publicada en la monografía *Cartoral dels Templers de les comandes de Gardeny y Barbens* (Barcelona, 1899).

Respecte de la visita dels citats membres de la comarca de Barbens, no més dirèm que'ls prohomens de Belianes declararen que'l comanador hi tenía tota jurisdicció y que han vist administrada justicia criminal per haver estat açotat un home dit Marsal y penjat un altra dit en Granyó, per orde del Comanador.

Visita a la comanda de Torres de Segre. — Lo 30 del meteix abril anà'l Gran Prior a la vila de Torres de Segre y interrogà al comanador fra Francesch Anglada. Declarà aquest que hi tenía tota jurisdicció y imperi, «que cada día exerceix la civil fent ferendas y executar penes per processos civils, y tocant a la criminal aquella no ha exercida per no haver estat menester en son temps, veritat es que en temps del comanador fra Mateu Farrer, penjaren a un negre quis deya Nicolau, dit *lo negre del Degà,* en la present vila, y també en temps del batlliu Joan d'Ortiz, comanador de la present casa, sentenciaren a mort y penjaren a Tomàs Roer de Cugul, precehint en tot procés y enquesta criminals per part del Procurador fiscal del senyor Comanador». Interrogat dit Comanador per lo Gran Prior, declarà que abans hi havía en la vila un castell «que vuy tot està ab un munt per causa de les guerres del Principat, y a la obra del qual castell los poblats del present lloch estàn obligats a les barbecanes, la cistella y teulades, ço es a tirar la manobra y servir als manobres a ses propries despeses y també son obligats a fer los valls de la vila». Manifestà encare que la valor de la comanda per estar molt perjudicada era en aquell temps de uns mil escuts.

Després lo Gran Prior Torrelles anà a visitar lo lloch de Gebut, membre de la comanda de Torres de Segre. Lo comanador hi te un castell «lo qual per avuy està enderrocat» y moltes pesses de terra que s'enumeren en l'acta de visita, senyalant la respectiva extensió y afrontacions. Eren també membres d'aquesta comanda Carratalà, Urquesa y Adar, prop d'Aytona.

Visita a la comanda de Tortosa. — La començaren lo 28 de maig 1660 los comissaris visitadors frare Francesch de Riquer y frare Pere Dols, nomenats per lo Gran Prior. Inspeccionaren la iglesia de Sant Joan, construída en la ribera de la ciutat, la que tenía en lo cap

d'altar Nostra Dona del Temple, tenint al costat dos altres altars, un dels Sants Metjes y altre de Sancta Magdalena. Interrogaren al procurador de frare Galceràn de Vilallonga, comanador de Tortosa, y declarà que en aquella iglesia hi havía una confraría sots invocació de Nostra Dona del Temple, que era dels corders, espardenyers y mestres d'axa; y que qualsevol delinqüent quis guarde en la iglesia no es treu d'ella «etiam que sia ab sometent alçat en manera alguna y lo sa-

Firmes de les priores del Monastir d'Alguayre Francina de Pons, Violant de Santcliment y Raimunda de Camporrells, en documents respectivament dels anys 1526, 1541 y 1705

grat de dita iglesia es fins al cantó del carrer de Sant Pere, prenent lo mitg del carrer, qui es devant la iglesia, y que lo portal de la present ciutat més prop de dita iglesia també tot ell es sagrat». Lo Comanador tenía al costat de aquella iglesia una casa gran «avuy espatllada del tot, la qual també es sagrat y se espatllà en temps que la present ciutat fou saquejada per los francesos».

Declarà'l procurador que les rendes de la comanda de Tortosa consistíen solament en delmes y censos y la valor aproximada serà de 250 lliures.

Visita a la comanda de Térmens. — S'efectuà a 10 juny per lo Gran Prior en persona. Interrogat lo comanador Francesch Riquer, declarà que en aquesta vila y terme hi tenía tota jurisdicció y imperi y «que havrà alguns vint anys ques feu justicia en dita vila per assotarhi una dona ques deye Jorbeta y condemnar a galera a Gaspar Peix y Pere Joan Borràs».

Manifestà que'l delme «se paga de tota manera de grans y mixtures a la dotzena y quinzena, ço es que del munt que delman quan aquell de qui es logra te onse fanecas franques lo senyor en prent la dotsena y quan lo senyor te tres fanecas la quarta pren lo Rector del munt mateix y pasat axi tot lo munt, de tot lo que resta al pagés torna a pendre lo Comanador la quinsena part, ço es que quan lo pagès te catorse fanecas lo Comanador pren la quinsena.» Dels grans menuts, mills y paniços, y de la verema, cànem, llí, alls y sebes dalmaven a la desena.

Manifestà encare que'ls poblats a Térmens «son obligats a les obres del castell de la present comanda, es a saber a la sistella de aquell y servir de manobres y lo Comanador los ha de fer la despesa; y paga los mestres y manobre y axi mateix en la cuberta pus alta del castell en lo portar la manobra de dita sistella e axi mateix son tinguts en ajudar a la obra de la peixera o sequia del molí».

La vila de Térmens «està en directa senyoría del Comanador ab firma, fadiga y sinquante en cas de alineacio o transportacio y lo comanador y sa familia es franc de passatge de la barca està en lo pas del riu Segre».

Declarà també que la iglesia de la vila ans era capella del castell, y la vila la possehí després per concessió del Gran Mestre Uch de Loubenx de Verdale; y al temps de la visita era depenjant del Bisbe d'Urgell.

Tot seguit lo Gran Prior interrogà al batlle y prohomens si tenien que doldres d'algún greuge o dany del Comanador, pregunta que era de costúm fer a tots los llochs visitats, y respongueren que no tenien que manifestar cap abusió. Manifestaren que aquesta comanda «molt espatllada a causa de las guerras valdrà un any ab altres mil lliures».

Visita a les comandes d'Avinyonet, Aiguaviva y Sant Llorens. — No la feren los comissaris del Gran Prior fins al 22 març 1661. Interrogat Roch Franch, notari de Girona, com a procurador de frare Serralta, Comanador d'Avinyonet, Sant Llorens y Aiguaviva, manifestà que en terme d'Aiguaviva, prop Girona, lo Comanador «hi te una casa dita lo Temple de Sancta Madalena ab ses terres que seran per dos parells de bous de llaurar». Enumerà'ls censos y los delmes que rebía en lo meteix terme d'Aiguaviva y en lo de Sant Llorens de les Arenes, abdós del bisbat de Girona. També enumerà les rendes

que percibía en los termes d'Avinyonet y Castelló d'Empuries, «les que se arrendaven en temps de pau ab 450 o 470 lliures de plata».

Lo Comanador tenía en Avinyonet una capella sots invocació de Sant Joan y «lo senyor Bisbe de Girona noy te res que veure»; y en terme de Castelló y prop la vila hi tenía també una iglesia ab igual invocació, enrunada a causa de les guerres y «lo senyor bisbe de Girona noy te res que veure».

Declarà lo citat procurador que'l Comanador no tenía cap classe de jurisdicció en los llochs esmentats. La havía tinguda a Fontanilles, «que avuy es de la baronia de la vila de Torroella de Montgrí».

Lo Comissari interrogà als pagesos qui habitaven la casa del Temple d'Aiguaviva y digueren haver sentit a dir ja a sos passats «qui han estat sempre en dita casa que les iglesies sempre han estat visitades per la Religió de Sant Joan y may han entés a dir les ha visitades lo senyor Bisbe de Girona y en quant a la justicia no entra en dita casa del Temple per haverla vista may entrar en aquella ans be la han vista algunes vegades circa dita casa per alguns delinqüents si guardaven a veure si ixiríen de aquella y en quant al entredit per haver vist en temps de entredit dirse missa en dita iglesia de la Casa del Temple sens contradiccio alguna, tocant les campanes perque qui oir missa volgués anàs a oirla». Manifestaren encare que la valor de la comanda d'Aiguaviva era de 800 a 900 lliures anyals.

La casa d'Aiguaviva estava situada a tres quarts d'hora de la ciutat de Girona y estava en part esgavellada al ferse dita visita.

Lo Comissari anà a visitar també al cap de dos jorns la iglesia dita del Temple de Castelló d'Empuries, situada un quart d'hora dels murs de la vila, la que trovà «del tot enderrocada a causa de les guerres» y una capella de Sant Joan en terme d'Avinyonet, que vegé en bon estat.

Visita a les cases y comandes del Rosselló. — Lo Gran Prior nomenà comissaris per visitar lo Masdeu, Bajoles, Colliure y demés béns del Rosselló al comanador de Térmens Francesch de Riquer y al prior de Colliure Onofre Estalella, capellà d'obediencia. A 26 març 1661, abdós comissaris visitaren la iglesia dita del Temple a Perpinyà, «construida al costat de la casa dita del Masdeu», essent rebuts en processó solemne per lo prior de dita iglesia fra Mateu Longuet y altres capellans. Hi trovaren reliquies de la Vera-Creu, Sant Joan y Sant Sebastià; l'altar major sots invocació de Nostra Dona, ab imatges dels Sants Joan y Miquel. Altres altars de Sancta Ursula ab un quadro pintat al oli, de Sancta Catalina y Sant Joan també «pintat al oli lo qual trobaren ser molt vell», de Sancta Elena «pintat al oli ab una figura de eccehomo y es un quadro petit molt vell» y la capella del Sant Sepulcre.

Interrogat lo citat prior de aquesta iglesia declarà que lo priorat

és de presentació y colació del comanador del Masdeu, estant obligat l'obtentor a pendre l'hàbit y creu del Hospital. Dit comanador donava al prior 760 reals de plata al any, y aquest feya dir misses diumenges y festes en la esmentáda iglesia. Lo bisbe d'Elna no tenía rès que veure en aquesta y «en cas de entredit, ab portes obertes y campanes tocants no se ha dexat de celebrar en dita iglesia del Temple misses ahont tot lo poble de la present vila venia a oyrles en dit cas».

Los Comissaris visitaren també la casa del Temple, al costat de la iglesia, veyent «un estudi ab dos finestres ab boveda de guix, dins lo qual hi ha molts armaris de fusta ab les portes de noguer, ahont estan reconcidades les scriptures fahents per les comandes de Rosselló». Interrogaren després al prior Longuet sobre los béns y rendes que la comanda de Masdeu té a Perpinyà, ademés de les citades iglesia y casa. Manifestà que'l comanador té en la vila tots los forns y los habitants no poden coure pa en altres, com no sía en forn domèstich y per us esclusiu de cada familia y situat «al derrer sostre de les cases y lo comanador los pot fer spatllar si a cas couràn pa per altri». Los forns del Comanador eren un al *carrer del Relotge,* parroquia de Sant Joan; altre dit *lo forn de Sant Jaume* al carrer de la Sancta Juixa, ab sa casa; altre dit *forn de Sancta Clara*, ab sa casa, y finalment, *lo forn de Sant Francesch,* parroquia de Sant Mateu, també ab la casa.

Manifestà encare que'l comanador reb a Perpinyà molts censos sobre cases y patis ab senyoría directe y que té la casa dita del Masdeu, que és lo cap de la comanda, ab gran heretat d'uns 60 jornals de sembradura y terra de garriga, que afrontava ab termes de Trullàs y Cànoves, hón hi tenía jurisdicció y imperi, plantant forques. En dita casa, cap de la comanda, hi havía una capella de Sancta Creu.

Lo comanador de Masdeu era senyor del lloch de Hyls, que afrontava ab terme de Pollestres, teninthi tota jurisdicció y imperi y rebenthi'l delme. També possehía'l lloch y terme de Terrats, y Sancta Coloma hón si administrà justicia criminal trenta o trenta cinch anys enrera «per part del Senyor Comanador del Masdeu, qui a les hores era contra la persona de Antonia Forjas del dit lloch de Tarrats, la qual fonc condemnada a mort per bruixa y fonc sentenciada publicament en les forques de dit terme». Tarrats afrontava ab Trullàs, Montoriol y Tuhir.

Sant Hipòlit era altre dels membres de la comanda del Masdeu, ab tota jurisdicció civil y criminal y «molt temps ha no si ha administrada justicia per no haversi ofert occasio, emperò haurà vint sis anys o vintiset poch mes o menos se feu en dit lloch de Sant Hypolit per orde del senyor Comanador del Masdeu qui les hores era justicia criminal contra la persona den Favas del lloch de Bajes, lo qual fonc condemnat a cent açots y marcat ab la marca de Sant Joan y fonc exercitada dita sentencia en dit lloch y apres desterrat de dit lloch y terme». Aquest terme afrontava ab Salses, Clayrà y Sant Llorens.

A Palau (del Vidre) hi tenía'l comanador del Masdeu igual jurisdicció plena, y uns 40 anys enrera «se feu justicia criminal en dita vila de Palau per orde del senyor Comanador per fer penjar en alta forca nou dones per bruixes». Lo terme afrontava ab Tatzo d'amunt y d'avall y ab Sureda.

Lo 29 març anaren los comissaris a visitar la comanda de Bajoles, de la que era llavors comanador frare Ramon de Soler. Hi tenía tota jurisdicció y imperi y afrontava'l terme ab los de Castell Rosselló, la Degolla y Sant Genís. No hi havía cap casa del orde sinó solament delmes y censos. Visitaren igualment lo terme de Sant Nazari, membre de la comanda de Bajoles, també ab tota jurisdicció, haventshi fet la derrera justicia criminal per part del comanador «haurà vint anys

Firmes dels Grans Mestres del Hospital Villiers de l'Ile-Adam y Vignacourt, en documents respectivament dels anys 1528 y 1614

quan foren condemnats dos francesos germans per un robo feren de dos moltons a cent açots y marcats ab la creu de Sant Joan, la qual condemnació fonc executada en dit lloc de Sant Nazari». Los delmes d'aquest terme eren del abat de la Real y del Rector del lloch, no teninthi rès lo Comanador; però hi reb censos y hi té les herbes. L'estany dit de Sant Nazari era també del comanador de Bajoles y los habitants hi podíen pescar pagant per delme de set pexos un.

En la visita de Cabestany, altre membre de la comanda de Bajoles trobaren que'ls delmes eren del comanador y del prior del monastir del Camp y que la iglesia del lloch, al contrari de totes les altres situades en territoris y llochs del orde al Rosselló, era del comanador y que'l bisbe d'Elna no rès hi tenía. Interrogats los jurats digueren que «may han vist lo senyor Comanador que es vuy en dit lloc ni menos

en la vila de Perpinyà hón acustuman residir los de Bajoles». També digueren que dit comanador té «un molí fariner contra las murallas de Perpinyà y devant lo baluart de Sant Jaume avuy molent», y que la valor de la comanda era de unes 160 dobles.

Los metexos comissaris Riquer y Longuet visitaren la iglesia prioral de Colliure, trobant que'ls delmes del terme d'aquest lloch eren del prior de dita iglesia y que la presentació y colació era del comanador de Colliure. La senyoría directa del lloch era del Rey y del orde del Hospital, però la jurisdicció civil y criminal era solament del sobirà. Lo priorat tenía de renda uns anys ab altres 400 lliures barceloneses, pagats tots los càrrechs.

La visita de Bonpàs la efectuaren lo primer d'abril y en aquest punt lo comanador de Colliure hi tenía tota jurisdicció y imperi. Lo terme afrontava ab la Granja de Caramany y ab los termes de Bajoles y Sant Genís. Los delmes eren del Comanador, del bisbe d'Elna, del Rector y del Capítol d'Elna.

Orla, altre membre de la comanda de Colliure. Hi té l'orde tota jurisdicció. La iglesia enrunada a causa de la guerra, era del comanador, qui hi té a Orla una casa. Lo terme afrontava ab Malloles, Cànoves y Tulujes. En 1638 féu'l capbreu dels censos d'Orla lo notari de Perpinyà, Andreu Bosch. Lo delme era part del comanador y part del convent de Monges de Sant Salvador, la comunitat de Sant Joan y'l Capítol d'Elna.

Finalment, lo lloch de Casparons era també membre de la comanda de Colliure. Son terme afrontava ab Banyuls, ab la mar y Colliure. Los comissaris interrogaren a dos habitants los qui declararen que'l comanador era senyor del lloch «tan del civil com del criminal y açò saben per recordar molt be que en dit lloc de Casparons prengueren en certa occasió un bruixot y aquell aportaren a la vila de Colliure pera castigarlo per compte y orde del senyor comanador y dit bruixot scapà y després lo tornaren agafar en Ceret y lo aportaren altra vegada en la vila per orde del senyor comanador». Casparons no comptava en 1661 més que tres cases «y axi no es molt no hajen vist mes delinqüents per haverhi tant poch poblat».

Visita a la comanda de Barcelona.—Lo Gran Prior Torrelles anà al lloch de Passanant, membre de la comanda de Barcelona, lo 6 maig 1661, hón dit comanador hi tenía tota jurisdicció. Interrogà al procurador del comanador y respecte a justicia criminal declarà aquest «que en temps que V. S. era comanador de Barcelona (1627-40), que haurà trenta anys poc mes o menos, V. S. feu penjar la persona de Mathias Torner, d'Arbeca, per lladre de pas y de les hores no si ha fet justicia criminal en dit lloc».

Lo delme pertanyía al comanador y al castlà «qui vuy son los hereus de Francesch Gort de Leyda is pagan a la tretzena». Emperò, lo

delme del safrà era de 36 parts, tres per los senyors y les altres per lo pagès. Lo forn de Passanant és del Comanador, ab obligació dels habitants de còurehi'l pa, pagant de 24 pans un. La carnissería y taberna són del Comú y no pagan rès. Hi havía en aquest lloch un castell del comanador, enderrocat «que sols vuy hi ha una instancia que servex de botiga». La valor dels rèdits que treye la comanda del membre de que tractàm era d'unes 300 lliures anyals.

Visita a la comanda de Vallfogona. — Després anà'l Gran Prior a Vallfogona y interrogà al procurador de frare Pau d'Ager, son comanador, declarant que tenía tota jurisdicció en aquest terme y que «haurà vint y set o vintivuit anys ques feu justicia criminal en dit lloc, en temps de fra Don Rafel Sunyer, lo qual feu penjar en las forcas de dita vila la persona de Francesch Cabestany, de Belltall per crim de lladre de pas y de a las horas ensà no si ha fet justicia per no haversi offert occasió». Manifestà encare que'l comanador posseheix dos molins fora la vila, anomenats de la Cadena, y enumerà totes les peces de terra propries de la comanda.

Lo terme de Vallfogona afrontava ab los de Conesa, Segura, Guimerà y Fonoll. Lo terme rònech de Torre y la quadra de Carbonells són membres d'aquesta comanda.

Cridats los prohomens declararen que'l comanador «qui vuy es ha residit en dita vila de Vallfogona y en son castell, lo qual es construit devant lo portal de la iglesia parroquial nou o deu anys ha».

També era membre d'aquesta comanda'l lloch d'Albió, hón lo comanador «té un castell espallat de molt temps a esta part».

Visita a la comanda de Cervera. — Lo propri Gran Prior anà a visitar La Ametlla, membre d'aquesta comanda y fóu interrogat lo batlle, qui era a la vegada procurador del comanador Ramon de Soler, declarant que aquest hi tenía en lo lloch tota jurisdicció y imperi «y que si ha fet justicia en temps de dit senyor comanador qui es vuy, per haver condemnat a galera per son ordre la persona de Isidro Pont, de Carol, per haver robat en sa casa (del dit batlle) y de axò haurà sis anys poc mes o menos». Manifestà que'l delme al comanador se pagava a la dotzena y que en La Ametlla hi té «Castell ab sa torre dins la qual es la presó, lo qual està prou be». Enumerà les terres que pertanyíen a la comanda en dit punt y digué que'l Comú pagava al comanador 35 lliures de quistia y una per dret del forn. La taverna, fleca y carnicería eren del Comú.

La comanda de Cervera tenía també com a altre membre un terme rònech dit Lo Vilar, hón exercía jurisdicció igualment «y haurà vintivuit o trenta anys se hi penjà un home dit *lo corder* de Montblanch, per lladre, per ordre de Don Francesch de Peguera a les hores comanador». Y altre terme rònech dit Saladera, hón la jurisdicció era

del rey y del abat de Santes Creus. Lo dit abat y'l comanador se partíen lo delme.

La visita de la iglesia de Sant Joan de Cervera la féu com a comissari Pere Dols, capellà d'obediencia. Estava situada al carrer major de dita vila y'l comanador era l'ordinari, no haventla visitada may lo bisbe. Aytal iglesia no sofría may entredit encare que n'hi hagués en la iglesia major; «e continuant la visita dit capellà ab mi avall escrit notari, vegé lo sementiri de dita iglesia, al qual se trobaren moltas sepulturas a modo de caixas de pedra». Al costat hi havía la casa del comanador, en bon estat; però, no hi vivía, donchs los *capitans* de la esmentada iglesia de Sant Joan declararen que may no havíen vist a dit comanador Soler residir a Cervera. També declararen que'ls rèdits de aquesta comanda eren de valor de 800 lliures.

Visita a la comanda de Granyena. — Lo Gran Prior Torrelles la efectuà lo 8 de maig, interrogant al delegat del procurador de frare Nicolau Cotoner, comanador y declarà aquell que'l comanador hi té en la vila y terme tota jurisdicció y imperi, haventse fet en temps del dit Cotoner justicia criminal per la condempnació a mort per lladre d'un tal Queraltó, del lloch de Montornés, y essent executada «en les forques del terme de la present vila y axi mateix fonc condemnat a açots per orde de son principal com a comanador de la dita comanda, Joan Roca, natural de la Guardia, executantse la sentencia dins la dita vila de Granyena».

Manifestà que'l delme se partía entre'l Comanador, lo Castlà Francesch Lluria y'l Rector y «cada casa que posa llocas dona un pollastre per delme y no sen paga mes encare que sen posen moltes». Lo Comanador tenía la senyoría directa y cobrava en cas de venda d'una finca lo terç del preu per lluisme, exceptuades les vendes a carta de gracia que no satisfeyen rès.

Lo castell afrontava ab la iglesia parroquial y'ls jurats y prohomens declararen que'l Comanador Cotoner hi havía residit solament mitg any y que la valua de la renda de la comanda y sos membres sería de mil a mil cent lliures.

Lo Gran Prior visità després lo Castell, que tenía una cambra destinada a presó, una capella, varies estancies, dos patis ab cup y forn de pa; una torra rodona y un seller ab tres vexells de 150 cànters cada hu; per pujar al primer pis hi havía escala de pedra ab barana de ferre y lo formaven diferents sales y tenía també a dalt unes golfes, tot en bon estat y habitable.

Un dels membres de la comanda és lo lloch de Montornés, del qui és castlà Joan de Llorach, senyor de Solivella. Lo forn, taverna, carnicería y fleca del dit punt són del Comú; però fa per lo forn una petita pensió al comanador. Aquest hi té un castell «que està a modo de fortalesa, en lo qual dins no hi ha sinó voltes axi desobre com desota

y en aquell may se ha vist casa per habitació». Altre membre és lo Mas de Bondía, que afrontava ab terme de Guimerà. En aquest llogaret lo forn, carnicería, taverna y fleca eren del Comú. Cada casa feya tres joves al comanador, en lo sembrar, en lo tirar garbes y en lo batre.

En lo Talladell, membre també de Granyena, la jurisdicció criminal pertanyía a la vila de Tàrrega y l'orde del Hospital hi tenía un castell enderrocat «que vuy serveix de corral».

Visita a la comanda de Selma y Vallmoll. — Se feu per comissaris, qui eren Galceràn de Vilallonga, comanador de Tortosa y

Firmes dels Grans Mestres del Hospital Antoni de Paula, Lascaris, Rafel Cotoner y Nicolau Cotoner, en documents respectivament dels anys 1631, 1656, 1663 y 1667

Pere Dols, capellà d'obediencia, a 25 maig 1661. Interrogats los jurats y prohomens de Selma declararen que'l comanador hi tenía tota jurisdicció y que en temps del comanador Puigdorfila fóu condemnat a galera Miquel Estalella, del meteix lloch. Lo terme afrontava ab los de Torrelles, Marmellà, Momnell y Montagut. La iglesia era del comanador qui tenía la presentació y colació dels rectors. Hi tenía ademés un castell en bon estat y al cap de la serra altre castell enderrocat y una capella que havía estat antigament la parroquial del terme. Manifestaren que la valor total de aquesta comanda era de 800 a 900 lliures l'any; y que'l comanador Francesch Miquel havía residit cosa de mitg any en l'esmentat castell. També exposaren als comissaris visitadors que'l batlle se portava bé y que no teníen greuge sinó del governador que hi tingué abans lo comanador, «lo qual feu sobergaría als poblats quan vingué pera exercir jurisdicció de alguns crims se havien fet en lo present terme haurà sis anys poch mes o menos, lo qual governador

portà molta gent ab moltes cavalcadures pera ferlos pagar tot lo gasto feu ell y sa gent y animals vuit dies questigué en lo terme, no tenint obligació los poblats; al qual dits poblats suplicaren los absolgués del dit gasto atès no tenien obligació y a les hores ell nos digué pagau y encontinent foren tatxats los poblats y pagaren, per lo que se suplica als senyors visitadors manassen al senyor comanador qui es vuy pague dit gasto que ademés es de justicia o tindràn a particular gracia y mercè».

Los comissaris anaren també a Puigpelat, membre de la comanda de Selma, hón lo delme pertanyía al comanador y al arquebisbe de Tarragona. En son terme hi havía una partida dita del Hospitalet ab una iglesia de Nostra Dona y una casa del ermità, pertanyent al comanador. Aquest tenía en lo terme del Morell una quadra y casa ab jurisdicció civil, altre casa a Vilabella y una quadra en terme de Bonferri.

Visita a la comanda de Vilafranca. — Los metexos comissaris visitaren la casa de Sant Valentí y de Vilafranca del Penedès. Lo procurador del comanador Didach de Boxadors declarà que dins la vila hi té la iglesia de Sant Joan, de la que és ordinari y no rès pertany al bisbe. En cas d'entredit «nos dexe de celebrar en dita iglesia mises ab portes obertes y campanes tocants pera que sentin dites campanes pogués oyr missa qualsevol». Al costat de la iglesia hi tenía casa mitjançant carrer. Manifestà també'l procurador que l'orde tenía en lo llogaret de Les Cabanyes una iglesia y caseta, sots invocació de Sant Valentí y lo comanador era l'ordinari; enumerà'ls censos que rebía a Pachs, Puigdalba y Lavid, hón la jurisdicció era del Rey, y a Viladellops, hón la jurisdicció era del comanador. Rebía encare censos a Sant Joan de Cunilles, La Llacuna, Sant Martí Sarroca y Castellet. Finalment declarà que la valor de la comanda de Vilafranca era de 900 a 1,000 lliures anyals.

Visita a la comanda de Susterris y Siscar. — La efectuaren los comissaris Francesch Anglada, comanador de Torres de Segre y Ignasi Sala, capellà d'obediencia lo 12 maig del any 1662. Començaren per anar al lloch de Montanyana, acompanyats del comanador Miquel de Caldes y vegeren la iglesia del priorat que és de colació y presentació d'aquest; lo prior rebía delmes de tots fruits del terme de Montanyana y la meitat de la lleuda que's pagava en dit lloch.

Aquesta comanda tenía una quadra en terme de Vives, prop de Tamarit de Litera, en la que l'orde hi tenía tota jurisdicció. Essent lloch deshabitat y no haventhi casa hón tancar los criminals, lo comanador y son batlle teníen facultat de posarlos en la Torre de Vega, que era proprietat d'un vehí de Tamarit. Lo comanador de Susterris també tenía la jurisdicció en tres cases del poble d'Areny y rebía delme d'algunes terres.

Lo lloch de Giró era altre membre de la metexa comanda, hón hi tenía castell en bon estat. La iglesia era del Bisbe d'Urgell. També eren membres Puigvert, compost de sis cases y La Almunia. A Llusàs la comanda hi tenía jurisdicció en sis cases y la exercía'l batlle del orde a la Almunia.

Mora, prop de Montanyana, era membre igualment d'aquesta comanda; però la iglesia era del citat bisbe. Y també lo terme d'Erbul ab una ermita dedicada a Nostra Dona. En abdós punts lo comanador hi tenía la jurisdicció y rebía los delmes y censos. A Pobellar y Pauls la jurisdicció civil y criminal era mixta del orde del Hospital y del Duch de Cardona y fóu usurpada per lo castlà de Montrós. A Castelló d'Encús tota la jurisdicció era del comanador de Susterris y en dit terme percibía delme y molts censos. La iglesia de Castelló pertanyía a la comanda.

Los comissaris anaren després a Talarn, a mitja hora del congost y capella de Susterris, hón los comanadors hi teníen la casa, cap de la comanda. La tercera part del delme del terme de Talarn era del orde. D'allí passaren al país d'Urgellet a visitar la iglesia y casa de Custoja, altre membre de la comanda de Susterris. En dita iglesia no hi tenía cap intervenció'l bisbe d'Urgell. Per rahó de aquesta iglesia'l comanador rebía molts censos y delmes a Cerdanya y Urgellet.

Bellfort era també membre de Susterris, ab tota jurisdicció y ab la iglesia del lloch sots invocació de Sant Sadurní; y lo meteix Carrèu, hón sols hi havía una masía. Lo priorat de Palau pertanyía també a aquesta comanda y la colació y presentació de prior era del comanador.

Lo comanador declarà als visitadors que la valor de la comanda de Susterris-Siscar era anyalment d'unes 750 lliures barceloneses.

Visita als priorats de Rialp y Vilamur. — La feren los comissaris en lo mes de setembre 1662, examinant l'edifici de la iglesia de Rialp, sos ornaments y los beneficis fundats en diferents altars. Lo prior era ordinari d'aquesta iglesia, sens cap dret del bisbe d'Urgell. Possehía'l molí y forn de Rialp, hón devíen anar a moldre tots los poblats, pagant de moltura una punyera per quartà de grà y per coure'l pa donaven un pa per vint. La lleuda de Rialp era també del prior. Los poblats de dita vila «estàn obligats a illuminar los altars sens contribuir en rés dit prior». També era seu'l fossar y dels terratges dels enterraments «pot fer pagar lo que li apareix de dits terratges dins la iglesia y en lo fosar deu sous dels grans y cinch dels albats».

La renda del priorat de Rialp-Vilamur era anyalment d'unes 800 lliures.

En juliol del esmentat any 62 un visitador del Bisbe d'Urgell visità *manu armata* la iglesia del priorat de Rialp y segons declaren los cònsols de la vila «en temps del prior Serra mentre son vicari volia publi-

car algunes lletres del senyor bisbe en dita iglesia, han vist baixar dit prior y pendreleshi y esquexarles y assó molles vegades ho han vist».

Després anaren los comissaris a visitar la iglesia parroquial de Vilamur. Lo delme d'aquest terme se partía entre'l prior y lo Duch de Cardona. Lo prior tenía'ls *terratges* de dita iglesia y fossar, pagant cinch sous per cossos grans y dos sous y sis per los petits. Lo forn de Vilamur era del prior, y'ls poblats estaven obligats a còurehi'l pa, pagant aquell lo forner y allenyant lo forn; però la llenya devía donarla la vila.

Estava manat per lo gran Prior que a Vilamur «los encartats o promesos hajen de desposarse y ohir missa de benedicció dins dos mesos si no tindràn llegitim impediment y durant dit temps no puguen los dos habitar sota un cubert fora la iglesia o altre part publica en pena de scomunicació major y de tres lliures».

Visita del batlliatge de Mallorca. — En juliol 1661 los comissaris del Gran Prior, frare Arnau Serralta, comanador d'Avinyonet y frare Guillèm Brondó, cavaller, anaren a Mallorca, però no hi trovaren ni'l prior de Pollensa ni cap capellà del hàbit del Hospital. A la ciutat de Palma visitaren la iglesia del Temple, la que vegeren en bon estat, existint en l'altar de Sancta Apolonia una imatge ab reliquia de la santa en la testa y una caxeta de marfil guardant «unes barres de la matexa santa». Hi trovaren a la sacristía los ornaments, casulles, capes y dalmàtiques que donà lo Gran Mestre Rafel Cotoner quan era batllíu de Mallorca, portant totes les peçes brodades o pintades les armes del donador.

Després visitaren lo castell del orde del Temple ab son jardí y hort, trobant l'edifici en bon estat; y axí meteix la iglesia de Sant Joan de Palma, agregada al Priorat de Pollensa, en la que vegeren un reliquiari ab partícula del Lignum crucis y reliquia de Sant Joan y un tern de domàs vert ab les armes del batllíu Veri. Junt a aquesta iglesia hi havía la casa del orde, habitació del capellà, en mal estat.

Los comissaris se constituíren igualment en la casa-escrivanía del batlliatge, en la plaça de les Corts de Palma, vegent ben conservat l'arxiu en 48 armaris. Entre'ls documents hi havía capbreus del segle XIVè y altres del XVIIè, ab les armes del batllíu Cotoner.

La comanda o batlliatge de Mallorca s'arrendava per preu de 5,000 lliures mallorquines; però ademés, se devíen pagar certs càrrechs com cinch cavalls en servey del Rey, cavalcadura als vicaris de Pollensa per anar a administrar sagraments y lo salpàs y'l salari als priors de la parroquial de Pollensa y al de Sant Joan de la Mar; y devía entregar encare'l batllíu l'oli de les llanties, grà per dits priors y tres *barcelles* de llegums.

Lo batllíu tenía senyoría en la parroquia de Sant Pere de Escorca

y Col·legi de Nostra Dona de Lluch, ab la jurisdicció civil. A Pollensa tenía la iglesia parroquial de Nostra Dona dels Angels y dues sufraganies, Sant Jordi y Sancta Isabel, y ademés la casa dita del Hospital, tocant ab la iglesia y que té esculpides les armes del batllíu Cotoner. Los batllíus cobraven a Pollensa primicia y delme y teníen altre casa per escrivanía ab les armes esculpides del batllíu Dureta, situada a la plaça y en bon estat. Encare hi possehíen dos forns de pa, un d'ells al carrer dit del Senyor Bach.

Lo batllíu pagava a Pollensa'l capità de la gent de guerra, que era del Virrey.

A Manacor tenía l'orde dues sitges en la plaça, en una de les quals la cuberta tenía esculpida la creu de Malta y tres alous, un d'ells en possessió de Joan Lull. A Muntuin tenía altre finca rústica dita Mianes,

Firmes dels Grans Mestres del Hospital Carafa, Ramon Perellós de Rocafull y Hompesch, en documents respectivament dels anys 1686, 1702 y 1801

ab les armes de Ferrer esculpides en la casa en 1519. A Algaida hi possehía senyoríu y jurisdicció civil en bona part de la vila y cobrava delme, y a Sóller tenía alguns alous y dret senyorials obre certes terres. Axò era tot lo que en la illa pertanyía als Hospitalers, en bona part procehent del orde extingit del Temple.

Com a resultat d'aquesta visita general que devía repetirse cada cinch anys, lo Gran Prior de Catalunya, en lo mes de juny de 1662, expedí desde Barberà manaments als respectius comanadors de les cases visitades, ordenàntloshi les reparacions y millores que hi devíen practicar y senyalàntloshi de mitg any a un any per efectuarles.

CAPÍTOL VII

Capítols provincials en los segles XVIè y XVIIè — Havèm parlat dels capítols provincials celebrats en lo Gran Priorat en los segles XIVè y XVè (plana 408). No donàm la llista de tots; indiquèm solament alguns per demostrar que no teníen lloch sempre en una metexa casa o vila y que may hi concorríen tots los comanadors (1).

---

(1) Del segle XIVè citarèm encare lo Capítol celebrat en abril 1391 a l'Espluga de Francolí, presidit per lo Gran Prior Guimerà y ab assistencia de Pere de Vilafranca, comanador de Bajoles y draper del orde; Francesch Xammar, comanador del Masdeu, Puigreig y Cervera; Pere Despomer, de Tortosa y Cases Antigues; Ferràn de Siscar, de Gardeny; Roger de Cartellà, de Torres y Gebut; A. de Biure, d'Avinyonet y Castelló d'Empuries; Martí Depers, d'Orla, y Joan Escarrigues, de Barbens.

També se celebrà a l'Espluga en 1401, en lo mes de juny, essent datada la convocatoria per lo Gran Prior lo 7 maig «en lo nostre castell de Corbins»; y manant als comanadors la assistencia ab documents, pagues de les responsions y los inventaris de joyes y béns, dient també: «e lexets les sgleyes e capelles condretes e lo divinal offici en aquelles fer celebrar... Encara mes, lexets les dites cases aviandades e provehides entro al temps acostumat de totes coses covinentment necessaries e los frares e donats de lurs vestiaris integrament pagats e los capellans, companyes e altres servidors de les dites cases de lurs soldades ben pagats entro en aquell jorn».

En 1406 se reuní'l Capítol provincial lo segón diumenge de juliol en la Espluga de Francolí y després hi hagué altre convocatoria per al primer diumenge de novembre en les Cases Antigues de Lleyda, acordantse després trasladarlo a la Espluga.

En desembre 1412 se celebrà'l Capítol a Tortosa y com era Gran Prior l'aragonès Gonçalbo de Funes, comanador de Cantavella, les lletres de convocatoria se feren en llengua castellana. Lo meteix Gran Prior lo celebrà en maig 1411 en Ulldecona; hi concorregueren Roderich de Luna, comanador del Masdeu y Bajoles; Lluis de Gualbes, de Vilafranca y Aiguaviva; Joan Escarrigues, de Espluga Calva y Vallmoll; Guillèm Sicart, de Susterris y Siscar; Berenguer de Casanova, de Términs; Ramon Roger d'Erill, de Barbens; Dalmau Ramon Xatmar, de Mallorca; Bernat de Clasqueri, de Cervera; Joan de Marziella, d'Avinyonet, y Joan de Vilagut, de Granyena.

En 1422 lo Capítol se celebrà a l'Espluga. Lo tercer diumenge de janer de 1429 se celebrà a Barcelona en la casa de Sant Joan del Hospital. En agost 1432 se celebrà a l'Espluga de Francolí. Lo diumenge 3 juny 1436 començà'l Capítol en la casa de Sant Joan a Barcelona; hi concorregueren Berenguer de Fontcuberta, comanador del Masdeu y Espluga; Pere de la Cerda, comanador de Castelló d'Empuries; los conventuals Guillèm de Santceloni, R. de Jardí, Bernat de Rocabruna, J. de Llorach; B. de Bisa, prior de Montanyana; Pau Mauràn, prior de Cabestany; Joan Riuvall, prior de Palau, y Joan Safont, prior de Colliure. En 1437 començà a 26 maig, també a Barcelona y tractà del plany del Gran Mestre de que'ls comanadors no li pagaven les responsions y apurat havia pres 20 mil ducats a prèstech.

També tingué lloch a Barcelona lo Capítol de 1438, en lo mes de juny. La primera setmana de maig de 1439 se reuní a l'Espluga de Francolí, presidit per Pere de la Cerda, comanador de Castelló y llochtinent de Berenguer de Fontcuberta, comanador del Masdeu y llochtinent del Gran Prior per mort del Prior Gualbes. Dintre'l meteix any 1439 se celebrà un altre Capítol a les darreries de novembre, també a l'Espluga y presidit per lo citat La Cerda. Hi assistiren S. de Vallgornera, comanador de Tortosa; J. de la Geltrú, de Susterris, Siscar y Vallfogona; Antòn de Fluvià, de Cervera, Gebut y Puigreig; Martí d'Arqués, de Colliure; los frares cavallers Pere Morot, Jaume de Llorach, Bernat de Rocabruna, Pere

Alguna vegada s'en celebraven dos en un any; hi eren admesos com a procuradors o representants de comanadors persones seglars, ciutedans o cavallers. Acustumaven a començar en diumenge y a durar de quatre a sis díes, essent en general presidits personalment per lo Gran Prior. Concorríen en primer terme a la missa del Esperit Sant y trasladantse tot seguit processionalment al saló de sessions.

Ademés del Capítol provincial durant l'any se reunía diferentes vegades la Veneranda Assamblea dels cavallers, junta menys solemne y dedicada a anar tractant afers de importancia secundaria y recepció de proves de noblesa y a donar solució provisional a assumptes urgents. Citarèm algunes d'aquestes sessions.

Lo Capítol de 1510 tingué lloch a Barcelona y durà desde 15 a 26 d'octubre. Presidit per lo Gran Prior Requesens, hi assistiren Pons de Corregó, preceptor de l'Espluga Calva y Tortosa; Sebastià Coromines, preceptor de Vallfogona; Joanot Ferrer, d'Aiguavíva; Miquel Umbert, de Orla y Colliure; Jaume Pont, de Vilafranca; Ramon Marquet, de Masdeu; Gaspar Llor, de Susterris y Siscar; Francesch Ferrer, ciutedà barceloní com a procurador del preceptor d'Espluga de Francolí, Antòn de Santmartí; Cristòfol Planes, prior de la Casa de Sant Joan de Barcelona; Ramon Florença, prior de Vilamur; Mateu Borràs, prior de

---

Segur; los frares capellans Miquel Ballester, prior de Biure; Perpenyà Sabater, prior de Sancta María del Temple de Perpinyà y Antòn Coll, prior de Cabestany.

També se celebraren dos Capítols dintre l'any 1412. Lo primer a Barberà, y començà'l diumenge 7 janer, presidit per lo Gran Prior Saplana, y'l segón a Granyena a 8 juliol; hi concorren A. de Fluvià, comanador de Cervera, Gebut y Puigreig; M. d'Arqués, de Colliure; Gracià Ripoll, d'Orla; Joan Saplana, d'Alguayre; Ballester, prior de Biure; Ercules Sacarrera, Joan Moleres, Bernat Uguet, prior de Susterris y altres.

Lo diumenge 11 agost 1443, començà'l Capítol a l'Espluga de Francolí, presidit per lo Gran Prior Saplana. En març 1449 se celebrà a Barcelona, presidit per Jaume de la Geltrú, comanador de Vilafranca y llochtinent del Gran Prior Felip d'Ortals.

En abril 1475 lo Capítol se celebrà a Barcelona, en la casa del orde, presidit per lo comanador de Barbens, Draper del orde y llochtinent del Gran Prior. Concorren Pere de Lordat, comanador d'Avinyonet y Sant Llorens de les Arenes; Guillèm de Santceloni, d'Espluga Calva; Joan Baruteil, de Barcelona; Lluis de Caramany, de la casa del Temple de Castelló d'Empuries; Nicolau Canta, de Susterris y Siscar; Gabriel March, de Vallfogona; Joan Turell, de Torres y Gebut; Francesch Calaf, d'Alguayre; Berenguer de Castellví, doncell, com a procurador de Guillèm de Castellví comanador de Cervera; J. Bonet, prior de la iglesia de Sant Joan de Barcelona, y Joan Desperilles, canonge de Tarragona, com a procurador d'Aimerich Desperilles, comanador de Térmens.

En setembre 1477 se celebrà també a Barcelona, presidit per Joan de Cardona, batlliu de Mallorca y preceptor del Masdeu, llochtinent del Gran Mestre en les parts d'Espanya. Entre altres hi assisteix un mercader de Barcelona, Pere Guillèm Safabrega, procurador de Bernat Guerau de Requesens, preceptor de Granyena.

En juliol 1491 lo Capítol se celebrà a Lleyda, en la casa del canonge Joan Destanya, presidit per Ferràn d'Aragó, Gran Prior de Catalunya y ab assistencia de Joan d'Argensola, preceptor del Masdeu, Castelló, Celma y Vallmoll; Joan Turell, de Torres y Gebut; Tomàs Taqui, d'Avinyonet y Sant Llorens; Aimerich d'Spilles, de Térmens; Francesch Boxols, batllíu de Mallorca; Guillèm de Santceloni, preceptor d'Espluga Calva; Joan Icart, preceptor de Susterris y Siscar; Guillèm de Peguera, preceptor d'Espluga de Francolí; Uguet de Graner, de Cervera; Joan Ramon de Cardona, de Barcelona, y Bernat Guerau de Requesens, de Granyena y Vallfogona.

Tortosa; Salvador Basturs, prior de Palau de Noguera; Jaume Sapila, preceptor de Granyena; Guillèm Barrufet, prior de Cervera; Pere Malet, prior de Biure, y Jaume Vilamur, prior de Rialp. Fóu un dels Capítols més concorreguts que conexèm.

En 1518 també se celebrà'l Capítol a Barcelona, en la casa de Sant Joan y presidit per lo Gran Prior Santmartí. Duraren les sessions desde 25 a 29 setembre. Concorrents, Francesch Castelló, preceptor d'Espluga de Francolí; Joan Barberà, de Cervera; Joan Torres, d'Orla y Colliure; Ramon Marquet, de Masdeu; Galceràn Ferrer, *miles,* com a procurador de Joanot Ferrer, preceptor d'Aiguaviva; Bernat Sever Sapila, ciutedà, com a procurador de Jaume Sapila, preceptor de Granyena; Francesch Ferrer, ciutedà, com a procurador de Pons de Corregó, batllíu de Mallorca; Cristòfol Planes, prior de Sant Joan de Barcelona; Salvador Basturs, prior de Palau y procurador de Gaspar Lor, preceptor de Susterris y Siscar. Entre altres assumptes tractàren dels avenços de pensions que demanava als comanadors lo Gran Mestre per poder proveir a la defensa de Rodes contra'ls Turchs y foren llegides al efecte varies lletres del dit Mestre, Fabrici de Carretto, en les que indicava'l perill greu que menaçava al cap del orde.

Lo Capítol de 1521 també fóu a Barcelona y en lo mes de juny; lo meteix que'l de 1529, que començà lo 15 de març concorreguenthi Uguet Pont, preceptor de Granyena y llochtinent del Gran Prior Marquet; Miquel Ferrer, preceptor de Térmens y batllíu de Mallorca; Francesch Ferrer, de Barbens; Gaspar Ferrer, de Susterris y Siscar; Jaume de Vilatorta, comanador de Sant Llorens y Avinyonet, y los frares Geroni de Ferrera, Francesch de Santcliment y Jordi Joan Dusay.

L'any següent, 1530, se celebrà Capítol en lo mes de setembre en lo castell de Gardeny, presidit per lo Gran Prior Castelló y ab assistencia de Miquel Ferrer, batllíu de Mallorca y preceptor de Térmens; Galceràn de Tamarit, preceptor de Cervera; Dimas de Requesens, de Bajoles, Orla, Colliure y Bonpàs.

Lo Capítol de 1535 fóu a Barcelona, en la casa hón vivía lo Gran Prior «in vico vocato la ribera de Garbi» en lo mes de maig; concorren Miquel Ferrer, batllíu de Mallorca; Galceràn de Tamarit, preceptor de Espluga de Francolí; Joan Amat, d'Avinyonet, Castelló y Sant Llorens y altres comanadors y frares conventuals.

En 1538 se celebrà en setembre en la casa de Sant Joan de Barcelona; en 1540, en juny y a Barcelona; en 1541, en juliol y també a Barcelona. En aquest derrer s'acordà que existint excés de religiosos en lo Gran Priorat, que feyen difícil la bona situació del orde, romaníen sospesa durant tres anys la recepció de nous membres y la acceptació de proves de sanch. En 1546 se celebrà encare a Barcelona, en lo mes de janer. En 1548, començà a Barcelona, lo segón diumenge de setembre, ab assistencia de Onofre Montsuar, preceptor d'Espluga

Calva; Dimas de Requesens, preceptor de Barcelona; Joan de Montsuar, de Vallfogona; Mateu Ferrer, d'Aiguaviva, y Francesch Burguès, de Cervera. Lo meteix Onofre Montsuar presidí'l Capítol a Barcelona en octubre 1551, com a delegat del Gran Prior Ferrer. Los concorrents foren dit Requesens, preceptor de Barcelona; Nicolau Agulló, preceptor de Granyena; en Burguès, de Cervera, y'l cavaller Agustí d'Argensola.

En 1553 també se celebrà a Barcelona presidit per lo Gran Prior Ferrer, assistinthi Mateu Ferrer, comanador de Torres de Segre; l'Agulló, de Granyena; en Burguès, de Cervera, y Miquel Homedes, del Masdeu. Lo Capítol de 1558, a Barcelona, fóu presidit per dit Gran Prior, acompanyat del citat Burguès, comanador de Cervera; Miquel Homedes, de Térmens; Francesch de Santcliment, de Vallfogona, Selma y Vallmoll, y Antich Ferrer, prior de Palau.

En 1559 se celebrà desde 10 a 15 setembre al castell de Gardeny, personalment per lo Gran Prior. Hi assistiren, en Montsuar, batllíu de Mallorca; Mateu Ferrer, comanador de Torres; en Burguès, de Cervera; l'Ortiz, de Susterris, y l'Homedes, de Térmens.

En 1560 continúa presidintlo lo Gran Prior Ferrer, també al castell de Gardeny, concorreguenthi Onofre Montsuar, batllíu de Mallorca; Mateu Ferrer, comanador de Torres; en Burguès, de Cervera; Joan Ortiz, de Susterris-Siscar, y Miquel Homedes, del Masdeu.

Lo diumenge 7 setembre 1561, començà'l Capítol a Barcelona, en la casa de la Riera de Sant Joan, presidit per lo citat Gran Prior. Hi anaren Pere de Junyent, comanador de Susterris y Siscar; Mateu Ferrer, de Torres; en Burguès, de Cervera; Francesch Santcliment, de Vallfogona, y en Montsuar, batllíu de Mallorca. Durà fins al día 13 del meteix mes.

Lo Capítol de 1562 començà lo primer de maig a Barcelona y l'any següent també en la casa de la Riera de Sant Joant lo diumenge dos del propri mes, presidit per lo Gran Prior Requesens y assistinthi lo batllíu de Mallorca, Montsuar, y los comanadors P. de Junyent, de Colliure, Orla y Bonpàs; M. Ferrer, de Torres de Segre; en Burguès, de Cervera y Ametlla; F. Santcliment, de Vallfogona, Selma y Vallmoll; l'Ortiz, de Susterris-Siscar, y'ls frares cavallers Agustí d'Argensola, Francesch de Remolins y Pere Sacosta, axí com los frares capellans Antich Ferrer, prior de Barcelona, y Bartomeu Font, prior de Pollensa.

En 1572 y 1574 se celebrà també a Barcelona sots la presidencia del Gran Prior Junyent, trobantshi en abdós lo batllíu de Mallorca Francesch Burguès, qui era a la vegada comanador d'Espluga Calva; Agustí d'Argensola, comanador de Bajoles primer y després de Térmens, y Adrià Maymó, de Cervera; y en lo segón, Geroni Altarriba, de Barbens; Francesch de Remolins, de Masdeu y Bajoles, y Joan Ortiz, batllíu del Negroponto y comanador de Torres de Segre.

S'han perdut les actes dels Capítols provincials successius fins a 1629 (1). A aquest, celebrat desde'l tres de maig a Barcelona y presidit per lo Gran Prior Puigdorfila, hi assistiren los comanadors de Vilafranca, Geroni de Calders; de Torres de Segre, Melchor Dureta; de Cervera-Ametlla, Francesch de Peguera; de Vallfogona, Rafel Sunyer; de Barcelona, Miquel de Torrelles; de Bajoles, Rafel Cotoner; de Colliure y Bonpàs, Ramon Vilallonga, y de Tortosa, Pau d'Ager. Ademés, los priors de Biure, Mateu Perarnau, y de Rialp-Vilamur, Salvador Serra; lo receptor Felip de Sabater y'ls frares cavallers Didach de Boxadors, Jacinte Gay y Guillèm d'Iborra. Pochs Capítols reuniren tants membres del orde com aquest de 1629.

A 9 maig 1634 començà'l Capítol provincial a Barcelona, en la casa de la Riera de Sant Joan, presidit per Miquel Joan Fuster, comanador d'Espluga Calva, per ausencia del Gran Prior Puigdorfila. Pochs concorrents. Al de 1637, tingut en febrer, presidí lo comanador de Vilafranca Pau d'Ager, per trobarse a Malta lo Gran Prior Onofre d'Hospital. Hi assistiren solament los comanadors de Bajoles, Guillèm d'Iborra, y de Susterris-Siscar, Francesch Miquel.

En aquesta època lo Capítol comensava quasi cada any lo día de la festa de Santa Creu, a primers de maig. En 1639, era'l tres de maig, a Barcelona y presidit per lo comanador de Torres de Segre, per ausencia del Gran Prior. Concorrents: los comanadors de Barcelona (Torrelles), de Susterris (Miquel), de Granyena (Nicolau Cotoner), de Selma-Vallmoll (Pau Pol), de Bajoles (Iborra), y de Vilafranca (Ager); los priors de Biure (Domingo Vila) y de Sant Joan de Barcelona (Antòn Fornés); y los frares cavallers Felip de Caldes y Joan Copons. Dintre'l meteix mes se reuní també la Veneranda Assamblea a Barcelona, sots la presidencia del comanador de Barcelona M. de Torrelles y hi assistiren los comanadors de Bajoles, Susterris-Siscar y Granyena (2).

Lo 3 de maig 1640, festa de Santa Creu, se reuní també a Barcelona'l Capítol, presidit per Felip de Sabater, batllíu de Negroponto y comanador del Masdeu y Espluga Calva, per continuar absent lo

---

(1) De 1628, tenim una reunió de la Veneranda Assamblea dels cavallers de justicia, celebrada en desembre en la casa de la Riera de Sant Joan a Barcelona y presidida per lo comanador de Vilafranca, Geroni de Caldes, per ausencia del Gran Prior. Hi concorren entre altres los comanadors de Barcelona (Miquel de Torrelles Sentmenat) y de Vallfogona (Rafel Sunyer). Un altre reunió de la Veneranda Assamblea tingué efecte a Barcelona en desembre de 1629, presidintla Caldes, comanador de Vilafranca, per ausencia encare del Gran Prior. Hi assistiren solament Francesch de Peguera, comanador de Cervera y Ametlla, y Francesch Miquel, comanador de Susterris y Siscar.

(2) Lo Gran Mestre Rafel Cotoner tenia, ademés del comanador de Granyena Nicolau Cotoner (qui també fóu Gran Mestre), dos altres germans, Bernat, arquebisbe d'Oristà a Sardenya y bisbe de Mallorca y Francesch, militar y cavaller de Santiago, qui anà en defensa del partit castellà a Tarragona ab altres senyors mallorquins en la guerra de separació. Aquests quatre germans tenien un oncle, Bernat Lluís Cotoner, qui fóu Inquisidor a Sardenya en 1627, després a Aragó, en 1630 y finalment a Barcelona, durant la guerra contra Felip IV, havent treballat també contra'l partit català.

Gran Prior. Concorrents: los comanadors de Barcelona, Susterris, Bajoles, Colliure-Bonpàs y Torres de Segre.

En 1647, igualment lo jorn de Santa Creu, començà lo Capítol a Barcelona, presidintlo'l Gran Prior Sabater y assistinthi los comanadors de Selma-Vallmoll (Pau Pol), Susterris-Siscar (F. Miquel), Avinyonet-Aiguaviva (Palay Quint), Colliure-Bonpàs (D. de Boxadors), Bajoles (Iborra), lo prior de Rialp-Vilamur (Domingo Vila) y'l frare cavaller de justicia Francesch Spuny. Pot observarse com anaven reunintse dos o més cases o comandes en mà d'un sol comanador, indicantnos poch personal apte, y sobre tot la mimva de rèdits de resultes de la guerra de separació. L'orde a Catalunya (y no'ns referím als altres pobles per no ésser l'objecte d'aquest estudi), seguía una irremediable pendent de decadencia.

Lo dit Gran Prior Sabater presidí'l Capítol de 1650 també a Barcelona y començat lo día de Santa Creu, 3 de maig. Per demostrarnos la decadencia que indicàm, bastaría veure les actes d'aquest capítol y moltes dels successius, no tractant cap afer important y seriós; no més que coses trivials, insignificants y encare poques. Hi concorren los comanadors de Vilafranca-Vallfogona (P. d'Ager) y de Bajoles (Iborra) lo prior de Rialp-Vilamur y'ls frares cavallers Miquel de Calders y Joan de Sentmenat.

En 1656 no tingué lloch fins a 30 de juny y'l presidí lo comanador de Barcelona y Vallfogona Pau d'Ager, assistinthi no més que un comanador, en Didach de Boxadors, de Colliure-Bonpàs y dos frares cavallers, Miquel de Calders y F. Spuny. Tampoch s'inaugurà en 1659 en la festa de Santa Creu, donchs no's reuní fins a les darreríes de maig, a Barcelona, presidint, per ausencia del Gran Prior Torrelles, lo batllíu de Mallorca y comanador de Barcelona-Vallfogona D. Pau d'Ager. Hi vingueren solament dos comanadors, Miquel Calders, de Susterris-Siscar y Didach de Boxadors, de Vilafranca.

No tením espay per anar anotant los Capítols provincials any per any; per axò en saltèm alguns y indicarèm lo de 1663, celebrat també la derrera setmana de maig en lo castell de Barberà, y presidit personalment per lo Gran Prior Torrelles. Hi assistiren los comanadors de Granyena, Joseph de Rossell; de Selma, Joseph de Riquer; de Térmens, Francesch de Riquer, y de Vilafranca, Galceràn de Vilallonga. En aquest Capítol s'hi presentà'l P. Simó Devant, jesuíta y procurador del P. Provincial de la Companyía, suplicant al Gran Prior la restitució dels béns qui foren d'en Francesch de Santmartí, que aquest, per testament, havía dexat al Provincial de la Companyia a la Corona d'Aragó per a la fundació d'un col-legi a Cervera, y que després del usdefruit de la viuda'ls retenía una religiosa hospitalera d'Alguayre, Donya Serafina Bartomeu.

L'any següent (1664) també's reuní'l Capítol a Barberà sots presidencia del Gran Prior y concorrencia dels comanadors de Vilafranca,

Granyena, Selma y Térmens, ja anomenats. Igualment a Barberà en 1665, la segona setmana de maig y ab presidencia personal del Gran Prior Torrelles. Los comanadors assistents eren Miquel de Calders, de Espluga Calva; J. Riquer, de Selma; F. Riquer, de Térmens, y Guillèm de Brondo, de Cervera.

En 1666 ja tornà a reunirse a Barcelona, a la Riera de Sant Joan, presidintlo Arnau Serralta, comanador d'Aiguaviva y Avinyonet, per ausencia del Gran Prior. Concorrents: los comanadors d'Espluga Calva, Espluga de Francolí, Vilafranca y Cervera. També a Barcelona l'any següent, sots presidencia de Pau d'Ager, batllíu de Mallorca y comanador de Barcelona y Vallfogona, continuant l'ausencia del Gran Prior.

Ausent encare'l Gran Prior Torrelles en 1671, se celebrà la segona setmana de maig lo Capítol en la casa-habitació de Miquel de Caldes, comanador d'Espluga Calva, en lo carrer del Regomir de Barcelona, assistinthi los comanadors de Colliure, en B. Gort; d'Espluga de Francolí, F. Spuny, y d'Ascó, Lluis de Pujassons; lo prior de Biure, Antòn Ferrer, y'l frare cavaller Felicià Sayol. Presidí aquest Capítol lo citat comanador Spuny, diu l'acta, «per absencia y desgana dels demés».

En 1672 se tornà a inaugurar lo Capítol en la festa de Santa Creu, a Barcelona, sots presidencia del comanador de Vilafranca Vilallonga, continuant fora lo Gran Prior Torrelles, llarga ausencia que contribuía a accentuar la decadencia del orde a Catalunya. Los concorrents foren los comanadors d'Espluga de Francolí, Colliure, Selma y Barbens y'l cavaller Felicià Sayol, qui poch a poch anà profitant d'aquella manca de concorrencia y se féu lo verdader director del Gran Priorat a les darreríes de la centuria. Los afers tractats, tots trivials, d'índole formularia, com admissió de proves de noblesa, manifestacions de petites millores fetes en les comandes y recepció de capellans d'obediencia.

En lo Capítol de 1673 presidí en Riquer, comanador del Selma, continuant absent lo Gran Prior de Torrelles. Hi concorregueren tres comanadors, Spuny, d'Espluga de Francolí; Gort, de Colliure, y Sayol, de Tortosa. Ja s'utilitzava llavores la simulació o ficció dels certificats de metge, sempre fàcils, suposantse malalts los comanadors que no teníen ganes de passar les molesties d'un viatge a Barcelona.

Lo Capítol provincial de 1678 començà'l diumenge, 8 de maig, a Barcelona, presidint lo comanador de Granyena, Joseph Rossell, absent encare'l Gran Prior Torrelles. Hi assistiren tres comanadors, Sayol, de Tortosa; Vilallonga, de Vilafranca, y Gort, de Colliure, y'l prior de la iglesia de Sant Joan de Barcelona, Bartomeu Coll. Lo batllíu de Mallorca, Ramon de Soler, hi envià procurador.

La concorrencia a la Veneranda Assamblea, que's reunía moltes vegades durant l'any, era també escassa. En la de desembre del dit any 73, més afavorida, hi veyèm assistir tres comanadors, Felicià Sayol, comanador de Tortosa; Salvador Oleza, d'Aiguaviva y Sant Llorens, y

B. Gort, de Colliure. Presidí lo comanador Spuny, de la Espluga de Francolí.

En una reunió de la Veneranda Assamblea d'octubre 1677 se donà compte de la arbitrarietat comesa contra l'orde del Hospital per lo Jutge del Breu, entrant a mà armada en la casa de Nostra Dona de Pinós, membre de la comanda de Cervera, y capturant al masover ermità. També se tractà de que un comanador de la Castellanía d'Emposta, resident a Barcelona, frare Manel de la Cerda, comanador d'Orta,se negava a pagar lo lloguer de la casa que ocupava al propietari y se li manà que dintre deu díes ho pagués.

En una de les reunions de la Veneranda Assamblea de 1678 (agost), presidida per lo comanador de Granyena, fóu llegida la següent exposició del procurador general del Comtat de Ribagorça, Ignasi Mercado Gurrea, y datada a Benabarre a 26 juliol del propri any: «Son tantas las quexas llegan a este tribunal Real de los Priores de Montanyana y Palau, assi de los excessos de la capbrevacion queriendo llevar mas de lo que es justo y permiten las leyes del Reyno y tambien interponiendose en lo que no se deve... en detrimento de los vassallos y darles motivo para recorrer a esta córte. Tambien en la administracion de la Justicia proceden con tan pocas atenciones interponiendose en lo que no les toca y haciendo apellidos y otros desafueros sin prohibicion de Juez, lo que en este Reyno solo pueden hacer los señores que tienen la absoluta. No hace mucho que el Prior de Palau dió orden al bayle de Giró tomase preso a un hombre el qual aprendió sin fragancia ni appellido de captura, siendo contra las leyes del Reyno, llevándose dicho prior no sé que cantidad de dinero que tenia el preso en su poder y una escopeta que tenia en una casa del lugar, ha redundado esto que dicho preso a dado a dicho bayle una citación criminal. A otra mujer pobre de dicho lugar que hace muchos años tenia en empenyo una heredad de otro hombre de dicho lugar se le han llebado la cosecha de potenera sin conocimiento de Justicia; con que destos excesos vendrá a redundar que yo en nombre de Su Majestad (Que Dios guarde) instado que sea, meta las banderas reales en los lugares tiene aqui en mi jurisdicción Real la Religión, lo que no le estará bien al señor Comendador goza esta encomienda. Antes de llegar a estos lances me ha parecido dar razon a V. S. suplicándole ordene a su comendador acuda al reparo destos desordenes y que dé a los vassallos Gobernador y Asessor en este Reyno como es obligacion segun los fueros y con esto iran las cosas con toda equidad y justicia.» Lo prior de Montanyana era frare Joseph Corona y'l de Palau frare Ignasi Sala, depenjants del comanador de Susterris y Siscar. La Assamblea li respongué al procurador del Comtat que hi posaría remey, y manifestà que: «puede tener toda seguridad que en nuestra voluntad será siempre que nuestros oficiales obren siempre con toda justicia y al mayor alivio de los vasallos».

En la primera setmana de maig de 1681, se reuní a Barcelona'l Capítol provincial, presidint lo batllíu de Mallorca, Galceràn de Vilallonga, per ausencia del Gran Prior Serralta. Concorrents foren Rosell, comanador de Granyena; Brondo, comanador de Torres de Segre; Felicià Sayol, de Térmens, y Gaspar de Reart, de Bajoles. L'any següent també començà lo día de Santa Creu sots presidencia d'en Brondo, continuant absent lo Gran Prior. Hi assistiren los comanadors de Selma (A. Ferrer), Bajoles (Reart) y Térmens (Sayol), un frare cavaller d'Aragó, Miquel Mascarell, y dos napolitans, Domingo y Nicolau Reco.

Algún temps després, Felicià Sayol, comanador de Térmens, llochtinent del sempre absent Gran Prior Serralta, se féu'l verdader cabdill dels Hospitalers catalans. En 1701 lo trobàm com a tal llochtinent presidint l'Assamblea dels cavallers, reunida en sa casa-habitació de la plaça de la Verònica, a Barcelona.

Capítols provincials en los darrers temps del orde. — Durant la guerra de successió, en la primera dècada del segle XVIIIè, no's pensà en convocar Capítols provincials. Ab prou feynes podíen reunir Assamblea a Barcelona los pochs cavallers que's trobaven a ciutat. Començàm a veure en desembre 1710 reunida l'Assamblea de frares cavallers de justicia en casa del citat Sayol, llochtinent del Gran Prior. Llavors frare Felicià Sayol y Quarteroni era ja un personatje, comanador de Térmens feya més de trenta anys, gentilhòm de cambra y majordòm de setmana del Rey. Solament hi concorregueren Ramon de Sentmenat y Toralla, comanador de Vallfogona; Eugeni de Torres, comanador de Ciudad Rodrigo, del priorat de Castella, y Pau Aramón, capellà d'obediencia de la iglesia de Sant Joan de Barcelona.

Una reunió de la propria Assamblea, tinguda en octubre 1711, també presidida per Sayol, se vegé més concorreguda, donchs hi anaren los citats comanadors de Vallfogona y capellà d'obediencia, y ademés Nicolau Abrí-Descatllar, batllíu de Mallorca y comanador de Vilafranca; Jordi Puigdorfila, batllíu de Negroponto y comanador d'Espluga Calva, y Nicolau Cotoner, comanador de Barcelona, Selma, Vallmoll, Masdeu y Bajoles.

En lo mes de juny 1713 hi hagué reunió en la casa de la devallada de Sancta Eulalia a Barcelona, hón habitava Carles Sessé, frare de la castellanía d'Emposta. No hi assisteix més que'l citat capellà de la iglesia de Sant Joan. S'entretenen en rebre com a cavallers de justicia a Felip de Vilana y Millars, Ramon de Copons de la Menresana y Antòn de Clariana de Gualbes. Manifesta en Sessé que havent mort lo llochtinent del Gran Prior, en Sayol, y trobantse absents los comanadors catalans y sens capdill lo Gran Priorat de Catalunya en aquells crítichs moments, no existint tampoch cap cavaller profés de justicia, era obligació de tot membre del orde del Hospital provehir de remey, y com era ell, dit Sessé, lo més antich cavaller que llavors se trovava a

ciutat, havía cregut convenient convocar Assamblea per elecció de llochtinent del Gran Prior, interinament arrivés lo nomenat per lo Gran Prior Serralta, qui vivía a Malta. Naturalment, essent no més dos los votants, y d'ells un sol cavaller, resultà aquest, o sía en Sessé, *elegit* llochtinent. De primer entuvi podría semblar que aquest estat raquítich, aquesta vida ficticia del més antich orde sagrat y militar a Catalunya, era accidental y degut no més que a la guerra contra Felip V. Desgraciadament no era axí; aytal estat continuarà accentuantse fins a la desaparició d'aquella abans potent y strenua milicia.

Lo 16 octubre 1714, un mes després de la presa de Barcelona per l'exèrcit reyal, se congregà la Veneranda Assamblea dels cavallers del Hospital en la casa del comanador de Torres de Segre, Antòn de Ribas, en lo carrer del Carme, assistinthi frare Carles Sessé, depenjant de la Castellanía; un altre cavaller, Tomàs Scocia, de llengua italiana, y'l capellà Aramón, de la Iglesia de Sant Joan. De manera que de quatre concurrents n'hi havía dos de forasters.

Lo meteix Ribas presidí l'Assamblea en febrer 1715 y los concorrents eren Joseph de Vilallonga y Saportella, comanador de Sant Llorens, Avinyonet y Aiguaviva; lo cavaller Olaguer de Taverner, comte de Darnius; altre cavaller, Antòn de Clariana; Joan d'Espoleta, cavaller de la llengua de Castella, y Pollastrón, de la llengua de França. Per obtenir un nombre una mica major de concorrents, arreplegaven a tot estranger que's trovava casualment a Barcelona, prescindint de si axò era contrari als estatuts del orde.

Feya més de quinze anys que no podía reunirse Capítol quan fóu congregat a 13 abril 1715, a Barcelona, en la casa de la Riera de Sant Joan, presidintlo Antòn de Ribas, llochtinent del Gran Prior Geroni de Ribas. No hi ha altre assistent que la priora del monastir de religioses d'Alguayre, instalat en la metexa casa de la Riera de Sant Joan, Donya Raymunda de Camporrells. En realitat resultava una senzilla parodia, una simulació de vida que per moments fugía. En lo mes de juliol del propri any 15, segona reunió de Capítol provincial, ab igual president y assistinthi en Vilallonga, comanador de Sant Llorens; Manuel de Sada, comanador de Tronchón, de la Castellanía d'Emposta, y dos cavallers també forasters, Francesch Liaño y Tomàs Escocia. De cinch concorrents, dos catalans solament.

Tornen després a desaparèxer los Capítols y no's reuneix més que la Assamblea; en tot l'any 1717 y 18 les reunions se componen de dues persones, lo president Antòn Ribas y'l cavaller italià Escocia. En 1719 l'Assamblea pot arrivar a compòndres de tres membres: lo dit president; en Vilallonga, comanador de Sant Llorens, y Joseph Corbella, prior de Biure. A les reunions de 1720 són lo president y tres membres, un d'ells lo cavaller Taverner, comte de Darnius. Los afers que tracten tots trivials.

Citarèm encare dos reunions de 1722. En la del març, celebrada en

la habitació del cavaller Joseph de Vilallonga, al carrer del Call, presidí'l citat Antòn Ribas com a llochtinent del Gran Prior. No hi assistí cap comanador; solament lo cavaller foraster García Arsona y'l prior de Sant Pau de Riussech. En l'Assamblea del novembre, que's reuní en la habitació del nou Gran Prior Vilallonga, al carrer de la Daguería, hi comparegueren l'Antòn Ribas, Joseph Ros, Joseph Dueñas, Bartomeu Ferrandell y en García Arsona. Foren rebuts nou nobles per a cavallers de justicia, a fí de reconstituir lo personal català del orde.

Tot continuà igual durant l'any 1723, y finalment, en lo mes de maig de 1724, pot tornar a reunirse'l Capítol provincial en la casa de la Riera de Sant Joan, presidintlo'l Gran Prior Vilallonga. No hi concorren comanadors. Ademés de la priora del convent d'Alguayre, Donya Eulalia del Río, hi comparexen l'Antòn Ribas, recibidor del orde a Catalunya, y'ls cavallers Geroni de Montoliu, Rafel Despujol, Joan de Sentmenat y Antòn de Clariana.

Lo citat Ribas torna a presidir l'Assamblea en febrer de 1728, en sa casa-habitació del carrer del Carme, llochtinent del Gran Prior. Los concorrents són Joseph de Villarroel, Joseph Corbella, prior de Biure, y Joseph Ferrusola, prior de Puigreig. En octubre del meteix any nova reunió en la casa del Gran Prior Vilallonga, al carrer Ample, solament ab la concorrencia del esmentat Ribas y d'en Feliu Llobet, prior de Sant Pau de Riussech.

En l'Assamblea celebrada en desembre de 1729, fóu llegida una lletra del Gran Mestre, prevenint a dita Assamblea s'abstingués de conèxer de causes d'expolis y especialment de la del difunt frare Felicià Sayol. Los procuradors del Gran Priorat de Catalunya a Malta havíen suplicat al Gran Mestre que per no haverhi nombre suficient de cavallers catalans, poguessin celebrar Assamblea ab dos o tres solament. Lo Gran Mestre, Perellós y Rocafull, axí ho havía concedit per decret signat a Malta lo primer de març de 1715.

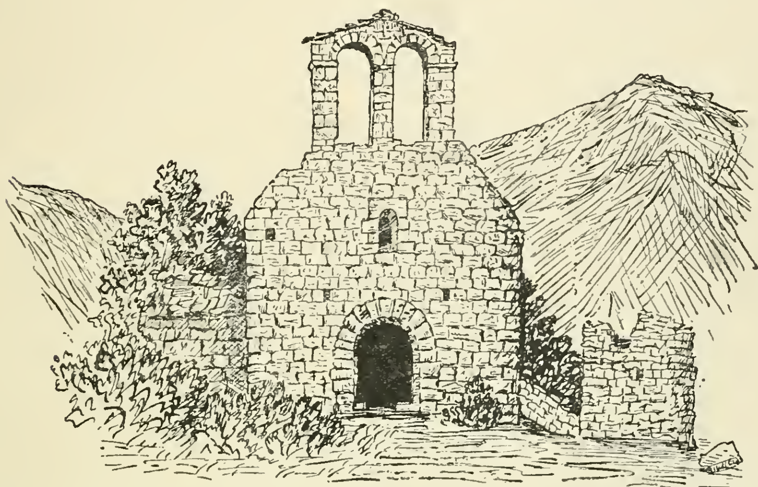
En l'Assamblea de 1730 se llegí altre decret del Gran Mestre, disposant que en lo convent de religioses d'Alguayre, establert a Barcelona, no poguessen admetre cap monja menor de setze anys; y en la de 1733, se tractà del manament del Gran Mestre privant de la gran creu y de comanda al batllíu Francesch Sebastià, baró de Remching, per haver publicat un llibret difamatori contra lo dit cabdill del orde.

En 1734 mort a Barcelona, lo 27 agost, lo Gran Prior Vilallonga, y'l cavaller Joan de Pinós convoca l'Assamblea per a la elecció del nou. Se reuní en sa casa del carrer de Sant Pere més Alt y ab assistencia del recibidor Ribas, del cavaller català Magí Antòn de Vilallonga y del castellà Joseph Arjona. Fóu nomenat llochtinent l'esmentat Pinós, y tot seguit esclata, per gelosía, una qüestió sobre jurisdicció y atribucions ab lo Recibidor.

No podèm anar anotant, una per una, totes les reunions de l'Assamblea. Citarèm la del maig 1739, celebrada a la casa del orde de la Rie-

ra de Sant Joan, presidida per Magí Antòn Vilallonga, llochtinent del Gran Prior Francesch de Vilallonga. Ademés de la priora del convent establert en la metexa casa, hi concorren lo recibidor Ribas, comanador de Torres de Segre, Ametlla y Cervera; Francesch de Cahors, comanador de Vilafranca; Joseph Ros, comanador de Barcelona, y'ls cavallers Antón de Clariana, Joseph d'Erill y Antòn de Magarola.

No sabèm si aquest Magarola era'l meteix Antòn de Magarola qui, essent comanador d'Espluga de Francolí y Granyena, presidí l'Assamblea en 1785 y a la que assistí Manel Desvalls, comanador de Renau.

Capella y casa del Hospital de Susterrís en 1890 al peu de la vila de Talarn, junt al riu Noguera Pallaresa y a la entrada d'aquest en un congost proper a Tremp

En febrer 1788 se celebrà l'Assamblea sots presidencia del Gran Prior Abrí-Descatllar, en sa habitació de la plaça de Sancta Agna. Assistiren los cavallers Joseph de Copons, Antòn d'Erill, Manel Desvalls y Felip de Rocabruna, un frare sirvent y un capellà conventual. Nova reunió en lo mes de juliol del propri any ab igual presidencia y concorreguent, ademés dels citats, los cavallers de justicia Ramon y Antòn de Ponsich. Una tercera reunió, en agost del dit any 88, presidida per lo cavaller Manel de Montoliu, assistinthi lo recibidor Salvador Xatmar, los comanadors Desvalls y Bru y'l cavaller Erill.

Lo Capítol provincial congregat en lo mes de juny de 1789, en la casa de la Riera de Sant Joan, lo presidí Joseph de Copons y d'Oms, llochtinent del Gran Prior. Concorrents, la priora d'Alguayre, Donya María Antonia de Berart; lo recibidor Xatmar; los comanadors Desvalls, Rocabruna y Domingo Narcís Vallmanya y'l citat cavaller Erill.

A l'agost de 1789, en virtut de les noves que van arrivant de París, l'Assamblea, presidida per l'esmentat Copons, tractà de donar disposicions per la seguritat del arxiu de les comandes del Rosselló, depenjants del Gran Priorat de Catalunya, encare que en territori francès, «causa *(diu l'acta)* de estar lo Regne de França tan agitat».

Reunida també en juliol 1790, sots la presidencia del meteix Copons, foren llegides les lletres dels procuradors de les comandes del Rosselló, avisant que l'Assamblea Nacional de França havía dictat lo decret de 18 juny, disposant que totes les corporacions religioses, comunitats y associacions declaressin llurs béns de conformitat a lo que ja decretà dita Assamblea francesa en 13 novembre 1789. Manifestaven que no sabíen que fer y que havíen escrit consultant al agent general del orde a Tolosa. Los reunits a Barcelona opinaren que era convenient donar compliment a lo disposat per l'Assamblea francesa, malgrat de que essent les tres comandes del Rosselló del Gran Priorat de Catalunya, deuríen romandre exceptuades de la declaració. Llavors en Copons, com a llochtinent del Gran Prior, escrigué al batllíu Louis de Virieux, embaxador del orde del Hospital a la cort de França, si creya oportú fer reclamació. La resposta d'en Virieux, feta desde París, fóu de que potser reclamaría la exempció de declaració per les comandes del Rosselló, depenjants del Priorat de Catalunya, al reclamarla també per les comandes d'Alsacia que eren depenjants del Priorat d'Alemanya.

Com los conflictes politichs a França anaven agravantse, en la sentada de la nostra Veneranda Assamblea del 22 desembre 1790, presidida per lo recibidor Xatmar y assistinthi'ls comanadors Desvalls y Rocabruna y'ls cavallers Antòn y Ramon de Ponsich y Antòn d'Erill, s'acordà instar novament al agent general del orde a Perpinyà que enviés promptement a Barcelona tota la documentació de les comandes aquelles, «a fí de que se salvin los interesos de la nostra sagrada Religió en las actuals tribulacions del Regne de França».

Lo 14 juny d'aquell meteix any 90 s'havía celebrat lo Capítol provincial anyal en la casa de la Riera de Sant Joan a Barcelona y presidit per lo llochtinent Copons. Hi assistí la priora d'Alguayre, qui vivía a la dita casa; lo Recibidor Salvador Xatmar, los cavallers Antòn y Ramon de Ponsich y Antòn d'Erill y'ls comanadors Rocabruna y Bru.

Finalment, a mitjans de juny de 1791 se celebrà'l darrer Capítol de que havèm trovat actes, també a la esmentada casa de Barcelona y ab lo citat president Copons. Los metexos concorrents de sempre, la priora d'Alguayre, lo Recibidor Xatmar, los comadadors Desvalls, Bru y Rocabruna y'ls cavallers Ponsich y Erill.

La manca de personal és evident; la pobresa y trivialitat dels assumptes que tractaven resulten clars de les actes de les sentades; los afers més importants eren l'admissió de proves de noblesa dels aspi-

rants y la celebració de rogatives per los parts de la Reyna. Com més s'anaven preocupant de proves de sanch, menos sanch corría per les venes del orde y la anemia més augmentava. Era la milicia de Sant Joan de Jerusalèm una cosa ja mitj morta quan Bonaparte la acabà d'ofegar ab la presa de Malta. Una observació digna d'estima devèm fer al posar fí a la enumeració dels Capítols y Assamblees. Totes les actes de llurs sentades, fins al derrer moment, s'escrivíen en llengua catalana. Los nostres cavallers pensaven bé que la propria llengua constituía la principal rahó y defensa per no ésser en cap temps absorvit lo Gran Priorat de Catalunya per lo Castellà d'Emposta o potser tots per lo Gran Priorat de Castella.

La desaparició del orde del Hospital. — Un estol de la República francesa manat per Bonaparte ocupà, en 1798 la illa de Malta, ab connivencia ab certs alts dignataris del antich orde militar y sagrat. Lo Gran Mestre Hompesch se refugià a Triest. Los Hospitalers de Russia acordaren llavors proclamar Gran Mestre al Czar Pau I, qui pensà en reconstituir l'orde; però no resultà més que una triste parodia. Inglaterra, que assetjà la illa contra Napoleó, la prengué per capitulació, en setembre de 1800 y al celebrarse, en març 1802 lo tractat d'Amiens, se pactà la restitució de Malta als cavallers del Hospital de Jerusalèm. Llavors lo rey d'Espanya, desitjant la independencia de les dues llengues espanyoles, disposà per Cèdula de 17 abril 1802 y en virtut de la lley 14, títul 3, llibre 6 de la Novíssima Recopilació, que fos mantingut l'orde del Hospital en les llengues d'Aragó y Castella ab tots sos drets y béns y se declarà lo propri sobirà Gran Mestre, qui fóu regonegut per lo Capítol general reunit a Saragoça lo mes següent. L'orde dexava axís d'ésser general o universal, per convertirse en diferents institucions nacionals y per consegüent raquítiques, febles y sens cap utilitat. Axò serví de pretext a Inglaterra per negarse a complir lo estipulat en lo tractat d'Amiens respecte a la devolució de Malta. Continuà ocupant la illa, y'l Congrés de Viena, en 1814, li confirmà la definitiva possessió (1).

La resurrecció del orde hospitaler, fondat a Palestina a la primería del segle XII^{è}, no pogué efectuarse; y tot quant s'ha fet y se fà encare en aquest sentit no és en realitat més que cosa insubstancial y ridícola,

---

(1) Ab posterioritat a la pèrdua de Malta y durant l'intent de restauració y nacionalització del orde, trobàm los següents comanadors a Catalunya: Salvador Xatmar y Copons, comanador de Barbens y Espluga Calva; Jaume de Camprodón, de Sant Llorens, Castelló, Aiguaviva y Avinyonet; Manel de Montoliu, batlliu de Mallorca y comanador de Vilafranca; Felip de Rocabruna y Taberner, de l'Espluga de Francolí, tots aquests quatre en 1798; Manel Desvalls, comanador de Cervera, Ametlla, Renau y Puigreig, en 1803 y 1805; Antón d'Eril y Ribas, de Susterris y Siscar, desde 1798 a 1822, y Nicolau Dameto y Despuig, president de la Veneranda Assamblea y comanador de Granyena, en 1833.

destinada solament a satisfer la vanitat d'alguns homens frèvols y tabòlls.

A Espanya, la branca nacionalitzada del orde continuà tenint alguns anys de vida estèril, sens cap trascendencia social, ni militar ni encare religiosa. En 1850, per Reyal Orde se refundiren en l'Assamblea d'Aragó tots los negocis concernents al Gran Priorat de Catalunya y Mallorca. Y en 1851, lo Concordat entre la Santa Seu y l'Estat Espanyol, fent atenció a la realitat de les coses, extingí'ls drets y subsistencia del orde de Sant Joan de Jerusalèm.

En 1853, alguns dels cavallers de les postrimeríes d'aquella milicia ja falsificada desde la pèrdua de Malta treballaren per restablirla. Escrigueren una Memoria los senyors Pardo de Teràn y Bover, per encàrrech del infant Francesch de Paula Antoni, Castellà d'Emposta (nomenat per lo Papa en 1827), per exposar la justicia y conveniencia de la restauració; però, ja no convenceren a ningú. Avuy resulta indefectiblement una cosa inútil (1). Per axò acaba de dir molt bé'l Marquès de Lema que, «sería error suponer que en el siglo XVIII era cumplida la misión guerrera y hospitalaria de la orden con el mismo ardimiento, con igual celo que en época de mayor fervor; pero constituiría una inexactitud histórica aún mayor el aceptar como buena la pintura que del estado de la orden hacía Thiers en su *Historia de la Revolución Francesa,* pretendiendo cohonestar con su falsa descripción los medios de violencia y astucia empleados por Bonaparte para arrebatar á los caballeros de San Juan el dominio de Malta». «Es claro que á la postre, quebrantado el poder turto europeo... limpio el mar de piratas y, sobre todo, constituídas las naciones europeas sobre las bases modernas, con poderío militar permanente, prevaleciendo las ideas de unidad política y administrativa, de desamortización, etc., la existencia de una orden arcaica con soberanía territorial independiente hubiese constituído un anacronismo, y resultado inevitable su desaparición» (2).

---

(1) Sembla que existeix un nou orde militar de Sant Joan de Jerusalèm constituit ab aprobació Pontificia; però no té cap significació, ni béns, ni castells, ni pot fer rès de trascendencia, ni pot ni deu creures llegítima continuació del verdader orde que morí al perdre Malta. Vegis *La soberana orden militar de San Juan de Jerusalén ó de Malta, noticia de su historia y de su organización por un caballero de la orden* (Madrid, 1899). Crech que aquest autor era un títul nobiliari molt conegut y ab elevat càrrech palatí. Per cert que lo referent a Catalunya està ple d'errors. Axí, al enumerar les comandes de la llengua d'Aragó hi posa les de Badalona (sic), Caplinca (vol dir Colliure ?), Bayol (sens dubte Bajoles ?), Graviena (segurament Granyena), Selinay (aquest no's pot endevinar), Sostens y Sicar (vol dir Sosterris y Siscar). Diu també que'l convent de religioses Malteses d'Algaida (vol dir Alguayre), fóu fundat en 1212, per D.ª Sabina de Jorba y D.ª Elsa de Sagardia. Ja havèm dit que fóu fondat en 1250 per D.ª Marquesa de Guardia y sa filla Geralda. De manera que tením un autor espanyol ignorant la geografía d'una part d'Espanya.

(2) *El último Gran Maestre español,* per lo Marquès de Lema en «Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos», maig 1912 (Madrid).

Conclusió. — Los dos grans ordens sagrats y militars de que havèm tractat en lo present llibre tingueren tràgica fí ben prop de cinch centuries l'un de l'altre. La desaparició del de l'Hospital de Jerusalèm fóu, no obstant, menys sorollosa y violenta que la del Temple. No caigué aquell tampoch embolcallat ab tan greus acusacions d'infamia y de corrupció com les que a la primería del segle XIV^{è} agitaren los pobles d'occident contra'ls Templers. La manera d'efectuarse la llur destrucció demostrà, emperò, que, de temps, Templers y Hospitalers vivíen ja en estat de decadencia, de feblesa, de descomposició.

A Espanya, la fí d'abdós ordens s'efectuà no sols sens violencies o arbitrarietats repugnants, sinó concedíntloshi protecció y ajuda y després d'intentar la reformació y restabliment.

Lo temps, rossegador impassible, ha esborrat ben depressa de la memoria dels pobles cristians lo recort de les glories y poderíu de aquells strenuus cavallers, qui en los segles de la reconquesta ajudaren als nostres sobirans en les empreses de Tortosa, de Lleyda, de Mallorca, de Valencia, de Murcia y d'Almería. No romàn d'ells a Catalunya per recordar la llur obra social y militar més que alguns petits castells mitg enrunats y algunes pobres iglesies rurals. Los milers de pergamins pertanyents a abdues milicies, conservats encare en los arxius de la Corona d'Aragó y del Gran Priorat fan referencia en gran part a adquisicions de béns y privilegis; mas rès ens recompten de les gestes dels cavallers, de la contribució dels dos ordens al moviment social, de la concordancia permanent de llur actuació ab la finalitat superior que aquests teníen senyalada desde la fondació. Aquests documents ens han permès recomptar solament la formació y patrimoni de totes les cases del Temple y del Hospital a Catalunya. Però axò és la historia morta. La historia viva, la narració dels actes trascendents, la apreciació sintètica y exacta de l'obra dels dos ordens, és molt difícil escríurela y creyèm que may no podrà ferse. La fatalitat crudel ha decretat la insuperable dificultat per aclarir llur passat y la impotencia per formular ab documents justificatius la llur vindicació.

APÈNDIX

MESTRES DEL TEMPLE A PROVENÇA, ARAGÓ Y CATALUNYA*

Pere de Rovera, 1141-1157
Uch de Barcaló, 1159-1160
Uch Gaufred, 1163-1166
Arnau de Torroja, 1167-1181
Berenguer d'Avinyó, 1181-1183
Ramon de Canet, 1184-1185
Girbert Eral, 1186-1189
Pons de Rigalt, 1189-1195
Arnau de Clarmont, 1196-1199
Pons Manescal, 1199-1200
Ramon de Gurb, 1200-1201
Pons de Rigalt, 1202-1203
Pere de Montagut, 1207-1212
Ramon Berenguer, 1213
Guillèm de Montrodó, 1214-1217
Guillèm de Fortol, *vice-mestre,* 1218-1219
Folch de Montpesat, 1224-1226
Bernat de Champans, 1230
Guillèm Cadell, 1231-1232
Ramon Patot, 1233
Uch de Montllor (1), 1235-1239
Astruch de Clarmont, 1239
Ramon de Serra, 1240-1243
Guillèm de Cardona, 1244-1245
Uch de Joyheu, 1254-1256
Guillèm de Montanyana, 1258-1260
Guillèm de Pontons, 1261-1266
Arnau de Castellnou, 1267-1277
Pere de Montcada, 1279-1282
Berenguer de Sant-Just, 1283-1290
Berenguer de Cardona, 1292-1307
Eximen de Lenda, 1307-1311

COMANDES DEL TEMPLE

Gardeny

Pere de Cartellà, 1156-1161
Eimerich de Torrelles, 1161-1174
Ramon de Concabella, 1176
Miró de Satrilla, 1176
Pere Uchor, 1178
Pere de Colonga, 1178-1196
Bernat d'Albespí, 1182-1184
Bezó, 1186-1189
Pere de Sa-Aguda, 1195-1198
Guillèm Amill, 1201-1202

* Los anys, en tots los catàlechs que publicàm, no són los d'entrada y sortida en los càrrechs, sinó les dates extremes en que los havèm trobat en documents.

(1) Aquest és lo derrer que's titula *Magistro in Provincia et in partibus Hispanie.* Los successors prenen lo titol de *Magistro domorum Milicie templi in Aragonia et Catalonia.*

Bernat de Claret, 1192-1205
Guillèm de Montrodó, 1207-1211
Ramon Berenguer d'Ager, 1211-1214
Gaufred Badat, 1214
Gaufred de Castellnou, 1217-1220
Ramon de Serra, 1224-1227
Jordà de Peralta, 1228-1229
Rigalb de Roca, 1230
Guillèm de Mont, 1231 1233
Pere de Campfret, 1233-1236
Guillèm de Cardona, 1240-1241
Dalmau de Fenollar, 1242-1243
Pere Eximen, 1243
Pons d'Oltrera, 1244
Guillèm d'Anglesola, 1247
Guillèm Turdo, 1247-1249
Bernat d'Altarriba, 1250-1251
Guillèm d'Alcalà, 1252
Jaume de Timor, 1253
Berenguer de Palau, 1260
Guerau d'Alentorn, 1263
Pere de Queralt, 1265
Bernat d'Altarriba, 1269
Arnau de Timor, 1270
Guillèm de Mirabet, 1271-1283
Ramon Desbach, 1272-1274
Pere de Tous, 1285
Bernat de Montoliu, 1287-1290
Pere de Villalba, 1290-1291
Arnau de Timor, 1292
Ramon Oliver, 1295
Arnau de Torroella, 1299-1302
Bernat de Fonts, *llochtinent*, 1302
Bartomeu de Vilafranca, *llochtinent*, 1303
Miquel Rull, *regent*, 1306

Llop, 1189
Bernat d'Espanya, 1191
Geralt de Caerci, 1193-1197
Pere de Colonges, 1197
Berenguer de Montblanch, 1200
Bernat de Segurioles, 1204
Armand, 1207
Pere de Castellnou, 1209
Dalmau de Cervera, 1211
Pere Aldovert, 1215
Ramon d'Avinyó, 1216-1218
Rastany de Coms, 1220-1222
Guillèm de Sant-Pastor, 1226
Pons de Cervera, 1227
Arnau de Curçavell, 1231-1233
Pere Molina, 1234
Ramon de Serra, 1235
Bernat de Lunel, 1237
Guillèm d'Aguiló, 1237
Rastany de Coms, 1239
Pons d'Ultrera, 1240-1242
Pere de Montpalau, 1243-1248
Guillèm de Montgrí, 1250-1256
Dalmau de Fenollar, 1260-1263
Bernat d'Altarriba, 1265
Dalmau de Seró, 1268-1275
Guillèm de Josa, 1273
Guillèm de Benages, 1276
Guillèm d'Abellars, 1281
Bernat de Montoliu, 1285
Ramon Oliver, 1286
Bernat de Rocamora, 1289
Ramon Oliver, 1290-1292
Ramon de Belloch, 1292
Berenguer Guadamir, 1295-1298
Berenguer de Gelida, 1304

Tortosa

Guillèm Berart, 1153
Eimerich de Torrelles, 1156-1160
Enneco Sanxo, 1160
Sanxo Vergoa, 1165
Guillèm Berart, 1166-1173
Bernat d'Albespi, 1177
Pere Auxor, 1180-1185
Ramon de Cubelles, 1182
Bezó, 1184
Bertràn de Conques, 1186

Barberà

Bernat d'Albespí, 1173-1176
Berenguer de Mont, 1175-1177
Jozbert de Serra, 1181-1192
Pere d'Aguda, 1196-1197
Guillèm Amill, 1198
G d'Abellars, 1205
Bernat de Claret, 1211-1212
B. de Granyena, 1215
Pere de Pertegàs, 1226-1233
Guillèm de Trayós, 1236

Pons d'Oltrera, 1237-1240
Bernat de Montfalcó, 1240
Ramon de Villalba, 1244
Guillèm de Tort, 1246
Bernat de Palomar, 1248
Ramon des Bach, 1255
Ramon de Bagà, 1256
Berenguer de Torrefreda, 1257
Bernat de Vilafranca, 1257
G. d'Anglesola, 1258
Pere de Montpalau, 1261
Gallart de Josa, 1261-1262
Arnau de Timor, 1262-1273
Bernat de Rocamora, 1280
Guillèm d'Abelars, 1283-1290
Bernat de Montoliu, 1292-1293
Dalmau de Timor, 1304-1306

Palau del Vallès - Barcelona

Berenguer de Sant Vicents, 1159-1163
Guillèm de Solsona, 1175-1176
Guerau de Caerci, 1179
Guillèm de Serdanyola, 1181-1196
Ramon de Traveseres, 1200
Ramon Batalla, 1202-1211
Guiu, 1212
Ramon d'Arlet, 1213-1214
Gaucelm, 1217-1221
Guerau, 1224
Ferrer, 1225 1227
Guillèm Dezmer, 1230
Guillèm de Cervera, 1231
Guerau, 1236
Guillèm Acharía, 1236
Guillèm de Montsió, 1237
Pere de Sant Feliu, 1237
Guillèm de Montsó, 1238
Pere Gil, 1239-1249
Pons d'Oluja, 1250-1254
Pere Gil, 1255-1258
Sans de Tena, 1258
Pere Sastre, 1260
Pere Penyoret, 1262
Arnau Garner, 1263-1266
Ramon de Barberà, 1270-1275
Romeu Burguet, 1286-1292

Granyena

Roig de Benviure, 1189-1192
Pere de Cardona, 1197-1198
Pons d'Oluja, 1211
Uch, 1228
Arbert, 1245
B. d'Aguilella, 1252
B. de Palomar, 1255
Berenguer de Vilafranca, 1256
Pons de Pontons, 1272
Berenguer de Vallvert, 1285-1287
Jaume d'Oluja, 1294
Berenguer de Montornès, 1293

Mirabet

Guillèm Berart, 1153-1173
Bernat d'Albespi, 1178
Dalmau de Godet, 1180-1181
Ramon de Cubelles, 1182
Peson, 1182-1190
Bernat d'Espanya, 1191
Guerau de Caerci, 1194
Pere de Colonges, 1197-1198
Guillèm de Torre, 1201-1202
Bernat de Segunyoles, 1204-1207
Bernat de Campanes, 1207
Pere de Castellnou, 1208-1209
Pons Marescal, 1210
Ramon de Cervera, 1212
Bernat de Campanes, 1216-1229
Bernat de Rocafort, 1227
Rigalt de Roca, 1231
Pere Ramon, 1233
Pons d'Oltrera, 1242
Bernat d'Altarriba, 1252
Guillèm de Cardona, 1255-1258
Pere de Queralt, 1263-1265
Bernat de Pujalt, 1270-1272
Berenguer de Puig, 1273
Pere de Tous, 1277-1280
Guillèm de Mirabet, 1282
Pere de Tous, 1286-1290
P. de Villalba, 1293
Berenguer de Sant Just, 1302-1304

Corbins

Bernat Sa Grua, 1167
Bernat de Tena, 1173
Arnau de Sardana, 1181
Ramon Berenguer d'Ager, 1212
Sans, 1252
Guerau d'Alentorn, 1262-1263
Sans, 1263
Ramon de Muntpaó, 1271-1273
Guillèm de Muntpaó, 1277
Guerau Sa Corbella, 1282
Francesch Sa Tallada, 1289
Guilèm de Puignancler, 1290
Bernat de Fonts, 1302
Bartomeu de Vilafranca, 1303-1304

Barbens

Ramon Barrufell, 1168-1172
Miró de Trilla, 1176
Bernat de Talladell, 1177
Ramon de Mont, 1180
Pere Adalbert, 1181-1190
Ramon, 1208
Gaufret Badat, 1214
P. de Cervera, 1252
Guillèm de Palomar, 1255
Ramon de Bastida, 1263
Arnau de Timor, 1271
Bernat de Rocamora, 1292

Puigreig - Cerdanya

Berenguer de Gavar, 1181
Roig de Benviure, 1186-1189
Guillèm de Lugols, 1221-1228
Berenguer de Pi, 1231-1233
Ramon de Vilanova, 1236-1240
Pere d'Orpinell, 1256
Berenguer de Portell, 1271
Francesch Sa Tallada, 1274
Guillèm Scarich, 1279
Guillèm de Passanant, 1292
Pere de Vilanova, 1293

Muntsó

Aimerich, 1167
B. de Cubells, 1178-1185
Guillèm de Peralta, 1199
B. de Claret, 1201
Pons Menescal, 1204
Guillèm Cadell, 1210-1212
Ramon Berenguer, 1214
Bernat Sa Aguilella, 1216
Arquimbau de Saimes, 1225
Ramon de Serra, 1232
Pere Eximenis, 1240
Domenge de Mallen, 1244
Pere Eximenis, 1252
Bernat d'Altarriba, 1255-1257
Pere de Queralt, 1260-1261
Guillèm de Mirabet, 1270
Dalmau de Seró, 1272
Arnau de Timor, 1279-1286
Ramon de Falces, 1301
Berenguer de Bellvís, 1304
Guillèm de Mirabet, 1307

Aiguaviva

Berenguer d'Arbós, 1192-1209
Joan d'Agde, 1237
Bernat de Montllor, 1252
Berenguer de Calaca, 1265
Pere de Canoves, 1272
Guillèm d'Abellars, 1293
Berenguer de Vallvert, 1303

Castelló d'Empuries

Berenguer de Monells, 1168
B. de Montllor, 1252
Ramon Sa Tallada, 1272

Selma

R. Solar, 1196
Guillèm de Romaní, 1225
Ramon Rosell, 1237
B. de Forcadell, 1252
Arnau de Puig, 1292

Masdeu

Arnau de Sant Cebrià, 1149
Guillèm Amell, 1200
G. Tort, 1252
Guillèm de Londres, 1255
Guillèm de Montgrí, 1264
Ramon des Bach, 1278
Guillèm de Benages, 1287
G. d'Abellars, 1297
Ramon Saguardia, 1301-1307

Ascó

Folch, 1197
Jordà de Misò, 1225
Ramon Berenguer, 1237
Domènech de Fraga, 1243-1272
Francesch Sa Tallada, 1284-1288
Arnau de Torroella, 1293
Berenguer de Sant Marsal, 1304-1308

Horta

Bertràn Aymerich, 1197
Pere de Deu, 1202
Ramon de Cervera, 1207
Guillèm de Mont, 1227
Brocart, 1233
Rostain de Coms, 1243
Ramon de Serra, 1252
G. d'Anglesola, 1255
Bernat d'Altarriba, 1261
Ramon de Villalba, 1267-1272
Guiilèm de Mirabet, 1289-1296
Eximen de Lenda, 1304

Mallorca

Bertràn d'Arlet, 1230
Ramon de Serra, 1231
Dalmau de Fonollar, 1241-1242
Ramon de Montblanch, 1244
Bernat de Montllor, 1251
Pere d'Ager, 1255
Arneu, 1257
Ramon de Bach, 1263
Ramon Sabastida, 1272
Lope Abri, 1301
Bernat de Fonts, 1304

Vallfogona

Guillém de Grada, 1211
Jaume, 1239
Guerau de Cleriana, 1240
Berenguer de Castellfollit, 1244

HOSPITALERS

CASTELLANS D'EMPOSTA

Gaufred de Bresil 1157-1158
Arbert de Petra, 1164-1165
Pere de Besora, 1170
Ramon de Verdú, 1173
Alfons, 1174-1178
Bernat d'Altés, 1179-1180
Ermengol d'Aspa, 1180-1182
Pere Eximen de Luna, 1184
García de Lisa, 1185-1188
Pere López de Luna, 1188
Fortun Cabeça, 1188-1198
Martín d'Ayvar, 1198-1200
Eximen de Lavata, 1201-1205
Martín d'Andos, 1206-1211
Berenguer de Miralles, 1213
Ramon d'Aiscles, 1216-1217
García Artiga, 1218-1221
Folch de Tornell, 1221-1227
Bermont de Montearengo, 1225
Ramon d'Alzamora, 1228
Uch de Fullalquer, 1230-1244
Guerau Amich, 1245

Pere d'Alcalà, 1246-1252
Pere de Granyena, 1253-1254
Guerau Amich, 1255-1258
Gui de la Guespa, 1261-1261
Ramon de Ribelles, 1276-1282
Galceràn de Timor, 1286
Berenguer d'Almenara, 1289
Ramon de Ribelles, 1299-1301
Pere de Soler, 1306-1309
Ramon d'Empuries, 1314
Martin Péres d'Oros, 1316-1319
Sanxo d'Aragó, 1328-1341
Joan Fernández d'Heredia, 1341-1376
Martin de Lihori, 1379 1392
Pere Rodrigo de Moros, 1397-1409
Berenguer de Castelló, 1415
Gonçalbo de Funes, 1417-1420
Pere de Linyàn, 1420-1421
Dalmau Ramon Xammar, 1421-1427
Joan de Vilagut, 1433-1444
Pere Ramon Sacosta, 1446-1461
Bernat Uch de Rocaberti, 1475-1482
Pere Fernández d'Heredia, 1488-1490
Diemedes de Vilaragut, 1492-1496
Lope Diaz d'Escoron, 1505-1506
Joan d'Aragó, duch de Luna, 1506-1517
Francesch de Montserrat, 1518-1519
Geroni Canel, 1522-1524
Joan d'Aragó, 1535
Miguel Joan del Castellar, 1560-1564
Lluis de Talavera, 1570-1573
Francesch de Pomar, 1583
Luperci del Poyo, 1594
Geroni de Fozes, 1600
Frederich de Meca, 1602
Martin de Ferreira, 1605
Felip de Bardaxi, 1625
Geroni de Medina, 1649
Vicens Carroz, 1655-1658
Jaume de Bellvis, 1664
Pere d'Ávalos Maza y Rocamora, 1674-1702
Fèlix d'Ayerbe, 1717
Gaspar de la Figuera, 1723
Manuel de Sada y Antillón, 1732-1755
Miquel Doz, 1765-1774
Vicents de la Figuera, 1776-1787
Antoni Lores, 1790-1791
Pérez de Sarrión, 1796-1798
Infant Francesch de Paula Antoni de Borbó, 1827-1851

GRANS PRIORS DE CATALUNYA

Ramon d'Empuries, 1319-1323
Sanxo d'Aragó, 1325
Arnau d'Alós, 1328-1336
Pere Alquer, 1340-1346
Pere Arnau de Peyrestortes, 1347-1360
Ramon de Vilademany, 1363
Vidal Alquer (usurpador), 1365
Pere Guillèm d'Olms, 1365-1372
Joan Fernández d'Heredia, 1376-1379
Guillèm de Guimerà, 1381-1396
Pere de Vilafranca, 1397-1404
Pere de Pomers, 1401-1408
Gracià de Maissen, 1409
Gonçalvo de Funes, 1412-1414
Jofre de Cañadal, 1415-1423
Lluis de Gualbes, 1427-1439
Rafel Çaplana, 1439-1445
Felip d'Ortals, 1446-1448
Gilabert de Loscós, 1449-1460
Jaume de la Geltrú, 1460-1481
Ferràn d'Aragó, 1487-1495
Francesch de Boxols, 1495-1501
Bernat Guerau de Requesens, 1501-1517
Antón de Santmartí, 1517-1525
Jaume Gibert (?), 1525
Ramon Marquet, 1525-1529
Francesch Castelló, 1529-1536
Miquel Ferrer, 1537-1550
Gaspar Ferrer, 1552-1562
Dimas de Requesens, 1562-1567
Pere de Junyent, 1568-1578
Agusti d'Argensola, 1580-1587
Adrià Maymó, 1587-1601
Frederich de Meca, 1601-1602
Ramon de Veri, 1602-1609

Miquel d'Alentorn, 1609
Ramon de Berga, 1609-1617
Francesch d'Oluja, 1617-1622
Nicolau Cotoner, 1623
Miquel Xatmar, 1624-1627
Pere Jordi Puigdorfila, 1632
Onofre d'Hospital, 1632-1639
Felip de Sabater, 1639-1654
Miquel de Torrelles, 1655-1680
Arnau de Serralta, 1680-1696
Diego de Serralta, 1696-1715
Geroni de Ribas, 1715-1721
Joseph de Vilallonga, 1721-1734
Francesch de Vilallonga, 1734-1750
Francesch de Cahors, 1750-1767
Manuel de Montoliu, 1767-1779
Llorens Despuig, 1780
Nicolau Abri-Descatllar, 1783-1790
Ignasi Desbrull, 1803-1805

ANTIGUES COMANDES DEL HOSPITAL A CATALUNYA

Barcelona

Pons de Brach, 1163
Pons de Durfort, 1166
Berenguer de Pomar, 1192
Berenguer d'Abadals, 1193
Bernat d'Alcarraz, 1208
Arnau de Bellvehí, 1215-1228
Bernat de Fenollar, 1251-1252
Bernat de Corbella, 1255
Bonell, 1257
Pere de Balaguer, 1266-1281
Romeu Burguet, 1285
Pere de Turmo, 1281-1286
Guillèm de la Roca 1288
Pere de Soler, 1292
Arnau de Flassà, 1294
Llop Eximen de Liuranes, 1307
Guillèm de Millars, 1330-1345
Pere Toló, 1366 1372
Rigot de Nicosia, 1374-1377
Roger de Cartellà, 1397-1408
Lluis de Gualbes, 1421-1432
Joan Barutell, 1444-1475
Joan Ramon de Cardona, 1491
Francesch Ferrer, 1532-1535
Dimas de Requesens, 1545-1551
Joan Sacirera, 1571
Miquel d'Alentorn, 1572-1576
Ramon Fortuny, 1579-1589
Miquel de Torrelles, 1627-1640
Pau d'Ager, 1656-1672
Ramon de Soler, 1680
Nicolau Cotoner, 1711
Joseph Ros, 1728-1739
Francesch de Cahors, 1763
Antòn Ribas, 1764-1770
Nicolau Abrí Descatllar, 1784
Joan Bautista Camprodón, 1796

Cervera - Atmetlla

Pons, 1172
Berenguer de Villasedant, 1173
Guillèm d'Ofegat, 1174
Pere d'Ofegat, 1178
Ramon de Talladell, 1181
Pere Sant Joan, 1182
Folch, 1182
P. Cosoll, 1187
Guillèm de Besons, 1181-1192
Guillèm de Mirabet, 1192
G. de Vidues, 1196
Guillèm de Basons, 1209
Arnau de Beliana, 1217-1218
Blasco d'Ahur, 1220
G. de Juneda, 1226
Arnau d'Espaillargues, 1239
Guillèm de Jorba, 1241-1245
Guiu, 1245
Ramon Rumfla, 1252
Bernat de Sellers, 1256
Berenguer de Granyena, 1265-1271
Pere de Fenollet, 1266
Guillèm de Clarmont, 1280-1283
Arnau de Queralt, 1289

Pere de Montsònis, 1295
Pons de Biure, 1308
Bernat de Roval, 1311
Berenguer de Llorach, 1323 1329
Guillèm Dezvoló, 1315-1378
Francesch Xammar, 1385-1397
Bernat de Clasqueri, 1408-1417
Antòn de Fluvià, 1436-1451
Guillèm de Castellví, 1461-1477
Baltasar Sunyer, 1483-1487
Uguet del Grener, 1491-1507
Joan de Barberà, 1512-1516
Geroni de Ferrera, 1533
Francesch Burgués, 1548-1568
Adrià Maymó, 1573-1574
Ramon de Veri, 1585-1586
Miquel de Junyent, 1603
Francesch de Peguera, 1622-1629
Ramon Soler, 1645
Guillèm Brondó, 1665-1671
Jaume Berga, 1686
Arnau de Togores, 1694 (1)
Geroni de Ribas, 1699
Geroni de Boxadors, 1708
Antòn de Ribas y Granollachs, 1716-1739
Manel de Montoliu, 1748-1750
Antòn Desbrull, 1759
Carles de Copons, 1769
Antòn de Magarola, 1774-1781
Nicolau Llabrès d'Armengol, 1786-1791
Manel Desvalls, 1803-1805

Sant Valentí - Vilafranca

Pons de Brax, 1162-1170
Berenguer de Vilasaden, 1168
Pere d'Ofegat, 1177 1179
Guerau de Tàrrega, 1181-1185
Pere de Verdú, 1187
Berenguer de Pomar, 1191-1192
B. de Bellvehí, 1193
Berenguer d'Abadals, 1196-1197
Arnau de Belltall, 1201
Pere de Filella, 1202-1206
Bertràn Amill, 1209
Bernat d'Alcarraz, 1213
Pere de Clusa, 1218
Arnau de Bellvehí, 1219-1220
Ramon de Spallargues, 1221
Guillèm d'Olivella, 1225
Pere de Castellbisbal, 1228
Arnau de Vilaregut, 1231-1232
Girbert de Brugueres, 1233-1236
Ramon Berenguer, 1238-1239
Arnau de Bellvehí, 1241
Berenguer d'Aguda, 1247-1250
Romeu de Vetula, 1253
Ramon Granell, 1254
Ramon Adalbert, 1256
Guerau de Rubió, 1259-1262
Romeu Savellà, 1266
Pons de Bosch, 1270
Pere de Fonollet, 1282
Guillèm Canicer, 1292
Ramon de Tous, 1293
Arnau de Queralt, 1295
Pons de Talavera, 1296
Pere Miquel, 1300
Pere de Muntsó 1304
Arnau de Romaní, 1306
Umbert de Vilafranca, 1307
Arnau de Flassà, 1308
Pons de Biure, 1309
Umbert de Vilafranca, 1318
Arnau d'Avinyó, 1319
Guerau de Jorba, 1321-1323
Berenguer Pellicer, 1337
Arnau Guitart, 1343-1345
Domenge de Mallen, 1347
Bernat de Candell, 1359
García de Maissen, 1366-1388
Lluis de Gualbes, 1401-1414
García de Torres, 1418
Gabriel de Gualbes, 1427
Jaume de la Geltrú, 1449-1451
Joan Icart, 1499
Jaume Pont, 1510
Francesch Ferrer, 1521-1523
Joan de Foxà, 1532-1535
Frederich de Meca, 1582
Francesch d'Oluja, 1606-1607

(1) Mort en un naufragi anant a Mallorca en octubre 1694.

Geroni de Caldes, 1628-1630
Pau d'Ager, 1637-1650
Didach de Boxadors, 1659-1661
Galceràn de Vilallonga, 1663-1678
Nicolau Abri Descatllar, 1685-1711
Nicolau de Puigdorfila, 1730
Francesch Cahors, 1739-1744
Magí Antòn de Vilallonga, 1757-1763
Antòn de Ribas y Castellbell, 1767-1773
Antòn de Magarola, 1781
Joseph de Copons, 1784-1788
Manel de Montoliu, 1798

Lleyda

Pelegrí, 1175
Pere, 1187-1198
Esteve de Fileta, 1202-1207
Bertràn Amill, 1210-1211
Pere de Torres, 1212-1213
Bertràn Amill, 1220 1225
Bertràn de Linyola, 1227
Ramon d'Alsamora, 1230
Arnau d'Espallargues, 1250
Pere de Bosch, 1254
Domenge López, 1255-1257
Guillèm de Santamaría, 1261
Bernat Vices, 1266
Martí de Banyeres, 1268
Arnau de Ribelles, 1274
Jaume de Vilaregut, 1280
Pere Miquel, 1283
Bernat de Pavia, 1295
Pere Ferrer, 1305
Arnau de Cervera, 1306-1311
Berenguer de Flassà, 1332-1333
Anton Ferrera, 1334
Mateu Llonch, 1343-1345
Martí de Tagamanent, 1356
Pere de Vilafranca, 1366
Pere Dezpomer, 1391-1406
Guillèm de Guimerà, 1408-1432

Emposta

Portulesio, 1184
Pons de Castellnou, 1190
Ximen de Pomar, preceptor, 1194
Berenguer de Miralles, 1196-1198
Aymerich de Pax, 1200
Martí Pedrís, 1205
Arnau de Bellvehí, 1221
Bremont de Montearengo, 1225
Berenguer de Llorach, 1254
R. Albert, 1270
Guillèm de Clarmont, 1283
Arnau d'Olms, 1310

Susterres

Guillèm, 1146
Arbert, 1167
Ramon de Selligiu, 1176
Berart, 1178-1179
Bernat de Rocanegada, 1184-1187
Arnau de Seró, 1188
Guillèm de Sarais, 1195
Bertràn Amell, 1205
Ramon de Seró, 1208
Bertràn Amell, 1214
Pere de Viu, 1219-1221
Bertràn Amell, 1230
Bertràn de Salavert, 1234
Pere de Soler, 1235
G. Assalid, 1247
Berenguer d'Aguda, 1255
Roger de Vilamur, 1265
Berenguer Bertràn, 1268
G. Odós, 1282
Roger de Montespàn, 1291
P. d'Era, 1295
Bernat Valerna, 1300
Alamàn de Toralla, 1306
Pere Guilla, 1307-1310
Arnau de Cervera, 1311
Pere Guilla, 1312-1315
Berenguer de Bages, 1320 1322
Pere Guilla, 1331-1336
Ferrer Colomer, 1338
Pere Toló, 1357 1359
Ramon de Puig, 1366
Jordi de Masons, 1373
Joan de Castellmaura, 1374
Arnau de Pallars, 1377
Ramon dez Pou, 1378
Guillèm Sicart, 1387-1404
Francesch de Montsoriu, 1417

Rafel Saplana, 1425
Guillèm Sicart, 1436
Jaume de la Geltrú, 1437-1438
Jordi Saplana, 1451
Pere Uguet, 1457
Nicolau Canta, 1475
Joan Icart, 1491-1496
Pons de Corregó, 1501
Gaspar Dezlor, 1512
Joan Moliner, 1521
Gaspar Ferrer, 1532-1549
Joan Ortiz, 1555-1571
Joanet de Torrelles, 1574-1580
Onofre de Copons, 1593-1599
Joan d'Alentorn, 1601-1608
Galcerán Turell, 1612-1614
Guillèm de Calders, 1621-1629
Francesch de Miquel, 1629-1654
Miquel de Caldes, 1659-1661
Pere Fortesa, 1669 1680 (1)
Miquel de Bordils, 1687-1696
Ramon Despuig, 1704-1710
Francesch Antòn de Puigdorfila, 1722
Joan Antòn de Puigdorfila, 1729
Miquel de Bordils, 1746
Nicolau Abrí Descatllar, 1753-1773
Ramon de Copons, 1779-1781
Salvador Xammar, 1784-1788
Antòn d'Eril y Ribas, 1798-1822

Siscar

Guillèm de Llorach, 1188
Guillèm de Concabella, 1213
Ramon d'Alsamora, 1219
Guillèm d'Abella, 1242
Berenguer d'Aguda, 1255
Arnau de Millars, 1256
B. Sa Corbella, 1266
Berenguer de Valls, 1275
Pere Miquel, 1280
Guillèm Odací, 1283
Arnau de Cervera, 1304-1311
Bernat Das, 1350
Bernat d'Ager, 1353-1366 (2)

Berga

Ramon de Lliri, 1236-1244
Pere de Fonollet, 1256-1258
Bernat de Cornudella, 1308
Hispanus de Torre, 1312-1314

Alguayre

Ramon de Pinya, 1159
Bernat Sarrovira, 1181
Bernat de Bellvehí, 1185-1188
Guillèm de Surriana, 1195
Esteve de Filella, 1198-1207
Pere d'Andos, 1216
Bertràn Amill, 1222
Pere de Vilablarex, 1222
Llop, 1225
Ramon Savellà, 1226
Berenguer de Benviure, 1229
Arnau d'Abella, 1230
Pere d'Olivella, 1231
Arnau de Vilaregut, 1233
Berenguer de Peramola, 1239
Bernat de Riusech, 1245
Arnau Despallargues, 1247
Ramon Granell, 1268
Bernat de Ventalola, 1280
Arnau de Queralt, 1289
Pere d'Estaràs, 1302
Joan Eximenis, 1311
Mateu de Passanant, 1316
Bernat de Clasquerí, 1414
Bernat de Rocabruna 1437
Pere Saplana, 1442
Francesch Calaf, 1475

Bajoles

Arnau d'Alverí, 1211
Pere de Granyena, 1250-1252
Ramon de Vallerala, 1254
Pere de Fonollet, 1289
Pere Guillèm d'Olms, 1345-1359
Pere de Vilafranca, 1391

---

(1) Mort a Mallorca a 17 juny 1680
(2) Desde 1425 la comanda de Siscar va unida ab la de Susterres.

Roderich de Luna, 1414
Uch de Pau, 1418
Francesch Torrent, 1451
Agusti d'Argensola, 1572
Francesch de Remolins, 1574-1576
Rafel Cotoner, 1628-1629
Guillèm d'Ivorra, 1637-1650
Ramon de Soler, 1680
Gaspar Reart d'Icart, 1681-1699 (1)
Nicolau Cotoner, 1711
Geroni de Montoliu, 1738
Joan Batista Camprodón, 1788-1789
Ignaci Desbrull, 1790

Sant Llorens de les Arenes

Guillèm Ramon, 1256
Arnau de Villar, 1257
Pons des Bosch, 1266
G. de Vilanova, 1280
G. de Miralles, 1323
Pere Guillèm d'Olms, 1335-1340
Ramon de Candell, 1345-1356
Bernat Bovet, 1366-1370
Ramon de Villalva, 1397-1406
Arnau Jordà, 1426
Dalmau de Villalba, 1442
Gilabert d'Argentona, 1451
Pere de Lordat, 1475-1477
Tomàs Taqui, 1491
Joan Amat, 1535
Joan Miquel Fuster, 1574
Galcerà de Peguera, 1575
Aymerich Dusay, 1588
Felip d'Oms, 1594
Nicolau Serra, 1627
Pelay Quint, 1655
Arnau Serralta, 1664-1665
Salvador Olesa, 1673-1674 (2)
Didach de Serralta, 1687
Geroni de Ribas, 1699-1702
Geroni de Boxadors, 1708
Joseph de Vilallonga y Saportella, 1715-1725
Magi Antòn de Vilallonga, 1742-1763
Nicolau de Puigdorfila, 1768
Jordi Serra, 1792
Jaume de Campredón, 1797-1804

Avinyonet

Gombau de Vallfort, 1257
Jaume de Salanova, 1296
Berenguer d'Alanyà, 1311
Domenge Gil, 1323
Domenge de Maylen, 1325-1345
Arnau Guitart, 1346 1362
Arnau de Biure, 1389-1409
Joan de Marsella, 1409-1414
Bartomeu Amatnegre, 1426-1430
Jordi Saplana, 1451
Pere de Lordat, 1475-1477
Tomàs Taqui, 1491
Ramon Marquet, 1512-1518
Joan Amat, 1535
Joan Miquel Fuster, 1574
Galcerà de Peguera, 1575
Aymerich Dusay, 1585-1589
Felip d'Oms, 1594-1601
Nicolau Serra, 1627
Joan Antòn Truyols, 1631
Pelay Quint, 1647
Arnau de Serralta, 1664-1669
Didach de Serralta, 1687
Geroni de Ribas, 1699-1702
Joseph de Vilallonga y Saportella, 1715 1725
Magi Antòn de Vilallonga, 1742-1763
Nicolau de Puigdorfila, 1768
Jordi Serra, 1792
Jaume de Camprodón, 1797-1804

Espluga de Francolí

Bernat Vives, 1255-1270
Pere de Belltall, 1274
Guillèm Canicer, 1277
Berenguer de Cervià, 1280
Pere de Fonollet, 1283
Arnau de Queralt, 1284-1290

(1 Mort a Barcelona a 21 agost 1699.
(2) Mort a Mallorca en setembre 1674

Ramon d'Empuries, 1297-1300
Ramon de Soler, 1303
R. de Cervelló, 1316
Arnau d'Alòs, 1322
Pere de Montfalcó, 1337
Joan Desgarrigues, 1428
Berenguer de Fontcuberta, 1439-1442
Joan de Cardona, 1451
Guillèm de Peguera, 1475-1501
Miquel de Homedes, 1562
Rafel de Cotoner, 1660
Francesch d'Espuny, 1666-1674
Joseph de Riquer, 1677-1679
Galcerà de Vilallonga, 1684 (1)
Arnau Moix, 1696
Antòn de Magarola, 1785
Felip de Rocabruna y Taberner, 1798
Onofre de Copons, 1606
Melchor Dureta, 1640
Rafel Cotoner, 1659
Pau d'Ager, 1660-1672
Ramon de Soler, 1678 1680 (2)
Galcerà de Vilallonga, 1681-1684
Guillèm Brondo, 1689
Didach de Serralta, 1691
Arnau Moix, 1696
Bernat Gort, 1699 (3)
Nicolau Abri Descatllar, 1711
Magí Antòn de Vilallonga, 1757
Nicolau d'Olesa, 1785-1789
Manel de Montoliu, 1798

Ulldecona

Ramon de Cervera, 1227
Jofre d'Anglesola, 1349
Guillèm de Guimerà, 1377-1379

Mallorca

Llop d'Eslava, 1239
Marti, 1250
Pere Alquer, 1337-1338
Pere de Castellsant, 1366
Galcerà de Requesens, 1377-1410
Dalmau Ramon Xammar, 1414
Joan de Cardona, 1477
Francesch Boxols, 1491
Marti Blanch, 1497
Antòn de Sant Marti, 1515
Miquel Ferrer, 1535
Francesch Ferrer, 1539-1548
Onofre de Monsuar, 1551-1565
Melchor Dureta, 1640
Agusti d'Argensola, 1571
Francesch Burgués, 1572-1575
Joan Ortiz, 1576

Termens

G. de Clarmont, 1283
G. d'Anglesola, 1316
Bernat d'Ager, 1359-1366
Pere Descàrrech, 1372
Francesch de Jorba, 1377
Pere de Falquen, 1397
Berenguer de Casanova, 1404-1432
Jordi Saplana, 1451
Aymerich Dezpilles, 1475-1491
Joanot Ferrer, 1523
Franci Ferrer, 1539
Francesch Riquer, 1556
Miquel Homedes, 1558-1562
Agusti d'Argensola, 1574
Miquel d'Alentorn, 1606
Antòn Fuster, 1624
Felip Sabater, 1625-1632
Francesch de Riquer y Vega, 1661-1679 (4)
Felicià Sayol y Quarteroni, 1681-1712
Antòn de Ribas y Granollachs, 1742-1745
Antòn de Ribas y Castellbell, 1778
Antòn Desbrull, 1778-1780
Joseph de Copons, 1782-1789

(1) Mort a Cervera a 6 octubre 1684.
(2) Mort a Malta a 23 març 1680.
(3) Mort a Malta a 1 febrer 1699.
(4) Mort a Lleyda a 4 novembre 1679.

Torres de Segre

Berenguer Bondia, 1320
Arnau d'Alós, 1327
Pere Soler, 1347
Ramon de Puig, 1366
Roger de Cartellà, 1391
Joan de Parda, 1404-1406
Galcerán Sarroca, 1422-1436
Galcerán d'Avinyó, 1437
Francesch Oliver, 1461
Joan Turell, 1475-1495
Antón de Sant Martí, 1507-1510
Uch de Copons, 1523
Francesch Ferrer, 1532-1540
Mateu Ferrer, 1553-1561
Antich Ferrer, 1562
Joan d'Ortiz, 1574-1576
Jordi Fortuny, 1605-1609
Sebastià de Villalba, 1618-1620
Melchor Dureta, 1628-1629
Rafel Sunyer, 1639-1640
Francesch Anglada, 1661
Ramon de Soler, 1667-1668
Arnau de Serralta, 1677
Guillèm Brondó, 1683-1689 (1)
Didach de Serralta, 1691-1699
Antón de Ribas y Granollachs, 1714-1742
Antón de Ribas y Castellvell, 1750-1778
Pere Geroni Net, 1787-1794

Vallmoll

Pere de Cirera, 1205
Ramon de Tarascó, 1219
Guillèm de Santa María, 1253-1254
Pere Bonet, 1280
Pere Miquel, 1286
Pons de Benviure, 1293
Pere Toló, 1359-1365
Roderich de Llobera, 1367
Guillèm de Grau, 1372-1373
Guillèm de Perexens, 1397-1401
Joan Descarrigues, 1408-1414
Joan de Vilafranca, 1426
Joan d'Argensola, 1491
Mateu Ferrer, 1545
Francesch de Sant Climent, 1558-1563
Joanot de Torrelles, 1579-1585
Pau Pol de Copons, 1639-1647
Francesch Miquel, 1661
Joseph de Riquer, 1671
Arnau Moix, 1677
Nicolau Cotoner, 1711

Espluga Calva

Joan Descarrigues, 1408-1414
Lluis de Mur, 1426
Guillèm de Sant Celoni, 1475-1499
Pons de Corregó, 1514
Onofre Monsuar, 1535-1548
Francesch Burgués, 1574
Bartomeu Desbrull, 1607
Joan Miquel Fuster, 1633-1634
Felip de Sabater, 1640
Miquel de Caldes, 1665-1671 (2)
Arnau Moix, 1677-1696
Jordi de Puigdorfila, 1711
Jordi de Montaner, 1730-1738
Magí Antón de Vilallonga, 1758-1763
Nicolau Abrí Descatllar, 1774-1784
Salvador Xammar, 1797

Bonpàs

Joan Torres, 1521-1526
Dimas de Requesens, 1532
Pere de Junyent, 1545-1563
Ramon Fortuny, 1580-1588
Joan Saportella, 1591
Pere Ramon Vilallonga, 1629
Didach de Boxadors, 1640-1656

(1) Mort a Mallorca en març 1689.
(2) Mort a Barcelona a 14 juny 1671

COMANDES QUE FOREN DEL TEMPLE
AGREGADES AL GRAN PRIORAT DE CATALUNYA

Gardeny

Berenguer de Bondía, 1321
Berenguer de Llorach, 1328-1329
Pere Alquer, 1341
Albert Savellà, 1346
Guillèm Dezvoló, 1350-1356
Rigot de Nicosia, 1366-1372
Pere Toló, 1375-1378
Ferràn de Siscar, 1383-1409 (1)

Barbens

Jaume de Ribelles, 1320
Pere Lopez, 1335
Bernat Fabre, 1359
Galcerá de Requesens, 1367-1377
Joan Descarrignes, 1394-1397
Ramon Roger d'Erill, 1414-1418
Joan Dezpilles, 1475-1477
Galcerán Ros, 1556
Geroni Altarriba, 1574
Adrià Maimó, 1579
Guillèm de Puigdorfila, 1625
Nicolau Cotoner, 1660
Pere Fortesa, 1669-1680
Arnau Moix, 1681-1696 (2)
Francesch de Villalonga, 1717-1742
Manel de Montoliu y Boxadors 1751-1774
Nicolau Olesa, 1780-1785
Salvador Xammar y Copons, 1797

Corbins

Mateu de Passanant, 1323
Arnau d'Alós, 1334
Pere de Vilafranca, 1378
Ramon de Bolós, 1418-1426
Simón de Vallgornera, 1443-1448
Joan d'Espilles, 1477
Joan de Vilanova, 1499-1501

Barberá

Jaume de Ribelles, 1319
Guillèm de Guimerá, 1377-1379
Joan Descarrigues, 1429

Granyena

Arbert Savellá, 1343-1347
Guillóm de Guimerá, 1359-1366
García de Maissen, 1397-1401
Joan de Vilagut, 1412-1416
Roger Bernat Sarriera, 1451
Bernat Cuerau de Requesens 1477-1503
Jaume Savila, 1510
Nicolau Agulló, 1543-1553
Ramón Fortuny, 1589
Onofre de Copons, 1608
Nicolau Cotoner, 1637-1660
Joseph de Rossell y Homedes, 1661-1682 (3)
Arnau Moix, 1685
Bernat Gort, 1699
Geroni de Montoliu, 1730-1734
Antòn de Magarola, 1785
Ramón de Fortuny, 1789-1793
Nicolau Dameto y Despuig, 1810-1832

Masdeu

Pere Arnau de Perestortes, 1343-1346
Arnau Guitart, 1364-1372
Francesch Xammar, 1385-1397

---

(1) Després desapareix aquesta comanda, donchs passa a formar la cambra prioral, juntament ab les de Corbins, Barberà y Lleyda.
(2) Mort a Malta a 8 setembre 1696.
(3) Mort a Malta a 21 novembre 1692.

Roderich de Luna, 1414
Joan Descarrigues, 1419-1421
Berenguer de Fontcuberta, 1436-1439
Joan de Cardona, 1451-1477
Joan d'Argensola, 1491
Ramon Maignés, 1511
Francesch Ferrer, 1540
Miquel de Homedes, 1553-1562
Francesch de Remolins, 1574-1576
Miguel d'Alentorn, 1593
Felip de Sabater, 1640
Nicolau Cotoner, 1711
Jordi Serra, 1792

Orla

Bruno de Sant Fèlix, 1345
Perpinyà Marquet, 1372
Francesch de Montsoriu, 1417
Gracià Ripoll, 1442-1451
Marti Blanch, 1495
Joan Torres, 1521-1526
Dimas de Requesens, 1532
Pere de Junyent, 1545-1563
Ramon Fortuny, 1580-1581
Joan Saportella, 1591
Didach de Boxadors, 1641-1645

Colliure

Joan de Torres, 1521-1526
Dimas de Requesens, 1532
Pere de Junyent, 1545-1563
Ramon Fortuny, 1580-1581
Joan Saportella, 1591
Didach de Boxadors, 1641-1650
Bernat Gort, 1671-1678

Selma

Bernat de Muntpaó, 1331
Guillèm d'Iborra, 1359
Garcia de Maissen, 1366-1397
G. de Sentmenat, 1372-1377
Joan de Vilagut, 1412-1416
Joan de Vilafranca, 1426

Joan d'Argensola, 1491
Mateu Ferrer, 1545
Francesch de Sant Climent, 1558-1563
Joanot de Torrelles, 1579-1585
Pau Pol de Copons, 1639-1647
Francesch Miquel, 1661
Joseph Riquer, 1663-1673
Felip Fuster, 1679 (1)
Nicolau Cotoner, 1711
Francesch de Vilallonga, 1731
Antòn Desbrull, 1767-1773
Pere Geroni Net, 1780-1787
Jordi Serra, 1788

Tortosa

Guillèm de Guimerà, 1359-1366
Bernat d'Albes, 1372
Pere Dezpomer, 1391-1406
Andreu de Malla, 1408
Lluis de Mur, 1418
Simó de Vallgornera, 1437-1443
Joan Ortal, 1481
Antòn de Santmarti, 1497
Pons de Corregó, 1512 1514
Bernat de Guimerà, 1560
Lluis Cortit, 1561
Gabriel Gort, 1567
Antich de Cabrera, 1579
Ramon d'Olmera, 1607
Pau d'Ager, 1628-1634
Galcerà de Vilallonga, 1657-1661
Felicià Sayol, 1673-1679
Rafel Despujol, 1743-1750
Salvador Brú, 1787-1789

Vallfogona

Jaume de la Geltrú, 1451
Gabriel March, 1475 1477
Bernat Guerau de Requesens, 1488-1501
Bernat Coromines, 1510
Joan de Monsuar, 1532-1548
Francesch de Sant Climent, 1558-1571
Rafel Xammar, 1578-1588

(1) Mort a Malta en octubre 1679

Joan Saportella, 1593
Bartomeu Desbrull, 1607
Rafel Sunyer, 1628-1631
Pau d'Ager, 1645-1672 (1)
Arnau Moix, 1681
Geroni Ribas, 1688
Ramon de Sentmanat y Toralla, 1710-1711
Jordi de Montaner, 1720-1730
Magí Antòn de Vilallonga, 1743
Nicolau Despuig, 1750
Joaquim Brú, 1762-1768
Nicolau d'Olesa, 1769-1778
Antòn de Net, 1780-1792
Ignasi Desbrull, 1794

Castelló d'Empuries

Pere Guillèm d'Olms, 1334-1340
Arnau Guitart, 1359-1362
Arnau de Biure, 1391-1405
Pere de la Cerda, 1428-1439
Lluis de Caramany, 1475-1477
Joan d'Argensola, 1491-1498
Joan Amat, 1535
Onofre de Monsuar, 1561
Joan Miquel Fuster, 1574
Felip d'Oms, 1594
Arnau de Serralta, 1668
Didach de Serralta, 1687
Joseph de Vilallonga y Saportella, 1725
Magí Antòn de Vilallonga, 1742-1763
Jaume de Camprodón, 1797-1804

Aiguaviva

Berenguer de Flassà, 1322-1323
Asbert Sabellà, 1331
Ramon de Candell, 1336-1340
Ramon de Vilademany, 1343-1348
Ermengol de Sant Feliu, 1362
Bernat Gallart, 1372
Berenguer Batlle, 1397-1408
Gabriel de Gualbes, 1414-1419
Guillèm Seguer, 1451
Guillèm de Jou, 1477-1482
Vidal Claramunt, 1499
Joanot Ferrer, 1512
Mateu Ferrer, 1545-1548
Joanot de Torrelles, 1577-1579
Felip d'Oms, 1601
Joan Miquel Fuster, 1623
Nicolau Serra, 1627
Pelay Quint, 1647-1655
Arnau Serralta, 1664-1666
Salvador Olesa, 1673-1676
Didach de Serralta, 1687
Geroni de Ribas, 1700-1702
Joseph de Vilallonga y Saportella 1715-1725
Magí Antòn de Vilallonga, 1742-1763
Nicolau de Puigdorfila, 1768
Jordi Serra, 1792
Jaume de Camprodón, 1797-1804

Puigreig

Francesch Xammar, 1373-1397
Gispert de Miralpeix, 1426
Antòn de Fluvià, 1438-1443
Guillèm de Castellví, 1461
Baltasar Sunyer, 1484-1487
Joan de Barberà, 1515
Ramon de Veri, 1584-1587
Miquel de Junyent, 1603
Joseph Ferrusola, prior, 1728
Manel de Montoliu, 1748-1750
Antòn Desbrull, 1759
Carles de Copons, 1769
Antòn de Magarola, 1774-1776
Nicolau Llabrés d'Armengol, 1786-1791
Manel Desvalls, 1803-1805

(1) Mort a Vallfogona a 7 febrer 1672

PRINCIPALS COMANDES DE LA CASTELLANIA D'EMPOSTA
DESDE LA EXTINCIÓ DEL ORDE DEL TEMPLE

Alfambra *

Pere Garcés de Vergua, 1329
Joan Fernàndez d'Heredia, 1337
Roderich Iñíguez de Moros, 1349
Llorens d'Heredia, 1410
Pere Fernàndez d'Heredia, 1544-1550
Gaspar de Montreal, 1604
Baltasar de Marcilla, 1621-1627
Enrich March, 1636
Joan de Belvis y Cavanilles, 1644
Miquel Cortés, 1665-1668
Pere Davalos Maza, 1674
Joseph Muñoz, 1682-1693
Fèlix d'Ayerbe, 1710
Vicents Zapata, 1725
Antòn Escribà d'Ixar, 1745
Pasqual Borràs, 1752-1779
Antoni Lores, 1786

Aliaga

Berenguer de Passanant, 1335-1339
Guerau Satallada, 1349-1363
Joan d'Aguaras, 1559
Francesch de Coloma, 1598
Luperci d'Arbisu Xavierre, 1621
Jacinte Pérez d'Arnal, 1651
Miquel Joan Balaguer Camarasa, (1) 1659
Agustí Sans de la Llosa, 1664-1666
Llorens Galbàn, 1693
Gaspar de la Figuera, 1715
Jordi Juan, 1744-1749
Ramon Zapata, 1752
Francesch Ramiro, 1777-1781

Almunia de Doña Godina

Roderich Iñíguez de Moros, 1356
FerrànGonzàlez de Mena, 1357
Geroni Coscón, 1536
Antoni de Montcada, 1556
Joan de Sangorrín, 1569
Joan Bergua, 1581
Gaspar de Montreal, 1618
Policarp de Castellví, 1640
Lucas Bueno, 1653
Francesch Pérez d'Olivàn, 1669
Antoni Ximénez de Fontasa, 1673
Fèlix Joseph d'Ayerbe, 1700
Gaspar de la Figuera, 1716
Antoni de Torres Carrós, 1720-1724
Antoni Escribà d'Híjar, 1741
Pau Togores, 1750-1754
Llorens Sanjuàn, 1758
Carles Pérez de Sarrio, 1778

Ambel

Arnal de Bardaxí, 1321
Fortún Gonzàlez d'Heredia, 1349
Gonçalvo de Sessé, 1479
Martí de Lavata, 1510
Pere de Montserrat, 1536
Geroni Cornel, 1578
Gaspar de Laporta, 1595
Cristòfol Sanoguera, 1596-1601
Gaspar de Montreal, 1612
March Ximénez d'Araguès, 1622
Pere Martínez de Marcilla, 1627
Enrich Rocafull, 1643-1653
Francesch Pérez d'Olivàn, 1667
Joseph Muñoz, 1679-1692

---

* En aquesta secció estàn colocades les comandes per orde alfabètich per no tenir noticies segures del orde cronològich de creació.
(1) Era també Bisbe de Malta.

Manel Zamora, 1720
Manel Zapata, 1733-1749
Joseph Pere Sànxez Monterde, 1757
Rafel Regio, 1758
Antoni Muñoz, 1778-1784
Antoni Doñoro, 1788

Añón

Fortún de Viscaira, 1338
Arnau de Bardaxí, 1349
Arnal Guitart, 1359
Antoni Pasqual, 1521
Miquel Joan del Castellar, 1531-1535
Lluis de Talavera, 1554
Joan d'Altarriba, 1561-1568
Geroni Zapata, 1589
Baltasar de Marcilla, 1602-1618
Ximèn Pérez Faxa, 1603
Joan Francès Lerrón, 1625
Geroni Sans de la Llosa, 1640
Fèlix Iñíguez d'Ayerbe, 1669
Jaume Ruiz Urries de Castilla, 1674
Miquel Villanova, 1694
Francesch Zamora, 1718
Francesch Galbàn, 1728
Geroni Català, 1741-1745
Crispinià Ferragut, 1749
Francesch Xavier Doz, 1762
Francesch Montserrat, 1771-1782
Mariàn Scorcia, 1786

Ascó

Martín Pérez d'Orós, 1317
García González Bugia, 1338
Ramon Desprats, 1349
Pere d'Alba, 1365
Arnau de Bardaxí, 1382
Pere Ramon Sacosta, 1447
Lluis de Talavera, 1547
Gabriel Angel Sans, 1552-1558
Pere Jaureche, 1608
Miquel Zapata, 1639
Enrich de Rocafull, 1662
Lluis de Pujasons, 1667-1671
Agustí Sanz de Llosa, 1689
Gaspar de la Figuera, 1703-1710
Vicents de Calatayud, 1725
Vicents Zapata, 1734
Lluis Milà d'Aragó, 1745
Antòn Montserrat, 1761
Miquel Doz, 1764
Romuald Doz, 1772
Joseph de la Torre, 1780

Barbastre

Arnau d'Olms, 1316 (1)
Joan de Novals, 1346
Guillèm d'Abella, 1349
García Roiz de Lihori, 1375-1391
Gil Pardo de la Casta, 1402
Martí d'Eibar, 1410
Domingo de Pomar, 1447
Jaume Porquet, 1474
Pere d'Orós, 1493
Martí de Biota, 1505
Geroni Cornel, 1574
Miquel de Santacruz, 1599-1601
Francesch Muñoz de Marcilla, 1601
Geroni de Medina, 1616
Ferràn Ortiz Vera, 1621-1628
Pere Guerrero, 1638
Gaspar Marradas, 1654
Romuald Simón, 1662
Carles Carrós, 1691
Blay Ballester, 1709-1717
Eximen d'Heredia, 1721
Joan Esteban del Pueyo, 1735
Joseph Sánchez Monterde, 1748
Romuald Doz, 1752
Gaspar Joan Catalàn, 1769-1773
Joaquim Scorcia, 1788

Calatayud

Guillèm de Cabestray, 1313 (2)

---

(1) En època anterior conexèm los següents comanadors de Barbastre: Guillèm d'Abenazar, 1180; Alfons d'Estada, 1211; Roderich de la Sera, 1220; Berenguer de Llorach, 1255, y García Sans de Lesa, 1280.

(2) En època anterior havèm trovat los següents: Guillèm de Corbellàn, 1229; Domingo d'Ontinyena, 1282; Bernat de Miravals, 1285, y Guillèm Inglerda, 1295.

Francesch Zanuy, 1341
Pere Martínez d'Arrayne, 1349
Jaume Juan, 1419-1441
Sans d'Heredia, 1449-1453
Lluis de Fluvià, 1471-1478
Homedes de Vilaregut, 1490-1492
Joan de Liñàn, 1495-1497
Carles Santapau, 1509
Fortún de Pamplona, 1523-1546
Gaspar de Sanguesa, 1547
Geroni d'Homedes, 1556-1569
Deomedes de Vilaregut, 1575
Esteve Claramunt, 1604
Cristòfol Sanoguera, 1608
Luperci d'Arbisu 1624-1632
Jacinte Pérez Arnal, 1645-1657
Carles Carrós, 1665-1692
Tiburci Doz, 1712-1715
Cristòfol Mercader, 1740
Miquel Doz, 1763

Calavera - Vallonga

Martí Dause, 1505
Joan de Sangorrin, 1559
Luperci del Poyo, 1575
Joan de Paternos, 1587
Martí de la Matina, 1595
Enrich March, 1613
Miquel Torrero, 1621
Miquel de Ziria, 1632-1638
Miquel Cortès, 1645
Antòn Ximénez de la Fontasa, 1667
Joan de Cavero, 1670
Agustí Sans de la Llosa, 1684
Tiburci Doz, 1702
Jaume Togores, 1726
Pau Togores, 1731
Llorens Zamora, 1744-1751
Joseph Cuber, 1765

Chalamera - Bellver

Joan d'Estardes, 1462
Pere Aymar, 1601
Baltasar de Marradas, 1615
Francesch Vivas, 1626
Agustí de Funes, 1633
Geroni Pérez de Santvicents, 1648
Lluis de Pujassons, 1656-1682
Miquel Bou de Peñarroya, 1689
Ignaci de Lores, 1698
Pere Ortin de Villarrasa, 1714-1738
Joseph Cuber, 1741
Joseph Caro, 1753
Joseph Fernández de Felices, 1781
Joan Batista Vallès, 1784
Miquel Pinós Ferrer, 1787
Ramon Ximénez d'Embun, 1796

Cantavella

Guerau Satallada, 1347-1363
Miquel Joan del Castellar, 1550-1554
Francesch Sagonera, 1555-1556
Joan d'Eguaras, 1557
Alonso Muñoz de Pamplona, 1600
Bernardí Abarca, 1609-1620
Francesch Sans, 1628
Vicents Carrós, 1640-1652
Francesch Pérez d'Oliván, 1655
Fèlix Iñiguez, 1673-1676
Pere Davalos, 1677
Vicents Carròs, 1717
Esteve Lores, 1727
Joan Esteban, 1739
Pau Togores, 1745
Vicents de la Figuera, 1768
Nicolau Texidor, 1776-1784

Casp

Sanxo d'Orós, 1319-1338 (1)
Bernat Reger de Pallars, 1349
Galceràn Satallada, 1381
Pere de Linyàn, 1431
Joan de Linyàn, 1440
Joan de Gotor, 1523
Geroni Coscón, 1546
Miquel Joan del Castellar, 1552

---

(1) D'època anterior conexèm los següents comanadors: Domingo López, 1251; Galceràn de Timor, 1277 y Guillèm Saviella, 1296.

Antòn de Montcada, 1559
Esteve Claramunt, 1596
Cristòfol Sanoguera, 1599-1615
Luperci Arbisu, 1627-1632
Jacinte Pérez Arnal, 1654
Manrich Rocafull, 1663
Jaume Pertusa, 1666-1678
Agustí Sanz, 1696
Miquel Mascarell, 1722
Cebrià Joan, 1735-1740
Antòn Escribà, 1745
Lluis Milà d'Aragó, 1754
Llorens Sanjuàn, 1769
Silveri Doz, 1784

Castellote

Mateu de Vilagranada, 1319
Berenguer de Muntpaó, 1349
Gonsalvo Pérez d'Heredia, 1360
Gonsalvo de Funes, 1369-1373
Pere Roiz de Moros, 1390
Gaspar Despuig, 1601
Luperci Arbisu, 1615
Geroni de Medina, 1628
Jacinte Pérez de Nueros, 1637-1640
Jaume Pertusa, 1653
Maurici Mercader, 1660
Ramón de Perellós y Rocafull, 1664-1678
Agustí Sans de la Losa, 1698
Silveri Doz, 1703-1715
Manel de Sada, 1747
Romuald Doz, 1765-1769

Castiliscar

Gueran de Pomar, 1338
Pere Trullenque, 1586
Iñigo Espejo, 1604
Francesch Fernández d'Hijar, 1615
Bernardí Marquina, 1617
Geroni Garcés de Marcilla, 1648
Fèlix Iñiguez d'Ayerbe, 1656
Gaspar Monterde, 1670
Miquel Mascarell, 1672
Llorens Galban, 1688
Gaspar de la Figuera, 1692
Esteve Lores, 1713
Pau Togores, 1721
Francesch Villanova, 1730-1738
Tomàs Lores, 1753
Gaspar Joan Català, 1761
Manel Cascaro, 1777
Pere Lacerda, 1789
Lluis Rovira, 1796

Encinacorva

Martí d'Ibar, 1397
Diomedes de Vilaregut, 1492
Gonzalo de Liñàn, 1538
Geroni d'Homedes, 1566
Esteve Claramunt, 1568-1572
Hernàn de Funes, 1590
Lluis Cabrero, 1601-1608
Pere Ximènez de Marcilla, 1614
Matías Pérez Arnal, 1640
Carles Escrivà, 1647
Joseph Vidal, 1653
Manel de Secanilla, 1666
Felici Borràs, 1671
Llorens Galbàn, 1696
Joseph Sánchez Muñoz, 1735
Francesch Galbàn, 1744
Joseph Cuber, 1754
Vicents Pignatelli, 1765
Francesch Losancos, 1772
Francesch Xavier Doz, 1776
Francesch Zamora, 1787
Lluis Borràs, 1794

Horta

Pere d'Aragó, 1331-1338
Guillèm de Guimerà, 1349
Ramon de Sisear, 1480
Jaume de Pertusa, 1543
Alonso Muñoz, 1547
Hernàn de Bolea, 1560
Martín Garcés, 1568
Joan Lluis Coscón, 1624
Vicents Carrós, 1636
Jaume de Marcilla, 1655
Manel de Lacerda Granada, 1672-1674
Vicents de Minuarte Juliàn, 1690-1699
Geroni Muñoz de Pamplona, 1712-1728
Jaume Togores, 1736

Llorens Sanjuàn, 1740
Antòn de Sada, 1754
Miquel de Sada, 1764
Antòn Lores, 1773-1782

Mallen

Lope Ferrench de Luna, 1338
Guillèm de Zanui, 1339
Miquel de Torrelles, 1537
Geroni d'Homedes, 1564
Gaspar de Montreal, 1600
Jaume Iñigo, 1616-1620
Policarp Castellví, 1630
Francesch de Cardona, 1644
Pere Davalos, 1651
Joan de Villanueva, 1656
Leandre Salvador, 1670-1680
Miquel Villanueva, 1698
Ignaci de Lores, 1712
Antoni Escrivà d'Hijar, 1730-1733
Pau Togores, 1737
Joseph Ballester, 1757

Mirambel

Antòn de Montcada, 1536-1539
Gastó de Montcada, 1593
Esteve Espero, 1627-1631
March Antoni Juliàn, 1641
Miquel Gregori Cebriàn, 1665
Tomàs Zarzuela, 1683
Cebrià Juan, 1711-1717
Vicents Pasqual de Riquelme, 1738
Miquel Doz, 1755
Cebrià Ferragut, 1762
Joseph de la Torre, 1765-1776
Mariàn Cascajares, 1780-1784

Muntçó

Bonifaci de Saluces, 1331
Guillèm de Guimerà, 1337-1338
Guillèm d'Abella, 1351
Roderich de Luna, 1440
Tomás Ram, 1454 (1)

Novillas

Joan de Liñàn, 1422
Albert de Vilamarí, 1448-1450
Ramon Juan, 1453
Ferràn d'Aragó, 1521
Fadrich d'Urries, 1532
Lluis de Talavera, 1563
Alonso Muñoz de Pamplona, 1594-1602
García Jofré, 1607-1620
Pere Montserrat, 1633
Agustí Sanz de la Llosa, 1676-1680
Miquel Mascarell, 1684-1687
Silveri Doz, 1700-1706
Tomàs de Torres, 1734
Lluis Milà d'Aragón, 1740
Geroni Català, 1758
Joseph Caro, 1763

Orrios-Albentosa

Joan de Paterno, 1591
Francesch Sanz, 1607
Jaume Pérez de Nueros, 1620
Lluis Coscón, 1624
Joan de Castellví, 1632
Didach Español de Niño, 1635
Francesch de la Figuera, 1656
Pere Cabanyes, 1681
Antòn Cavero, 1705
Carles de Sessé, 1717
Cristòfol Mercader, 1730
Pasqual Borràs, 1742
Bernardí Lores, 1754
Antòn Muñoz, 1766
Tomàs Manel de Liñàn, 1783
Felip de Lobera, 1787-1790

Osca

(Casa vella del Hospital)

March Tallada, 1349

---

(1) La comanda de Muntçó passà a formar, juntament ab les de Mirabet y Saragoça, la cambra o dotació especial del Castellà d'Emposta.

Ramon de Linyàn, 1449
Geroni Coscón, 1544
Pere Tullenque, 1568
Roderich Cortés, 1587
Lluis de Montcada, 1610
Enrich March, 1621-1633
Galceràn Vidal, 1635-1643
Matías Arnal, 1654
Miquel Gregori Cebriàn, 1660-1669
Fèlix Joseph d'Ayerbe, 1693
Joan Togores, 1714-1729
Didach de Sessé, 1737-1744
Pasqual Borràs, 1757
Antoni Lores, 1769

Osca

(Casa nova, abans del Temple)

Bernat Sacorbella, 1339
Galceràn Satallada, 1349
Lluis Salcedo, 1543
Hernando Ruiz de Prado, 1600
March Ximenis d'Aragués, 1615
Martí de Sessé, 1626
Felici Borràs, 1653
Agustí Sanz de la Losa, 1661
Vicents de Sellàn, 1680
Joseph Villanova, 1708
Vicents Pasqual, 1718-1721
Antoni de Sada, 1744
Miquel de Sada, 1750
Vicents Roca, 1770
Agustí Ventura, 1777

Sanper de Calanda

Pere d'Aragón, 1349
Geroni d'Homedes Huete, 1555
Esteve Claromonte, 1587
March Antoni Barrachina, 1613
Pere Pujades y Zapata 1634
Francesch Pérez d'Olivàn, 1637
Lluch Bueno, 1660-1668
Pere Cavero, 1690
Tiburci Dolz, 1730
Manel Ballester, 1732
Miquel Doz y Nadal, 1745
Crispinià Ferragut, 1772
Francesch Losancos, 1776

Saragoça (Hospital)

Pere de Candasnos, 1309
Pons de Flassà, 1311
Eximèn de Pueyo, 1316
Berenguer de Bondía, 1317
Jaume de Belltall, 1319
Sanxo Roig de Valtierra, 1320
Ramon de Palau, 1324
Martí Pérez de Mallèn, 1329
Fortún López de Viscarra, 1332
Joan de Novals, 1338 (1)

Tronchón

Martí de Lanuza, 1518
Pere Fernández de Felices, 1513
Geroni Azagra, 1575
Felip de Bardaxí, 1597
Baltasar de Marcilla, 1611
Francesch Pujades, 1621-1629
Miquel Cortès, 1637-1663
Ramon de Perellós y Rocafull, 1676-1687
Carles Pujades, 1699
Manel de Sada, 1711-1714
Lluis Milà d'Aragón, 1731
Vicents de la Figuera, 1740
Carles Pérez de Sarrio, 1757-1764
Lluch Villanova, 1777
Francesch Togores, 1791

Ulldecona

Jofre d'Anglesola, 1349
Jofre de Canadal, 1415
Salvador d'Assin, 1554
Miquel Joan del Castellar, 1563
Dionisi de Coscón, 1573
Joan de Lanuza, 1602

---

(1) La comanda de Saragoça passà a formar la cambra y dotació especial del Castellà d'Emposta, juntament ab les de Muntsó y Mirabet.

Gaspar Montreal, 1604-1608
Lluis de Montcada, 1614
Jaume de Pertusa, 1638
Joan Francia Gurrea, 1646-1663
Romuald Simón de Pallarès, 1669-1688
Joan Esteban del Pueyo, 1734-1740
Joseph Ballester, 1744-1748
Pasqual Borràs, 1766-1779
Lluch Villanova, 1796

Villalba

Bernat Salva, 1531
Joan d'Exarque, 1551
Melchor de Monserrat, 1557
García de Loris, 1590
Lluis de Montcada, 1599
Jaume Iñigo d'Espejo, 1610
Gaspar Monterde, 1615
Enrich Rocafull, 1635
Maurici Mercader, 1658
Antoni Bellvis, 1660
Vicents Minuarte, 1682
Joseph Muñoz, 1687
Tomàs de Torres, 1718
Miquel Doz, 1742
Joseph Ballester, 1745
Rafel Regió, 1766
Romuald Doz, 1778
Mariàn Pérez de Sarrio, 1780
Gaspar Català, 1787

Villarluengo

Bernat de Santapau, 1524
Geroni d'Aldovera, 1533
Lluis de Bruca y Despuig, 1558
Bernardi Abarca, 1604-1605
Jacinte Pérez Arnal, 1624
Matías Pérez Arnal, 1639
Didach Español de Niño, 1664
Francesch Sanz, 1672
Antoni Torres, 1723
Silveri Doz y Nadal, 1737
Ramon Zapata, 1750
Joaquím Català, 1758
Francesch Xavier Doz, 1772
Matías Ventura Pérez, 1780

Villel

Joan Fernández d'Heredia, 1341
Joan Martínez d'Albiso, 1349
Geroni de la Cavallería, 1577
Joan de Paternos, 1596
Felip de Bardaxí, 1609
Baltasar de Marcilla, 1632
Vicents Carroz, 1638
Pere Davalos, 1657
Francesch de la Figuera, 1681
Manel Secanilla, 1693
Joseph Villanova, 1719
Silveri Doz, 1749
Joseph Caro, 1777

MONASTIRS DE RELIGIOSES DEL HOSPITAL

Priores de Sixena

Sanxa d'Abiego, 1188-1191
Beatriu de Cabrera, 1191-1198
María d'Estopanyà, 1198-1202
Ossenda de Lizana, 1202-1215
Sanxa Ximénez d'Urrea, 1215-1246
Ossenda d'Urrea, 1246-1249
¿Oria Ximénez de Lissa? 1249-1253
Urraca, 1256
Toda Ortiz d'Azagra, 1257-1268
Urraca d'Entenza, 1268-1280
Elisenda de Querol, 1280-1286
Agnès de Benavent, 1286-1287
Beatriu Cornel, 1287-1290
Isabel de Castro y Aragón, 1290-1293
Teresa Artal d'Alagón, 1293-1297
Teresa Ximénez d'Urrea, 1297-1321
Blanca d'Aragó, 1321-1347
Urraca Artal Cornel, 1347-1363
Isabel Toda Pérez d'Alagón, 1363-1369
Sanxa d'Azlor, 1369-1380
Isabel Saurnia de Figaruelas, 1380
María Cornel, 1380-1399

Antonia de Castellauli, 1399-1411
Isabel d'Alagón, 1411-1427
Beatriu Cornel, 1427-1451
Joana de Biure, 1451-1459
Sibilia d'Alagón, 1459-1485
Francesquina d'Eril y Castro, 1485-1494
María Coscón, 1494 1496
María d'Alagón, 1496-1501
Gracia Gilbert, 1501-1510
María Ximénez d'Urrea, 1510-1521
Beatriu d'Olzinelles, 1521-1543
Elionor de Toralla, 1543-1544
Francesquina de Rajadell, 1544-1545
Isabel d'Alagón, 1545-1548
Elionor Fernández d'Hijar, 1548-1555
Isabel Biure de Villafranca, 1555-1556
Aldonza de Oliván, 1556 1563
Gerònima de Oliván, 1563-1571
Catalina de Torrelles, 1571-1577
Lupercia Fernández d'Heredia, 1577-1584
Lluisa de Montcayo, 1584-1593
Serena de Montcayo, 1593-1608
María Diaz d'Aux Alfaro, 1608-1621
Lucrecia d'Eril, 1622-1625
Felipa d'Azlor Benedetes, 1625-1634
Francisca Moliner, 1634-1637
Isabel de Pomar, 1647
Gracia Gilbert, 1647-1648
Beatriu López de Baylo, 1648-1660
María Guasco Benedetes, 1660 1669
Ana Zapata, 1669-1674
Gertrudis Coscón, 1674-1693
Josepa de Mur, 1693-1708
María Josepa d'Ayerbe, 1708-1720
Manela de Sessé, 1720-1742
Isabel d'Areny, 1742
Teresa d'Ayerbe, 1742-1759
María Rosa de Montoliu, 1759-1760
Manela Carrillo, 1760-1771
María Josepa de Montoliu Boxadors, 1771-1785
Joana María Lores, 1785-1792
Francisca Doz, 1792-1795
Francisca Rich, 1795-1819
Rosa Manel de Benavides, 1819-1826
Manela Zamora, 1826-1829
Llucia Ferràndez, 1829-1846
Miquela Rich Monserrat, 1847-1856
Rafela Ena, 1857-1875
Josepa de Salas, 1876-1884
Matilde Ferrer, 1884-1890
Ignacia Perella, 1913

Priores d'Alguayre

Geralda de Guardia, 1250-1278
Sibilia d'Oluja, 1279-1293
Elionor de Ribelles, 1294-1297
Agnès de Queralt, 1297-1310
Sibilia de Castellvell, 1310-1330
Marquesa de Ribelles, 1330-1348
Romía de Vilanova, 1348-1389
Agnès de Muntpaó, 1389-1415
Constança de Masdovelles, 1415-1421
Blanca de Vilallonga, 1422-1446
Francesquina de Carcasona, 1446-1494
Catalina de Vilanova, 1494-1505
Margarida d'Urrea, 1505-1525
Francina de Pons, 1525-1538
Violant de Santcliment, 1538-1544
Margarida de Pou, 1544-1557
Margarida Çorita, 1557-1559
Gerònima d'Olzinelles, 1560-1573
Aldonça de Montsuar, 1573
Mariagna Çorita, 1573-1576
Gerònima de Montgay, 1576-1583
Agna Desvalls, 1583-1585
Gerònima Gort, 1586-1601
Elena de Remolins, 1601-1604
Joana de Pons, 1604-1615
María Joana d'Ager, 1615
Gerònima de Castellvell, 1616-1620
Anna de Claramunt, 1620 1625
Gerònima Voltor, 1625-1642
Isabel de Gomar, 1642-1646
Isabel de Claramunt, 1646-1652
Anna Gilbert, 1653-1668
Francisca de Castellvell, 1668-1672
Estefanía Saportella, 1672-1684
Agnès de Montargull, 1684-1693
Raimunda Camporrells, 1693-1719
Eulalia del Rio, 1720-1727
Teresa de Balazategui, 1727-1733
Babtista Sabater de Lladós, 1733-1741
Teresa Soldevila, 1741-1767

Maria Francisca Villalba, 1767-1780	Carme Grau, 1893-1895
Maria Antonia de Berart, 1780-1800	Montserrat Alesàn, 1895-1901
Maria Teresa de Jalpi, 1800-1803	Josefina Sol, 1901-1905
Maria Ventura Valls, 1803-1839	Montserrat Alesàn, 1905-1912
Raimunda de Pont, 1861-1893	Presentació Tejero, 1913 (1)

DOCUMENTS

I

Anotació de lo que havía fet Berart, comanador de Susterres en la administració dels béns, ab indicació de donacions rebudes y de deutes contrets. — *Sens data (pertany al periode 1180-1190).*

Postquam Berardus fuit ellas baillias del Espital acaptat unum hominem de Raimundum de Bellera in ualle ferraria in uilla que uocantur Tiruia et alterum de Guillelmum Ramon capella de Salas in uilla Salas et alterum de Guillelm de Galliner in Subterris et alterum de Raimundum de Captella in uilla palacio et alterum de Petro de Amenla in uilla Tolo et duos de Arnall de Clarmont in Castelsent et teneat illos hospital tantum usque habeat ospital C. solidos adesexida et duos de domna despluga freda mulier qui fuit de Uidia et dedit Petrus de Peruas unum hominem ad turrem de Mirallas et Berardus traxit illum de pignus per XV solidos denariorum et Arnallus de Erill donat unum hominem ad hospital in uilla Taul et alterum in Barruzera et alterum in Erill et alterum in uilla de Uiuo de Barraues et alterum in Bonnansa et alterum in Montmesma et alterum in Capella et alterum in Almenara et alterum in Ceidi et unum escuder obiit habet. X. annos et reliquid unum campmansum ad hospital in uilla Aciscles et erat in pignus per X. solidos et duas fanechas forment et Berardus illos X. solidos et duas fanechas habet a pagar et reliquid Petrus de Clusa per anima sua duos homines in Tolba. Et Raimundus de Selligem debebat de debitos a pagar in baiulia de Paliars CC.XL. et III. solidos et Berardus habet illos pagads extra C.XV. solidos al capella de Galliner. Et comparauit Berardus unum orreum de Guillelm de Galliner per LXXX. solidos denariorum et uno bacho et Berardus habet illos pagads et horreum illum est a Sancta Maria subterris et de istos debitos supradictos de Ramon de Selligem sunt testimonias Petrus de Talarn capellanus et Martino de Jou fratrer hospitalis et Gerreta frater hospitalis. Et de illa baiulia de Siscar pagauit Berard LXX solidos per unum mulum quem don Petro Lobez magister noster se retinuit al uenir de la ost et pagauit XXX solidos per unum alium mulum et fratres de Ilerda tramiserunt illum ad Almudafar et pagauit IIII.^{or} morabetinos et X. solidos per unum cauallum de Assalid et habuit illum caual dom Petro Lobez et pagauit VII. solidos denariorum et illo frater de Sancto Ualentino quem Berardus fecit mengar a Tamarid et sua dispensa et de

(1) Del Monastir de Tortosa ens ha facilitat D Frederich Pastor y Lluis los noms de les següents Priores: en 1463, Constança de Muntpaó; en 1587, Magdalena d'Aldana; en 1604, Angela Pinyol, y en 1617, Mariana Miralles.

medico et pagauit Berard per debitum quod Guillem de Casseras laxauit a Sischar II.os chafizos de ordio et V. solidos denariorum ad unum hominem de turre de Montaniana et ad unum hominem de Tamarid V. solidos denariorum per Guillem de Casseras et Arnallus de Erill conuenit a donar ad opus hospital C. solidos usque ad sanctum Michaelem primum uenientem et C. solidos usque ad natale domini prima ueniente et C. usque ad pascha de XL.a Et conuenit Arnallus de Erill in sua bona credenza quod istum auer supradictum donet a Berard comendator aut alium qui per hospital demandauerit per fidem sine engan. Et XXX. solidos de Bernad de Toralla. — (*Pergami 361, armari de Siscar; Arxiu del Gran Priorat.*)

II

Establiments y ordinacions dictades per al bon regiment del orde del Hospital

«En layn de la Incarnacio de nostre senyor MCLXXXI en lo mes de martz en lo primer diumenge que hom cantaua letare ihesu... yo Roger ser dels pobres de christ en la presencia dels clerges e dels lecs e dels conuers ffrares estans entre lo general capitol a honor de Deu et a honrament de la Religio et a crexement et a profit dels pobres malaltes lo dessus dit comandament de les esgleses els damunt ditz profitz dels pobres manam esser guardatz perpetualment.

Item de les esgleses es manat que a la conexensa et a la discrecio dels priors sien hordonades ço es a saber de clergues e de libres e de vestimentz de capeylans de calis e dencensers et de linnaria e dels altres hornaments.

Item es hordonat et establit per assentiment de totz los frares que al seruici dels pobres malaltes del hospital de iherusalem sien pausatz IIII. sauis metjes qui sapien decernir e conexer les qualitatz de les orines e les diuersitatz de les malalties e que lor pusquen aministrar conseyl de metjament.

Item es establit en qual manera los litz e les ampleses dels litz dels malaltes et en longuesa couinent sien fetz a reposar.

Item que cascun lit haia son coberta e sos propris draps departitz.

Item apres es establit aquest comandament que cascun dels malaltes per anar a cambres priuades e retornar hagen pelisses a uestir e botes a calsar e capeyls de lana.

Item apres es comandat ques fassen petitz bressols a ops dels inffantz de les pelegrines fenes (?) qui seran natz en la casa que iaguen sols que alcuna descominaltat de la mare nols pusca venir.

Item es comandat quels litz dels morts sian fetz a manera duna arqueta axi com aquels dels ffrares mortz e sien cubertz dun cobertor vermeyl ab la crou blanca desus.

Item apres es comandat que en calque part seran cases de malaltes quels comanadors daqueles cases seruesquen et ministren de bon cor les coses que seran mester als malaltes qui reposen aqui e sien seruitz sens clam. E que per aytal benefici sien gairdonatz de la participio de les celestials coses. E si alcun daquestz comandamentz del masestre del hospital alcun dels frares menyspresara a guardar los frares qui gardaran los malaltes o fassen saber al masestre e que el los castic per la iusticia del hospital.

Item apres ha comandat lo masestre del ospital ab consseyl de totz los ffrares quel prior del hospital de Fransa cascun ayn trameta per renovelar los cobertors dels pobres quels trameta.....

Item lo prior de Sant Geli trameta en Jerusalem cascun ayn atre tantes comprades les quals sien comtades en la Responsio, oltra que els per lur volentat en almornar per amor de deu seran huffertz a la casa.

Item lo prior Dytalia per cascun ayn als senyors malaltes en iherusalem IIm. brasses de fustanis de moltes colors, e que sien contades en sa responsició.. ..

Item lo prior de Montpesler trameta II. q. de sucre dels quals sien fetz laytuaris et ayxarops per los malaltes axi com per los senyors.

E aquest mateyx seruici fassen los batlius de Calabria quey trameten atretant.

Item lo prior de Constantinople trametra CC. feutres.

Item quels ffrares del espital deuen gardar de dia e de nuyt los ditz malaltes axi com a lurs senyors.

Item aiustada cosa es en general Capitol que en cascuna Rua de la mayso en la cal los malaltes iasen que IX. seruidors sien posatz a lur seruici los cals per lo comandament dels ffrares humilment lauen lurs peus e lurs caps els torquin lurs draps els fassen lurs litz.

Item viandes necessaries e profitoses sien ministrades als malaltes et en totes coses obesesquen al profit dels malaltes.

Remembrasa: Aquesta es la confirmacio de Masestre Roger qual cosa la casa del Hospital deu fer.

Sapien totz los ffrares del espital qui ara son et qui son a uenir que bones costumes de la casa del espital de Sant Johan de iherusalem solien esser aytals.

Primerament la santa casa del espital solia tenir homens malaltes e fembres malaltes e solien tenir metges qui hauien cura dels malaltes e prouehien de les coses necessaries a els.

Item en III. jorns de la setmana los malaltes solien hauer carn fresca de porch y de molto e qui daysso no podia menyar hauia galines.

Item entre II. malaltes solien hauer I. pena de oueles.

Item solien haver I pareyl de sabates ab coyls.

Item cascun ayn solia donar la casa del espital M. pelisses de grosses ayels al ditz pobres.

Item totz los intffantz qui eren gitatz de lurs pares lespital solia retener e fer nodrir.

Item hom e ffembra pobra quis volguessen aiustar en matrimonis e no haguessen de que poguessen fer les nosses la casa del espital daua II. escudeles demanda de II. ffrares.

Item la casa del espital solia tenir I. ffrare sabater e II. fradis qui aparelauen les sabates veyles les quals se dauen per amor de Deu.

Item solien tenir II. sartres qui adobauen los veyls vestimentz los cals se dauen als pobres e solia donar lalmorne XII. diners al comensament con exia de caytiuitat.

Item cascuna nuyt solien liger clergues los psalms per los beniffaytors de la casa del espital.

Item cascun dia solien menjar XXX. pobres a la taula de deu e de

aquels XXX. pobres los V. eren clergues mes los XXV. menjauen deuant lo couent e los V. clergues hauien cascun II. d'r. e menjauen dauant lo couent.

Item III. dies de la setmana dauen pa e ui e cosinat per almoyna a totz aquels quey venien.

Item en les II. caremes cascun dissapte fahien venir XIII. pobres als cals lauauen los peus e a cascu donauen camisa e bragues e sabates noues et a III. capelans o a III. clergues daquels XIII. dauen III. d'r. et a cascun dels altres dauen II. d'r.

Item aquesta fo la primera almoyna establida en la santa casa del espital saluant los ffrares darmes los cals la santa casa tenia honradament et moltes daltres almoynes les cals no poden esser nomenades cascunes per si. E que aysso sia veritat vos homens e fisels ne fan testimoni, so es a ssaber ffrare Roger de Moloyx, lo prior Bernat e tot lo capitol general.»

Priuilegi de pa blanch

«En nom del pare e del fil e del Sant esperit amen.

Coneguda cosa sia a totz aquels qui son e qui seran fils de la mare esglesa que yo Jobert Masestre del hospital de Sant Johan de iherusalem per la bona volentat de totz los ffrares et del comu assentiment del nostre couent en testimoni et en presencia de la passio de nostre senyor ihesu christ he donat et en perdurabla possessio he atorgat a uos senyors ffrares pobres malaltes de iherusalem et a ffrare Estheue en aquel temps hospitaler et als altres qui venran apres el enperdurablement II. casals, ço es a saber lo casal de Santa Maria et a ffer pa blanc a lurs ops perpetualment donc (?) ab totos lurs pertinencies e lurs possessios dins e defora. E si sesdeuenia que blat falis en aquestz casals axi que la necessitat dels pobres no sen pusca complir sia pres del tresor del qual lo pa blanc sia sufficientment comprat e donat als pobres. E sil froment dels dauant ditz casals sia mesclat de miyl o daltra mala erba mig per mig sia pres de bon froment del graner del hospital. E sia ministrat sofficientment a uos senyors malaltes. E que aquest do estia ferm et establit en perdurabla possessio nos fem sagelar aquest present escrit de nostre sagel de plom. E si alcun uolra en contre venir ad aquest comandament sia dampnat ab Judes lo traydor en eternal dampnacio. E sia mal dit de la malediccio de Cahym e Datan et Abiron los quals la terra sorbit. Lo pes del pa sia de II. Marchs e sia ministrat a II. pobres Aysso fo fet en layn de la encarnacio de nostre senyor M.C.LXX.VI.»

Ordinacions dictades per lo Capitol general reunit en Margat per disposició del Gran Mestre Alfons de Portugal, 1201-1204

«Aquestes son les costumes que foren feytes al Marguat en general capitol.

Coneguda cosa sia a totz aquels qui aquesta carta veyran qui son e qui son a venir que aiustat lo general Capitol al marguat, totes aquestes dauant dites costumes et aquels que son fetes apres en presencia de ffrare Alffonso de Portegual per la gracia de Deu masestre de lespital de iherusalem foren

recontades totes dauant totz e com els les ancianes costumes conegren per testimonis de frares ancians e sauis ffo establit et hordonat per lo masestre et per lo general capitol e comandat que totes aquestes coses sien guardades entirament daqui auant segons lo poder de la casa en aquela manera com damunt es escrit de lasglea sia tengut et el violari dels malaltes sia goardat. E de laltre seruici dels malaltes so es a ssaber de pelisses et de botes et de capeyls e del nodriment dels inffantz E de la pietansa del ui dels frares que deuen auer alei dobles ffetz en la manera desus escrita.

Item can sendeuendra quel ffrare sia malalte per III. dies haia so que li fara mester en sa cambra et en son lit E de III. dies auant entre en la enfermeria sia batliu o no.

Item que la taula dels ffrares malaltes sia partida daquela del couent e sia prop de la enffermeria e del Monestir segons lo poder de la casa.

Item los ffrares malaltes qui seran en la enffermeria aytant con els seran en lurs litz hagen so que mester los fara segons lo poder de la casa de les coses quis poran trobar. E aquels qui meniaran a la taula de la enfermeria hagen de II. carns so es a saber o duna en II. maneres si de II. non pot hom trobar.

Item la vianda de la enfermeria deu esser comuna e lo pa sia aytal com aquel del couent, el ui del couent si no es bo per los ffrares malaltes sia melorat.»

«Aquestes son les costumes ques tenen en lespital de iherusalem en lesglesa.

En nom del pare e del fil e del sant esperit amen. Primerament que la missa matinal no sia dita ans del iorn e que comanador de nula casa no man a capela cantar missa e que nul capela no cant lo iorn II. misses si cors de mort noy era present en tal manera que la missa del iorn sia cantada primerament si era dimenge o altra gran ffesta. E puys cant per lo mort en presencia del cors quey será. E en qualque part sera io cors del frare del espital soterrat aqui sia escrit en Calendar lo jorn dessa mort. E tot lo trentanari sia complit, e cascun any fassen per eyl Anniuersari. E si en lesglea on se fara lo Trentanari seran III. clergues I. daquels fassa lo Trentanari, els altres canten misses que pertayen al jorn... E la on I. capela sera sia trobat I. altre capela estrany qui fassa lo Trentanari. E can lo Trentanari sera acabat siali dat I. besant e camisa e bragues vnes caritablement segons la costuma de la mayso...

Item es cosa manada quels corsses dels pelegrins mortz et dels altres xas (?) qui passaran apres la hora couinent de vespres sien alongatz tro a lendema. E en aquel espital on els seran trespassatz no jaguen en los litz senes lum, losquals sien portatz en lesglea ans de prima e apres la missa sien soterratz.

Los litz dels mortz sien aytals com aquels de iherusalem. Els corsses dels ffrares sien vetlatz en lesglesa e quels clergues sien entorn dels cantan los psalms, e ciris sien enceses de karitat la cal es donada per lo trentanari dels ffrares. E no retengua la mayso nula part dels Trentanaris estranys.

Los ffrares prenen la mitat de les misses priuades et paleses.

Lo clergue non deu reavre mes aytant com los ffrares los uolran donar per lur bona volentat. E dels pecatz de les conffesios la VI. part sia donada als clergues et als escolans no per couinensa mas per bona volentat, a des

en les cases on son dites misses et on capeyla sera de la dauant dita proprietat de les misses priuades e paleses sia en la discrecio del comanador de la mayso et el benefici dels clergues el los pora donar axi com se volra. E de testamentz e de leyxes quis faran a uiolari tro I. besan los sia dada la mitat. Els altres testaments qui seran fetz en la casa del espital sens nul altre mermament los frares tenguen et haien.

En tal manera lesgleses del espital son en la discrecio del prior. In nomine patris et filii et spiritis sancti. amen.»

Disposicions penals

«Si alcun dels frares la qual cosa nul temps no auengua los pecatz reqerens caura en ffornicacio si eyl peca secretament ffassa sa penitencia secretament, E penitencia couinent li sia eniuncta. E si sera publicat e repres per sert palesament en aquela casa on el haura fet lo pecat lo jorn del dimenge apres les misses can tot lo poble sera fora exit de la esglesa vesen totz per son masestre o per altre frare al qual lo masestre comandara sia batut durament ab algunes correges dures o ab vergues e sia gitat fora de tota nostra companyia. E apres si nostre senyor illuminaua lo cors daquel e retornara a la mayso dels pobres e regonexera si colpable e pecador e trespassador de la ley de Deu e prometra esmena o milorament sia resebut e siali enjuncta penitencia couinent. E sia tengut per I. ayn complit en loc destranger els ffrares veen en aquel espay de temps la sua satisfaccio e apres fassen so que lor s̃emblara de be.

Item si frare ha contesa ab altre frare et lo procurador de la mayso nau clam la penitencia sia aytal. El meniara per VII. jorns lo dimecres el diuenres en pa et en aygua e meniara en terra sens taula e sens toayla.

Item si frare ferra altre frare el hi menjara XL. jorns e si el se partira de la mayso o del Masestre al qual sera sotzmes per sa propria volentat sens volentat de son Masestre et apres ayso el retornara el meniara en terra XL. jorns e deiunara lo dimecres el diuenres en pa et en aygua e per aytant de temps con haura estat defora sia tengut en loc destranger. Si per auentura lo temps no era tant lonc que couengues quel Capitol o tempres.....

Item si alcun frare nos portara be e sera amonestat de son masestre II. veguades o III. et el diable atirant et entenent nos volra esmenar ni hobesir, el sia trames a nos a peu ab carta contenent son pecat.....

Item si alcun dels frares a qui sera comes propri haura en sa mort proprietat e laura celada a son maior et apres sera trobada sobrel que la moneda sia liguada al seu coyl e sia amenat nuu per lespital de iherusalem o per les altres maysos on estara e sia batut durament per I. altre frare e fassa sa penitencia XL. jorns e deiuni dimecres et diuenres a pa et aygua.....

Item si II. ffrares o mes seran ensemps e la I. dels se portara oltrecuydadament contra altre ffrare nol deu diffamar ni al poble ni al prior mes primerament lo castic per si meteys. E si nos volia castiguar aiusti ab si altres II. ffrares o III. a el castiguar. E si sesmena deuensen alegrar, mes si nos volra esmenar adoncz escriuen la colpa del ffrare e trametenlo al Masestre secretament. E segons quel masestre dira et el capitol comandara del ayxi sia fet.

Item que nul frare no acus altre frare si no pot be proar e si lacusa e proar no liu pora el no es frare.

Item totz los frares de totes les hobediencies que daqui auant se offeran a Deu e al Sant espital de iherusalem porten la crou et en lurs manteyls a honor de la sancta crou dauant lur pitz que deus per aquel conferme en se et en obra que en hobediencia nos guart, ens deffena en anima et en cors ab totz nostres benifaytors xhristias. Ens gart del poder del diable en aquest segle et en laltre, amen. E si alcun volra venir contre aquesta regla de nostra Religio ni o volra assanyar per foyl ardiment conegua si encorregut la endignació de Deu tot poderos et dels benabenturatz Sant Pere e Sant Paul apostols del.

Aquetz son los cases per los cals los ffrares perden la companyia delespital sis ses proat et aysso sens misericordia.

Primerament si es proat dyretgia.

Item si sen va als sarrasis.

Item si el es proat de sodomita.

Item si lexa el gomfano els frares en batayla de sarrasyns.

Item qui ret casteyls als sarrasins sens licencia de son maior e totz aquels quel conselaran perden labit, e totes veguades sia en la discrecio del masestre e dels proshomens.

Item que nul temps exira per autra part sino per la porta del casteyl en les comarques sarayns.

Item qualque frare entendra a robar en fet darmes sia a peu o a caual perda labit e nol puga recobrar dins I ayn.

Item es establit que calque frare apelara altre frare bort es offerra a proar e proar no o pora perda la companyia del espital la qual no pusca cobrar dins I. ayn, e apres sia en la discreció del masestre e dels proshoms e de son batliu.

Item es establit que de la mort del masestre entro al jorn que altre masestre sera fet, nul frare no deya portar nula manera darmes dins la tenencia de la casa on se deu fer la eleccio, e si negun frare venia contra aquestz vedament perda vot *(vou?)* en capitol et en la elecció, y si clam sen fara perda labit.

Item es establit que ennula batlia on se pertangua justicia de sanch frare capeyla non deya esser batlliu.

Item es establit que qui pendra roba de liuraso en yuern que non puga altra roba portar aquel yuern aytant com aquela durara e si la pren en estiu que non puga altra roba o vestidura portar aquel estiu. E si alcun la porta contra aquest vedament perda la roba e si clam sen fa sia en XL. saluant los manteyls que sien axi com dabans.»

«Item si sendeue que frare senbriach la primera vegada sia castiguat, la II. sia en VII. la III. vegada sia en XL. e puys si nos castigua el masestre els frares lio poden proar sia gitat en I. casa on hom no haia habundancia de ui.

Item si alcun frare comana moneda o roba el prior o sap el demana la ueritat el frare o atorga sia en XL. E sil nega la veritat e puys li es proat sia menat com a ladre e perda labit puys sia menat per la discrecio del comanador.

Item si alcun frare sen fug al segle e sen porta móneda de la casa e la

despen malament e puys ve a esmena sia en la prouidencia del prior e dels frares si deura esser reebut o no, e sil reseben els li reten son abit el frare sia en I.XL.

Item si frare despen auer de la casa als comtes o als barons e fara plet e metra en peynora la cosa de la casa per alcuna persona seglar el perda labit e sia gitat de la companyia de la casa. E si es frare nouici el sia conjurat del prior per son abit e per la promisio que ha feta si el de son prior o daltre frare ohi aneaquest defaliment si diu no que mes non oi parlar sia en VII.

Item si alcun frare se rira al dormidor apres completes primerament sia castiguat si la II. vegada li aue sia en VII, le tercera sia en XL. car per contenso e per paraules se pot ensendre ira e felonia per quels frares la deuen esquiuar pel dampnatge e per la honta quen pot venir a la casa, car males paraules corrompen bones costumes.

Item si sergant se barayla ab frare el frare sen clama al comanador el sargant tenra la justicia de la casa.

Item sil sargant apeyla el frare layro o luxerios e no lio pot proar sia batut durament pel palau entro a la porta, e sia gitat fora de la casa e so que aura seruit li sia pagat.

Item si sergant embla neguna cosa de la casa et es proat e pa entegre so que el haura emblat li sia penjat al coyl e sia batut durament pel palau tro a la porta e li sia dat I. pa e sa roba e so que aura seruit li sia paguat.

Item sils sargantz se baralen entre els don clam venga al comanador aquel qui haura offes prena la justicia; e sis combaten entre els dels colps sagnens de colteyl o de pedra o de basto e son proatz per testimonis siau malament batutz pel .palau entro a la porta e sien gitatz fora de la casa e so que auran seruit los sia paguat.

Item hom seglar no pot fer testimoni contra frare de VII. ni daltre cosa.

Item frare no pot fer testimoni contra altre frare mes de VII.

Item II. frares poden fer testimoni contra altre frare de XL. o de perdre labit.

Item si alcun frare va en loc sens licencia de son batliu sia en VII. e si el va per ciutat o per castel o per vila per raso de lexar la casa sia en VII. E si aquel meteyx dia no torna sia en XL. E si dorm fora de la casa sens licencia perda labit.

Item si alcun frare no te silenci en taula son batliu li pot tolre son vi e darli ayga.

Item si alcun frare cau en fornicació e clam nes fet en Capitol e per testimonis sia atent perda labit.

Item frare pot esser en capeyl blanc entro que mig dia sia dit e si va per cort o per espital o per hostal en capeyl blanc sens capeyl de bonet sia en VII.

Item frare pot prestar dins los locs establitz mula o cauayl o altre arnes sens licencia so ques volra. E sil presta oltra els locz establitz sia en VII.

Item si frare corre son cauayl el cors entegre sens licencia sia en VII.

Item con alcun frare fa promissio a Deu et al espital hom li deu demanar e querir si ha muler, ni deutes, ni pletz o sia feyta promissio dentrar en altra Religio. E en altra manera que li sia demanat auer et el diu que no per cascuna daquestes coses si li es proat perda labit.

Item si I. frare apeyla altre frare ladre o bordeler o fornicador o mesel o putnays e diga que lio proara per cascuna daquestes coses si lio pot proar el frare que sera proat perda labit. E si el no o pot proar la justicia se tornara sobre aquel que aura dit aysso.

Item si I. frare fer altre frare sia en XL. E sil fa sanch perda labit saluant del nas o de la boca. E si li fa semblant de ferir de glay o de pedra o despaa o de massa o darma sia en XL.

Item si III. frares o mes hauran paraules males ensemps o per ira apres completes e que les portes sien tancades del castel qui es en encontrada da sarrasins totz ensemps perden labit.»

«Can alcun demanara la ffraternitat del Hospital:

Can algun deman la fraternitat del espital lo prior el Masestre daquela batlia aya consseyl ab los frares de la mayso sil reebran. E si los plau lome recebre fassenlo venir en capitol e demanli lo Masestre ol prior si uol la fraternitat de la mayso e si pora soffrir la Religio e gardar castetat e tenir obediencia e viure sens propri. Aysso li demanden ans que fassa la promissio, e deuen li dir quel era dabans en son poder e faya so ques volia, mas post que sera en la Religio sera en altruy poder no gens al seu. E si el respon, en soffrire be la Religio ab la aiuda de Deu e complirey los comandementz de la mayso ab bona volentat e sere ser dels senyors malaltes de mentre que viure.

Item lo prior li deu demanar si ha muler ni la ha iurada ni sia feta promisio a neguna Religio ni si deu a negun home res. E si el desnegua totes aquestes coses sia reebut. Pero si el diu que muler ha e la iurada o fo daltra Religio o feu promesio o deutes deu no sia reebut si no ha letres de son bisbe e de sa esgleya.

E en aytal guia deu fer promisio: yo me renc a Deu et a madona sancta Maria e a mosseny sant Johan babtista e als nostres senyors malaltes que yo totstemps cant yo viu sia sere lur ser. E promet castetat ab la ajuda de Deu e viure sens propri e tenir obediencia a aquel comanador que Deus me donara. E quant tot ayso aura dit el se deu offrir al altar ab lo libre.

E el quil recep li deu dir, per aquesta promisio que tu has feta a Deu... te reebem e lanima de ton pare e de ta mare en misses et en matines en prima et en totes les hores et en les oracions en los dejunis et en les almoynes et en totz los bes qui son fetz nis fan nis farau en la mayso del espital per tot lo mon depuys que lespital fo establit tro al jorn del jutjament que Deus aytal part vos en do com a negun de nos nesperam auer. En en les maysos del espital uos prometem dayssi en auant lo pa e laigua e uestidures humils. Cant ayso sera fet lo masestre ol prior pren lo manteyl e mostreli la crou e digali: Creus tu que per nos pecadors nostre senyor dauayla del cel e pres carn de la Verge Maria et en la crou penja per nos a resembre del poder del diable. E si el respon et yo o creu be, bes primerament la crou qui es al manteyl e puys lo prior posloli al coyl e diga: La crou que nos te donam te salue et gart ara e per tots temps e ta duga a la uida perdurabla. Cant aysso sera complit totz los frares se geten en terra e preguen per el. Lo preuere comens per eyl aquest psalm: *Deus misereat nostri,* e digal tot e *gloria patri* et *kariel xchristsleyson*... Oremus: Deus cui prop... est misereri semper et procere suscipe deprecationem nostram et famuli cui

et quem delictorum cathena castringit miseracio tue pietatis absoluat per xhristum dominum nostrum.

Can alcun demanara la confraternitat.

Can alcun demanara la confraternitat del espital lo Masestre ol prior fassa venir los frares e fassa metre a aquel les mans sobre el misal e fassal prometre que el daqui en auant tractara e fara los bens del espital a son poder e que la defendra de malfaytors. E les coses de la mayso gardara e defendra sens tot enguany. E si defendre no les pot farao saber als frares del espital... E per cascun any per reconexensa de la fraternitat donara aytant et a sa fi aytant el confrare quint y donara. E si uol entrar en religio del espital entrara, e si no vol entrar en religio can morra se fara metre en sementiri del espital si la mayso del espital es pres de la on el morra.

E el quil reebra deu dir: per la promissio que tu as feta aduc a nostra dona Sancta Maria et a Sant Johan babtista e als nostres senyors malaltes te recebem e lanima de ton pare e de ta mare en misses e matines et en vespres et en totes les hores et en tots los dejunis et en les almoynes et en totz los benifeytz qui son ni seran fetz en la mayso del espital per tot lo mon depuyx quel espital fo establit tro al dia del jutgament que Deus aytal part ten done com cascun de nos nesperam auer. Can aysso sera dit, totz los frares se geten en terra e pregen a Deu per el. Lo preuere comens lo p... *Deus misereatur nostri,* e diga oracions e pregaries axi com per I. frare. E puys lo prior bayselo els frares exament. E sia escrit al libre de la confraternitat e so que permetra que done cascun any e can sera mort que hom lescriua al calendar. E si no a res promes per so nol leyx hom a escriure.»

En aquest còdice estàn també transcrits los acorts y ordinacions de bon regiment fets en los Capitols generals celebrats en Acre, en lo darrer dia de septembre de 1263, en lo mateix dia del any 1265 y la matexa data del 1268; en la propria vila d'Acre a mitj de juny de 1270, en 1278, en 28 de septembre de 1283 y en 20 d'octubre del 1298; en Montpeller lo 24 d'octubre de 1330 y en Rodes a 13 de setembre de 1332.

Transcriurèm alguns dels indicats acorts o establiments, senyalant únicament ab l'any lo Capitol general en que foren aprobats.

«Item que nul batliu no aia poder de metre en preso negun capela ni clergue ni griso ni uestori ni de nula nacio ni aturar los. Mas ben pot metre ma sobre lurs enfantz e sobre lurs coses temporals. Item es establit que nul batliu ni altre frare nos entremeta dels homens qui han affanada mort, mas sien liuratz a la cort, als jutges e sien justiciatz per els.

Item que en lo garniment de celes e dels escutz e dels pitrals no sia mes oripeyl ni obra de ceda, saluant alcun frare qui aura cela darmes puga fer escutz e senyals de la casa.

Item es establit quel frare qui uendra doltra mar *(de Occident)* sens licencia de son maior que labit li sia tolt e sia trames arere sens labit recobrantlo al loc don sera vengut. (Any 1265.)

Aquetz son los establimentz fetz et hordonatz al Capitol general celebrat en Acre layn de nostre Senyor M.CC.LX.VIII. lo darrer dia del mes de Septembre: Primerament fo establit que nul masestre sergant ni nul balester no meng en la taula dels frares. Mes los metges de surgia e de fesica que sien homes aparentz o alcun altre prohom a la coneguda del co-

manador de Acre o del castela del Crac o del Marguat sal los homes begentz e los II. escriuans del masestre e II. escriuans del Tresor e notari poblic. Item que totz los frares qui van oltramar e no son batlius, lo frare de la nau deu pendre vianda per els e fer la gardar. E si alcun dels frares percassara vianda de piatansa quen pusca fer a sa volentat, e quel comanador de la nau sia tengut de fer aperelar la vianda cascun dia segons lo dia si pora axi com es usat en la casa. E als frares malaltes quels prouesesca en lur necessitat segons son poder. Lo dimenge el dimartz el dijous do entre II. frares I.ª galina e la carn salada sino han altra carn fresca. ...E si Deus fa ses uolentatz dalcun frare qui sia en la nau que so quel haura sia mes en presencia del frare de la nau e del comanador qui sera sobre els frares, e dauant alcun dels frares qui seran presentz e que totes les coses sien meses en escrit e sagelades ab lo sagel del frare de la nau e sien retudes al Masestre, e si hauia lexa dalcun home seglar que moris en la nau sia fet axi com desus es dit. (Any 1268.)

Item es establit que negun si no es de leyal matrimoni no sia cauayler en la casa si no es fil de comte o de maior senyor, ni hauer batlia ne gomfano. Item es establit per lo religios frare Hugo Reueyl Masestre en general capitol celebrat en layn de MCCLXXIIII. quels frares poguessen portar xamelot de color negra o goria o comelina; e totes altres colors sien uedades. Item es establit quels frares deuen anar hordonadament con iran per uila e que porten lurs manteyls en tal manera que les espatles vagen cubertes e si no o fan que lurs batlius se puscan clamar dels e sien en VII. (Anys 1270 y 1274.)

Aquetz son los establimentz fetz et hordonatz al Capitol general celebrat en Acre layn de nostre senyor MCCLXX.VIII. per Masestre Nicholi lorle Masestre del dit espital. Fo establit per lo comu acort dels frares del couent que II. coins deuen esser fetz los quals sien en nom del Masestre e del couent dels quals se deuen sagelar totes les cartes de les donacions ques faran perpetuals o a uida per acort del couent sia a frare o a gent seglar. Item es establit que daquela matexa boyla sien bolades les cartes de les reuocacions de totes les batlies. Item es establit que totz los frares qui passaran daquest segle deuen esser soterratz ab lurs manteyls. Item es establit que totz los frares darmes deuen portar en fet darmes sobre seyals vermeyls ab la crou blanca desus. (Any 1278.)

Item es establit que frare no pusca portar color de seda exceptat blanca o negra o vermeyla euan (?) sos brodadures e ratamures dor e dargent son vedades que frares no les deuen portar sobre els.

Item es establit que qui trobara la Regla ols establimentz en mans de gentz seglars que la prena e que nul frare no la liure a alcuna persona seglar sens licencia a escriure. (Any 1283.)

Item es establit que can alcun prior batliu comanador o altre frare caura en malautia que el deya apelar II. frares prohomes dels pus prohoms qui aqui seran I. capeyla et I. altre als quals lo frare malalt deya reuelar sos bens e totes ses coses metre en escrit en sa bona memoria e lescrit sia sagelat del seu sageyl e dels II. frares qui seran a fer lo dit escrit. E si Deus fasia son comandement del dit frare lo dit escrit sia donat a son sobiran e si el escapa de la malaltia lescrit li sia retut. E coman en vertut de sancta obediencia als ditz II. frares que els no deyen reuelar les coses contengu-

des en lo dit escrit aytant com lo dit frare viura. E si alcun dels ditz frares no obseruara la dita ordonacio sia priuat de tota administracio per X. anys, e si es frare de couent sia feta planta del e sia menat per la iusticia de la mayso. E si lo dit frare malalte no obseruara la dita ordinacio can el sera guarit sia feta planta del axi com inobedient e proprietari. (Any 1330.)

Item es establit que frare qui sera malalte en sa plassa et es agermat (*o agerinat?*) per la malaltia de dins espay de IIII. o de VI. jorns deya hordonar de les coses segons lestabliment fet a Montpesler al Capitol general.

Item fo establit que tota la sarganteria fos al comandament del Menescal saluant aquels qui seran al seruey de la cort.

Item es establit quel Menescal pusca auer entro IIII. esclaus dels frares del conuent can moren per lo seruey de son hostal, el romanent dels esclaus venga al tresor. Item es establit que totz los turcomanys dels frares mortz venguen a la ma del Menescal axi com les altres besties de passatge e quel les departa axi com li semblara e muls e mules e totes besties de saumage, sal la reuerencia del Masestre quin pusca pendre so ques volra. (Any 1332.)

Item es defes que nul frare no haia cobricap de seda obrat sino solament tot blanch.

Item que frare no port toualons obratz de seda ni daltra color sino blanch. Item que frare en estiu no leu la pena de la garnatxa, mes quen puxa auer altra sens pena. Item es establit que a la manega de la gonela o del jupeyl no haia obertura mes dun det al traues. (Sens data.)

Item es establit que si alcun frare correra o galopara son cauayl maliciosament e planta nes feta quel sia en VI. Item es establit que can alcun escuder correra o galopara el cauayl de son senyor o dalcun altre frare quel dit escuder sia mes al..... e quey deya estar del sol exit entro migdia e quel dit escuder sia liurat al uesconte per fer la dita justicia.

Item es establit dels frares qui moren de la mar desels qui hauran batlia o gran per Capitol general o pel Masestre que totes les robes quels seran trobades degen uenir a Rodes al Espital per seruici dels malaltes, so es drap dor e de seda, matalas, coxins, sarges de lit, cortines, cobertors, lansols bancals, orelers, toaylos, toales e tapitz.

Item el frare qui es jutjat a I. XL o en II. deu esser nuu e descals a pendre sa disciplina, el Capeyla dira: *Miserere mei Deus.* Item lo frare qui sera jutjat en I. VII. deu pendre sa disciplina uestit. Item si alcun frare dira quel ira als sarrains per aquesta paraula perda labit. Item es deffes que nul frare no fira nul xristia e sil fer sia en VII. E sil fa sanc del nas o de la boca sia en XL. E sil auciu perda labit.

Item de totz los oltrages que frare fa contra frare e per esgart sia en VII. per lescuder no sia en re. E si el es per frare en XL. per lescuder sia en VII. E si per frare pert labit per lescuder sia en XL.

Item es deffes que nul ffrare no fira sargant e sil fer sia en VII. e sil fa naffra sia en XL e si la naffra es mortal e clam sen fa al batliu del naffrat o per sos perentz o amicz ans quel sia mort el frare sia en XL^{a}. E si apres el clam el naffrat moris el frare no perdera labit no deu pas per I. pecat hauer II. penes. Mes si clamor sen fa apres la mort del naffrat e no abans el frare perdra labit.

Item si frare no ve a matines el batliu pot anar al dormidor portant de si la lanterna encesa e deu dir al frare preu vos fassa layga et apres li pot

dar laigoa a beure a la taula. E si la II. vegada no ue a matines el pert el companatge e menya a la taula del pa e del aygoa. E si la III. vegada no ve a matines sera en VII. E si el noy ue la IIII. vegada sia en XL. Et a la quinta vegada deu perdre labit. So es ad entendre si frare nos leua a matines nit apres altra e no altrament. (Sens data). *Arxiu del Gran Priorat de Catalunya. Fragments d'un còdice en paper, de la segona meytat del segle XIV o principis del XV, compilació de traduccions catalanes de ordinacions y establiments del orde del Hospital.*

III

Testament d'un pelegrí a Sant Jaume de Galicia ab dexes a la casa dels Hospitalers d'Alguayre; *any 1227*

«Quia nullus in carne positus mortem euadere potest. Ob quam causam. In Dei nomine ego Berengarius Porquerius manens in domum hospitale de Algaira cupio pergere in peregrinacione domino Deo et beato Jacobo et pleno sensu et integra mea uoluntate facio meum ultimum testamentum quos si me mors contigerit in hac peregrinacione nec ante quod alium testamentum faciat quod omnes res meas sint diuisas ita sicut in hoc testamento inuenerint scriptum. In primis dimito Deo et sancto hospitale iherusalem nominate ad domum de Algaira duas fanecas tritici et ad beate Marie de Algaira II. fanecas de tritici et ad sancti Johannis de horta de Algaira I. faneca de tritici et ad Dominicus capellanus I. faneca per missas et ad Alegretus capellanus I. faneca et ad fratre G. de Turre I. faneca. Totas istas VIII. fanecas de tritici comande in turre de hospital de Algaira et in possum de frater G. et dimito ad B. de Molins aunculo meo qui manet in Albesa vnum kafis de ordei quod michi debet Bartolomeo de Petra qui manet in Algaira et est mei fidanzi de predictum ordium Bertolomeo de ben de casa et mando et rogo quod si me mors contigerit in hec peregrinacione quod frater G. diuidat dictum triticum sicut diuisum est et mando et rogo ad Bertolomeu de Petra quod paccet dictum kafis de ordei ad B. de Molins et si noluit paccare mando ad Bertolomeu de ben de casa quod paccet uel paccare faciat dictum ordeum sicut fidancia debet facere. Quod est actum VIII. kalendas augusti anno domini MCC°XXVII°. Signum Berengarii porquerii qui hec testamento iussit scribere et testibus rogaui. Sig. B. de Auilla. Sig. P. Benedicti, testium. Dominicus presbiter Montaniane qui hec scripsit et sig ✠ num fecit.» — *(Pergamins del Institut d'Estudis Catalans).*

IV

Butlla del Papa Climent IV, del any 1265, confirmant a les religioses d'Alguayre la concessió feta en 1250 per lo Capítol general de l'orde, reunit a Osca.

«Clemens episcopus seruus seruorum Dei, dilectis filiabus in Christo Priorisse et Conuentui Monasteri de Alguayre ordinis Hospitalis Sancti Joannis Hierosolimitanensis Ilerdensis Diocesis Salutem et Apostolicam benedictionem, cum a vobis petitur quod iustum est et honestum tam vigor

equitatis quam ordo exigit rationis ut id per soluitudinem officii nostri ad debitum producatur effectum, sane petitio vestra nobis exhibita continebat quod frater Ferrandus Roderici domorum Sancti Joannis Hierosolimitani in quinque Regnis Hispanie Commendator et frater Petrus Alcala castellanus Amposte de communi consilio et assensu omnium preceptorum et Conuentus fratrum eiusdem ordinis congregatorum in generali capitulo apud Oscam domum et preceptoriam de Ceruaria cum Castris de Çamella et de Llorach, et cum omnibus iuribus et pertinentiis suis, necnon Castrum villam et preceptoriam de Alguayre cum castris et villis de Çaportella et de Ratera et cum omnibus iuribus et pertinentiis suis vobis et posteris vestris in perpetuum pia et provida liberalitate donarunt, ut in dicto castro de Alguayre Monasterium construentes ibidem secundum regulares observantias sororum dicti ordinis religiose ac devote domino seruiatis et statuentes ut Monasterium prefato Castellano Amposte ac suis successoribus perpetuo sit subiectum vosque ac Priorissa et sorores que vobis processu temporis in Monasterio ipso succedent teneamini eidem Castellano obedientiam et reuerentiam exhibere vos ad obseruantiam quarumdam conditionum consuetudinum et statutorum perpetuo abstrinxerunt pro ut in instrumento publico ex inde confecto, et dictorum Commendatoris et Castellani munito sigillis plenius continetur, Nos itaquod vestris suplicationibus inclinati quod super hoc ab eisdem Commendatore et Castellano pie ac prouide factum et gratum habentes et ratum, Ideo auctoritate apostolica de spetiali gratia confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus thenorem instrumenti predicti de verbo ad verbum presentibus inseri facientes qui talis est: In nomine domini nostri Jesuchristi notum sit cunctis hominibus tam presentibus quam futuris quod nos frater Ferrandus Roderici domorum Hospitalis Hierosolimitani in quinque Regnis Hispanie Commendator et frater Petrus de Alcala humilis Amposte Castellanus Attendentes et considerantes deuoto corde vnum ex operibus misericordie domum Sanctam edificare et construere in quam uenientes huius modi fallacis contagia valeant diluere et suorum pecaminum veniam obtinere et Celestis Regni coronam possidere ad honorem Dei omnipotentis et beatissime Virginis Marie matris sue ac beati Joannis et sanctorum suorum omnium, Volentes dicte edificationis esse patronos et participes vt fratres ordinis nostri et sorores deo valeant deuotius famulari cum concensu, voluntate et consilio fratris Petri de Granyena preceptoris de Banyoles, fratris Joannis de Vilallops et fratris Martini preceptoris Maioricarum et fratris Arnaldi de Spallargues prioris eiusdem et fratris Joanni de Paris preceptoris Valentie et fratris Guillermi de Montedrago et fratris Guillermi de Sancta Maria et fratris Petri de Artes et fratris Michaelis capellani castellani prelibati et fratris Petris de Sero et fratris Bartholomei prioris de Alguayre et aliorum preceptorum et fratrum apud Oscam in capitulo generali congregatorum, Per nos et totum conuentum nostrum presentem pariter et futurum, et per omnes nostros donamus et cum presenti publico instrumento in perpetuum tradimus concedimus vobis domine Marquesie de Saguardia et domine Geralde de Çaguardia filie vestre et sororibus dicti ordinis nostri et successoribus vestris domum et preceptoriam nostram de Ceruaria cum castris de Çamella et de Llorach et castrum et uillam et preceptoriam nostram de Alguayre cum castris et uillis de Çaportella et de Ratera. Hec autem omnia et singula

donamus et concedimus uobis et uestris ut dictum est cum militibus castellanis et cum omnibus hominibus ibi habitantibus et habitaturis et cum dominicaturis domibus vineis hortis et hortalibus linariis et canamariis arcis et ferreginalibus alodiis honoribus et possessionibus cultis et incultis heremis et populatis, campis acquisitionibus et examplis molendinis aquis aqueductibus furnis et palombariis et caultbus a celo usque ad abissum cum ingressibus et egressibus... et cum aliis universis et singulis iuribus quos, quas et que habemus et accipimus, et habere et accipere debemus iure gratis uel ui et que ad usum hominum pertinent et pertinere debent... ad omnes voluntates et intellectum vestri et vestrorum pro comoditate et melioramentis iam dicti Monasterii ut inferius declaratur perpetuo faciendum omnia supradicta et singula damus vobis et vestris ut superius dictum est et sub tali conditione quod construatis et edificetis monasterium dominarum ordinis nostri apud castrum de Alguaire, quod monasterium volumus esse subiectum in perpetuum Castellano Amposte et successoribus suis et quod Priorissa et conuentus eiusdem teneant et obseruent regulam et consuetudines Hospitalis. Item statuimus quod Priorissa eiusdem monasterii et successores sui sint perpetuum obedientes dicto castellano Emposte et exhibeant reuerentiam ei cum obedientia. Item quod Castellanus Emposte de concilio conuentus dicti monasterii possit Priorissam corrigere si excederet secundum regulas et consuetudines Hospitalis. Item volumus quod conuentus eiusdem monasterii eligat Priorissam et eam castellano Emposte presentet si legitime fuerit confirmanda electa. Item volumus quod Priorissa et conuentus possint per se eligere subpriorissam, sacristanam, cellerariam, et ceteras officiales ibidem necessarias, et deponere et corrigere sine concilio dicti Castellani quotiens nouerint expedire ad utilitatem monasterii prelibati, et si forte discordauerint in electione Priorisse ceterarumque officialium castellanus Emposte possit instituere Priorissam et ceteras officiales de dicto monasterio uel aliunde ordinis nostri de concilio tamen et uoluntate conuentus memorati. Item statuimus quod Priorisse vel conuentus non possint recipere fratrem uel sororem nec donatum facere uel donatam sine uoluntate Castellani, nec Castellanus possit in dicto monasterio fratrem uel sororem ponere sine concilio Priorisse. Item statuimus quod Castellanus Emposte teneatur dare preceptorem dicto monasterio si dicta Priorissa illum petierit et indiguerit, nisi dictus frater fuerit in alia Baiulia Commendator et quod Castellanus iam dictus teneatur dare dicte Priorisse fratrem uel fratres sororem uel sorores sibi necesserarios quos ipsa querat. Item uolumus quod Priorissa et successores eius teneantur uenire ad Capitulum generale si Castellanus eis mandauerit. Item statuimus quod dicta Priorissa uel conuentus dicti monasterii non possint de possessionibus habitis uel habendis quicquam vendere uel obligare uel etiam alienare nec contractum aliquem celebrare sine assensu dicti Castellani et successorum suorum. Volumus etiam et statuimus quod ab hac presenti die ad octo annos proxime et continue completos non teneantur dare decimam nec aliquid aliud Castellano Emposte, dictis uero octo annis completis ex tunc donent decimam integram omnium fructuum et reddituum bonorum supradictorum et omnium aliarum possessionum siue rerum quocumque titulo ratione uel causa ad dictum monasterium fuerint deuolute exceptis hortis virgultis et nutrimentis animalium de quibus nihil nobis uel dicto

Castellano nec successoribus suis dare teneantur et preter decimam supradictam nihil aliud da e teneantur. Item statuimus quod si contigerit propter sterilitatem temporis uel aliam rationabilem causam fratres et sorores non habeant vite sue necessaria, Castellanus Emposte et successores sui teneantur prouidere. Item statuimus quod Castellanus Emposte et successores sui teneant defendant et manuteneant dictum monasterium et omnia bona ipsius tamquam propria in eternum, si que uero fuerint in premissis ordinanda uel melioranda, substrahenda uel corrigenda ad utilitatem dicti monasterii fiant per predictum Castellanum de concilio et uoluntate Priorisse et conuentus sepe dicti. Predicta itaque omnia et singula sic superius distincta et nominata uolumus et statuimus firmiter et inuiolabiliter penitus in perpetuum obseruari. In super promittimus atque bona fide conuenimus uobis et uestris per stipulationem legitime interpositam cum presente publico instrumento statuentes firmiter per nos et omnes nostros quod nos et totus conuentus noster presens scilicet et futurus et nostri faciemus vos et monasterium predictum omnes omnia supradicta omnia et singula habere..... Nos dicta Marquesia Çaguardia et dicta Gueralda de Çaguardia filia eius concilio assensu et uoluntate Ermessendis de Castro nouo et Elicsendis de Jorba et aliarum sororum nostrarum per nos et omnes successores nostros recepimus gratuiter ampletimur dictam donationem et concessionem omnium supradictorum et singulorum que superius dicta sunt a uobis dictis fratribus Ferrando Roderico comendatore et Petro de Alcala Castellano predictis et uestris et laudamus, concedimus et approbamus et confirmamus in omnibus et per omnia penitus in perpetuum..... firmiter et inuiolabiliter tenere et obseruare. Quod est actum undecimo kalendas augusti anno Domini millesimo ducentesimo quinquagesimo. Sig ✠ num fratris Ferrandi Roderici in quinque Regnis Hispanie commendatoris. Sig ✠ num fratris Petri de Granyena preceptoris de Baijoles.» Seguexen les firmes de frare J. de Vilallops, Martí, preceptor de Mallorca; G. de Mondrago, Miquel, capellà del Mestre; Bartomeu, prior d'Alguaire; Pere d'Alcalà, Castellà d'Emposta; A. d'Espallargues, prior d'Emposta; Joan de Paris, preceptor de Valencia; Guillèm de Santa Maria, P. de Artes y Pere de Seró, frares; y de «domine Marquesie de Çaguardia, domine Gueralde de Çaguardia filie sue, Ermesendis de Castronouo, Elisendis de Jorba, nos omnes hec concedimus et firmamus per nos et omnes alios Preceptores et fratres in Capitulo generali apud Oscam congregatos..... et per omnes nostros testesque firmare rogamus.» Los testimonis són Jaume de Cervera, Guillèm de Fluvià, Bernat de Belloch y altres, y Guillèm Gassol, notari.

«Nulli ergo hominum liceat hanc paginam nostre confirmationis infringere uel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare presumpserit indignationem Omnipotentis Dei et beatorum Apostolorum Petri et Pauli eius se nouerit incursurum. Datus Perussii undecimo kalendas Januarii Pontificatus nostri anno primo.» — *Butlla transcrita en lo llibre de la visita feta en 1684 al Monastir d'Alguayre per lo visitador Frare Felicià Sayol, nombrat per lo Gran Prior de Catalunya.*

V

Renuncia de reclamacions feta per los Templers de Corbins envers los pobles de Balaguer, Albesa y Menarguens; *any 1281*

Nouerint universi, quod nos frater Petrus de Montecathano domorum Milicie Templi in Aragonia et Cathalonia Magistro humilis de consilio et asensu fratris Guillelmi de Miraueto comendatoris Gardenny, fratris Geraldi de Corbela comendatoris de Corbins, fratris Raymundi de Sancto Daniolo socii nostri et plurium aliorum fratrum nostrorum per nos et omnes successores nostros et per omnes et singulos homines ville et terminis de Corbins ex certa sciencia remitimus, absoluimus et perpetuo difinimus vobis omnibus et singulis hominibus vniuersitatum villarum Balaguerii, Albesie et Menargiarum omnes et singulas peticiones, acciones... nobis et Templo ac predictis hominibus nostris competentes vel competere debentes occasione dampnorum nobis ac Templo et dictis hominibus nostris a vobis et a singulis de dictis vniuersitatibus illatis in talis arborum et vinearum, in ignis inmisione domorum combustione animalium ac aliarum rerum predictis ac rapinis nobis et Templo et hominibus nostris predictis factis a vobis tempore quo inuasistis terminum ville de Corbins et alia loca terminorum suorum, facientes vobis et vestris et omnibus vniuersitatibus supradictis et singulis hominibus eorumdem solempni stipulacione interposita firmum et irreuocabile pactum de non agendo et de non petendo aliquid de premisis ymmo super eis nobis et successoribus nostris inponimus silencium sempiternum. Confitentes nos habuise et recepise a vobis pro emenda et satisfaccione dicte invasionis et maleficiorum predictorum VI. mile solidos monete jaccense super quibus renunciamus excepcioni non numerate peccunie... et ad maiorem eciam firmitatem hoc presens instrumentum nos Magistro predictus sigilli nostri munime fecimus roborari. Quod est actum XIIII. Kalendas iunii anno domini MCC°LXXX° primo. Sig ✠ num fratris Petri de Montecathano Magistri predicti. Sig. fratris Guillelmi de Miraveto comendatoris Gardennii. Sig. fratris G. de Corbela comendatoris de Corbins. Sig. fratris R. de Sancto Daniolo predicti, nos qui hec omnia laudamus, concedimus et firmamus. Sig. B. Menaguerra. Sig. B. de Bonansa presbiteri. Sig. Bertolini de Caneto scutiferi dicti magistri testium huius rei. Signum R. Sauine notario domini Magistri predicti qui hec de mandato eiusdem scripsit et clausit die et anno prefixo. *(Pergamins del Institut d'Estudis Catalans).*

VI

Inventari de la comanda de Gardeny; *any 1373*

«Dimarts ques comptaue a XXVIII del mes de Juny del any de MCCCLXXIII frare Peregri de Nicosa procurador del honrat ffrare Rigot de Nicosa olim comenador de Gardeny e ara comenador de Barchinona liura lestat de la casa de Gardeny al honrat frare Pere Tholo comenador de Gardeny. Primerament en la cuyna vna tenayla de tenir aygua;... item

II. culleres miganceres; vn rayl; vna loça, e vna esbromadora, vna grailla, vna paella gran ab sa giradora; II. asters de ferre; talladors e escudelles de fust.

Item en la cambra del comanador vna marfega pocha esquinçada, vn arquibanch meyns de clauadura ab dos calays. Item trobam entre totes les cambres XI. matalafs apedaçats et arremandats; vn capçal de ploma; vna cadira plegadiça trencada; vna marfega esquinçada ab pocha palla. Item en la cambra on lo senyor Prior de Cathalunya sol posar primo vn drap vert de paret a senyal de frare March de Tagament; vna marfega esquinçada; una caxa ab sa clau et payn; vn banch de pocha valor... Item en la cambra dauayl lascala on jaye frare Peregri de Nicosa, vn lit de posts ab sa marfega, vn arquibanch ab clauadura sens de clau;... vn scriptori desmarxat meyns de posts als costats tots.

Item en lo forn vn tallero lonch; dues pasteres de pastar de pocha valor;... II. ferres de cuynar la vn ab dos peus et son trenquats et de pocha valor; III. sedaços los II. de sedes et la vn de seda; vna exauega despart; en lo graner vna sarria; II. almuts ferrats; vn garbell squinçat de junch; en lo celer una tina de trescolar de pocha valor; II. odres oliers de pocha valor; II. tenayles olieres sanceres ab vna loça trenquada; vn cup gran ab sa canal ab los costats ab posts dalt entro a mig palm et lo follador es de barres e en lo cap e en lo sol e en la vn costat hi sengles posts de cosres (?) en lo qual dien que ha obs III. migeras e III. cercles;... III. barrals de carregar ui; II. tones grans en la vna ha vn cercle trencat e en laltra a obs vna doga;... vna gerra vinadera; vna tenalla sens coll; II. tenalles longues sens coll ab sengles anses;... altres toualles de conuent listades de coto blau cosides en mig cominals (?);... III. canalobres de ferre de seruir a taula comunals (?);... II. exades de fan a calçar; una palafanga de pocha valor; II. exaderes estretes que fan a calçar; vnes gaffes trenquades en la vna pua; vna rella de pocha valor.

Item en lo palau III. taules grans ab pelges de pedra et la vna esplegadiça; vn cartro bugader; II. cartrons atarguinadors plens de ayls e dos forches poches;... vn perell de lançols destopa de dues teles esquinçats...

Item ha trencades III. bigues en lo porxe maior. Item les cambres antigues apellades dels capells com hom ua a les priuades totes derrocades. Item les portes maiors de Gardeny del portal fora nos pot tancar ney ha barra ne clauadura et de la balla fayl lo baldello ni forrellat et son les portes trencades. Item la porta del corral es sens de forrellat e de tancadura. Item en la rerecambra del comenador en lo portal com hom hix al tarrat noy ha portes sino vna porta et les finestres de la dita cambra sobirana son sens de portes.

Die ueneris XVII Martii anno Domini MCCC.°LXX.° quarto frater Petrus Tholoni comendator Guardeny tradidit dicta iocalia religioso fratri Arnaldo de Pulcro-podio dicti ordinis priori dicte domus Guardenii que recepit in deponito presentibus: Primerament vna creu gran dargent ab sos esmalts et senyals del espital. Item II. calçes dargent ab ses patenes;... dues canadelles de vidre de domas trencades; vna custodia ab images cuberte de moltes e diuerses pedres et perles, de les pedres ne fallen moltes; vna candalera longua; vna caxeta pocha ab senyal darbie e de leons en la qual ha reliquies e es sagellada ab los sagells del dit comeñador; II. canalobres

de crestayl; vna capça dobra de Limotges et altra de vori de pocha valor;... XI. corones dor et de perles de nostra dona et de son fill les V. grans et les VI. poques; vnes vyleres dargent; vna capça dobra de Limotges a manera de moniment; dues capçes de vori la vna plana et laltra a manera de moniment ab launon de lauto et laltra capça de cayro; vna caxeta de vori ab fullatges negres e dor ab III. cercles de lauto; vna caxeta plana de banuç negre lo cobertor ha tot desfeyt; vn oratori de fulla dor sobreposat et son dues posts de les quals fayl dels peus lorla et vn troç de iaspi; III. tabernacles ab images de uori les dues grans et les dues poques e en la vn dels grans fallen II. images; IIII. uentayls los dos dor et de seda laltre et laltre de palma ab senyals del espital e de moxons uerts floquats entorn;... vna mitre de seda blancha ab son estoig de fust e vn pinte de vori gran; II. coxins obrats de seda; II. coxins de sendat uermell; vn coxi de girasol ab listes morades et blanques; vn coxi de sendat a senyal real; vn pali vermell ab leons dor grans e es forrat de vermell; vn altre pali de seda uermell ab figures de Sent Pere et dangels dor forrat de blanch; altre pali de seda uermella ab moxons e leons dor ab barres blanques e morades als caps sens de forradura; vn pali dor et de seda de diuerses colors ab leons los caps et les anques dor e lo ventre et los peus detras de seda groga et forrat de blanch; II. palis dor e de seda de diuerses colors ab rodes en mig de les rodes ha aguiles la meytat dor et laltra meitat de seda groga forrats de blanch;... vn pali de tafata ab senyal de mont et darbre ab forradura groga;... II. capes officiadores blanques de filadiz et dor oldanes forrades de uermell; .. vna capa de seda de diuerses colors ab aguiles la meytat et laltra meytat de seda groga forrada de groch;... altra capa dor et de seda ab figures de papagays forrada de blau; dues capes de seda ab barres dor ab rosetes morades ab grius de seda groga forrades de groch; altra capa de seda morada vert e groga ab grius dor forrada de groch; altra capa de seda ab leonets de seda grochs e los caps dels leonets dor forrada de groch; altra capa de seda que corre en vermell ab aguilles vermelles et lo florejament groch forrada de groch;... altra capa dor et de seda ab rodes de seda morada ab esteles forrada de uermell;... dues dalmatigues ab violes groges forrades de groch;... dues dalmatigues dor e de seda blancha ab aperament en les spatles de cendat uermeyl ab la figura de nostre senyor et de IIII. apostols;... dues dalmatigues de seda ab lo camp morat ab leons et moxons dor forrades de uermell et les manegues son de cendat uermeyl;... vna dalmatigua de cendat uermell ab fresadura entorn;... vna dalmatigua de fustani escaguat forrada de drap de seda de pocha valor;... vna dalmatigua de pocha valor ab alguns troços de cendat a manera de scachs; vn pali de drap de canamaç ab figures de tinta;. . vna cortina gran esquinçada de seda a senyal de leons e letres morisques de pocha valor;... vn frontal de fulla dargent sobredaurat ab letres ab son estoig de fust; vn frontal de seda de pocha valor e es flocat de groch e de vermell;... vn drap o touallola de cendat uermell e blanch ab letres morisques a la vna part;... II cortines de cendat a senyal real ab flocadura uermella e groga a senyal del espital et de marget; vna capa officiadora, casulla, estola, maniple, dues dalmatigues, vn pali ab son frontal ab flocadura dor de samit uellut vermell a senyal despital et de Perestortes et de frare March de Tagamanent; vna casulla de diaspre uert a senyal de leones negres;... vna casulla dor et de

seda spletada ab diuerses figures de leons e de moxons forrada de vermeyl;... V anyels de filadiz; vn troç de anyell de seda;... vna senyera a senyal del espital tota esquinçada; vn mantell de sendat que seruex a la image de sancta Maria la vna part de diuerses colors et laltra morada ab listes a traues ab cordes uerts ab sa gonella; vn mantell de sendat de diuerses colors que servex a la image de nostre senyor; vn mantell de cendat de vermel morat ab fullatges dor ab son cordo de seda uert e de pocha valor;... vn mantell e vna gonella de nostre senyor de taffata uert listat de listes morades dor e vermelles; vn mantell de girasol vermell flocat dor e de perles de pocha valor;... vna mantelina de tafata blau listat dor ab pells derminis;... vn oratori dobra de Limotges; IIII. canalobres dobra de Limotges; II. canalobres dobra de domas; vna creu ab son peu dobra de Limotges; una altra creu ab son peu de la dita obra fayl lo cap al crucifix; item ha en cascun altar sos corporals e ses cobertes de cuyro; ha en laltar maior vna coberta dor e de seda de corporals; IIII canalobres de ferre;... vn vel dor barrat; vna touallola listada de coto blau a manera de touallola de barber; vn cetrill daram qui seruex a la aygua beneyta de pocha valor; vns tirapits uermells de fullatges;... vn ventayl de ploma de paho; vn pom de lauto de la senyera; II. sobrepeliços de la vn que fayl feren ne adobar los dos lonrat frare P. Tholo; II. almoxies destola; vn tapit de pocha valor; faristol de ferre; II. ostiers;... II. retaules de fust de nostra dona; vna touallola blancha obrada de seda ça et la ab aguilles blanques et creus uermelles e altres images; II. bacines planes dobra de limotges; vna touallola obrada de seda ab flocadura uermella et groga en cascun floch ha vn pater noster dargent la qual hi doná la muller den Domingo Nicolau maior de dies ortola; vn leccioner sconral ab sos responsos; vn euangelister ab vn officier; vn pistoler et II. prehers; vna consueta; II. saltiris de pocha valor; vn missalet de misses nouelles; libre del offici de corporis xhripsti; vn cohern de processo de rams; missalet ab belles images et belles capletres dor de les grans sollempnitats; vn cohern de nouell estament; vn responser stonral ab vn ordinari; vna consueta del temple; vn libre ab posts apellat matillotge; vn libre doffici de periolar e soterrar ab cubertes uermelles de cuyro; vna consueta o ordinari del temple; vn capitoler o collectari ab ses posts del orde del temple; II. libres ab ses posts cascu grans domitals (?) responsers e leccioners; II. coherns de misses de requiem e daltres misses votiues ab cubertes de pregami; vn proser ueyl de art de cant de pocha ualor; vn cohern de beneyr laygua et de bateiar ab cobertos de pregami; vn libre de pregami que comença arrator subdiaconus e fenex e pape uigilio; vn missalet de forma menor ab posts ab aluda negra cubert; vn saltiri nou al costum de Leyda; vna barra de ferre gran ab anells en que esta la cortina blancha en quaresma dauant laltar maior; calçe destany ab sa patena; vn oratori de fust et la cuberta de sendat uermell e en la vna part es la anunciacio et en laltra la passio de ihesu crist; item ha en laltar de Sancta Anna vna creu mijancera de Limotges; II. canadelles destany noues; uel plapat dor e vna sauena barrada dor e de diuerses sedes; II. rotols de cant de glories e de credos.

Item foren tancades totes les dites joyes en la secrestia de la volta de pedra exceptat les joyes que foren comanades an Johan de Acom preuere dessosdit e fo sagellada la porta ab lo sagell de mi notari et del dit frare

Pelegri et de frare Berthomeu de Benajes et de Nicolau fuster e en do lochs cascu.» — *(Arxiu del Gran Priorat de Catalunya ex armari 24: Decreta priorum Cathalonie de anno 1377 ad 1379; cuadern de paper de la època, essent sens dubte la lletra també del segle XIVè.)*

VII

Inventari de la iglesia del Temple de Perpinyà; *any 1376*

«Dimecres a XII. de noembre de lany M. CCC. LXXVI, fo feyt inventari de totes les joyes e reliquies qui son en la esglesia del temple de Perpenya. Primerament ha en la dicta capella vna creu dargent en la qual ha del fust de la vera creu ab son peu dargent et ab son estoig. Item vn caliç dargent ab esmalts. Item II. candells dargent ab sos estoigs. Item vn ensenser dargent. Item vna nouera dargent. Item vna corona de nostra dona ab altra dargent esmaltada de fil. Item II. corones de fulla daur ab perles de nostra dona e vna del infant; una altra corona ab perles esmaltada ab senyal de Puigdorfila e altra del infant; una corona de fulla daur ab perles de Sancta Alena; vna custodia de lauto ab vna croeta; vna rosa de fulla daur ab perles de nostra dona; vn bosel de miral ab moltes reliquies; vna capsa de vori garnida de lauto;..... ymage de uori pocha;... vna caxeta de sipies esmaltada ab corones de nostra dona; vna capsa de uori cuberta de seda; vna caxa uermella ab VI. uels de seda de pocha valor; vna toalola daur ab senyal den Geres forada de sendat vert; vna toalola folrada de uert ab senyal de Noguer per lauangelier...; una coberta obrada dor et de seda del missal poch a senyal den G. Canos; IIII coxins dos de sendat et vn obrat de seda botonat et altre de fil dor flocat ab botos de crestall;... dos mandiels e toaloles obrats de seda que stan dauant laltar; vna toalola obrada de seda ab roses;... II. toaloles dor ab ymages que stan dauant laltar; VII. cayss de cor dor; vna capa listada de fustani; vn pali ab frontal ab senyal den Ramon Noges; vn pali ab frontal a senyal de Guillem Eres; vn pali dor ab frontal a senyal de flors de lir; vn pali ab son frontal de seda ab senyal den Ramon Noguer;... vn pali ab frontal de seda blancha den Ferer; vn pali daur barrat ab senyal reyal; vn pali vert ab senyal del temple; II. casulles delmiotges (?) et II stoles e III. manipols; vn pali blanch de tafata a senyal del temple et vna casulla;... vn pali ab frontal de Sancta Alena ab senyal de frare P. Sauclaneda;... vn pali, casula et II. delmiotiques (?) realades; vna casulla e II. stoles a senyal de nom de Deu; vna camisa daur e II. dalmatiques daur; vna casulla daur a senyal den G. Eres; vn pali negra per la carema e vn pali barrat per la carema;... II. cortines de sendat uermell per star als costats del altar; II. cortines blanques listades de seda ab senyals den Noger; II. cortines de retaula de pinzel ab senyal de P. Gontarich;... drap per cobrir los angels; drap per cobrir la creu;... III penons ab la creu en cascun;... vna cortina verda per laltar de la creu; II. cortines de drap barregat de pocha valor;... drap pintat a estoria de la creu;... vn drap alestoria de nostra dona; vn drap de les efansies de nostre senyor; I. drap pintat ab images;... X. mantells de nostra dona verts;... III. mantells de Sancta Alena; III. cotes (?) de Sancta Alena; vn missal ab sa cuberta de seda ab tancadors dargent;... II. evangelies;... III.

saltiris; II. ligendes; II. responses e antifones, vn oficier; vn libre de payioliar; vn libre de cant; vn professer;... vn libre de vitatoris (?); vn libre anonat de les anfisens; vn libret de dos vnses de salue; vn rolle; vn libre de profecies; vn libre dordinacions;... V. taules de romani; un orges; II. fenistols; vn scriptori; vna candalera per tenir torces; II. baçins; II. scales.» — *(Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, ex armari 24, Decreta priorum Cathalonie de anno 1377 ad 1379.)*

VIII

Inventari de la casa de Bajoles; *any 1376*

«Dilluns a XXVI Març lany MCCCLXXVI ffo feyt inuentari de les joyes de la Capella de Bajoles e del estat de la casa, lo qual inuentari fo fet en presencia dels ffrares e dels capellans de la dita casa.

Primerament ha en la dita capella IIII. calçes dargent. Item estoyts de cuyr als III. Item vna caxa dargent on estan moltes reliquies. Item vna creu dargent obrada daur ab molts obratges en la qual ha del ffust de la vera creu. Item vn enssensser dargent; vna creu de crestayll; vna custodia de lauto per portar lo corpus; vna capta pocha de uori;.. vn cano de crestayll per tenir reliquies; XIII. capes de cor; vna caxa de noger en la que estan totes lesdites joyes; vna casulla de vellut vermeyll ab tot son apereill;... vna casulla blancha ab la creu dor a senyal del Espital e de laopart ab tot son apareyll; vna casulla vermeylla ab la creu verda ab tot son apereyll; vna casulla vermeylla ab senyals reals; vna casulla verda ab senyals Doms;... dalmatiges entre diacha et sots diacha VIII; vn pali ab son frontal de bocaran ab barres de vellut vermeyll;... vn pali ab son frontal barrat de seda vermeyla e verda ab senyal den Tregura; vn pali vert ab listes daur;... II. palis de diaspra antios;... II palis per los altas menos a senyal Dolms;. . II. toualoles dor ab flocadura uerda ... II. cortines rallades de seda a senyal del Espital;. . vn mantell de nostra dona am cot del infant de velut vermell ab flocadura de seda verda. III. mantells sotils de la dita nostra dona;.. VI. draps de seda per encortinar la sglesia; II. sobrepeliços;... V. vergues de ferre per metre cortines.

Item son los libres primerament II. missals; vn missal e euangelier tot iustat; vn officier; vn pistoler; II. legendes stonrals (?); vn legender ferrial e vn proser et II. manaments; vn responser e antifener en vn volum; vn responser et antifener ferial tot justat; vn breuiari ferial et altre storal; II. quintores al offici de corpus xhrispti en cascu; vn quinterer on es notada la epistola de sent Esteue; III. quinteres (o quiterens?) professonals; II. canalobres grans; III. canalobres pochs que stan als altars; II. feristols per dir lapistola el euengeli; vna payiola per dar aygua senyada; vn armari gran que ha en la cambra del prior, als cloquers II. seyns e II. esquelles; a la esglesia II. esqueles de cor e III. petites; vna esquela al palau.

Item ha en la dita capella IIII. lanties que cremen nit e dia.

Item lestat de la dita casa: Primerament a la cambra del prior vn lit en lo qual ha vna marfega de pocha valor. Item vn matalaf realat e vna cosera; vna vanoua de coto e vn trauesser; vn matalaf per scuders e vna vanoua de borra;... en la cambra on jau frare Roger II. matalafs e II. trauessers

e dues flaçades de borra e II. perells de lançols e vna colgua e vna taula ab peges. Item ha en la cambra on jahen los capellans vna marfega, vn matalaf e vn trauesser e II. lançols; en lo rebost III. toualles e II. toualles per companyes e vn flasco de cuyr. Item ha en la cuyna vna olla de coure gran. . e vna olla daram... e II. asts de ferre...; II. esbomadores;. . II. bacins de lauto, II. morters de pera et II. boxos .. Item a la cambra on jau la dona vn matalaf e I. trauesser et vn lançol. Item ha el celler de Perpenya II. tines que tenen de CX. a CXX sades (?) et vna tina que te L. sades; II. tinats que tenen ab II. XII sades (?); III. vexells qui tenen X. sades caseu; vna bota que te vna sanda e vna que te miga sanda; V. gerres per tenir vi que te cascuna XX. cartos; vn ambut de fust per colar lo vi;... II. perells de semales e vna taula de sipies e II. gerres per tenir oli.

Item ha en lo forn de la dita casa vn pastrig e II. arches e II. tors per tener pa et vna rasale (?) de ferre per scombrar lo forn.

Item ha en la dita casa II. mules ab lurs basts; II. somes e X. pahons e VI. truges porcelleres et X. crestats et V. porcells sanats et XII. porcells sanats de III. meses; XX. porcells et porcelles; porcells qui tenen VI.; son los frares et capellans qui son en la casa de Bayoles, primerament frare Roger caualler; frare Berthomeu Ponç prior; frare Francesch Alió frare sargant; frare P. Rocha frare capella; frare B. Blanch frare sargant; frare Ramon Dezcoll capella; frare P. Daude sotsdiacha; Mossen G. Renau que es capella; Mossen en P. capella». — *(Archiu del Gran Priorat, ex armari 24. Decreta priorum Cathalonie de anno 1377-1379.)*

IX

Inventari del Mas-Deu; *any 1377*

«Diuendres a III. dies dabril lany M.CCC.LXX.VII. fo fet linuentari de totes les joyes de la capella del Mas-Deu les quals foren comanades a fra Perpenya Fuster prior del Masdeu.

Primerament ha en la dita capella vna bella creu de cristall. Item altra creu gran dargent; item altra creu dargent sobredaurada en la qual es lo fust de la vera creu; altre creu dargent ab II. branques; II. croeres dargent per senyar lo poble ab lur estoig de fust; vn reliquiari de cristall posat en argent; II. canadelles dargent ab lur estoig; vn peu de lauto sobredaurat per tener la vera creu; vn ensenser dargent; V. calis dargent ab lurs patenes; vna naueta dargent ab sa cullere; vn cofret en que stan reliquies; II. cofrets de vori; vn cofret de fust en que sta lo moniment; II. osties de ferre; vna lanterna de vidra sens porta ab cobertor; vna casulla ab senyal del espital e de Perestortes; vna capa prosicional ab aquell senyal matex; dalmatiga de diacha et de sotsdiacha; II. dalmatigues dacolits del senyal matex; II. stoles et II. manipols del senyal matex;... vna toalola per lo diuenres sant ab listes blaues, negres et blanques; X. corporals ab lur estoig; III. taules que stan dauant laltar obrats dobra de Grecia.

Dimecres que fo dia de martror lany MCCC.LXX.IIII. frare Arnau Guitart comenador del Masdeu dona a la dita capella a honor de madona sancta Maria et de tots los sants aço ques seguex: primerament vn misal ab nota del vs de Roma fort bell. Item vn pali de sendat negre ab frontal flocat de

seda de diuerses colors ab senyal del Espital e de Perestortes. Item vn drap de la color matexa a fer la absolucio dels morts; vna capa de cor de senyal matex; vna dalmatiga de diaque ab camisa et amit e estola de senyal matex;... IIII. cortines uerdes et uermelles per star per les parets de la ecclesia ab senyal del espital e de frare Arnau Guitart comenador del Masdeu; II. draps franceses per star dauant laltar de sancta Maria a les festes; vn saltiri nou; IIII. libres de la uibria (Biblia?) en pergami; IIII. misals; II. ligenders ferials; vn ligender storal; II. responses ferials et II. storials; II. santiris; vn officier; III. procers; II. pistoles et vn euangelier; II. libres per fer professo; vn cami (?) per die de morts.»

Estat de la casa del Masdeu: «Primerament ha en la cuyna III. olles de coure grans; item II. olles de coure poches; vn ast de ferre gran; vn morter de pera e boix; vna perola e vna capsa; IIII. dotzenes de scudelles de fust; vna dotzena de talladors de fust; II. talladors de fust grans;... vn bugat per portar ayga; II. toalles de couent; II. toalles de companyes. Item ha en lo celler II. tints grans e dos uaxells grans; II. peiells de barrals; II. dotzenes de gerres. Item ha al forn vn torn per posar pa; vn tauler per fer pa; vn peyrol; II. arques grans per tenir farina. Item ha al moli del oli vn payrol gran e vna bigua ab tota sa sartia (?); X. bous arradors; vna forca de ferre; vna fanga e una axada; II. faus bosgrens (?); X. forques de fust per lera. Item ha en la tor de la casa vna colgua e vna gran aigua per tener encartaments; II. flasades; II. matalafs; vn mul; vna truya. Item ha el celler de Perpenya vna tina gran e III. vexells; II. banchs. Item ha el celler del mas de la Garrigua II. tines; III. uexells e II. semales. Item ha a Palau, primerament vna gran taula. Item ha al moli del oli vn gran peyrol e la bigua ab tota sa saitia (sarcia ?). Item son les terres ben laurades e be pensades (?) et tota la casa be endresada e de perets e de trulls et deço que fa mester els molins be apperellats be molents e corrents et han tot ço que mester han. Item el covent es be proueit et ben pagat los uestiaris et les soldades dels capellans et de totes les companyes ben pagades. Item los pleyts son be menats et defeses per lo dret de la casa et sauis et aduocats ben pagats et procuradors et tots altres pensionats de la dita casa. Item la sglesia es ben seruida et enluminada de lantics et de candeles et de tortes et de tot ço que mester hi fa. Item son los frares capellans so es saber frare Perpenya Fuster prior del Masdeu, fra G. Queralt (Giralt ?), fra Johan Royre, fra Johan Uidal e en major testimoni de ueritat cascun frare dessus dit posen lur sagell.» — *(Arxiu dèl Gran Priorat ex armari 24, Decreta Priorum Cathalonie de anno 1377 ad 1379.)*

X

Inventari de béns y deutes del Gran Prior de Catalunya; *any 1395*

«Diemenge dia V... del mes dabril del any de nostre Senyor de Mil CCC° XCV. en lo lloch de Vallfogona, en presençia dels molt honrats e religiosos frares Pere Dezpomer senescal del senyor Maestre et comanador de les cases antigues de Lleyda et de Tortosa et Dalguayra et de frare Ferrando de Siscar comanador de Gardeny.....

Primerament trobaren en poder del dit senyor en lo dit loch de Vallfogo-

na hon ell ere et iaye malalt la sua espasa et los seus sperons. Item mes la I. mula blanca del dit senyor enfrenada hi ensellada de son caualgar. Item dos pixells dargent de pes VII. marchs poch mes o menys.

Item VI. escudelles et VI. plates marcals poch mes o menys. Item V. culleretes dargent les dues daurades et les III. planes. Item robes de son vestir del dit Reuerent senyor; primerament I. gramalla negra de bruneta ab pena negra de la qual es degut lo drap encara an Tora draper de la ciutat de Lleyda. Item I[a]. cota de feret deuerui (?) ab pena blanca de la qual encara es degut lo drap al dit en Tora de la dita ciutat de Leyda la qual es noua. Item hun faset de blanquet (?) de Perpenya que no es tirat nou doble del qual es degut lo drap an Françi Març al draper de la dita ciutat de Lleyda. Item huna altra gramalla de bruneta ab pell blanca de poca valor. Item huna cota blaua de uerui ab pena banca.

Item ha en lo castell de Vayllfagona les coses quis segexen:

Primerament huna olla gran de coure tinent hun quanter daygua. Item vns ferres vells grans. Item huns capmascles de ferre sobre la llur. Item huna paella gran. Item dos asts de ferre. Item en lo celler dos cups. Item tres tones grans.

Son los deutes que deu lo dit molt Reuerent senyor Prior de Catalunya et a que es tengut pagar et satisfer:

Primerament al honrrat en Bereguer Simó de la ciutat de Barcelona quels li presta amigablement II. *m.* sous. Item pres lo dit senyor quan ana ha ampurla ab lo senyor Rey als piteus hun cauayll del honrrat en Bernat Conill lo qual cauayll ere tabeta de moro et mossen en Guerau de Guimera dona al dit en B. Conill hun altre roçi et per que lo dit cauayll ere de maior preu sen lin taxats com axi par al dit senyor segons sa conciencia que aytants lin deuen esser donats: C. florins.

Diluns a V. dies del mes dabril del any sobredit de XC. cinq, lo molt honrrat religios frare Ferrando de Siscar comanador de Gardeny et lochtinent del senyor Prior ana a Barbera et feu fer enuentari en los castell de tot ço quey auie ni si atroba segons se seguex:

Primerament fou trobat en lo palau nou del dit castell forment, LX. migeres. Item entram en la cambra noua et trobam en la dita cambra hun lit ab hun cobertor obrat ab senyal dabella. Item I. uanoua blanca bona escaquegada de IIII. teles. Item hun travesser de fustani listat blanch et blau. Item dos matalafs de fustani damunt et davall llistats de blanch e de blau. Item V. peces de cortines vertes ab leons et ab titols. Item hun drap de paret ab senyal del espital et de Guimera. Item hun drap frances ras ab la historia de sent Jorgi. Item altre drap vert ab senyal del espital et de Guimera. Item huna cathifa rasa oldana ab diuerses senyals. Item III. cuxins de drap de seda ab oçello de fil dor et ab botons de seda vert als caps. Item III. coxins de seda vert pampolada. Item un cobertor de drap de seda barrat ab barres vertes et les altres listades forrat de cotonina blaua. Item hun cobertor cominal de bordat de Alexandria forrat de cotonina blaua ab hun forat en la ferradura.

Item en la cambra pregona trobarem primerament dos matalafs llistats ab llistes groges et uermelles.

Item en la reecambra de la cambra del senyor trobarem huna arca gran ab petges et auie en la dita arca hunes cuyraçes bones uermelles et hun

capell de sol del senyor et I^a^. seruidora. Item en la dita reecambra trobarem VI. escuts ha senyal del espital et barres blanques et blaues. Item mes tres scuts uerts ab senyal de lleho. Item V. capells de ferro.

Item en la cambra hon jaen los esclaus trobaren huna flaçada bona ab listes vermelles.

Item huna cuberta de atzembla oldana. Item dos cauechs; item huna destral. Item hun aradre ab sa rella bo et endreçat. Item en la cuyna trobaren huna olla de coure gran hon caben de dos moltons ensus. Item altra olla de coure migançera hon pot cabre hun molto. Item un perol daram per fer vin cuyt. Item huna conqua de llauto ab petges et ab anses.

Item en lo rebost ha hun parell de toualles. Item V. draps de pasta squinçats. Item II. pasteres et V. sedaces de seda et hun de llinies. Item V. quilmes de borres et V. panistres detanes.

Item en lo palau veyll ha hun foguer de ferro. Item V. canalobres de ferro entre grans et pochs. Item I^a^. bombarda. Item hun flasco de cuyro. Item en lo celleret (?) ha V. bones mareses et huna caldereta de trescolar et dos grillons de ferro. Item II. tones plenes. Item dos barrils lau buyt et laltre ple. Item tres cups et dos parells de portadores et huna squala ab que pugen als cups. Item un ambrit de trescolar.

Item lo dit frare F. de Siscar comanador de Garderny el lochtinent del senyor prior interroga al dit frare Arnau Miquel regidor del dit castell de Barbera ab sagrament et a frare Guiem Marco et an Miquel Aragones si sabien altres coses ques deguesen metre en lo dit enuentari ni si sabien que deguens coses sen fosen trasportades ni si sabien res que fos degut ni deguesen al dit senyor prior de Cathalunya et digueren que nou sabien. Aço fo feyt lo dia et lan sobre dit. Testimonis foren a tot aço en Nicolau Darago et Berenguer Torres los quals hi foren apellats et demanats.

Dimercres ha VII. del mes dabril en lan de nostre senyor Mil CCC. XC. V. fo feyt inuentari en lo castell de la Spluga de Francoli de manament del molt honrrat religios senyer frare Ferrando de Siscar comanador de Gardeny.....

Primerament hun lit de posts ab sa marfega et hun matalaf de fustani ab listes blaues et blanques et forradura groga de tanemit. Item altre matalaf de fustani ab listes blaues et blanques et forradura vermella de tanemat (?) couinents. Item huna uanoua canonada de canemat de Burgunya bona. Item tres recolzados oldans. Item en la cuyna dues olles grans de coure en la I^a^. se courie hun molto ho prop et en laltra prop de mitg molto. Item huna sbromadora afollada. Item huna conqua de llauto tota carafaxada et altra gran bona. Item hun baci trencat. Item dues paelles carafaxades et hunes graylles trencades.» — *(Arxiu del Gran Priorat de Catalunya.)*

XI

Llibre fet per mi fra Bernat de Vilaregut axi de rebudes com de despeses ques fan en lo castell de Valfogona ordenarias et extraordinarias lo qual libre fonc fet a XXVI dias del mes de febrer en lany M.CCCCXVI.

«Item lo damunt dia costa vna ma de paper . . . . XVI diners.
Item diuendres a XXVII del mes costa pa . . . . III diners.

Item costa vi . . . . II diners.
Costa pex e olli. IIII diners.
Disabte a XXVIII del dit mes compri vna migera de forment den Aguilo lo qual fiu meldre costa . . . . XII sous.
Lo dia mateix fuy jo e lo meu macip costaren ous . . . . IIII diners.
Compri vn canter de terra per obs del castell costa. . . . XIII diners.
Costaren quatre talladors de fust per al castell . . . . . X diners.
Costa vn tallador gran de terra. . . . . IIII diners.
Costaren vna lliura de candeles de seu . . . . VI diners.
Item digmenge a XXIX del dit mes som yo e lo meu macip e vna dona costa carn . . . . VI diners.
Diluns lo primer dia de Març foren los damunt dits costa carn. VI diners.
Compri lo dia metex vn sester de vi per obs de casa lo qual compri den Saiob, costa. . . . . VIII sous.
Dimarts a II del dit mes foren los damunt dits que ere dia de Carnestoltes costa vna galina . . . . I sou VIII diners.
Item costa salsa . . . . I diner.
Dimecres a III del dit mes que ere lo primer dia de quaresma som los damunt dits, costa pa que no ni hauie en casa . . . . . IIII diners.
Item costa pex salat. . . . . II diners.
Dijous a IIII del dit mes som los damunt dits costaren pesols e oli . . . . II diners.
Diuendres a V del dit mes som los damunt dits ordinaris et extraordinaris en Joffre de Canadal, Pau de Guimera, En Sent Genis, Bur de Ferrera e Johan Darnero, costaren rayms . . . . III diners.
Disabte a VI del dit mes som los ordinaris tres costaren faues. II diners.
Dimars a VIIII del dit mes vingui de la Spluga a dinar costa pex salat e spinachs . . . . III diners.
Dimecres a X del dit mes com hi som los damunt dits costa pex fresch. . . . . IIII diners.
Item costaren fesols . . . . I diner.
Item una lliura de li. . . . . I sou.
Compri vn congre sech per obs de la casa . . . . . . II sous VI diners.
Compri vn punyero de sal de cardona . . . . XI diners.
Compri mig punyero de ciurons que costa . . . . XI diners.
Costa vn cetrill de vidre . . . . IIII diners.
Compri lo dia metex vna onza e miga de pebre que costa . X diners.
Lo dia matex compri I forch dals que costaren . . . . . VI diners.
Item dimarts a XVI de dit mes som los damunt dits e dos homens que talauen tagell per al castell costa pex salat e fesols . . . . VI diners.
Dijous a XVIII del dit mes som los damunt dits vna lliura e miga de pex fresch que costa . . . . I sou.
Lo dia matex V lliures doli a for de I sou la lliura que suma. V sous.
Dimarts a XXIII del dit mes son los damunt dits e vn home que denegaua tagells costa pex per salat e lentiles . . . . V diners.
Disabte a XXVII del dit mes parti de la Splugua per anar e leyda al Senyor despengui a las Borjas a dinar pa e vi . . . . II diners.
Item diluns a XXVIII del dit mes parti de leyda ani disnar a les belianas despengui entre pa, vi, pex e taula e ciuada . . . . . I sou.

Lo dia matex fuy a sopar a Valfogona som los ordinaris dos homens que fayen tagell costa pex salat e lentiles . . . . V diners.
Una lliura de mell . . . . II diners.

ABRILL

A XII del dit mes som los ordinaris costa pex e guixas . . V diners.
Diumenge a XIX del dit mes dia de Pasqua costa carn . . VI diners.
Diuendres a XXIIII del dit mes costaren hous . . . . . IIII diners.

MATG

Item diumenge a II del dit mes som los ordinaris costa carn. V diners.
Dilluns a XXIIII del dit mes que ere deguni de les ledanies costaren ous e faues . . . . V diners.
Dimecres a XXVI del dit mes que ere deguni de les ledanies costaren ous e faues . . . . V diners.

JUNY

Item diluns primer dia de juny costa carn . . . . VI diners.
Diuendres a V de juny som los damunt dits e Berenguer de Monpou marti e lazembler que vengueren ali sopar costaren ous . . . VI diners.
Dimecres dia de sent Johan a XXIIII del dit mes costa bou . VI diners.
Disabte a XXVII del dit mes ani a leyda romangue lo meu fadri aci costaren ous . . . . II diners.
Lo dia metex ani jaure a Vilanoua costa pa e vi. . . . . III diners.
Costa lit, taula e caneles . . . . IIII diners.
Diumenge romangue lo meu fadri a Valfogona costa carn . II diners.

JULIOL

Item dimecres primer dia de juliol parti de Leyda anim a disnar a las bellianas costa pa, vi, taula e ciuada . . . . IX diners.
Lo dia matex costa carn a sopar a Valfogona. . . . . . . IIII diners.
Diuendres a XXIIII del dit mes vinguerem de Montblanch fra Guilem Sahuch yo e lo meu macip costaren ous e ciurons . . . . VI diners.

AGOST

Item diumenge a II del dit mes uengueren a sopar en Monçonis Gil gracia miquell lo macip den Canadal e Johan de Casp costa carn. IX diners.
Dimecres a V del dit mes vengue en bernat rotg e lo seu macip, lo comenador de Ceruera costa carn . . . . XIIII diners.
Diuendres a VI del dit mes ana en bernat rotg lo meu macip a Tarregua e lo macip den rotg e despengueren entre pa, vi, companatge, canelles, ciuada e paylla. . . . . IIII sous III.
Disabte a VIII del dit mes fonc a disnar bernat rotg, lo comenador de la mella fra daumau de bilalba, dos macips de fra daumau I macip den

bernat rotg e la dona e yo fra bernat e lo meu macip costaren ous e ciurons . . . . I sou.
Disabte a XV del dit mes doni a I hom de Guimera qui guanya lo senyal e presentalme doni li . . . . V sous VI.
Diluns a XXXI del dit mes costa carn . . . . VI diners.

Setembre

Item lo primer dia que era dimarts costa carn. . . . . . V diners.
Dimecres a dos del dit mes parti daci per anar a Gardeny ani jaure a Golmes costa pa, vi, taula, canelas, lit, palla e ciuada . . . II sous.

Libre de despeses ques son fetas en cobrir lo Castell de Valfogona tayllar biguas tigell e lenya per a la casa.

Primerament digous a quatre de març logui an Pere Ferrer per tayllar lenya prenie II sous VI.
Item dimarts a XVII del dit mes logui an Pere Ferrer e an Jacme Molle per tayllar lenya prenie cascu II sous VI sume. . . . . . V sous.
Dimarts a XXIIII del dit mes logui an Pere Ferrer per luciar tagels . . . . II sous VI.
Dimecres a XX del dit mes fiu ferrar lo meu roci de dos peus nous dauant a for de IX diners lo ferro e dos referrats de tras sume . . II sous
Dijous a XIIII del dit mes logui an Antoni Romeu per tallar bigues e tigell per al castell prenie sens mesio. . . . . IIII sous.
Dimarts a XIX del dit mes logui a nantoni Romeu per luciar lo tigell prenie sens mesio. . . . . IIII sous.
Dimecres a VIII de julioll logui lo dit Antoni Romeu per tayllar biguas per al castell prenie menys de la provesio . . . . IIII sous.
Diluns a III dagost logui an Pere Martell per portar dues letres al Senyor les quals li trametra en Tallada. . . . . II sous VI.
Disabte a XV del dit mes que fonc dia de Sancta Maria logui an Pere Martell per portar vna letra a Barbera an roger que fiu pendre na Tarroja prenie. . . . . II sous VI.
Diuendres a XXI del dit mes fiu ferrar lo meu roci de dos peus detras de nou a for de VIII diners lo ferre e vn peu referrat davant suma . . . . XIX diners.
Item an costat de fer los inuentaris dels molins del Senyor los quals inventaris feu en Jaume de Molle axi com a notari costa. . . II sous VI.

Despesas de çabates e de calçes

Item dijous a XII del mes de març compri per a mi vn parell de calçes costaren . . . . X sous VI diners.
Un parell de çabates costaren . . . . III sous IIII.
Dijous a XII del mes dabrill compri vn parell de calçes per al meu macip costaren . . . . VIII sous II .
Disabte a XX de Juny compri vn parell de çabates pera mi costaren. . . . . III sous IIII.
Disabte a XV dagost me compri vn parell de calçes costaren. VIII sous.
Un parell de çabates. . . . . III sous VI.

Un parell per al macip . . . . III sous V.

Diuendres a XI de julioll doni an Berenguer de Monpou per comprar polls per al capitoll XXXIII sous.

Item doni a la dona que a seruit en lo castell VI mesos VIII dies . . . . XXII sous VI.»

— *(Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, documents solts en paper.)*

XII

Inventari dels objectes y reliquies existents en la iglesia de Sant Joan de Barcelona, del orde del Hospital de Jerusalem; *any 1436*

«Die mercurii XXVII Junii anno a Nativitate Domini M°CCCC°XXXVI°.

Primo, atrobam en la cambra dins la qual staua lo prior de la sgleya qui es en lo cap de la sgleya vers la porta maior vna caxa mitgensera antiga et grossa dalber ab pany et sobrepany i ab sa clau dins la qual atrobam les reliquies et ioyes seguents ço es vna creu dargent daurada en lo mig de la qual ha vna croeta de la sancta Vera creu et a cadacap de la creu hauia vna pedra blaua haguda et en la cara de la dita creu ha IIII. pedres de vidre les tres vermelles et la vna groga et en lencast on esta la vera creu ha cotra perles grosses e en la cara de la dita creu de part del encast de la vera creu era sembrat tot de perles e en le vn bras de la dita creu ha vn anell daur ab vna perla grossa que nasquerit hi dona la qual creu staue dins vn stoig de fust fet a forma de la dita creu.

Item lo peu de la dita Vera creu qui es dargent daurat a la vna part ab dos smalts la vn en que es Sent Johan babtista lagnus dei et en lautro es Jehsuchrist ab dos apostols.

Item una custodia dargent daurada feta a VI. cayres feta a forma de cimbori ab dos angels ab ales tot dargent daurats e lo peu ampla ab tres smalts en la vn dels quals era la ymatge de la Verge Maria ab linfant Jhesus et en laltre es Sent Johan babtista ab lagnus Dei e lautro es Sancta Eulalia e en lo cobertor de la dita Custodia hauia vint et sis terns de perles et vna perla grosseta que sta en lo dit cobertor endret del sobrepanys.

Item vn pinacle de la propria dita custodia dargent daurat en lo mig del qual ha vna roda doble de crastall en lo mitg de la qual roda de la part de dins ha vna de les spines de la corona de Jhesucrist et hay dos spigons de pedres blaues ab sengles perles et mes hi ha XII. rossetes de perles e VI. perles de part dalt per la vora e me hi ha una croheta dargent daurat ab lo crucifix qui staua al cap del dit pinacle.

Item vn peu de fust daurat en que sencasta la dita custodia. Una custodia dargent ab les vores daurades ab dos angels la vn a cada part ab les ales daurades et ab vna croeta ab lo crucifix. Un bras dargent dins lo qual es lo bras de Sent Johan babtiste, en un dit de la ma del bras ha un anell dargent daurat ab vna pedra vermella...

Item un altro calser dargent daurat per tot en lo peu del qual ha vn smalt vn es lo crucifix ab nostra dona et ab Sent Johan, en lo pom ha VI. smalts en que ha vna testa de sant en quescu. Item vna patena del dit calser dargent daurada per tot en lo mitg del qual ha vn smalt ab una figuera

de la magestat et ha la vna part ha lo senyal del Spital et en laltra part ha vn sanyal ab barres grogues et vermelles ab rams...

Item vna creu dargent qui ha entorn V. palms de cana (?) de larch tota daurada ab lo crucifix a la vna part ab senglas smalts a rodo bras e vn smals desots lo cap del crucifix de part de tras entre los quatra brasses de la creu es vn smalt en que es la cena de Jhesuchrist e en lo pom de la dita creu ha VI. smalts vn cascu dels qualls smalts ha vna testa de sant. Un ancenser dargent de pes de IIII. marchs fins en V. ab sa barcha dargent en que sta lensens en que ha senyalls de fulles de figuera de pes de vn march o entorn ab vna cullereta de leuto.

Item vn coxi de drap de seda vert e vermell ab botons e flochs alls caps. Una touallola vermella brocada daur e ab floquedura de seda verda alls caps folrada de tella negra. Una touallola vermella ab barres daur ab floquedura de seda verda folrada de tela vermela qui serveix al feristol per dir langeli. Dos canalobras dargent daurats tots lenorats e enbotits per los peus qui pesau entorn XIIII. marchs. Un cofra vermell ab agrons blanchs dins lo quall eran les coses seguents ço es vna capsa rodona dins la quall hauia vna touallola de vel de seda ab obratges daur e de seda a la vna vora, e vn cordo de framanor de fill canon E dos fermalls grans dargent daurat qui entigament portauan les dones e apellauen los texells e eren esmeltats en cascu dells qualls ha pedres entre grans e poques blaues e vermelles.

Item vn colar de barberich qui serueix a la ymage de nostra dona en que ha XXIIII. obras de perlas manudas... Una altra diadema dargent de nostra dona en la quall ha XII. stellas ab sengles pedres de vidra vna blaua altra vermella E en lo mis de la dita diadema ha XVI. pedres de vidre VI. blaues e X. vermelles e XI. raigs qui a cada cap tenen sengles botons dargent. Dues banderes ganfanons de tela negra aon son pintadas les armes de la passio. Dos ganfanons de tercanell vermell ab brots daurats en la vu dells qualls es la ymatge de Sant Johan babtista e en lantro la ymatge de Sent Johan euengielista ab floquadura daur e de seda blaua. Un drap negra gran de molada ab vna gran creu blancha al mig ab lo quall cobren los cosses dels frares del hospital con los apporten a soterrar...

Item vn pali de drap daur barrat ab tres senyalls de puny... ab son frontal de tela groga. Un pali de cendat groch ab lo senyall de Sent Jordi e ab lo senyall de frara Rigot de Nicosa quondam comanador de Barchinona folrat de tella groga ab son frontall. Una casula de seda verda ab aucells blanchs e altres obratges vermells ab stola e manipla folrat de tella vermella... Una capa de cor de seda de diuerses colors ab les freseduras ab senyals del Spital folrada de tela verda e vermella. Uns vestiments de drap de seda verda nou ço es casula e dues dalmatiquas en la casula es vert e ha fresedura dauant e detras ab serment e fulles dor e de seda verda ab flos blaues e les dalmatiques son de vert clar collor de papagay... Un pacioner notat scrit en pregamins ab posts cubertas de cuyr negra ab X. bolles de lauto. Un libret patit scrit en pregamins ab posts cubertas de cuyr vermell ahon son notades les preses dells imnes e de las liçons dels fasos.

Item vna caxa de noguer ab peus alts dins la quall hauia vna gran cortina de drap de li raxat qui seruex al reataula del altar maior de Sant Johan en temps de coresma ab sos touellons ab floquadura de fill blanch.

Tres casules del dit drap rexat ab stola e manipla tot folrat de tela blancha. Una toualla prima de genesta blancha ab listes blaues als caps e vnes toualles de stopa ab listes blaues alls caps qui seruexen al altar de sancta Maria. Un pali de altar maior de cotonina blancha ab tres listons vermells a cada cap...

Item un libra responsos e antifoner sentorall lo qual es comprat ara nouellament. Un saltiri molt sotil. Un legender dominicall bo e bell. Un legender santtorall bo e bell. Un epistoller nou scrit en pergamins bo e bell. Un breuiari dominicall e sanctoral scrit en pregamins complit de regla noua segons vs e costum de Barchinona lo quall hi ha donat mossen Steua Figuera preuera beneficiat del altar de Sancta Maria lo quall sta fermat ab cadena dins vn armariet qui es affix ab lo feristol maior.

Item vn banquet ab cadena qui serueix com dien ores ab lo dit breuiari. Un feristol portatill en ques dien les epistolles bell e bo.. Una touallola oldana de li ab listes de seda de diverses colors. Una altra touallola de li ab VII listes obrades ab aucellets e voretada entorn ab obras de seda ab flochs als caps de diuerses colors. Un mantell qui son dues peces de drap daur e de seda blancha e vn gramallo del dit drap per la ymatge de la Verge Maria. Un uestiment de les ymatges de la Verge Maria e del Infant Jhesus qui son IIII. peces les III. de valut leonat e la quarta qui es del infant Jhesus es de sendat vermell ab obres embotides daur..... Una cortina de drap de seda vermella ab moltes obres de pagos e daltros aucells qui serueix dauant lo tabernacle del dit altar maior en lo qual tabernacla sta lo corpus. Dos canalobras de fust ab ses branques de ferro. Un baci de coura per collir lufferta.

Item vn missall mixt bell e complit scrit en pregamins ab posts cubertes de cuyr vermell empremptat ab gaffets e lautro lo quall libra comença en la primera pagina lo compter e es intitulat ab letres uermello..... E apres lo dit compte comença la prima pagina de la primera carta scrita ab letras vermelles «Incipit missale secundum vsum sedis Barchinone. . E puys comensa ab letras negras «ad te leuaui animam meam. E la darrera carta feneix «regnas per omnia secula seculorum amen», lo quall missall compra lo honorable frara Guillem Ferrer quondam prior de la dita sgleya per preu de C. lliuras..... Un altre libra evangelist complit molt entich scrit en pregamins ab posts cubertes de cuyr blanch ab vn gaffet E lo primer Euangeli comensa «Cum esset disponsata», e en la fi del libra «fine a morte ad vitam» e apres los Euangelis se segueixen alguns officis.....

Item vna casula negra de requiem de fustani palos ab creu blancha dauant e detras. Una casula de drap rexat ab stola e manipla tot folrat de canamas blanch. Una toualola morada de seda ab listas blaues brochades daur dobra morisques qui serueix a portar la creu o quant van a combregar. Un cap de fust aon ha vna costella de Sancta Justina e moltes reliquies e en los pits ha vn fermal fort petit e sobra lo dit cap ha vna corona doripell ab diuerses perles manudas e pedres de diuerses colors. En lo coll vn collar de grans dargent daurats ab una pedra vermella lo quall collar e pedra hi ha donat lo dit frara Johan Ça Font. En lort appelat ort de gerico atrobi tres lits de morts dos grans per cossos e lo terç per albat ab lurs caxes. Un moniment de fust qui serueix quant se fa cors present. Una paroleta de coura ab nança per tenir layga baneyta...

Item vn cap de Sent Sabestia de terra cuyta tot daurat ab I. fermall als pits en que ha vna sageta. Uns orguens petits ab son bestiment o cuberta de fusta de flandres bons e fins. XXX. cadiras de fust qui stan entorn lo cor de la dita sgleya de sent Johan..... En vna caxa gran qui es en lo cor eren les coses seguents ço es vn drap de peus vermell ab senyal del Spital a cada cap ab senyal de pomar al mig. VIII. peces de drap de peus vermells ab brots que seruexen dauant los dits altars. Un tapit ras vermell de diuerses colors qui serueix dauant laltar maior als peus.

Inventarium bonorum scr... Johannis Comello prioris ecclesie Sancti Johannis die sabbati secunda mensis Aprilis anno M° CCCC° XXXV.

Primo atrobam en la cambra qui sta vers la porta maior de la carrera hon staua lo Prior atrobam les coses seguents, ço es vn lit ab V. dalberc e dos petges ab sa marfega.

Item dos mathalasos ab listes blaues la hu vuite laltre ab la sotana blaua. Un trauerser ab listes blaues. Una vanoua de pocha valor. Una taula de mengar ab tres frontisses e dos petges. Una cadira plegadiça. Una garnacha de li groser. Dos seruidorens de terra platerenques de obra de Malitha. Dues thodoneres o scudelles per debater (?) de la dita obra. Una lanterna de ferre. Un oratori ab tres taules departides. Una stora de peus qui staua dauant lo lit. Una seruidora de terra ab vn senyal de papagay al mig.

Inuentarium bonorum domus Sancti Johannis Barchinone de quibus frater Anthonius Caro, prior dicte ecclesie tenetur dare rationem ¿any 1452?

Primo en lo reffator petit dels preueres atrobi vna taula de noguer ab dos banchs larchs.

Item una pastera ab sescala dobla ab rahora de ferro ab dos cedassos de ceda. Un cubet per tamir farina. Un armariot larch de pocha valor e vna caxa sgauallada, apres es stade cremade Una post de pastar. Una paella gran e vn fogo de ferro rodo qui no ha sino dos peus lo tercer es traucat. Un cab ferro larch per manar ast e vn manador dast petit de tres peus. Un fogó de ferro ab currioles. En la sala de la casa sobra carrera atrobi vna taula largue dalber plagadissa ab dos petges. Una cadira de fust per seura a taula de obra de romania.

Item vn tinell de fust. En lo rebost atrobi vn bancalot. Un matalass de canamaç blanch tal demunt com dauall. Un lumaner de ferro sens culla.» — *(Arxiu del Gran Priorat de Catalunya; documents en paper.)*

XIII

Inventari dels bens de Miquel Umbert preceptor d'Orla y Colliure, près lo divendres 24 agost; *any 1515*

«Primo vna cadena dor la qual era en lo sint la qual portaua ab una gran creu de or qui val entorn XXXVI o XXXVII lliures o entorn. Item vuit anells dor entrediamantets petits, turqueses e rubins. Item set anells dor mitjansers ab pedres e vna creu de nacra la qual portaua en lo bras. Una olla mitjansera de aram de scalfar aygua per pastar. Un scalfador de lit de aram. Dues paelles de ferro dues giradores. Un manador de ast de ferro, vna lossa e dues bromadures sotils e dues rahadores de formatge.

Una pastera ab son forniment dos sedassos scaleta de fust. Un poal de coure de poar aygua. Un bugader gran de terra negre. Una ceruellera e un bro-guer. Un gipo de fustani de launa ab manegues de malla. Una falda e vna manyopla de ferro.

Item vna bogeta ab scriptures. Una camisa prima oldana brodada de seda negre ab maneguins brodats. Un pentinedor olda pintat obrat de seda negre. Dues teles listades morisques. Un altre pentinedor de seda de gra-na. Una pinta de boix e dos torchaboques. Dues faxes ab bossas la vna de vellut e laltra de sumac brodada. Un punyal ab flocs. Una spasa daurada ab la beyna de cuyro de sumac blanch. Un bacinet petit de aram. Unes cuyraces e vn peto. Dos carrenguins de ballesters e dos cuxots. Dues bras-seres e vna bauera. Dues Guardes e vna bragueta anleunada e altra scara-muxina ab correges e vn drap de pits enleunats. Uns streps e xapes e spe-rons argentats.

Item tres parells de sabatas, dos parells de vellut e vn parell de cuyro.

Una cuberta de sella negre ab lo coxi de vellut e vnes singles de la mula ab les sivelles e caps daurats. Un caparasso de la sella mig de grana e mig leonat. Un albernu blau e vna merlota mig grana e mig groch tot emboto-nat ab mostres de seti carmesi. Quatre gorres dues de grana e dues negres. Una caxeta de fusta de scriptori o studi tota de os e de la matexa fusta obrada ab vns scach al mig sobre lo cobertor dins la qual avie moltes fres-caries (?) de pocha valor. Una bossa molt richa tota obrada dor.

Item dues spasas vna gran e altra petita daurades e vn stoch tot daurat posat en un guarniment de fusta e vna faxa molt bella qui era de la de-munt dita bossa richa obrada tota de or tirat

Item vn parell de borseguins grocs nous mallorquins. Un sayo blau fol-rat de vert. Un capus de contray ab la creu. Tres caballeras embolicadas en vn drap e vns patresnostres de lignum aloes. Una caxa ferrada dins la qual trobam moltes borbolleries drapets e coses de poca valor. Una cuberta de cuyro de sella e vn pitral de cascauells. Una cuberta de darga de seti den bou, dos Saltiris de lignum aloes e dos gambals de vellut. Una catifa gran de tres rodes. Una catifa mitjansera de tres rodes. Una catifa de dues rodes. Una catifa petita de tres rodes. Una catifa fina ab vuit rodes petita. Una catifa gran ab tres rodes. Una saca de li de Alexandria. Un saquet de li ab moltes ferendures. Un sombrero bo ab flochs, riuetat de vellut.

Encantus bonorum que fuerunt Vener. religiosis fratris Michaelis Ombert quondam preceptoris preceptorie de Orla

Die mercurii XII mensis decembris anno M° D° XV°.

Primo hun lit de pots e banchs ab huna marfega de drap de muntanya (?) ab les vores de canamas vermell e tres matalassos, dos blanchs e laltre ab cuberta de canamas blau anen Bernat Joan Sala . . . . VI ll. VI s.

Item vna flaçada cardada blancha de la forma mitjana usada a mossen Franci Pons. . . . . I ll. XV s.

Item hun coxi ple de ploma dolent a madona Isabel marnir. V s. IIII d.

Item vn bancalet de colors ab les armes del comenador a mossen Pere Doy . . . . I ll. XI. s.
Un sayo negre tot ras e ben dolent de algun mosso anen Pere Ferre . . . . VII s. III.
Unes guases blanques squexades a mossen Bernat Xameller. VII s.
Un gippo de cuyro vermell anen Pere pedralleps . . . . XV s.
Un capus de drap negre molt dolent e molt ras a fra Johan. X s.
Un sombrero negre envellutat a mossen R. tresorer de la Cruade . . . . XVIIII s.
Una cuberta de dargue e vn parell de sperons argentats e vns gambals envellutats anen Johan Luners notari . . . . X s.
Un sayo negre folrat de drap groch e guarnit de seti perla a Franci Rigau . . . . VII ll. XV s. VIIII.
Cent paternostres de fusta ques deya de lignum aloes o de olmera de rodes anen Jaume Mesuscal . . . . XII s.
Un trauesser ple de ploma anen Gabriell de Sent Genis. . IIII s.
Item tres parells de sperons de la (gineta rouellats anen F. Rigau. . . . . X s. VII.
Dos perells destreps de la gineta e vna brida e vn pitral e altres brometes velles anen F. Rigau, frener. . . . . VIIII s.
Uns grillons e vnes manilles e vn pont de fogo anen Johan Aragones . . . . IIII s. XI.
Dues cadires plegadisses dolentes e una cadireta anen Anthoni. . . . . II s. VIIII.
Una taula ab sos petges anan Toni Rocha . . . . IIII s. VIII.
Dos parells de calses dolentes squexades anen Toni Palas . III s. VII.
Unes alforges dolentes anen Miquel Solsona . . . . III s.
Dos giponots squaxats anen Miquel Foix. . . . . VI s. VI.
Item vna cuberta de rodella e vnes sabates de vellut dolentes a Joanot Stella . . . . IIII s.

Die mercurii XX mensis februarii anno a nativitate domini MDXVI in platea logie maris Barch. per Caldero curitorem:

Primo vn parel de lançols grossers quascu de tres teles a mossen Johan Isern preuere . . . . ll. XI s. VIII.
Item vn lançol grosser de stopa molt sotil a fra Cristophol Planes. . . . . ll. VI, s. VIIII.
Denou torcabocas molt sotils a mossen Jaume Ram, mercader. ll. II, s. X.
Unas touallas scacadas sotil an Johan Andreu, carnicer. . ll. I, s. VII.
Un parell de camisas de homa fronsides e obradas blancas alcabes bones a Antoni Serra . . . . I ll, XVI s.
Altre parell de camisas fronsidas blancas la vna alcabes e laltra fronsida ab punys de seda de grana e alcabes vsadas a mossen M. Ferre . . . . ll. XII s.
Una camisa de homa grosera bona an Vallfogo . . . . . ll. IIII s.
Tres coxineras an Joan Vertot . . . . ll. V s. IIII.
Una touallola brodada listada de grana obra morisca a Mossen Torrent, notari. . . . . ll. XV s. II.
Una vanoua de la forma petita ab moltes obres bona ab vn senyal al mig an Barthomeu Porta. . . . . II ll. X s.

Un parell de camisons brodats dor an Anthoni Catala . . ll. XVIII s. VI.
Una camisa de homa brodada alcabes e als punys de seda negre an Pere Mola . . . . ll. VIII s.
Un pentinador obrat de seda grana ab flors de grana bo a Mossen Ferre . . . . ll. XII, s.
Vn pauallo ab sa camiseta de drap de li ab son pom de fusta daurat a Mossen Gener . . . . III ll. IIII s.
Dos parells de maneguis de vellut a mestre Anthoni . . . I ll. s.
Item vn collet de domas vsat anen Johan Frossa. . . . . ll. VIII s.»
—*(Diversorum II de anno 1200-1600, fol. 268, Arxiu del Gran Priorat.)*

XIV

Notes dels llibres de batllía de Vallfogona y Ametlla de la XVª-XVIª centuries

«Divendres a IX del mes de agost any M.CCCCXLVIII en Ramon Corbella e son fill A. prestaren segrament e homenatge en poder del molt Reverent religios frare Jacme de la Guialltru, comanador del loch de Valfogona que no exiran de la vila ni del terme sense sa liçencia sots pena de cos y dus (?) hoc enquara mes an prestat segrament e hominatge que no faran mal ni damnage a degu de la vila sots la dita pena damunt dita e si lo contrari feyen ço que deu no vulle que sien encoreguts per fallsos e baurs traydos a for de arago e custum de quatalunya, de la cual basia nos pusquen scusar en camp ni fora camp ni en cami ni fora cami ni ab armes ni sens armes ans sien tenguts per falsos &.»

«Dijous quis conte a VIIII de març any M.CCCCLII en Pere ponç fill den Pere, presta segrament e homenatge de mans e de boca en poder del molt honorable Religios fra Jacme de la Gialtrul ha esser hom e vasal propi de mossen lo comenador de Valfogona ha tenir foch e stada per nou anys dins lo loch de Valfogona ell ab tota sa femillia e si lo contrari feya ço que ya deu no uulle que ell se fes hom ni vasal de altre senyor durant los dits IX anys que sie encoregut per fals bare e traidor ha for de Arago e custum de Catalunya de la qual basia e traicio nos pogues escusar per ell ni per altro contresembell de son li... per entrar en camp ni fora camp ni en cami ni fora cami ni ab armes ni sense armes ans quets aytals sien per tenguts per confesos e trencados de segrament e de omenatge hoc encara lo dit Pere ponç de bon grat e de bona uolentat se pose pena de cent lliures e voll encara lo dit Pere que la present scriptura sie tan largament ordonada com ordonar se puxe a tot profit del dit senyor e a tot dan de dit Pere ponç.»

«En Joan Jener natural de la vila o loch de Guimera, habitant del loch de Amella de grat e de certa sciencia se constitui home soliu e afogat del dit loch de la Amella a temps de nou anys primer continuament venidors prometent que per lo dit temps sera bo fahel e obedient vassall a la senyoria del dit loch e al molt magnifich mossen lo Comanador del dit loch e fara e complira tot ço e quant bon vassall es tengut al senyor natural. E per

complir dites coses presta segrament e homenatge de mans e de bocha vmendats en poder del honorable en Pere Bramont batlle del dit loch rebent en nom del dit mossen lo Comanador. E si feye lo contrari vulgue esser hagut per bare e traydor a vs de Catalunya e for de Arago e a sola hostensio de la present scriptura sie hagut per convicte de bausia de la qual nos puye ascuodir per par ni contre semble ne en altra manera y renunciant a tot dret que aiudarli pogues signanment a la consuetut dient que bausia per scriptura no pot esser provada e aquell qui defenres vol per batalla o en altra manera esserli permes y rendi et juri obligant la persona e bens &... A XII de februarii any M.CCCCLXXXIIII.»

«A XXVIIII de agost any M.CCCCLXXXVII per contemplació de bones gens En Pere Baramont, balle del loch de la Mella per lo venerable senyor Comanador de Cervera solta en Pere Fabrer de la vila de Verdu de la preso, del pacte que dit Fabrer promet donar al dit balle trenta sous e na pagar quinze sous a XXIIII de setembre, los altres quinze sous lin a texire li donara hobra e que dita hobra sie en mans de dit Fabrer que age espay de hun mes de texir. E per etendre e complir les dites coses iure an segrament e homenage de tenir e complir. E si lo contrari per ell ere fet aço que deus no vulle sie tengut en pena de XXX lliures e que sie tengut per bare e per treidor a for de Arago e a hus de Catalunya.»

«A VIIII de agost any MCCCCLXXXVII per contemplacio de bones gens, En Pere Baramont balle del loch de lamella per lo V. Comanador de Cervera solte en Berthomeu Sola de la vila de Verdu de la preso del pacte que dit Barthomeu promet donar quinze sous per tot lo mes de setembre. E mes promet de estar e de servir al dit balle tot lo mes de hoctubre. E per atendre e complir les dites sobre dites coses jure en segrament e homanage de tenir les sobre dites coses o metres soltament en poder del Reverent senyor Comanador o de son hoficial. E si non fe aço que deus no vulle sie tengut per bare e per traydo a for de Arago e a hus de Catalunya.»

«A XXIX de abril any M.CCCCLXXXXVI. Com fossen en Johan Bonet fill den G. Bonet e Bernat Benet fill den P. Benet abdosos del loch de la Metla en la porta den Pere Bramon de dit loch jugant a billes o aguessen questio sobre lo joc de les billes e sobra dita questio ells prometen e fermen bona pau final per ells e per tots amichs e parents e valedors e presten sagrament e homematge en poder del dit balle lo qual es per fra Uguet del Graner comanador de Sent Johan de Cervera. Son testimonis luis rouira e Johan Gener e Pere roig tots abitants en lo loch de lametla »

«A VIII del mes de abril any M.D. e VII, honorable mossen Guaspar del Graner procurador general del molt Reverent fra Ugo del Graner comanador de les comandes de la Mentlla e de Pugreg en lo dit nom de procurador possa pena en general ha tots los habitants e singulars del loch de la Menla de XXV lliures que no sie neguna persona del dit loch que no guossen anar en nengun loch hon se muyren de mal de peste, siu fan que hagen stat XXX dies continuament seguents qne no tornen en lurs casses sots la dita pena. Mes avant possa semblant pena lo dit procurador a tots los sin-

gulas de dit loch que no sie nenguna persona qui guos aculir en lurs casses negunes persones ni robes qui vinguen de lochs de morts que no agen stat XXX dies fora de aquels. Mes avant possa pena a tots los del dit loch e alostaler personalment que no sie neguna persona qui guos acullir nengunes persones que no sien conegudes ab iurament ni sense iurament sots la dita pena. Lo qual manament fou fet dia e any desus dit personalment a tots los habitants del dit loch de la Menla en la plaça del dit loch a tots en general.»

«A XI del mes de noembre lany mil cinch cens e set. Lo honorable en Gaspar del Grener com a procurador del senyor Comenador fra Uguet del Grener comenador de les comandes de Sent Johan de Cervera pres ab iuramet ab pena de XXV lliures que no gossen entra en loch ques muyren de peste e siu fan hagen astar XXX dies que no entren en lo loch de la mella e si fan lo contrari que incoreguen ab lo jurament e les penes. Mes avant en virtut del jurament que an prestat quada hu de els e de les penes demunt dites los mana que negu de ells no gosen aquoli degunes persones en lus casses que vinguen de loch on se muyren de mal de peste per lo semblant los pregue en virtut del segrement que no gosen aquoli robes ni altres cosses que vinguen de loch ques muyren de peste. E si fan lo contrari ques enqoreguen en lo iurament e penes trenquades los qui prestaren lo sagrement son los seguents, primo monsarrat Bonet, bernat Benet, lois rouira, jurats del any present del loch de la mella, bernat Perello, Johan giner, toni perello, Johan perello maior dedies, Joan Perellos menor de dies, Gui Bonet, Miquel Soler, Barthomeu Gibert.»

«Dijous qui comta a X del mes de agost del any D.VIII lo magnifich mossen Gaspar del Graner com a procurador del molt Reverent religios frare Uguet del Graner comanador de les Comandes de la Amella e de Pugreg prenge los popblats del dit loch delamella ab sagrament y pena de X sous que nenguns del dit loch directament ni indirectament axi dones com homens e infants noyran ni entreuendran en loch de Valfogona ni comonicaran en los abitants del loch de Valfogona ni yran a moldre en los molins de dit loch de Valfogona durant la pestilencia e trenta dies apres que no si seran morts de dita malaltia de peste e aço sots lo jurament e pena demunt contenguda per lo semblant matex lo dit Gaspar del Graner en lo nom desus dit en virtut del jurament per ells prestat y ab la pena desus dita mana als dits popblats que no sie neguna persona que gos acolir nengunes persones ni robes que vingen de fora que agen estat XXX dies que no sien estats en loch ho se muiren de peste e aquells agen jurat en poder del balle.» — *(Arxiu del Gran Priorat.)*

XV

Inventari dels béns de Guerau Marquet, difunt preceptor d'Aliaga; *any 1518*

«Die XXVIII mensis desembris anno M° D° XVIII°.

Primo atrobam en la casa del Senyor comanador fra romeu marquet hon

mori lo dit defunt les cosses seguents: Primo vn parell de ores scrites en paper guarnides de veta negra: Item vn libre de comptes gros de forma de full cubert de pergami ahont havie setze querns de diversos comptes. Un cloedor de letres guarnit de argent ab les armes del dit defunt. Vn forro de ropo de pells negres ab ses manegues. Vnaltra forradura de ropo de pells negres ab ses manegues. Vn tros de domas carmesi ont ne havie circa un palm. Dos parells de borseguins ya vsats. Vn parell de miges calses blanques ya vsades. Vna roba largua de Contray del dit defunt. Vn manto de Contray de dit defunt.

Item vn capus de contray negre ab vn riuet de velut ya vsat. Dos sayos de drap negre ab los cossos e manegues folrat de groch. Vn gipo de seda negre ab les manegues amples ya vsat. Vn collet de vellut negre folrat de fustani. Vn papafiguo de domas folrat de tella negra ya vsat.

Item quatre camisses de oclanda primes ya vsades. Cinch cobratsembles guarnides de tella ya vsades. Tres tapis grans de la forma maior; tres tapis petits; vn tapis de dos rodes. Un anell de or ab vn encast de robi. Un petit anell ab vn encast de pedra de stopalles. Deu culleres de argent que pessen. Un setros (?) de argent marquat de marqua de rodes que pesse. Una tassa de argent tota lisa marchada de marca de rodes que pesse.

Item vn saler de argent daurat marcat de marcha de sarragossa que pesse. Dotze plats e dotze scudelles y vn plat gran de stany. Dues balestes ab dos carcaypos y ses guafes. Una bargelera de cuyro. Una mula negra enselada y enbridada ya vella. Una spasa ab pom y ciuera (?) daurats. Una guarnicio de mulla de vellut negre ab la clauasso daurada ab vns streps daurats. Una mula de albarda ab la coha curta ya vella. — *(Arxiu del Gran Priorat, documents solts en paper.)*

XVI

Inventari dels mobles de la casa y capella de Sancta María de Pinós, per lo procurador del comanador de Cervera; *any 1531*

«Intran en la esglesia ho capella dauant la porta ha un cop de pedra per tenir aygua beneyta. Tot lo sola de dita sglesia enfustat de pots de roure. Lo altar major es de pedra, vn pali dauant dit altar bo e pintat; item vn coberto sobre dit altar bigarrat de diuerses colors he folrat de tela. Lo retalle es ja antich pintat e storiat. La ymage de la verge Maria ab lo jesuset te en los brassos ficada ab lo retalle te tres mantels dos de sati e vn de velut rahonables Al col de la ymage de la Verge Maria ha vn rench de corals y vn altre rench de corals petits y un altre rench de guanarrera de napols. Una creu distany molt gentil sobre brourada dor. Un missal roma que es estat cremat de la vn cap. Un calzer distany petit e sotil. Una squella per tochar a sanctus. Dues bassines pengen dauant la verge Maria ab sos lantics ab tot son gorniment. Dos panons bons de tella ab la ymage de la Verge Maria.

A ma dreta, a vn loch molt fosquet ha vn altar molt chich; damunt dit altar ha una ymage vella de la Verge Maria y vn pali molt sotil.

Ha en dita capella los ciris seguents: Primo vn ciri del terme de Pinos, te de larch sed palms e de ample vn palm; vn altro ciri per lo terme darde-

vol axi matex com aquel de Pinos. Del terme de Riuer altre ciri com lo de Pinos y dardeuol. Item altro ciri del terme de lanera te cinch palms de larch y vn dample. Altre ciri de Valmanya te cinch palms de larch y cinch dits dample. Item vn altre de la Molrosa te cinch palms de larch; lo de Claret e de Setes te quatre palms de larch e tres dits dample. Item vn altro ciri del terme de Colonge sinch palms de larch. Item daltres ciris de presentalles sinquanta e sis, son de quatre e tres, duas y vna liura. Item mes ymages de sera serqua de sinquanta o saxanta entre bones ho trencades.

Item sis draps de mortualles; vna camisa galant fronsida, tres ferros de preysones y vnes mannotes pengii en vna paret de la sglesia. Item vn trelat de les perdonanses y gracies concedides a dita capella o casa » — *(Arxiu del Gran Priorat, Diversorum 2, fol. 447.)*

XVII

Visita de la comanda de Vallfogona; *any 1533*

A tres de septembre 1533 se presentaren en Vallfogona de Riucorb, frare Nicolau Agulló, preceptor del Hospital de Granyena y frare Salvador Besturs, prior de la iglesia de Sant Joan de Barcelona y del lloch de Palau del dit orde y mostraren una lletra de frare Francesch de Castelló, Gran Prior de Catalunya, als frares Onofre de Montsuar, comanador de la Espluga calva, Pere Saçala y los dos altres avants citats feta a Gardeny a 26 octubre 1532 nomenantlos visitadors de la comanda de Vallfogona, per haver manifestat frare Joan de Montsuar, comanador del dit lloch, en lo capitol provincial celebrat en lo castell de Gardeny, que havia practicat certes millores en la casa y bens del orde y desitjava que fossen degudament visitades.

En virtut de tal manament feren la inspecció de les millores donant la següent relació:

«Primo, en lo castell de dit loch de Vallfogona hauie feta a la botiga del forment de dit castell una porta nova de alber ab son forrellat e pany e clau de nou e lo otol tot nou de argamasa; fonch estimat per dits mestres Martí Porta e P. Forner costaue dita obra cinquanta sous.

Item hauie fet un caualcador dauant la porta de la sobredita botiga dins la entrada de dit castell de pedra e argamasa; fonch estimat per dits mestres quinze sous. Mes hauie fets dins lo estable uns pesebres tots nous per ha quatorze o quinze besties; foren estimats per dits mestres quoranta sous. Hauie enraiolat una cambra al entrant del celler ahon dormen los moços, de raiola quadrada; fonch estimat trenta sous. Hauie comprat per a dit celler vna bota candiota per 24 sous; y per a dit celler dos carratells, per 20 sous.

Item en la cuberta de la cambra principal havie mudades dues bigues noues e tornat lo teuol de guix; fonch estimat en 35 sous.

Item vna ayguera ab sa losa o piqua per a posar e fer neteoles, escudelles e vna canal de pedra molt larga per traure la aygua de dita piqua fora lo castell e ab unes posts de raiola e ges per a tenir les escudelles en dita cuyna.

Item vna porta grossa de fusta de olzina feta al portal de la preso de dit

castell ab dos forrellats e panys e claus; fonch estimat 60 sous. Item dos parells de grillons e dos parelles de manilles; foren estimats per dits mestres 40 sous. Item vna cadena de ferre ab sa argolla, estaue ficada en lo pilar de la plaça de Vallfogona per a posar a la vergonya los malfactos; fonch estimada vinty quatre sous.

Item en la cambra de la tia de dit castell hauie fet lo sostre de baix de trespol tot nou. Item en lo portal de la sala gran de les archades hauie feta vna porta gran de alber ab forrellat.

En apres anaren als molins de dita comanda; sarribaren al moli de la cadena en lo qual moli no acostumave hauer sino vna mola et dit fra J. Monsuar hauie feta en dit moli vna altra mola tota nova, ço es, volta de pedra, rodet, badil de ferre ab daus de coure, nadilla moles ab cercols de ferre, tremuga, cercol de fusta de ledoner per a entorn de la mola, farinenera, paletes de coure ab ses femelles, e caual de fusta de olzina e tot lo necessari per a vna mola esser molent; fonch estimada per dits mestres sexanta lliures.

Item vn rodet per a dita mola fet de fusta de meliç ab sos cercols badil e nadilla tot nou de ferre. Item per a reforçar la bassa vella del moli hauie feta vna paret de pedra sequa de largarie de dotze canes poch mes o menys. Item hauie fet creixer la bassa de dit moli fins en largaria de huytanta passes.» — *(Arxiu. del Gran Priorat, armari de Vallfogona, plech de Visites.)*

XVIII

Libro de memoria y de otras cosas de mi fra Migel de Homedes cauallero de la orden del Spital de San Juan de Hierusalem, comanador de la Espluga de Francoli; *any 1543 - 60.*

«A 23 de giner del any 1554 pagi yo fray Miquel Joan de Omedes caualler de San Juan y comanador de les encomandes de Termens y la Espluga de Francoli y lo Mas Deu, 150 lliures moneda barcelonesa a la bosa de les distribucions de la Seu de Tarragona .. per fundar en dita Seu com he fundades set lliures y mija de renda perpetues para hun aniversari... per lanima de mon pare mosen Pedro de omedes y per la de ma mare dona Juana de Riglos lo qual sa de dir perpetuament lendema apres Sent Vicent que es en lo mes de gener... los cossos dels quals jauen en la capella de les onze mll verges perque lo capitol me feu gracia que puges trasladarlos de on stauen que era dauant lo portal major de dita Seu en dita capella ha ont estan enterrats mos auis maternals y al costat daquella sepultura fer la de mos pares y en dites dos sepultures fere dos pedres en terra y en elles posar apigrames y scuts darmes a ma voluntat...

En lany 1564 ha 14 de mars feu lo comanador fra Miquel de homedes... posar les dos pedres que estan en la capella de les onze mil verges, ap sos scuts de armes y epigrames... la una en la sepoltura dels sobredits sos dos pares, laltra en la sepoltura de son abi maternal mossen Juan de riglos al quan lo rey Don Juan per serueys a sa corona fets li dona les insignies reals. Costaronme les dites dos pedres de labrar ap sos lletres y scuts darmes y la maior de prima compra gestrage duna paret antiga dels molins... baix al port, 22 lliures.

Lunes a 4 de hebrero del año 1538 tome el habito y cruz de la orden del glorioso San Juan el qual me dio el prior de Napoles fray Don Juan B. de Garraffa, dentro la capilla del castillo del burgo de Malta; calsaronme las spuelas dos caualleros llamados el huno Ordas castellano, el otro Pasquier navarro.

Trobi en la taula de Barselona huna anyada entera de la comanda del Masdeu que fonch la de 1552 y la primera que yo colli y estava arrendada en mil y cinquanta ducats que son 1260 lliures.

Item arribat en Tarragona me dona lo senyor Juan de Vallbona per dos terces auia cobrades del arrendament de Termens, que estaua arrendat per un anys en 720 lliures y era lany de 1552.

Hasi sera notat lo que yo gastare en tot mon gasto axi de despesa ordinaria de menjar com lo demes; any 1556:

per 6 gallines	18 sous.
per dos mans paper.	3 sous.
per 50 corteres de blat ha 30 sous cortera	75 lliures.
per tres carreges de ui que compri a Valls posat asi costa a 30 sous	4 lliures 10 sous.
per dos parelles despardenyes pera dos sclaus	4 sous.
per mija lliura de poluora	2 sous.
per refer 13 matalaços y cardar la llana ha real . . .	1 lliura 6 sous.
pagi per 12 perdius.	12 sous.
per 12 taçes molt bones y huna cambaca de vidre de Barcelona.	11 sous.
per 10 mijeres cals en pols ha 16 diners mijera	13 sous 4 dines.
per 14 cortans de ciuada que compri	17 sous 6 dines.
doni al menescal per la cura del cauall gran.	14 sous.
per dos mules de lloger quant ani ha Barcelona hun ducat.	1 lliura 4 sous.
per tres exetes chiges de coure y tres de fust	8 sous 10 diners.
per uns guants prims	3 sous.
per una dotzena de botons de seda	3 sous.
per dos pams de tripa blaua.	5 sous.
per tres botijes de terra verniçades	2 sous 6 dines.
per hun sombrero	6 sous 6 dines.
per hun pa de sucre	3 lliures 7 sous.
per dos pams y hun quart seti negre fi	15 sous.
per dos parells de sabates de dona	8 sous.
per una llanterna de fulla gornida de corn y dos setrills de fulla per oli y vinagre tot	14 sous.
per ferrar lo cauall	1 sou.
doni jugant a un home	1 lliura 4 sous.
pagi per portarme la maleta gran de la rroba dels criats de Barcelona que pesa 5 robes	10 sous.
doni a una senyora jugant	1 lliura 4 sous.
pagui per 500 pomes	14 sous.
per sis centes teules	1 lliura 16 sous.
per dos lliures de candeles de seu.	3 sous.
per hunes sabates de dos soles al paje	5 sous.
per dos jornals a hun mestre de cases en la Spluga . .	5 sous.
per 100 pomes gelades	4 sous.

per 4 lliures de canem prim y fer unes teles de moxons . 7 sous.
a Navella fuster de la Espluga per hun jornal . . . . 2 sous.
per una mula de la Espluga fins asi a Tarragona . . . 4 sous.
per dos robes y mija de mel a 4 diners la lliura. . . 1 lliura, 1 sou, 8 di.
al barber per toncharme . . . . 4 sous.
per paper dos mans. . . . . 2 sous.
per huna cortera de vellanes . . . . 1 lliura.
ha Pedro criat meu doni en dines 10 reals . . . . . 1 lliura.
als juglas de Santa Llucia . . . . 2 sous.
per dos carretades de llenya . . . . 1 lliura
la vespra de Nadal doni a Mestre Bareuys per son salari de metje . . . . 2 lliures 8 sous.
a mestre Sitjes per lo mateix salari li doni ducat y mig. 1 lliura 16 sous.
lo dia de Nadal als juglas . . . . 2 sous.
al llibreter per quadernar y remendar y cobrir hap hun pregami lo capbreu de la Espluga vell . . . . 10 sous.
per quatre cartes per enviar a la Espluga. . . . . . 2 sous.
compri del encant del abat Canpaner una conca de aram ab tres lleons per peus molt gentil. . . . . 7 lliures 2 sous.
compri del matex encant un rrefrescador de llauto molt gen til. . . . . 1 lliura 17 sous.
de dit encant huna llumenera de llauto per set reals . . 14 sous.
per enviar un correu de peu a Barcelona . . . . . . 19 sous.
per un porch . . . . 6 lliuras
per 30 quintas de carbo a dos sous y 6 dines lo quintar . 3 lliures 15 sous.
a mestre Joan Barber per cures fetes en casa . . . . 1 lliura.
doni al metje Bertran un doblo . . . . 2 lliures 8 sous.
per dos capons . . . . 10 sous.
per 8 gallines . . . . 16 sous.
per dos exetes de coure per botes. . . . . 11 sous.
al capella de la Seu per la strema uncio de la senyora Rossella. 7 sous.
per 4 gallines de Riudoms . . . . 10 sous.
per tres lliures de mantega . . . . 7 sous 6 dines.
a Na Vernega per una bugada. . . . . 8 sous.
per dos boses de cuyro darcabuz . . . . 4 sous.
per hunes spardenyes a hun frare . . . . 2 sous 2 dines.
per huna cortera moresch . . . . 16 sous.
per cent teules . . . . 12 sous.
als capellans de Constanti per laniversari de ma senyora. 12 sous.
per dos polleretes de junchs. . . . . 4 sous.
pagi a mestre Ferrer largenter per dargent y mans de les hulleres. 7 sous.
pagi per huns guants que per a mi compri . . . . . 5 sous.
per comprar neules y torons . . . . 1 lliura 12 sous.
doni al barber per lleuarme los cabells . . . . 4 sous.

Any 1558

Doni a Joan criat meu per comprarse un sombreret . . 8 sous.
doni un real per fer una beyna a un punyal. . . . . 2 sous

per una serradura ab sa clau per una caxa . . . . . 6 sous.
per tres mans de paper molt bo . . . . 4 sous.
per huna exauega de palla . . . . 3 sous.
al fuster per mig jornal . . . . 2 sous.
pagi per dos corteres de sal portada de Tamarit . . . . 1 lliura 4 sous.
doni per dos chagimes de cauall de bon canem . . . . 4 sous.
per un peix salat gram com a congre . . . . 8 sous 7 dines.
per adobar les selles y per cartes de jugar . . . . . 10 sous.
per la cadena del gos gran . . . . 4 sous.
per cinch lliures y mija de congre a tres sous lliura y per tres dozenes darengades, per tot . . . . 19 sous.
doni a Mestre Marti mestre de cases de Tarragona sis ducats per la obra de la cuberta feu de voltes en la esglesia del castell de la Espluga de Francoli que li tenia dada a preu fet les cinch voltes y enrrajolar la sala . . . . 7 lliures 4 sous.
pagi a la fira de Prades que es dia de S. Bertomeu, ha 24 de dit mes dagost 1559, 7 liures y 6 sous per lo seguent me portaren: dos fogaces de formale; un pa de sucre xaropat que pesa 20 lliures y ha 3 sous, y tres lliures de dragra ha 4 sous y 2 lliures de pebre a 8 sous y 1 lliura canyella a 24 sous, y 1 lliura de clavells a 24 sous y 1 lliura de gingebre a 8 sous y una onca de fil blau 8 diners.
pagi per unes mijes calces me feren a Montblanch de sorase tres reals dich . . . . sous.
per 20 pollastres per Sant Joan y una faneca de mil . . 1 lliura.
pagi per los juglas de dita festa nou rreals y un per asercarlos despenge hun criat . . . . 1 lliura.
per comprar una spassa ampla . . . . 9 sous.
pagi en Tarragona per 6 pots de confitura y per hun fil de ballesta . . . . 3 lliures 13 sous.
a Mestre Ribet argenter per gornir la nadalla de Cristo. 8 sous.
per una cana y mija de tela rruan per coxineres . . . 13 sous 6 dines.
per tres formages de Mallorca . . . . 16 sous.
pagi per unes miges calces llarges blanques de giuzena pera mi. 14 sous.
per 12 taces de vidre en una cistella. . . . . 10 sous.
doni als vomians la segona festa de pasqua vuit reals per la dança feren y perque voltejaren . . . . 16 sous.
pagi a nen Capero de Valls per un perdigot y una gabia de ferro un ducat, dic . . . . 1 lliura 4 sous.
per una lliura de pebra . . . . 13 sous.
per un corta y mij de llentilles y hun de fasols . . . . 8 sous.
per unes sabates doni per amor de Deu a un frare de Jessus que anava al consili . . . . 6 sous.
doni a Pau Olives per adoba en la iglesia los escuts de armes y repinta algunes coses . . . . 12 sous.
a nen Miret boter, per ligar dotze cercols a una bota y dos que ni posa de nous . . . . 5 sous.
se paga al specier de Poblet per cent neules de sucre y 200 de pasta y dos lliures torons damella y pinyons, per tot . . . . . 8 sous 2 dines.
Pagi al matalasser de Valls per 7 matalasos y dos filloles que tot ho feu en

sis dies y scardacar la llana y tot fet 7 reals y la despesa 14 sous.
Pagi de mans de la pimentera fiu fer en Barselona que pesa 6 onces 5 argensos plata de la marca de Barselona trenta sous, dic. 1 lliura 10 sous.
per una gornicio de mula cabesades y regues pitral y falco regna y grupera hun ducat . . . . 1 lliura 4 sous.
per hun fre de mula stanyat molt bo sis reals . . . . 12 sous.
per dos moles de Monjui de forma major pagi 8 ducats, y 5 sous de port . . . . 10 lliures 2 sous.
per lo port de dites moles en tres troços cada húna en sis carretes de Barcelona fins ha Termens . . . . 18 lliures.
per vuit candeleros de iglesia de llauto de peu alt de la botiga de Tomas Llucia de Barcelona . . . . 7 lliures 6 sous.»
— *(Llibre del armari de Espluga de Francolí (Arxiu del Gran Priorat.)*

XIX

Memorial del que jo Jaume Queralt prebere he pagat y gastat en lo negoci del comanador fra Joan de Alentorn que sia en gloria; *any 1609*

A Catarina majordona del señor comanador, a la qual sent alli despedirem per evitar gasto, per resta de sa soldada 23 reals, dich . 2 ll. 6 s.
A Mateu Balast per 14 pams bayeta que digueren servi per posar sobre la caixa en que enterraren lo comanador, de la qual despres Damia criat seu sen feu una sotana 31 reals, dich. . . . . 3 ll. 2 s.
A mestre Sirera sastre per mans y manudaries per dita sotana 6 sous, dich . . . . 6 s.
A mestre Rocabruna apothecari de Tremp per lo compte de medecines del comanador de dos o tres anys 6 lliures y sinch sous, dich. 6 ll. 5 s.
A una dona per lo lloguer de un cop o bassia pera menjar un tossino que criave dit senyor comanador un sou, dic . . . . . . 1 s.
A Ana criada del senyor comanador per la soldada de un any servi al comanador. 4 ll. 10 s.
Per fer ferrar las mulas . . . . 3 s.
Al senyor Jaume Dalmau doctor en drets per la conducta de un any 24 reals . . . . 2 ll. 8 s.
A Joan Gili de Igolada per 23 dies li he tingut un matxo a rao de 4 sous dia 46 reals de una part, y de altra 28 per vint y tres dies me ha servit venint ab mi a rao 3 sous los dias que caminava y 2 sous los que no caminava; dich . . . . 7 ll. 8 s.

Memorial del que resta en Talarn dels mobles del senyor Comanador fra Joan Alentorn:

En lo seller dos tonas de 25 carregas de vi poch mes o manco cada vna avaluadas totes ab 20 lliures. En la sala 8 cadires de repos bones ab 16 lliures. Un bufet de noguer ab 2 lliures. Una taula per la companya ab capitells 8 sous. Una creu o habit dor de pes de 13 lliures e 18 sous. Vnes vlleres de or sens vidres de pes de 39 reals de or dich 3 ll. 18 sous. Un anell o sello de or de pes ab tot de 6 lliures y 6 sous de or. Vna planxa a modo de rellotje de plata sobre daurada de pes de 20 reals de plata dich... 2 lliures Vn rellotje de sol de os. Vn scapulari abs vns cordons blanchs y negras. Un ba-

rret a la turquesca. Un arcabus ab flasco y flasquillo en 10 reals dich 1 lliura. Un girasol en 5 reals dich 10 sous. Un morrio de arnes grauat y daurat en 25 reals dich 2 lliures y 10 sous. Vn braguer bo en 12 sous. Tres formes de sabates las dos son pariones en 2 sous. Setze quadros dels quals hi ha onse sibillas y los demes son diversos en 9 lliures. Una campana ab dos armellas y dos clavillas de ferro que ha de servir per la iglesia de Custoja la qual costa 10 lliures. Uns grillons de ferro que feu fer lo senyor comanador. Dos llibres de folio de la Historia de Malta en Italia en vint reals, dich 2 lliures. Dos llibres de folio escrits de ma de las reglas dels comanadors de Sant Joan. La Historia dels comtes de Barcelona de Diago y las crónicas de Muntaner en 16 reals, tot dich 1 lliura 10 sous. Tres altres llibres en Italia lau de la vida dels emperadors, laltre de Historia de Malta y laltre de caualleria en 12 reals, dich 1 lliura 4 sous. Dos llibres en quart de la mare Teresa en 12 reals, dich 1 lliura y 4 sous. Un llibre en quart anomenat la corona deli cavalleri Hierosolimitani en Italia en 5 sous.» — *Arxiu Gran Priorat, armari de Susterris, núm. 246.)*

XX

Intervenció del govern d'Espanya en la administració del Orde del Hospital després de la presa de Malta per l'exèrcit francès

Lletra del Ministre d'Estat:

«Con motivo de haberse entregado la Isla de Malta á la República Francesa ha resuelto el Rey que todo el dinero que se halle á disposición de V. S. en estos Reynos perteneciente por qualquier respeto á la Religión de San Juan ó el Gran Maestre, lo reserve á la de S. M. hasta nueva orden, lo que participo á V. S. para su cumplimiento y ruego á Dios guarde su vida muchos años. Palacio 10 de julio de 1798. Francisco de Saavedra. Señor Don Joaquin Muñoz», *(Recibidor del orde a Madrid.)*

Ab data del dia següent, igual manament fet per dit Senyor Saavedra, Ministre d'Estat, al Recibidor del orde en lo Gran Priorat de Catalunya, fra Salvador Xatmar, qui respongué que cumpliría lo disposat.

Lo Recibidor castellà Muñoz endreçà al dit Ministre, ab data del 12 juliol, una exposició en la que manifestava que per son càrrech li tocava percebre tots los rèdits del seu districte y «tambien si en el falleciere algun caballero profeso o fraire capellan á posesionarme de sus bienes y efectos como un derecho que la corresponde después de cumplidas las obligaciones que dexare con arreglo a los Estatutos.» Afegia que també li tocava pagar pensions de cens sobre béns del orde, les mesades als oficials y servidors y les despeses dels plets, y preguntava, finalment, si en cas de rebre dels procuradors del Comú Tresor del orde lliuraments o lletres per girar diner, si deuria acceptar y pagar.

La resposta no trigà gaire:

«He enterado al Rey del oficio de V. S. en que hace varias preguntas con motivo de la Real Orden que le comuniqué para que retuviese á disposición del Rey todos los caudales que estuviesen á la suya pertenecientes á la Religion de San Juan ó de su Gran Maestre, y S. M. me manda contestar á V. S. como lo executo, que sin embargo de haverse comunicado igual

orden á todos los Recibidores por esta Secretaria de Estado, puede V. S. insertarsela en sus oficios y previniendoles que como á V. S. les autoriza S. M. para el cobro de las rentas y demás como se ha hecho hasta ahora, advirtiendoles que paguen las pensiones en España, sueldos de dependientes &, pero que no se envien caudales fuera del Reyno, sino que todos se retengan á disposición de S. M. y que si alguna duda ocurriese á V. S. ó á los otros Recibidores acudan á S. M. por esta Secretaria de Estado. Lo que participo á V. S. para su cumplimiento... Palacio 16 de julio de 1798. F. de Saavedra. — Sr. Don Joaquín Muñoz.»

Lo següent jorn en Muñoz doná trasllat d'aquesta comunicació al Recibidor catalá Xatmar.

En Xatmar escrigué desde Barcelona, a 28 juliol 1798, la següent lletra al Ministre Saavedra:

«Se me han presentado cinco cambiales, las quatro por el Tesoro de Malta y la otra por el Baylío Requesens Recibidor de Palermo de 60 onzas de Sicilia, las que he protestado en cumplimiento al oficio de V. E. y para que quede V. E. informado incluyo dos cartas ordenes de las dichas cambiales no haviendo venido las otras dos, y la de Palermo es la misma carta orden que tiene el interesado. Igualmente pongo en conocimiento de V. E. que el 23 de junio recivi de D. Mariano Rovellat 2000 libras catalanas para cargarme de ellas á disposicion del comendador D. Juan B. Campredon y ahora me ha presentado el interesado el despacho de que acompaño copia para que se sirva V. E. decirme lo que debo hacer... y asimismo pide el Gran Castellán de Amposta D. Carlos Pérez de Sarrió 8750 libras de moneda catalana que recivi y me cargué en tesoro a su disposición en 25 de mayo y lo comunico a V. E. para su inteligencia y govierno. Por bastimento procedente de Malta en que han venido algunos caballeros de la Religion he recibido la que incluyo del comendador Borredon de Rancifat junto con la que acompaño.»

Ab lletra del 15 agost 1798 dit Recibidor Xatmar consultá al citat Saavedra «si todos los cavalleros y capellanes conventuales que componen el Priorato de Cataluña aunque alguno sea del Rosellon deven ser considerados como españoles por ser recividos en esta lengua de Aragon en cuya consideracion y de ser distintos los cavalleros que gozan pensiones y las tienen cedidas al Tesoro, espero se servirá V. E. decirme si deveré satisfacerlas.»

Altre lletra den Xatmar al Ministre, de 19 setembre 1798:

«Acabo de recibir varios papeles y ordenes del Excmo. Sr. Gran Maestre desde Trieste y asimismo de los Procuradores del Tesoro que ha formado S. E. y Consejo previniendome remita los Bilances faltan desde mayo junto con las noticias de la caxa. No puedo en virtud del oficio que V. E. se dignó pasarme dar cumplimiento á lo que mandan el Gran Maestre y la nueva Cámara del Tesoro, en vista de lo que estimaré se sirva dar parte á S. M. de todo lo referido mandandome las ordenes para poderme yo arreglar con ellas.»

A 26 setembre 1798, D. Mariá Lluis d'Urquijo, en representació del Ministre Saavedra, manifestá al Recibidor Xatmar que havía fet bé en no atendre lo manament del Gran Mestre. Li manifestá encare: «Asimismo quiere S. M. que V. S. envie con brevedad un estado exacto de los cauda-

les sobrantes que tenga en su poder igualmente que de los depósitos de moneda, efectos y alhajas que existan en los conventos de España pertenecientes a la orden y por lo que mira a la provincia de V. S. encargandole que cada mes me remita un estado de los cobros que haga. Deseando tambien S. M. que los Recibidores de España digan que caudales, alhajas y efectos pertenecian a las lenguas de estos dominios en Malta quando entraron los franceses, lo que se ha salvado y si existiese algo de ello me informará V. S. Los negocios del orden asi políticos como contenciosos se governaran como hasta aqui y solo en el caso de que hubiesen de enbiarse por los Estatutos de ella al Gran Maestre ó á su Consejo se dirigiran á S. M. á fin de que señale en sus Dominios los tribunales que los fallen en última revision. Se manda a las asesorias de la orden que no den pase á ningun Breve, Orden ó Mandato que se les expida por el Gran Maestre ó su Consejo y que antes bien cuiden de remitirlo al momento que lo recivan á esta primera Secretaria de Estado por lo que se les comunicaran las ordenes convenientes. Se les manda asimismo, que hasta nueva orden no se admitan cavalleros y quando vaque alguna encomienda lo pongan en noticia de S. M. por el mismo conducto sin pasar á proveerla.»

Per lletra de 10 octubre 1798 deya en Xatmar al Ministre Saavedra: «Ratificando mi obediencia á la voluntad de nuestro piadoso Monarca, remito á V. E. el estado de los caudales en moneda de ardites existentes en la Caxa de esta Recividoria, del qual resulta que por resta de las últimas cuentas que envié á Malta con fecha de 30 abril de este año, quedaron en caxa 33.167 libras 13 sueldos; que despues han entrado 123.792 libras y 8 sueldos y haviendo pagado 135.503 libras 2 sueldos, resta sobrante la cantidad de 21.416 libras 19 sueldos. Esta existencia seria mayor siempre que se verificase la venta de las casas de esta ciudad propias de la Religión evaluadas por peritos en mas de 50 mil libras catalanas.»

Datada a Madrid la següent lletra de 22 del propri octubre de D. Manel Sixte Espinosa: «El Excmo. Sr. D. Miguel Caetano Soler se ha servido prevenirme en Real Orden de 19 de este mes que el Rey se ha dignado mandar se pasen á esta Real Caxa de Amortisación de mi cargo todos los depósitos de la Orden de San Juan, a cuyo fin se comunicaban con la propia fecha las órdenes correspondientes por el Ministro de Estado para que se entregasen dichos caudales a los Comisionados de la propia caxa en las capitales. En cumplimiento de esta soberana resolucion escribo con esta fecha á D. Ramon de Llordella e Hijo, comisionados del propio Real Establecimiento en esta ciudad *(Barcelona)* para que poniéndose de acuerdo con V. S. se entreguen desde luego de los caudales correspondientes á los depósitos que haya pertenecientes á la enunciada orden dando resguardos interinos por duplicado de los quales tendrá V. S. á bien disponer se me remita un exemplar para en su vista librar la carta de pago con la especifica designacion de los valores, especie de moneda y la obligacion en que queda continuada la enunciada Real Caxa á la devolucion de los depósitos mismos quando el Rey se sirviere mandarla con el abono de intereses á razon del tres por ciento al año.»

Lo dia 8 novembre 1798 lo Recibidor Xatmar doná compliment a dit manament, entregant tot lo diner al Comissionat Llordella.

Per lletra de 6 del propri mes, desde l'Escorial D. Mariá Lluis d'Urquijo

autoritzà a en Xatmar per vendre les cases que l'orde possehía a Barcelona, «pero siendo con anuencia é intervencion del Capitan General de ese Principado á quien informo de todo.»

Un altra lletra del citat Urquijo, datada també al Escorial a 17 novembre 1798 deya al Recividor Xatmar: «El Rey quiere que desde el día del recibo de esta carta no ponga V. S. en la Real Caxa de Amortizacion cantidad alguna del dinero perteneciente á la orden militar de San Juan que V. S. tenga en su poder ó pueda tener en adelante mientras no se le comunique orden en contrario precisamente por esta primera Secretaría de Estado y aun quando por qualquiera de las otras Secretarias del Despacho lo manden hacerlo.»

Poch després en Xatmar envià al Ministre lo Balans del mes de novembre aparexent una existencia en son poder de 750 lliures.

En Xatmar va escriure també al Ministre que en 25 maig anterior havia rebut 8.750 lliures per guardarles a disposició del Gran Castellà d'Emposta Carles Pérez de Sarrió, qui era a Malta. Al tornar aquest a Espanya demanà dita quantitat y en Xatmar no li volgué entregar sens Reyal Orde y afegia encare en aquesta lletra al Ministre: «A mas devo poner a noticia de V. E. que vno de los tres abonos se envió al mismo Sarrió con el bergantin *Regusco,* del capitan Thomas Saltarichs, á cuyo bordo iban 20 mil pesos fuertes que salieron de esta *(Barcelona)* con Real permiso y llegó a Malta ántes que los franceses bloqueasen aquella plaza y consignó al Tesoro los referidos 20 mil pesos con los quales iba enbevida la referida partida de 8750 libras; y siendo dicho Sarrió uno de los que componian la Cámara del Tesoro con uno de los tres abonos que ya tenia podia haver retirado la expresada suma de dicho Tesoro.»

Segons lo Balans enviat a Madrid per en Xatmar al acabar l'any 1798 tenia en caxa del orde 1.073 lliures.

Per lletra de 17 febrer 1799 del citat Urquijo se manà al Recibidor Xatmar que «ponga en manos del Tesorero de la Real Hacienda en esa ciudad todo el dinero perteneciente a la orden que le quede á V. S. líquido deducidos todos los pagos que acostumbra hacer, tomando el correspondiente recibo para reintegrarselo á su tiempo.» En virtut del manament, en Xatmar entregà al dit Tresorer 290 lliures, saldo del balans del mes de febrer. Com a saldo d'entrades y exides del mes de març entregà al propri Tresorer 2.118 lliures.

M. Cibon, encarregat de negocis del orde del Hospital a Paris demanà al Recibidor Xatmar li satisfés una pensió anyal que deya li havia estat atorgada abans per lo Gran Mestre sobre los rèdits de Catalunya. En Xatmar informà d'axò al Ministre d'Estat per lletra datada a Barcelona a 6 abril 1799 y deya: «Con oficio de 17 agosto 1797 me previno la Cámara del Tesoro de Malta satisfaciese en esta Receta a Mr. Cibon encargado de los negocios de la orden en Paris la cantidad de seis cientas libras tornesas; y con motivo de haverme escrito el expresado Cibon de que dicha cantidad debia ser anual consulté a dicha Cámara, la qual, con oficio de 12 octubre del mismo año me previno que la Veneranda Congregacion de Estado concedió á Mr. Cibon seis cientos francos por una sola vez y no anualmente como el pretendia y pretende, y bajo este supuesto le satisfaciese yo los entendidos seis cientos francos y á tenor de esta órden lo verifiqué yo».

En lo balans d'abril 1799 hi hagué dèficit de 68 lliures y deya en Xatmar al Ministre que estant provehides totes les comandes del Gran Priorat les entrades de la Recibidoría se reduíen a les responsions que pagaven los comanadors y al rèdit d'una casa que l'orde tenía a Barcelona.

L'esperit centralitzador y absorvent dels cavallers castellans de l'Hospital se manifestà una volta més, obtenint del monarca la següent disposició: «Teniendo entendido el Rey que anteriormente se acumulavan en la Caxa de la Recibidoría de la orden de S. Juan en Madrid los caudales disponibles de las demás Recibidorías de España, con el objeto de que este Recibidor les diese el dinero que le prevenian los Procuradores del Comun Tesoro de la Orden; y que ahora se entiende directamente cada Recibidoría sobre este y demás puntos conmigo en virtud de las Reales Ordenes que tengo comunicadas, me manda S. M. prevenir á V. S. que desde ahora dirija á la Recibidoría de la orden en Madrid los fondos disponibles que vayan entrando en la de su cargo. Dios guarde, etc.» (San Ildefonso 16 setembre 1799, Urquijo).

Don Geroni Ram de Viu, baró de Pueyo y vehí d'Alcañís depositá en maig 1798 en ma den Xatmar 2200 rals velló per que fossin satisfets a son fill Fermi Ram qui era a Malta. La ocupació francesa impossibilità que cobrés dita quantitat y son pare la reclamà aci al esmentat Recibidor. Aquest demanà al Ministre manament especial per satisferla y vingué lletra de Madrid de 30 març 1800 ordenant lo pagament.

Lo tresorer major de Guerra escrigué la següent lletra al dit Xatmar, en 28 març 1800: «Por Real Orden de 15 febrero del año próximo pasado resolvió S. M. que los caudales de la Orden de S. Juan que tuviesen los Recibidores y los que percibiesen sucesivamente se entregasen en esta Tesorería mayor y en las de Exército con calidad de reintegro quando las circunstancias lo permitiesen. Acaba de repetirse esta misma Real resolucion por el Ministro de Estado con el fin de ocurrir a las vrgencias actuales del Real Erario; por lo que espero se sirva V. S. decirme el caudal que tenga existente y sus especies con toda la posible brevedad para darle la mas oportuna aplicacion.»

Respongué en Xatmar que la existencia en aquells moments era de 432 lliures; emperò, al cap de dos mesos era de 4.068 lliures y podía ésser major si tots los comanadors haguessin complert satisfent les responsions y càrrechs.

Ara ve lo document més curiós y demostratiu de la arbitrarietat guvernamental espanyola: «El Excmo. Sr. D. Mariano Luis de Urquijo, del Consejo de Estado de S. M. y primer Secretario de este Despacho con fecha 14 del que rige me dice así: A consequencia de la orden de 6 del corriente me expone V. S. en 10 del mismo que para el camino desde ese Sitio (*La Granja*) á Segovia se necesitan 238.500 reales y para que por falta de esta cantidad no deje de tener efecto lo mandado por S. M. en punto a la conclusion de dicho camino ántes de la próxima jornada, comunico con esta fecha las órdenes correspondientes para que de los caudales de la Orden de S. Juan tengan á disposicion de V. S. en Barcelona el Recibidor y comendador D. Salvador Xatmar 4.068 libras de aquella moneda, en Valencia el Procurador D. Francisco Albornoz 9.408 libras moneda valenciana, y en Madrid 55.566 reales vellon. Lo aviso á V. S. para su inteligencia y govier-

no, encargándole la posible economía de modo que con dichas cantidades se concluya el expresado camino en los términos prevenidos.

»En vista de la Real Orden inserta espero de la bondad de V. S. se sirva dar las órdenes correspondientes para que se realize la entrega de la cantidad que le corresponde y así pueda realizarse á dinero sonante sea en Madrid ó en otro pueblo de estas inmediaciones por la vtilidad que ha de seguirse á la conclusion de dicho camino, que deve estar finalizado á la próxima venida de la corte á este sitio. Dios guarde, etc. S. Ildefonso 21 de junio de 1800. Manuel de Andrade, intendente de este Real Sitio. Señor Don Salvador Xatmar.»

En Xatmar envià tot seguit al dit Intendent 43.760 rals velló que és l'equivalent de les 4.068 lliures.

A 12 agost del meteix any 1800 una nova Reyal ordo disposà que en Xatmar enviés a Madrid, també per acabar lo camí de Segovia á la Granja altres 5.987 lliures existents en la Recibidoría del Orde del Hospital a Catalunya.

Per Reyal orde de 20 abril 1801 se manà als Recibidors que's retinguessen una tercera part del diner percebut y lo demés ho enviessin a Madrid al Recibidor castellà del Orde.

Lo cavaller hospitaler Antoni Desbrull acudí al Rey manifestant que malgrat de estar manat per dues Reyals Ordres al Gran Prior de Catalunya Ignasi Desbrull que satisfés a dit cavaller la pensió de mil lliures catalanes que li havía anteriorment concedit lo Gran Mestre sobre los rèdits del Gran Priorat, no ho havía efectuat y li devia ja tres anyades. Demanant informe sobre axò al Recibidor Xatmar, aquest manifestà, per lletra de 23 maig 1801 al Ministre d'Estat D. Pere Ceballos, que havía passat cinch oficis al Gran Prior Desbrull sobre les pensions degudes al cavaller del meteix nom y que havía sempre respòs evasivament, per lo que «remito orden a los alcaldes de los lugares y términos de Corbins y Torre de la Meo para que con la mayor puntualidad pongan embargo á todas las rentas que la Dignidad Prioral percibe en dichos puntos; respeto que dicho Gran Prior no tiene arrendadas sus rentas, si que las lleva por administración, he mandado á dichos alcaldes dirijan el embargo á los colectores.»

Es evident la intromissió constant de l'Estat en tots los afers d'administració del Orde de Sant Joan a Espanya desde la caiguda de Malta.—(*Arxiu del G. P., documents solts en paper.*)

XXI

Monastir de la Ràpita de relligioses hospitalaries

Al fer la llista de priores dels Monastirs de Sixena y Alguayre havèm continuat en nota (plana 539), los noms de quatre priores del Monastir de Tortosa, abans de la Ràpita. Darrerament lo senyor Pastor ens ha facilitat copia de les següents anotacions de la comptabilitat del Clavari de Tortosa sobre l'esmentat establiment monàstich del orde de Sant Joan, que reproduhim per ésser molt poques les noticies conservades:

«1384, Pere Palau, clavari. Item a 16 de juliol dona a Sor Oliva maioral de la Rapita per manament dels honrats procuradors, X sous.»

«1385, Pere Burguers, clavari. Item diuendres primer dia del mes de setembre del dit any, dona licencia e volentat dels honrrats procuradors a Sor Beneta clavera Prioressa de les monjes de la casa de Sancta Maria de la Rapita en ajuda de un mantell faedor a una dona que vol o enten de present intrar en aquell orde, II. florins.»

«30 maig 1404. Item dona a un hom qui anà a la Rapita per asabentar les monjes que si venien les galees del Rey que encontinent vinguessen, V sous, VI diners.»

«23 juny 1405. Item dona a Sor Beneta prioresa del Monastir de Sancta Maria de la Rapita quince lliures per preu de aquelles tres dotzenes de cayrats e una de files somadals, la qual dotsena fonch stimada dues dotzenes de cayrats per vigor de una provisio feta en concell dijous festa de la Ascencio a VIII dies de maig any 1404.»

«Abril 1428. Item dona a Sor Matheua Carbona, monja de Sancta Maria de la Rapita ab volentat de sos companyons, per amor de Deu per sostentacio de les monges del dit monestir, XI sous.»

«Desembre 1428. Item dona a Sor Matheua Carbona axi com a procuradora del monestir de la Ràpita, aquells L. sous que Tortosa fá quiscun any de censal mort de la almoyna de Catherina muller de Bernat macip ops de comprar robes a un lit del dit monestir a II de decembre e avi àpoca rebuda per mi dit notari a XII. de mars any 1429, II. lliures X. sous.»

ÍNDEX GEOGRÀFICH

N

O

P

Q

R

T

U

V

X

Z

ÍNDEX ONOMÀSTICH

Les persones de nom idèntich estàn confoses en un sol cognom. En aquest índex no hi figuren los alts dignataris y comanadors dels órdens del Temple y Hospital, posteriors al segle XIIè, per haverse ja donat les llistes del personal agrupat per comandes

---

B

D

E

Z

TAULA

PRIMERA PART

SEGONA PART

Documents

La estampació d'aquest llibre fou començada en 1910
y acabada en 1913

